

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**YENİLEŞME DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA
MEYHANELER VE MEYHANECİLİK (1826-1908)**

DOKTORA TEZİ

İHSAN ERDİNÇLİ

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**YENİLEŞME DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA
MEYHANELER VE MEYHANECİLİK (1826-1908)**

DOKTORA TEZİ

İhsan ERDİNÇLİ

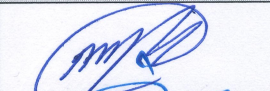
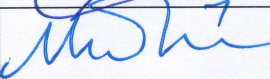

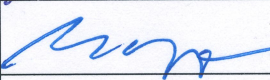

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

MAYIS – 2019

TRABZON

ONAY

İhsan ERDİNÇLİ tarafından hazırlanan “Yenileşme Dönemi İstanbul’unda Meyhaneler ve Meyhanecilik (1826-1908)” adlı bu çalışma 03.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/ ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Görevi	Karar		İmza
		Kabul	Ret	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Emin AŞIKKUTLU	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. İlhan EKİNCİ	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İhsan ERDİNÇLİ

21.05.2019

ÖNSÖZ

İçki tüketimi ve meyhaneler, Osmanlı toplumunun gündelik hayatını tasvir eden çalışmalarda, genellikle ihmal edilmiştir. Osmanlı, bir imparatorluk olarak çeşitli unsurları bünyesinde barındırması nispetinde geniş bir kültürel çeşitliliğe sahiptir. İşte bu çalışma, imparatorluğun Müslüman olmayan tebaası başta olmak üzere içki tüketen kişileri, onların vakitlerini geçirebilecekleri mekânlardan meyhaneleri ve bir meslek olarak meyhaneciliği, yenileşme sürecinde yaşanan değişim merkezinde ele almaktadır.

Bu tezin ortaya çıkması, konuya yönelik uzun denilebilecek bir geçmişe dayanan ilgimin yanı sıra çok çeşitli kişi ve kurumların desteğiyle mümkün olmuştur. İlk olarak böylesine kapsamlı bir konuyu çalışmama fırsat veren ve yardımına sürekli olarak başvurabildiğim danışman hocam Prof. Dr. M. Alaaddin Yalçınkaya'ya, değerli tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Emin Aşıkutlu ile Prof. Dr. Melek Öksüz'e, değerli eleştiri ve tavsiyelerini paylaşan jüri üyeleri Prof. Dr. Mehmet Özden ile Prof. Dr. İlhan Ekinci'ye derin teşekkürlerimi sunuyorum. Tezimi okuyarak görüşlerini paylaşan değerli hocam Prof. Dr. Uğur Üçüncü ve Mehmet Tezcan'a, şer'îye sicillerinin dilini anlama konusunda sık sık kapısını çaldığım Dr. Öğr. Üyesi Miraç Tosun ile Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Altunbay'a ve tez planının şekillenme sürecinde görüşlerine başvurduğum Doç. Dr. Bayram Sevinç'e de çok teşekkür ederim. Ayrıca değerli zamanını ayırarak keyifli bir sohbet eşliğinde görüşlerini paylaşıp tezimin son aşamalarında çalışmama yön veren Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyesi Fikret Yılmaz'a da müteşekkirdiğimi belirtmek isterim.

Müsvedde nüshayı büyük bir titizlikle okuyan ve metnin daha iyi hale gelmesine katkı sağlayan yakın arkadaşlarım Arş. Gör. Eyyüp Yılmaz'a, Arş. Gör. Emre Çelik'e ve Arş. Gör. Ersoy Özmen Alkan'a, İngilizce metinler konusunda yardımlarını esirgemeyen meslektaşım Öğr. Gör. Edip Öncü'ye, dağınık haldeki belgelerden saptadığım meyhanelerin İstanbul haritası üzerine yansıtılmasına yardım eden Arş. Gör. Dr. İ. Tekin Cinemre'ye de çok teşekkür ederim. Ayrıca isimlerini tek tek sayamadığım daha pek çok kişinin bu çalışmanın bir yerlerine işlenmiş önemli fikirleri olduğunu da belirtmek isterim. Bu noktada desteklerinden ötürü Karadeniz Teknik Üniversitesi BAP Birimi'ne de teşekkür ederim. Tezimin tüm süreçlerini merak ettikleri, zorlandığım zamanlarda endişelenip güzel aşamalarında sevindikleri için ailemin tüm fertlerine de ayrı ayrı teşekkür ederim. Son olarak eşim Şükran Erdinçli'ye ve çalışmanın yazıya dökülmeye başladığı zamanlarda dünyaya gelen kızım İlsu'ya, bu zorlu süreçte hiç bitmeyecek en büyük mutluluk kaynağım oldukları için teşekkür ederim.

Mayıs, 2019

İhsan ERDİNÇLİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	IX
GRAFİK LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-12

BİRİNCİ BÖLÜM

1.YENİLEŞME DÖNEMİ ÖNCESİ İSTANBUL'DA MEYHANELER VE MEYHANECİLİK	13-107
1.1. İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhaneciliğin Tarihî Geçmişi	13
1.2. İçki Tüketiminin Hukukî Sınırları	23
1.2.1. İslâmiyet'te İçkilerin Hukukî Durumu	24
1.2.2. Osmanlı Hukukunda İçkilerin Tanımı ve Cezalar	27
1.3. İstanbul'da Meyhanelerin Ortaya Çıkışı ve Kavram Analizi	33
1.4. İstanbul'da Meyhanecilik ve Meslekî Teşkilatlanma	38
1.5. İstanbul'da Meyhane ve Meyhanecilik Türleri	45
1.5.1. Gedikli Meyhaneler	50
1.5.2. Koltuk Meyhaneler	52
1.5.3. Ayaklı Meyhaneler	55
1.6. İstanbul'da Devlet ve Toplumun Meyhanelerle İlişkisi	57
1.6.1. İçki Ticaretinin Vergilendirilmesi	58
1.6.2. Meyhanelerin ve Meyhanecilerin Denetimi	60
1.6.3. Toplum ve Mahalle Yapısı	64
1.6.4. Hukukî Sınırların İhlali	68
1.6.4.1. Suç ve Günah İşleyen Müslümanlar	70
1.6.4.2. Gayrimüslimlerin Hukukî İhlalleri	88
1.6.4.3. İhlallerin Asayiş Sorununa Dönüşümü ve Devletin Klâsik Müdahale Biçimi	96

İKİNCİ BÖLÜM

2. YENİLEŞME DÖNEMİ İSTANBUL’UNDA MEYHANELER VE DEVLET-TOPLUM İLİŞKİSİ	112-180
2.1. Devletin ve Toplumun Meyhanelerle İlişkisinde Değişim.....	112
2.1.1. Denetimin Mantiğında ve Biçiminde Değişim.....	113
2.1.2. Değişimin Yansımaları: İçki Tüketiminin Sıradanlaşması	125
2.1.3. İçki Müptelası ve Meyhane Müdavimi Müslümanlar	133
2.1.4. Değişime Tepki Olarak Muhafazakârlık	145
2.1.5. Sarhoşluk Kaynaklı Suçlar ve Devletin Modern Müdahale Biçimi	147
2.2. Meyhanelerde “Devletin Gözü”	159
2.2.1. Siyasî Sohbetler.....	160
2.2.2. “Zararlı” Yayınların Takibi.....	163
2.2.3. Suçluların Takibi ve İzlenmesi.....	165
2.3. Meyhanelerin Fizikî ve Mimarî Yapısı	166
2.4. İstanbul’da Meyhanelerin Coğrafi Dağılımı	172

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YENİLEŞME DÖNEMİ İSTANBUL’UNDA MEYHANECİLİK: KURALLAR, İHLALLER VE REKABET	183-268
3.1. Yenileşme Hareketlerinin Meyhaneciliğe Etkileri	183
3.1.1. Gedikli Meyhanecilerin Rakipleri.....	189
3.1.1.1. Şerbethaneciler	191
3.1.1.2. Koltuk Meyhaneciler	196
3.1.1.3. Ayaklı Meyhaneciler	198
3.1.1.4. Punç ve Punççılar	199
3.1.1.5. Bira ve Birahaneciler.....	200
3.1.2. Gedikli Meyhanecilerin Ayakta Kalma Mücadelesi ve Yeni İmtiyazları	201
3.2. Meyhaneciliğin Meslekî Şartları ve İhlaller	215
3.2.1. Demografik Şart	216
3.2.2. Meyhanecilerin Taşınması Gereken Vasıflar	218
3.2.3. Meslekî Yeterlik	220
3.2.4. Ruhsat Tezkeresi	222
3.2.5. Kadeh ve Kıyye ile İçki Satış Vergisi	227

3.3. Meyhaneci Kalabilmenin Kuralları ve İhlaller.....	232
3.3.1. Kutsiyet ve Hassasiyetlere Riâyet.....	232
3.3.2. Meyhanelerin Açılış ve Kapanış Saatleri.....	246
3.3.3. Asayiş ve Düzene Katkı.....	254
3.3.4. Müslümanlara İçki Satmama Sınırı.....	257
3.3.5. Meyhane Gediklerinin Devri ve Nakli.....	258
3.4. Meyhanelerin Denetiminde Yaşanan Sorunlar.....	262
3.4.1. Görevlilerin Sorunları.....	262
3.4.2. Meyhanecilerin Sorunları.....	264
3.4.3. Görev İhmal ve İhlalleri.....	267
3.5. Meyhaneciler ve Meyhane Çalışanları.....	268
SONUÇ.....	274
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	281
EKLER.....	313
ÖZGEÇMİŞ.....	328

ÖZET

Başta gayrimüslimler olmak üzere Osmanlılar, müskirât adı verilen şarap ve rakı gibi sarhoşluk verici içkileri hem bireysel olarak çeşitli şekillerde hem de genel tüketim için açılan meyhane gibi mekânlarda tüketmekteydi. İçki tüketiminin yalnızca bir yönünü yansıtan meyhaneler ve mekânın işletmeciliği olarak meyhanecilik, yüzyıllar boyunca durağan ve tek biçimli olmamıştır. Aksine kendi dinamiklerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal ve kültürel durumuyla yakından ilgili olan dönemsel gelişmelerden de etkilenmiştir. Bu çalışma, hem meyhanelere ve meyhaneciliğe hem de içki içenlere yönelik devletin yaklaşımında meydana gelen değişimi ve yaşanan dönüşümü belirlemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın iddiası, Osmanlı Devleti'nin içki ve meyhaneleri İstanbul'un bütününde kökten yasaklamaya yönelik bir politika gütmemiş olmasıdır. Devletin İslâmiyet'i resmî din olarak benimsemiş olması gerçeği, ileri sürülen iddia çerçevesinde bir tezat oluşturmamakta, tam aksine en temel dayanak noktasını meydana getirmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ve çalışmanın örneği olan İstanbul'un çok uluslu bir yapıya sahip olması, İslam hukuku gereği içki ve meyhaneler konusunda farklı hükümlerin uygulanmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda içki üretmek, tüketmek, ticaretini yapmak ve meyhaneci olabilmek, bazı kıstaslara uymaları kaydıyla gayrimüslimlere serbest iken, Müslümanlara yasaklanmıştır. Tabii ne gayrimüslimler ne de Müslümanlar, bu kurallara tam anlamıyla riayet etmiştir. Osmanlı Devleti de, şer'î yasağın Müslümanları engellemekte yetersiz olduğu durumlarda ve gayrimüslimlerin uymakla yükümlü olduğu kurallara aykırı davranışların kontrolden çıktığı, asayişin tehdit edildiği hallerde, içki ticaretini yasaklamak ve meyhaneleri kapatmak şeklinde müdahalelerde bulunmuştur. Hem kontrollü serbestlik sağlayan şer'î hükümlerin hem de vergi gelirinin etkisiyle sürekli olmayan bu tür müdahaleler, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılından itibaren aşamalı bir şekilde sona ermiştir. Daha önce şer'î cezalardan dolayı gizlice içki içmek durumunda kalan Müslüman içki müptelaları da, daha serbest bir ortamla karşılaşmıştır. Meyhaneler ise, içki ticareti ve meyhane yasaklarının tamamen ortadan kalkması ile birlikte mekân özellikleri ve mimarî yapı bakımından değişim göstermiştir. Bununla birlikte devletin yenileşme sürecine girmesi ve sanayileşmenin bir yansıması olarak serbest ticaret anlaşmaları imzalaması, diğer esnaf gibi meyhanecileri de olumsuz etkilemiştir. Artık meyhanecilik, sadece zimmîler tarafından değil, İstanbul'da yaşayan yabancı uyruklular tarafından da yapılmaya, içki ise, meyhanelerin yanı sıra birahaneler gibi alafrangalığın sembolü olarak görülen yeni mekânlarda da satılmaya başlamıştır. Bu süreçte yeni mekânlarla rekabet etmek zorunda kalan meyhaneciler, Osmanlı Devleti'nin muhafazakâr yaklaşımıyla eski dönemde sahip oldukları ayrıcalıkları, farklı yollarla sürdürmeye devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, Meyhaneler, Meyhanecilik, Yenileşme.

ABSTRACT

The Ottoman people, predominantly the non-Muslim subjects of the Empire, used to consume alcoholic beverages (*müskirât*) such as *rakı* and *şarab (mey)* in places both for individual and public consumption such as the *meyhanes* (drink house or winehouse). For six centuries of Ottoman rule, the *meyhanes* and *meyhanecilik* (winehouse keeping), which constitute only one sector of alcohol consumption, did not show a homogenous and static presence throughout the Empire. The dynamics of the sector, combined with the periodic social, political and cultural developments in the Empire were the factors shaping the *meyhane* sector. This thesis, in particular, aims for identifying the changes and transformation in official (state's) position towards both alcohol consumers in general and *meyhanes* and *meyhanecilik*.

This thesis asserts that the Ottoman government never adopted the policy of prohibiting alcohol and *meyhanes* in and around İstanbul. Contrary to the popular assumption that the Ottoman state, officially adopting as the state religion, must be intolerant against alcohol; the very presence of Islam as the official religion actually is the foundations this thesis rests on. The multi-religious and multi-cultural social structure of the Ottoman Empire, and thus İstanbul as the case study, necessitated the application of different laws and procedures for alcohol consumption and *meyhanes* in according to the Islamic Law. In this respect, hypothetically, the non-Muslim subjects of the Empire were allowed to produce, consume, buy and sell alcohol, and to own and run a drink house subject to some conditions whereas the Muslims were not. In reality, however, neither the Muslims nor the non-Muslims fully obeyed the laws. Reacting pragmatically, the Ottoman State had to interfere in cases when public security was threatened by the uncontrolled behaviors of non-Muslims who were obliged to follow the laws or when the Islamic Law fell short of preventing Muslims to follow alcohol prohibition. In such occasions, the State responded by banning the alcohol trade and closing the *meyhanes* down. Such State interventions did not become permanent practices because of the significant tax revenue acquired from alcohol and the flexibility of the *Sharia* rules which allowed for controlled freedom. Finally, with the abolition of the Janissary Corps in 1826, the State put an end to interventions. From then on, the Muslims, among whom there were alcohol addicts and regulars of *meyhanes* secretly consuming alcohol previously because of the *Sharia* punishments, had a more liberal drinking environment than before. With the restrictions on the alcohol trade and prohibitions on the *meyhanes* lifted, the spatial characteristics and architectural structures of the *meyhanes* began to transform. In addition, with the Empire getting into a period of reforms and industrialization, several free trade agreements were signed by the Ottomans, and the meyhane owners like other guilds and shopkeepers were negatively affected by these socio-economic developments. Meyhanecilik was no more a zimmi-specific profession; the legal aliens of İstanbul also started meyhane businesses. Alcoholic beverages began to be sold in new places other than *meyhanes* such as the *birahanes* (beer houses), which were regarded as part of *a la franca* culture. In this process of transformation the old meyhane owners, with the conservative Ottoman reflex, strove to maintain their old privileges in different ways.

Keywords: The Ottoman Empire, İstanbul, Winehouse, Winehouse keeping, Modernization.

GRAFİK LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr
1	Şer'ıye Sicillerine Yansıyan Örneklerde İçki İçen Müslümanlara Yönelik Cezaların Dağılımı.....	83
2	Galata Kadılığı'nda Mevcut Meyhanelerin Merkez Semtlere Göre Oranları	177
3	İstanbul Kadılığı'nda Mevcut Meyhanelerin Merkez Semtlere Göre Oranları.....	178
4	Üsküdar Kadılığı'nda Mevcut Meyhanelerin Merkez Semtlere Göre Oranları	179
5	İstanbul Genelinde Mevcut Meyhanelerin Kadılıklara Göre Dağılımı	180

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.}AMD. : Bâb-1 Asafî Amedi Kalemî
A.}DVN. : Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemî Belgeleri
A.}MKT. : Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A.}MKT.DV. : Sadâret Mektubî Kalemî Deâvî Evrâkı
A.}MKT.MHM.: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
A.}MKT.MVL.: Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrâkı
A.}MKT.NZD. : Sadâret Mektubî Kalemî Nezâret ve Deva‘ir Evrâkı
A.}MKT.UM. : Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.g.t. : Adı geçen tez
AE.SİBR. : Ali Emiri İbrahim
BEO. : Babıâli Evrâk Odası Evrâkı
bkz. : Bakınız
BOA : Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
C.ADL. : Cevdet Adliye
C.BLD. : Cevdet Belediye
C.DH. : Cevdet Dâhiliye
C.HR. : Cevdet Hariciye
C.MF. : Cevdet Maarif
C.ML. : Cevdet Maliye
C.ZB. : Cevdet Zabtiye
Çev. : Çeviren
D.BŞM.ZCR.d. : Bâb-1 Defterî Başmuhasebe Zecriye Kalemî Defterleri
DH.EUM.AYŞ.: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemî Evrâkı
DH.EUM.MTK.: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrâkı
DH.EUM.THR. : Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemî Evrâkı
DH.EUM.VRK.: Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemî Evrakı
DH.MB.HPS.M.: Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrâkı
DH.MKT. : Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî
DH.TMIK.M. : Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islahat Komisyonu Muamelat
DH.UMVM. : Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı

DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi
Haz.	: Hazırlayan
HR.İD.	: Hariciye Nezareti İdare
HR.MKT.	: Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi Evrâkı
HR.TO.	: Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı
İ.DH.	: İrâde Dâhiliye
İ.HR.	: İrâde Hâriciye
İ.HUS.	: İrâde Husûsî
İ.MMS.	: İrâde Meclis-i Mahsûs
İ.MVL.	: İrâde Meclis-i Vâlâ
İKSBM	: İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi
İKSEM	: İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refia)
İKSGM	: İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi
İKSHM	: İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi
İKSHM	: İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi
İKSİM	: İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi
İKSRSM	: İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadâreti Mahkemesi
İKSÜM	: İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi
KK.d.	: Kâmil Kepeci Defterler
Krş.	: Karşılaştırma
MAD.d.	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MF.MKT.	: Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemi
ML.CRD.d.	: Maliye Cerîde Odası Defterleri
ML.VRD.d.	: Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL.	: Meclis-i Vâlâ Evrâkı
NFS.d.	: Nüfus Defterleri
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ŞD.	: Şûrâ-yı Devlet Evrâkı
T.Y.	: Tarih Yok.
TFR.I.SL.	: Rumeli Müfettişliği Selanik Evrâkı
TFR.I.M.	: Rumeli Müfettişliği Mütferrika Evrakı
TS.MA.d.	: Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri
vd.	: ve diğerleri
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadâret Husûsi Maruzât Evrâkı

- Y.MTV. : Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrâkı
Y.PRK.ASK. : Yıldız Perakende Evrâkı Askeri Maruzât
Y.PRK.AZJ. : Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal Jurnal
Y.PRK.BŞK. : Yıldız Perakende Evrâkı Başkitabet Dairesi Maruzâtı
Y.PRK.HR. : Yıldız Perakende Evrâkı Hâriciye Nezâreti Maruzâtı
Y.PRK.SGE. : Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı
Y.PRK.SH. : Yıldız Sıhhiye Nezâreti Maruzâtı
Y.PRK.ŞH. : Yıldız Perakende Evrâkı Şehremaneti Maruzâtı
Y.PRK.ZB. : Yıldız Perakende Evrâkı Zabtiye Nezâreti Maruzâtı
ZB. : Zabtiye Nezâreti Evrakı

GİRİŞ

Tezin Konusu ve Sınırları: Meyhaneler ve meyhaneciliğin hem devlet hem de toplum açısından konumunu, yenileşme dönemi İstanbul’u örneği üzerinden belirlemektir. Osmanlıların, İslâmiyet’i resmî din olarak benimsemiş bir devletin tebaası olmasına rağmen başta şarap ve rakı olmak üzere çeşitli türdeki içkileri üretmesi, tüketmesi ve ticaretini yapması, konuyu oldukça hassas bir konuma indirgeyerek geçmişten bugüne hemen her zaman gündemde tutmuştur. Konunun İslâmiyet ile ilişkilendirilen bu hassasiyeti, genel olarak “tarih”in çeşitli dünya görüşüne sahip olan tarafların ilgi alanı olmasının etkisiyle daha da büyümektedir. Çoğu kez aynı bilgi, onu okuyan, canlı kılmaya çalışan kişilerin bakış açısına, konuyu ele alış biçimine ve uzun tarihî süreçte seçilen kesitlere göre farklı değerlendirilebilmiştir. Bu konudaki örneklerden biri şöyledir:

Türk tarihi boyunca içki hiçbir devirde bugünkü gibi yaygınlık kazanamamıştır. Ceddimiz Orta Asya Türklerinde, Selçuklular ve Osmanlı toplumunda içki yoktur. Eski Türklerin sütten yapılan <<kımız>> adı verilen bir içkileri vardır dense bile, Selçuk[lular] ve Osmanlıda bu terk edilmiştir. Türk toplumuna içki meşrutiyet yıllarında sızmış ve cumhuriyetin ilk yıllarında yayılmaya başlamıştır.¹

Asaf Atasaven özelinde belirtilen söz konusu yaklaşım, içki tüketimini Cumhuriyet ile özdeşleştirmekte ve Osmanlı toplumunda içkinin varlığını yok saymaktadır. Böyle bir genel tablonun pratikteki yansıması, konunun bilimsel veriler ışığında yeterince ele alınamaması olmuştur. Bu çalışmada ise, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir toplumda içkinin yer edinmesi ve normalleşmesi, uzun bir sürecin sonucu olarak ele alınmaktadır. Cumhuriyet, bu evrenin ilk değil, son aşamasıdır. İçki, en eski Türk devletlerinden Selçuklulara, farklı sentezlerle Osmanlı Devleti’ne ve Cumhuriyet Türkiye’sine uzanan süreçte bir köprü görevi gören köklü geçmişiyile her iki anlayış açısından da kültürel bir gerçek haline gelmiştir. İçki, bu uzun birikime ve tecrübeye rağmen, bugün hala toplumun bazı kesimleri tarafından günah olarak kabul edilmektedir, ama aynı zamanda bir kesim için de sıradanlaşmıştır.

1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla birlikte hızlanan yenileşme hareketleri ile 1838 Balta Limanı Anlaşması, içki tüketiminin ve ticaretinin neredeyse tüm bileşenlerini derin bir biçimde dönüştürmüştür. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, başta devlet adamları ve üst sınıfa mensup Müslümanlar olmak üzere kademeli bir şekilde pek çok kişinin kendilerini gizleme ihtiyacı hissetmeden içki tüketmeye ve meyhanelerin müşterisi olmaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Devletin içki içen ve meyhanelere giden Müslümanlara yönelik tutumu da, özellikle Tanzimat

¹ Asaf Atasaven, “Alkollü İçki ve Kadınlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 12, C. 2, Yıl: 2, Haziran 1981, s. 202.

Fermanı ile birlikte vatandaş eksenli olarak dönüşüp genelleşmişti. Yine zaman zaman Müslüman tebaaya yönelik sıkı tedbirler de alınmaktaydı. Ama başta devlet adamları olmak üzere sıra dışı yaşantılarıyla öne çıkan Müslümanlar, içki içtiğini ve meyhaneye gittiğini gizlemek zorunda kalmıyor, aksine alafranga bir hayat tarzını benimsediğinin bir kanıtı olarak gösterme ihtiyacı hissediyordu. Bu değişimi, dönemlerinin önemli simalarının hayat hikâyelerinde takip etmek mümkündür.

Tokatlı Melihî, Fatih'in şairi olması dolayısıyla canı pahasına ve İstanbul meyhanelerinde eşyalarını rehin bırakacak düzeyde gece gündüz ya mahmur ya da sarhoş olan bir Osmanlı olarak 15. yüzyılda yaşamıştı.² Ondan yaklaşık bir asır sonra Nişancı Firuz Bey, içtiği şarabın yol açtığı sarhoşluğa yenik düşüp meyhaneden dönüş yolunda sızıp kalan bir Osmanlı devlet adamıydı.³ Müslümanlardan ise, ismi ve cinsiyeti her ne olursa olsun, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un fethinden itibaren her dönemde şarap içen ya da diğer içkilerden herhangi biriyle sarhoş olan kişilerle ilgili kayıtlara yansıyan birçok örnekle karşılaşmak mümkündür. Elbette bu kişiler, özellikle 19. yüzyıla kadarki süreçte subaşı gibi yetkililer tarafından yakalanarak mahkemeye getirilip hadd ve tazir kapsamındaki cezalara çarptırılma riskini göze alarak bu suçu işlemekteydi. İçkinin ve meyhaneye gitmenin Müslümanlara yasak oluşu, sıradan insanların sıra dışı olarak tanımlanan eylemlerini gizlice yapmasını gerektirmekteydi. Kayıtlar da, gizlice içmeyi beceremeyenleri yansıtmaktaydı.⁴ Bekri Mustafa, 17. yüzyılda en sert içki ve meyhane yasaklarından birinin uygulandığı IV. Murad döneminde içki içmesini başarabilmiş, yakalandığında ise, padişahı etkileyen nüktedan hazırcevaplılığıyla hayatta kalabilmiş efsanevi bir kişilikti.⁵ III. Selim'in 18. yüzyılın sonlarında gayet geniş olarak uyguladığı içki ve meyhane yasağı ise, rakı dolu bağırsakların bülbül kafeslerinin içine konularak bülbül ile birlikte sahibini bulmak üzere çıkarıldığı gezintilere sahne olmuştu.⁶ 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise, artık içki içme ve meyhane âdâbı konusunda tecrübelerini paylaşmaktan çekinmeyecek derecede bir külliyyâtın oluşmasına katkı sağlayan Ahmed Râsim gibi örnekler normal karşılanmaya başlamıştı.⁷

Yaşanan değişimi, devletin meyhanelere yönelik yaklaşımında da görmek mümkündür. Bununla birlikte konunun yukarıda sözü edilen hassasiyetinden dolayı ilk olarak meyhanelerin Osmanlılarda nasıl var olabildiği ortaya konularak mevcut durumun anlaşılması gerekmektedir. Gerçekten de yukarıda sözü edilen hassasiyet, İslâmiyet'in konuyla ilgili hükümlerinden mi yoksa geçmişe bugünden bakan gözlerin görmek istedikleri ve gördüklerini anlamlandırma çabasından mı kaynaklanmaktaydı? Osmanlı Devleti, sınırlarını genişletirken, bunun doğal bir sonucu olan dil, din

² Latîfî, **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000, s. 504-507.

³ İbrahim Peçevî, **Târîh-i Peçevî**, cild-i evvel, 1281, İstanbul, s. 448-449.

⁴ İSAM tarafından yayınlanan 16 ve 17. yüzyıllara ait şer'îye sicillerinde, çalışmanın çeşitli kısımlarında temas edilen bu konu hakkında birçok örnek bulmak mümkündür.

⁵ Abdulkadir Emeksiz, **Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa**, Mühür Kitaplığı, İstanbul, 2010.

⁶ Câbi Ömer Efendi, **Câbi Târîhi**, C. I, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 22.

⁷ Ahmed Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, Haz. Nuri Erten, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1983, s. 172-177.

ve kültür çeşitliliğini de dikkate almak ve hâkimiyetini kabul ettirdiği farklı unsurlara, kendi yaşam biçimlerini sürdürülebilmek için imkânı tanımak durumundaydı. Diğer alanlarda olduğu gibi bunun en önemli sonuçlarından biri, farklılıkların bir arada var olmasını sağlayacak düzenlemelerin hayata geçirilmesiydi. Üstelik bunun için hukukî bir dayanak da vardı: içki üretiminin, meyhanelerin ve meyhaneciliğin hukukî meşrûiyeti ve somut olarak varlığı, Osmanlı Devleti'nin öncelikle resmî açıdan mensup olduğu İslâmiyet'e, ardından da heterojen karakterine dayanmaktadır. Bu doğrultuda içki üretimi ve tüketimi, bazı kaidelere uymaları koşuluyla gayrimüslimlere serbest bırakılırken, Müslümanlara ise yasaklanmıştır. Böylece İstanbul'da içki ve meyhaneler, fetih ile birlikte tarihî ve hukukî bir zemine oturtulmuştur.

Devlet ise tarihî ve hukukî zeminden kaynaklanan bu zorunlulukta zamanla avantaja çevirebileceği bir yön keşfetmiştir: vergi. Çeşitli mekânlarda ferdî veya genel tüketim için üretilen içki, gerçekten önemli bir gelir kaynağıydı. Bunun fark edilmesi, genel içki tüketim mekânı olan meyhaneleri, vergi toplamanın bir aracı olarak Osmanlı Devleti için daha da önemli hale getirmişti. Hangi içkiden, ne kadar ve nasıl vergi alınacağı, zamanla değişen koşullara göre nizamnâmelerle belirleniyordu. Bu düzenlemeler, hem denetleme görevini üstlenen devlet görevlilerini hem de konunun yasal sorumlularını ilgilendiriyordu. Devlet görevlileri, herhangi bir uygunsuzluğu cezalandırmak veya önlemek, meyhaneciler de düzenlemelere aykırı bir uygulamayla karşılaşmamak, karşılaştıklarında da haklarını savunabilmek için düzenlemeleri takip etmek ve bilmek zorundaydılar.

Müslim ve gayrimüslim tebaa, içki tüketimi konusunda uymak zorunda oldukları kurallara aykırı hareket etmeleri durumunda, şer'î hukukun gerektirdiği cezalara maruz kalmışlardır. Hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler, tekil ve dar kapsamlı eylemlerin içinde yer aldıklarında, yetkililerce bireysel olarak cezalandırılırken, daha geniş düzen ve asayiş sorunlarına yol açtıklarında devletin fermanlar yoluyla müdahalesi ile karşılaşmaktaydı. Bu kapsamda Osmanlı Devleti, zaman zaman içki ticaretini ve meyhaneleri yasaklamış, bu kapsamda meyhaneleri de kapatmıştır. Devletin sürekli olmayan bu müdahalesinin mantığı, dinî duyarlılığın değil, geniş ölçüde bozulan kamu düzenini tekrar sağlama ve İslâmî karakterine gölge düşürmeyecek şekilde Müslümanları içki ve meyhanelerden uzak tutma anlayışının bir yansımasıdır. Bu noktada çalışmanın hipotezi, konunun İslâm hukukuyla kurulan ilişkisinden hareketle şu şekilde belirlenmiştir: Osmanlı Devleti'nin içki tüketimine ve ticaretine asayiş ve toplum düzeni ile ilgili olarak kısıtlamalar getirmesi, bu kapsamda zaman zaman genel meyhane yasakları uygulayıp mekânı kapatması ve Müslümanları cezalandırması, 1826 yılından itibaren başlatılan yenileşme hareketleri kapsamında biçimsel değişime uğrayarak yumuşamaya başlamıştır.

Devletin esas itibarıyla toplum düzeni ve asayiş merkezli olan bu müdahale mantığı, yenileşme öncesinde de sonrasında da aynıdır. Farklılık, tekil olayların toplumsal huzurunu tehdit edecek boyuta ulaşması ve meslekî açıdan kural ihlallerinin artması, bu doğrultuda Müslümanların

şikâyetlerinde bir artış yaşanması halinde gündeme gelen devletin müdahale biçimindedir. Devlet, böyle durumlarda yenileşme öncesinde içki ticaretini yasaklama, meyhaneleri kapatma, kimi zaman da yıkma şeklinde bir müdahale ile köklü çözümler üretmeye çalışmıştır. Bunun dışında ise, şer'î hukuk uyarınca belirlenen kurallara uyulması şartıyla sınırlı bir meşruiyet alanı tanınmıştır. Devletin yenileşmeyle birlikte değişen yaklaşımı, müdahale mantığında değil, biçimindedir. Artık devlet, yenileşme sürecinde hiç bir şekilde genel içki ve meyhane yasağı uygulama şeklinde bir müdahalede bulunmamıştır. Devlet, sadece kural ihlali gerçekleştiren meyhanelerle ilgili çeşitli cezalar içeren bir müdahale biçimine yönelmiş, böylece kesintisiz vergi gelirine de sahip olmuştur.

Tezde cevap aranan sorulardan biri de, meyhaneciliğin ve içki tüketen Müslümanların 1826 yılından itibaren meydana gelen değişimlerden nasıl etkilendiğidir. Acaba meyhaneciler, özellikle 1838 Balta Limanı Anlaşması ile birlikte gittikçe artan oranda karşı karşıya kaldıkları rekabet ortamında, yalnız mı kalmışlardı yoksa değişen devletin muhafazakâr bir yaklaşımıyla karşılaşarak yeni döneme yeni imtiyazlar elde ederek adapte mi olmuşlardı? Değişimi anlamak açısından bir diğer önemli soru ise şudur: özellikle Müslümanlar, yenileşme sürecinde daha mı fazla içki içmeye başlamıştır yoksa içki içen Müslümanlara yönelik devletin tutumu mu değişmiştir? Bu sorulara, devletin başkenti İstanbul örneği üzerinden cevap aranmaktadır.

İstanbul, devletin etnik ve kültürel çeşitliliğini tek başına ve bir arada tüm renkleriyle yansıtabilecek bir yapıya sahip olması ve kaynaklar bakımından oldukça zengin veriler sunması açısından çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. İstanbul ifadesi, Osmanlı döneminde yalnızca tarihî yarımada'yı karşılamaktadır. Osmanlı Devleti, İstanbul'un bugün anlaşılan şekliyle kapsadığı coğrafi alanı "İstanbul ve Bilâd-ı Selâse" şeklinde ifade etmektedir. Günümüzde sadece İstanbul olarak adlandırılan coğrafi alan, Osmanlı belgelerinde tarihî yarımada'yı karşılayan Suriçi İstanbul'un yanı sıra Galata, Eyüp ve Üsküdar'dan oluşan Bilâd-ı Selâse'yi de içine almaktadır. Burada, sadece tarihî yarımada değil, günümüzde anlaşıldığı şekliyle bütünü yansıtan İstanbul merkeze alınmıştır. Çalışma boyunca kullanılan İstanbul lafzı da, örnekleminin sınırlarını daraltmak için değil, kullanım kolaylığı sağlamasından dolayı tercih edilmiştir. Arşivlere yansıyan örnekler değerlendirilirken ise, herhangi bir kavram karmaşasının yaşanmasını önlemek amacıyla belgelerin sadece tarihî yarımada'yı nitelediği bölge için Suriçi ifadesi kullanılmıştır.

Tezde, 1826'dan 1908 yılına kadar olan dönem mercek altına alınmaktadır. Çalışmamızın zaman açısından sınırlarının başlangıcını oluşturan 1826 yılı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte devletin sistemli bir şekilde yenilik hareketlerine yönelmeye ve çeşitli kurumların tesisi yoluyla modern devlet görünümü kazanmaya başlamasını beraberinde getirdiği için seçilmiştir. Zira bu dönemden itibaren devletin ve toplumun doğrudan kendisiyle birlikte pek çok bileşeni de değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Ayrıca meyhanelerin ve içki tüketen tebanın denetiminde ve meyhanecilik mesleğinde de, önemli değişimler gözlenmektedir. Çalışmanın zaman aralığı bakımından sınırlarını, II. Meşrutiyet'in ilanı oluşturmaktadır.

Çalışmada, her ne kadar değişim ve dönüşüm sürecine odaklanılmış olsa da, içki tüketiminin, meyhaneler ve meyhaneciliğin sürekliliğini gösterebilmek için ana hatlarıyla da olsa İstanbul'un fethi öncesindeki dönem de incelenmiştir. Ayrıca söz konusu birikimin İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlıların gündelik hayatına girmediği göz önüne alındığında, tarihsel bir arka plan oluşturmak için İslâmiyet öncesi Türklerin yanı sıra İslâm ve İran kültürünü potasında eriten Selçukluların da içki tüketimi açısından sahip oldukları birikimin ortaya konulması gerekmiştir. Öncelikle bu yöntem, kendi içerisinde oldukça spesifik olan konunun bütün olarak anlaşılması açısından gerekli görülmüştür. Çünkü sosyal ve kültürel konularla ilgili zaman bakımından sınırlı bir döneme yoğunlaşmak, her ne kadar uzun tarihî süreci daha derinlemesine araştırmayı sağlasa da, bu çalışmada da tespit edildiği gibi kopuk, bütünsellikten uzak, kimi zaman da yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Bu konudaki en büyük eksiklik, ya ulaşılan sonuçların geliştirilmesi ya da sadece o döneme özgü olarak değerlendirilmesidir. Bu çalışmada ise tam da bu nedenle, meyhane, meyhanecilik ve içki tüketimine dair değişime odaklanılmakla birlikte aynı zamanda bütünsel bir manzara sunmak da amaçlanmıştır.

Tezin Kaynakları: Zaman ve mekânın bu denli geniş tutulması, kaynakların bolluğunu ve çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Bu ise, genel resme dair mevcut bütün kaynakların incelenip incelenmediği sorusunu beraberinde getirebilir. Ancak birçok aktörün parçası olduğu bir kültüre dair yüzyıllar boyunca üretilmiş olan kaynak yığını bütünüyle incelemenin mümkün olmaması, üstelik arşiv belgeleri başta olmak üzere incelenen kaynakların genel resmi değiştirmeyecek düzeyde birbirinin tekrarı olan bilgiler içermesi nedeniyle örneklerin tamamına ulaşma çabası güdülmemiştir.

Araştırmada kullanılan kaynaklar, şer'îye sicilleri, arşiv vesikaları, nizamnameler, seyahatnameler, vakayinameler, hatıratlar, romanlar ile kaynak ve telif eserlerdir. Çalışmanın en önemli kaynağı, içki tüketimi, meyhane ve meyhaneciliğin esnaf, toplum ve devlet nazarındaki çeşitli yönleriyle ilgili oldukça zengin bilgiler içeren Şer'îye Sicilleri, Mühimme Defterleri ve arşiv vesikalarıdır. Siciller ve Mühimme Defterleri, müslim ve gayrimüslimlerin içki tüketimi, sarhoşluk kaynaklı asayiş sorunları, meyhanelerin faaliyetleri ve usulsüzlükleri, tebaanın şikâyetleri, uygulanan cezalar ve bütün olarak devletin yaklaşımı ile ilgili İstanbul'un çeşitli bölgelerine dair bilgiler vermektedir. Bu konuda özellikle İSAM tarafından gerçekleştirilen bir proje ile araştırmacının hizmetine sunulan 16. ve 17. yüzyıllara ait 40 ciltlik İstanbul Kadı Sicilleri taranmıştır. Yine Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan aynı döneme ait Mühimme Defterleri'nden de faydalanılmıştır. Böylece devletin içki tüketimine ve meyhanelere yönelik yaklaşımı belirlenerek yenileşme öncesi İstanbul'una ilişkin en azından genel bir panorama çizilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısına ait şer'îye sicillerinden örnekler seçilerek şerbethanelerin işleyiş özelliği bakımından meyhaneler ile olan ilişkisi takip edilmeye çalışılmıştır.

Asıl değişime odaklanılan dönem için en önemli kaynaklar, Başkanlık Osmanlı Devlet Arşivleri olmuştur. İçki tüketimi ve meyhanelere yönelik fermanlar yayımlanarak yasaklar şeklinde çeşitli müdahalelerde bulunulması, III. Selim ve kısmen II. Mahmud döneminde de görülmektedir. Bu konudaki belgeler için Hatt-ı Hümayûn (HAT) tasnifi taranmıştır. Devlet, içki tüketimine ve meyhanelere müdahalede bulunup çeşitli yasaklar uyguladığı zamanlar da dâhil olmak üzere çeşitli birimlerce denetimler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda taranan Cevdet Belediye (C.BLD.) tasnifi, içki tüketimini düzenleyen uygulamalar, kural ihlali gerçekleştiren meyhanecilere yönelik tebaanın ve devletin yaklaşımı, meyhanecilerin çeşitli şekillerde ihlal edilen haklarını aramak için arzuhaller ile müracaatlarda bulunması gibi oldukça geniş içeriğe sahiptir. Genel olarak devletin içki tüketimine ve meyhanelere dair asayiş ve düzen eksenli müdahale biçimini belirleyebilmek, özelde ise içki tüketip meyhanelere giden Müslüman tebaasına yönelik yaklaşımını tespit edebilmek için de başta Zâbtiye (ZB.) olmak üzere Cevdet Dâhiliye (C.DH.), Cevdet Zâbtiye (C.ZB.), Sadaret ve Dâhiliye tasniflerinin çeşitli kalemlerine başvurulmuştur. Devletin 1826 itibariyle Müslüman tebaası açısından asıl önemseddiği husus, sarhoş olunarak asayişin ihlal edilmesidir. Bu kapsamda 1840, 1851 ve 1858 yılına ait Ceza Kanunnameleri incelenmiştir. Ayrıca devlet, Tanzimat'ın ilanı ile birlikte çeşitli nizamnameler yayımlayarak meyhanecilerin tabi olduğu kuralları düzenlemiştir. Sözü edilen dönemden itibaren devlet, Müslümanlar açısından önem taşıyan kutsiyet ve hassasiyet arz eden mahaller ile ilgili belirlenmiş kurallar başta olmak üzere gerçekleşen ihlalleri önlemeye yönelik müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. Bu konuda ise, Meclis-i Vâlâ Evrâkı (MVL.), Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrâkı (DH.EUM.MTK.), İrâdeler tasnifindeki Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.) ile Dâhiliye tasnifinin çeşitli kalemlerinin yanı sıra Düstûr'a başvurularak incelemeler yapılmıştır. 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Anlaşması'nı müteakip perakende ticarete giren ecnebî tüccarın meyhaneciliğin işleyişinde ve kapitülasyonlar nedeniyle devlet açısından meydana getirdiği çeşitli sorunlar için de, Babıâli Evrâk Odası Evrâkı (BEO), Cevdet Hâriciye (C.HR.), İrâdeler Hâriciye (İ.HR.) ve genel olarak Hâriciye ile Yıldız tasnifinin çeşitli kalemleri kullanılmıştır.

Meyhanelerin 1826 yılı itibariyle tekrar açılması, devletin kesintisiz bir vergi gelirinine sahip olmasını da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda vergi gelirin belirlenmesi ve içki tüketiminin kontrol altında tutulması amacıyla İstanbul genelinde bulunan meyhaneleri, ustabaşı, aşçı, miço, tezgâhtar gibi çalışanları ile birlikte kaydeden kapsamlı bir defter hazırlanmıştır. Bu defter, bilinmeyen bir sebeple parçalanmış ve arşivde dağınık bir halde bulunmaktadır. Kapsamlı bir araştırma sonucu, 1840'lı yıllara ait olduğu tahmin edilen söz konusu defterin parçalarının büyük bir kısmı tespit edilmiştir. Varak sayısı iki ila 24 arasında değişen yaklaşık 20 defterin bulunduğu kataloglar şöyledir: Bâb-ı Defterî Başmuhasabe Zecriye Kalemi Defterleri (D.BŞM.ZCR.d.), Kâmil Kepeci Defterleri (KK.d.), Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD.d.), Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d.), Maliye Ceride Odası Defterleri (ML.CRD.d.) ve Nüfus Defterleri (NFS.d.)'dir. Tümü, aynı yıla ait olmayan bu defterlerin başı ve sonu eksiktir. Üstelik bazı defterlerdeki varakların üst sağ ve sol kısımlarında orijinal sıra numaraları yer alsa da, çoğu defter

tahrip olduğu için bu kısımlar ya yırtılmış ya da okunamayacak derecede silik durumdadır. Bazı defterlerdeki varaklarda ise, bu orijinal sıra numaraları yer almamaktadır. Dolayısıyla defterin dağınık durumdaki parçaları, farklı kataloglarda rastgele düzenlenerek sıralanmıştır. Örneğin Bab-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye Rüsümü katalogunda 20553 koduyla kayıtlı bir defter, neredeyse tamamen düzensizdir. İlk 3 sıradaki Sarıyer meyhanelerinin yer aldığı varakın ardından 4'e değil, 10 sıra numarası ile başlayan varaka geçilmektedir. Bu bilgiler, diğer defterler ile karşılaştırılmış ve 10 sıra numarası ile devam eden meyhanelerin Sarıyer'de değil, Büyükdere'de olduğu tespit edilmiştir. Defterin devamında 1 sıra numarası ile başlayan bilgilerin nereye ait olduğu belirtilmemiş, üstelik 6 sıra numarasından sonra 19'a geçilmiştir. 1 sıra numarasıyla başlayan meyhaneler, çalışmamızda kullanılan defterlerle kıyaslanmış ve bunların Yeniköy'de olduğu tespit edilmiştir. 19 sıra numarası ile devam eden meyhanelerin ise, Tarabya'ya ait oldukları saptanmıştır. Bu kısım da, sadece 19-21 arasındaki kayıtları içermekte, ardından Büyükdere'deki meyhanelerin sadece 3 tanesine yer verilmekte ve Yeniköy'de oldukları tespit edilen 7 sıra numarasıyla kayıtlı meyhanelere geçilmektedir. Yine bu defterde, Galata ve Beyoğlu'nda mevcut olan meyhanelerle ilgili kayıtlar da vardır. Bu defter, çalışmamızda kullanılan düzensiz defterlerle ilgili tek örnek değildir. Çoğu kez, arşiv sıralamasında 1 ile başlayan varakta, meyhanelerin 1 sıra numarası ile yer almadığı görülmektedir. Bu durumda, defterlerdeki bilgilerin en azından baş kısmı bulunan defterlerle kıyaslanması gerekmiştir. Çünkü İstanbul'daki meyhaneler, defterlerde Galata, Beyoğlu, Tatavla, Kuzguncuk, Langa, Balat, Hasköy gibi semtlere göre sıralanmıştır. Dolayısıyla ilk önce bu şekilde başı ve orijinal sıra numarası belli olan defterler incelenmiştir. Böylece düzensiz defterlerdeki meyhanelerin hangi semtte yer aldığı daha kolay bir şekilde belirlenebilmiştir. Son olarak "Dersaadet'te kâin meyhanelerin miktarı" başlıklı olup ilk olarak Balıkpazarı'ndaki meyhaneler ile başlayan defterdeki meyhanelerin semtlere göre dağılımını gösteren kayıtlarla da karşılaştırma yapılmış ve defterlerdeki sayıların bu defterdeki genel sayıyla tutarlı olduğu tespit edilebilmiştir.

Söz konusu defterin parçalanmış ve daha sonrasında farklı kodlarla çeşitli kataloglarda tasniflenmesi, Osmanlı Arşivi'ndeki çalışmalar sırasında karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Bu konudaki bir diğer sorun, meyhane ve meyhaneci isimlerinin hem dönemin kâtipleri hem de arşiv çalışanları tarafından farklı şekillerde yazılabilmesi ve aynı vakanın farklı kataloglarda tasniflenebilmesi nedeniyle belgelerin izini takip etme konusunda yaşanmıştır. Aynı olayın izini sürme konusunda karşılaşılan bir başka sorun, meyhanelerin meygede ve şerbethane gibi isimlerle de ifade edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

İçki tüketimi, meyhane ve meyhaneciliğe dair birikimin bütün yönleri, devletin bakış açısını simgeleyen kaynakların yanı sıra dönemin bakış açısına, şartlarına ve olaylarına ilişkin önemli gözlemler sunan kaynakların birlikte değerlendirilmesiyle ortaya konulabilir. Bunlardan seyahatnameler, genel olarak oryantalist bakış açısının yoğun bir şekilde yer bulması açısından tarihçilerin oldukça temkinli yaklaştığı eserlerdendir. Bu eserlerde bulunan içki ve meyhanelerle

ilgili bilgiler, şer‘iye sicilleri, vakayinameler ve Osmanlı Devleti’nin siyasi ve kültürel açıdan sergilediği tutumuyla ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Vakayinameler ise, daha çok siciller ve arşivlerde karşılaşılan müskirât ve meyhane yasaklarına yer vermektedir. Bazılarında ise, bu yasakların uygulanmasıyla ilgili bilgiler bulmak da mümkün olmuştur. Bunların yanı sıra hatırat türündeki eserler de, döneme şahitlik etmesi, konuya ruh vermesi açısından oldukça önemlidir. Hatırat denildiğinde, şüphesiz pek çok kişiden ve eserinden bahsedilebilir. Fakat bu zenginlik, konumuzla ilgili bilgilere ya hiç değinilmemesi ya da yüzeysel kalması dolayısıyla sınırlıdır. İncelenen birçok eser arasında, sosyal ve toplumsal yaşantıyı öne çıkararak detaylı tasvirlerle yer vermesi açısından en başta gelen yazar, hiç şüphesiz Ahmed Râsim’dir. *Anılar ve Söyleşiler*,⁸ *Muharrir Bu Ya*,⁹ *Matbûat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*¹⁰ ve *Şehir Mektupları*¹¹ gibi birçok eserinde içki, meyhaneler ve sunulan mezelere dair çok önemli bilgiler vermektedir. Ahmed Rasim, sözü edilen bu kitaplarındaki yazılarının bazılarını, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kaleme almışsa da, “bundan kırk yıl önce” şeklindeki ifadelerle aslında Osmanlı’nın son dönemlerine dair anılarına yer vermektedir. Yine 18. yüzyıl sonunda Sarkis Sarraf Hovhannesyan’ın,¹² 19. yüzyılın ikinci yarısında da, mizâhî bir anlatıma sahip olan Hagop Baronyan’ın¹³ İstanbul’un mahallelerindeki yaşantıya dair gözlemlerini aktardıkları eserleri, ana kaynak değeri taşıması bakımından önemlidir.

Döneme ilişkin çağdaş eserler de vardır. Bunlardan en önemlisi, Mehmet Tevfik’in *İstanbul’da Bir Sene*¹⁴ isimli kitabıdır. İlk olarak 1882-1883’te yayınlanan çalışmanın doğrudan konumuzla ilgili kısmı, “Meyhane Yahut İstanbul Akşamcıları” başlıklı beşinci “kitap”tır. Yine Abdülaziz Bey, 1910’lu yıllarda yazdığı tahmin edilen *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*¹⁵ adlı eserinde, İstanbul meyhaneleri ile meyhane âlemlerine kısa bir fasıl ayırmıştır. Yazılarını 1921 ile 1925 yılları arasında çeşitli gazetelerde yayınlayan Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*¹⁶ şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan eserinde, Mehmet Tevfik’in eserini kaynak göstererek kullanan, aynı zamanda konunun çeşitli yönlerine temas eden bir yazardır. Yazarın bazı hususlarda verdiği bilgiler, Abdülaziz Bey’in eseriyle de büyük ölçüde örtüşmektedir.

Bir nevi anı türünde olan bu eserlerdeki bilgiler, hem kendi döneminde hem de özellikle Cumhuriyet’in ilk çeyreğinde farklı yazarlarca kaynak olarak kullanılmıştır. Bu yazarların başında, İstanbul meyhanelerini müstakil bir kitapta ele alan Reşat Ekrem Koçu gelmektedir. Yazar, ilk kez

⁸ Ahmed Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, Haz. Nuri Erten, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1983.

⁹ Ahmed Rasim, *Muharrir Bu Ya*, Haz. Hikmet Dizdaroglu, MEB., Ankara, 1969.

¹⁰ Ahmed Râsim, *Matbûat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib*, Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul, 1980.

¹¹ Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, Haz. Nuri Akbayar, C. I-IV, Arba Yayınları, İstanbul, 1992.

¹² Sarkis Sarraf Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul’un Tarihçesi*, Haz. Ayşen Anadol, İstanbul 1996.

¹³ Hagop Baronyan, *İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti*, Çev. Paris Hilda Teller Babek, İstanbul, 2014.

¹⁴ Mehmet Tevfik, *İstanbul’da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

¹⁵ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, 2. Baskı, Haz. Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

¹⁶ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2011.

1947’de basılan *Eski İstanbul’da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*¹⁷ isimli eserinde, bu çağdaş kaynaklar başta olmak üzere pek çok eseri en azından isimleriyle zikrederek içki ve meyhane birikimini ele almaktadır. Yazarın içki ve meyhanelerin başta yasaklar olmak üzere çeşitli yönlerini ele alan başka eserleri de vardır.¹⁸ İstanbul’un eğlence hayatının farklı yönlerinin ele alındığı bir araştırma ise, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*¹⁹ başlığıyla 1927 yılında Refik Ahmet (Sevengil) tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, bugün bile hassas kabul edilebilecek konulara temas etmesine rağmen, eski dönemi neredeyse bütünüyle kötöleyen sert bir üslup takınmıştır. Yazarın konuyla alakalı olarak verdiği bilgiler, tarihî açıdan genellikle doğrudur denilebilir. Sorun, bu bilgileri yorumlayış ve ifade ediş tarzıyla ilgilidir. Önemli bir diğer eksiklik, verilen bilgilerin ne derece doğru olduğunu sınınamamızı sağlayacak referans bilgilerinin gösterilmemesidir. Ahmet Refik ise, 1930’ların başlarında İstanbul’un gündelik yaşamını ilgilendiren çeşitli konulara dair devletin tutumunu yansıtan padişah fermanı veya hatt-ı hümayûnların transkripsiyonlarına yer vermiştir.²⁰

Ayrıca doğrudan İstanbul meyhanelerini merkeze alan Ergun Hiçyılmaz²¹ ve kendisi de bir dönem meyhanede çalışmış, miçoluk yapmış biri olan Vefa Zat,²² konunun farklı yönlerini inceleyen eserler kaleme almıştır. Kısmen bunlar, kısmen de bunların dışındaki diğer çalışmalar,²³ yukarıda sözü edilen eserlerdeki bilgileri, çoğu kez referans göstermeksizin tekrarlamışlardır. Çağdaş yazarların hatırat niteliğindeki eserleri ile telif çalışmalarının irdelenmesi, ulaşılan bilgilerin arşiv vesikaları ile kıyaslanmasına imkân sağlamıştır. Böylece, literatürdeki bazı bilgilerin doğrulanması, bazılarının ise güncellenmesi mümkün olmuştur.

Son yıllarda ise François Georgeon, Fikret Yılmaz, Işıl Çokuğraş, Gamze Yavuzer, Murat Can Kabagöz ve Yeter Öztürk gibi yazarlar, doğrudan Osmanlılarda içki ve meyhaneleri akademik düzeyde ele alan araştırmalar kaleme almışlardır. Bu yazarlar arasında Georgeon, önemli bilgiler veren makalesinde, dinî açıdan yasaklanmış, yetkililerce engellenmeye çalışılmış ve toplum tarafından da dışlanmış olan içkinin modern Türkiye’de nasıl yayıldığını, özelde ise rakının nasıl *milli içki* haline geldiğini ve özellikle 20. yüzyıldaki bir yasak girişiminin gelişen direnç sonrası nasıl engellenebildiğini sorgulamıştır. Bu süreçte Cumhuriyet’in önemini vurgulayan yazar,

¹⁷ Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul 2015.

¹⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, Şaka Matbaası, İstanbul, 1950; Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1958.

¹⁹ Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?, Fetih Zamanımıza Kadar*, İstanbul, 1927. Günümüz Türkçesine aktarılmış ve bu çalışmada da esas alınan yakın tarihli çevirisi için bkz. Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, Haz. Sami Önal, Alfa, İstanbul, 2014.

²⁰ Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988; *Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931; *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, *Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)*, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul, 1932.

²¹ Ergun Hiçyılmaz, *Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri*, Pera Orient Yayıncılık, İstanbul, 1992.

²² Vefa Zat, *Eski İstanbul Meyhaneleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002; *Âdâbıyla Rakı ve Çilingir Sofrası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994; *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

²³ Bir kaç örnek için bkz. Fuat Bozkurt, *Türk İçki Geleneği*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006; Kemal Sülker, *Osmanlıdan Günümüze İçki ve Toplum*, Süreç Yayıncılık, İstanbul, 1985.

dönüşüm sürecini 19. yüzyılın ilk otuz yılına kadar geri götürmektedir.²⁴ Sosyal ve kültürel tarih alanında çalışmalarıyla tanınan Yılmaz, makalesinde özellikle sıradan insanların içkili eğlencelerini, meyhanenin erken dönemlerdeki işlevini ve sonraki süreçte meydana gelen dönüşümünü incelemektedir.²⁵

Çokuğraş tarafından yapılan doktora çalışması ise, sadece meyhaneleri değil, bekâr odalarını da merkeze alarak konuyu marjinalite ve mekân bağlamında ele almaktadır. Yazara göre meyhaneler, marjinalitenin üretildiği mekânlardan biri olarak Osmanlı Devleti tarafından “suçlu” olarak görülmüş, alkol tüketiminin Kanunî döneminden itibaren bir “sorunsal” haline getirilmesine ve bu durumun 18. yüzyılda belirgin hale gelmesine bağlı olarak “yoğun” ve “sürekli” bir kapatma çabasına maruz kalmıştır.²⁶ Yavuzer, 17. ve 18. yüzyıl İstanbul’unu merkeze alan çalışmasında, meyhanelerin çeşitli eğlence türleri barındıran ve hemen kesimin açık veya gizlice gidebildiği alternatif bir sosyalleşme mekânı olduğunu, ama aynı zamanda kamu düzenini ihlal eden olayların kaynağı konumunda da bulunabilmesi nedeniyle devletin müdahalesine maruz kalabildiğini göstermektedir.²⁷ Kabagöz ise, yüksek lisans çalışmasında esas olarak meyhaneler merkezinde ele aldığı İstanbul eğlence hayatı ile modernleşme arasında ilişki kurmaktadır. Yazar, ortaya çıkan içki ve meyhane yasaklarını ise, dinî duyarlılık kapsamında yorumlamış, ama yasakların sürekli olmaması, yazarı bu duyarlılığın pek kalıcı olmadığı sonucuna götürmüştür.²⁸ Öztürk’ün yüksek lisans çalışması ise, esas olarak içki yasaklarını ele almak üzere planlanmıştır. Fakat yazar, bu çalışmada da belirtildiği üzere içkinin zimmî tebaaya İslâm hukukunca belirli kurallar dâhilinde serbest bırakılması ve Müslümanlar içerisinde de tüketiliyor olması durumundan hareketle konuyu sadece yasaklar kapsamında ele almamıştır. Yazar, her ne kadar 19. yüzyılı merkeze almış olsa da, devletin içkiye yönelik yaklaşımını bütün olarak değerlendirmiş ve yasak ve kontrol şeklindeki anlayışın 19. yüzyılda “denetimli bir serbestiyete” doğru değişim gösterdiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte ve özellikle 17. yüzyıldaki içki ve meyhane yasaklarını, toplumsal huzursuzluklara yönelik çözüm arayışının yanı sıra devletin zayıflayan siyasi otoritesini daha çok baskı ve şiddet yoluyla yeniden sağlama çabasıyla açıklamıştır.²⁹ Yine bu çalışmanın kapsamına girmeyen 1920-1926 yılları arasında uygulanmış bir içki yasağı denemesi, başta Uğur Üçüncü’nün eseri olmak

²⁴ François Georgeon, “Ottomans and Drinkers: The Consumption of Alcohol in Istanbul in the Nineteenth Century”, **Outside In: On the Margins of the Modern Middle East**, Ed. Eugene Rogan, I.B. Tauris Publishers, London, 2002, 7-30. Bu çalışmada kullanılan Türkçe çevirisi için bkz. “Osmanlılar ve İçiciler: On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul’da Alkol Tüketimi”, Çev. Cem Deniz Kut, **Yemek ve Kültür**, S. 13, Yaz 2013, s. 49-63.

²⁵ Fikret Yılmaz, “Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap, Eğlence ve Suç”, **Tarih ve Toplum**, S. 1 (241), Bahar 2005.

²⁶ Işıl Çokuğraş, **Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.

²⁷ Gamze Yavuzer, **Istanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

²⁸ Murat Can Kabagöz, **Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloz, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e İstanbul**, Heretik Yayınları, Ankara, 2016.

²⁹ Yeter Öztürk, **XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti’nde İçki ve Yasakları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

üzere bir kaç çalışmaya daha konu olmuştur.³⁰ Ayrıca suçun kent tarihindeki öneminin artışı paralelinde konuyu asayiş temelinde ele alan çalışmalar da vardır. Konunun bu boyutu Fariba Zarinebaf,³¹ Noémi Lévy Aksu³² ve Roger A. Deal³³ tarafından incelenmiştir.

Tezin Bölümleri: Çalışma; giriş, sonuç ve üç bölümden oluşmaktadır. İstanbul'da meyhaneler ve meyhaneciliğin ortaya çıkmasına katkı sağlayan tarihî ve kültürel miras, mekânın ve mesleğin gelişmesinde etkili olan hukukî yapı, kurallar ve ihlaller karşısında devletin nasıl bir yaklaşıma sahip olduğu gibi konular, yenileşme döneminde ne gibi değişimlerin yaşandığının belirlenebilmesi açısından birinci bölümde ele alınmıştır. Değişimin yönünün saptanabilmesi, öncelikle mevcut yapının ne olduğunun anlaşılmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda nispeten kapsamlı bir araştırma yapılarak İstanbul'da içki, meyhane ve meyhanecilik ile ilgili meşruiyet kaynağının gayrimüslim unsurların varlığına ve İslâm hukukunun konuyla ilgili hükümlerine dayandığı ortaya konmuştur. Devlet de, içki tüketimine ve meyhaneler gibi sosyalleşme mekânlarına yönelik yaklaşımını toplum düzeni ve asayiş kaygısına dayanarak şekillendirmiş, bu kapsamda çeşitli vergiler almıştır. Ayrıca bu bölüm, içki tüketimi, meyhaneler, meyhanecilik ve bununla ilgili hukukî yapıya dair kullanılan kavramları daha anlamlı kılan bir teorik çerçeve niteliğine de sahiptir.

İkinci bölümde, İstanbul'da meyhaneler ve meyhaneciliğe dair çizilen genel çerçevenin yenileşme döneminde değişen ve değişmeyerek süreklilik gösteren yönleri saptanmıştır. Bu bölümde yenileşme hareketlerinin etkisiyle devletin meyhaneler ve Müslümanlar da dâhil bireyi denetleme biçiminde nasıl bir değişim yaşandığı ele alınmıştır. Devletin denetim biçiminde meydana gelen değişimin meyhanelerin fizikî ve mimarî özelliklerine yansımaları da bu bölümde değerlendirilmiştir. Son olarak bu süreçte meyhanelerin İstanbul'un bütününde nasıl bir coğrafi dağılıma sahip olduğu da, grafikler ve ekte yer verilen harita üzerinde gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde, devletin 1826 yılı itibariyle yaşadığı hukukî değişimin meslekî açıdan meyhaneciliğin yapısına, hukukî şartlarına ve toplum düzeni ile asayişin yanı sıra meslekî denetimine olan yansımaları ele alınmıştır. Dönemin en önemli özelliği, nizamlaştırma faaliyetlerinin meyhaneciliği de etkileyerek meslekî açıdan düzenlenmiş ve kurallara bağlanmış olmasıdır. Bu kısım, bir kişinin dükkân açarak meyhane işletebilmesi için gerekli olan vasıfları, şartları ve kuralları kavramsallaştırması bakımından önem taşımaktadır. Teorik olarak belirlenmiş bu kuralların pratikte de karşılığının olup olmadığı, seçilen örnekler üzerinden ortaya konmaya

³⁰ Uğur Üçüncü, **Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi Men-i Müskirât (İçki Yasağı) Kanunu ve Toplumsal Hayata Yansımaları**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2012.

³¹ Fariba Zarinebaf, **Crime and Punishment in Istanbul:1700-1800**, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California, 2010.

³² Noémi Lévy-Aksu, **Osmanlı İstanbulu'nda Asayiş (1879-1909)**, Çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

³³ Roger A. Deal, **Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaçları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet**, Çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.

alışılmıştır. Yine yenileşme hareketleriyle ilişkili olarak ortaya çıkan serbest ticaret düzenlemesi, meyhanecilik mesleğinin kurallarında bir değişimi beraberinde getirmesi bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda 1838 itibariyle yapılan ticaret anlaşmalarının bir parçası olarak yaşanan bu değişim, yeni içki türlerinin yanı sıra meknların da İstanbul'a gimesini beraberinde getirerek meyhaneciler açısından yeni rakipler ortaya çıkarmıştır. Gedikli meyhaneciler, bilhassa kendileri açısından bir sorun teşkil eden bu yeni durum karşısında arzuhaller ile haklarını aramışlardır. Bu anlamda Osmanlı Devleti, bir yandan serbest ticaret anlaşmasının hükümlerini yerine getirmekle ykmlyken, diğer yandan da köklü bir esnaf olarak imtiyazlar tanıdığı gedikli meyhanecileri mağdur etmemek için *kadimden* şeklinde niteleyerek yeni ayrıcalıklar tanımak zorunda kalmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YENİLEŞME DÖNEMİ ÖNCESİ İSTANBUL'DA MEYHANELER VE MEYHANECİLİK

1.1. İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhaneciliğin Tarihî Geçmişi

Meyhaneler ve meyhanecilik konusunun İstanbul örneği üzerinden incelenecek olması, bu tür eğlence mekân ve mesleklerinin kaynağı konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda Osmanlıların meyhaneye İstanbul sayesinde tanıştığı şeklinde değerlendirmelerle karşılaşılabilir. ³⁴ Dolayısıyla söz konusu bilginin sorgulanması, İstanbul meyhanelerinin ve meyhaneciliğinin tarihî temellerinin tespit edilmesini zorunlu kılmıştır. Gerçekten Osmanlılar, meyhanelerle İstanbul sayesinde mi tanışmışlardı? Bu şekilde İstanbul'daki meyhanelerin ve meyhaneciliğin ortaya çıkışı konusunda etkili olan faktörler, daha da anlamlı kılınmış olacaktır. Yine İstanbul meyhanelerinin Bizans döneminden miras kaldığı yönündeki değerlendirmeler de somut verilerle desteklenmiştir.

İstanbul'da meyhaneler ve meyhanecilik, birbirinden farklı toplumların hem tarihî hem de sosyo-kültürel mirasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda öncelikle Osmanlıların, ardından da fethedilen İstanbul'un kendi tarihî ve kültürel birikimleri olmak üzere iki unsurdan bahsetmek mümkündür. İstanbul'un farklı kanallardan beslenen köklü bir geçmişe sahip olması, şehrin insanların içki tüketimi ve bu tüketim etrafında şekillenen sosyalleşme biçimleri ile iktidar ilişkilerine katkı sağlayan unsurların tam anlamıyla ayrı ayrı belirlenebilmesini zorlaştırmaktadır. Yine de İstanbul'un geçmişten gelen birikimiyle etkilediği ve yeni sahiplerinden etkilendiği unsurların neler olduğu, ana hatlarıyla da olsa ortaya konulabilir. Bu katmanların incelenmesi, konunun sağlam zeminlere oturtulması açısından gereklidir.

İlk olarak Osmanlıların içki tüketimi ve meyhanelere dair birikimi, Hunlar, Göktürkler, özellikle de Uygurlar gibi İslâmiyet öncesi dönemde hüküm sürmüş Türk devletlerinin, ardından da kadîm İran, İslâmiyet ve Bizans ile etkileşime giren Selçukluların mirası üzerine şekillenmiştir. ³⁵ Uygurlar, Türk devletlerinde içki tüketimine dair kullanılan kelimelerin kaynağı olma konusunda önemli bir yere sahiptir. Öyle ki Uygurların üzüm ve özellikle üzüm şarabı için kullandıkları

³⁴ Bu hususa dair bir örnek için bkz. Hakan Kaynar, "Muhabbet Baki Mahbubân Kayıp: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meyhaneler", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, S. 3, 2014, s. 195.

³⁵ Sevim Yılmaz Önder, "Tevârih-i Âl-i Selçuk'ta Yeme-İçme Kültürü", *Yemek ve Kültür*, S. 16, 2009, s. 105-112; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 4. Baskı, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 50, 179; Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, 2006, s. 77-89.

kelimelerden biri olan *bor*, diğer Türk devletlerine de aktarılmıştır. Üzüm şarabı, sadece *bor* kelimesi ile değil, “*bor bekili, bor bekini, bor bekni*” gibi kelimelerle de ifade edilmekteydi. Arpa ve darı gibi tahıllardan yapılan bira ve boza gibi içkiler için de *bekni* kelimesi kullanılmaktaydı.³⁶

Türkler, İslâmiyet’i kabul ettikten sonra sadece şer’î hukukun *hamr* yasağı ile ilgili hükümlerinden değil, aynı zamanda İslâm devletlerinin bu alandaki kültürel birikimlerinden de etkilenmiştir. Dolayısıyla İslâm devletlerinin bu dönemdeki sosyal hayatının genel hatlarıyla da olsa incelenmesi gerekmektedir. Şarap ya da diğer içkiler, İslâm devletlerinde tüketilmekte miydi? Eğer tüketilmekte idiye, bu dönemlerde meyhaneler ya da benzeri mekânlar var mıydı? Ramazan Altınay’ın Emevîler dönemindeki Müslümanların gündelik hayatını merkeze alan doktora çalışmasında, bu sorulara cevap bulmak mümkündür. Nitekim *hamr* ve diğer içkiler, özellikle Emevîler döneminde başta sarayda olmak üzere düzenlenen meclis ve eğlencelerde içilmekteydi. Bu ise, halk arasında içki içenlerin takibinin kararlılıkla yapılabilmesini engellemekteydi. Arap şehirlerinden Tâif, İslâmiyet öncesi dönemde meyhaneleri ile ünlüydü. Mekke ve Şam, içki ihtiyacını bu şehirden karşılardı. *Hamr*, Hz. Muhammed döneminde yasaklanmış olsa da, tüketilmeye devam etmiş ve çeşitli cezalar uygulanmıştır. Bu konuda sert uygulamalarıyla bilinen Hz. Ömer, Medine’de “meyhaneci” olup içki satan Ruveysid adında birinin “şarap dükkânını” yakırmıştır. Emevîler döneminde ise içki içilen yerler ya da meyhaneler, *beytü’l-hammâr, hânâtü’l-hammârîn* ya da *el-mâhûrât* kelimeleri ile ifade edilmekteydi. Hîre’de³⁷ cahiliye döneminden itibaren mevcut olan meyhaneler, Emevîler döneminde fethedildiğinde nüfusunun Hristiyan olması sebebiyle varlığını sürdürmüştür. Hem içki tüketilen hem de Farsça ve Yunanca şarkılar söylenen meyhanelere, Hicâzlı Araplar da gelip müşteri olabilmekteydi. Dönemin ünlü şairlerinden Ukayşir ve Ebû Hayye, hemen her gün Kûfe’den kalkıp Hîre’deki meyhanelere giderek içki içen kişiler arasındaydı. Bısr b. Mervân örneğinde olduğu gibi valiler de buradaki meyhanelerden içki temin ettirmekteydi. Yine Şam, Irak ve Sicistan’da da meyhaneler vardı. Böyle bir içki birikiminin varlığı, fethedilen yerlerde bulunan Hristiyanların içki tüketmesine müsaade edilmesiyle de ilişkiliydi. Dolayısıyla İslâm devletleri, İslâmiyet’i geniş coğrafyalara yayarken, aynı zamanda hâkimiyetleri altındaki toplulukların kültüründen de etkilenmekteydi.³⁸

Türklerin içki tüketimi, meyhaneler ve meyhanecilik ile ilgili tecrübeleri, İslâmiyet’in yanı sıra İran’ın da yadsınamayacak düzeydeki tesirleriyle oluşmuştur. İran, İslâmî bir etki altında gelişme gösterirken, kendi kültürünü de korumuş, hem Uygur kültürünün gelişimi aşamasında hem de “yeni bir dinle kuvvetlendikten sonra Türkleri” etkilemiştir. Böylece İslâmiyet’in pek çok unsuru, doğrudan Araplar yoluyla değil, İran kültürünün merkezi konumundaki Horasan ve

³⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 328.

³⁷ Kûfe’in 5 km güneyinde bulunan Hîre, günümüzde Irak’ın Necef kentine bağlı bir kaza merkezidir. Bkz. Hüseyin Ali ed-Dakûkî, “Hîre”, *DİA*, C. 18, Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, s. 122-124.

³⁸ Ramazan Altınay, *Emevîler Dönemi Merkezî Şehirlerde Müslümanların Gündelik Hayâtı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 164-174.

Mâverâünnehir üzerinden alınmıştı.³⁹ Büyük Selçukluların kurulduğu İran coğrafyası da, bu etkilenmenin ana kaynağını oluşturması bakımından önem taşımaktadır.⁴⁰ İran kültürünün hükümdarların özel hayatları ile eğlencelerini etkilemesinde, Arap edebiyatının önde gelen nesir yazarlarından el-Câhız'ın (ö. 255/869) ahlâkî-eğitsel yazılarının da önemi vardır. Bu âdâb literatürü, Hind-İran ve kadim Yunan mirası etkisi altında çeşitli kollarda gelişmiştir. 9. ve 13. yüzyıllarda ise, İslâm dünyasında yükselen Türk hanedanların etkisiyle saray işret meclisleri âdâbı üzerine yazılar yazılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında her biri 11. yüzyılda kaleme alınmış olan Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si, Keykâvüs'un *Kabusname*'si, Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*'si, Türk kültürüne etkileri bakımından son derece önemlidir.⁴¹ Özellikle *Kabusname*⁴² ve Mustafa 'Ali'nin *Mevâ'idü'n-Nefais fi-Kavâ'idi'l-Mecâlis*⁴³ adlı eseri, bu kültürün Osmanlı dönemindeki etkilerini takip edebileceğimiz örneklerdir.

İslâmiyet'in Türkler tarafından kabulü, içki tüketimini etkilese de, tamamen ortadan kaldıramamıştır. Nitekim *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te de geçen bekni, *buğday*, *akdari* ve *arpa içkisi* olarak tanımlanmakta,⁴⁴ çeşitli kısımlarda karşılaşılan *süçik* ise, *şarap* kelimesiyle açıklanmaktadır.⁴⁵ Yine Kaşgarlı Mahmut'un eserindeki bilgilerden hareketle çalışmalar yapan araştırmacılar, Türklerin 11. yüzyılda *bor*, *süci/süçik*, *çagır/çakar*, *buhsum*, *bal şarabı* gibi içkiler üretip tükettiğini ifade etmektedir.⁴⁶ İçkiler de, *sağrak*, *ayak* ve *idiş* gibi adlarla anılan kadehlerde içilmekteydi.⁴⁷

Türkiye Selçukluları ise, hem kendilerinden önceki Türk ve İran kültürünü hem de içki konusundaki İslâm hukuku tecrübesini, Anadolu'ya geldiklerinde karşılaştıkları eski Yunan-Roma ve Hıristiyan geleneklerine sahip Bizans kültürü ile birleştirmiştir. Fakat Selçukluların bu kültürle ilişkisi, esas itibarıyla sanat, resim ve musikî gibi alanlarda daha hoşgörülü bir yaklaşım ortaya çıkarmıştır. Bu etkileşim, özelden II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. Alâeddin

³⁹ Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Alfa, İstanbul, 2014, s. 68-69. Ögel'e göre Uygurlar, İslâmiyet öncesi dönemde bilhassa Soğd ve Tacik kavimlerinin kültüründen etkilenmiştir. Bkz. Ögel, a.g.e., C. IV, s. 161.

⁴⁰ Halil İnalçık, *Has-Bağçede 'Ays u Tarab Nedîmler Şâirler Mutrîbler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 3-4.

⁴¹ İnalçık, *Has Bağçede...*, s. 4-21.

⁴² Keykâvus, *Kabusnâme*, Çev. Mercimek Ahmed, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2006.

⁴³ Gelibolulu Mustafa 'Ali, *Gelibolulu Mustafa 'Ali ve Mevâ'idü'n-Nefais fi-Kavâ'idi'l-Mecâlis*, Haz. Mehmet Şeker, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.

⁴⁴ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 188, 376.

⁴⁵ Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C. I, Çev. Besim Atalay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 408. *Süçig* şeklinde bir çeviri için bkz. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, s. 176.

⁴⁶ Derya Derin Paşaoğlu, "Divan ü Lûgat-it-Türk'e Göre Türkler'de Yemek Kültürü", *Bilimsel Eksen*, S. 2, Sonbahar 2010, s. 86; Reşat Genç, "Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Oyunlar ve Eğlenceler", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. III, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977, s. 241. Ömer Uzunağaç, *Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*, Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 122. Köymen, bu içkilerden özellikle *sücinin* diğerlerine nispetle sarhoş edici özelliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, 5. Baskı, C. III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2016, s. 432-435.

⁴⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 160-206. *İdiş* kelimesi, Yağma, Toxsi, Yemek ve Oğuzlarda kadeh mânâsında kullanılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, s. 29. *Sağrak* için bkz. aynı eser, s. 206.

Keykubâd gibi Selçuklu sultanlarının Bizans ile yakın temas halinde olmasının bir sonucuydu. Bununla birlikte eski Yunan-Roma ve Hristiyan kültürü, İslâmî Arap ve İran kültürünün köklü etkisinden dolayı daha sınırlı bir etkileşim ortaya çıkarmıştı. Saray teşrifatı, hükümdarların özel hayatları ve eğlencelerinde de, ilk olarak Bizans değil, eski Türk gelenekleriyle karışık İran etkisinin daha belirgin olduğu gözlenmektedir.⁴⁸

Selçuklularda hükümdarlar ve üst düzey devlet adamları, çeşitli vesilelerle eğlenceler düzenlemiştir.⁴⁹ Bunlar cülûs, elçi karşılama ve uğurlama, düğün ve askerî seferlerin öncesi ile sonrasındaki eğlencelerdir. İçkinin, özellikle hükümdar ve devlet erkânının halka açık veya kapalı olarak düzenlediği bu tür eğlencelerin bir parçası olabildiği bilinmektedir. Has-bağçede yapılan özel işret meclislerinden farklı olan bu eğlenceler, halkın içki içme isteklerini karşılayabilecek düzeyde olabilmekteydi.⁵⁰ Ayrıca Selçuklu Türkleri, Anadolu'ya geldiklerinde daha geniş ölçüde gayrimüslim unsurları hâkimiyetleri altına almışlardı. Bu doğrultuda lâl, yakut ve erguvânî gibi çeşitli renklere göre tasnif edilmiş yeni şarap çeşitleriyle tanışmıştı.⁵¹ Dinen yasak olmasına rağmen içki içmek isteyen Müslümanlar, kendi ürettikleri içkileri tüketmelerine izin verilen gayrimüslimlerin meskûn olduğu mahallelere giderek bu ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydi.⁵²

Peki, halkın bu tür eğlencelerin dışında bir araya gelip hem yiyecekleri hem de sohbeti kendilerine meze yaparak doğrudan içki içebildikleri meyhane veya benzeri bir mekân var mıydı? Bu konuda somut bilgilerden yoksunuz. Ana kaynaklar üzerinden yapılan bir araştırma, kelimelerin günümüz Türkçesine aktarılmasında yaşanan çeviri farklılığı nedeniyle farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. *Dîvânü Lugâti't- Türk*, meyhane kelimesinin karşılığını aramak için başvurulan ilk kaynaktır. Burada tespit edilen *kepit* kelimesi, Besim Atalay'ın tercümesinde, *içki içilen yer, meyhane* şeklinde açıklanmıştır.⁵³ Aynı kelime, çevirinin “endeks” kısmında, *kebit* şeklinde yazılmış ve önceki açıklamaya ek olarak “dükkân, mağaza” anlamı da dâhil edilmiştir.⁵⁴ Bu çeviriyi kullanarak araştırmalar yapan Derya Derin Paşaoğlu da,⁵⁵ kelimeyi “meyhane” anlamıyla değerlendirmiştir.⁵⁶ Bir başka çeviride *kebit* olarak karşımıza çıkan bu kelime, sadece “dükkân” şeklinde açıklanmıştır.⁵⁷ *Dîvân-ı Lügâti't-Türk*'ün 1333 yılı (1915) baskısında ise, Kaşgarlı

⁴⁸ Köprülü, a.g.e., s. 273-282. Ayrıca bkz. İncalcık, **Has-Bağçede...**, s. 4-21 ve 65-68.

⁴⁹ Tuncer Baykara, “Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler”, **Erdem**, C. 12, S. 36, Mayıs 2000, s. 867-898.

⁵⁰ Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXI, S. 1, Temmuz 2006, ss. 73-93; Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın...”, s. 87-88. Ayrıca bkz. Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, **Tarih Dergisi**, S. 43, 2006, ss. 37-51. İncalcık, **Has-Bağçede...**, s. 68-77.

⁵¹ Uzunağaç, a.g.e., s. 123.

⁵² **Bertrand de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati**, Ed. Ch. Schefer, Çev. İlhan Arda, Sunuş: Semavi Eyice, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 183; Ahmet Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al- Ârifin)**, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 445; aynı eser, C. II, s. 81.

⁵³ Kaşgarlı Mahmut, **Dîvânü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, C. I, s. 357.

⁵⁴ Kaşgarlı Mahmut, **Dîvânü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, C. IV, s. 289.

⁵⁵ *Kebit* kelimesine dikkatimi çektiği için Sayın Paşaoğlu'na teşekkür ederim.

⁵⁶ Paşaoğlu, a.g.m., s. 82.

⁵⁷ Kaşgarlı Mahmud, **Dîvânü Lugâti't-Türk**, s. 153.

Mahmud'un *kebit* kelimesinin karşılığını sadece *el-hânût* şeklinde verdiği görülmektedir.⁵⁸ Bu baskıyı kullanan Reşat Genç, *kebit* kelimesini günümüzün “meyhanesi” olarak adlandırabileceğimizi belirtmektedir.⁵⁹ Arapça olan *el-hânût* kelimesi ise, sözlükte hem “dükkân” hem de “meyhane” olarak iki anlama gelmektedir.⁶⁰ Mütercim Âsım Efendi, bu kelimeyi “dükkân el-hammar” mânâsında meyhane şeklinde açıklamıştır.⁶¹ Fakat bu kelime, hamr satıcısının dükkânı anlamına da gelmektedir. Aynı şekilde Atalay'ın tercümesinde tespit ettiği hatalar üzerine bir makale kaleme alan Abdullah Taymas da, *kebit* ve karşılığı olarak verilen *el-hânût* kelimelerinin dükkân anlamına geldiğini belirtmektedir. *Hânût* ve çoğulu olan *havânit* kelimelerinin dükkân ve dükkânları ifade etmesi, vakfiyelerde ve bazı bölgelerde hâlâ görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle yazar, *el-hânût* kelimesinin meyhane değil, dükkân manasına geldiğini belirterek *kebiti* de bu bağlamda değerlendirmenin daha doğru olduğu görüşündedir.⁶² Dolayısıyla *Dîvân-ı Lügâti't-Türk'te* geçen *kebit*, bu çalışmada ele alındığı şekilde bir meyhaneden ziyade kelimenin içki satılan dükkân anlamına işaret ediyor görünmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde halkın eğlence hayatını merkeze alan Mehmet Ersan, arkadaş topluluklarının içkili ya da içkisiz eğlenceler düzenlediği han ve meyhaneleri, Selçuklu döneminin eğlence mekânları olarak ifade etmiştir.⁶³ Bu konuda referans gösterdiği Mehmet Şeker ise, Konya'da bulunan meyhanenin Ermenilere ait olup yine Ermenilerin gittiğini belirtmektedir.⁶⁴ Yazarın kaynağı konumundaki Claude Cahen, Ahmet Eflâkî'ye dayanarak Konya'da bir Ermeni meyhanesi olduğunu yazmaktadır.⁶⁵ Eflâkî'ye baktığımızda ise, Mevlâna'nın geçtiği mahallede bulunan bir meyhaneden rebab (bir tür saz) sesi geldiğini duyunca durup dönmeğe başlayarak sevinç gösterisinde bulunması üzerine hepsi Ermeni olduğu söylenen meyhanedeki ayaktakımının ilgisini üzerine çektiğini yazmaktadır.⁶⁶ Yine Erdoğan Merçil, esas olarak Mevlânâ Celâleddin Rûmî⁶⁷ ve Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr'a⁶⁸ dayanarak meyhane kelimesinin karşılığı için zikredilen *hum-hane*, *şarab-hane* ve *harâbâtan* bahsetmektedir.⁶⁹ Son olarak hanların da, tam

⁵⁸ Mahmûd bin el-Huseyn bin Mehmed el-Kaşgarî, *Kitâb-ı Dîvân-ı Lügâti't-Türk*, cild-i evvel, Matba'a-i 'Âmire, Dâr'ül-Hilâfe, 1333, s. 298.

⁵⁹ Genç, a.g.m., s. 241-242.

⁶⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982, s. 389.

⁶¹ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, Haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, C. 1, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2013, s. 748. Ayrıca bkz. Mütercim Âsım Efendi, a.g.e., C. 2, s. 1919.

⁶² Abdullah Taymas, “Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C.7, 1942, s. 231.

⁶³ Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın...”, s. 79.

⁶⁴ Mehmet Şeker, *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 68.

⁶⁵ Cahen, a.g.e., s. 152-153 ve 176.

⁶⁶ Ahmet Eflâkî, a.g.e., C. I, s. 444-445.

⁶⁷ Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, Haz. Abdülbâki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s. 46; C. V, s. 464; C. VII, s. 215. Bununla birlikte burada geçen meyhane kelimesinin gerçek anlamıyla kullanılıp kullanılmadığına şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir. Bu konuda bir örnek için bkz. Uzunağaç, a.g.e., s. 125.

⁶⁸ Sipehsâlâr, bu konuda Mevlânâ'nın görüşlerine yer vermektedir: “Şu Nefs-i Küll, daha balçık âlemde mimarlığa başlamamışken gerçekler meyhanesinde işretimiz tamdı,...”. Krş. için bkz. Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Çev. Tahsin Yazıcı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 67-68; Mevlânâ Celâleddin, a.g.e., C. III, s. 413.

⁶⁹ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 135.

olarak meyhane değilse bile meyhane benzeri işleve sahip olduğu ileri sürülebilir.⁷⁰ Görüldüğü gibi bu dönemde içki içmek isteyen Türklerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği dükkân düzeyinde mekânlar vardı. Ama bu bilgiler, söz konusu dükkânların yapısı ve işlevi konusunda detaylar vermekten ne yazık ki uzaktır.

Tarîhî metinlerin İstanbul'un fethi öncesine dair meyhanelerle ilgili ketumluğu, meyhanecilik mesleği için de söz konusudur. Zira belli büyüklükte ve özellikteki bir dükkânda miço, tezgâhtar ve aşçı gibi çalışanlarıyla başta şarap olmak üzere çeşitli türlerdeki içkileri meze ve yiyeceklerin yanı sıra müzik ve cinsellik eşliğinde müşterilerine sunma işi olarak bir meyhanecilik mesleğinin varlığı konusu şüphelidir. İlk olarak İslâmiyet öncesi Türk devletlerinde böyle bir mesleğin olup olmadığı sorgulandığında, *tim* ve *timci* şeklinde iki kelime tespit edilmektedir. Atalay, *tim* kelimesini “şarap dolu tulum”, *timciyi* de “şarapçı, meyhaneci” şeklinde açıklamıştır.⁷¹ Paşaoğlu, bu çeviriden hareketle *timci* için “şarap satan, meyhaneci” açıklamasını kullanmıştır.⁷² Bir diğer çeviride, *tim* kelimesi aynı mânâda açıklanırken, *timci*, sadece “içki tüccarı” şeklinde belirtilmiştir.⁷³ *Dîvân-ı Lügâti't-Türk*'ün 1333 yılı baskısında ise, Kaşgarlı Mahmud'un *tim* kelimesini “hamr dolu tulum” ifadesiyle açıkladığı, ama *timci* kelimesinin karşılığı için Arapça “el-hammar” kelimesini verdiği görülmektedir. Devamındaki açıklamada, bazı kişilerin “hamr tacirleri”ni *tim* kelimesiyle açıklamasına rağmen, doğrusunun kelimeye sanatkâr anlamı veren *timci* şeklindeki yazılışı olduğunu belirtmektedir.⁷⁴ *Dîvân*'ın bu baskısını kullanan Genç, *timçi* kelimesinin meyhaneci veya şarap satıcısı anlamına geldiğini belirterek şöyle demektedir: “...Anlaşıyor ki onlar vakit vakit böyle içki satılan yerlere uğrayarak içki içip eğleniyorlardı...”⁷⁵ Köymen ise, *timçi*yi, hem şarap satmayı meslek edinen şarap satıcısı hem de şarapçılık ve meyhaneciliği meslek edinenlerin bulunduğu dair bir delil olarak değerlendirmektedir.⁷⁶

Kaşgarlı Mahmud'un *timci* kelimesinin karşılığı olarak verdiği Arapça *el-hammar* kelimesinin de incelenmesi gerekmektedir. Bu konuda Mütercim Âsım Efendi, *el-hammar* kelimesini “hamr satıcıya denir, mey-fürûş ma'nâsına lisânımızda mey-haneci ta'bîr olunur.” şeklinde açıklamaktadır.⁷⁷ Meyhane şeklinde karşılığını verdiği *el-hânût* kelimesininin de, *dükkân el-hammar* mânâsında olduğunu belirtmektedir. Ayrıca *hammara*, yani *meyhaneci* şeklinde tabir olunan *bade satana* da aynı nitelendirmenin kullanıldığını ifade etmektedir.⁷⁸ Buradan

⁷⁰ Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın...”, 84. Ayrıca bkz. Ahmet Eflâki, a.g.e., C. I, s. 365-366.

⁷¹ İlgili kısmın devamı: “...Bir takımları şarap satana da “تیم” derler ise de doğru olan evvelkidir; çünkü (ع ج = cı, ci) sanatkârın belgesidir. Bkz. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügât-it-Türk Tercümesi*, C. III, s. 136.

⁷² Paşaoğlu, a.g.m., s. 82.

⁷³ İlgili kısmın devamı: “...Bazı kimseler içki tüccarına ti.m derler. Birincisi daha doğrudur; çünkü cim ve ye (+çi) meslek sahiplerini gösterir.” Bkz. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügât-it-Türk*, s. 403.

⁷⁴ Mahmûd bin el-Huseyn bin Mehmed el-Kaşgarî, *Kitâb-ı Dîvân-ı Lügât-it-Türk*, cild-i sâni, Matba'-i 'Âmire, Dâr'ül-Hilâfet'ül-'Aliyye, 1335, s. 99.

⁷⁵ Genç, a.g.m., s. 242.

⁷⁶ Köymen, a.g.e., C. III, s. 328, 434.

⁷⁷ Mütercim Âsım Efendi, a.g.e., C. 2, s. 1919.

⁷⁸ Mütercim Âsım Efendi, a.g.e., C. 1, s. 748.

çıkartabileceğimiz sonuç, İslâmiyet öncesinde içki içmek isteyen Türklerin, bu ihtiyaçlarını tımciler vasıtasıyla kebitlerde karşılayabildiğidir. Ama tımcilerin bu içki satma işini nasıl yaptığını ilgili bildiklerimiz sınırlıdır. Anlaşıldığına göre eğer gerçekten meyhanecilik, bu dönemde meslek olarak varsa, bunun çalışmamızda sınırları çizildiği şekilde algılanmayabileceği söylenebilir. *Timci* ve meyhaneci, bahsedilen şekilde hizmet sunan bir meslek olmaktan ziyade, basit anlamda içki satma işi olabilir.

İslâmiyet öncesi ve sonrasında özellikle Emevîler döneminde Arapların içki tüketmek için gittiği meyhaneler de, meyhanecilik mesleğinin varlığını göstermektedir. Emevîlerde meyhanecilik, *hammarûn* kelimesiyle ifade edilmekteydi. Bu mesleği icrâ eden meyhaneciler, meyhanecilik mesleğinin gerektirdiği niteliklerin en azından bir kısmını müşterilerine sunmaktaydı. Nitekim Emevîler döneminin ünlü şairlerinden Ukayşir, Kanneyn adındaki bir köyde meyhanecilik yapan Nabtî'nin meyhanesinde içki içip fuhuş yapmıştı. Aynı dönemde Ebu'l-Hindî, Sicistân'da gittiği meyhanede meyhaneciden bir dinâr karşılığında içki istemişti. Sarhoş olana kadar içen Ebu'l-Hindî, yanına gelenlere de içki ikram etmişti. Yine aynı yerde bu kez bir kadın meyhanecinin meyhanesine giden Ebu'l-Hindî, içki içmenin yanı sıra oradaki fahişelerle de ilişki kurmuştu. Bu dönemin bir diğer şairi Ebû Hayye de, Hîre'de kadın meyhanecilerin meyhanesine gidip içki içer, ücretini farkıyla birlikte vadeli olarak öderdi.⁷⁹

Emevîler gibi İslâm devletleri, şer'î hukukun yanı sıra içki, meyhane ve elbette meyhanecilik mesleği ile de ilk Müslüman Türk devletlerini etkilemiştir. Meyhane bahsinde belirtildiği gibi Türkiye Selçuklularında meyhaneler ile ilgili kayıtlar, meyhaneciliğin de meslek olarak icra edildiği şeklinde değerlendirilebilir.⁸⁰ Merçil de, *mey-furûş* ile *hammâr* kelimesinden hareketle Türkiye Selçuklularında meyhanecilik mesleğinin var olduğunu ileri sürmektedir.⁸¹

İçki, Moğol istilâsıyla birlikte Anadolu'da ortaya çıkan beylikler döneminde de tüketilmeye devam etmiştir. Bu konuda dikkate değer bir örnek, el-Ömerî'nin *Mesâliku'l-Ebsâr* adlı eserinde geçen Denizli'de üretilen ve tüketilen nar şarabıdır: "...Bu nardan bir tür şarap da yapıyorlar. Daha çok hurma şarabına benzer, fakat verdiği sarhoşluk daha fazladır. Şarap çok olmasına rağmen şehir halkı nar şarabını tercih ederler. Alkole çok düşkündürler."⁸²

Çok çeşitli etkilerle şekillenmiş içki ve meyhanelerle ilgili birikim, bu şekilde son aşamada Osmanlı Devleti'ne aktarılmıştır. Osmanlılar, 29 Mayıs 1453 tarihinde fethettikleri İstanbul'un içki tüketimi ve meyhanelere dair tarihî ve kültürel birikimini de devralmıştır. İstanbul, farklı

⁷⁹ Altınay, a.g.t., s. 170-172 ve 390.

⁸⁰ Ersan, "Türkiye Selçuklularında Halkın...", s. 79; Şeker, a.g.e., s. 68; Cahen, a.g.e., s. 152-153 ve 176; Ahmet Eflâkî, a.g.e., C. I, s. 444-445.

⁸¹ Merçil, a.g.e., s. 134.

⁸² Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâliku'l-Ebsâr**, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 160-161.

toplumların katkılarıyla sahip olduğu bu birikimi, Osmanlı hâkimiyeti döneminde de devam ettirmiştir. Dolayısıyla bu konunun genel çerçevesi, ana hatlarıyla da olsa belirlenmelidir. Sennur Sezer ve Adnan Özyalçiner'in ifade ettiği gibi "İstanbul folkloru, İstanbul'da yaşayan bütün halkların izini taşır..."⁸³ Her ne kadar Mısır, Sümer, Babil ve İran toplumu, içki birikimine önemli katkılar sağlasa da,⁸⁴ İstanbul'a dair antik dönemin doğrudan etkisi, Yunanlar vasıtasıyla olmuştur. Antik Yunan kaynaklı olarak içki birikimine katkıda bulunan İstanbul'un en eski sakinleri, Byzantion'a yerleşen Dor kökenli Megaralılar olarak bilinmektedir. Meyhanelerde bir araya gelip yeme-içme ve işretten fazlasıyla keyif almaları, savaşmaktan ise nefret etmeleri, kent halkının bilinen bazı özellikleri arasında gösterilmektedir. Byzantion, "son derece çalışkan ve üretken" olan en yakın komşusu Kalkedon ile de iyi ilişkiler geliştirmiştir. Hatta zaman içinde Kalkedonlular da, komşuları gibi ehl-i keyf bir topluluk olmaya başlamışlardır.⁸⁵ Romalılar ise, diğer alanlarda olduğu gibi içki konusunda da Yunan mirasını devralıp geliştirerek daha geniş bir alana yayılmasında, devamlılığının ve dolayısıyla kalıcılığının sağlanmasında etkili olmuşlardır.⁸⁶

İstanbul içki tüketimiyle ilgili antik dönem birikiminde rol oynayan Yunan ve Roma faktörü, farklı iki yapı olmalarına rağmen taşıdıkları benzerlikler dolayısıyla birlikte ele alınabilir. Yunanlar, keşfedilmesinde doğrudan etkili olmadıkları şarabın önce kendi coğrafyalarına taşınması, ardından üretimine başlayarak yerleşmesi ve son olarak da ticaretini yaparak diğer toplumlara aktarılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bu konuda amfora denilen küplerin dağılımı, Yunan şarabının ve içki tüketimi ile ilgili öğelerinin yaygınlığına dair önemli arkeolojik kanıtlar arasında gösterilmektedir. Romalılar ise, birçok özelliğini devraldıkları Yunanların, şarap konusundaki birikimlerini de hüküm sürdükleri geniş coğrafyaya taşımışlardır.⁸⁷ Ayrıca Dionysos'un Yunan, Baküs'ün ise Roma şarap tanrısı olarak ilahlaştırılması, Antik Yunan ve Roma'daki benzerliklerin en önemlilerinden biridir. Yunanlar; *symposion*, Romalılar da *comissatio* denilen eğlencelerde, şarap tanrılarını anmak ve sosyalleşmek için içki tükettirdi.⁸⁸ *Symposion* denilen eğlencelerin önemli bir özelliği, Osmanlı'ya miras kalarak özellikle Tatavla'da (Kurtuluş) düzenlenen karnavallarda sürdürülmüş olmasıdır.⁸⁹ Roma'nın İstanbul içki birikimine yönelik katkısı, imparatorluğun M.S. 395'te Batı ve Doğu şeklinde ikiye ayrılmasından sonra da devam etmiştir. Üstelik bu dönemden itibaren Doğu Roma'nın ya da yaygın kullanımıyla Bizans'ın İstanbul içki birikimine etkisi ve katkısı, daha da fazla olmuştur. Bunun önemli bir sebebi, Bizans'ın kendine İstanbul'u başkent edinmesi, böylelikle etki alanının daha da özelleşmesi ve en azından Batı Roma'ya nispeten uzun süre varlık göstermesidir. Burada Bizans dönemi içki

⁸³ Sennur Sezer ve Adnan Özyalçiner, **Bir Zamanların İstanbulu**, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 20.

⁸⁴ Tom Standage, **Altı Bardakta Dünya Tarihi**, 3. Baskı, Çev. Ahmet Fethi, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2012, s. 18-34; Ersin Doğer, **Antik Çağ'da Bağ ve Şarap**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 80-81; Mebrure Tosun ve Kadriye Yalvaç, **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

⁸⁵ Dalby, a.g.e., s. 66; Önder Kaya, **Konstantin'in Kutsanmış Şehri 3 Devirde İstanbul**, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2011, s. 12.

⁸⁶ Standage, a.g.e., s. 65-67.

⁸⁷ Standage, a.g.e., s. 63-64 ve 67.

⁸⁸ Doğer, a.g.e., s. 139.

⁸⁹ Meri Çevik Simyonidis, **İstanbulum Tadım-Tuzum, Hayatım**, 2. Baskı, Som Kitap, İstanbul, 2012, s. 189-190.

tüketimi, sadece Osmanlı İstanbul’una devrolan kültürel birikimine dair bir kaç örnek sunmak için ana hatlarıyla değerlendirilmiştir.

Bizans, antik Yunan ve Roma mirasını devralarak İstanbul’da içki tüketimine, meyhaneler ve meyhaneciliğe dair birikimin sürekliliğine katkı sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle beslendiği kaynaklar açısından herhangi bir kesintinin yaşanmamış olması, söz konusu birikime kalıcılık kazandırmıştır. Üstelik Bizans, varlık gösterdiği uzun dönem boyunca, başta şarap yapım teknikleri olmak üzere devraldığı bu birikimi daha da geliştirmiştir. Öyle ki 7. yüzyıl Anglosakson geleneğinde “Bizans bir Winburga, “şarap kentleri” imparatorluğuydu...”⁹⁰ Sakız ve Midilli Adası, bu büyük imparatorluğun *mastika*, *misket* ve *malmsey* gibi pek çok farklı çeşitte şarap üreten önemli merkezlerinden sadece ikisiydi.⁹¹ Ayrıca ayıfındığı reçineli balsam şarabı da, kokulu şarap üretiminin oldukça popüler olduğu Bizans’ta, özgün niteliğiyle öne çıkmaktaydı.⁹²

Üretimi yapılan içkiler, çeşitli eğlencelerin önemli araçlarından biri olmuştur. Örneğin Paskalya’nın pazar gününde düzenlenen topluma açık bir yortu, 10. yüzyıl Müslüman savaş esiri Harun b. Yahya’nın da dikkatini çekmişti. Yortu günü, alayın geçeceği güzergâh üzerindeki çeşmenin deposu; nardin, karanfil ve tarçınla baharatlandırılmış on bin çömlek şarap ve bin çömlek çiçek balıyla doldurulmuştu. İmparatorun alayında yer alan herkes, su yerine şarap akan çeşmeden dolu bir kupa alarak şenliğe doğru giderdi.⁹³ Yine Deuil’li Odo, 1147’de, İkinci Haçlı Seferi sırasında, “...Konstantinopolis bir aşırılık kentti. Zenginlikte başka kentleri geçiyor; ahlaksızlıkta da.” diyerek bu tür eğlencelerle ilgili gözlemine ve kişisel değerlendirmesine yer vermiştir. 1204’te kenti yağlamayıp sonrasında ele geçiren Haçlılar ise, Bizans’ın içki ve meyhanelerle ilgili birikimini kullanarak Nikitas Honiatis’in ifadesiyle “...Bütün gün alem yapıp sert şarap içtiler...”⁹⁴

İstanbul, Bizans döneminde coğrafi ve idarî olarak ayrı bölgelere ayrılmıştı. Özellikle Galata bölgesi, farklı bir yönetime sahip olması açısından oldukça önemlidir. Bu bölge, neredeyse Bizans tarihi boyunca Venedik ve Ceneviz arasında koloni kurma mücadelesine sahne olmuştur. Her iki devlet, dönem dönem birbirlerine üstünlük sağlayarak bölgede bir takım imtiyazlar elde etmeyi başarmıştır. Galata bölgesi, 13. yüzyılda artık Cenevizlilere ait olarak kabul edilmekteydi. İmtiyaz alanı sürekli genişleyen Galata, 14. yüzyıla gelindiğinde sadece genişlemekle kalmamış, aynı zamanda tümüyle bağımsız olmuştur.⁹⁵ Öyle ki gittikleri yerlerde Cenova’nın küçük bir benzerini inşa etme tutkusunda olan Cenevizliler, bunun en iyi örneğini Galata’da ortaya koymuşlardır. Bu durum, eğer bir gün Cenova yıkılırsa, Galata’ya bakılarak yeniden inşa edilebileceği söylemini bile

⁹⁰ Andrew Dalby, **Bizans’ın Damak Tadı**, Çev. Ali Özdamar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 95.

⁹¹ Dalby, a.g.e., s. 95-102.

⁹² Dalby, a.g.e., s. 56.

⁹³ Dalby, a.g.e., s. 61.

⁹⁴ Dalby, a.g.e., s. 29.

⁹⁵ Kenan Mortan ve Önder Küçükerman, **Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 36-37.

beraberinde getirmiştir.⁹⁶ Bizans döneminin özellikle son iki yüzyıllık evresinde Cenevizlilerin idaresinde kalan Galata, Osmanlıların fethinin ardından da ayrıcalıklı konumunu sürdürerek İstanbul'un Latin bölgesi olmaya devam etmiştir.⁹⁷

Bizans İstanbul'unda birbirinden farklı türde üretilen şaraplar, *phouskarioi* denilen meyhaneciler tarafından hazırlanarak *phouskaria* adındaki meyhanelerinde satılmaktaydı. 895'lerde Bilge Leon tarafından yazılmış *Book of Eparch* adındaki bir yönetmelikte, meyhanelerin işleyişi açısından oldukça önemli bilgiler mevcuttur. Buna göre meyhaneciler de dâhil isimleri belirtilen 22 mesleğin imtiyaz alanları ve işleyiş kuralları belirlenmiştir. Örneğin meyhanelerin satacağı şarabın fiyatı, güncel piyasa değeri üzerinden merkezi olarak saptanmaktaydı. Şarabın sunumu ise, resmî olarak damgalanmış standart ölçülere uygun olmalıydı. Lonca üyeliği, her meslek için mecburî olmamakla birlikte bazı imtiyazlar sağlamaktaydı. Nitekim hangi ürünleri satacağı belirlenen bakkallar, meyhanecilerin imtiyaz alanına giren herhangi bir maddeyi satamamaktaydı. Meyhaneciler gibi loncalar da, sıkı kontrol edilmekteydi. Meyhaneciler, meyhanelerini, özellikle büyük yortu ve pazar sabahları, sabah saat 8'den önce açmamalı ve akşamları da saat 8'de kapatmalıydı. Şüphesiz bu tür düzenlemelerin en önemli sebeplerinden biri, asayiş ile ilgili sorun yaşanmasını önlemektir. Dalby'a göre hem Roma hem de Bizans'taki meyhanelerin sadece bir iki tanesi, saygın konum elde edebilirdi.⁹⁸

Meyhaneler, *phouskaria* kelimesinden farklı şekillerde de karşılanmıştır. Nitekim 1090 yılına ait kaynakta geçen *capyllio* ifadesiyle anılan bir yapının, şarap satılan ve içilen yer anlamındaki *kapyleion* kelimesinden türetilmiş olabileceği belirtilmiştir. Bu kelime, çok sayıda kişinin yemek de yiyebileceği meyhane/han şeklinde de tanımlanmıştır.⁹⁹ *Kapelos* olarak da karşılaşılan bu ifade, şehrin içerisinde perakende usulüyle şarap satılan yerler için de kullanılmıştır.¹⁰⁰ Meyhaneler, 1268 yılına ait Latince bir belgede, *taberna* kelimesiyle ifade edilmiştir.¹⁰¹

Bizans döneminde İstanbul'daki meyhanelerin nerelerde ve kaç tane olduklarına dair yeterli bilgi mevcut değilse de, bunlardan en azından Mihail Psellos'un 11. yüzyıla ait kroniğinde geçen *Melitrağos*, *Spanos* ve *Gorgoplutos* meyhanelerinin isimleri bilinmektedir.¹⁰² Aynı yüzyılda *capyllio* adındaki meyhanelerden en azından biri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.¹⁰³ Bu

⁹⁶ Kaya, a.g.e., s. 160.

⁹⁷ Brendan Freely ve John Freely, **Galata, Pera Beyoğlu: Bir Biyografi**, Çev. Yelda Türedi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 9.

⁹⁸ Dalby, a.g.e., s. 67 ve 100-101. Ayrıca bkz. mirkent, **Bizans Tarihi Yazıları**, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005, s. 163-164.

⁹⁹ Aygül Ağır, **İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2011, s. 68.

¹⁰⁰ "İçki", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. IV, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 132.

¹⁰¹ Ağır, a.g.e., s. 68.

¹⁰² Sula Bozıs, **İstanbul Lezzeti İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü**, 3. Baskı, Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67.

¹⁰³ Ağır, a.g.e., s. 68.

dönemde Galata, meyhanelerin bulunduğu bölgelerden biri olup Venedik ve Ceneviz kolonilerinin hâkimiyet mücadelesinin merkezinde yer almaktaydı. Bu doğrultuda koloniler, birçok yerde oturma ve yerleşme izninin yanı sıra dükkân ve meyhane işletme imtiyazı da almışlardı.¹⁰⁴ Venedik meyhaneleri, en azından 1312'den beri Haliç'te liman bölgesinde bulunmaktaydı. Erken döneme dair kanıtlar bulunmasa da, belki çok daha uzun bir süre boyunca yerleşik konumda olan Rumlara ait meyhanelerin de bu bölgede bulunduğu varsayılabilir. Zira denizci meyhaneleri, bu tür yerlerde faaliyet göstermekteydi. Ayrıca İstanbul kıyısındaki meyhaneciler, 14. yüzyıla ait bir vergi anlaşmazlığının tarafı olarak da görünmektedir.¹⁰⁵ Söz konusu yüzyılda Venedik yerleşiminde çok sayıda meyhane bulunmakta ve buralarda bilhassa Girit şarabının gümrüksüz bir şekilde satışı yapılmaktadır. Dolayısıyla *Acta et Diplomata* adlı kaynak eserden faydalanan Aygül Ağır, Bizans'ın meyhane sayısını, kota koymak suretiyle sınırlamak durumunda kaldığını belirtmektedir.¹⁰⁶ Buraların her tür taşkınlığın yapıldığı yerlere dönüşmesi, yasaklama ve düzenleme tedbirlerine başvurulmasını da beraberinde getirmiştir.¹⁰⁷ Venedikliler, 1431'de İoannis Paleologos'tan 15 adet meyhane işletme izni de almıştı.¹⁰⁸

1.2. İçki Tüketiminin Hukukî Sınırları

Tarihî boyunca farklı kültürlerle yaptığı ev sahipliğinin etkisiyle belli bir birikime ulaşan İstanbul'un içki ve meyhanelere dair birikimi, fetih sonrasında da devam etmiştir. Böylece İstanbul, kentin yeni sahiplerinin içkiler konusunda geçmişten gelen birikimlerine sahip olurken, aynı zamanda mevcut kendi birikimini de katmıştır. Dolayısıyla Türkler, içki ve meyhaneye sadece İstanbul'un fethiyle birlikte tanışmamış, etkilendikleri söz konusu kültürü aynı zamanda etkilemişlerdir de. Osmanlı dönemi İstanbul'unda içki tüketimi ve meyhanelerin varlığı, fetheden ve fethedilenlerin geçmişlerindeki kültürel birikimlerinden beslenen süreklilik ile ilgilidir. Bu birikimin hukukî açıdan devam edebilmesi, kentin yeni sahiplerinin inanç sistemlerine, İslâm hukukunun hâkimiyet altına alınan topluluklara olan yaklaşımına dayanmaktadır. İstanbul'un toplumsal hayatı, Müslüman olmayan unsurlar hariç tutularak içkilerle ilgili kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümlerin bulunduğu İslâm hukukuna göre düzenlenmiştir.

İçkiye karşı yasaklayıcı hükümlere sahip bir dinin mensuplarının idaresinde bulunan İstanbul, kültürlerinde içkinin önemli bir yer işgal ettiği toplumları bünyesinde barındırması açısından ilginç bir örnektir. Bu konuda gayrimüslim nüfusa sahip Selçuklular da, bir İslâm devletinde içki

¹⁰⁴ Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, 2. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2014, s. 215-216.

¹⁰⁵ Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı*, 2. Baskı, Çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16, 34 ve 82 nolu dipnot açıklaması; Nevra Necipoğlu, "The Social Topography of Late Byzantine Constantinople: Evidence from the Patriarchal Register", *Journal of Turkish Studies*, C. 36, 2011, s. 135-36.

¹⁰⁶ Ağır, a.g.e. s. 69.

¹⁰⁷ "İçki", s. 132.

¹⁰⁸ Söz konusu meyhanelerin sadece Venedik mahallesinde mi faaliyet gösterdiği yoksa Galata'nın karşısında da mevcut olup olduğu bilinmemektedir. Bozis, a.g.e., s. 67.

tüketiminin meşruiyetine dair yakın geçmişten bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Osmanlılar, hem kendilerine miras kalan Türk ve İran kültürü ile İslâm hukuku tecrübesini hem de fetihle birlikte devraldıkları Bizans kültürünü kullanarak İstanbul'da içki tüketiminin sürekliliğine katkı sağlamışlardır. Dolayısıyla hem İstanbul'daki içki tüketiminin hukukî dayanağını hem de ileriki bölümlerde kullanılacak kavramları anlamlandırabilmek için İslâm hukukunun içkilere yönelik hükümlerini ve Osmanlı hukukuna olan yansımalarını bilmek gerekmektedir.

1.2.1. İslâmiyet'te İçkilerin Hukukî Durumu

İslâm hukuku, farklı inançlara sahip olan toplulukların sosyal hayatlarını dinî açıdan düzenlemektedir. Buna göre Osmanlı İstanbul'unda yaşayan topluluklar, hukukî açıdan temelde İslâmiyet'e inananlar ve inanmayanlar şeklinde sınıflandırılmıştır. İslâmiyet'e inanmayanların bütününe kapsayan gayrimüslim ifadesi, hukukî açıdan da harbî, muâhid, müstemen ve zimmî şeklinde bir ayrıma tabidir. Gayrimüslim bir devletin savaş halindeki vatandaşlarına harbî, belli bir süre barış yapılan vatandaşlarına muâhid, kendilerine verilen “eman” ile İslâm ülkesine gelen ve belli süre ikamet eden vatandaşlarına müstemen, bir İslâm devletinin tabiiyetine girenlere de zimmî denmektedir.¹⁰⁹ İslâm hukuku, haram olarak kabul edilen maddelere yönelik yaklaşımını bu dinî ayrıma göre şekillendirmiştir. Bu kapsamdaki içkilere yönelik hükümler, Müslümanlar ve İslâm çarısı altında yaşayan gayrimüslimler için ayrı ayrı belirtilmiştir.

Çeşitli maddelerden üretilen içkiler, İslâmiyet öncesi dönemde Araplar arasında yaygın bir şekilde tüketilmekteydi.¹¹⁰ İçkinin İslâm hukukundaki durumunu önceki dönemlerdeki çeşitli kaynaklara dayanarak ele alan Arif Tekin, bu dönemde Araplar arasında pek çok kişinin hamr adıyla da bilinen içkiden uzak durduğunu ifade etmektedir. Hz. Ali'nin ağabeyi Cafer bin Ebu Talib ve ilk Müslümanlardan Osman b. Maz'un, kişinin aklını kontrol etmesini engellediği, aile ve toplum nazarında kötü duruma düşürdüğü gerekçeleriyle içkiden uzak duran kişilerden sadece ikisiydi.¹¹¹ İslâmiyet, hamr adıyla bilinen ve tüketilen bu içkinin bir yandan uzak durulan diğer yandan da yaygın bir şekilde tüketilen konumunu kademeli bir şekilde belirleyecektir.

Kuran'daki âyetlerde, hamr adındaki bir içki yasaklanmaktadır. Kuran-ı Kerîm, özellikle sonraki dönemlerde çeşitlenen pek çok içki türü için ayrı ayrı hükümler ortaya koymamıştır. Konuyla ilgili âyetler incelendiğinde, öncelikle hurma ve üzümden *güzel rızık ve sekeren* kelimesiyle belirtilen sarhoşluk verici içkiler elde etmek amacıyla faydalandığına dikkat çekilmektedir.¹¹² Daha sonraki âyetlerdeki *hamr* kelimesi ise, içkinin yasaklanma süreciyle

¹⁰⁹ Ahmet Özel, “Gayri Müslim”, **DİA**, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 418.

¹¹⁰ Altınay, a.g.t., s. 164, 220-221.

¹¹¹ Arif Tekin, **İslam'da İçki**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2013, s. 17-18.

¹¹² Kur'an, Nahl Sûresi, Âyet: 67.

ilişkilendirilmektedir.¹¹³ Hamr ile ilgili ayetlerin ardından Hz. Muhammed, Dört Halifeler, Emevîler ve Abbasîler döneminde hamr içen ve bu yüzden cezalandırılan Müslümanlar vardır.¹¹⁴ Hamr, Müslümanlar için herhangi bir mal değerine sahip olmadığı için ticaretinin yapılması ve parasının yenmesi de caiz değildir. Nitekim bu konuda “Şarabı içmeyi haram eden, onu satmayı ve parasını yemeyi de haram etmiştir.” şeklinde rivayet edilen hadîs vardır.¹¹⁵ Dolayısıyla bir Müslüman’ın kendisinde içmek için değil, ticaret maksatlı dahi olsa bulunan içkilerin telef edilerek dökülmesi ya da çalınması, zayıfın para ya da herhangi bir bedel ile tazmin edilmesini gerektirmemektedir.¹¹⁶

Hamr, kelime anlamı olarak örtmek demek olup Hanbelî, Malikî, Şafî mezhepleri ile muhaddislerin çoğunluğuna göre sarhoşluk veren bütün içkilerin genel adıdır.¹¹⁷ Hanefî mezhebi, genel olarak ise Irak uleması, hamrı *sarhoşluk verecek hale gelen yaş üzüm suyu* şeklinde tarif etmiştir. Bu içkiyi içmek, haramdır ve hadd cezasını gerektirir. Hanefî mezhebi, diğer içkiler konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bu konu, her içkinin tanımlanması hususunda teferruata ve görüş ayrılıklarına bakıldığında oldukça ince nüanslar barındırmaktadır.¹¹⁸ Aynı durum, cezalar hususunda da karşımıza çıkmaktadır. İslâm hukukunda cezalar, *men’* ve *def’* eylemek anlamına gelen *hadd* kelimesiyle ifade edilmektedir.¹¹⁹ Cezaların bu şekilde adlandırılması, suçların ortaya çıkmasını önleme amacına dönüktür. Hadd, İslâm hukukunda Allah hakkı olarak miktarı belli olan cezaların adıdır. Miktarı belli olmayan cezalar için *tazir*, kul hakkı için ise, *kıyas* cezası ifadesi kullanılmaktadır. Kul hakkı için verilen cezalar, mağduriyetin giderilmesi esasına dayanırken, tazir cezaları, tekerrür etme durumuna göre miktarı belli olan hadd cezalarına yakın, az ve kimi durumda fazla olabilmektedir.¹²⁰

¹¹³ Kur’an, Bakara Sûresi, Âyet: 219; Kur’an, Nisa Sûresi, Âyet, 43, Kur’an, Mâide Sûresi, Âyet: 90-91. Bu konuda bkz. Ramazan Tunali, **Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm’da İçki**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 81-84.

¹¹⁴ Bkz. Altınay, a.g.t., s. 165.

¹¹⁵ İmam Hanîfe’ye göre bir Müslüman’ın Hıristiyan birini vekil tayin ederek şarap satışı geçerlidir. Ebû Yusuf ve Muhammed’e göre ise, kendisi için anlaşma yapılan kişinin Müslüman olması nedeniyle geçersizdir. Bkz. Serahsî, **Mebûsât**, C. 13, Çev. A. Arı- Hüseyin Kayapınar, Ed. M. Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 194. Ayrıca bkz. İbrahim Halebî, **Şerh-i Mülteka el- Ebbur (Mevkûfat) İslam Fıkhı**, C. IV, Haz. Nedim Yılmaz, İlmî Neşriyat: 5, İstanbul, 1993, s. 294.

¹¹⁶ Serahsî, **Mebûsât**, C. 24, Çev. Musa Alak vd., Ed. M. Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 38-39; Ralph S. Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğu’daki Kökenleri**, Çev., Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 43.

¹¹⁷ İbn Rüşd, **Bidâyet’ül-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid**, C. 2, Çev. Ahmed Mevlânî, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 318.

¹¹⁸ Serahsî, **Mebûsât**, C. 24, Çev. Musa Alak vd., Ed. M. Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 6 ve 26; Burhanüddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, **Delilleriyle Hanefî Fıkhı el-Hidâye**, C. 4, Çev. Ahmed Mevlânî, Kahraman Neşriyat, İstanbul [T.Y.], s. 183; İbrahim Halebî, **Mültekâ Tercümesi Mevkûfat**, C. I, Şerheden: Mehmed Mevkûfâtî, Sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu, Haz. Ş. Gürel-Z. Tatlılı, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 682; İbrahim Halebî, **Mültekâ Tercümesi Mevkûfat**, C. II, Şerheden: Mehmed Mevkûfâtî, Sadeleştiren: Ahmed Davudoğlu, Haz. Ş. Gürel-Z. Tatlılı, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 401; İbrahim Halebî, a.g.e., C.IV, s. 289-290. Hamrın bu tarifi, teknik olarak Ebû Hanîfe ve İmameyn arasında bazı farklılıklar da göstermektedir. Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, C. 7, Çev. Ahmet Efe vd., Risale Yayınevi, 1994, s. 437.

¹¹⁹ Mütercim Âsım Efendi, a.g.e., C. 2, s. 1398-1399.

¹²⁰ Serahsî, **Mebûsât**, C. 9, Çev. Hüseyin Kayapınar vd., Ed. M. Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 63 ve 120; Serahsî, a.g.e., C. 24, s. 53; İbn Abidin, **Reddül-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar**, C. 8, Çev. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yayınevi, İstanbul, [T.Y.], s. 161; İbrahim Halebî, a.g.e., C. I, s. 682; Zuhaylî, a.g.e., C. 7, s. 319-320.

Hamr içme suçunun cezası, Kuran'da belirtilmemiş olmasına rağmen, hadd kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun sebebi ise, insanları bu suçu işlemekten caydırmak şeklinde gösterilmiştir.¹²¹ Fakat uygulanacak ceza miktarının Kuran'da belirtilmemiş olması, bazı ihtilafları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu cezanın dayanağı ise, “İçki içeni dövün. Eğer bir daha yaparsa bir daha dövün” şeklinde ifade edilen hadîstir.¹²² Bununla ilgili bir rivayete göre Hz. Muhammed, içki içtiği için huzuruna getirilen birine yanında bulunan kırk kişinin *nalınları* (takunya) ile vurmasını emretmiştir.¹²³ Böylece uygulanacak ceza yöntemi ve miktarı da belirlenmiştir. Buradan hareketle Hz. Ebû Bekir, bu suçun cezasını kırk değnek vurulması şeklinde uygulamıştır. Hz. Ömer ise, içki tüketiminin artması üzerine ashap ile görüşerek uygulanacak ceza miktarını arttırmıştır. Bu konuda Hz. Ömer, bir kişinin içince saçmaladığını, saçmalayan birinin iftira attığını, iftira suçunun cezasının da seksen sopa olduğunu söyleyen Hz. Ali'nin görüşüne uygun hareket ederek ceza olarak seksen sopa vurulmasını kabul etmiştir.¹²⁴ Hz. Ömer, oğulları Ubeydullah, Abdurrahmân ve Âsım başta olmak üzere içki içenlere karşı oldukça kararlı hareket ederek kimi zaman bizzat kendisi hadd cezası uygulamıştır. Hatta oğlu Abdurrahman'ın bu şekilde hadd cezası esnasında ya da bundan bir süre sonra öldüğü belirtilmektedir.¹²⁵ Dolayısıyla Hz. Ali, seksen sopa cezasının tatbik edilmesinin ardından insanların öldüğünü görünce “Kendimde bu kadar ağır cezayı uygun bulamıyorum.” diyerek Hz. Muhammed zamanında uygulanan kırk sopa cezasını tekrar gündeme getirmiştir.¹²⁶ Hanefî mezhebinin hamr kelimesine yaklaşımı ise, *hadd'üş-şürb* ve *hadd'üs-sükr* şeklinde iki farklı ceza biçiminin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.¹²⁷

Hamr içme suçunu işleyen bir kişinin cezası, ayılınca uygulanmaktadır. Zira cezalandırmanın amacı, suçun tekrar işlenmesini önlemektir. Eğer ceza, kişiye sarhoşken uygulanırsa, bu amaç gerçekleşemez.¹²⁸ Hadd cezası, erkek suçlunun üzerindeki entari dışındaki elbiseleri, kadın suçlunun ise sadece kürk gibi kalın elbiseleri çıkartıldıktan sonra yüzü, başı ve hassas bölgeleri

¹²¹ Serahsî, a.g.e., C. 9, s. 121.

¹²² Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî, **Delilleriyle Hanefî Fıkhı el-Hidâye**, C. 2, Çev. Ahmed Meylânî, Kahraman Neşriyat, İstanbul [T.Y.], s. 237. Merginânî, bu hadîsin farklı bir versiyonu da vermektedir. Buna göre suçun üçüncü veya dördüncü kez tekrar edilmesi durumunun ölüm ile cezalandırılması hükmü vardır. Ama öldürülme hükmü, icma ile nesh edilmiştir. Zira Hz. Muhammed'in huzuruna getirilen böyle bir kişi, öldürülmemiştir. Bkz. Merginânî, a.g.e., C. 4, s. 186; İmam Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübra**, C. 5, Çev. Hüseyin Yıldız, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 221 ve 223.

¹²³ Serahsî, a.g.e., C. 24, s. 45; Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, C. I, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 186; Zuhaylî, a.g.e., C. 7, s. 435-436.

¹²⁴ İbn Rüşd, **Bidâyet'ül-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, C. 3, Çev. Ahmed Meylânî, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 584-585; Serahsî, a.g.e., C. 9, s. 121. Ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî, **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi**, C. 14, Çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 6638-6641; Nesâî, a.g.e., C. 5, s. 207-209; Karaman, a.g.e., s. 186; Zuhaylî, a.g.e., C. 7, s. 435-436. Bu konudaki bir diğer rivayet, kırk kişinin nalınları ile vurmasının seksen defa vurmak anlamına gelmesidir. Bkz. Serahsî, a.g.e., C. 24, s. 45. Ayrıca bkz. Ayzada Taştanova, **İslam Ceza Hukukunda İçki İçme Ve Sarhoşluk Haddi (Haddü's-Şürb Ve Haddü's-Sükr) Ayırımı ve Hukukî Sonuçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 41-42.

¹²⁵ Altınay, a.g.t., s. 165.

¹²⁶ İmam el-Mâveridî, **el-Ahkâmü's-Sultaniyye**, Çev. Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 428.

¹²⁷ İbrahim Halebî, a.g.e., C. I, s. 682; İbn-i Abidin, a.g.e., C. 8, s. 161; Zuhaylî, a.g.e., C. 7, s. 320-321 ve 433.

¹²⁸ Merginânî, a.g.e., C. 2, s. 239; İbn-i Abidin, a.g.e., C. 8, s. 235; İbrâhim Halebî, a.g.e., C. I, s. 682-683; Serahsî, a.g.e., C. 24, s. 46; Zuhaylî, a.g.e., C. 7, s. 450.

hariç tutularak uygulanmaktadır.¹²⁹ Suçlunun yaşça küçük olması, akli dengesinin yerinde olmaması, Müslüman olmaması ya da yeni Müslüman olduğu için gerekli bilgilerden yoksun olması, kendi isteği dışında veya yanlışlıkla içmesi gibi durumlar, cezanın uygulanmasına engel teşkil etmektedir.¹³⁰

İslâm hukuku, Müslümanlara konuyla ilgili yasaklayıcı hükümler getirirken, İslâm devleti çatısı altında yaşayan gayrimüslimlere, sarhoş olmamak ve kamu düzenini bozacak eylemlere yol açmamak gibi bazı sınırlamalara bağlı kalmak kaydıyla kendi kültürlerini sürdürebilmelerine müsaade etmekteydi. Gayrimüslimler, bu kurallara uymak koşuluyla üretim, tüketim ve ticaret konusunda İslâm devletinin himayesi altındaydı. Bu doğrultuda hamr ve diğer içkiler, gayrimüslimler nezdinde değerli bir ticaret malı olup telefi halinde tazmin edilmesi gerekmektedir. Gayrimüslimler de, bu ticaret için vergi ödemekle yükümlü kılınmıştır. Ömer b. Hattab'ın vergi memurlarına verdiği “gayri müslimlerin domuzlarını ve şaraplarını satmalarına izin verin. Onların parasından vergilerini alın” şeklindeki talimat, vergilendirmenin temeli açısından önemlidir.¹³¹ Hatta Hz. Ömer, verginin mal cinsinden değil, satış bedeli üzerinden alınmasını istemiştir.¹³² Gayrimüslimler, bu içkileri dükkânlarında açıkta bulundurmamak kaydıyla satabilirdi. Açıkta satarlarsa, cezalandırılır, ama içkileri dökülemezdi. Döküldüğü takdirde ise, Ebu Hanîfe'ye göre tazmin edilmesi gerekirdi.¹³³ Onlar, her ne kadar ihtilaf söz konusu olsa da, her dinin mensuplarına haram olarak kabul edilmiş olan sarhoş olmaları halinde ise, tazir ile cezalandırılmaktaydı.¹³⁴

1.2.2. Osmanlı Hukukunda İçkilerin Tanımı ve Cezalar

Osmanlı hukukunda hamr, Hanefî mezhebinin de kabul ettiği gibi sarhoşluk verici hale gelmiş yaş üzüm suyu demektir.¹³⁵ Zamanla şarap adını alan söz konusu içki, kaynaklarda çoğunlukla hamr ile ifade edilmekle birlikte kimi zaman eski Türk mirasına atıfla süci kelimesinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kelime, Keykâvus'un *Kabusname* adlı eserinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.¹³⁶ Süci ile şarap kelimesinin birbirini ikame edecek şekilde kullanılması, II. Mehmed ve II. Bayezid dönemine ait yasakname ve kanunnameler ile şer'îye sicillerinde de

¹²⁹ İbrâhim Halebî, a.g.e., C. I, s. 683; Serahsî, a.g.e., C. 24, s. 45.

¹³⁰ Zuhaylî, a.g.e., C. 7, s. 434-435.

¹³¹ Serahsî, a.g.e., s. 193. Ayrıca bkz. Zuhaylî, a.g.e., C. 4, s. 383.

¹³² İmam Mâlik, Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed, şarabın sirkeye dönüştürülerek Müslümanlar için de değerli bir mal haline getirilebileceği gerekçesiyle satış bedeli üzerinden vergi alınmasını caiz olarak görürken, Ahmed b. Hanbel ile İmam Şafî, ne mal cinsinden ne de satış bedelinden vergi alınmayacağı görüşündedir. Bkz. Rahmi Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamı (1520-1670)**, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2014, s. 149.

¹³³ İmam el-Mâverdî, a.g.e., s. 467-468; Serahsî, a.g.e., C. 18, s. 254; Zuhaylî, a.g.e., C. 4, s. 383.

¹³⁴ İbn-i Abidin, a.g.e., C. 8, s. 230-232.

¹³⁵ Bunun yansımaları, gerek arşiv kayıtları gerekse de vak'a yazarlarının eserlerinde görülmektedir. Bir kaç örnek için bkz. **Anonim Osmanlı Tarihi, (1099-1116/1688-1704)**, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 10-11; Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **C.BLD.**, 22/1067, (29 Şevval 1205/1 Temmuz 1791), (29 Şevval 1205/1 Temmuz 1791); **C.HR.**, 37/1818, (29 Ramazan 1206/21 Mayıs 1792).

¹³⁶ Keykâvus, a.g.e., s. 80-83.

görülmektedir.¹³⁷ Hamr ve şarap ise, şer'îye sicillerinde “şarap getirip şürb-i hamr edip” şeklinde aynı kayıttta bir arada da kullanılabilir. ¹³⁸ Dolayısıyla hamr ifadesi, hem Hanefî mezhebinin tanımı hem de Osmanlı hukuku uygulaması nedeniyle bu çalışmada da şarabı nitelemek amacıyla kullanılmaktadır.

Şarabın yanı sıra 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul'da tüketilen içkilerden bir diğeri, ‘araktır.¹³⁹ Arapça kökenli bir kelime olan ‘arak, ter anlamına gelmesinin yanı sıra ter gibi ufak damlatma yoluyla imal edilen sert içkilerden biri olan rakıyı da nitelemektedir.¹⁴⁰ Şarap ve rakı dışındaki diğeri içkiler de, kendi özel adlarıyla ifade edilmekte olup başlıcaları *müselles*, tatlı ve acı, yani alkollü şekilde farklı türleri bulunan bozadır.¹⁴¹ Hamr dışındaki sarhoşluk verici içkiler, *müskirât* kelimesiyle ifade edilmektedir.¹⁴² Osmanlı Devleti, içki tüketimi ve ticaretine fermanlar yayınlamaya müdahalede bulunacağı zaman “...ümmü’l- habâis olan hamr ve ‘arak ve emsâli müskirâtın şürb u isti‘mâli ehl-i İslâma harâm olduğuna binâen...” ifadesinde olduğu gibi sarhoşluk veren içkilerin bütünü kapsayan müskirât kelimesini kullanmayı tercih etmiştir.¹⁴³ Sarhoşluk veren tüm içkiler kastedildiğinde hamr, diğeri içkilerden ayrılarak özellikle belirtilmiştir. Bu hususta arşiv kayıtları ile vak‘anüvislerde, “hamr ve sâir eşribe-i habâyis-i muharreme” gibi ifadelerle karşılaşılmaktadır.¹⁴⁴ Dolayısıyla bu çalışma boyunca, özel bir kullanım olmadığı ve aksi belirtilmediği sürece, arak için rakı, müskirât için de, içki ifadesi kullanılacaktır.

Osmanlı Devleti, içki içme suçu unsurunun hangi hallerde oluştuğu, ne kadar ve nasıl ceza uygulanacağı gibi hususlarda da, İslâm hukukunun yaklaşımından beslenmektedir. Osmanlı Devleti, suç unsurlarının oluşması durumuna göre hadd ve tazir kapsamında çeşitli cezalar öngörmüştür.¹⁴⁵ Tazir, suçun unsuruna göre ilki para, teşhir ve hapis gibi bireysel, ikincisi de yasaklar uygulamak şeklinde genel bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda tazir cezası, daha çok içki tüketimi ve ticaretinde şer‘î kuralların ihlal edilerek asayiş ve düzeninin bozulması durumunda uygulanmıştır.

¹³⁷ Robert Anhegger ve Halil İnalçık, **Kânünnâme-i Sultânî Ber Müceb-i ‘Örf-i ‘Osmânî**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 64; **İKSÜM 5 Numaralı Sicil (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)**, Haz. Yasemin Dağdaş -Zeynep Berktaş, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 67-68.

¹³⁸ **İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)**, Haz. Kenan Yıldız, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 228.

¹³⁹ **İKSÜM 56 Numaralı Sicil (H. 990 - 991 / M. 1582 - 1583)**, Haz. Hilal Kazan-Kenan Yıldız, Arapça Metin: Mehmet Akman-Taşin Özcan, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 49 ve 61-62.

¹⁴⁰ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Dersa‘adet, İkdâm Matba‘aası, 1317, s. 934.

¹⁴¹ Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, C. I, Çev. M. Ali Kılıçbay-E. Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990, s. 190; Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, C. 2, Haz. S.A. Kahraman ve Y. Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 660-663.

¹⁴² Bir örnek için bkz. BOA, **Y.A.HUS**, 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892).

¹⁴³ BOA, **C.BLD.**, 22/1067, (29 Şevval 1205/1 Temmuz 1791); **C.HR.**, 37/1818, (29 Ramazan 1206/21 Mayıs 1792). Benzer ifadeler için bkz. Ahmet Refik, **Hicrî On Üçüncü Asırda...**, s. 7; Ahmed Câvid, **Hadîka-i Vekâyi‘**, Haz. Adnan Baycar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 194 ve 203.

¹⁴⁴ **Anonim Osmanlı Tarihi...**, s. 10-11.

¹⁴⁵ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, C. II, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 231.

İslam hukukunun hamr ve müskirat adı verilen diğer içkilere olan yaklaşımı, Osmanlı dönemi kaynaklarında da görülebilmektedir. Örneğin Evliyâ Çelebi'ye göre bozacı esnafı, "...İslâm ordusunda gayet lâzımlı kavimdir, ama şarap gibi damlası haram değildir, ancak sarhoşluğu haramdır demişler. 'Bütün sarhoş edici şeyler haramdır.' sözüne dâhildir, ancak Müslüman gazilere beden kuvveti ve sıcaklık verip açlığı giderir...".¹⁴⁶ Yine rakıcılar esnafı hakkında bilgi veren seyyaha göre rakının "sarhoşluğu haramdır, yoksa damlası haram değildir."¹⁴⁷ Kabagöz, Evliyâ Çelebi'nin verdiği bu bilgileri "...şarap içmek ve satmak Müslümanlara yasak"tır. Çünkü İslâmiyet'te içki zaten yasaktır! Öyle midir? Olmayabilir de... Mesela içilen boza, içenler de asker olunca Evliyâ Çelebi sanki biraz yumuşar,..." diyerek farklı bir şekilde yorumlamıştır. Yazara göre bozanın meşru kılınmış olması, ordudaki askerlere yönelik önemi ile ilişkilendirilebilir. Rakı için böyle bir şey söylemek mümkün olmadığı halde aynı şekilde sarhoşluk veren miktarının haram olması, Kabagöz'ü bir "mikro-direnç" olduğu kanısına ulaştırmıştır. Yazar bu konuda, "...Anlaşılan o ki Müslüman Osmanlı tebaası da gönüllerince eğlenebilmek için, muhatap oldukları içki yasağını kendi düzlemlerinde işleterek dönüşüme uğratmışlardır..." demektedir.¹⁴⁸ Hâlbuki Evliyâ Çelebi'nin verdiği bu bilgiler, en öz ve net haliyle Hanefî mezhebinin şarap dışındaki diğer içkiler hakkındaki görüşlerini yansıtmaktadır.

İslâmiyet'in hamr yasağı ve ihlaller halinde nasıl cezalandırılacağı, Osmanlı kanunnamelerinde karşılık bulmuştur. Fatih (1451-1481), II. Bayezid (1481-1512), Yavuz (1512-1520) ve Kanunî dönemine (1520-1566) ait umumî kanunnameler, hamr içen Müslümanlara uygulanacak cezayı birbirine benzer ifadelerle şöyle düzenlemiştir: "Eğer bir kişi hamr içse, kadı ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürm alına."¹⁴⁹ Söz konusu kanun maddesi, Osmanlı Devleti'nin hukukî anlamda içkiye yönelik uyguladığı ilk yasak ve kısıtlama olarak değerlendirilmiştir. Gayrimüslimleri kapsamayan kısıtlama ve yasak, gizlice içen Müslümanlara yöneliktir.¹⁵⁰ Fakat bu ve benzeri kanun maddeleri, devletin bir içki yasağı uyguladığı anlamına gelmemekte, şer'î yasağın kanunnamelerde ifade edilmesi durumunu yansıtmaktadır. Şarap üreten, satan ve kendi içmese dahi hamr içilen bir yerde bulunan Müslümanların nasıl cezalandırılacağı da düzenlenmiştir. Bu kanun maddesi şu şekildedir: "Eğer bir müslim hamr satsa yahud sıksa, ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer bir kimesne hamr sohbetinde otursa içmese, ta'zir edüb üç ağaca bir akçe cürm alına."¹⁵¹ Buna göre şarap satılması ve yapılmasının cezası, içme suçuyla aynıyken, sadece şarap içilen bir yerde bulunması, daha hafif olarak düzenlenmiştir. Müslümanların meyhanelere

¹⁴⁶ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 657.

¹⁴⁷ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 660.

¹⁴⁸ Kabagöz, a.g.e., s. 20-21.

¹⁴⁹ Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 42. Fatih'in *Kanun-ı Padişahi*'sindeki madde şöyledir: "Eğer biregû hamr içse, Türk veya şehirlî olsa, kadı ta'zir ura. İki ağaca bir akçe cürm alına." Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 349. Hamr içen bir kişiye kadı tarafından uygulanacak ceza, Yavuz Sultan Selim'in kanunnâmesinde şu şekilde düzenlenmiştir: "Eğer bir kişi hamr içse, kadı hakkından gelüb iki ağaca bir akçe cürm alına." Akgündüz, a.g.e., C. III, s. 91. Ayrıca bkz. Yaşar Yücel ve Selami Pulaha, **I. Selim Kânunnâmesi (Tirana ve Leningrad nüshaları) (1512-1520)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 34.

¹⁵⁰ Öztürk, a.g.t., s. 19.

¹⁵¹ Akgündüz, a.g.e., C. III, s. 91. Ayrıca bkz. Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 34.

gitmesiyle ilgili bir belgede ise şu ifadeler görülmektedir: “Ehl-i İslâm’dan bir ferдин meygedelere duhûl ve hurûcî görûlür ise zâbitân ma’rifetiyle derhâl te’dîbât-ı lâzimesi icrâ olunmak”.¹⁵² Meyhanelere giden Müslümanların cezalandırılması, kendileri için konmuş olan sembolik, dinî ve de kanunî sınırı geçtiği için söz konusu olmaktadır. Ama sözü edilen belgede, Müslümanların bu tür ihlallerinin ne şekilde cezalandırıldığı açıkça belirtilmemiştir.

Örnek olarak ele alınan kanunname maddelerinde, şer’en belirlenmiş bedenî cezanın çeşitli sebeplerle uygulanamadığı durumlarda para cezasının da verilebileceği görülmektedir.¹⁵³ Bu konuda Colin Imber, şeriatın pek çok açıdan gerçekliğe uygulanamayıp her zaman seküler hukuk sistemiyle birlikte var olduğunu ileri sürmektedir. Hırsızlık cezası örneği üzerinden tespit ettiği benzer ifadeleri, ”şeriata bir jest” yapılması olarak değerlendirmektedir.¹⁵⁴ Ayrıca suçlunun sopa ve değnek ile dövülerek cezalandırılması şeklindeki şer’î cezaya bir göndermede bulunduğu görülmektedir. Fakat hamr içme suçunun şer’î açıdan nasıl cezalandırılacağı belirlenmemiş olmasıyla ilgili İslâm hukukunda söz konusu olan görüş ayrılığı, kanunname metnine de yansımış görünmektedir. Dolayısıyla uygulanacak cezanın usulü, hadd kapsamında değil, tazir kapsamında değerlendirmiştir. Bir diğer ifadeyle hamr içme suçu için kadı tarafından uygulanması gereken bedenî ceza, hadd yerine tazir cezası kapsamında düzenlenmiştir.

Fetvalarda da Müslümanların şarap içmelerinin ve şer’î hükme aykırı davranmalarının hangi cezaları gerektirdiğine dair pek çok kayıt bulmak mümkündür. Örneğin evinde şarap içen Müslüman, hadd ve tazir ile cezalandırılmalıdır. Haramlığını hafife alarak şehirde alenen kimseden çekinmeksizin şarap içen Müslümanlar ise, *kâfir*dir. Ayrıca şarap, sağlık için de içilemez. Bir Müslüman’ın hastalığına deva olacağı ittifakla kabul edilse bile şarap değil, müselles içilmelidir. Sadece şarap değil, rakının da şifa bulmak için içilmesi *aslâ* mümkün değildir. Müslüman olan bir zimmînin Ramazan ayında gündüz şarap içmesi de, alenî olmadığı sürece şarap içme suçu için hadd, oruç tutmama suçu için de sert tazirin yanı sıra tövbe edip düzelinceye kadar hapis cezası uygulanmalıdır. Ayrıca Müslüman bir kadının Hristiyan bir kadın ile şarap içmesi, cezalandırılmalarını gerektirmektedir. Fetvalarda, içki tüketiminin aile ilişkilerine yansıyan boyutuna dair bilgiler de bulmak mümkündür. Müslüman bir erkeğin şarap içen çocuğu ve karısı ya da tam tersi olarak Müslüman bir kadının kocası üzerindeki hakları, ayrı ayrı durumlar için düzenlenmektedir.¹⁵⁵ Bir kişinin işlediği şarap içme veya sarhoş olma suçu, kendisi ile Allah arasındaki bir sorun olup sözü edilen cezalara çarptırılmaktadır. Ama eğer suçlu kişi, sadece şarap içme veya sarhoş olmakla kalmayıp aynı zamanda bunun haram olmadığını, dolayısıyla suç da

¹⁵² BOA., HAT, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

¹⁵³ Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 36.

¹⁵⁴ Colin Imber, **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk**, Çev. Murteza Bedir, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1 ve 60.

¹⁵⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvaları Göre Kanunî Devri Osmanlı Hayatı-Fetâvâ-yı Ebussu’ûd Efendi-**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 185-187; Şeyhülislam Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Fezziye**, Haz. Süleyman Kaya, Klasik, İstanbul, 2009, s. 20, 57, 62 ve 114; Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetü’l Fetâvâ**, Haz. Süleyman Kaya vd., Klasik, İstanbul, 2011, s. 31 ve 56.

sayılamayacağını ilan ederse, işte o zaman idam edilebilecek bir *zındık* ve kamu suçu işlemiş bir *mürted* olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁶

Tüketimin yanı sıra üzüm ticareti ile ilgili hususlar da düzenlenmiştir. Özellikle üzümün hangi hallerde bir Hristiyan'a satılıp satılamayacağına dair çeşitli fetvalar verilmiştir. Örneğin 1534'te şeyhülİslâm olan Sa'di Çelebi, bir Müslüman'ın şarap yapılacağını bilerek gayrimüslime üzüm satıp satamayacağı sorusuna, “şüphelidir, haram denilmez” şeklinde bir fetva vermiştir.¹⁵⁷ Ama 18. yüzyıl şeyhülİslâmı Yenişehirli Abdullah Efendi, üzümün meyhaneciye satılmasının caiz olduğu görüşündedir.¹⁵⁸ Üzüm ticareti, kıtlık zamanlarında ya da gayrimüslimlerin şarap üretimine kısıtlama ve denetleme getirilmek istendiğinde, zaman zaman da devletin müdahalesine maruz kalmıştır. Bu kapsamda devlet, Müslüman çiftçilerin ürettiği üzümü gayrimüslimlere satmasını yasaklamaktaydı.¹⁵⁹

İslâm hukukunun içkilerle ilgili hükümleri, dinî ayırım uyarınca gayrimüslimleri Müslümanlardan farklı yönlerle etkilemektedir. Osmanlı Devleti de, çatısı altında yaşayan ister zimmî ister müstemen (yabancı uyruklu) statüsünde olsun gayrimüslimlerin şarap üretme, tüketme ve ticaretini yapabilmesine belirli kıstaslar ölçüsünde imkân tanımıştır. Yine yabancı elçiler ve elçilik mensupları, içki ihtiyaçlarının karşılanması için özel izinlere sahip olmuştur. Onlar, içki tedarik etme iznini Müslümanlara satmamaları şartıyla alabilirlerdi.¹⁶⁰ Bu noktada Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında bulundurduğu gayrimüslim unsurların geleneklerinde içki tüketiminin önemli bir yere sahip olmasını dikkate almış, kendi dinlerindeki hükmü konusundaki tartışmaları ise önemsememiştir.¹⁶¹ Dolayısıyla içkinin gayrimüslimlerin dinlerindeki durumundan ziyade İslâm hukukunun ve Osmanlı Devleti'nin yaklaşımı konumuz açısından daha önemlidir. Gayrimüslimler, içki tüketimi konusundaki imtiyazlarının karşılığında yine İslâm hukukuna uygun olarak vergi ödemek zorundaydı. Devletin zimmî tebaasına, daha sonra da kapitülasyonların etkisiyle müstemen statüsündeki gayrimüslimlere şarap üretme ve ticaretini yapma imtiyazı vermesi, İstanbul'a gelen seyyahların verdiği bilgilerde de görülebilmektedir.¹⁶² Bu doğrultuda İstanbul'da içki tüketimi,

¹⁵⁶ Imber, a.g.e., s. 103-104.

¹⁵⁷ Sözü edilen şüphe, Ebû Hanîfe ve Şafîi'nin “kerahetle” sahih görüşüne karşı olan Mâlikî ve Hanbelîler ile ilgilidir. Bkz. Ahmet Hamdi Furat ve Abdullah Tırabzon, “Şeyhülİslâm Sa'di Çelebi'nin Fetvalarının Toplandığı Mecmûalar”, **Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası**, Ed. Ö.M. Alper ve M. Arıcı, Klasik, İstanbul, 2015, s. 186-187.

¹⁵⁸ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, a.g.e., s. 568.

¹⁵⁹ Arif Sarı, **Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Görülen Toplumsal Suçlar ve Alınan Tedbirler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 17.

¹⁶⁰ Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hat-ı Hümayunları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 98; Ahmet Refik, **Hicri On İkinci Asırda...**, s. 134-135, 138 ve 163-164; Taylan Akyıldırım, **259 Numaralı Şer'iyye Sicili Defterine Göre Galata (Metin Ve Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 515-524, 528-529, 533-536. Ayrıca bkz. Baron W. Wratislaw, **Anılar**, Çev. M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, 1981, s. 62-63.

¹⁶¹ Örneğin “...bunların dinlerine göre her ne kadar hamr rızık makulesinden ve kendülere izin ve ruhsat virilmek lâzımeden iken...”. BOA., **HAT**, 189/9014, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

¹⁶² Bazı örnekler için bkz. Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 71-72; John Covell, **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü**, Çev. Nurten Özmelek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 161-162.

kaynağını yine gayrimüslimlere özgü sınırlı bir meşruiyet sağlayan İslâm hukukundan alıp varlığını devam ettirmiştir.

Osmanlı tabiiyeti altında yaşayan gayrimüslimler, içkilere dair imtiyazlarını, Müslümanlara zarar vermemek ve onları rahatsız etmemek koşuluyla kullanabilirdi. Bunun için ise, içkinin esas itibarıyla Müslüman mahallesi dışında ve dinî mabetlere saygısızlık oluşturmayacak şekilde içilmesi ve satılması gerekmekteydi. Ayrıca içkiyi alenen içmemeleri, Müslümanları meyhanelerine alıp onlara içki satmamaları ve sarhoş olup toplum düzenini bozmamaları şeklinde belirlenmiş olan kurala da uymalıydılar.¹⁶³ Nitekim Çatalcalı Ali Efendi'ye göre alenî bir içki alışverişi, gayrimüslimlerden oluşan mahallelerde caiz iken, Müslümanlar ile karışık mahallelerde değildir. Hatta bu konudaki kadı'nın uyarılarını dikkate almazlarsa, içkileri toplanarak dökülebilirdi.¹⁶⁴ Üstelik sarhoşluk, gayrimüslimlerin kendi dinlerinde de yasaklanmıştı. Dolayısıyla bu konuda çift taraflı bir yasak söz konusuydu.¹⁶⁵ Elçiler ve elçilik mensupları da, içki ihtiyaçlarını karşılama konusundaki izni, Müslümanlara satmamak koşuluyla alabilirdi.¹⁶⁶

Gayrimüslimler, bu kaidelere uymak ve vergilerini ödemek kaydıyla üretim, tüketim ve ticaret konularında devletten himaye görmüşlerdir. Zimmîler, söz konusu imtiyazları usulüne uygun bir şekilde kullanıp kullanmadıkları konusunda yetkililerin denetimine tabiiydi. Aksi takdirde çeşitli tazir cezalarına maruz kalacaklardı. Bu doğrultuda hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler, bağlı oldukları kurallara aykırı hareket ettikleri için yenileşme öncesi dönemde çeşitli şekillerde cezalandırılmışlardır. Nitekim iki şahidin tanıklığı ile sarhoşlukları tescil edilen gayrimüslimler, ender rastlanan bir uygulama olsa da, tazir cezasına çarptırılabilmekteydi.¹⁶⁷ Kurala aykırı davranarak Müslüman mahallesinde cami yakınında açılan ve günahkârların da toplanarak içki içip eğlendiği bir zimmî meyhanesi, kadı tarafından kapatılabilirdi. Bir zimmînin Müslüman birine şarap satışı, kendilerine tanınan ayrıcalıklara aykırı olması nedeniyle geçersizdi. Bu yüzden şarabın satış bedelini talep etme hakkı yoktu. Ama bir Müslüman, zimmîye ait şarabı zorla ele geçirip içerse, bedelini ödemek zorundaydı.¹⁶⁸ Yine şarabı tulum ile değil, Müslümanların rahatsız olmayacağı şekilde fiçı ile taşınması gereken gayrimüslimler, aksi hareketleri halinde “ta‘zîr-i şedîd ve habs-i medîd” ile engellenmeliydi.¹⁶⁹ Gayrimüslimler, kurallara aykırı

¹⁶³ Ahmet Refik Altınay, **Eski İstanbul (1553-1839)**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 46-48; Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin...**, s. 149 ve 157-159; Sevensil, a.g.e., s. 27-29; Tahsin Özcan, **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 96.

¹⁶⁴ Çatalcalı Ali Efendi, **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, Haz. H. Necâti Demirtaş, C. I, Kubbealtı, İstanbul, 2014, s. 452; Özcan, a.g.e., s. 96; T.Tankut Soykan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler**, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 104.

¹⁶⁵ Soykan, a.g.e., s. 84-85.

¹⁶⁶ Karal, a.g.e., s. 98.

¹⁶⁷ Bu konuda 16. yüzyıla ait bir örnek için bkz. **İKSÜM 5 Numaralı Sicil, (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)**, s. 275.

¹⁶⁸ Özcan, a.g.e., s. 99-101; Sicillere yansıyan bir örnek için bkz. **İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)**, Haz. Nuray Güler, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2010, s. 101-102.

¹⁶⁹ **12 Numaralı Mühimme Defteri, (978-979)/1570-1572** <Özet, Transkripsiyon ve İndeks>, C.II, Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1996, s. 263.

davrandığında “cerîme akçesi”, yani para cezasına da çarptırılmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla subaşı gibi denetimden sorumlu görevliler, sadece para cezası uygulamak amacıyla bu hassasiyetleri bahane olarak kullanabilmekteydi. Devlet, bu tür durumların önüne geçmek için emirler yayınlarak tedbirler almaktaydı.¹⁷⁰ Yine ehl-i örf taifesi, bağındaki üzümünü hasat etmek isteyen bir zimmîden şarap üreteceği ithamıyla *cerime namına* herhangi bir bedel alamazdı.¹⁷¹

Devlet de, hem meyhanecilerin hem de zimmîlerin Müslümanlara içki satışını ve meyhanelere girmesini yasaklamak için çeşitli hükümler yayınlamıştır. Bu doğrultuda “Müslümana hamr bey’ etmek yasak olup,”¹⁷² “kendü nefslerine kifâyet mikdârı alıkoyup mâ’adâsın sirke idesiz ki, kefere, müslimânlara şarâb virmeğe kudretleri kalmaya,”¹⁷³ “ehl-i İslâm’a şarab satılmamak” ve “şürût-ı nizamları mucebince meygedelerine ehl-i İslâm girmemek”¹⁷⁴ şeklindeki hükümler çok geniş bir zaman diliminde görülebilmektedir. Bu konuda uygulanacak cezaları da, “siyaset olunmak,”¹⁷⁵ “kangı zimmî ehl-i İslâma hamr bey’ eder ise ahz ve te’dîb etsinler deyü tenbih olunsun,”¹⁷⁶ şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

1.3. İstanbul’da Meyhanelerin Ortaya Çıkışı ve Kavram Analizi

İstanbul’un ilk meyhaneleri, Bizans’ın döneminin mirasıdır. Sevengil’in belirttiğine göre Fatih, İstanbul’u kuşattığında “Rum hükümdar, soylular, saray kadınları ve kibar sınıf mensuplarını dudakları şarap kâselerinde...” çeşitli eğlencelerle eğlenirken bulmuştur.¹⁷⁷ İstanbul’da meyhanelerin fethin hemen akabinde tekrar açılıp açılmadığı tam olarak belli değildir. Bununla birlikte 1455 yılında yapılan İstanbul’un ilk tahririnde, Galata’da meyhanecilik yapan biri Ermeni diğeri Rum iki kişiye dair kayıtlar vardır. Yavuzer’in de dikkat çektiği gibi bu meyhanelerin fetih öncesindeki durumlarını mı sürdürdüğü yoksa sağlanan güven ortamıyla sonradan mı açıldığı tam olarak belli değildir.¹⁷⁸ 1476 yılına ait İstanbul ve Galata Gümrük Gelirleri Kanunnamesi’ndeki bir madde de,¹⁷⁹ süci kelimesiyle ifade edilen şarabın resmen satışının ve dolayısıyla kontrolünün yapıldığı bir mekân olarak düzenlenmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁰ Tekin, *İstanbul’da Gayrimüslimlerin...*, s. 159. **7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569** <Özet-Transkripsiyon-İndeks> (1999), C. II, Haz. Hacı Osman Yıldırım vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1999, s. 342; **7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569**, C. III, s. 74-75.

¹⁷¹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, a.g.e., s. 397.

¹⁷² **İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)**, s. 101-102.

¹⁷³ **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)** <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>, C. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1995, s. 159.

¹⁷⁴ BOA, **HAT**, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); **HAT**, 189/9020, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

¹⁷⁵ BOA, **HAT**, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789). Siyâset, hukukî anlamda ölüm, özellikle de idam cezası anlamına gelmektedir. Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 1149.

¹⁷⁶ BOA, **HAT**, 193/9458, (29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790).

¹⁷⁷ Sevengil, a.g.e., s. 21.

¹⁷⁸ Halil İnalçık, **The Survey of Istanbul 1455: The Text, English Translation, Analysis of the Text, Documents**, ed. by Emre Yalçın, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), s. 277’den aktaran: Yavuzer, a.g.t., s. 19.

¹⁷⁹ “*Kanunnâme-i Gümrük-i Gallât-ı İstanbul ve Galata*”.

¹⁸⁰ Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 424. Ayrıca bkz. Anhegger ve İnalçık, a.g.e., s. 45-46, 64, 75.

Kanun maddesi, teoriktir ve her zaman pratikte de karşılığının olacağı anlamına gelmeyebilir. Üstelik kanun, pratikteki durumun gerçekleşmesinden önce de sonra da düzenlenebilir. Fakat Fatih'in meclisindeki şairlerinden Tokatlı Melihi'nin aşırı denilebilecek ölçüde işrete müptela olduğu, önce dönemin önemli şeyhlerinden Ruşeni Hazretlerinin, sonra da Padişahın ikazına rağmen, şarap içmekten vazgeçemeyip Tahtakale meyhanelerinde sarhoş bir halde görülerek huzura getirilip ölmekten son anda kurtulduğu da bilinmektedir.¹⁸¹ Görüldüğü üzere hem sözü edilen kanun maddesi hem de Tokatlı Melihi örneği, bize teori ile pratiği bir arada sunmaktadır. Dolayısıyla her ne olursa olsun fethin akabinde gayrimüslimler lehine yapılan söz konusu düzenleme, güven ortamının tesis edilmesini ve içki üretiminin devam ederek meyhanelerde tüketilmesini beraberinde getirmiştir. Kısa bir süre içinde İstanbul'un *eski* sâkinleri, zamanla *yeni* sahiplerine alışmış ve bu yöndeki hayatlarına geri dönmüştür.

Acaba bu ilk meyhaneler, müşterilerin içeride oturup vakit geçirme imkânına ve koşullarına sahip olabildiği mekânlar mıydı? Yılmaz, ilk meyhanelerin 16. yüzyıldan itibaren ve yavaş bir seyirle bu özelliklerini kazandığı fikrindedir. Ona göre meyhaneler, söz konusu döneme kadar şarabın Hristiyanlara dağıtımında bir ambar işlevi görmektedir. Bununla birlikte Yılmaz, ticarî özelliklerinden ve nüfus yapısından dolayı İzmir Limanı ve Frenk Mahallesi ile Galata'da bulunan meyhanelerin istisnâ örnekler olarak devletin tanıdığı ayrıcalıklarla önceki faaliyetlerine devam etmiş ve ambar işlevinin yanı sıra oturulup vakit geçirme imkânı da sunmuş olabileceğine dikkat çekmektedir.¹⁸² Gerçekten de meyhane ile ilgili sözü edilen kayıtlar ve kanun maddesi, devletin ilk olarak meyhaneleri, şarap tüketimini ve satışını düzenleyen bir mekân olarak görmüş olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte Osmanlı İstanbul'unun ilk meyhaneleri, muhtemelen Bizans döneminin tesiriyle aynı zamanda içki ve yiyecekler eşliğinde vakit geçirilebilen mekânlardı.

Osmanlı İstanbul'unda meyhaneler, zamanla şekillenerek kendine özgü bir yapıya sahip olmuştur. Kapsamlı ve bütünsel bir şekilde üzerinde durulmamış bu yapı, yazılışı, sözlük anlamı ile işleyiş özellikleri ve aynı niteliğe sahip mekânların isimlerinde kendini gösteren farklılıklar ile oldukça karmaşık olup hem fizikî hem de anlam bakımından önemli değişiklikler geçirmiştir. Kaynaklarda ilk olarak doğrudan *meyhane* ifadesiyle Fatih dönemine ait bir kanunname maddesi karşımıza çıkmaktadır.¹⁸³ Yine aynı şekilde şer'îye sicillerinde de doğrudan meyhane ismi taşıyan mekânlar vardır.¹⁸⁴ Farsça bir kelime olan meyhane, şarap anlamına gelen mey ile ev veya yer demek olan hane kelimesinin birleşiminden türetilmiştir.¹⁸⁵ Buna göre meyhane, sözlük anlamıyla

¹⁸¹ Latîfî, a.g.e., s. 504-507.

¹⁸² Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 31-34.

¹⁸³ Anhegger ve İnalcık, a.g.e., s. 45-46, 64, 75.

¹⁸⁴ **İKSEM 61 Numaralı Sicil (H. 1065 - 1066 / M. 1655)**, Haz. Baki Çakır, Arapça Metin: Tahsin Özcan, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 220-21; **İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)**, Haz. Hüseyin Kılıç vd., Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 131-132.

¹⁸⁵ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, C. II, Kubbealtı İktisadi İşletmesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 2054.

şarap satılan yer anlamına gelmektedir.¹⁸⁶ Bununla birlikte meyhaneler, neredeyse İstanbul'daki uzun tarihi boyunca şarabın yanı sıra rakı ve benzeri içkilerin çeşitli mezelerle birlikte sunulduğu bir sosyalleşme mekânı olmuştur. Ayrıca çeşitli kaynaklarda, meyhaneyi nitelemek için farklı kelimeler kullanılmaktadır. Bunlardan biri *humhanedir*. Farsça küp anlamına gelen *hum*, şarabın fiçidan başka büyük küplerde de saklanmasına işaret etmektedir. *Hum* ya da *humhane* tabiri, özellikle şairlerin temalarından biri olarak daha çok dîvân edebiyatında karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁷

Erken dönem kaynaklarda yer alan bu kayıtlara rağmen meyhane tabiri, İstanbul'un bütünü düşünüldüğünde oldukça az sayıda karşımıza çıkmıştır. Örneğin erken dönem İstanbul şer'iyeye sicillerinin pek çoğunda, ya meyhanelere dair herhangi bir kayıt yoktur ya da az sayıdadır.¹⁸⁸ Bu kayıtların azlığına bakılarak İstanbul'da meyhanelerin sayısının az olduğu düşünülebilir. Fakat bu, içki tüketiminin de az olduğu anlamına gelmemelidir. Zira gayrimüslimler, kendi tüketimleri için içki üretebilmekte ve dolayısıyla kişisel ihtiyaçlarını bu şekilde karşılayabilmektedirler. Gayrimüslimlerin evlerini meyhane haline getirerek içki tüketmesi şeklindeki örnekler ise, yasal olmayıp tespit edildiğinde kapatılmıştır.¹⁸⁹ Bunun yanı sıra meyhanelerin, ilgili kaynaklarda farklı bir isim ya da isimlerle adlandırılmış olabileceği üzerinde de durulmalıdır. İncelenen kaynaklarda meyhane ismine ek olarak karşılaşılan ifadelerden biri, şaraphanedir.¹⁹⁰ İçme anlamına gelen *şürb* kökünden türetilmiş şaraphane, meyhane kelimesinin sözlük anlamına göndermede bulunan ve yine aynı anlamı ifade eden bir mekândır.¹⁹¹ Bununla birlikte şaraphaneler, şarap içilen yer olma ihtimalinden ziyade bir üretim tesisi işlevine sahip olmalıdır. Nitekim 16. yüzyılda bir zimmî, eğer

¹⁸⁶ Bununla birlikte meyhaneler, neredeyse İstanbul'daki uzun tarihi boyunca şarabın yanı sıra rakı ve benzeri içkilerin çeşitli mezelerle birlikte sunulduğu bir sosyalleşme mekânı olmuştur.

¹⁸⁷ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 163-164. Bkz. Asaf Hâlet Çelebi, *Dîvân Şiirinde İstanbul (Seçki)*, Hece Yayınları, Ankara, 2015, s. 60.

¹⁸⁸ Bazı örnekler için bkz. **İKSEM 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644)**, s. 125; **İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)**, s. 195; **İKSİM 12 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663 - 1664)**, Haz. Rasim Erol vd., Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 274 ve 604; **İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)**, Haz. Baki Çakır vd., Arapça Metin: Tahsin Özcan, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul 2011, s. 156-157; **İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)**, Haz. Fuat Recep ve Salih Kahrıman, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2012, s. 392-393.

¹⁸⁹ İlgili kayda göre Kumkapı'daki Muhsine Hatun Mahallesi'nin Müslüman ahalisi, gayrimüslim evlerinin meyhane gibi kullanılmasından rahatsız olmuşlardır. Yapılan incelemede yirmi sekiz gayrimüslim evinde beşer altışar fiçi hamr ve birkaç da Müslüman bulunduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu evlerin, değeri nispetinde Müslümanlara satışına karar verilmiştir. Bkz. Erhan Akçelik, **39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-118)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

¹⁹⁰ **İKSEM 3 Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587)**, Haz. Baki Çakır vd., Arapça Metin: Tahsin Özcan, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 67; **İKSEM 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620)**, Haz. Yılmaz Karaca ve Rasim Erol, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 274; **İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)**, s. 324-25; **İKSEM 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671)**, Haz. Talip Mert ve Rifat Günalan, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 141-42; İstanbul kazasındaki şaraphanelerden biri, bağın içinde bulunmaktadır. Bkz. **İKSBM 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)**, Haz. Sabri Atay vd., Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 505-506.

¹⁹¹ Mütercim Âsım Efendi, a.g.e., C. 1, s. 476-477.

bir şaraphaneye sahipse, genellikle fiçıları olmakla birlikte ya sırası ya da şarabı vardır. Bazı zimmîler ise, sözü edilen bu terekelere ek olarak gümüş kadehlere de sahiptir.¹⁹²

Şerbethane, şaraphaneyle aynı kökten türetilmiş olup uzunca bir süre kaynaklarda meyhaneleri nitelemek için kullanılmış bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır. Kesin bir başlangıç tarihi belirlemek mümkün olmamakla birlikte meyhanelerin uzun bir dönem şerbethane olarak adlandırıldığı söylenebilir. Nitekim 18. yüzyılda yaşanan bir asayiş olayında da, Galata'da bir meyhane aşçısı, kendi *şerbet*lerini içmeyen bir kalyoncunun getirdiği eti pişirmeyi kabul etmemiştir.¹⁹³ “Eski zamanlardan beri İstanbul'da meyhanelere *şerbethane* denir, pencerelerine kafes konurdu.” şeklindeki bir ifade, bu hususta çok daha açıklayıcıdır.¹⁹⁴ Hatta Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, “...şerbethanelerin meyhane olduğuna alâmet olmak üzere sokak kapısının üst sürmesine bir hasırlı eskisi...” asıldığını da belirtmektedir. Bu şerbethane tabirinin, sadece toplumun tercih ettiği bir kullanım olabileceği de akla gelebilir. Fakat temessüklerinde, yani borç senedlerinde de meyhane değil şerbethane ismi görülmektedir.¹⁹⁵

Benzer bir durumu şer'îye sicillerinde de görmek mümkündür. Nitekim 1788/89 yılına ait 494 numaralı Galata şer'îye sicilinin transkripsiyonu incelendiğinde, esas olarak meyhaneleri ile ünlü olan Galata kazasına ait esnaf grupları arasında hiç meyhane kaydı yokken şerbethanelerle ilgili hükümler bulmak mümkündür. Acaba sicilde geçen bu şerbethaneler, sadece toplumsal ve hukukî olarak sakıncalı bir içeceğin satıldığı mekânlar mıydı yoksa birer meyhane miydi? Bu sorunun cevabı, yine incelediğimiz şer'îye sicilinde verilmektedir. Örneğin sicilde geçen alacak-verecek davaları, şerbethanelerin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Eğer şarap satışı, bireysel olarak tüccar vasfıyla gerçekleştirilmediyse, yani şarap, şerbethaneden alındıysa, söz konusu mekânın aslında bir meyhane olduğu söylenebilir. Yine bu şekilde şarap ve rakı satışından doğan benzer alacak-verecek anlaşmazlıkları da olmuştur.¹⁹⁶

Ayrıca sicilde, şerbethane esnafının dükkânlarında kullandıkları alet-edevata dair bilgiler de mevcuttur. Bu bilgi, bize üretilen ya da satılan ürünün niteliğine dair bir fikir vermektedir. Balıkpazarı kapısı içindeki Kuleli adındaki bir şerbethanenin alet-edevatı, toplamda 150 iskemle,

¹⁹² İKSÜM 5 Numaralı Sicil, (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530), s. 121, 186; İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536), s. 394; İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549), s. 60-61, 65-66, 77-78, 82-83; İKSÜM 17 Numaralı Sicil (H. 956 - 963 / M. 1549 - 1556), Haz. Orhan Gültekin, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 312-313; İKSÜM 26 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1562 - 1563), Haz. Rıfat Günalan, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 409, 410, 411.

¹⁹³ Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, Haz. Mesut Aydın, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 761. Ayrıca bkz. Koçu, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, s. 22-24; Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 42.

¹⁹⁴ Abdülaziz Bey, a.g.e., s. 306. Benzer ifadelerle bir krş için bkz. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 178.

¹⁹⁵ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 178.

¹⁹⁶ Halil İbrahim Akbulut, *494 No'lu Galata Şer'îye Sicilinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 209, 242, 291 ve 309.

21 fiçı, 60 billur bardak, 30 sofraya ve 99 vukiyye nühastan oluşmaktadır.¹⁹⁷ Yine Galata'da Marmara Nahiyesi'ne tâbi Paşalimanı Karyesi'ndeki şerbethanelerden birinin alet-edevatı, 750 kuruş değerinde 12 fiçı, 40 vukiyye bir kazan ve imbikten oluşmaktadır.¹⁹⁸ Bu eşyalardan fiçının, çeşitli sıvıların saklanması, depolanması ve ticareti için kullanılabilmesi düşünülse de, imbiğin alkol damıtmaya mahsus bir alet olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu alet-edevat, şerbethanelerin aslında birer meyhane olduğunu göstermektedir. Yoksa 1788/89 gibi geç bir tarihte ve üstelik meyhaneleri ile ünlü Galata Kazası'nda meyhane olmaması mümkün değildir. Aynı şekilde arşiv belgelerinde, hem meyhane hem de şerbethane tabirinin bir arada ve birbirinin yerine kullanıldığına da rastlanabilmektedir.¹⁹⁹

Görüldüğü gibi şerbethaneler, oldukça uzun bir süre boyunca meyhaneler ile aynı işlevi yerine getirebilmiştir. Bununla birlikte her şerbethane ifadesinin meyhane olarak kabul edilemeyeceğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira şerbethaneler, aynı zamanda hukûkî açıdan haram ve sakıncalı olmayan içeceğin satıldığı yerleri de nitelemektedir.²⁰⁰ İki mekânın imtiyâz alanı bakımından birbirinden ayrılmasına dönük girişimler, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem esnafı hem de devleti oldukça uzun bir süre meşgul etmiştir. Hatta şerbethaneler, imtiyâz alanlarının belirlenmesinden sonra bile isim olarak varlıklarını devam ettirmiş, dolayısıyla bir isim karmaşası da yaşanmıştır.²⁰¹ Görüleceği üzere kaynaklarda karşılaşılan şerbethane ifadesine ihtiyatla yaklaşılmalı, mekânın meyhane olma ihtimali üzerinde de durulmalıdır. Burada kesin olan husus, her şerbethanenin meyhaneyi karşılamadığı, ama meyhanelerin aynı zamanda şerbethane ifadesiyle de belirtilebildiğidir.

¹⁹⁷ Okıyye, vukiyye, vakıyye ve kıyye şeklinde de ifade edilen bu kelime, bir ölçü birimidir. Ağırlığı dönem dönem değişkenlik göstermişse de, standart olarak 400 dirhemlik bir ölçüdür. Bkz. Cengiz Kallek, "Okka", **DİA**, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, s. 338-339. Ayrıca belirtilen alet-edevatın 1/3'ünün değeri 720 kuruştur.

¹⁹⁸ Akbulut a.g.t., s. 309.

¹⁹⁹ 1806 yılında "...müceddeden bir mahale şerbethane ihdâsına ruhsat virilmemek zikr olunan meygedelerden başka mahalle aralarında ve re'ayâ hanelerinde müskirât fûrûhtına mütecâsir olanların haneleri sedd ü bend..." denilerek Rum ve Ermenilere ait *yetmiş dokuz adet* şerbethane ve koltuk Baş Muhasebe'ye kaydedilmiştir. BOA, **C.BLD.**, 57/2819, (18 Recep 1221/1 Ekim 1806). Yine 1807 yılına ait bir başka arşiv kaydında, bu kez bir esnaf grubu olarak tanımlanan meyhaneciler, "Dersaadet'te mevcut şerbethane ve koltuklardan maada mahallerde müskirât fûrûht olunmamak ve fimabaad müceddeden meyhane ihdâsına ruhsat vermemek..." konusunda bir arzuhal vermişlerdir. Bkz. **C.BLD.**, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807). Ayrıca bkz. **C.ML.**, 399/16354, (27 Safer 1231/28 Ocak 1816); **C.BLD.**, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807); **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818); **HAT**, 626/30951, (3 Rebiulevvel 1235/20 Aralık 1819).

²⁰⁰ Şerbetçileri, tatlı ve baharlı şerbet işleyen bir esnaf grubu olarak niteleyen bir örnek için bkz. **İKSBM 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)**, Haz. Hüseyin Kılıç vd. Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 319-320.

²⁰¹ Meyhanelerin şerbethane olarak adlandırıldığına, şerbethanelerin de meyhanelerle aynı anlamda kullanıldığına dair örnekler, Üçüncü Bölüm'de "Gedikli Meyhanecilerin Rakipleri" başlığının "Şerbethaneciler" alt başlığında ele alınmaktadır.

1.4. İstanbul'da Meyhanecilik ve Meslekî Teşkilatlanma

Meyhanecilik, sözlüklerde meyhanelerin işletmecisi olarak tanımlanmaktadır.²⁰² Bir meslek olarak İstanbul'da ne zaman ortaya çıktığı kesin bir şekilde bilinemese de, meyhaneler ile eş zamanlı bir sürecin yaşandığı, zamanla da kurallara bağlanarak meslekî açıdan teşkilatlandığı söylenebilir. Ayrıca kaynaklarla karşılaşılan şerbethanelerin meyhaneler ile olan ilişkisi, meyhanecilik için de söz konusudur. III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud dönemine (1808-1839) ait Bostancı defterlerini inceleyen Kayra ve Üyepazarcı, "...Şerbetçilik meyhanecilik demek..." diyerek şerbetçi esnafının aynı zamanda meyhanecileri karşılamak için de kullanıldığını ifade etmektedir.²⁰³ Bununla birlikte şerbetçilik ile meyhanecilik mesleğinin niteliği arasında bir ayrımın olduğu da görülmektedir.²⁰⁴ Kaynaklarda ise, meyhaneci anlamında kullanılan kelime olarak daha çok şerbethaneci esnâfi ifadesiyle karşılaşılmıştır.²⁰⁵ Dolayısıyla şerbetçi esnafının, toplumsal ve hukukî olarak sakıncalı olmayan bir içeceği satışını üstlenen mesleği nitelediği söylenebilir. Şerbethaneci esnafı ise, meyhanelerde olduğu gibi aynı zamanda meyhaneciliği karşılayan bir diğer kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meyhaneciliğin meslek olarak İstanbul'undaki varlığı, meyhanelerde olduğu gibi İslâm hukukunun getirdiği meşruiyete dayanmaktadır. Meyhanecilik, Osmanlı gibi bir İslâm imparatorluğu söz konusu olunca, satılan şarap vb. ürünlerin şer'î açıdan taşıdığı hüküm dolayısıyla mesleği icra edenlerin ve hizmetin sunulacağı müşterilerin de tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda Müslümanlar, esas olarak önce şer'î hükümlerin, sonra da kanunen yasaklanmış olmasının, bireysel olarak da kendi tercihlerinin etkisiyle meyhanecilik mesleğini icra etmekten uzak durmuşlardır. Böylece hem meyhanecilik hem de mesleği icra edenler, imparatorluğun Müslüman tebaası nazarında aykırı ve marjinal olarak tanımlanmıştır. Nitekim Evliyâ Çelebi, eserinde isimlerini saydığı meşruiyeti tartışmalı onlarca içkiyi sadece dostlarının güzel hatırı için evinde bulundurduğunu, tatlarını kesinlikle bilmediğini söyleme, hatta yemin etme ihtiyacı bile hissetmiştir. Ayrıca bu bakış açısı doğrultusunda meyhanecilik mesleğini "mel'un, uğursuz, yerilmiş esnaf" şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre tüm İstanbul'da bulunan bin altmış meyhane, "günahkârlar yuvasıdır". Meyhaneciler ise, "sapık" ve "kâfir" altı bin kişidir.²⁰⁶

²⁰² Ayverdi, **Misalli Büyük...**, s. 2054.

²⁰³ Cahit Kayra ve Erol Üyepazarcı, **İkinci Mahmut'un İstanbul'u**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 7ve 17.

²⁰⁴ Örneğin 1691 yılına ait şer'îye siciline göre, "...kadimü'l-eyyâmdan şerbetçi tâifesi tatlı ve baharlı şerbet işleyip şerbetlerine arak ve hamr katmayıp müskir şerbet işlemek memnû..."dur. Mustafa ve Yuvan adındaki iki şerbetçi esnafı, tatlı ve baharlı değil, müskir şerbet işledikleri için uyarılmışlardır. Çünkü şerbetçiler, aynı zamanda hukukî ve toplumsal açıdan sakıncası olmayan içeceğin satışını yapan bir esnaf grubuydu. Bkz. **İKSBM 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)**, s. 319-320.

²⁰⁵ Bu konuda 1866-1868 yıllarına şer'îye sicilleri üzerinden yapılan bir araştırma için bkz. Turgay Çırak, **Şer'îye Sicillerinden 220 ve 222 No'lu Defterlere Göre Gedikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

²⁰⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 659-660.

Evliyâ Çelebi'nin sözleri, o dönem devletin ve yerleşik ahlâk anlayışının yansıması olarak değerlendirilmiş, ama bu durumun da meyhaneciler kastedilerek "...dinî kurallara göre yaşayan ve - büyük ölçüde- yönetilen Müslüman Osmanlı halkının altı bin kâfir ve sapığa neden ses çıkarmadığı..." sorusunu beraberinde getirdiği ifade edilmiştir.²⁰⁷ Görüleceği gibi bu değerlendirme, Osmanlı hukukunun şer'î esaslar üzerine kurulu olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Fakat imparatorluğun Müslüman tebaası olarak Evliyâ Çelebi, herhalde yazdıklarında farklı bir bakış açısı sergileyemezdi. Onun bu "yerleşik ahlak anlayışı"na rağmen, meyhanecileri kastederek devletin ve halkın "altı bin kâfir ve sapığa neden ses çıkarmadığı"nın esas kaynağı da açıktır: şer'î hukuk. Bir mesleğin Müslümanlara yasaklanması, nasıl kaynağını İslâmiyet'ten almışsa, Müslüman olmayan unsurlara serbest bırakılması da yine aynı kaynaktan beslenmiştir. Gayrimüslimlerin bir İslâm imparatorluğunda böyle bir ayrıcalığa sahip olması, yine İslâm hukukuna dayanmaktadır. Dolayısıyla meyhanecilik, imparatorluğun gayrimüslim tebaası açısından sakıncalı ve günah bir meslek değildir.

İstanbul'da meyhanecilik, yenileşme öncesi dönemde sadece Osmanlı tebaası gayrimüslim unsurlar tarafından yapılmaktaydı. Gayrimüslimler, Fatih zamanından itibaren geçerli olan bir kanun maddesine göre meyhane açmakta ve işletmektedir. Bu madde, şarabın nerede, nasıl ve kimler tarafından satılabileceğini düzenlediği gibi oluşabilecek potansiyel ihlallerde nasıl yaptırımlar uygulanabileceği hakkında da bilgiler vermektedir. Söz konusu kanun maddesi şöyledir: "...ve müsellemler olan kâfirler, kendü mahallelerinde bir meyhaneden gayrı yerde sucilerin satmayalar ve kendü bağlarından gayrı bağlardan şire götürüb evlü evinde satacak olursa ki, buluna, sucilerin beğlik edüb ve kendülerin haklarından geline."²⁰⁸ Görüldüğü gibi Müslüman mahalleleri, en genel ifadesiyle kutsiyet ve hassasiyet atfedilen yerlerdir. Dolayısıyla hem zimmî hem de ecnebî meyhaneciler, meyhanelerini kural olarak tamamen Müslümanların yaşadığı mahallelerde açamazdı.²⁰⁹ 16. yüzyılda İstanbul'a gelen seyyahlardan Dernschwam, bu konuya dikkat çekerek Türk yerleşimlerinde şarap bulamadıklarını, şarap ihtiyaçlarını civardaki Rum yerleşimlerinden karşıladıklarını belirtmektedir.²¹⁰ Devletin müdahalelerine bakılırsa, ana yollar ve hamam güzergâhları da hassasiyet gösterilen yerlerdi.²¹¹

Şer'î hükümler ve kanunlar ile sabit olan bu kural, 16. yüzyıldan itibaren şer'îye sicillerinden takip edilebilmekte,²¹² aynı zamanda pek çok seyyahın gözlemleri ile de desteklenebilmektedir.²¹³

²⁰⁷ Kabagöz, a.g.e., s. 18-19.

²⁰⁸ Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 424. Ayrıca bkz. Anhegger ve İnalçık, a.g.e., s. 45-46, 64, 75.

²⁰⁹ Joseph von Hammer, **İstanbul ve Boğaziçi**, Çev. Senail Özkan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 297; Raphaela Lewis, **Osmanlı'da Gündelik Yaşam**, Çev. A. Nurhan Orhunsoy, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 131.

²¹⁰ Dernschwam, a.g.e., s. 218 ve 225-226.

²¹¹ Ahmet Refik, **Onuncu Asr-ı Hicride...**, s. 141-142.

²¹² Pek çok örnekten bazıları için bkz. **İKSÜM 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/1513-1521)**, Haz. Bilgin Aydın ve Ekrem Tak, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2008, s. 252, 334; **İKSİM 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)**, Haz. Yılmaz Karaca vd., Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 92, 134; **İKSRSM 80 Numaralı Sicil (H. 1057 - 1059 / M. 1647 - 1649)**, Haz. Fuat Recep ve Rasim Erol, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 58-59, 254, **İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)**, s. 125-126, 134, 148-149, 156-157, 168,

Ayrıca 1803'te gelen şarap ve rakının Kumkapı, Samatya, Galata, Fener ve Balat'ın gayrimüslim mahallelerine dağıtılması da, teorideki kuralın uygulamadaki yansıması açısından önemlidir.²¹⁴ Evliya Çelebi, meyhaneci esnafını tanımladığı kısımda sadece Rumlardan bahsetmiştir. Yahudi meyhanecilerini ise, ayrıca anlatmıştır.²¹⁵ Rumlar, “Sofra-eğlence adabı, gece hayatının incelikleri, yeme-içme kültürü” gibi sektörlerdeki zengin birikimleri ve yaşamayı seven ehlikeyf özellikleri ile İstanbul meyhanelerinin işletmecileri arasında daha ön plandaydı.²¹⁶ Özellikle aşırı alkol tüketimiyle sarhoş olan müşterileri “...kırmadan, incitmeden, kendisi de kırılıp işinden bıkkınlık getirmeden hizmet vermek, üstelik müşteriyi memnun bırakmak...” maharetine de sahipti.²¹⁷ Pek çok farklı türdeki eserde de işaret edildiği üzere Rumlar, diğer meslekleri de yapmakla birlikte genel olarak meyhanecilik sektöründe öncü bir role sahip olmuşlardı.²¹⁸

Meyhaneciler, diğer meslek gruplarında olduğu gibi resmî ve hukukî olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınarak bir lonca etrafında örgütlenmiştir. Devlet, loncalar vasıtasıyla yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve denetimin yapılabilmesi için meyhanecilere bir takım imtiyazlar tanımış, meyhaneciler de, sorumluluklarını yerine getirerek diğer esnaflar gibi bazı haklara sahip olmuştur. Bununla birlikte meyhanecilerin ne zamandan itibaren bir lonca etrafında teşkilatlandıkları bilinmemektedir. Üstelik yine diğer mesleklerde olduğu gibi özellikle erken dönemde her meyhanecinin bir lonca üyesi olma zorunluluğu da bulunmamaktaydı. Nitekim mevcut lonca listelerinin bile tutarlı olmadığı görülmektedir. Bu konuda bilinmesi gereken önemli husus, meslek sayısının lonca sayısından daha fazla olabildiği ve bu mesleklerin loncalara dâhil olmasının zaman içerisinde gerçekleştiğidir.²¹⁹ Ayrıca dinî açıdan karışık loncaların da bulunması hususu, her ne kadar doğruysa da,²²⁰ meyhanecilik söz konusu olduğunda İslâm hukukunun bilinen hükümleri dolayısıyla Müslümanlar için geçerli değildir. Dolayısıyla loncalaşma sürecinden önce serbest bir şekilde faaliyet gösteren pek çok meyhaneci olabilir. Dolayısıyla belli sayıdaki meyhaneci, bir araya gelerek kendi mesleklerine ait temel ilke ve prensipleri benimseyerek devlete kabul ettirdiğinde, bir takım imtiyazlara da sahip oldukları için muhtemelen kendilerini olumsuz yönde etkileyen ihlallerde haklarını daha kolay bir şekilde arayabilmekteydi.

vd.; İKSEM 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620), s. 126-127, 349-350; İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663), s. 53, 7, vd.

²¹³ 16. yüzyıldaki örnekler için bkz. Denschwam, a.g.e., s. 58 ve 157; Luigi Bassano, **Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat**, Çev. Selma Cangi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 96; Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, Çev. Turkis Noyan, C. II, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 682 ve 767.

²¹⁴ 1803'te gelen şarap ve rakı, İstanbul'un Kumkapı, Samatya, Galata, Fener ve Balat'ın gayrimüslim mahallelerine dağıtılmıştır. Bkz. Onnik Jamgocyan, “La consommation du vin et du rakı a Constantinople en 1803”dan aktaran: Georgeon, “Osmanlılar ve İçiciler...”, s. 52-53.

²¹⁵ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 660-666.

²¹⁶ Simyonidis, a.g.e., s. 14.

²¹⁷ Mustafa Cezar, **XIX. Yüzyıl Beyoğlusu**, Ak Yayınları, İstanbul, 1991, s. 418.

²¹⁸ 1909 yılına ait bir gözlem için bkz. Corci Zeydan, **İstanbul'a Seyahat**, Çev. Mustafa Özcan, Haz. Muhammed Harp, Ark Kitapları, İstanbul, 2012, s. 112.

²¹⁹ Eunjeong Yi, **17 Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri**, Çev. Barış Zeren, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 49 ve 146. Örneğin Yi'nin çalışmasının ekler kısmında verilen meslek listelerinde meyhanecilerin isminin geçmemesi, bu dönemde böyle bir meslek olmadığını anlamına gelmemelidir.

²²⁰ Mehmet Genç, **Devlet ve Ekonomi**, Ötüken, Ankara, 2000, s. 301; Yi, a.g.e., s. 77-78.

Diğer pek çok meslek grubu gibi meyhaneciler de, 17 yüzyılda vakfa ait dükkânları, kira karşılığı meyhane olarak işletebilmekteydi.²²¹ Bunun yanında doğrudan meyhanecinin kendisine ait²²² ya da kiracı statüsünde olduğu mülk dükkânlar da vardı.²²³ Meyhaneciler, dükkânlarını açarak faaliyete başladıkları andan itibaren öncelikle kendi bağlı buldukları loncanın şeyhi ya da kethüdasına karşı sorumlu olmuştur. Bu şeyh veya kethüda tabiri, tamamen gayrimüslimlerden oluşan meslek örgütlerinde daha çok ustabaşı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²²⁴ 17. yüzyıl İstanbul loncaları üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Eunjeong Yi de, “...başı”, yani ekmekçibaşı gibi bir kullanımın daha yaygın olduğuna dikkat çekmektedir.²²⁵ Ayrıca hemen her loncanın 1580’lerde bile bir kethüdaya sahip olmadığı, mahkemelere başvurarak “Biz de diğer loncalarda olduğu gibi kethüda/yiğitbaşı istiyoruz” şeklinde taleplerde bulunduğu bilinmektedir.²²⁶

Meyhanecilerin ne zamandan itibaren lonca etrafında teşkilatlandıkları bilinmemesine rağmen, en azından düzenlenen bir esnaf alayında yer aldıkları görülmektedir. Bilindiği gibi III. Murad (1574-1595), 1582 yılında şehzade Mehmed için iki aya yakın sürecek büyük bir sünnet düğünü tertip ettirmiştir. Bu sünnet düğününde çeşitli gruptaki esnaflar, ayırıcı özellikleri ile padişahın huzurunda geçit töreni düzenlemiştir. Huzura gelerek mesleklerini sergileyen bu esnaflardan biri de meyhanecilerdir.²²⁷ Bu sünnet düğününe pek çok elçi de katılarak raporlar tutmuştur. Reyhanlı’nın Venedikli birine ait olduğunu tahmin ettiği İtalyanca yazılmış günlüklerden biri, aralarında meyhanecilerin de bulunduğu her bir esnafın geçit töreni esnasında nasıl bir gösteri sunduğuna dair fikir vermektedir. Buna göre “en şatafatlı biçimde, altın ve gümüş giysiler” giymiş her esnaf grubu, “...2 veya 3 platform üzerinde, sanatlarını göstererek meydanı dolaşıp, sultanın sarayı önünde durdular ve ona sanatlarının en güzel örneklerini sundular. Sultan da onlara 2000, 3000 asper armağan verdi...”.²²⁸ Meyhanecilerin diğer meslekler gibi bir lonca etrafında teşkilatlandığını, üstelik devlet tarafından da resmî olarak tanındığını gösteren önemli örneklerden biri, Galata meyhanecilerinin karşılaştıkları sorunları gerekçe göstererek 1604 yılında önerdikleri kişilerin kendilerine kethüda ve muhassıl olarak tayin edilmesi talebinde bulunmalarındır.²²⁹ Galata örneğinde olduğu gibi meyhaneciler, bilhassa vergi toplanması esnasında

²²¹ Sinan Paşa ve Fâtıma Hâatun Vakfı, boş arsaları üzerine meyhane inşa etme izni vermiş örneklerden ikisidir. Bkz. **İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)**, s. 156-157; **İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)**, s. 392-393.

²²² Bazı örnekler için bkz. **İKSEM 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644)**, s. 125; **İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)**, s. 195.

²²³ Bazı örnekler için bkz. **İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)**, s. 131-132; **İKSİM 12 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663 - 1664)**, s. 274 ve 604.

²²⁴ Genç, a.g.e., s. 297.

²²⁵ Yi, a.g.e., s. 83. Aynı kullanım, 1798 yılına ait bir arşiv kaydına göre meyhaneciler için de geçerlidir. Bkz. BOA, **C.DH.**, 138/6885, (2 Safer 1213/16 Temmuz 1798).

²²⁶ Yi, a.g.e., s. 84.

²²⁷ Gelibolulu Mustafa ‘Âlî, **Câmi’u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr**, Edisyon Kritik ve Tahlil, Ali Öztekin, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1996, s. 48 ve 187-188.

²²⁸ Tülay Reyhanlı, **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582-1599)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 55-56.

²²⁹ **Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul’unda Sosyo-Ekonomik Yaşam/ Ticari Ortaklıklar**, Ed. Timur Kuran, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 118-119.

karşılaştıkları çeşitli sorunları, bağlı buldukları loncalarının kethüdaları vasıtasıyla aşmaktaydı. Meyhanecilerin örgütlendiğini gösteren bir kethüdanın varlığı, vergilerin bir düzen içerisinde ve haksızlık söz konusu olmaksızın toplanmasında etkili olmaktadır.

Yine yaklaşık bir yüzyıl sonra, IV. Murad döneminin (1623-1640) sonlarına doğru padişahın fermanı ile geçit için hazırlanan esnaf alayını da Evliyâ Çelebi anlatmaktadır. Bu ferman ile IV. Murad, yaklaşan Irak ve İran seferinin masraflarını karşılamak amacıyla meyhaneciler dâhil bütün esnafı ve dükkânlarını ev, medrese, mescit, cami, han, hamam, Müslüman ve zimmî mahalleleri gibi imaret türünden mekânları kayıt altına aldırılmıştır. Fermana göre bütün İstanbul'daki esnaf, ayrı ayrı gruplar halinde pir, şeyh, kethüda, yiğitbaşı ve çavuşları ile birlikte atlı ve piyade olarak yeteneklerini sergileyerek şimdiki kadar görülmemiş bir gösteri sunacaktır. Meyhaneciler, esnaf alayında ayrı bir grup oluşturmayacak, "imdâd akçe" vererek bozahanecilere yamak olup bu şekilde sekiz kat mehterhane çalmaksızın en son geçeceklerdi. Buna göre tüm İstanbul'daki yapıların kayıt altına alınması, üç ayda tamamlanarak *Evsaf-ı Konstantiniyye* adıyla bir ciltli kitapta toplanmıştır. Evliyâ Çelebi, Melek Ahmed Paşa'da olan bu kitabı kullanarak bir nüshasını kopya etmiştir.²³⁰ 57 grup ve 1100 loncadan oluşan bu esnaf alayında,²³¹ meyhaneciler bozahaneciler ile birlikte sonda yer almıştır. Ayrı bir kategoride değerlendirilen Yahudi meyhanecileri ise, en sondadır.²³²

İstanbul meyhanecilerinin meslekleri ile ilgili sorumluluklarından bir diğeri, donanmanın kürekçi ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlamaktır.²³³ Bu konuda İstanbul'daki bozacılar, peremeciler²³⁴ ve hamallar gibi diğer esnaf gruplarının da sorumluluğu bulunmaktaydı.²³⁵ Sözü edilen meslek gruplarının yükümlülüğü, Venedik'e karşı 1645-1669 yılları arasında yapılan Girit Seferi'nde olduğu gibi özellikle donanma seferleri sırasında söz konusu olmaktadır.²³⁶ Esas olarak Kumkapı, Galata, Samatya, Yedikule ve Hasköy meyhanecileri, aynı şekilde bozacılar, peremeciler ve hamallar gibi her sene sayısı tespit edilmiş belli miktarda kürekçi tedarik etmekle yükümlüydü. Kürekçileri, sadece aynî yükümlülüğü bulunan peremeciler hariç olmak kaydıyla diğer esnaf ya kendileri tutar ya da hod-girifte, yani donanmanın tuttuğu kürekçilerin ücretini öderdi. Bu bedel, 17. yüzyılın ikinci yarısında her bir kürekçi için 5000-6000 akçe arasında değişmekteydi.²³⁷

²³⁰ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 464-467. Bu kitabın orijinali, mevcut değildir. Bkz. Zarinebaf, a.g.e., s. 129.

²³¹ Mantran, Evliya Çelebi'nin verdiği listeyi başka kaynaklarla da kıyaslayarak değerlendirmektedir. Bkz. Mantran, **17. Yüzyılın...**, C. I, s. 330-332.

²³² Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 471-667.

²³³ Donanmanın kürekçi ihtiyacı, ocaklık, hod-girifte, gebrân-ı mîrî, satın alınan esirler, kürek cezasına çarptırılan mücrimler olmak üzere beş kaynaktan karşılanmaktaydı. İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 187-199. Ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 482-483.

²³⁴ Eski Yunanca pereme, gondola benzeyen kayık anlamına gelmektedir. Bkz. Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 1597.

²³⁵ Hamallar örneği için bkz. **İKSBM 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691)**, s. 427. Peremeciler ve kayıkçılar için bkz. **İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)**, s. 64.

²³⁶ Yi, a.g.e., s. 230.

²³⁷ Bostan, a.g.e., s. 199-200.

Meyhanecilerin kürekçi temini hususundaki ilk katkıları, Tersâne-i Âmire'ye kürekçi temini ile ilgili kayıtların tutulmaya başlandığı 17. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Meyhaneciler, 1646 yılındaki 337 kişilik kayıtlara geçmiş ilk kürekçi katkısını, sorumluluklarını sadece aynî olarak yerine getirebilen peremeciler ile birlikte yapmıştır. Anlaşıldığına göre meyhanecilerin söz konusu yıl ile 1649 ve 1650'deki katkıları, 227 kürekçi idi. 1652-1678 seneleri arasında temin edilen Yedikule meyhanecilerinin verdiği kürekçi sayısına göre 247 ile 248 arasında değişen kürekçinin 80'i Kumkapı, 100'ü Galata, 30'u Samatya, 13'ü Yedikule ve 25'i de Hasköy meyhanecilerindendi. Meyhanecilerden alınan kürekçi bedeli, 1669-70'te 5000 akçe idi. IV. Mehmet dönemine tekabül eden bu tarihten sonra, meyhaneler kapatılmış, dolayısıyla da meyhanecilerden alınması gereken ocaklık kürekçi miktarı avâız defterine kaydedilmeye devam edilirken, kürekçi temin edilmemiştir. Nitekim 1671'de Kapudan Paşa ve İstanbul kadısı da, meyhanelerden kürekçi veya kürekçi bedeli almamaları konusunda uyarılmıştır. Meyhanecilerin karşıladığı kürekçi sayısı, 1685-1690 arasında 148 idi. Bu sayı, Galata meyhanecilerinin verdiği kürekçi sayısı kaydedilmediği için önceki yıllardan çok daha azdır.²³⁸ 1667 yılına ait bir sicil kaydından anlaşıldığı kadarıyla Yedikule meyhanecilerinin Tersâne-i Âmire'ye verdiği kürekçi sayısı, bu yıllarda sadece 12-13 arasında değişmekte, “on nefer” de olabilmektedir. Hatta Yedikule meyhanecileri, ellerinde bulunan emr-i şerife göre yükümlü oldukları kürekçi sayısının “on nefer” olduğunu belirtmişti.²³⁹

Esnafın kürekçi temini konusundaki yükümlülüklerinin birbirinden farklı olması, anlaşıldığı kadarıyla zaman zaman sorunlara da yol açabilmekteydi. Nitekim 1650/51'de Galata, Beşiktaş, Ortaköy ve Arnavutköy'deki bozacılar ile meyhaneciler arasında kürekçi harcındaki bedelin yükseltilmesinin sorumluluğu konusunda bir takım suçlamalar ve ödemeyle ilgili isteksizlikler olduğu görülmektedir.²⁴⁰ Yine yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere sadece İstanbul'da meyhaneci esnafının kendi içindeki yükümlülüğü de farklılık göstermekteydi. Anlaşıldığına göre Suriçi'ndeki Yedikule meyhanecileri, İstanbul meyhanecileri arasında kürekçi temini konusunda en az yükümlülüğe sahip olanlardı. Tabii bu durumdan rahatsız olan Havâs-ı Refî'a'daki meyhaneciler, onların kendileri ile birlikte başka vergiler de vermelerini istemiştir. Yedikule meyhanecileri de, Tersâne-i Âmire'ye vermekle yükümlü oldukları “on nefer kürekçiyi” ellerinde bulunan emr-i şerife göre yerine getirdiklerini, Havâs-ı Refî'a'daki meyhanecilerin böyle taleplerle müdahalede bulunup kendilerini “rencîde” edemeyeceklerini ifade etmek zorunda kalmıştır.²⁴¹

Suraiya Faroqhi, meyhanecilerin kürekçi temin etmeleri konusundaki yükümlülüklerini şöyle değerlendirmektedir: “...Herhalde hizmetleri özel bir hünere dayanmıyorsa da, bu zorunluluk,

²³⁸ Bostan, a.g.e., s. 200-201.

²³⁹ İKSBM 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), s. 820-821.

²⁴⁰ Yi, a.g.e., s. 336-337.

²⁴¹ İKSBM 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), s. 820-821.

devletin meyhanecileri kentin ayaktakımı arasında görmesinden kaynaklanıyordu...”²⁴² Meyhaneciler, kürekçiliğin aynı zamanda suçluları cezalandırma yöntemi olmasını dikkate alan Yi’ye göre de “...tekinsiz bir iş yapıyor olmaları nedeniyle cezalandırılıyorlardı...”²⁴³ Meyhanecilerin bu yükümlülüğünün ne zamana kadar devam ettiği bilinmemektedir. Ama yelkenli gemilerin sayısının artmasına bağlı olarak kürekçiye duyulan ihtiyaca göre azalma gösterdiği söylenebilir.²⁴⁴

Meyhanecilerin resmen tanınan bir meslek grubu, lonca olduğunu gösteren bir diğer örnek, III. Selim döneminde Sadrazam’ın huzuruna kabul edilmeleridir. Nitekim daha önceki sadrazamın huzuruna da kabul edilen meyhane ustabaşlarından Enkilaki, Kiryako ve Hırafım, bu durumdan “kemal-i derece memnûn ve mesrûr olmuş” olduklarını belirterek, “yine ol şeref-i ‘ulyâya” nail olmak için yeni sadrazam ile de görüşme talebinde bulunmuşlardır.²⁴⁵

Lonca üyeleri, yaygın bir şekilde ortaklıklar kurabilmekteydi. Bu yöntem, dükkânlarına malî açıdan kaynak sağlamayı ya da kendi dükkânına sahip olma sürecinde karşılaşılabilecek maddî sıkıntıları aşmayı, sermaye biriktirmeyi kolaylaştırabilmekteydi.²⁴⁶ Ortaklıklar, sermaye (şirket-i mal), emek (şirket-i amel) ve borç (vücut) olmak üzere üç türüydü. Diğer esnaf gibi meyhaneciler de, ortaklık kurumunu benimseyip kullanmıştır.²⁴⁷ Bu ortaklıklar, kadı huzurunda kurulmakta, bozulmakta ve kaydedilmekteydi. Sadece ortaklıkların kurulması ve feshi değil, çeşitli anlaşmazlıklar da kadı huzurunda çözümlenmekteydi. Kadıköy, Kumkapı, Hasköy’e kadar çeşitlilik gösteren bu konuda, Galata başı çekmekteydi. Bu örnekler, detaylı bilgiler vermekten uzak olsa da esas itibariyle sermaye ortaklıkları kurulduğunu göstermektedir.²⁴⁸ Yorgi ile Petro’nun ortaklığında olduğu gibi bir üçüncü tarafa karşı birlikte borçlanarak borç ortaklığı da kurulabilmekteydi.²⁴⁹ Bu şekilde kurulan ortaklıklar, ortaklardan birinin meyhaneye ait hissesini

²⁴² Suraiya Faroqhi, “Padişahın Onayına Tabi Olmak: 17. ve 18. Yüzyılda İstanbul’da Lonca Anlaşmaları İçin Müzakere Eden Zanaatkârlar”, **Osmanlı Dünyası**, Çev. Gül Çağalı Güven, Ed. Christine Woodhead, , Alfa, İstanbul, 2018, s. 402.

²⁴³ Yi, a.g.e., s. 230.

²⁴⁴ Bostan, a.g.e., s. 187.

²⁴⁵ BOA, **C.DH.**, 138/6885, (2 Safer 1213/16 Temmuz 1798). Sadrazam’ın huzuruna kabul edilmeleri, bu dönemde uygulanan sıkı bir içki ve meyhane yasağının ardından gerçekleşmiştir.

²⁴⁶ Yi, a.g.e., s. 111.

²⁴⁷ Yi, a.g.e. 113. 16. ve 17. yüzyıl kadı sicillerinden hareketle bozahane ve kahvehanelerle birlikte meyhaneleri de konu alan bir yüksek lisans çalışması, ortaklıkların Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında da kurulup kurulmadığını sorgulamıştır. Müslümanların meyhanecilik yapması yasak olduğu için bu doğrultuda herhangi bir kayda rastlamamıştır. Bkz. Sultan Toprak, **Where People Met: Bozahouses, Coffeeshouses and Taverns in the Light of the 16 th and 17 th Century Court Records of Istanbul**, Sabancı University, 2014, s. 32-33.

²⁴⁸ **İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)**, s. 336, 339; **Mahkeme Kayıtları Işığında...**, C. II, s. 96, 144-145, 169-170, 329-330; **İKSRSM 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043 / M. 1633)**, Haz. Fuat Recep - Sabri Atay, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 256-257; **İKSRSM 80 Numaralı Sicil (H. 1057 - 1059 / M. 1647 - 1649)**, s. 254.; **İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)**, s. 268-269; **İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)**, s. 326, 369.

²⁴⁹ Yi, a.g.e., s. 116.

satarak bir başkasına devredebilmesine de imkân sağlamaktaydı.²⁵⁰ Üstelik bir ortak, sermaye olarak ortaya koyduğu parasını alıp ortaklıktan ayrılabilmekteydi.²⁵¹

1.5. İstanbul'da Meyhane ve Meyhanecilik Türleri

İstanbul'da ortaya çıkışından itibaren farklı etkenler doğrultusunda gelişme gösteren meyhanecilik, bu süreçte yerine getirilmesi gereken şartları ve kuralları ile meslekî açıdan teşkilatlanmıştır. Bunlardan en önemlisi, meyhanecilik mesleğini yerine getirebilecek olan kesimin tanımlanmış olmasıdır. Sadece ustalık hakkını elde etmiş olan gayrimüslimlerin icra edebileceği meyhanecilik, gedik sistemiyle birlikte sayı bakımından sınırlandırılmış dükkânlardan birini elde etmeyi de gerektirmiştir. Bunun yanında genel olarak geçerli olan dükkânın fizikî yapısının yapılacak mesleğin özelliklerine uygun olması kuralı,²⁵² meyhanecilik mesleği için de geçerli olmuş olmalıdır.

İstanbul'da meyhaneler ve meyhanecilik, ortaya çıkmasını takiben zaman içerisinde oluşan meslekî teşkilatlanma yapısı ve mesleğin icra edilme usullerine bağlı olarak gelişme gösteren farklı türlere ayrılmıştır. Buna göre meyhaneler, işleyiş özellikleri bakımından esas olarak gedikli, koltuk ve ayaklı olmak üzere üç türe ayrılmıştır. Devlet tarafından tanınan, lonca etrafında örgütlenen ve bir takım yükümlülüklerle sahip olan meyhaneciler, diğer meslek gruplarında olduğu gibi zaman içerisinde gedik uygulaması ile sayı bakımından sınırlandırılmıştır. Bunun yanı sıra literatürde *küplü meyhaneler*,²⁵³ *han meyhanesi*, *kebir meyhanesi*, *gemici meyhaneleri*, *kaptan meyhaneleri*,²⁵⁴ *çakaloz* ya da *çakanoz meyhaneleri*²⁵⁵ gibi isimlerle de karşılaşmak mümkündür. Bunlar, hukukî açıdan farklı bir meyhane türünü değil, gedikli meyhanelerin hususiyetlerine göre isimlendirilmesini yansıtmaktadır. Dolayısıyla içinde çok farklı haklar barındırdığı ve meyhanelerin bu haklara sahip olup olmamasına göre farklı isimlerle sınıflandırılmasını beraberinde getirdiği, yenileşme döneminde meydana gelen değişimlerden de etkilendiği için meyhanecilerin meslekî teşkilatlanması açısından gedik uygulamasının ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında da bilgi verilmesi gerekmektedir.

²⁵⁰ İKSBM 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), Haz. Rıfat Günalan, Arapça Metin: Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 103, 158-159; İKSEM 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644), s. 125; İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663), s. 323, 357.

²⁵¹ İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643), s. 172, 228-229.

²⁵² Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, İstanbul Örneği H 1100-1200/ M 1688-1786*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s. 47; Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumuna*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 71-72.

²⁵³ Sâmîha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977, s. 67; Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 32 ve 105-106; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 47-48.

²⁵⁴ *Rakı Ansiklopedisi*, Overteam Yayınları, İstanbul, 2014, s. 313-314.

²⁵⁵ Reşad Ekrem Koçu, "Çakaloz Meyhaneler", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul 1965, s. 3665.

Gedik uygulaması, ruhsat, kefalet ve çoğunluğu vakıflara ait olan dükkânların kiracı hukukuyla ilişkili olarak ortaya çıkmıştı.²⁵⁶ İstanbul'da esnaflar, başta Ayasofya ve Fatih Camii olmak üzere genellikle vakıflara ait olan dükkânların kiracısı statüsündeydi. Vakıflar, gelir elde etmek amacıyla şehir merkezlerinde büyük çarşı ve hanlar inşa eder ve dükkânları da esnafa kiraya verirdi.²⁵⁷ Kentlerin ihtiyacı olan vakıflara ait bu dükkânlar, esnafa tamirlerini ve bakımlarını üstlenmeleri karşılığında kiralanırdı. Böylece bir kiralayıcı hukuku ortaya çıkmıştı. Özellikle Kanunî döneminde doğan icareteynli vakıf sisteminde kiracı, dükkânın değerine yakın bir tutarı, *icare-i muaccele* olarak peşin yatırır ve yıllık olarak cüzi bir miktarı da *icare-i müeccele* olarak öderdi. Karşılığında dükkânın her türlü onarımını üstlenirken, özellikle dükkânı ömür boyu tasarruf etme, kendi hesabına başkasına kiraya verme ve satma hakkına sahip olurdu. Ayrıca bir başka usta, tezgâh adedinin arttırılması yoluyla dükkâna hisseli ortak da olabilirdi. Her iki taraf arasındaki bu kiracılık ilişkisi, zamanla esnaf lehine gelişme göstererek mülkiyete yakın bir biçim almış ve tekel hakkına dönüşmüştür.²⁵⁸

Önce *sükna*, ardından da vakıf ve kiracı esnaf arasındaki ilişkinin düzenlenmesi gereğini ifade eden *icareteyn* hukuku, Ahmet Akgündüz'e göre gedik hakkının ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Buna göre menşei *hakk-ı karar* olan İslâm ve Osmanlı hukukundaki *sükna*, *girdar* ve *hulüvv* denilen tasarruf hakları, gedik hakkı olarak ortaya çıkmıştır. Kabaca bu tasarruf hakları, mukataalı vakıf ve mîrî arazinin bazı şartlarda sürekli kullanım ve kiracılık hakkı olarak tanımlanabilir. Esnaf ve sanatkârlar, *oturmak* anlamında bir masdar olan sükna kavramıyla ilişkili olarak mütevellisinin izniyle sandık, dolap ve raf gibi alet ve edevatı hakk-ı karar şartıyla kullanabilmek için vakıf dükkânına koyardı. Pratikte böyle bir durumun yaşanması, vakıf dükkânların malî yetersizlik nedeniyle harap duruma gelmesiyle ilgiliydi. Zira tamirini üstlenerek dükkânı işler hale getirmek isteyen kişiler, karşılığında dükkâna kendi mülkü olup üzerinde hakk-ı kararı bulunan alet ve edevatı yerleştirip, sürekli kiracı konumuna gelme isteğinde bulunmaktaydı. Şayet karşılıklı olarak bu talepler kabul edilirse, ilgili dükkâna yerleştirilen malzemeye gedik denir ve bir kira akdi yapılırdı.²⁵⁹

Gedik, kelime anlamının yanı sıra esnaf teşkilatı ile ilgili olarak da içerisinde farklı anlamlar barındırmaktadır. Bu konuya ilk eğilenlerden biri olan Süleyman Sûdi'nin ilk cildi 1889'da yayınlanan eserine göre bu anlamlardan ilki, inhisar ve imtiyaz anlamında olup gedik sahibi olan esnafın mesleğini başkalarının yapamaması, sattığı ürünü başkalarının satamaması anlamına gelmektedir. Ayrıca gedik, sükna hukukuyla da ilişkili olarak sabit ve taşınır alet edevat

²⁵⁶ Çırak, a.g.t., s. VI-IX.

²⁵⁷ Halil İnalcık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 31; *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları*, s. 219.

²⁵⁸ Mortan ve Küçükerman, a.g.e., s. 77-78; Koyuncu, a.g.t., s. 267-272.

²⁵⁹ Ahmet Akgündüz, "Gedik", *DİA*, C. 13, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 541; Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Hukukunda Gedik Hakkının Menşei ve Gedik Hakkıyla İlgili Ebüssuud'un Bir Risâlesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 46, 1987, s. 151-158. Benzer bir değerlendirme için bkz. Koyuncu, a.g.t., s. 264-272.

anlamlarına gelmektedir.²⁶⁰ Bununla birlikte Sıdkı, 1325 (1909) yılında yayınlanan eserinde, gediği yine aynı şekilde hem alet-edevat hem de ilgili mesleği icra edebilme yetkisi olarak tarif etmekle birlikte ikinci anlamda kullanılmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir.²⁶¹ Buna rağmen Çırak'ın çalışması örneğinde görüldüğü üzere bu eserlerin bütünü incelenmeden yapılan değerlendirmeler, yazarlarının tanımlarını yanlış veya eksik olarak nitelendirmektedir. Yazar, Süleyman Sûdî ve Sıdkı'nın gedik tanımlarını yanlış ve eksik görerek gediğin inhisar ve tekel ile birlikte alet-edevat anlamına da geldiğini belirtmektedir.²⁶² Fakat görüldüğü gibi söz konusu yazarlar, eserlerinin farklı yerlerinde kelimenin bu iki anlama da geldiğini belirtmektedir. Sadece Sıdkı, gediği alet-edevat anlamından ziyade ilgili mesleğin icrasında sahip olunun yetki manasında kullanmanın daha uygun olduğundan bahsetmektedir.²⁶³ Loncaların 17. yüzyıldaki durumunu etraflı bir şekilde ele alan yakın tarihli bir çalışmanın ulaştığı sonuçlara göre gedik, gedik uygulamasının ortaya çıkış sürecindeki manasıyla da ilişkili olarak dükkân üzerinde intifâ hakkından, ustalık hakkına, meslek araç ve gereci ile ayrıcalık ve imtiyaz gibi bağlama göre çeşitli anlamlara gelebilmektedir.²⁶⁴

Gedik uygulaması, 17. yüzyılda İstanbul'da faaliyet gösteren tüm loncalar için geçerli değildir. Loncalar, 17. yüzyılda tekelleşme çabası içerisinde olmuş, ama bu onlar için bir temenni olmaktan öteye gidememiştir. Yani nasıl ki oluşum safhasında tüm meslek dallarının bir lonca bünyesinde faaliyet gösterdiği söylenemezse, tüm loncalar da, sözü edilen yüzyılda gedik uygulamasına geçmemiştir.²⁶⁵ Akgündüz'e göre gedikler, inhisar usulünün kabulü ile birlikte devamlı tasarruf hakkının yanı sıra "bir de ticarete inhisar, imtiyaz ve bir çeşit patent" anlamı kazanmıştır. Yazar, bu hususta genel olarak benimsenen tarihin 1727 (H. 1140) olduğunu,²⁶⁶ fakat 1595 ve 1675 yıllarına ait inhisar kayıtlarının da bulunduğunu ifade etmektedir.²⁶⁷ Böylece gedikler, bünyesine kattığı tekel anlamıyla birlikte ilgili meslek dallarında faaliyet gösteren dükkânların sayısı ile ilgili bir sınırlama da getirmiştir.²⁶⁸ Dolayısıyla da gedikler, öncelikle her mesleği eskiden beri yapan ve özellikle vakıf dükkânlardaki kişilere verilmiştir. Bu dükkânlarda bulunan alet ve edevat da, artık bir mesleğin icrasına ait ruhsat ve imtiyazın sembolü haline

²⁶⁰ Süleyman Sûdî, **Defter-i Muktesid**, Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta, 1996, s. 68 ve 112. Ayrıca 1330 (1914) yılında yayınlanan şu esere bkz. Abdurrahman Vefik Sayın, **Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)**, Haz. F. Hakan Özkan, T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Anlara, 1999, s. 438.

²⁶¹ Sıdkı, **Gedikler**, Dersaadet, Tanin Matbaası, 1325, s. 2, 15, 19-21.

²⁶² Çırak, a.g.t., s. X-XI.

²⁶³ Gedik ile ilgili ileri sürülen görüşlerin genel bir değerlendirmesi için bkz. Miyase Koyuncu, **18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 260-272.

²⁶⁴ Yi, a.g.e., s. 170.

²⁶⁵ Yi, a.g.e., s. 128, 170-172.

²⁶⁶ Sıdkı, a.g.e., s. 19; Sayın, a.g.e., s. 438.

²⁶⁷ Akgündüz, "Osmanlı Hukukunda Gedik...", s. 160.

²⁶⁸ Cevdet Türkay, "Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Disiplinin Gösteren Belge", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 18, İstanbul, 1969, s. 75; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 240; Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da İhtisab Müessesesi**, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 142-143; Özkaya, a.g.e., s. 72.

gelmiştir.²⁶⁹ Koçu, gediklerin bu anlamı kazanmasından sonra terlikçi esnafı üzerinden örnek vererek İstanbul'da 200 adet olan dükkân sayısının ne 201 ne de 199 olabileceğini yazmaktadır.²⁷⁰

Gedikler, muttasıl/müstakar, havaî ve müstahlas olmak üzere üç türdür. Ama bu gedik türlerine, bir de herhangi bir hakka dayanmayan fiilî olarak el koyup işletilen *tebeşir gedikler* de eklenebilir.²⁷¹ Gediğin resmen onaylanmış ve garanti altına alınmış olduğunun göstergesi ise, Baş Muhasebe'ye kayıtlı olmasıydı. Bu, aynı zamanda esnaf ve mevcut dükkâna bir itibar da sağlamaktaydı.²⁷² Yi'ye göre inhisar hakkı, her ne kadar resmen tanınan mesleklerin rakiplerine karşı elde ettiği sayı sınırlamasına dair erken döneme dair örnekler bulmak mümkünse de, 18. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş benimsenmiştir.²⁷³ Nitekim genel olarak meslekî açıdan gerekli şartları yerine getirip vergisini ödeyen herkesin, en azından 1600'lerin başında Bursa ve İstanbul örneğinde, üyesi olduğu zanaatkâr örgütünün itibarlı bir üyesi kabul edildiği, dükkân açabildiği söylenebilir.²⁷⁴ Aynı şekilde Akarlı da, 1750 öncesinde dükkân açma kısıtlamasının çok ender uygulandığını göstermiştir.²⁷⁵

Gediklerin ve dolayısıyla ruhsat uygulamasının doğuşu, kent nüfusunu ve artışını denetim altında tutmanın bir yolu olarak ortaya çıkmış kefalet sistemiyle de ilişkilidir. Suç ihtimalini ortadan kaldırma, hiç değilse azaltma amacı taşıyan kefalet sistemiyle birlikte ilgili mesleği icra etme yetki ve izni, sadece kefilli kişilere verilmiştir.²⁷⁶ Böylece ruhsat talebinin önkoşulunu oluşturan kefalet, işyeri açmanın da önemli şartlarından biri olmaktadır.²⁷⁷ İşte ruhsat tezkeresi ve onunla ilişkili gedik hakkı, böyle bir kontrol ve denetim sağlama ihtiyacı ile zaman içinde oluşmuştur. Üstelik ruhsat uygulaması, devletin zorlaması ve baskısıyla değil, esnaf birliklerinin ilgili mesleği icra etme yetki ve imtiyazına sahip olmak ve bunu güvence altına almak istemeleriyle hızla yayılmıştır.²⁷⁸ Sonuç olarak gedik hakkı, hem devlet hem de esnaf birlikleri açısından önemli yönleri ve amaçları olan çok yönlü bir uygulamaydı.

Dükkân sayısının kontrolsüz olarak artmamasının hedeflendiği bu uygulama, 18. yüzyılda ilgili meslek grubundaki esnafa sağlanmış bir haktır.²⁷⁹ Bu kural, aslında nüfus artışına bağlı olarak daralan kent ekonomisi ve loncaların katılaşmasının bir sonucu olarak devlet denetiminin daha

²⁶⁹ Akgündüz, "Gedik", s. 541.

²⁷⁰ Reşad Ekrem Koçu, **Tarihte İstanbul Esnafı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s. 11.

²⁷¹ Süleyman Sûdî, a.g.e., s. 112; Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, **Osmanlı'da Zenaatten Sanata: Esnaf ve Zanaatkârlar**, Körfezbank, İstanbul, 1999, s. 29-31; Çırak, a.g.t., s. XI.

²⁷² Koyuncu, a.g.t., s. 273-274.

²⁷³ Yi, a.g.e., s. 175-176.

²⁷⁴ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Zanaatkârları**, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 43-44.

²⁷⁵ Engin Deniz Akarlı, "Gedik: A Bundle of Rights and Obligations for Istanbul Artisans and Traders, 1750-1840", **Law, Anthropology, and the Constitution of the Social**, Ed. Alain Pottage ve Martha Mundy, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 170 vd.

²⁷⁶ **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları**, s. 115-117.

²⁷⁷ Demirtaş, a.g.e., s. 169-172.

²⁷⁸ **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları**, s. 118.

²⁷⁹ Kenji Fujiki, "İstanbul Mahkemesi Şer'îye Sicil Defterleri'nin Üsküdar Esnaf Tarihi İçin Önemi", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI**, 6-9 Kasım 2008, C. II, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2009, s. 431.

sertleşmesinin bir yansımasıydı.²⁸⁰ Zira İstanbul'da dışarıdan gelen nüfusun bazılarının lonca örgütlenmesi dışında iş imkânı araması, lonca üyelerini olumsuz etkilemekteydi.²⁸¹ Aynı zamanda bu süreçte yerli üretimi koruyucu bir politikası olmayan, ihtiyaç duyulan malın yerli veya ithal her ne şekilde olursa olsun temin edilebilmesini önemseyen Osmanlı ekonomisinin sahip olduğu hassas dengenin de büyük önemi vardı. Zira I. Mahmud döneminde (1730-1754) İngiltere ve Fransa ile yapılan anlaşmalar, ithalatı beş kat, ihracatı üç kat arttırırken, mamul madde fiyatlarını ucuzlatmış, ham madde fiyatlarını arttırmıştır. Bu durumda loncalar, üyelerinin haklarını güvence altına almaya çalışmışlardır.²⁸²

Dükkânların sayısı ile ilgili sınırlandırma, zanaatkâr zihniyetine uygun bir düzenleme idi.²⁸³ Herhangi bir meslek kolundaki esnaf, aynı alanda başkasının da faaliyet göstermesine ya da meslektaşlarının yeni dükkânlar açmasına rıza göstermek istemiyordu.²⁸⁴ Ayrıca herhangi bir meslek dalında faaliyet gösteren ustalar, gedik sistemiyle birlikte ansızın tahliye edilme ve kira artışı gibi olumsuzluklardan korunarak dükkânda sürekli kullanım hakkı ve meslekte tek el güvencesi elde etmiş olmaktadır.²⁸⁵ Bununla birlikte ustalık hakkını elde etmiş olan esnafın dükkân açması, engellenmiş olmaktadır.²⁸⁶ Bir esnafın bir mesleği müstakil olarak yapabilmesi, artık sadece gerekli olan "ustalık hakkı"nı kazanmasıyla mümkün olmuyordu. Ustalık hakkına sahip olan bir esnaf, sınırlı sayıdaki dükkân dışında bir dükkân açılmasını engelleyen bu yeni uygulamaya göre bir de sınırlandırılmış sayıdaki dükkânlardan birinin herhangi bir nedenle boşalmasını beklemeliydi.²⁸⁷ Üstelik boş bir gedik olduğunda da her usta, bağlı bulunduğu loncanın izni ve onayını almalıydı.²⁸⁸ Bununla birlikte kalfaların usta olup dükkân açması, dükkân sayısı ile ilgili sınırlandırma bulunmadığı sürece engellenmemekteydi.²⁸⁹

Yeni bir dükkân açılabilmesi, kesin ve keskin bir şekilde yasaklanmış ve engellenmiş değildi. Herhangi bir meslek dalında bir şekilde ihtiyaç oluşursa, mahalle ahâlisinin imamları ile birlikte dilekçe ile başvuruda bulunması mümkün olabiliyordu. Yapılan inceleme sonucunda gerçekten yeni bir işyerine ihtiyacın olduğu anlaşılırsa, ilgili talep onaylanıyordu.²⁹⁰ Ayrıca dükkânlar ile

²⁸⁰ Mortan ve Küçükerman, a.g.e., s. 77; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 61; Yi, a.g.e., s. 152, 169. Nüfus artışının loncalar üzerindeki olumsuz etkisinin örnekler üzerinden bir değerlendirmesi için bkz. Koyuncu, a.g.t., s. 188-196.

²⁸¹ Yi, a.g.e., s. 166, 169.

²⁸² Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 29.

²⁸³ Faroqhi, a.g.e., s. 180.

²⁸⁴ Demirtaş, a.g.e., s. 84.

²⁸⁵ Yi, a.g.e., s. 173.

²⁸⁶ Örneğin kalpakçı esnafı kalfalarından 18 kişi, yirmi otuz sene emek verip hizmet ettikleri halde dükkân açma hakkı elde edememişlerdi. Bkz. Aynural, a.g.m., s. 126.

²⁸⁷ **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları**, s. 119-120. Ayrıca bkz. Burçak Evren, **Osmanlı Esnafı**, Türk Hava Yolları, İstanbul, 1999, s. 20; Özkaya, a.g.e., s. 73; Koçu, **Tarihte İstanbul Esnafı**, s. 15-16, 185.

²⁸⁸ Salih Aynural, "19. Yüzyıla Girerken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı", **Sosyal Siyaset Konferansları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 128.

²⁸⁹ Akarlı, a.g.m., s. 191.

²⁹⁰ Demirtaş, a.g.e., s. 87-88. Böyle bir örnek, doğrudan meyhane için bulunmamaktadır. Fakat benzer şartların oluşması durumunda, aynı şekilde meyhanelerin de mevcut sayılarında artışa gidebileceği düşünülebilir.

ilgili sınırlandırma, usta sayısı için geçerli değildi.²⁹¹ Yani gerekli tüm şartları sağlayan bir usta, yeni bir dükkân açamasa da, kimi zaman bir başka ustanın, meslektaşının dükkânında faaliyet gösterebilirdi.²⁹² Uygun bir yere eklenecek tezgâh ile mümkün olan bu durum, ustaya hisseli ortaklık sağlardı.²⁹³ Buna da esas olarak seyyar satıcılar için geçerli olduğunu belirttiğimiz *havaî gedik* denirdi.²⁹⁴ Bununla birlikte simkeşhane esnafı üzerinden de belirtildiği gibi bir kişi, kalfa olarak kalmak için mesleğe girmiyordu. Usta olduğunda ise, bütününe sahip olamadıkları için yarım gediği kabullenerek kalfa olarak çalıştıkları dükkâna ortak olmayı tercih edebiliyordu. Ama kendi dükkânını açma hakkı varken ustasının yanında çalışmak istemeyebilirdi. Bu durumda ise, gedik sitemindeki esnaf sınırlandırması engeli ile karşı karşıya kalabilmekteydi.²⁹⁵ Bu yüzden dükkân sayısı sınırlamasının çıraklıktan ustalığa uzanan sürecin tıkanmasına yol açması ve sosyal hareketlerin ortaya çıkması, engellenmeye çalışılmıştır.²⁹⁶ Bu doğrultuda Osmanlı kadı sicilleri, belli sayıdaki dükkânların dışında dükkân, yani koltuk açan ustaların faaliyetlerini engellemeye dönük hükümlerle doludur.²⁹⁷ Fakat usta olamayan kalfaların çeşitli serzenişlerde bulunmasına dair pek çok örnek görmek mümkündür.²⁹⁸ Bu türden serzenişler, kaçak olarak faaliyet göstermeyi beraberinde getirerek gedik sisteminde bozulmalara da yol açmıştır.

1.5.1. Gedikli Meyhaneler

Meyhaneleri niteleyen *gedikli* sıfatı, bir meyhanenin türünü ifade etmektedir. Böyle bir sınıflandırma, başka meyhane türünün ya da türlerinin de varlığına işaret etmektedir. Hiç şüphe yok ki meyhanelerin ilk ortaya çıktığı dönem için geçerli olmayan bu sıfat, özellikle 19. yüzyılın başlarına ait belgelerde ve kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda ilk meyhaneleri nitelemek için de bir sıfat kullanılması gerekmektedir. Diğer meyhane türleri de dikkate alındığında bu ilk meyhaneler, daha büyük ve bu büyüklüklerine nispetle daha fazla vergi veren meyhaneler olarak tanımlanabilir. Bu ilk meyhaneler ile daha sonra gedikli sıfatı taşımaya başlayan meyhaneler, temelde aynıdır. İnceleme dönemimizdeki belgelerin nitelemesi ve literatüre yerleşmiş bir kullanım olması nedeniyle gedikli meyhaneler ifadesi tercih edilmiştir.

Gedikli sınıflandırması, devlet tarafından tanınan, bilinen, sayıları sınırlandırılan, alet-edevat ve tekel sağlayan imtiyazlara sahip, resmî ve hukukî dayanağı olan meyhaneleri yansıtmaktadır.

²⁹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Esnaf Sayımları”, **Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri**, 9-10 Mayıs 2002, C. II, “Globus” Dünya Basımevi, İstanbul, 2003, s. 405-406.

²⁹² Demirtaş, a.g.e., 41; **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları**, s. 227-228.

²⁹³ Mortan ve Küçükerman, a.g.e., s. 77-78; Aynural, a.g.m., s. 127.

²⁹⁴ Sakaoğlu ve Akbayar, s. 31.

²⁹⁵ Halil Sahillioğlu, “Esnaf Cemiyetleri İçinde Usta-Kalfa Çekişmesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 17, İstanbul, 1969, s. 58-61.

²⁹⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, **Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 41, S. 1-4, 1985, s. 41.

²⁹⁷ Halil İnalıcık, **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -I** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 298.

²⁹⁸ Örnekler için bkz. Koyuncu, a.g.t., s. 83-85.

Tüm bu yönleriyle gedikli meyhaneler, fizikî özelliklerinden sundukları hizmetlere, zaman içerisinde geçirdikleri değişime, devlet, toplum ve benzer hizmetler sunan rakipleri ile olan ilişkilerine kadar bu çalışmanın esas merkezini oluşturması açısından asıl öneme sahip olan mekânlardır. Genel olarak gedik uygulamasıyla ilgili süreç, meyhanecilik mesleği açısından da geçerli olmuştur. Loncaların 17. yüzyıldaki durumunu araştıran Yi'ye göre kahveci, tütüncü, şerbetçi ve meyhaneci gedikleri, devlet dairelerine bağlı olup belgeleri de, bu dairelerden çıkarılıyordu.²⁹⁹

Meyhaneler de, gedik hakkının ortaya çıkış sürecinde belirtildiği üzere vakıflara ait dükkânların kiracısı olabilmekteydi. Örneğin Galata Câmî-i Kebîr Mahallesi'nde oturan Androni v. Kiga isimli zimmî, Fâtıma Hâtun vakfına ait boş bir arsa üzerine "uç tabakalı" bir meyhane inşa etmişti. Kiga, meyhanesi için yaptığı masrafları vakfa ödeyeceği kiranın karşılığı olarak göstermek istemişti. Vakıf mütevellisi Hasan Efendi b. Mustafa da, kira alınmayacak sürenin belirlenmesi için için meyhanenin ölçülüp harcanan miktarın tespit edilmesini istemiştir. Bu iş için de hassa mimarlarından el-Hâc Hasan b. Ömer gönderilmişti.³⁰⁰ Vakıflara ait dükkânların meyhane olarak işletilebileceğine dair başka örnekler de bulmak mümkündür. Ama bazı vakıf dükkânlarına, meyhane olarak işletilmemek şartı da getirilebilmekteydi. Yine vakfa ait olmayıp Müslümanların şahsî mülkü olan dükkânların da meyhane olarak kiralanabildiği görülmektedir.³⁰¹

Gedikli meyhaneler, tabela işlevini yerine getirmesi için dükkânlarına astıkları tahta veya mâdenî kafes, hançer, zincir gibi unsurlar kullanarak ayırıcı niteliklere sahip olurdu. Bu meyhaneler, söz konusu özelliklerine, buldukları semte, sahibinin adına ve aynı zamanda meyhaneye cinsellik katmak üzere var olan çırak ve köçek gibi çalışanlarının namına göre anılırdı.³⁰² Ayrıca özellikle Yahudilerde görüldüğü üzere kendi milliyetlerini ya da memleketlerini öne çıkaran meyhane isimlerini de görmek mümkündür. Bu konuda verilebilecek bazı örnekler şunlardır: Kumkapı'daki Karabıçak Meyhanesi, Kürk Meyhanesi, Samatya'da Bahçeli Meyhane, Küçük Kuleli Meyhane, Kalpakçı Meyhanesi, Kelepçe Meyhanesi, Gümüş Halka Meyhanesi, Servili Meyhanesi, Fener hâricinde Sakızlı Meyhanesi, Balat'ta Karanlık Yahudi Koltuğu, İsak Yahudi Koltuğu, Dul Karı Yahudi Koltuğu, Sabetay Yahudi Koltuğu.³⁰³

Meyhanelerin ne zamandan itibaren lonca çatısı altında gedik uygulamasına geçtikleri tespit edilemese de, 19. yüzyılın başlarından itibaren gedikli meyhane şeklinde ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Nitekim daha önce Ebubekir Paşa, Davut Paşa, Hekimzade Ali Paşa, Kâtip Muslihiddin ve Hacı Timur mahalleleri ahali, arzuhal ile müracaat ederek mahallelerinde

²⁹⁹ Yi, a.g.e., s. 182.

³⁰⁰ İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663), s. 392-393.

³⁰¹ Meyhanecilerin kira akitlerini kadı sicillerindeki davalar üzerinden ele alan şu çalışma için bkz. Toprak, a.g.t., s. 38-40.

³⁰² "Gedikli Meyhaneler", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 6064.

³⁰³ BOA, *HAT*, 211/11470, (29 Zilhicce 1205/29 Ağustos 1791).

meyhane açılmaması talebinde bulunmuştur. Bu kapsamda birçok meyhane, tekrar açılmamak üzere kapatılmıştı. Fakat 1806 yılında Mebto ve Sünbül adındaki iki *kefere*, meyhane açarak hamr ve arak satma girişiminde bulunmuştur. Dönemin padişahı III. Selim, söz konusu meyhanenin de tekrar açılmamak üzere kapatılmasını emretmiştir. Ardından Hazine-i Amire’de bulunan Baş Muhasebe defteri de incelenmiş, Asitane-i Saadet’te Rum ve Ermenilere mahsus yetmiş dokuz adet koltuk ve şerbethane kelimesiyle ifade edilen meyhane bulunduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla bundan sonra mevcut meyhanelerden başka bir mekânda içki satışına ruhsat verilmeyecektir. Gizlice veya açık bir şekilde açılan her meyhane, bir tane dahi olsa kapatılacaktır. Mevcut meyhaneler, vergilerini tamamen ödedikleri sürece herhangi bir şekilde olumsuz müdahaleyle karşılaşmayacaktır.³⁰⁴ Yine 1807’de aynı meyhaneciler, “külliye” vergi ödedikleri gerekçesiyle özellikle vergi vermeyerek mahalle aralarında içki satan yerlere karşı devletten himaye talep etmiştir. Sözü edilen arzuhalde konuyla ilgili şu ifadelerle rastlanmaktadır:

Dersaadet’te mevcûd şerbethane ve koltuklardan ma’ada mahâllerde müsikirât fûrûht olunmamak ve fimaba’d müceddeden meyhane ihdâsına ruhsat vermemek ve mevcûd olan gedikleri baş muhsebeye ve zecriye defterlerine kayd ve bir surete rabt olunmak husûsatı.³⁰⁵

Daha önce Baş Muhasebe ve Zecriye Defteri’ne kaydedildiği anlaşılan bu meyhane ve koltuklar, kendilerinininkinden başka bir dükkânda içki satılmamasına dair imtiyaz elde etmişlerdir. Söz konusu iki belgede geçen ifadeler, meyhanecilerin 1806’dan daha önce gedik uygulamasına geçtiğini, koltukların sayısının da gedik uygulaması ile sınırlandırıldığını göstermektedir. Fakat bu yetmiş dokuz adet meyhanenin kaç tanesinin gedikli, kaç tanesinin koltuk olduğu belli değildir.

1.5.2. Koltuk Meyhaneler

Koltuk meyhaneleri, gediklilerden farklı bir meyhane türüdür. Zira pek çok arşiv kaydı, döneme ait her türlü ana kaynak ve telif eserinde, biri diğerinden bir şekilde ayrı olarak ifade edilmiştir. Fakat koltuk meyhanelerinin ne olduğu, ne zaman ortaya çıktığı, nasıl faaliyet gösterdiği ve gedikli meyhaneler ile hangi yönlerden ayrıldığı gibi konularda kesin bilgilere rastlamak pek mümkün değildir.

Koltuk meyhaneleri, neredeyse her çalışmada, *ruhsatnamesiz kaçak meyhane* olarak ifade edilmiştir.³⁰⁶ Bu ise, referans gösterilsin veya gösterilmesin esas olarak Koçu’nun şu tanımına dayanmaktadır:

³⁰⁴ BOA, C.BLD., 57/2819, (18 Recep 1221/1 Ekim 1806).

³⁰⁵ BOA, C.BLD., 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807). Bu sayı, 1883’te seksen dokuza yükselmiştir. Her ne kadar yanlış yazılma ihtimali söz konusu olsa da, ihtiyaç olduğu için sayı artışına gidildiği ve daha önceki imtiyazlarına göndermede bulunulduğu da ihtimal dâhilindedir. Bkz. BOA, C.ML., 350/14375, (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

Koltuklar” ruhsatnamesiz kaçak meyhanelerdir. Adamın elinde bakkal gediği vardır, yolunu bulur, bir fıçı şarap, birkaç damacana rakı atar dükkânının bir köşesine ve ancak güvendiği kişilere, akşam kerahet vaktinde, dükkânının kepengini indirip gizli meyhanesini işletirdi. Elbet ki zaptiyenin, bekçinin, “görme beni” ücretini vererek.³⁰⁷

Koçu’nun tanımı, yanlış olmamakla birlikte konuyu genelleştirmektedir. Ayrıca koltuk meyhanelerinin nasıl ortaya çıktığına dair bir değerlendirme içermemektedir. Bu her iki eksiklik, esnaf teşkilatı ve gedik sistemindeki iç ve dış etkenlerden kaynaklı olarak yaşanan bir takım değişikliklerin dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan koltuk meyhanelerinin doğuşu, gelişimi ve bu süreçte devlet ile ilişkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Koltuk meyhanelerinin ne zaman ortaya çıktığı, tam olarak belli değildir. İbrahim Peçevî, 16. yüzyıl devlet adamlarından Firuz Bey’in “ehl-i ‘ırz meyhanesi” olarak gördüğü koltuk meyhanelerine ara sıra gittiğini yazmaktadır. Bu bilgiden hareketle en azından 16. yüzyılda koltuk meyhanelerinin var olduğu söylenebilir.³⁰⁸ 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bir şer‘iye sicilinde, Galata’ya bağlı Kasımpaşa’daki bir debbağhane yakınında “koltuk tabir olunur” bir meyhane kaydı vardır.³⁰⁹ Ayrıca aynı yüzyılda Evliyâ Çelebi, sekiz yüz kişinin çalıştığı üç yüz adet koltuk meyhanesinden bahsetmektedir.³¹⁰ Çokuğraş’ın da dikkat çektiği gibi koltuk meyhaneleri için Evliyâ Çelebi’nin verdiği sayının abartılı olabileceği de ihtimal dâhilindedir.³¹¹ Yine 1774 tarihli bir arşiv belgesinde “Emîn-i Galata’da bi’l-cümle meygede ve koltuk ustaları fukarâlarının”, şarap satışlarındaki kısıtlamayla ilgili karşılaştıkları yeni bir uygulama nedeniyle birlikte hareket ederek haklarını aradıklarını görüyoruz.³¹² Öncelikle kaçak ve ruhsatnamesiz olarak faaliyet gösteren bir esnaf gurubunun, üstelik asıl meyhane ustaları ile beraber bir hak arayışına giremeyeceği çok açıktır. Ayrıca hak arayışı, ancak tanınma ile mümkün olur.

Ahmed Câvid de, III. Selim’in uyguladığı içki ve meyhane yasağından bahsederken “gerek meyhane ve gerek koltuk” ifadesini kullanmaktadır.³¹³ Vasıf Hiç ise, Cibâli’deki meşhur gediklilerden bahsettikten sonra koltuk meyhanelerinin pek çok olduğunu belirtmektedir.³¹⁴ Yine aynı yazar, Çenberlitaş’ta bulunan Vezirhanı Meyhanesi’nin, biri koltuk diğeri gedikli olmak üzere iki ayrı yerde faaliyet gösteren meşhur bir meyhane olduğunu ifade etmektedir.³¹⁵ Ayrıca koltuk meyhanelerinin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de, sayıları konusunda bir fikir sahibi olunabilmektedir. Üstelik devlet, vergi aldığı koltuk meyhanelerini tanımanın yanı sıra

³⁰⁶ Koltuk meyhaneleri, gediklilerden ayıran bu fark, Kabagöz’e göre “basit”tir. Bkz. Kabagöz, a.g.e., s. 23. Ayrıca bkz. Sezer ve Özyalçiner, a.g.e., s. 300; Bozkurt, a.g.e., s. 50-51; Yavuzer, a.g.t., s. 29; Öztürk, a.g.t., s. 48. Yi ise, 17. yüzyıl İstanbul loncalarına dair kapsamlı eserinde, işportacıların, yani seyyar satıcıların karşılığı olarak belirttiği koltukçuların düzenli bir lonca yapısına sahip olmayabileceklerine işaret etmiştir. Bkz. Yi, a.g.e., s. 52, 136.

³⁰⁷ Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhaneler...*, s. 14.

³⁰⁸ İbrahim Peçevî, a.g.e., C. I, s. 448-449; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, C. I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 315.

³⁰⁹ *İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663)*, s. 406.

³¹⁰ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 661.

³¹¹ Işıl Çokuğraş, “18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Meyhaneler”, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, S. 3, 2004, s. 87.

³¹² BOA, *TS.MA.d.*, 9557/1, (8 Zilkade 1187/21 Ocak 1774).

³¹³ Ahmed Câvid, a.g.e., s. 203.

³¹⁴ Vasıf Hiç, “Cibâli Meyhaneleri”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1965, s. 3552.

³¹⁵ Vasıf Hiç, “Çenberlitaşda Vezirhanı Meyhanesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1965, s. 3817.

gedikli olarak nitelendirerek diğer koltuk ve ayaklı meyhanelere karşı sayılarını da sınırlandırmıştır.³¹⁶ Bu evrede sayı sınırlamasına uymayan meslektaşları ve ayaklı meyhanelerden şikâyetçi olarak kapatılmasını sağlayabilmekteydiler.³¹⁷ Hatta anlaşıldığı kadarıyla devlet, bazı durumlarda kuralları ihlal eden koltuk meyhanelerini doğrudan doğruya kapatmak yerine farklı çözümlere bile yönelebilmekteydi. Nitekim Ağa Kapısı civarındaki Sarıdemir Mahallesi'nde Kanbur Hanı'nda bulunan bir koltuk meyhane, üç dört senedir camiye yakın bir noktada faaliyet göstermekteydi. Mahalle ahalisi de, sarhoşların kavga ve gürültüsünden rahatsız olup meyhanenin kapatılmasını istemişti. Fakat bu koltuk meyhanesi, Baş Muhasebe'ye kayıtlı *gedikli* meyhanelerden biri olması nedeniyle kapatılamamıştı. Bir Müslüman mahallesinde açık kalması da doğru olmayacağı için koltuk meyhanesinin uygun bir gayrimüslim mahallesine nakledilmesine karar verilmişti. Dükkânı başka bir esnafa kiraya verilecek olan mülk sahibi, bu kararı kabul ederken, *gedik* sahibi karşı çıkmıştı. Dolayısıyla söz konusu koltuk meyhanesi, ne kapatılabilmiş ve yıkılabilmiş ne de başka bir yere nakledilebilmişti.³¹⁸ Devletin bu yaklaşımı, meyhanenin özellikle *gedikli* olduğu durumlarda geçerli olmaktadır. Görüldüğü gibi her ne olursa olsun bu kayıtlar, koltuk meyhanelerinin kaçak değil, resmî olarak faaliyette bulunduğunu, devlet tarafından tanınan yerler olduğunu ve bölge ahalisi ya da *gedikli* meyhanecilerin aleyhine olacak uygunsuzlukları bulunmadığı takdirde, herhangi bir mahzûrlu durumun olmadığını göstermektedir.

Koltuk meyhanelerinin *kaçak* ve *ruhsatnamesiz* olarak tanımlanma süreci, temelde *gedik* sisteminin kendisinden kaynaklanmış olmalıdır. Zira *gedik*, mesleğe ilişkin alet ve edevat üzerinde süresiz kullanım ve tekel gibi haklarla bir sayı sınırlaması getirmekteydi. Özellikle mevcut meyhanecilerin kazancı açısından önemli olan ve rekabeti de önleyen dükkân sayı sınırlaması, Osmanlı esnaf düzeninde bir takım açmazlara yol açmıştı. Mesleğini icra etmek isteyen bir meyhaneci, yanında çalıştığı ustasının dükkânına ortak olmak istemezse, karşı karşıya kaldığı dükkân sayı sınırlamasını gizlice ve kaçak içki satarak aşmaya çalışmış olmalıdır. Koltuk meyhanelerinin ortaya çıkışında sözü edilen bu durumun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıda sözü edilen arşiv belgesi, bu konuda önemli detaylar vermektedir. Buna göre sayıları belirlenen ve kayıt altına alınan “şerbethane ve koltuklardan” başka yeni meyhane açmak yasak iken, “bazı hanlarda ve reaya hanelerinde ve husûsen çarşı derûnunda ve sâir mahallerde bakkal dükkânı misüllü yerde bayağı koltuk”lar açılarak içki satışı yapılmaya başlanmıştır.³¹⁹ Burada geçen *bayağı* koltuklar, sayıları belirlenmiş diğer koltuklardan ayrı olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu mekânlar, Koçu'nun işaret ettiği ve diğer pek çok çalışmanın da tekrar ettiği türden

³¹⁶ BOA, **C.BLD.**, 57/2819, (18 Recep 1221/1 Ekim 1806). Belgenin orijinali için bkz. Ek 13. Ayrıca **C.BLD.**, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807). İhtiyaç olması halinde artabilen bu sayı, eğer maddî bir hata yapılmadıysa, 1883 yılına ait bir başka arşiv kaydında seksen dokuz adede yükselmiştir. BOA, **C.ML.**, 350/14375, (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

³¹⁷ BOA, **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818).

³¹⁸ BOA, **HAT**, 626/30951, (3 Rebiulevvel 1235/20 Aralık 1819). Bununla birlikte söz konusu karar, hem kural ihlalini önlemek hem de mahalle ahalisinin şikâyetlerini giderebilmek için tekrar şikâyete konu olduğunu ve her iki tarafı mağdur etmeden bir çözüm getirilmeye çalışıldığını düşünebiliriz.

³¹⁹ BOA, **C.BLD.**, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807).

içki satan kaçak meyhanelerdir. Hassas bir dengeye dayanan gedik düzeni, bu tür iç etkenlerden kolayca etkilenerek zamanla bozulabilmiştir. Bu mekânlar, zamanla gedik uygulamasında bir gedik açmışlar ve içerideki gizli içki tüketim talebini de karşılamak için kaçak olarak faaliyet göstermişlerdir. Devlet de, hem vergi alamadığı için hem de vergi aldığı esnafın çıkarlarını korumak için bu tür içki satışını engellemeye çalışmıştır.

Her ne kadar incelediğimiz kaynaklar, bize kesin yargılardan uzak durmamız gerektiğini söylese de, farklı esnaf kolları için de söz konusu olan koltuk, koltukçu tabiri, “küçük” ve “derme-çatma” ve “alt sınıf” a hitap eden dükkânlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³²⁰ Bu doğrultuda koltuk meyhanelerini, kenarda köşede ayaküstü içki içilmek için açılmış ucuz, küçük meyhaneler olarak tanımlayabiliriz.³²¹ Koltuk meyhanelerini gedikli olarak tanımlanan meyhanelerden ayıran temel unsur, büyüklükleri ve bununla ilişkili olarak ödedikleri vergi miktarı olmalıdır. Bu mekânlar, gedik düzenlemesiyle birlikte kayıt altına alınmış, resmen sayıları sınırlanmış ve bir takım haklara sahip olmuştur. Kaçak ve ruhsatnamesiz içki satışı da, daha çok bu gedik düzenlemesi sonrasında gündeme gelmiş olmalıdır. Böyle faaliyet gösterme durumu da, sadece koltuk meyhaneler için geçerli olmamıştır.

1.2.3. Ayaklı Meyhaneler

Evliya Çelebi, “piyade meyhaneciler esnafı” şeklinde tanımladığı bu esnaf grubunu, 17. yüzyılın ortalarında “Dükkânları yoktur, nefer 800” sözleriyle açıklamıştır.³²² Bu meyhane türü, arşiv belgeleri ve kaynaklarda *ayaklı* sıfatıyla da karşımıza çıkmaktadır.³²³ Bu yüzden çalışmada, bu ayaklı olarak tanımlanmış şekli tercih edilmiştir.

Peki, bu meyhaneler, nasıl bir işleyiş özelliğine sahipti? Ayaklı meyhanelerin isim ve işleyişine dair bilgilere, varlıklarına dair bilgi edinilebildiği 17. yüzyılın ikinci yarısı dikkate alındığında, yaklaşık iki asır sonra, 19. yüzyılın sonlarında ulaşılabilmektedir. İstanbul’da gündelik hayata dair önemli pek çok bilginin kaynağı konumunda olup *çaylak* lakabıyla da bilinen Mehmet Tevfik, bu meyhanelerin işleyiş biçimini ilgi çekici bir üslup ile kaleme alınmıştır.³²⁴ Yazar, okuyucusunu şaşırtarak merakını arttırmaya çalışan bir yaklaşımla konuyu karşılıklı bir konuşma havasında anlatmıştır. Öncelikle “Ayaklı meyhane mi?..” diye sorarak okuyucusunun merakını arttırmaktadır. “Evet ayaklı meyhane!..” şeklindeki cevap ise, aslında okuyucusunu tatmin etmeye

³²⁰ Artan, a.g.m., s. 502 ve 505.

³²¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1110; Ayverdi, **Misalli Büyük...**, s. 1732; Pakalın, a.g.e., C. II, s. 291.

³²² Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 661.

³²³ BOA, **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818). Daha geç tarihli belgelerde seyyar meyhane ifadesine de rastlanmaktadır. Bkz. , **DH.MKT.**, 212/16, (25 Şaban 1311/3 Mart 1894).

³²⁴ Işın, Mehmet Tevfik’in ayaklı meyhaneler için verdiği bu bilgileri, yanlışlıkla koltuk meyhanelerini tanımlarken kullanmıştır. Bu yanlışlığın sebebi, kaynak olarak kullandığı Mehmet Tevfik’in eseri değil, ayaklı meyhaneler ile koltuk meyhanelerini karışırması olmalıdır. Bkz. Priscilla Mary Işın, **Osmanlı Mutfak İmparatorluğu**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 65.

yetmez ve sadece onaylama içermektedir. Ardından yazar, meyhanenin isminden hareketle okuyucusunun algısında oluşabilecek bir soruyu gündeme getirerek bu kez de şaşırmasını beklemektedir: “Demek ki küçük yani anbar kadar bir dükkân yapıp içine o nisbette fiçılarla rakı, şarap, kadeh falan korlar. Dükkânın altına dört tekerlek vaz’ ile istenilen mahalle götürürler öyle mi?” Bu soru üzerine Mehmet Tevfik, “Hayır hayır... Dükkânı, tezgâhı, sâkîsi, sebûsu, sürâhisi yok bir meyhane!..” diyerek artık ayaklı meyhanenin ne olduğunu açıklamaktadır. Çoğunlukla Ermenilerden olan bu ayaklı meyhanecilerin “başında bir şerbetiye, arkasında uzun bir cübbe, omuzunda ayaklı meyhane olduğuna işaret olmak üzere bir peştamal, cübbenin iç cebinde bir kadeh.” bulunmaktadır. Yazar, “Rakısı nerde?..” sorusuna “Nerde olacak, belinde.” diye cevap vererek okuyucusunun daha da merakını arttırmaktadır. “Amma yaptın ha! Bu kuşak mı?” sorusuyla beklentisini karşılayan yazar, şu ilginç bilgileri vermektedir:

Öyle ya. Kuşak! Hem de nasıl kuşak! Nargile marpuçunun üç dört kat uzunluğunda ve yine o nisbette genişlikte bir bağırsak, içi rakı dolu. Bağırsağın bir ucu musluklu. Bu bağırsak ayaklı meyhanenin belinde kuşakvâri sarılı olup dâima bunlar sebzevatçı dükkânları önünde dolaşırlardı.

Uzaktan müşterilerini gördüler mi! hemen sebzevatçı dükkânına girerler. Müşteri de arkasından girer. Ayaklı meyhane önünü ardını kollayarak cebinden kadehi çıkarıp göbeği üzerine getirilmiş olan bağırsağın musluğunu açarak kadehe ısınmış ve rengi sapsarı kesilmiş rakıyı boşaltır, müşteri aldığı gibi atar. Sanki biçare birkaç usturayı birden yutar...³²⁵

İçkinin bu şekilde sunuş biçimi, sadece ayaklı meyhanecilerin müşterilerine gizlice hizmet etmesi için değil, gizlice içki içmek isteyen kişiler için de kullanılırdı. Nitekim Hüseyin Rıfat Bey, “...ceketinin iç cebine hususi ve yassı bir şişe içinde rakısını yerleştirir, şişenin kapağına bağlı ince bir lastik boru ve emzik yolu ile kimseye sezdirmeden Üzüm Kızı’nı çekerdi.”³²⁶

İçkilerini *sebzevatçı* dükkânında içen ayaklı meyhanecilerin müşterileri, lahana yaprağı, turp eskisi veya havuç kırığından eline ne geçerse kendine meze yapıp çıkar.³²⁷ Kimisinin mezesi ise, ya iki üç leblebi, ya da mevsimine göre bir üzüm tanesi veya bir meyvedir. Fakat çoğu, içkisini iki yudumda içtikten sonra ağzını elini tersiyle siler ve buna da *yumruk mezesi* denirdi. Bu ayaklı meyhaneciler, genellikle Bahçekapı dışında, Yemiş İskelesi dolaylarında, Galata’da ise, akşam karanlık çöktüğünde kayıkların bulunduğu iskelelerde dolaşırlardı.³²⁸

Ayaklı meyhaneler, doğası gereği bir işyerine bağlı olarak çalışmayan bütün seyyar satıcılar gibi münfasıl da denilen havaî gedik hakkına sahiplerdi. Dolayısıyla en azından bir dönem kendilerine tanınan bir hak çerçevesinde faaliyet gösteriyordu. Fakat hukukî dayanağı olmayan bu tür gedikleri kontrol etmenin ve denetlemenin zorluğu, sürekli sorunlara yol açmaktaydı.³²⁹

³²⁵ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 158-159. Bu tasvire uygun bir ayaklı meyhaneci resmi için bkz. Ek 7.

³²⁶ “Geçmiş günlerden bir yaprak”, **Hayat**, 21 Mart 1968’den naklen: Akçura, a.g.m., s. 71.

³²⁷ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 159.

³²⁸ Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 53-54; Koçu, **Eski İstanbul’da Meyhaneler...**, s. 15; Bozkurt, a.g.e., s. 51.

³²⁹ Mortan ve Küçükerman, a.g.e., s. 76. Ayrıca bkz. Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 31.

Denetlemenin zorluklarından biri, vergi meselesi, diğeri içki tüketiminin kontrolü ile ilgiliydi. Devlet, ayaklı meyhanelerin doğrudan gedikli ve koltuk meyhanelerden içki temin etmesini yasaklamıştı. İçki satışında aynı zamanda bir depo işlevi gören gedikli ve koltuk meyhanelerin rahatsızlığı ve şikâyeti de, esas olarak bu yasak sonrasında gündeme gelmiştir. Zira artık kendilerinin içki satamadığı ayaklı meyhaneler, satacakları içkilerini kayıklardan sağlamaya başlamıştı.³³⁰ Üstelik dükkân kirası ödemeyen ayaklı meyhaneler, gedikli ve koltuk meyhanelerine nispeten daha ucuz bir hizmet sunuyordu.³³¹ Bu ise, içkinin daha ucuza satılma ihtimalini, dolayısıyla da rekabeti gündeme getirmekteydi. Gedikli meyhanelerin koltuk meyhanelerinden rahatsız ve şikâyetçi olması da, esas olarak bu hususla ilgiliydi. Fakat devlet, uzun bir süre varlık gösterdiği anlaşılan ayaklı meyhanecilerin faaliyetlerini engelleyemediği gibi gedikli ve koltuk meyhanecilerin mağdur olmasını da önleyememiştir. Bu durum karşısında meyhaneciler, sayıları belirlenen ve sınırlananlar dışında yeni bir meyhane ve koltuk açılmaması ve ayaklı meyhaneciler aracılığıyla mahalle aralarında gizlice içki satılmaması için 1818’de bir arzuhal ile müracaat etmişlerdir.³³²

İçki tüketiminin kontrolü konusundaki denetim sorunu, esas itibariyle İstanbul’da içki ticaretinin yasaklandığı ve meyhanelerin kapatıldığı zamanlarda geçerli olmuştur. Nitekim III. Selim döneminde uygulanan kapsamlı içki ve meyhane yasağı, içkiyi İstanbul’un bazı yerlerine götüren bu ayaklı meyhaneler vasıtasıyla delinmişti. 1790’da III. Selim, öncelikle bu konuda sorumlu tuttuğu bostancıbaşıyı ve ardından da “hiç işe yarar makûle” olmayan sekbanbaşıyı azletmiştir. Yerine de başyazıcı vekili Said Efendi’yi tayin etmiştir.³³³ Ayrıca ayaklı meyhaneler, meyhanede bulunarak mekânın toplumsal açıdan suçluluğunu paylaşmak istemeyen kişilere de hitap etmekteydi. Görüldüğü gibi gizlice içki içmek isteyen herkes, bu ayaklı meyhanelerin müşterisi olabilirdi. Dolayısıyla asıl kaçak, gizli ve ruhsatnamesiz olarak faaliyet göstermeye müsait yerler, bu ayaklı meyhanelerdir.

1.6. İstanbul’da Devlet ve Toplumun Meyhanelerle İlişkisi

İstanbul’da toplum ve devletin meyhaneler ve meyhanecilik ile ilişkisi, mekânın ve mesleğin ortaya çıkmasından sonra zaman içerisinde şekillenerek oluşturulmuş hukukî yapıya dayanmaktadır. Söz konusu ilişki, çeşitli faktörlerin etkisiyle meydana gelen sorunlarla zaman zaman bozulabilmiştir. Bu doğrultuda sorunları ortaya çıkmadan önlemek, önlenemediğinde cezalandırmak için düzenlenmiş bir hukuk çerçevesinde cezalar da uygulanmıştır. Bazı padişahlar, hukukî düzenlemelerin etkili olmadığı durumlarda, tazir cezasının kapsamını genişleterek çeşitli müdahalelerde de bulunabilmiştir. İstanbul’da meyhane açmanın hukukî sınırları, toplumun

³³⁰ BOA, **TS.MA.d.**, 9557/1, (8 Zilkade 1187/21 Ocak 1774).

³³¹ Zarinebaf, a.g.e., s. 48.

³³² BOA, **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818).

³³³ BOA, **HAT**, 192/9402, (29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790).

mekânlarda sosyalleşme biçimleri, hukukî sınırlar çerçevesinde vergi alınması ve tüm bunların nasıl ihlallere dönüştüğü, Osmanlı Devleti'nin de ne tür bir müdahale biçimine yöneldiği gibi konular, yenileşme öncesi dönemin anlaşılmasını, sonraki süreçte de değişen yönlerinin neler olduğunun saptanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

1.6.1. İçki Ticaretinin Vergilendirilmesi

Osmanlı Devleti, içki tüketiminde olduğu gibi ticaretinde de Müslüman ve zimmî tebaasına yönelik İslâm hukuku uyarınca hareket etmiştir. Osmanlı Devleti, başta şarap olmak üzere her türlü içkiyi üretimden tüketim aşamasına kadar farklı dönemlerde çeşitli isimler altında vergilendirmiştir.³³⁴ Bu vergi, *masdâriye*,³³⁵ ya da daha yaygın kullanımıyla *rüsûm-ı zecriye* şeklinde isimlendirilmektedir.³³⁶ 1622 yılına ait ruznamçe kayıtlarında ise, doğrudan doğruya *rüsûm-ı 'arak ve hamr* şeklinde kendi özel isimleriyle ifade edilmiştir. Hatta defterde, tüketicilerin ve verginin dinî ve bölgesel muhatabını gösteren “Mukataa-i Hamr ve Arak Kefere-i İstanbul ve Galata ve Üsküdar” gibi açıklamalar da yapılmıştır.³³⁷

Hamr ve Arak Mukata'ası'nın vergisi, tahsil edilmek üzere belli sürelerle zimmî mültezimlere kiralanmaktaydı. Bununla birlikte devlet, bu mukata'nın denetimini sağlamak üzere bir de Hamr Emaneti ihdas etmişti.³³⁸ Emin olarak adlandırılan bu devlet memuru, verginin toplanmasını ve hesapları idare etmekteydi.³³⁹ İmparatorluğun gayrimüslim tebaası, iltizam usulü ile en fazla hamr ve rakı mukata'asına rağbet göstermekteydi.³⁴⁰ Bu vergileri toplama iltizamını elinde bulunduran zimmîler, vekil de tayin edebilmekteydi.³⁴¹ Erken dönemlerde zimmîlerin yanı sıra üzüm yetiştiren eyaletlere mahsus olarak tımarlı sipahiler ve subaşılar da, öşrü mal cinsinden almakta ve mühürlemekteydi. Monopolye denilen uygulama ile iki ay gibi belli bir süre içinde öncelikle bu şarap satılabilmekteydi. Eğer bu süre içerisinde satılmazsa, râyiç bedel üzerinden

³³⁴ Ahmet Cihan, “19. Yüzyıl Ortalarında İstanbul Meyhaneleri”, **Bilgi ve Bellek**, S. 3, Yıl: 2, Kış 2005, s. 78.

³³⁵ Pakalın, a.g.e., C. II, s. 413.

³³⁶ Mehmet İpcioğlu, **Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahlili Denemesi)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi - Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 37. Ayrıca bkz. BOA, **C.ML.**, 46/2146, (8 Şaban 1217/4 Aralık 1802); **HAT**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825); Ahmed Midhat, **Dürdane Hanım**, Tercümân-ı Hakikat, İstanbul, 1299, s. 3; Zat, **Eski İstanbul Barları**, s. 50-51.

³³⁷ İpcioğlu, a.g.t., s. 37.

³³⁸ Hamr Emaneti de, Galata'da Şarap İskelesi'nin yanındaydı. Bkz. Reşad Ekrem Koçu, “Galata Şarap İskelesi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 5951.

³³⁹ İstanbul ve çevresinin arak ve hamr rüsumu mukataası iltizam anlaşması ise, ilk olarak 1591 yılına aittir. Figen Taşkın, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Mültezim Kesimi ve İstanbul Mukataaları (1550-1605)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s. 16. Ayrıca bkz. Evliyâ Çelebi, a.g.e., C. II, s. 392. 1642'de Hamr Emîni Muharrem Ağa olup Gümrük ve Hamr Eminliği ayrıdır. Bkz. BOA, **AE.SİBR.**, 5/497, (28 Zilkade 1051/28 Şubat 1642).

³⁴⁰ Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin...**, s. 197; **Mahkeme Kayıtları Işığında...**, C. II, s. 53-55.

³⁴¹ **Mahkeme Kayıtları Işığında...**, C. II, s. 110-111.

zimmî tebaaya devredilebilmekteydi.³⁴² İçkilerin vergilendirilmesi ise, ana hatları itibariyle üretim ve tüketim aşaması olmak üzere iki şekilde yapılmaktaydı. Vergilendirmenin üretim aşamasındaki kısmı, aynı zamanda *resm-i mirî* olarak da adlandırılmakta olup imalat değeri üzerinden belli bir oranda alınmaktaydı.³⁴³ Vergilendirme, üretici konumundaki zimmînin kendi ihtiyacı için tüketileceği kısım hariç tutularak yapılmaktaydı. Yani vergilendirilen, bireysel tüketim değil, ticareti yapılacak olan kısımdı.³⁴⁴ Zimmîler, eğer darphane gibi bir devlet kurumunda altın ustası olmak gibi bir hizmeti yerine getirerek askerî statüsü elde etmişlerse, *resm-i hamrdan* muaf tutulmaktaydı.³⁴⁵

Şarap ve diğer içkiler, İstanbul'a girişinde de vergilendirilmekteydi.³⁴⁶ Erdek, Foça, Bozcaada, Bülbülce gibi yerlerin şarapları, *Şarap İskeleyi* adını taşıyan Galata'nın Tophane tarafındaki son iskeleyine getirilir, buradan da, fiçılar ile meyhanelere taşınırdı.³⁴⁷ Şarap tüketiminin kontrolü ve vergilendirilmesi, esas olarak meyhaneciler gibi perakende ticaret yapan esnafı ilgilendirmekteydi. Devlet, bu şekilde içkileri vergilendirirken tüketimini de kontrol etmiş olmaktadır. Dolayısıyla İzmir Limanı ve Frenk Mahallesi ile Galata bölgesindekiler istisna olmak üzere meyhaneler, 16. yüzyılın sonlarına kadar asıl olarak şarap tüketiminin vergilendirildiği ambar işlevi gören mekânlardı. Devlet, reyanın kendi ihtiyaçları için ürettiği içkileri vergilendirmediği için tüketime sunulacak içkilerin kontrolünü daha sağlam esaslar üzerinden yapabilmek, böylece kaçakçılığı önlemek amacıyla meyhanede mühürlenmesini kararlaştırmıştı. Osmanlı Devleti, köylere gidip şarap içen kişilerin engellenmesi vurgusunun da gösterdiği gibi vergi hususunda ticareti yapılan içkilerin pazarlanma koşullarını önemsemekteydi. Bu ise, meyhaneleri ticaret ve vergi konusunda öne çıkartmaktaydı. 17. yüzyıldan sonra da bu özelliklerini koruyan meyhaneler vardı. Muhtemelen oturulup vakit geçirilen meyhaneler, bu ambar/kapan işlevi gören meyhanelere getirilen içkilerden ihtiyaçları nispetinde alıp vergisini ödüyordu.³⁴⁸ Meyhanelerden alınan "yükü zecriye vergileri", ekonomik sisteme göz ardı edilmemesi gereken katkılar sağlamaktaydı.³⁴⁹ Aynı şey, ticareti yapılan diğer herhangi bir metadan daha fazla gelir getiren şarap için de söylenebilirdi.³⁵⁰ Bu vergi kalemi, 1881 yılında Muharrem Kararnâmesi ile kurulan Duyûn-ı Umûmiye'ye aktarılmıştı.³⁵¹

³⁴² **Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hıref)**, Haz. Abdullah Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 58; Ziya Karamursal, **Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, 196; Altınay, **Eski İstanbul...**, s. 48-49. Ayrıca bkz. Soykan, a.g.e., s. 171.

³⁴³ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 80. Ayrıca bkz. **İKSEM 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644)**, s. 50-51; BOA, C..ML., 46/2146, (8 Şaban 1217/4 Aralık 1802).

³⁴⁴ Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 31-32. Ayrıca bkz. Altınay, **Eski İstanbul...**, s. 48.

³⁴⁵ **82 Numaralı Mühimme Defteri, (1026-1027/1617-1618) <Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım>**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2000, s. 67.

³⁴⁶ Mantran, **17. Yüzyılın...**, C. I, s. 192.

³⁴⁷ Koçu, "Galata Şarap İskeleyi", s. 5951.

³⁴⁸ Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 31-34.

³⁴⁹ Çokuğraş, a.g.m., s. 89.

³⁵⁰ Elias Habesci, **The Present State of the Ottoman Empire**, R. Baldwin, London, 1784, s. 102.

³⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Haydar Kazgan, "Alkollü İçki Gelirinin Duyunu Umumiye Varidatına Geçmesi...", **Finans Dünyası**, S. 150, Haziran 2002, s. 102-105; Kazgan, "Duyun-ı Umumiye'ye...", s. 96-99.

1.6.2. Meyhanelerin ve Meyhanecilerin Denetimi

Her ne kadar *üstünkörü* denetlendiklerine dair bir iddia söz konusu olsa da,³⁵² meyhaneciler, meyhanelerini açarak faaliyete başladıkları andan itibaren hem asayiş ve düzen hem de herhangi bir ihmal ya da ihlalin türüne göre meslekî ilke ve kurallar bakımından denetime tabi tutulmaktaydı. Meslekî şartlara, ilkelere ve kurallara uygun hareket edilip edilmediği, aynı meslek grubunda yer alan meyhanecileri, toplumu ve dolayısıyla da devleti yakından ilgilendirmekteydi. Meyhanecilerin ve meyhanelerinin denetiminin diğer boyutu ise, asayiş ya da toplum düzenine yönelikti. Devlet nazarında meyhaneler, İslâm hukuku uyarınca Müslümanlara yasak olmasının, içki tüketiminin beraberinde getireceği sarhoşluk nedeniyle asayiş tehdit etme ve sorunlara yol açma potansiyelinin etkisiyle de denetlenmekteydi. Bu durum, meyhanecileri ve meyhanelerini denetleyen tarafların da çok yönlü, çeşitli olmasını beraberinde getirmiştir. Yani toplumun meyhanecileri, meyhanecilerin birbirlerini ve görev ihmalinde bulunan devlet görevlilerini, son olarak ise aynı zamanda şikâyetlerin harekete geçirdiği devletin hem toplumu hem de meyhanecileri denetlemesi açısından üç tarafın müdahil olduğu bir denetim söz konusuydu. Devlet de, asayişin ve toplum düzeninin sağlanması konusunda önceliği meyhanelere vermiştir.

Denetimin toplum düzeni ve asayiş ile ilgili olan boyutu, devlete ve topluma karşı ortaya çıkabilecek potansiyel tehdit unsurlarının ortadan kaldırılmasına yöneliktir. İçki satılan mahaller, hem genel olarak müşteri kitlesinin kötü sicile sahip olması hem de sarhoşluğun etkisi ile kavga ve adam yaralama gibi olayların sıkça görülmesi bakımından Osmanlı Devleti'nin yanı sıra toplumun da asayiş ve düzenini sağlama konusunda dikkate alınması gereken birincil öneme sahip mekânlardır. Devlet, hem kendi varlığına hem de toplumun asayiş ve düzenini sağlama konusunda meyhanelere de sorumluluk yüklemek istemiştir.³⁵³ Bu ise, içki satılan diğer mekânlar gibi meyhanelerin de uyması gereken bir kuralın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Kalabalık ve bir o kadar da karmaşık bir şehir olan İstanbul'un asayiş ve düzen konusundaki denetimi, bütün olarak hepsinin merkezî otoriteye bağlı olduğu çeşitli birimlerce yapılmaktaydı.³⁵⁴ İstanbul, meyhanecilerin ve meyhanelerinin denetiminin ilk yönünü oluşturan bu hususta asayiş ve güvenlikten sorumlu olacak görevlilerin idaresinde beş büyük zabıta bölgesine ayrılmıştır. En başta yeniçeri ağaları; Topkapı Sarayı'nı, ikinci olarak cebecibaşı; Saray dışındaki Ayasofya, Ahırkapı ve Hocapaşa'yı, üçüncü olarak kaptanpaşa ve emrindeki kalyoncular; İstanbul Limanı, Tersane, Kasımpaşa ve Galata'yı, dördüncü olarak topçubaşı; Tophane ve Beyoğlu'nu, son olarak

³⁵² **Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler**, Ed. Hélène Desmet ve Grégoire ve François Georgeon, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 14.

³⁵³ Bu, Babil hükümdarı Hammurabi de önemseyip dikkate aldığı bir uygulamaydı. Bkz. Tosun ve Yalvaç, a.g.e., s. 195.

³⁵⁴ Çokuğraş, a.g.e., s. 44.

bostancıbaşı ise; Üsküdar, Eyüp, Kâğıthane, Kadıköy, Adalar ve Ayastefanos ile Boğaziçi kıyılarını idare etmekle görevliydi.³⁵⁵

Meyhaneciler ve meyhaneleri, meslekî açıdan da çeşitli tarafların denetimine tabiydi. Bu hususta sadrazam ve kadı, kimi zaman bizzat çıktıkları teftişlerle, ama esas olarak maiyetlerinde bulunan kolluk güçleri vasıtasıyla padişahın emirlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetki ve sorumluluğu bulunan âmirlerdi. İstanbul'un bütün olarak asayiş ve düzeninin teftişi ve tetkiki konusundaki esas sorumluluk, sadrazama ait idi. Sadrazam, kimi zaman, özellikle de Çarşamba günleri kendisine eşlik eden kadı ve maiyeti ile birlikte bizzat İstanbul esnafını teftişe çıkardı. Bir anlamda padişahın emirlerinin uygulayıcısı konumundaki sadrazam, asayişi sağlayamaz ya da görev ihmalinde bulunursa azledilebilir ya da katledilebilirdi. Asayiş ve düzen konusunda sorumluluk sahibi olan taraflardan bir diğeri olan kadı, hem sadrazama eşlik ederek hem de ondan bağımsız bir şekilde teftişe çıkardı. Kadı'nın esnaf üzerindeki denetim sorumluluğu, özellikle muhtesip adındaki yardımcısı vasıtasıyla gerçekleştirilirdi.³⁵⁶ Teorik olarak çok çeşitli alanlarda görevi bulunan muhtesip, esas olarak iktisadî hayatın kontrolü ile ilgili sorumluluğa sahipti. Bu hususta açılmak istenen dükkânın şartları sağlayıp sağlamadığını inceleyen, esnafın tâbi olduğu kuralları ve nizamnameleri bilen ya da bilmek durumunda olan oldukça önemli bir görevliydi. Muhtesip, bir yandan devlet ve esnaf örgütü ile ilgili kuralların uygulanıp uygulanmadığını denetlerken, diğer yandan da esnafın faaliyetlerinin şahıs, toplum ve din açısından uygunluğunu kontrol ederdi.³⁵⁷ Aynı zamanda padişahlar, emirlerinin uygulanıp uygulanmadığını bizzat görmek için *tebdil-i kıyafet* ile teftişe çıkmaktaydı.³⁵⁸ Denetimin taraflar açısından çok yönlülüğü, zaman zaman birbirine zıt kararların ortaya çıkması ve mağduriyetlerin yaşanması gibi olumsuzluklara neden olabilmekteydi.³⁵⁹

Diğer pek çok meslek grubu gibi meyhaneciler de, dükkânlarını açarak faaliyete başladıkları andan itibaren öncelikle kendi bağlı buldukları loncanın şeyhi ya da kethüdasına karşı sorumluydu.³⁶⁰ Bireyi topluluk içerisinde mahalle düzeyinde denetlemenin rahatlığını fark eden devlet, benzer bir yaklaşımı esnaf örgütleri açısından da oluşturmuştu. Her esnaf grubunun loncalar

³⁵⁵ Abdülkadir Özcan, "Bostancıbaşların Beledî Hizmetleri ve Bostancıbaşı Defterlerinin İstanbul'un Toponomisi Bakımından Değeri", **Tarih Boyunca İstanbul Semineri**, 29 Mayıs-1 Haziran 1988 Bildiriler, İstanbul, 1989, s. 32-34; Nureddin Van, **İstanbul Polis Müdüriyet-İ Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı Ve Faaliyetleri (1909-1918)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. XII-XIII. Ayrıca bkz. Lewis, a.g.e., s. 60 ve 80; Lévy-Aksu, a.g.e., s. 95.

³⁵⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez...**, s. 141-144; Uzunçarşılı, a.g.m., s. 29-31; Altınay, **Eski İstanbul...**, s. 54; Ferdan Ergut, **Modern Devlet ve Polis**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 99; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 47-49; Lewis, a.g.e., s. 75.

³⁵⁷ Özer Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 137-141; Demirtaş, a.g.e., s. 26 ve 283-289; Kazıcı, a.g.e., s. 74 ve 150-151; Gökçe Binbir, **18 ve 19. Yüzyıllarda, İstanbul'da Üretim Ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu'nun Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 80-102 ve 121; Aynural, a.g.m., s. 130; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 51.

³⁵⁸ Karal, a.g.e., s. 95.

³⁵⁹ Mantran, **17. Yüzyılın...**, s. 359; Çokuğraş, a.g.e., s. 48.

³⁶⁰ Bu şeyh veya kethüda tabiri, meyhaneciler gibi tamamen gayrimüslimlerden oluşan meslek örgütlerinde daha çok ustabaşı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Genç, a.g.e., s. 297.

halinde teşkilatlanması teşvik edilmiş, başta denetim ve vergi olmak üzere pek çok konu, loncaların sorumluluğuna bırakılmıştır. Böylece bu hususta önemli bir kolaylık sağlanmasının yanında nüfusun büyük sayılabilecek bir kesimi lonca içinde denetlenerek ortak sorumluluk ile daha kolay yönetme imkânı elde edilmiştir.³⁶¹ Bu konuda loncanın üstlendiği rol, bireyin bağlılığı açısından öncelik sırasına göre en başta gelmekteydi.³⁶²

Devlete karşı sorumluluklarının yanı sıra kendi üyelerinin uyması gereken meslekî ilkeleri belirleyen benzer meslek grupları, Kadı ve Dîvân'ın onayından sonra belli bir usule göre teşkilatlanmalarını tamamlamış oluyordu. Resmî olarak onaylanan düzenlemeler de, *nizam* halini alarak yerleşmekteydi.³⁶³ Böylece ortaya çıkan loncaların görevleri, üyelerini devlete karşı temsil etmek, yetkili makamların uygulamalarından ve imtiyaz alanlarının farklı meslek grupları tarafından ihlal edilmesinden kaynaklı sorunlarda arzuhaller ile müracaatta bulunmak, üyeleri arasındaki haksız rekabet gibi anlaşmazlıkları çözümlenmek, gerekli durumlarda yetkililere bildirmek şeklinde özetlenebilir.³⁶⁴ Bu görevler de, esas olarak kâhyalar ve yiğitbaşılar vasıtasıyla yerine getirilir, gerektiğinde bir takım cezalar da verilebilirdi.³⁶⁵ Yi, 17. yüzyıl İstanbul loncaları üzerine kapsamlı araştırmasında, meslekî ihlaller karşısında üyelerin mahkemeler tarafından uyarıldığı, kurallara uyma konusunda yemin ettirildiği, meslekten ihracın ise yok denecek kadar az olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Burada Haim Gerber'in tespitine de atıfta bulunan yazar, sadece mahkemeye götürülmenin bile ciddî bir cezalandırma biçimi olabileceğine dikkat çekmektedir.³⁶⁶ Bu açılardan loncalar, devletin de tanıdığı ve karışmadığı bazı konularda önemli oranda özerk yapıları.³⁶⁷

Denetim açısından görevliler, yalnızca loncanın başı konumundaki şeyh ya da kethüdalar da değildir. Bağlı bulunduğu loncanın üyesi olan her esnaf, yerine getirilmesi gereken zorunluluklara uymayan hem kendi içindeki hem de dış kaynaklı rakiplerine karşı denetimden sorumlu yetkililer ile işbirliği içerisindeydi.³⁶⁸ Aynı çatı altında faaliyet gösteren lonca üyeleri, birbirlerinden “haberdar” olarak aykırı faaliyet gösterenleri gözlemleyerek yetkililere bildirmek yoluyla hem toplumsal hem de siyasal denetimde önemli bir rol üstlenmekteydi.³⁶⁹

³⁶¹ Edhem Eldem, “Osmanlı Dönemi İstanbul’u”, **Dünya Kenti İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, [T.Y.], s. 143-144.

³⁶² Lewis, a.g.e., s. 137.

³⁶³ Bu dönemdeki düzenlemeler, her padişahın kendi hükümlerle sınırlıydı. Bkz. Faroqhi, a.g.m., s. 403-404.

³⁶⁴ Demirtaş, a.g.e., s. 34-35 ve 63-65; **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları**, s. 114; Lewis, a.g.e., s. 137-140; Özkaya, a.g.e., s. 71-72; Aynural, a.g.m., s. 130; Mantran, **17. Yüzyılın...**, C. I, s. 353.

³⁶⁵ Barkan, a.g.m., s. 42; Mantran, **17. Yüzyılın...**, C. I, s. 358; Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 40. Bu konuda bazı örnekler için bkz. Koyuncu, a.g.t., s. 88-90.

³⁶⁶ Yi, a.g.e., s. 118-121.

³⁶⁷ Ergut, a.g.e., s. 100.

³⁶⁸ Zarinebaf, a.g.e., s. 48.

³⁶⁹ Faroqhi, a.g.m., s. 396-397.

Tüm bu açılardan bakıldığında karşılaşılan belge yoğunluğu, bir anlamda konunun devlet nazarında taşıdığı önemi de göstermektedir. Devletin esas meselesi ve problemi, hiçbir şekilde meyhane, meyhaneci ve içkilerin kendisi ile değil, diğer esnaf için de söz konusu olan meyhanecilerin meslekî ilkelere ve başta asayiş ve düzeni kapsamak kaydıyla mevcut kurallara uygun faaliyet gösterip göstermediği ve vergisini ödeyip ödemediği ile ilgilidir. Devlet, bu yöndeki düzeni denetimden sorumlu yetkililerin yanı sıra başta Müslümanlar olmak üzere meyhanelerin çeşitli uygunsuzluklarının harekete geçirdiği tebaanın rahatsızlıkları ve şikâyetleri ile ortaya çıkan içeriden kontrol mekanizması vasıtasıyla sağlamaktadır. Mahalleli, mahallede meydana gelen olayların akışını dışarıdan seyretmek yerine, mahallenin yönetimi ve huzurunun sağlanmasında olaylara doğrudan müdahil olarak bu hususta üstlerine düşen sorumlulukları yerine getirmişlerdir. Mahalle içinde meydana gelen istenmeyen davranış ve ilişkilerin yaşanmaması için bir oto-kontrol mekanizması geliştirilmiştir. Bu, kolektif bir bilince dönüşerek mahalle düzeyinde, hem birey hem de mahallenin ortak mekânları üzerinde bir denetim sistemi oluşmasını sağlamıştır.³⁷⁰ Mahalleli, ortaya çıkan uygunsuzlukların hem kendi ahlâki değerlerine aykırı olmasından ve kendi güvenliklerinin tehdit edilmesinden hem de devletin asayiş ve huzurun sağlanmasında tek tek bireylere yüklemiş olduğu sorumluluğun bilinciyle çevresinde gelişen uygunsuz olaylara çeşitli şekillerde müdahale etmiştir.³⁷¹ Devletin denetimden sorumlu olan mekanizmasını harekete geçiren uygunsuzluklar ise, içkilerin tüketimi konusunda gayrimüslimlerin ve meyhanecilerin uymaları gereken diğer şartlar da etkili olmakla birlikte genellikle toplumsal huzur, kutsiyet ve mahremiyet arz eden mahallerle ilgili kuralın ihlal edilmesi ile ilgilidir.

İstanbul'un nüfus karakteri ve mahalle eksenli yerleşim modeli, meyhanelerin açılabilmesi alanlarla ilgili kuralların geniş anlamda ihlal edilmesini tetikleyen bir unsur olması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca meyhanelerin İstanbul'daki coğrafi dağılımını da etkileyen faktörlerden biriydi. Bu noktada kural doğrultusunda Müslüman mahallesinde ve dolayısıyla cami, türbe, tekke gibi dinî mekânların yakınında meyhane açılmayacağı kuralı, müslim ve gayrimüslimlerin birbirinden ayrı, farklı mahallelerde yerleştikleri ile ilgili kalıplaşmış bilginin gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Eğer müslim ve gayrimüslimler, ayrı mahallelerde yaşıyorsa ve Müslümanların içki tüketmesi ve meyhaneye gitmesi de yasaksa, nasıl oluyor da bir meyhane, Müslüman mahallesinde ve dinî mekânların yakınına açıldığı gerekçesiyle şikâyete konu edilip kapatılabiliyor? Dolayısıyla İstanbul'un toplum ve mahalle yapısı hakkında da bilgi verilmesi gerekmektedir. Böylece teorinin pratikteki karşılığının ne olduğu, hangi faktörlerden etkilendiği ve yenileşme döneminde beraberinde ne gibi sonuçlar getirdiği gibi konuları daha anlamlı kılmak mümkün olacaktır.

³⁷⁰ Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", **Marife**, Yıl, 1, S. 1, Bahar 2001, s. 140-142.

³⁷¹ Adalet Bayramoğlu Alada, **Osmanlı Şehrinde Mahalle**, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 155.

1.6.3. Toplum ve Mahalle Yapısı

İstanbul, Osmanlı imparatorluğuna başkentlik yapmasının da sonucu olarak dil, din, kültür ve etnik açıdan birbirinden farklı heterojen bir nüfusa sahip olmuştur. İstanbul'un bu nüfusu, din ya da kültür gibi unsurlar açısından benzerliğe sahip homojen gruplar oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Özelde homojen olarak kullanılan bu kültür terimi, genel olarak daha heterojen olabilmektedir. Kendi kültürlerini kendi yaşam alanlarında belli kurallara uyarak devam ettirebilen bu topluluklar, İstanbul'un gündelik yaşamının farklı renkleri olmuşlardır. Bu çalışmada kültür, Deal'ın dikkat çektiği gibi bir topluluğun bireylerince paylaşılan öğrenilmiş veya edinilmiş davranış, düşünce ve inançların bütününe karşılık amacılı olarak kullanılmaktadır. Buna göre kültürel bir değer, sadece belli bir dinî gruba ait olmasının önemi bulunmadığı gibi aynı olması da gerekmemektedir. Önemli olan, kültürel değerlerle ilgili kabul edilebilir ve edilemez hangi davranışların bulunduğunu, toplumun geniş bir kesiminin benimsemesidir. Hatta bu değerlerin doğruluğu ya da yanlışlığına inanmaları da beklenmemektedir. Bireylerden beklenen, onaylanmayan davranışlardan kaçınmak, aksi takdirde toplumsal ve yasal yaptırımlarla karşılaşabileceğini kabul etmektir.³⁷²

Farklı kültür gruplarının yaşantılarının İstanbul'da bütün olarak gözlemlenmesi, parçalar üzerinden mümkündür. Bu anlamda mahalle, en önemli yerleşim birimi olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı'da kentlerin mahallelere bölünmesi, ilk olarak idarî zorunluluğun değil, dinî bütünlüğün korunmasına yönelik bir uygulamanın sonucudur.³⁷³ Bununla da ilişkili olarak Osmanlı mahallesinin tanımlanmasında dinî yöne yapılan vurgu, mahallenin oluşumunda esas alınan en temel kıstası yansıtmaktadır.³⁷⁴ Buna göre Osmanlı mahallesi, "...aynı mescidde ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir...".³⁷⁵ Fakat mahalle, tüm imparatorluğu kapsayacak şekilde tanımlandığında, imparatorluğu oluşturan diğer unsurların da tarife katılması gereği ortaya çıkmaktadır. Durum böyle olunca mahalle tanımının, "bir mescid, kilise ya da sinagog etrafında yerleşen" topluluklardan oluşmuş bir yerleşim birimi olarak genişletilmesi daha doğru olmaktadır.³⁷⁶ Bu noktada hem müslim hem de gayrimüslim mahallelerinin oluşumunda esas unsur olan dinî yapılar, gündelik hayatın tam merkezinde yer almaktadır. Böylece Osmanlı Devleti, özellikle farklı din ve kültüre sahip bu toplulukları nispeten daha kolay idare edebilmiştir.

³⁷² Deal, a.g.e., s. 16.

³⁷³ Ekrem Işın, "19. Yüzyılda Modernleşme ve Gündelik Hayat", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1985, s. 539.

³⁷⁴ Bununla birlikte kimi zaman aynı dine mensup olmak, mahallelerin oluşumunda belirleyici kriter olmaya yetmemiştir. Topluluklar, aynı dine mensup olsalar bile, mezhepsel farklılıklardan dolayı yaşam alanlarını genellikle aynı mahallelerde oluşturmamışlardır. Örneğin, Hıristiyanlığın farklı mezheplerinin üyesi olan Rumlar (Ortodoks) ve Ermeniler (Gregoryen), yaşam alanlarını birbirinden farklı mahallelerde oluşturmuştur. Ancak böyle bir mezhepsel ayrılığın getirdiği farklı mahalleler oluşturma durumuna, İranlı ve Hintliler dışında Müslümanlar arasında genellikle pek rastlanmamaktadır. Bkz. Işın, a.g.m., s. 539.

³⁷⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki «Mahalle»nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları**, S. 4, İstanbul, 1984, s. 69; Ergenç, a.g.e., s. 199.

³⁷⁶ Halil İnalçık, "İstanbul", **The Encyclopedia of Islam**, vol. 4, Leiden, 1978, s. 234.

Mahallelerin oluşmasındaki temel esaslar, mahalle ahalisini bir araya getiren sebeplerle yakından ilgilidir. Bir diğer ifadeyle mahallelerin oluşmasındaki dinî veya mezhepsel faktör, mahalle ahalisinin de aidiyetini belirlemiştir. Aynı dili konuşan dindaşların komşuluğuna dayalı mahalle, zengin ile fakirin bir arada yaşayabildiği, sosyal farklılaşmanın da nispeten zayıf olduğu bir toplumsal düzene sahiptir.³⁷⁷ Bu doğrultuda mahalle, aynı zamanda “...birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir...”³⁷⁸ Görüldüğü gibi mahalle, hem birey hem de devlet açısından sosyal, kültürel ve idarî bakımdan oldukça önemlidir.³⁷⁹

Dinî temele göre ayrılmış homojen yapıya sahip mahallelerin varlığına rağmen, mahalleler sadece dinî kimlik esasınca bölünmüş değildi.³⁸⁰ Nitekim müslim ve gayrimüslimlerin iç içe aynı mahallede birlikte yaşadığına ve mahalle ahalisinin de farklı dine mensup insanlardan oluştuğuna dair pek çok kanıt mevcuttur.³⁸¹ Bu durumun temeli ise, Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin yeni mahalleler kurmasının 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yasaklanmasıdır.³⁸² Öncelikle Müslümanlar, İstanbul’un fethedilmesiyle birlikte kendilerine ait mahalleler kurdukları gibi Galata da dâhil olmak üzere gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı birçok mahalleye de aşama aşama yerleşmiş ya da yerleştirilmişlerdir.³⁸³ Söz konusu düzenleme, aynı şekilde gayrimüslimlerin de Müslüman mahallerine yerleşebilmelerini sağlamışsa da, zaman zaman bir takım sorunlara yol açmıştır. Buna bağlı olarak da farklı dine mensup insanların bir arada bulunması pek istenmemiştir.³⁸⁴ Böyle mahallelerdeki farklı din ya da mezheplere mensup kesim de, fizikî sınırın ötesinde kendilerine doğal bir sınır koyarak “...birbirlerine karışmadan ve hatta aralarındaki ilişkiyi en aza indirerek bir arada yaşamayı seçmiş görünüyorlardı...”³⁸⁵

Osmanlı toplumu ya da özel olarak İstanbul, yaşam alanlarının söz konusu özelliğinden dolayı, “kimi kez herkesin kendi dairesine çekilerek yaşadığı ve aradaki tek ilişkinin koridorlardaki

³⁷⁷ Nora Şeni, **Seni Unutursam İstanbul...**, Çev. Saadet Özen ve Şirin Tekeli, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 23.

³⁷⁸ Ergenç, a.g.e., s. 199; Ergenç, a.g.m., s. 69; Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, Derleyen: Tülay Ercoşkun, İstanbul, 2011, s. 46.

³⁷⁹ Alada, a.g.e., s. 123; Eldem, “Osmanlı Dönemi İstanbul’u”, s. 141.

³⁸⁰ Deal, a.g.e., s. 18 ve 46.

³⁸¹ Mehmet Canatar, “1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri’ne Göre Nefs-i İstanbul’da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler”, **Osmanlı İstanbulu**, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, C. I, Ed. F. M. Emecen ve E. S. Gürkan, İstanbul, 2013, s. 288. Örneğin Kasap Ali Beşe, Suriçi’nde Koca Mustafa Paşa Mahallesi’nde meyhaneci Dimo ile komşudur. Bkz. **İKSEM 61 Numaralı Sicil (H. 1065 - 1066 / M. 1655)**, s. 220-221; Joseph de Tournefort, **Tournefort Seyahatnamesi**, Çev. Ali Berktaş ve Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 39. Ankara hakkında örnekler için bkz. Alada, a.g.e., s. 141; Ergenç, a.g.e., s. 201.

³⁸² Tekin, **İstanbul’da Gayrimüslimlerin...**, s. 44.

³⁸³ Osman Ergin, **Fatih İmareti Vakfiyesi**, İstanbul, 1945, s. 16’dan aktaran Ekrem Işın, “İstanbul’da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat”, **İstanbul İçin Şehir-Engiz**, Haz. Enis Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 61. Canatar’a göre bu türden yerleşimlerin ardından cami gibi dinî mekânların inşa edilmesi ve yangınlar, gayrimüslimlerin yer değiştirerek Galata’ya yerleşmelerine yol açmıştır. Bkz. Canatar, a.g.m., s. 292.

³⁸⁴ Bu tür sorunlarla ilgili örnekler için bkz. Yavuzer, a.g.t., s. 22-24.

³⁸⁵ Eldem, “Osmanlı Dönemi İstanbul’u”, s. 141.

karşılaşmalarla sürdürüldüğü bir bina” şeklinde değerlendirilmiştir.³⁸⁶ Böyle bir yaklaşım, müslim ve gayrimüslimiyle İstanbul’da her toplumun gündelik hayatlarını kendi yaşam alanlarının sınırlarında gerçekleştirdiğine dikkat çekmektedir. Teorik olarak her ne kadar doğru olsa da, aslında kent içindeki dinî ve örfî sınırlar, toplum düzeninde her zaman berrak olmamıştır.³⁸⁷ Sınırlar arasındaki geçişler ve dolayısıyla etkileşimler, meşru olan ile olmayanı iç içe bir konuma getirebilmiştir.³⁸⁸ Dolayısıyla İstanbul, her din ve kültürden insanın istedikleri takdirde mahallenin sınırlarını aşıp farklı kültürlerle etkileşime girebildiği bir kentti. Hiçbir zaman sabit olmayan mahallenin sınırları, geleneksel mahallelerin nüfusunda hareketliliğe yol açabilmekteydi. Kişilerin konumlarının denetlenebilirliğini engelleyen bu durum, kentin “tekinsiz bir yer olarak algılanmasında” önemli bir unsurdu.³⁸⁹

İstanbul, mahalle organizasyonunda çok çeşitli din, dil, ırk ve kültüre mensup unsurları bünyesinde barındırması açısından heterojen bir yapı sergilese de, bütünün parçaları kendi içerisinde sağladıkları nüfus çoğunluğu ile özdeş olarak da anılabilmektedir. Bunlardan Galata, 15. yüzyılın ikinci yarısına ait bir nüfus sayımının gösterdiğine göre Müslümanların azımsanmayacak sayısına karşılık gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu bir semtti. Rumlar ve Frenkler, esas çoğunluğunu oluşturmakla birlikte Ermeniler ve kısmen Yahudiler de, Galata’nın gayrimüslim nüfusu arasındaydı. Galata’nın bu yapısı, Galata’nın marjinal olarak öne çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu ise, Müslümanlar için içki ve çeşitli eğlencelerin bulunması açısından günahkârlık merkezli bir *egzotizm* kaynağının yanı sıra oldukça olumsuz bir kâfir varlığını ifade ederken, Avrupalılar açısından da belli ölçüde gerçeklik payı bulunan kendilerini evlerinde hissettirecek güvenli bir sığınaktı. Ama buradaki Müslümanlar, 17. yüzyılın sonlarından itibaren aşama aşama Galata’ya yerleşmeye, gayrimüslim nüfus da, yer değiştirmeye başlamıştır. Bu süreçte özellikle Frenkler, Pera’ya doğru yayılarak yerleşmiştir.³⁹⁰ 18. yüzyıla kadar devam eden bu süreç, bu dönemden itibaren tekrar gayrimüslimler lehine dönmeye başlamış, ama 16. yüzyılın sonunda başlayan Pera’nın gayrimüslim, özellikle de Frenk yerleşimine açılmasını da hızlandırmıştır.³⁹¹ Bu nüfus yapısından dolayı Galata ve Pera/Beyoğlu, Osmanlılar açısından Avrupalıydı.³⁹²

³⁸⁶ M. Yapp, **The Making of the Modern Near East, 1792-1923**, Londra ve New York, 1987, s. 9’dan aktaran François Georgeon ve Paul Dumont, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak**, Çev. Maide Selen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

³⁸⁷ Örneğin İslâm şehirleri için geçerli olan duvar veya kapı gibi herhangi bir maddî sınır yoktur. Bkz. Alada, a.g.e., s. 144.

³⁸⁸ Çokuğraş, a.g.e., s. 41; Georgeon ve Dumont, a.g.e., s. 9 ve 14.

³⁸⁹ Çokuğraş, a.g.e., s. 24.

³⁹⁰ Edhem Eldem, “İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente”, **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti**, Çev. Sermet Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 181-184.

³⁹¹ Edhem Eldem, “Nostaljidən Arındırılmış Bir Bakış Galata’nın Etnik Yapısı”, **İstanbul Dergisi**, S. 1, 1992, s. 59-61; Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 199; İlber Ortaylı, “XVIII-XIX. Yüzyıllarda Galata”, **Tarih Boyunca İstanbul Semineri**, 29 Mayıs-Haziran 1988, Bildiriler, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s. 132.

³⁹² Ortaylı, a.g.m., s. 138.

Genel olarak Haliç boyu ve Marmara kıyıları Rumların, Yenikapı, Samatya ve Topkapı Ermenilerin, Haliç'in iki yakası ve özellikle Balat ve Hasköy Yahudilerin yerleşim yeri idi.³⁹³ Bırakın çoğunluğu, *katıksız* Rum olan en önemli yerleşim, Tatavla -bugünün Kurtuluş semti- idi. Zira 1793 yılına ait bir ferman, buraya Rum Ortodokslardan başka bir unsurun yerleşmesini yasaklamıştı. Nitekim Müslümanlar, burayı *Küçük Atina* olarak adlandırmaktaydı.³⁹⁴ Rumların çoğu, denize kıyısı olan Galata'nın yanı sıra Samatya, Kumkapı, Fener ile Cibali arasına ve Kasımpaşa, Hasköy, Tophane gibi deniz ticaretiyle ilgilenebilmelerine uygun yerlere yerleşmişti.³⁹⁵ Ermeniler, Marmara kıyısında Samatya'dan Kumkapı'ya kadar olan bölgede Rumlarla ayrı mahallelerde komşu olarak yaşıyordu. Ermeniler, çoğunlukla Sulumanastır, Kumkapı, Balat, Topkapı ile Edirnekapi arasında yerleşmiş olup Beşiktaş, Kuruçeşme ve Üsküdar'da da yaşamaktaydı. 18. yüzyılda Kırım'dan göç ederek Karagümrük'te Edirnekapi yakınlarına ve Haliç kıyılarına yerleşen Ermeniler de vardı.³⁹⁶ Bunlara ek olarak Ermenilerin yaşam alanları arasında Langa,³⁹⁷ Karagümrük ve Salmatomruk gibi yerler de vardı.³⁹⁸ Bizans döneminden beri Sirkeci'de yerleşmiş olan Yahudiler ise, yoğun olarak Bahçekapi ya da Çıfıt Kapısı'nda yaşamaktaydı. 17. yüzyılın ikinci yarısındaki Yeni Cami inşaatı sırasında evleri ve dükkânları istimlak edilen Yahudiler, Eminönü'nden özellikle Hasköy ve Balat'a, kısmen de Galata, Kuzguncuk, Ortaköy ve Arnavutköy gibi Boğaziçi kıyısına yerleşmişti.³⁹⁹ Gayrimüslimler, Suriçi İstanbul'da genellikle Balıkpazarı, Balat, Fener, Kumkapı, Samatya Kapısı, Çıfıt Kapısı, Topkapı, Bahçekapi, Edirnekapi, Narlıkapi, Belgrad Kapısı ve Yedikule'ye yerleşip mahalleler kurmuşlardı.⁴⁰⁰ Merkezî noktalar ve özellikle Eyüp semti, temelde Müslüman yerleşimliydi.⁴⁰¹ Müslümanlar, Haliç'te Eyüp ve Sütlüce'de, Boğaz'ın Anadolu yakasında ise, bir iki istisna dışında bütün semtler ile Kuruçeşme, Bebek, Sarıyer ve Kavaklar'da yerleşmişti.⁴⁰²

Rum, Ermeni, Yahudi, Frenk ve Müslümanların yoğunlukta yaşadığı bu yerler, aynı zamanda iç içe yaşamın da olduğu mahallelerdi. Dolayısıyla sınırların bu geçirgenliği, sadece Müslümanlardan oluşan dinî anlamda homojen bir mahallenin zamanla gayrimüslimleri de içine alarak heterojen bir karakter kazanmasına yol açabilmekteydi. Ya da tam tersi bir şekilde gayrimüslimlerin oluşturduğu bir mahalle, Müslümanların yerleşimiyle aynı karaktere bürünebilmekteydi. Bu ise, Müslüman mahallesinde meyhane açılmayacağı kuralının pratikte anlamını nasıl yitirdiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca meyhanelerin

³⁹³ Eldem, "İstanbul: İmparatorluk...", s. 185.

³⁹⁴ Orhan Türker, **Osmanlı İstanbulu'ndan Bir Köşe Tatavla**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 12-19.

³⁹⁵ Doğan Kuban, **İstanbul Bir Kent Tarihi**, Çev. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 281-282; Karpat, a.g.e., s. 167-168.

³⁹⁶ Kuban, a.g.e., s. 281-282; Karpat, a.g.e., s. 167-168.

³⁹⁷ P. Ğ. İnciciyan, **XVIII. Asırda İstanbul**, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1956, s. 15.

³⁹⁸ Baronyan, a.g.e., s. 35-37.

³⁹⁹ Kuban, a.g.e., s. 281-282; Karpat, a.g.e., s. 167-168. Ayrıca bkz. İnciciyan, a.g.e., s. 17.

⁴⁰⁰ Canatar, a.g.m., s. 292. Ayrıca bkz. Kayra ve Üyepazarcı, a.g.e., s. 4.

⁴⁰¹ Eldem, "İstanbul: İmparatorluk...", s. 185.

⁴⁰² Kayra ve Üyepazarcı, a.g.e., s. 3-4.

İstanbul'un bütünündeki coğrafi dağılımını etkileyen bir unsur olarak da öne çıkmaktadır. Yine farklı din ve kültüre mensup bu topluluklar arasında bir kültür alışverişi ve bundan kaynaklı sorunların yaşanmasında da etkili olmuştur. Bu düzen, Müslümanların yakındaki bir gayrimüslim mahallesine giderek içki temin edebilmesini de mümkün hale getirebilmekteydi. Dolayısıyla gayrimüslimlerle iç içe yaşamın söz konusu olduğu mahallelerdeki Müslümanlar, muhtemelen görünürlük nedeniyle toplumsal baskıdan çekinerek kendi yaşam alanlarının uzağındaki meyhanelere yönelmiştir. Ayrıca bu iç içe yaşam, merak duygusunu canlı tutarak bazı Müslümanları içki tüketmeye sevk etmiş de olabilir.

1.6.4. Hukukî Sınırların İhlali

İçki üretimi, tüketimi, ticareti ve bu kapsamda meyhanelerin müşterisi ve işletmecisi olma konusundaki hukukî sınırlar, devletin müslim ve gayrimüslim tebaasına yönelik ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bu noktada hukukî sınırların ihlali de, bu dinî ayrıma göre temellendirilmiştir. Bununla birlikte İstanbul'daki içki müptelaları ve meyhane müdavimleri, kaynaklarda ifade edilen her meyhane müdavimi kesimin dinî kimliğine yer verilmediği için kendi içinde sınıfsal, meslekî ve cinsiyet açısından daha özele indirgenerek de bir ayrıma tabi tutulabilir. Böylece dinî ayrıma dayalı ihlalleri gerçekleştirenlerin genel olarak hangi toplumsal sınıflardan kaynaklı yaşadığı da görülebilecektir.

İstanbul meyhaneleri, ister gayrimüslimlere isterse de Müslümanlara hitap etsin, genel anlamda statü, etnik köken ve dinî aidiyet bakımından farklılıklara sahip çok geniş bir nüfusu, aynı masada değilse de, en azından mekânda bir araya getirmekteydi.⁴⁰³ Genel olarak ifade edilebilecek meyhane müdavimi kesim, alt tabakada yer alan ve esas itibarıyla bekârlardan oluşan işsiz güçsüz insanlar ile sıradan kişilerdir. Bu işsiz güçsüz kesim, 16. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan Celali İsyanları'nın etkisiyle İstanbul'a gelip içkilere müptela olarak şehrin düzenini alt üst etmişlerdi.⁴⁰⁴ İstanbul, özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Mantran'ın ortaya koyduğu çok çeşitli gerekçeleri olan farklı türdeki nüfusu kendine çekmiştir. Öyle ki sayıları çok fazla olan ve aynı anda sarayda bulunması gerekmeyen hizmetkârlar da bu "boşta gezer kalabalığı" oluşturan unsurlar arasındaydı.⁴⁰⁵ Devlet, İstanbul nüfusunun çeşitli faktörlerin etkisiyle gittikçe artması üzerine çeşitli düzenlemelerle tedbirler almak durumunda da kalmıştı. Bunlardan en önemlisi, söz konusu nüfusun başıboş dolaşmasını engellemeye yönelikti.⁴⁰⁶ Zira başıboş, işsiz ve bekâr birinin uğrak yerlerinden biri, belki de vaktinin çoğunu geçireceği en önemli mekân, yukarıda Mantran'ın da dikkat çektiği gibi meyhaneler olacaktı. Özellikle de bekârlar, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "marjinal yaşam biçimleriyle ön plana çıkan bir sınıfa" dönüşmeye başlamıştı. Dolayısıyla

⁴⁰³ Bu konuda ayrıca bkz. Yavuzer, a.g.t., s. 38.

⁴⁰⁴ Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 102.

⁴⁰⁵ Mantran, **17. Yüzyılın...**, C. I, s. 101.

⁴⁰⁶ Metin And, **16. Yüzyılda İstanbul**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 41.

bu kesim, hırsızlık ve fuhuşun yanı sıra içki tüketimiyle ilgili suçlar ile de çok sık anılmaktaydı.⁴⁰⁷ Meyhaneler ise, çeşitli suçlar işlemiş suçluların da uğrak mekânıydı. Üstelik bu suçlular, Gerlach'a göre cezalarını çektikleri tutsaklık döneminde de gardiyanbaşından izin alarak ve rüşvet vererek küçük bir işret sofrası kurmalarını sağlayacak şarap, balık, et ve ekmeğin satın alabilmekteydi.⁴⁰⁸ Şairler veya genel ifadeyle sanatçılar da, yeteneklerini sergilemek için meyhanelere gidenler de dâhil olmak üzere içki müptelası ve meyhane müdavimi kesim içerisinde yer almaktadır.⁴⁰⁹

Gedikli meyhaneler ise, müdavimlerinin sınıfsal farklılıklarını gün içerisinde farklı zamanlarda hizmet vererek gözetmekteydi. Bu doğrultuda ilk olarak ikindi ile akşam ezanı vakti arasında “dört kaşlı denilen “bıyıkları yeni yeni terlemiş” esnaf kalfaları ve çıraklarına, gençlere hizmet vermekteydi. Esnaf kalfaları ve çırakları, ustaları ile karşılaşmamak için akşam vaktinden önce meyhaneye giderdi. Bu kişiler, esas olarak tezgâh başında işret ederdi. Akşam ezanı vaktinden sonra tezgâh başı, çoğu “bekâr uşağı” olan “bahçıvan, ırgat, uşak, kayıkçı, gemici, tulumbacı” sınıfına kalırdı. Esas meyhane âlemi düzenleyenler, meyhanelerin akşam ile yatsı arasının müdavimleri olan başta yeniçeriler olmak üzere topçular, kalyoncular, esnaf kâhyaları, halk saz şairi “âşıklar”, “okuryazar takımının kalenderleri” ve “yaşını başını almış adamlardı”. Akşamcı olarak anılan bu kişiler, “ununu eleyip eleğini duvara asmış”, herkesin diline düşmüş, bu yüzden de sadece uzak semtlerden bir kız ile evlenmiş, çoğu da, evlenmemiş han odalarında kalan hali vakti yerinde esnaflardı. Bu akşamcılar, genellikle aynı meyhanenin müdavimi olur, başka bir meyhanede rahat edemezdi.⁴¹⁰

Müsavimlerin sahip olduğu bu farklı özellikler, bölgesel meyhane tercihlerine de yansıtılmaktaydı. Özellikle iskele yakınlarındaki Galata meyhaneleri, daha çok denizcilerin ve liman işleyişinde yer alan kişilerin müsavim oldukları yerlerdi.⁴¹¹ Denizcilerin ve bu müsavimlerin yanı sıra yeniçeriler de, liman çevresinde bulunan pek çok sayıdaki “ahlaksızlık” mekânları olarak görülen meyhanelere giderdi.⁴¹² Esnaflık ve çeşitli karanlık işlerde çalışmaya başlayan yeniçeriler, vakitlerini genellikle askerî talimler ve cephede savaşarak değil, Galata meyhanelerinde geçirmekteydi.⁴¹³ Tersâne-i Âmire çalışanları da, kadirga mürettebatı ve bahriye askerleri, meyhanelerin müşterileri arasındaydı. Meyhaneciler, her ne kadar geçimlerini bu kesim üzerinden sağlasa da, bölgenin itibarını zedeleyen yönüyle fazlasıyla huzursuzluğa yol açmaktaydı.⁴¹⁴ Fransız

⁴⁰⁷ Onur Gezer, “Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbul'unun Aykırı Bekârları ve Bekâr Girer 'Melek Girmez' Odaları”, **Osmanlı İstanbulu**, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, C. II, Ed. F.M. Emecen ve E.S. Gürkan, İstanbul, 2014, s. 529 ve 531.

⁴⁰⁸ Gerlach, a.g.e., s. 683.

⁴⁰⁹ Aşağıda yer verilecek Tokatlı Melih örneği için bkz. Latifi, a.g.e., s. 504-507.

⁴¹⁰ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 14-15 ve 30; Reşad Ekrem Koçu, “Akşamcı, Akşamcılar”, İstanbul Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, 1958, s. 551. Ayrıca bkz. Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 168.

⁴¹¹ Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin...**, s. 158; Semavi Eyice, **Eski İstanbul'dan Notlar**, Küre Yayınları, İstanbul, 2015, s. 176.

⁴¹² Lewis, a.g.e., 131.

⁴¹³ Juan Goytisolo, **Osmanlı'nın İstanbulu**, Çev. Neyyire Gül Işık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 53.

⁴¹⁴ Müller-Wiener, a.g.e., s. 51.

elçiliğinin ikinci tercümanı olarak İstanbul'da bulunan Dominique Fornyette'nin 1693 yılına ait gözlemine göre limana yeni yanaşmış gemilerin tayfaları, işçileri ve limanda çalışan hamallar, fiçı ustaları, kalafatçılar, yelken ile halat işçileri ve yakınlardaki Kasımpaşa tersanesinin işçi ve denizcileri, vakitlerini kahvehane, han ve genelevinin yanı sıra meyhanelerde geçirmekteydi.⁴¹⁵ Yine yeniçeriler, kalyoncular ve esnaf, kendi kışla, lonca ya da mahallelerinin yakınında bulunan meyhanelere giderken, gayrimüslimler ve Levantenlerin uğrak yeri olan Galata meyhanelerinde Müslümanlara nadiren rastlanırdı. Tersane halkı ise, meyhane tercihinin Kasımpaşa, Salıpazarı ve Fındıklı'dakilere yönelik yapmaktaydı. Meyhaneye gitmek istemeyenler de, evlerinde kurdukları çilingir sofrasında içkiye olan iptilalıklarını giderirdi.⁴¹⁶

Meyhanelerin müdavimleri, cinsiyet bakımından en öncelikli olarak erkeklerden oluşmaktadır. Konuya dair Yılmaz, Edremit'ten verdiği örneklerde işret toplantılarına dair kayıtların tamamının "erkek" eksenli olduğunu ifade etmektedir. Genel olarak kadınlar, meyhanelerde veya diğer mekânlarda eğlenen erkeklerin eğlencelerini cinsellik açısından zenginleştiren bir unsur olarak görülmektedir. Erkekliğin tezahürü şeklindeki bu eğlenme ve vakit geçirme anlayışı, konunun "toplumsal cinsiyet" boyutu bakımından önem kazanmasını beraberinde getirmektedir.⁴¹⁷ Acaba kadınlar, erkeklerin işret toplantılarında cinsellik dışında da yer alabilir mi? İki karşıt cinsiyetin bir arada olması değil, sadece kadın kadına düzenlenen işret toplantılarından veya kadınların meyhane müdavimliğinden söz edilebilir mi? Kayıtlara yansıyan içki müptelası ve meyhane müdavimi gayrimüslim kadın var mıdır? Konuya İstanbul özelinden bakarak bu sorulara cevap aradığımızda, doyurucu olmasa da bir takım önemli bilgilere ulaşmamız mümkün olmaktadır.

1.6.4.1. Suç ve Günah İşleyen Müslümanlar

Çeşitli türdeki içkiler, şer'î hukukun Müslümanları ilgilendiren kısmına rağmen, Müslümanlar tarafından da tüketilebilmiştir. Georgeon, "...Tüm Osmanlı tarihi boyunca alkollü içeceklerin İstanbul'un Müslüman toplumunun her kademesine az ya da çok ulaştığını görmek şaşırtıcıdır..." demektedir.⁴¹⁸ Bu durumda meyhanelerin müdavimleri, teorik olarak sadece gayrimüslimlerden oluşsa da, bir şekilde Müslümanlara da hitap etmeye başlamıştır. Dolayısıyla İstanbul meyhanelerinin müşteri kitlesi, neredeyse Osmanlı dönemindeki tüm tarihi boyunca dinî anlamda homojen değildir diyebiliriz.

Osmanlı toplumunda bireyler, temelde kahvehane, meyhane, bozahane ve şerbethaneleri, sadece meslek erbabı tarafından sunulan içeceği tüketmek için değil, aynı zamanda kendilerine

⁴¹⁵ Eldem, "İstanbul: İmparatorluk...", s. 173-178.

⁴¹⁶ Necdet Sakaoğlu, "Akşamcılık", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul, 1994, s. 170; Bozkurt, a.g.e., s. 81.

⁴¹⁷ Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 49.

⁴¹⁸ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 51-52.

sosyalleşme imkânı sunduğu için de tercih edilmekteydi.⁴¹⁹ İnsanlar, “...dışarıya çıkmak, geceyi arkadaş çevresinde geçirmek, eğlenmek ve başkalarıyla görüşmek için...” de bu tür mekânlara gitmek istiyordu.⁴²⁰ İstanbul’da İslâmiyet’in, toplumun ve devletin bu mekânlara yönelik yaklaşımı, bireylerin sosyalleşme tercihlerinde temel kıstaslardır. İmparatorluk çatısı altında yaşayan nüfusun dinî aidiyetlerinin çeşitliliği ve bu doğrultuda devletin benimsediği hâkim din olan İslâmiyet’in hukuk sistemi çerçevesinde gösterdiği yaklaşım, bu mekânların toplumun benimsediği temel değerler nispetinde günah/sıra dışı veya gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası şeklinde tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle müslim ve gayrimüslimiyle İstanbul’da toplum, sosyalleşecekleri mekânları, sunulan içeceklerin dinî yönden taşıdığı önem veya bireysel ve toplumsal tercihleri uyarınca belirlemişlerdir. Toplum nezdinde ortaya çıkan böyle bir mekânsal ayrışma, şer‘î hukukun içeceklerin kendisiyle alakalı olan yaklaşımından beslenmekteydi. Bu ise, mekânların tanımlanışında derin ve keskin farklılıklar beraberinde getirmiştir.

Meyhaneler ve kahvehaneler de, insanların sadece bir içecek içmek için değil, aynı zamanda ve çeşitli eğlence formları eşliğinde sosyalleşmek için de gittiği mekânlardı.⁴²¹ Bu iki mekân, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul’da içecek sunan mekânlar arasında din, devlet ve toplumun mekânlara olan yaklaşımının meydana getirdiği ayrışmayı en iyi yansıtan iki örnektir. Meyhaneler, hem sosyalleşmek isteyenlere sunduğu içeceğin dinî ve toplumsal konumu hem de bunun etkisiyle bireyin günah işlemesine ve daha kolay suç üretmesine imkân sağlaması nedeniyle toplumun yanı sıra devlet nazarında da önem taşıyan mekânlardır. Nitekim meyhaneler, en genel anlamıyla ifade edilecek olursa azılı suçluların ya da suç işlemeye eğilimli kişilerin vakitlerinin en azından bir kısmını geçirdikleri mekânlardan biriydi.⁴²² Bu ise, meyhaneleri, sarhoşluğun etkisiyle ortaya çıkan pek çok kavganın ve buna paralel bir şekilde gelişen adam yaralama ve öldürme gibi olayların yaşandığı yerler olarak öne çıkarmaktadır. Bu tür sorunlar, meyhanelerin dışında gerçekleşmiş olsa bile, olayın yaşanmasını tetikleyen içki içme eyleminin sorumlusu, meyhaneler olarak görülmüştür. Kahvehaneler ise, en başta Müslümanlar olmak üzere geniş kitleye hitap eden mekânlardı. Hem meyhaneler gibi haram, yasak ve ayıp olan bir içecek sunulmuyor hem de sarhoşlukla potansiyel bir suçlu üretilmiyordu. Üstelik ortaya çıkış ve gelişim süreci bakımından temelde Müslüman damgası taşıyordu. İçkiden uzak duran insanlar, artık meyhaneye alternatif olarak ibadet amacı dışında geceleri evden dışarı çıkarak sohbet edip eğlenebiliyordu.⁴²³ İnsanlar, mekânların vakit geçirerek eğlenme özelliği kazanmadığı zamanlarda ise, bu ihtiyaçlarını *odalar* gibi kapalı mekânlarda buluşarak kendileri çözmekteydi.⁴²⁴ Fakat gayrimüslimler ile özdeş bir mekân olan meyhanelere, Müslümanlar da gizlice müşteri olabilmekte, kahvehaneler ise, aynı zamanda gayrimüslimlere hizmet verebilmekteydi. Bu anlamda özellikle

⁴¹⁹ Deal, a.g.e., s. 68-69.

⁴²⁰ Hattox, a.g.e., s. 79.

⁴²¹ Yavuzer, a.g.t., s. 1.

⁴²² Deal, a.g.e., s. 66.

⁴²³ Hattox, a.g.e., s. 79, 85 ve 109.

⁴²⁴ Yılmaz, “Boş Vaktiniz...”, s. 47.

müslim ve gayrimüslim mahallelerini birbirine bağlayan noktalarda yer alan kahvehanelerin müşteri profili daha karıştıktı.⁴²⁵

Burada özellikle önemli olan husus, Müslümanların sosyalleşme biçimidir. Müslümanlar; kahvehaneler, bozahaneler ve şerbethaneler var iken, sosyalleşmek için neden şer'î hukukun sonucu olarak hem dinen, hem toplumsal hem de kanunen suçlu olarak kabul edilen meyhaneleri de tercih etmekteydi? Bu konuda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın dikkat çektiği gibi “Zararı, faydasından üstün olan her şeye karşı bir eğilim, hatta acele olarak, bir atılım göstermek, insanlarda bir doğal kaide...” haline gelebilmektedir.⁴²⁶ Üstelik yasak olan unsurlara karşı hissedilen yoğun ilginin,⁴²⁷ içkinin keyif verici özelliğinin ve yasak olmasının yarattığı cazibenin etkisinden de söz edilebilir.⁴²⁸ Yine bu konuda Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey de, yasakların içkilere olan revacı arttırdığını, “Revâc-ı badeye fart-i yasağdır bâis/Harîs olur kişi men olunduğu fi'le” beyitiyle açıklamaktadır.⁴²⁹ Kâtip Çelebi de, tütün ve kahveyi örnek göstererek yasakların kişilerdeki içme hırsı ve rağbeti azaltmak ya da önlemek yerine arttırdığını ifade etmektedir. Ona göre bunun sebebi, kişilerin kendilerine yasaklanan şeylere daha çok meyletmesidir.⁴³⁰

Şarap ve diğer içkilerin, İslâm hukuku çerçevesinde bir yandan gayrimüslimlere belli kıstaslar doğrultusunda serbest bırakılırken, yine aynı kaynaktan beslenerek Müslümanlara ise yasaklanması, Müslümanları içki içmeye sevk eden, dolayısıyla şer'î hukuk ve kanunun etkisiz kalmasının nedenlerinden birini, özellikle şarabın hem üretim hem de temin etme açısından kolayca erişilebilir olmasını beraberinde getirmiştir. Çoğu kez yan yana, hatta kimi zaman da iç içe bir yaşam, en azından bazı Müslümanların gizlice ve kaçak yollarla içkileri temin edebileceği kişi ya da mahallere kolayca ulaşabilmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra bilindiği gibi şarap, hammadde için ihtiyaç duyulan üzüm şirasının küp veya fiçılara doldurularak fermantasyon için gerekli sürenin beklenmesiyle üretilmektedir. Dolayısıyla en sıkı tedbirler de alınsa, şarap içmek isteyen bir Müslüman'ın bunu kolayca kendisinin yapabileceği çıkarımını yapmak mümkündür.⁴³¹ Nitekim III. Selim döneminde uygulanmaya çalışılan içki ve meyhaneleri yasaklama girişimlerinden birinde, zenginlerin evlerinde üretebilirken fakirlerin böyle bir imkânının olmadığına dikkat

⁴²⁵ François Georgeon, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, **Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler**, Ed. Hélène Desmet ve Grégoire ve François Georgeon, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 54 ve 58.

⁴²⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Gazetecilikte İlk Yazılarım (1888-1898)**, Haz. A. Tanrıncı- G. Tanrıncı, Özgür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 49.

⁴²⁷ Hammer, a.g.e., s. 297. Ayrıca bkz. Sevengil, a.g.e., s. 25.

⁴²⁸ Ebru Boyar-Kate Fleet, **Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi**, Çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 217; Bozkurt, a.g.e., s. 2.

⁴²⁹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 183.

⁴³⁰ IV. Murad'ın Bağdat Seferi esnasında bile askerlerin tütün içmesi önlenememiş, yakalananlar sert şekilde öldürülmüş olmasına rağmen, yine de tütün içenler görülmüştür. Bu yüzden Kâtip Çelebi, tütün örneği üzerinden yasakların tüketimi engelleyemeyeceği görüşündedir. Bkz. Kâtip Çelebi, **Mîzanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l- Ahakk**, Haz. Orhan Şaik Gökyay, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 39-40 ve 46. İlgili kısımları, aynı kitapta yer alan Süleyman Uludağ'ın çevirisi ile karşılaştırmak için bkz. 167-168 ve 174.

⁴³¹ Yılmaz, “Boş Vaktiniz...”, s. 29. Ayrıca bkz. Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 217.

çekilmektedir.⁴³² Gerçekten de Müslümanların gözü önünde olan ya da belli risklere rağmen kolayca ulaşabileceği mesafede bulunan İslâm hukukunca yasaklanmış unsurlar, *merak* gibi sebeplerle bazı Müslümanların ilgisini çekmiş, gizlice de olsa tercih konusu olabilmıştır.

Müslümanların meyhanelerden içki temin etmesi ya da içeri girerek tüketmesinin en önemli sebeplerinden bir diğeri, bazı dönemlerde mevcut kuralın veya kuralların daha katı uygulanması, kimi zaman da esneklik gösterilmesidir. Nitekim I. Abdülhamid döneminin (1774-1789) sonlarında içki tüketimi, Müslümanlar arasında da yaygınlık göstermiş, normalde Müslümanlara satmayacaklarına dair taahhütte bulunarak içki tedarik etmesi gereken elçiler bile bu kuralı yerine getirmemeye başlamıştı. İçki konusunda bir takım düzenlemelere girişecek olan halefi III. Selim ise, elçilerin yeniden kurala uygun hareket etmesini isteyecekti.⁴³³ Dönemin vakanüvislerine göre Üsküdar'da asayiş konusunda pek çok sorun yaşanıp ücreti ödenmeksizin meyhanelerde ziyafet çekilerek içki içilirken, kapısını gece açık bırakan birinin hiç bir eşyasının kaybolmayacağı, hiçbir meyhanecinin bir Müslüman'ı meyhanesine alamayacağı bir düzen sağlanmıştı. Bir Müslüman, artık akçasını ödeyerek meyhaneye girmek istediğinde bile “ben veremem, tenbîh oldu Arnabud Bekir Ağa tarafından. İşte tezgâh işte işret, var iç” cevabını alırdı. Böylece Müslümanlar da, meyhaneden içeri girmeye cesaret edememişti.⁴³⁴

Müslümanların içki tüketmek için meyhanelere gitmesinin sebebi, 1825 yılına gelindiğinde artık meyhanelerin sayısındaki artış ile de ilişkilendirilmiştir. Buna göre meyhanelerin sayısı, “diyânet” boyutu gözetilmeksizin getirdiği gelir nedeniyle artış göstermiştir. Bu ise, gayrimüslimlerin usulsüz bir şekilde sarhoş olarak eğlenmesi ve çeşitli uygunsuzluklara yol açmasının yanı sıra “ehl-i İslâm'dan ba'zı fasıka[nın] dahi bî-muhâbâ duhûl ile alenen irtikâb-ı menhiyâta cesâret” etmesine yol açmıştır.⁴³⁵

Çeşitli şekillerde içki tükettiği kayıtlara yansıyan pek çok Müslüman vardır. Peki, şer'î hükümlere, kanunen yasak olmasına, toplumsal açıdan da ayıplanma durumuna rağmen bu dönemin içki müptelası ve meyhane müdavimi Müslüman kesimi kimlerden oluşmaktadır? Meyhaneler, içki içme eylemini toplumsal bir alanda nispeten görünür bir şekilde yapmayı gerektirmektedir. Bu anlamda toplumsal statüleri gereği içki içmek için meyhaneleri tercih etmeyen ya da edemeyen bir kesim vardır: devlet adamları. Onlar, evlerinde, konaklarında veya diğer mekânlarda gizlice oluşturdukları işret eğlencelerinde, yani bir nevi kendilerine özel meyhanelerde içki içmek zorunda kalmıştır. Bu içki tüketim formu, doğrudan meyhanelerde gerçekleşmese de, yenileşme öncesi dönemde tespit edildiğinde ne tür yaptırımlar uygulandığını görmek adına en başta ele alınacaktır.

⁴³² “...ağniyası evlerinde i'mâl idebilüb fukarâsı destres olamayacağı zâhir olmağla...”. BOA, **HAT**, 195/9720, (29 Zilhicce 1204/9 Eylül 1790).

⁴³³ Karal, a.g.e., s. 98.

⁴³⁴ Câbi Ömer Efendi, a.g.e., s. 231.

⁴³⁵ BOA., **HAT**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

İçkinin meyhaneler gibi genel tüketime mahsûs mekânlar dışındaki tüketim formu, öncelikle üst düzey devlet adamlarının sıra dışı yaşantısına kapı aralamaktaydı. Bunun iki sebebi olabilir. Bir varsayıma dayanan ilki, devlet adamlarının özellikle Fatih döneminden itibaren çoğunlukla sonradan Müslüman olanlardan seçilmesi, yani dinî köken itibariyle Müslüman olmamalarından kaynaklı olabilir. Bu konuda aksi yaklaşımlar da olmakla birlikte devletin asıl önemseydiği hususun içki tüketimi değil, içki tüketim biçimi olduğu görülmektedir. Zira İbn Sina'ya atfedilen şiirlerden biri "...aklı başında insanların şarap içmesine izin veriliyordu, aptallara yasaktı;..." şeklindedir.⁴³⁶ Onun bu görüşü, 17. yüzyılda Vanî Mehmed Efendi (ö. 1685) örneğinde olduğu gibi devlet adamlarının içkilere iptila olmalarına da zemin oluşturmuş olmalıdır. Nitekim Vanî Mehmed Efendi, IV. Mehmed döneminde (1648-1687) şarap ve diğer içkilerin satıldığı mekânlardan meyhanelerin yanı sıra inci, mücevher ve samur gibi bazı malların yasaklanmasında da etkili olmuştur.⁴³⁷ Buna rağmen sözü edilen mallara kendisi rağbet göstermektedir. Na'îmâ'nın hikâye başlığıyla anlattığına göre Vanî Mehmed Efendi, bu tavrını özetle şöyle açıklamaktadır. Kötü olan, dünyanın kendisi değil, ondan istifade şeklidir. Fakat bütün herkes, dünyadan istifade şekli konusunda eşit değildir. Sıradan kişilere haram olan şeyler, kendisi gibi daha üst mevkideki kişiler için geçerli değildir.⁴³⁸ Madeline C. Zilfi ise, bu hikâyeyi, yine Na'îmâ ve Rycout'tan alıp şarabın şer'î olarak yasaklanması örneği üzerinden anlatmaktadır. Şarap yasağını, aşırıya gitmeye eğilimli sorumsuz kalabalıklar için geçerli bir durum olarak değerlendiren Vanî Mehmed Efendi, kendisi gibi daha üst mevkide bulunan kişilerin sarhoş olmayacak derecede içmesinde herhangi bir sakınca bulunmadığı şeklinde bir görüşe sahiptir.⁴³⁹

Devlet adamları, bu tür yaklaşımlara rağmen açıkça değil, gizlice içmek mecburiyetindeydi. Bu durumu seyyahların gözlemlerinden takip etmek mümkündür. 1570'lerde İstanbul'a gelen Stephan Gerlach, yüksek konumdaki bazı devlet adamlarının herkese açık yerlerde alenen olmamak kaydıyla şarap içtiğini, hatta bazı görevlilerin meyhanelere bile gittiğini belirtmektedir. Hatta özellikle Saray'da çalışanlar, şarap içtikleri zaman "çok şamata koparırlar, bağırıp çağırırlar, nara atarlar."⁴⁴⁰ 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz Elçilik kâtibi olarak İstanbul'da bulunan Paul Rycout'a göre çeşitli devlet kademelerinde görevli olanlar, şarabı daha dikkatli bir şekilde içmek durumundadır. Zira işleri ile ilgili olarak yapacakları muhtemel bir hata, şarap içmeleri ile

⁴³⁶ Fischer'in İbn Sina'ya dayandırdığı bu şiir, söz konusu anlayışın tarihî izlerine atıfta bulunmaktadır: "...halal gashta ba fatwayi 'aql bordan/haram gashta ba dastur-i shar bar ahmaq...". Bkz. Michael M. J. Fischer, **Iran: From Religious Dispute to Revolution**, The University of Wisconsin Press, London, 2003, s. 129-130. Metin içinde yer verilensöz konusu çeviri, Fischer'in İngilizceye de aktardığı bu şiiri kullanan Tapper'dan alınmıştır. Bkz. Richard Tapper, "Kan, Şarap, Su: Ortadoğulu Müslümanlarda İçkinin Toplumsal ve Simgesel Yanları", **Ortadoğu Mutfak Kültürleri**, Ed. Sami Zubaida ve Richard Tapper, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 227.

⁴³⁷ Mehmed Ra'if, **Mir'at-ı İstanbul**, Haz. Günay Kut-Hatice Aynur, C. I, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 274.

⁴³⁸ Naîmâ Mustafa Efendi, **Târih-i Na'îmâ**, Haz. Mehmet İpşirli, C. IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 1712.

⁴³⁹ Madeline C. Zilfi, **Dindarlık Siyaseti: Osmanlı Uleması, Klasik Dönem Sonrası 1600-1800**, Çev. Mehmet Faruk Özçınar, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2008, s. 197.

⁴⁴⁰ Gerlach, a.g.e., C. II, s. 682.

ilişkilendirilerek güven, mevki ve şeref kaybı yaşamalarına yol açabilirdi.⁴⁴¹ Yaklaşık bir asır kadar sonra İstanbul'a gelen Jean Thévenot, yine aynı şekilde sadece "keyif ehli" olan bazı kişilerin herkesin gözü önünde açıkça olmamak kaydıyla şarap içtiğini söylemektedir.⁴⁴²

Söz konusu yaklaşımın en erken dönemden itibaren karşılığını aradığımızda, ilk olarak Fatih Sultan Mehmed'in meclisinde olup işrete olan müptelalığı nedeniyle hayatını kaybetmesine ramak kalmış bir şair olarak Şair Melihi'yi görmekteyiz. Tokatlı ve "tâyife-i kuzâtdan" olan Melihi, Fatih Sultan Mehmed'in meclisinde önde gelen şairlerden biri olmasına rağmen, "gāyetde 'ayyāaş u mey-perest" olup gece ve gündüz ya mahmur ya da sarhoş idi. Şairin müptelalığı öyle bir boyuttaydı ki bir miktar şarap içmeden gözü açılmaz, yüzü gülmez, keyif hali oluşmadan kendini bilmez, keyfi tamamlanmadan da "aklı başına" gezmeydi. Hatta bir miktar şarap için çok defa cüppesini, sarığını ve kitaplarını, meyhanede rehin bıraktığı da olmuştu. Şairin bu denli işrete olan müptelalığı, ilk olarak dönemin önde gelen şeyhlerinden Ruşenî Hazretleri'nin dikkatini çekmiştir. Şeyh, kendisine haber gönderip işretten vazgeçmesini istemiş, fakat başarılı olamamıştır. Bunun ardından Padişah, şairine "envā'ı te'kîd ü tehdîd ile tevbe" ettirmiştir. Fakat sütten kesilmiş çocuk gibi bir iki gün çok zor sabreden Melihi, şarabı ikame etmek için boza ve benge yönelmiştir. Şaraptaki lezzeti hiçbirinde bulamayınca, en sonunda şarabı hukne, yani şırınga ile kullanmıştır. Bu ise, öncekilere nispeten daha kötü sarhoş olmasına yol açmıştır. Fatih, kendisine verdiği sözü tutup tutmadığını ölçmek istediğinde, aşırı sarhoş halde Tahtakale'de bulunan şair, huzura getirilmiştir. Padişah, şairini o halde görünce "hışm u gazaba gelüp" katli emrini vermiştir. Şair Melihi, hemen kendini toparlayıp şarap içmediğini, ağzında şarap kokusunun olmadığını söylemiştir. Gerçekten de ağzı kokmadığı anlaşılınca, bu hale nasıl geldiği sorulmuş, o da hukne kullandığını söylemiştir. Bu "mizah"ın padişaha "hoş" gelmesi üzerine affedilmiş ve şair de, yine meyhanelere gitmeye devam etmiştir.⁴⁴³

16. yüzyılın önemli devlet adamlarından Celalzade'den sonra Divân-ı Hümâyûn'da nişancılık görevine gelen Firuz Bey de, "ehl-i 'ırz meyhanesi" olarak gördüğü koltuk meyhanelerine ara sıra giderdi. Meyhane dönüşünde, şaraba yenik düşüp yolda sızınca, uşakları da, bir mekânda sarhoşluğu geçinceye kadar beklerdi. Bu hali değil, ama aleyhine olacak şekilde düzenlenen içeriği gayet olumsuz bir hükme, tereddüt etmeden onaylayarak tuğra koyması, azline yol açmıştır.⁴⁴⁴ Yine aynı yüzyılda önce II. Selim, sonra da III. Murad'ın sadrazamı olan Özdemiroğlu Osman Paşa da (ö 1585), işrete olan iptilalığı ile meşhur devlet adamlarındandı. Bir uşağı kadehi, diğeri üç dört meze tabakçığının olduğu bir tepsiyi, iki üç tanesi de et ve diğer yemeklerin bulunduğu tabağı ve kâseleri tutar, Paşa'nın isteğine göre kendisine sunarlardı. Aynı zamanda saz çalınır ve şarkı söylenirdi.

⁴⁴¹ Paul Rycout, **The Present State of the Ottoman Empire**, The Third Edition, John Starkey and Henry Brome, London, 1670, s. 165.

⁴⁴² Jean Thévenot, **Thévenot Seyahatnamesi**, Çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 69.

⁴⁴³ Latîfî, a.g.e., s. 504-507.

⁴⁴⁴ İbrahim Peçevi, a.g.e., cild-i evvel, s. 448-449; Peçevi İbrahim Efendi, a.g.e., C. I, s. 315.

Ama o, beş on kadeh içip “nîm mest”, yani yarı sarhoş bir halde iken işretine son verir, yarım saat ila bir saat arasında uyur, ardından da seccadesinin secde yeri “safîce su” olacak kadar gözyaşı dökerek “sabaha değin” ibadet ederdi. Bunları, Sadrazam’ın Mustafa adındaki kölesinden dinleyen Peçevî, bilgilerin doğru olup olmadığı konusundaki sorumluluğu kendisine yüklemektedir.⁴⁴⁵ III. Murad ise, Osman Paşa’yı sadrazam olarak tayin etmeden içkiye olan düşkünlüğü ile ilgili söylentilerin doğruluğunu test etmek için huzuruna çağırarak dört saat kadar görüşmüştür. Bunun sonucunda herhangi bir bağımlılık alametine rastlamayan Padişah, Osman Paşa’yı yine sadrazam olarak tayin etmiştir. Bu konuda Peçevî, iğneleyici bir dille içkinin insanda meydana getirdiği etkileri Padişah’ın iyi bildiğini söylemektedir.⁴⁴⁶

Devlet adamları, Fransız gezgin ve gayri resmi diplomat Nicolas de Nicolay’ın 1550’lerde kaydettiği üzere akşam yemeklerinde Fransız sefiri Monsieur d’Aramon ile bir araya gelebilmekteydi. Bu ziyafetler, leziz et yemeklerinin yanı sıra misket ve diğer şarap türlerini de misafirlere sunardı. Elbette devlet adamlarının şarap ve diğer içkilere olan düşkünlükleri, bu tür ziyafetlerde devlet sırlarının açığa çıkması gibi bir takım olumsuzluklara da sebebiyet verebiliyordu. Zira 1683-1725 yılları arasında Felemenk temsilci Kont Jacob Colyer, zaafından faydalandığı devlet adamlarının gizli bilgilerini öğrenmekteydi.⁴⁴⁷ Yine 1600’lerin başında Maximilian Brandstetter’in verdiği bilgilere göre Bobofça Sancakbeyi, Kanije ve Buda beylerbeyi, Peçuy beyi ve ümeradan bazılarının da bulunduğu ziyafetlerde sarhoş olmaktadır.⁴⁴⁸

Farklı zamanlarda yaşamış olup aynı isme sahip birden fazla kişi olması dolayısıyla en başta yaşadığı dönem ile ilgili bilgilerin karışması, iç içe geçmesi nedeniyle hayatı hakkında net bilgiler bulunmayan bir isim daha vardır: Bekrî Mustafa. Hayatı ile ilgili bu karışıklığa ve kesin olmayan bilgilere rağmen bu isim zikredildiğinde pek çok kişinin hafızasında canlanan bir karakter vardır. Bu, 17. yüzyılın başında doğduğuna inanılan, ayyaşlığı ile değil, esas olarak IV. Murad gibi bir padişahın uyguladığı içki yasaklarına rağmen içmesini bilmesi ile nam salan, padişaha yakalandığında hazırcıvaplığı sayesinde kurtulmayı başaran ve sonrasında devlet kademesinde bir görev, bilhassa da saraya girip padişahın musahibi olduğu rivayet edilen, fıkraları ile hâlâ yaşayan şöhrete sahip olmuş bir karakterdir. Öyle ki çocukken Kur’an-ı Kerîm’i de hatmeden Mustafa’nın bu özellikleri ile nam salması, on altı yaşında iken önce babasını, on sekiz yaşında da annesini kaybetmesi nedeniyledir. Diğer bir rivayet ise, sevdiği kız ile evlenememesidir. Her ne olursa olsun kendisi, her şeyi bırakıp Kumkapı, Yenikapı ve Balıkpazarı’ndaki gedikli meyhanelerin müdavimi olmuş, ölümünden sonra sadece bedeni o meyhanelerden ayrılmış, meyhanecinin masalardaki mumu yakarken ve müdavimler de kadehlerini kaldırırlarken zikrettiği ismi, meyhanelerde asırlarca

⁴⁴⁵ İbrahim Peçevî, a.g.e., cild-i sâni, s. 93-94. Ayrıca bkz. Peçevî İbrahim Efendi, a.g.e., C. II, s. 85-87.

⁴⁴⁶ İbrahim Peçevî, a.g.e., cild-i sâni, s. 93; Peçevî İbrahim Efendi, a.g.e., C. II, s. 85-86.

⁴⁴⁷ Philip Mansel, **Konstantiniye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924**, Çev. Şerif Erol, Everest Yayınları, İstanbul, 2011, s. 277-278.

⁴⁴⁸ Géza Dávid, “Maximilian Brandstetter’in İstanbul Yolculuğu, 1608-1609”, **Osmanlı İstanbulu**, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, C. I, Ed. F. M. Emecen-E. S. Gürkan, İstanbul, 2013. s. 89-90.

yaşamaya devam etmiştir. Net bilgiler olmasa da Bekrî Mustafa'nın ölüm tarihi için 1640'lı yıllar gösterilmektedir. Ama İstanbul'da bu tarihe ait Bekrî Mustafa adına herhangi bir mezar taşı bulunmamaktadır. 1819-1820 yılına ait Edirnekapı Mezarlığı'ndaki mezar taşı, kendisini Yeniçeri Ocağı mensubu olarak göstermektedir. Üzerinde "Bekri Mustafa Baba" ibaresi bulunan mezar taşı ise, 1900-1901 tarihli olup Eminönü Balıkpazarı'ndaki meyhaneler arasında bulunmaktadır. Bu, tarihinde bir tutarsızlık olmakla birlikte asıl kabul gören mezar taşıdır. Zira buradaki mezarlık, kaldırılıp yerine dükkân ve çarşılar inşa edildiği sırada Bekrî Mustafa'nın kabrine dokunulmamış, tamir edilerek yerinde bırakılmış ve muhtemelen de yeniden tarihlendirilmiştir. Burası, zamanla çeşitli dilekler dileyen, en başta da eşlerinin içkiyi bırakmasını isteyen kadınların gelip bez bağlayıp mezara içki döktükleri bir türbe haline getirilmiştir.⁴⁴⁹

Sultan İbrahim'in (1640-1648) sadrazamı Ahmet Paşa'nın kardeşi ve aynı zamanda kethüdası olan İbrahim Kethüda da, bu dönemin işrete müptelalığı ile bilinen meşhur kişilerindendi. Hatta İbrahim Kethüda, Sultan İbrahim'in gözdelelerinden olup Saray'ın en bilinen siması Hubyar Kadın ile evlenmişti. Bu suretle karı-koca her akşam sofraya oturup işret ederlerdi. Bu halde iken Padişahın gönderdiği bostancıya yakalanmış, hatta meze tabağını bostancının kafasında kırmış olmalarına rağmen, Sadrazam Ahmet Paşa'nın araya girerek bostancıyı bir kese para ile susturması, kardeşinin de kurtulmasını sağlamıştı. Fakat İbrahim Kethüda, yaşanan bu olaya rağmen, işrete devam ederek Kumkapı meyhanelerinde sarhoş olmaya devam edince, Sadrazam da kardeşini huzuruna çağırarak uyarılmıştı. Sadrazamın bu uyarısına sert bir şekilde cevap vermesi, önce iki yüz sopa değnek, sonra da memuriyetten azledilmesi şeklinde cezalandırılmasına yol açtı. Yine Köprülü Fazıl Ahmet Paşa da, içkiye müptela olanlardan biriydi ve ölümü de işret yüzünden olmuştu. Ahmet Refik Altınay'a göre "Devlet ricali arasında, isimleri tarihe geçmeyen daha çok iş ve sefa sahipleri vardı...".⁴⁵⁰ Köprülü'nün Girit seferi sırasında harcadığı yoğun çabanın bünyesini zayıflatması, şarap içmeye başlamasının gerekçesi olarak gösterilmektedir. Hekimlerin o güne kadar içki içmeyen Paşa'ya güç vermesi için tavsiye ettikleri şarap, zamanla bir zaafa dönüşmüştü. Şarap içmekte ölçüyü kaçırmaması, ailesinin kalıtsal hastalığı olan nıkris ile birleşince, ölümü de kaçınılmaz olmuştu.⁴⁵¹

18. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'a gelen Lady Mary Wortley Montagu'nun sık sık görüşüp sohbet ettiği Ahmet Bey'in görüşlerini de bu çerçevede değerlendirebiliriz. Belgrat'taki ulemadan biri olan Ahmet Bey, Montagu ile görüşmelerinde ilgili yasağa aykırı davranarak şarap içmekte tereddüt etmemiştir. Montagu da, İslâm hukukundaki yasağa rağmen kendisine bu

⁴⁴⁹ Emeksiz, a.g.e., s. 1-29 ve 144; M. Sabri Koz, "Bekrî Mustafa", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. II, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 129; Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 23; Osman Cemal Kaygılı, **Eski İstanbul Simalarından Bekri Mustafa**, Haz. Mithat Sürücü, İstanbul 2007, s. 3-5; Haldun Hürel, **İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık!**, Dharma Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2005, s. 95; Jak Deleon, **Balat ve Çevresi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 45; Bozkurt, a.g.e., s. 70-71.

⁴⁵⁰ Altınay, **Eski İstanbul...**, s. 45-46.

⁴⁵¹ Zinkesisen, a.g.e., C. V, s. 196.

özgürlüğü nasıl tanıyabildiğini merak edip sormuştur. Ahmet Bey'in bu soruya cevabı yukarıdaki görüşlerle de örtüşmektedir. Ona göre Allah'ın yarattığı her şey, iyidir ve insanın kullanımı için yaratılmıştır. Ama bunlardan şarap, sıradan insanların aralarındaki tüm huzursuzluğun ve kargaşanın sebebidir. Bu yüzden de şarap için konulan yasak, çok akıllıca bir uygulamadır. Şaraptan nasıl sükûnetle faydalanacağını bilenler ise, asla sınırlandırılmamıştır. Son olarak skandaldan kaçınılması gerektiğine dikkat çeken Ahmet Bey, şarabı asla kamuya açık alanlarda içmemektedir. Montagu, onlar, yani Müslümanlar arasındaki düşüncenin genel olarak bu şekilde olduğunu, çok azının ise, temin edebildikleri şarabı içmekten imtina ettiklerini belirtmektedir.⁴⁵²

Devletin müsamaha gösterdiği veya göstermek zorunda kaldığı ve meyhaneler ile dolaylı değil, doğrudan bir ilişki içinde olan en baştaki içki müptelası kesim, yeniçerilerdir. Hatta 17. yüzyılda yeniçeriler, ahlakî yönden “şaibeli” görülmekte ve bazıları sahibi olduğu binayı kiralamak, borç vermek gibi hususlarda meyhanecilerle yakın ilişki kurabilmekteydi.⁴⁵³ Altınay'a göre “Şaraba en ziyade yeniçeriler düşkündü...”⁴⁵⁴ Arap eyaletlerinin Türklere yönelik “meyhane düşkünü, sorun yaratan müzmin içiciler” şeklindeki tanımlaması da, bu yaklaşımı doğrular gibi görünmektedir. Zira buralarda yaşayan Türklerin çoğunluğu, esas itibarıyla askerlerden ve yeniçerilerden oluşmaktaydı. Georgeon bu noktada, Planhol'un tespitlerinden de hareket ederek askerlik ile içki tüketimi arasında bir ilişkinin olup olmadığına dair bir varsayımda bulunmaktadır. Zira rakının Türkler ve imparatorluk çapındaki yaygınlığı, özellikle yeniçeriler tarafından tüketiliyor olması ile anlam kazanmaktadır.⁴⁵⁵ Devlet, kimi zaman zorunluluktan kimi zaman da kendi inisiyatifi doğrultusunda meyhane müdavimliği ve içki tüketimine yönelik müptelalık konusunda yeniçerilere müsamaha göstermiştir.⁴⁵⁶

Kanuni döneminin sonlarında İstanbul'a gelen Ogier Ghiselin de Busbecq'in şarabının “cazibesi” nedeniyle sofrasına misafir olduğunu belirttiği “birçok Türk” de, bu yeniçeriler olmalıdır. Busbecq'in sofrasından ayrıldıktan sonra da geceyi geçirecekleri “tenha bir köşede” içmeye devam edebilmek için “bir miktar şarap ile gümüş kupalar” bile istemişlerdir. Bu talepleri karşılayan Busbecq, onların kendilerinden geçinceye kadar içtiklerini belirtmektedir.⁴⁵⁷ Yine aynı dönemde Busbecq'in elçilik heyeti ile birlikte İstanbul'a gelen Hans Dernschwam, aslen Hristiyan olmalarının ve padişahın kendilerine olan güveninin etkisiyle yeniçerilerin içki içmelerine göz yumulduğu vurgusunu eserinde sık sık tekrarlamıştır.⁴⁵⁸ Hatta o kadar ki, devlet, içki tüketimine sınırlama getirmek istediğinde, yeniçerilerin isyanı ya da tepkisi ile karşı karşıya kalabiliyordu. Nitekim III. Murad, babası II. Selim'in sadece Müslümanlara özgü olarak uygulayıp biraz daha

⁴⁵² Lady Mary Wortley Montagu, **The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu**, By W. Moy Thomas, vol. I, London, 1861, s. 288-290. Zilfi ve Ahmet Bey örneği için ayrıca bkz. Georgeon, “Osmanlılar ve İçiciler...”, s. 53-54.

⁴⁵³ Yi, a.g.e., s. 162.

⁴⁵⁴ Altınay, **Eski İstanbul...**, s. 41.

⁴⁵⁵ Georgeon, “Osmanlılar ve İçiciler...”, s. 52.

⁴⁵⁶ Işın, “İstanbul'da Modernleşme...”, s. 77; Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin...**, s. 158.

⁴⁵⁷ Ogier Ghiselin de Busbecq, **Türkiyeyi Böyle Gördüm**, Çev. Aysel Kurtoğlu, İstanbul, 1970, s. 12.

⁴⁵⁸ Dernschwam, a.g.e., s. 58, 119, 185, 287 ve 318.

yumuşattığı içki ve meyhane yasağını aynı şekilde devam ettirmişti. Fakat atı ile İstanbul sokaklarını dolaştığı bir gün, Rum meyhanesinin önünden geçtiği sırada meyhanenin içinde işret halinde olan yeniçerileri görmüştü. Muhtemelen bu, başlı başına bir sorun değildi. Fakat yeniçeriler, dışarıda gördükleri padişaha sarhoş halleriyle bir sevgi gösterisinde bulunmak istemişti. İşte bu düşünce ile “...Kadehlerini pencereden dışarıya uzatıp bir ağızdan yüksek sesle bağırdılar: “Aşk-ı şahaneye!”. III. Murad, bu hareketten memnun olmak yerine saygısızlık olarak yorumlayıp Saray’a döner dönmez bir ferman yayınlayarak içkileri yasakladı. Fakat artık yeniçerilerin düzeni bozulmaya başladığı için yasağın uygulanması da kolay olmadı. Bu yasak, üç yüz sipahinin subaşıya karşı çıkıp Sadrazam’a da dayak atmaya yeltenmesine ve isyan girişimlerine yol açınca, kısmen kaldırılmak zorunda kalınmıştı.⁴⁵⁹ Yeniçerilerin meyhane müdavimliği, ocağın lağvedildiği 1826 yılına kadar devam etmiştir. Sonrasında ise, sadece isimde bir değişiklik yaşanacak, yine ordu mensubu olan askerler, meyhane müdavimi olarak karşımıza çıkacaktır.

İçki müptelaları ve meyhane müdavimleriyle ilgili olarak çalışmamızı ilgilendiren asıl önemli husus, konumları itibariyle üst sınıfa mensup olanlar değil, yaşantıları devlet ve toplumsal teamüllere göre sıra dışı olan kişilerdir. Genel anlamda Müslümanlar, sadece meyhaneye gitmiş olmaları gibi bir sebep nedeniyle de devletin dikkatini üzerlerine çekebilmiştir. İçkiler, en başta günah, sonra yasak ve ardından da kınama gibi etkenlere rağmen, tüm Osmanlı tarihi boyunca az veya çok toplumun hemen her kademesine ulaşmıştır. Hem devlet kayıtları hem de seyyahlar ile vak‘anüvisler, bu Müslüman meyhane müdavimlerini hangi kesimin oluşturduğuna ayrı bir önem vermiştir. Genel anlamda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki dinî, hukukî ve toplumsal farklılık, sosyalleşme mekânlarında yok olmuştur. Bu konuda İstanbul, ister meyhanelerin müdavimi olarak isterse de herhangi bir mekânda oluşturulacak işret araçları yoluyla olsun içki içen Müslümanlara dair örnekler barındırmaktadır.

Ralph S. Hattox, daha heterojen bir müşteri kitlesine sahip olan meyhanelere giden Müslümanları, “namuslu görünme çabasından zaten vazgeçmiş kişiler” olarak nitelemektedir.⁴⁶⁰ 16. yüzyılın sonlarında İstanbul’a gönderilen Viyana elçilik heyetinin en genç üyesi olarak yer alan Baron W. Wratislaw da, özellikle sonradan Müslüman olanların daha çok işret ettiğini belirtmektedir. Bu dönemler, çoğu zaman kendilerine gelerek gece boyunca gizlice şarap içip sabaha karşı evlerine dönerler ve olan biten hakkında kimseye bir şey söylememeleri için de “yalvarırlardı”.⁴⁶¹ Yine Dernschwam da, yasak olan içkinin bilhassa dönemler, yeniçeriler ve diğer askerler tarafından gizlice içildiğini belirtmektedir.⁴⁶² 17. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’da bulunan Rycout, şarabın kanunen yasak olmasına rağmen Türkler arasında son zamanlarda daha fazla itibar görmeye başlayarak dikkatli davranmayı gerektirmeden ve skandala yol açmaktan

⁴⁵⁹ Sevengil, a.g.e., s. 44-45.

⁴⁶⁰ Hattox, a.g.e., s. 85 ve 96.

⁴⁶¹ Wratislaw, a.g.e., s. 48.

⁴⁶² Dernschwam, a.g.e., s. 58.

korkmadan açıkça içilmeye başlandığını gözlemlemiştir. Türklerin nefretle yaklaşımlarına ve Kuran’da tüketimi kesin bir şekilde yasaklanmasına rağmen güçlü bir cezp edici olmasının etkisiyle şarap içmeleri, özellikle domuz eti yemeye nispeten daha bağışlanabilir olduğunu düşünmeleri nedeniyledir.⁴⁶³ 18. yüzyıla ait *Risâle-i Gârîbe* adlı eser ise, bir yandan “sakalı ağarup kalbi kararup yetmiş seksen yaşına varup hamır içenler”den, diğer yandan da, “henüz ağzında hamır râyihası var iken namaz kılmak isteyen mürâ’l mel’unlar;”dan bahsetmektedir.⁴⁶⁴

Bazı Müslümanlar, bu döneme dair eserlerde ifade edildiğine göre genel anlamda inançlarının diğer gereklerini yerine getirmese de, Ramazan ayına, kandil gecelerine, Cuma günlerine, dinî bayramlara kutsiyet atfederdi. Bu konuya dikkat çeken kişilerden biri olan Rycout da, Ramazan ayında şarap içmenin affedilemez bir suç olarak kabul edilmesi nedeniyle Müslümanların herhangi bir skandala fırsat vermemek için on beş gün öncesinden işreti bıraktıklarını belirtmektedir.⁴⁶⁵ Bu doğrultuda Fuzûlî’nin de dikkat çektiği üzere meyhaneler, Ramazan ayında kapalı tutulurdu. O, meyhanelerin Ramazan ayında kapanmasını “kara gün” şeklinde niteleyip hayıflanana, hatta açılması için “Fâtihalar” okunmasını isteyen bir gazel yazmıştır. Kendisinin nice gün içmeyerek birdenbire ibadete yönelmesi, gerçekte olmayan bir şey olarak değerlendirilmiştir. Fuzûlî’nin bu ve bunun gibi daha ileri giden gazelleri, Niyazi-i Mısri gibi meşhur bir mutasavvıf şairin tepkisini de çekmiştir.⁴⁶⁶ Devletin özel olarak hassasiyet gösterilmesini istediği dönem ise, Ramazan ayının başlamasından on gün öncesiydi. Bir görevli, Ramazan ayının başlayacağını on gün öncesinden ilan ederek herkesin “sade bir hayat sürdürmeye başlamalarını” isterdi.⁴⁶⁷ Yine Gelibolulu Mustafa ‘Âli’ye göre ayyaşların ve içki içenler, Cuma namazını kıldıktan sonra meyhaneye gitmektedir.⁴⁶⁸

Ramazan’ın sona ermesi ise, Luigi Bassano’nun 1532-1540 yıllarına ait gözlemlerine göre içki müptelaları ve meyhane müdavimlerinin sarhoş oluncaya kadar içki içmeye başlamasını beraberinde getirirdi.⁴⁶⁹ Bununla birlikte özellikle bu süre zarfında içki içmeyen yeniçerilerin “iştahları iyice kabarmış olarak” içki tüketmeleri, toplumsal normlara karşı açık bir başkaldırı olarak görülerek izin verilmezdi.⁴⁷⁰ Ayrıca 17. yüzyılda Eyüp subaşısına gönderilen bir hüküm, meyhanelerin arife gününden bayramın dördüncü gününe kadar kapalı tutulması, aksi halde subaşı dâhil olmak üzere bu kurala uyulmasını sağlamada kusuru bulunan tüm tarafların sorumlu tutulacağı hakkındadır.⁴⁷¹ Yukarıdaki bilgiler ile çelişiyor gibi görünen bu hüküm, muhtemelen genel bir kanun değil, özel bir duruma istinaden çıkarılmış bir düzenleme olabilir. Ya da teorinin pratikte tam anlamıyla karşılığının olmadığını somut bir örneği olarak da kabul edilebilir. Nitekim

⁴⁶³ Rycout, a.g.e., s. 165.

⁴⁶⁴ 18. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe, Haz. Hayati Develi, Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 25.

⁴⁶⁵ Rycout, a.g.e., s. 160.

⁴⁶⁶ Turgut Karabey, “Fuzûlî’nin Bazı Türkçe Şiirlerinde Görülen Batnî Temayüller”, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, Erzurum 2007, s. 65-67.

⁴⁶⁷ Bassano, a.g.e., s. 128.

⁴⁶⁸ Gelibolulu Mustafa ‘Âli, *Mevâ’idü’n-Nefais...*, s. 217.

⁴⁶⁹ Bassano, a.g.e., s. 131.

⁴⁷⁰ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 220.

⁴⁷¹ İKSEM 61 Numaralı Sicil (H. 1065 - 1066 / M. 1655), s. 296.

1755'te İstanbul'a gelen François Baron de Tott da, büyük bayram günlerinde her meyhanenin kapısının mühürlenerek kapatıldığını yazmasına rağmen, kolluk güçlerinin görmezlikten gelerek açılmasına müsaade ettiği meyhanelerden söz etmesi, bu ikinci ihtimali doğrular görünmektedir.⁴⁷²

Müslümanlar, elbette içki iptilalıklarını ya da meyhane müdavimliklerini, gizlice yapmak zorundaydı. Bu konuda muhtesip, esas olarak iktisadî hayatın kontrolünü üstlenmesinin yanı sıra subaşı gibi sarhoşluğu ve alenî olarak içki tüketilmesini engellemek gibi *emr-i bi'l-maruf nehy-ani'l-münker*, yani iyiliği emretme, kötülükten men' etme yetki ve sorumluluğuna da sahiptir.⁴⁷³ Asayiş ve denetimden sorumlu her bir kolluk gücü, içeriden kontrol mekanizmasının, yani mahallelinin, toplumun da şikâyetlerinden, ihbarlarından faydalanarak genel olarak kararların ve mevcut kuralların uygulayıcısı konumundaydı. Bu açıdan tek değil, bir kaç dereceli bir denetimden bahsetmek mümkündür. Nitekim evlerinde işret ettikleri anlaşılır veya bir meyhanede işret ettikten sonra evine dönerken sarhoş bir halde iken görülürse, dindaşları tarafından kadıya şikâyet edilebilirdi. Bu ise, özellikle yenileşme öncesi dönemde mahalleden ihraç edilmesine kadar varan cezalara maruz kalmalarına neden olabilirdi.⁴⁷⁴ Bu konuda en küçük idari birim olan mahallenin yöneticisi imamlar, özellikle II. Mahmud dönemine kadar diğer pek çok konunun yanı sıra içki içenlerin ve içilen yerlerin tespiti, mahalleden ihraç edilmeleri gibi konularda önemli sorumluluklar yerine getirerek merkezî emirleri uygulamak, asayiş ve düzeni sağlamak ile görevli kolluk güçlerine yardım etmekteydi.⁴⁷⁵ Nitekim kimi zaman kadınların da bulunduğu evlerde düzenlenen bu tür işret eğlenceleri, imam ile birlikte mahallelinin baskını ile kesintiye de uğrayabilmekte ve kötü bir şekilde sonuçlanabilmekteydi.⁴⁷⁶ Dolayısıyla Müslüman bir içki müptelası, özellikle yenileşme öncesinde, en başta dindaşlarının kendisi hakkında davalı olmalarına yol açmamak ve çıkarılacak dedikodulardan korunmak için kendi mahallesinden uzaklaşma zorundaydı. Bu durumda ister gayrimüslimler ile iç içe isterse de yan yana yaşasın, kendi mahallesindeki veya yakınındaki mahallede bulunan meyhaneye gitmesi biraz düşük bir ihtimaldir.

Osmanlı toplum düzeninde, yaşam alanlarını mahalleler düzeyinde ayıran ve şekillendiren din temelli bir hukukî sınır zaten vardı. Müslim ve gayrimüslimler, esas olarak ayrı mahallelerde yaşar, genel olarak da kendi yaşam alanlarının dışına çıkmazdı. Dolayısıyla tamamen Müslümanların oluşturduğu bir mahallede meyhane bulunması yasaktı. Çift taraflı bir etkiye sahip olan bir diğer sınıra göre Müslümanlar, bir meyhaneye girmemeli, bir meyhaneci de Müslüman'ı meyhanesine almamalıydı. Bu, aynı zamanda toplumun genel ahlâk kuralları açısından da doğal bir

⁴⁷² Baron de Tott, **Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, Çev. Mehmet R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser 89, İstanbul, [T.Y.], s. 110.

⁴⁷³ Ergenç, a.g.e., s. 86; İbn Teymiye, **Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe**, Çev. Vecdi Akyüz, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 25-27; Mehrdad Kia, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Yaşam**, Çev. Özgür Özol, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. 97-98; R. Lévy, "Muhtesib", **İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, 1997, s. 532-533.

⁴⁷⁴ Alada, a.g.e., s. 153.

⁴⁷⁵ Kemal Beydilli, **Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir, 2013, s. 17-18. Ayrıca bkz. Altınay, **Eski İstanbul...**, s. 52.

⁴⁷⁶ Ercüment Ekrem Talu, **Dünden Hatıralar**, resimler: Münif Fehim, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1957, s. yok.

sınırdı. Dolayısıyla da bu sınır, tek başına Müslümanları meyhaneden uzak tutma konusunda yeterliydi ve görünürde başka herhangi bir sınıra da ihtiyaç yoktu. Fakat böyle bir düzen, yaşam alanlarını birbirinden ayıran sınıra sıkı sıkıya riayet eden bir toplumsal yapı olmadığı için pratikte tam anlamıyla karşılıklı bulmamaktaydı. Hemen hemen ilk zamanlardan itibaren iç içe bir yaşam da söz konusuydu, bu tür hassasiyetlere bütünüyle sahip olmayan bir kesim de. Hukukî sınırlar, suç ve günah işlenmesini engelleme konusunda yetersiz kaldığında da, ihlallerin cezalandırılması için müdahaleler de söz konusu olacaktı. Georgeon'a göre ise, bir Müslüman, içki tüketerek hem dinî kurala karşı gelmiş, hem de "...Hıristiyan ve Yahudilerle kaynaşmak için Gayrimüslim bir mahalleye girerek imparatorluğun etnik-dini topluluklarını ayrıştıran sembolik sınırı geçmiş oluyordu..." Yani yazara göre sınır, Müslüman ve Gayrimüslim mahalleleri arasında olup bu "...Sınırın bir tarafından diğerine geçmiş olan Müslümanlara aman vermemek mecburi idi."⁴⁷⁷

Müslümanların içki üretememesi, ticaretini yapamaması, meyhaneye gidemeyip işletememesi, şer'î yasak veya hükümler ile ilgiliydi. Müslümanların bu yönde bir suç işlenmesinin önlenmesi ve suçluların cezalandırılması, şer'î hukukun yetkisindeydi. Müslümanlar da, şer'î hukukun hükümlerine uymak mecburiyetindeydi. Temelde şer'î yasağın ve bu yasaktan kaynaklı toplumsal baskının, Müslümanları içkiden uzak tutmaya yeteceği düşünülebilir. Fakat kayıtlar, şer'î hukuka ve kanuna aykırı davranarak günah ve suç işleyen Müslümanların olduğunu göstermektedir. Şer'îye sicilleri ve mühimme defterleri incelendiğinde, hukukî sınırları ihlal eden Müslüman erkek ve kadınların cezalandırıldıkları suçları, şarap veya süci içmek ve sarhoş olmak şeklinde iki gruba ayırabiliriz. Siciller, Hanefi mezhebinde hadd'üş-şü'rb ve hadd'üs-sükr şeklinde karşımıza çıkan bu ayrıma göndermede bulunmak istercesine şarap ya da süci içilmesi ya da bu ve diğer içkilerin içilmesi ile oluşan sarhoşluk durumunu özellikle belirtmiştir. Yine hangi içkinin içildiği belirtilmeksizin sarhoş olduğu için cezalandırılan Müslümanlar da vardır. Bunlar hakkında detay verilmediği için sarhoşluğun şarap veya süci içilmesi ile mi yoksa diğer içkiler ile mi oluştuğu belli değildir. Bununla birlikte bu içkilerin içilmesi nedeniyle verilen cezalarda bir tutarlılık yoktur. Aynı suç, kimi zaman hadd kimi zaman da tazir ile cezalandırılabilmiştir. Yine bu konuda da İslâm hukukunun yansımaları görülmektedir. Ayrıca bu kayıtlar, sadece hadd cezası verilmesine ya da verildiğine dairdir. Hadd cezasının kaç adet sopa vurularak uygulandığı ise belirtilmemiştir.⁴⁷⁸

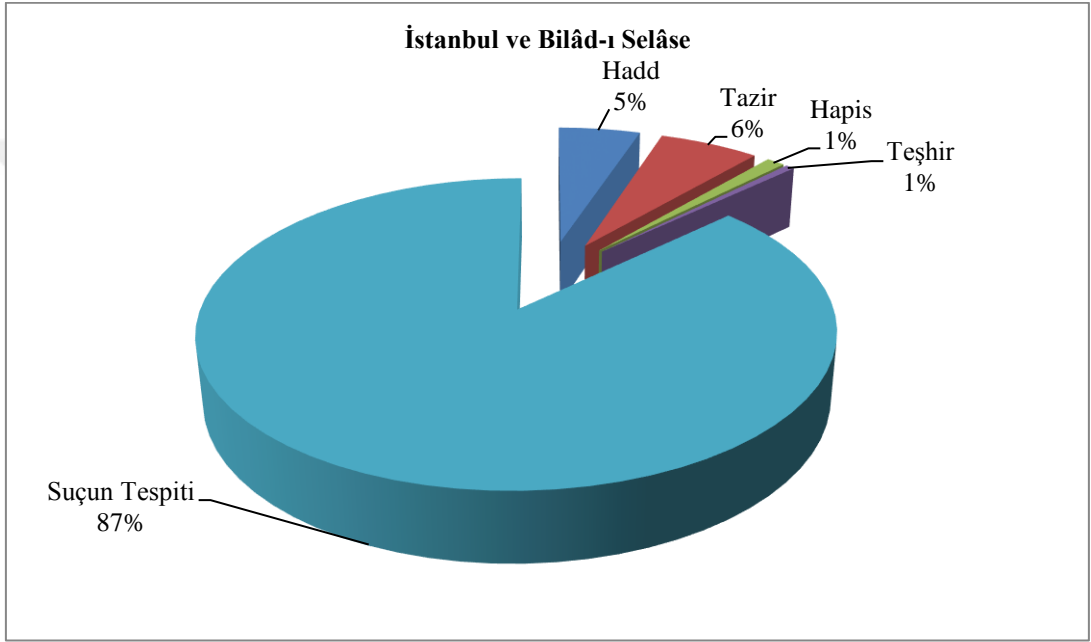
Osmanlı Devleti, şarap içme suçuna yönelik verdiği cezaları dönemselsel olarak ihtiyacına göre de şekillendirmiştir. Örneğin 16. yüzyılda büyük bir gelişme kaydeden donanmanın kürekçi ihtiyacını karşılama gerekliliği, suçluların kürek cezasıyla cezalandırılmasını beraberinde

⁴⁷⁷ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 54.

⁴⁷⁸ Konuyla ilgili örnekler için bkz. Mustafa Akkaya, "XVII. Yüzyılda Üsküdar'da İşlenen Bazı Suçlar", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, VIII, 21-23 Kasım 2014 Bildiriler**, C. II, Ed. Coşkun Yılmaz vd., İstanbul, 2014, s. 253-254; M. Akif Erdoğan, "On Altıncı Yüzyılda Üsküdar ve Civarında Şarap İle İlgili Hukuki Uygulamalar", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII, 2-4 Kasım 2012, C. I**, Ed. S. Faruk Gönçüoğlu, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2014.

getirmiştir.⁴⁷⁹ Osmanlı uleması, devletin ihtiyaçları çerçevesinde uygulamaya koyduğu ceza kanunlarını, özellikle de cürm, cerime denilen para cezalarını sükûtle karşılamış ve kabul etmiştir. Ama 17. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de II. Mustafa döneminde, (1695-1703) birçok vilayette şeriat dışı vergiler ve cezalar yasaklanmıştır. Bu yasak, uzun süreli olmamakla birlikte Tanzimat Fermanı'na kadar kanuna daha az atıfta bulunulmuştur.⁴⁸⁰ Bu cezalara çaptırılan suçlular, mahkemenin kendilerinin iyi haline kanaat getirmesi, itibarlı kişilerin şahitliği ve ailesinin kefilliği gibi şartların oluşması halinde serbest bırakılmaktaydı.⁴⁸¹

Grafik 1: Şer'îye Sicillerine Yansıyan Örneklerde İçki İçen Müslümanlara Yönelik Cezaların Dağılımı⁴⁸²

16. yüzyılın ilk yarısında şarap içen İlyas b. Abdullah ve Kasım b. Abdullah, hadd ile cezalandırılırken,⁴⁸³ Ahmed b. Umur Bey'e, tazir uygulanmıştır.⁴⁸⁴ Konuyla ilgili İSAM tarafından hazırlanan 40 ciltlik Kadı Sicilleri transkripsiyonu incelenmiş ve uygulanan cezalara ilişkin Grafik 1'de görülen genel bir dağılım oluşturulmuştur. Buna göre hamr/süci veya şarap içen 9 kişiye hadd cezası uygulanırken, tazir cezası verilen toplam 11 kişiden 7'si hamr/süci veya şarap içerek aslında aynı suçu işlemişti. Uygulanan cezanın farklı olmasının sebebi, içki içme suçuna yönelik verilecek ceza türünün doğrudan doğruya Kuran'da geçmemesi ile ilgili olabilir. Bu doğrultuda içki içme suçu, Allah hakkı olarak kabul edilen hadd kapsamında değil, tazir cezası kapsamında da

⁴⁷⁹ Örneğin Bilâl b. Abdullah ve Hasan b. Abdullah, hamr ile yakalanarak küreğe konulmuştur. Bkz. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 12, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1982, s. 205, 228 ve 242.

⁴⁸⁰ Uriel Heyd, **Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler**, Çev. Ferhat Koca, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014, s. 63-72.

⁴⁸¹ Sarı, a.g.t., s. 19-20.

⁴⁸² Bu tablo, İSAM tarafından hazırlanan Kadı Sicilleri transkripsiyonu dikkate alınarak oluşturulmuştur.

⁴⁸³ **İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)**, s. 135 ve 168.

⁴⁸⁴ **İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)**, s. 281.

değerlendirilebilmiştir. Aynı kayıtlara göre hadd ve tazîrin yanı sıra 1 örnekte teşhir ve 2 örnekte de hapis cezaları uygulandığı görülmüştür. Üsküdar, İstanbul, Eyüp ve Galata mahkemesine ait siciller, bütün olarak incelendiğinde, şarap içen ya da şarap ve diğer içkilerden herhangi birini içerek sarhoş olan, dolayısıyla subaşı gibi yetkililer marifetiyle yakalanarak mahkemeye kadı huzuruna getirilen Müslümanların, çoğunlukla hangi cezaya çarptırıldığı belirtilmeksizin sadece sicile kaydedildiği de görülmektedir. Suçun tespiti olarak belirtilen bu kayıtlar, 154 vaka ile en yüksek sayıyı yansıtmaktadır. Ramazan b. Hüseyin, Hasan b. Timurhan ve Ali b. Abdullah da, şahitlerin ifadeleri ile ağzında şarap kokusu olduğu anlaşılıp hangi ceza ile cezalandırıldığı belirtilmeksizin sadece sicile kaydedilen kişilerdir.⁴⁸⁵ Bunlar, suç unsurunun tespit edildiği kayıtlar olup ne tür ceza verileceğini belirten kayıtlara oranla daha fazladır.

Şer‘iye sicillerinde, Müslüman kadınların şarap ya da süci içtiği ya da sarhoş olduğuna dair örnekler de bulunmaktadır. Fakat bunlar, erkeklere oranla oldukça az sayıdadır. Kadı Sicilleri transkripsiyonları tarandığında içki içen 154 (%87) erkeğe karşılık, 23 (%13) kadın kaydına rastlanmıştır.⁴⁸⁶ Bu konuda asıl önemli olan, kendi istekleri doğrultusunda bireysel olarak içki tüketen kadınlardır. Çoğu kez detaylı bilgiler sunmayan kayıtlar, bireysel içki tüketimi ile mesleği gereği işret sofralarına cinsellik katmak üzere bulunmasının bir gereği olarak ortaya çıkan kullanımı birbirinden ayırt etmemizi sağlayacak bilgilerden yoksundur. Yine de bazı bilgi kırıntıları üzerinden yorumlarda bulunmak da mümkündür. Bu konudaki ilk örnek, 16. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. Üsküdar mahkemesi kayıtlarına göre Satula bnt. Abdullah, “bi’l-fi’l hamırla mükeyyef idiği” şeklinde şahadet üzerine tazir ile cezalandırılmıştır.⁴⁸⁷ Satı(?) bnt. Abdullah ve Fatma bnt. Ali ise, cinsellik katmak üzere işret sofralarında bulunma olasılığı yüksek olan kadınlara örnektir. Bu iki kadın, 1534 yılında Yusuf b. Abdullah ve Hoca Mansûr kulu Hamza tarafından pereme ile “İslâmbol’dan” Üsküdar’a getirilerek seyir halinde şarap ve rakı ile işret ederken subaşı Mustafa Bey’e yakalanmıştır. Erkeklerden sadece Yusuf’a tazir cezası verilirken, “işrete ve seyre geldik” şeklinde suçlarını kabul eden kadınlar ise, suçları tespit edilip sicile kaydedilmiştir.⁴⁸⁸

Yenileşme öncesi dönemde, sadece meyhaneye gittiği ve içki içtiği için değil, aynı zamanda içkili toplantılar esnasında ya da sarhoşluk hali ile asayiş sorunlarına yol açtığı için suçlanan Müslümanlar da vardı. Hem şarap içen ve sarhoş olan hem de asayiş sorunlarına yol açan bu kişilerin nasıl cezalandırıldıkları sicillerde kayıtlı değildir. Ama iç içe geçmiş, bilhassa da asayiş tehdit eden suçlar işlemeleri, çifte ceza olarak daha sert biçimde cezalandırıldıklarını

⁴⁸⁵ İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549), s. 123 ve 125.

⁴⁸⁶ Erkekler veya kadınlar ile ilgili belirtilen sayı ve oranlar, içki içme suçu işleyen Müslümanlara yönelik uygulanan cezalara ilişkin genel bir fikir vermeyi hedeflemektedir. Her ne kadar bu oranlarla ilgili sayılar, sicillerden titizlikle tespit edilmeye çalışılmışsa da, gözden kaçabilecek bazı kayıtların olabileceği ihtimal dâhilindedir. Fakat bunlar, her iki grup için tespit edilmiş olan oranı belirgin bir şekilde etkiler düzeyde olmayacaktır. Son olarak belirtilmesi gereken önemli unsurlardan biri, sicillerden tespit edilen bu sayıların, içki içen Müslümanları değil, bizzat itiraf, şahitlerin ifadesi ve denetimden sorumlu görevlilerin teftişleri ile yakalananları yansıttığıdır.

⁴⁸⁷ İKSÜM 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/1518-1521), Haz. Rifat Günalan vd., Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 462.

⁴⁸⁸ İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536), s. 102.

düşündürmektedir. Bu yöndeki ilginç örneklerden birine göre el-Hâc Mehmed b. Ali, her gece dükkânından on beş-yirmi meşininin çalındığını iddia ederek şüphelendiği tabbah Mehmed'in sorgulanmasını istemiştir. Zanlının evindeki aramada on bir meşin bulunması üzerine ifadesine başvurulmuş aşçı Mehmed, "hamr eyledim sarhoşluk belâsı ile eyledim" diyerek suçunu itiraf etmiştir. İşlediği hırsızlık suçunun cezasından kurtulmak için vermiş olması muhtemel bu ifade, sarhoşluk suçunun cezasının daha hafif olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Fakat belirttiğimiz gibi sicilde, verilen cezaya dair bir bilgi yoktur.⁴⁸⁹ Yine Yusuf b. Abdullah'ın sarhoş bir halde kavga etmesi de, sadece sicile kaydedilmiştir.⁴⁹⁰ Bu şekilde 16 ila 18. yüzyıllarda içki içerek sarhoş bir halde bıçak ve balta gibi aletler ile adam yaralama, öldürme, bunun bir parçası olarak hırsızlık, yoldan geçenlere saldırma, darp ve küfür etme, habersizce başkasının evine girme, kadınlara musallat olup korkutma ve diğer "yaramazlık"lar, bu tür suçları işleyip kendilerini engellemeye çalışan kişilere veya görevlilere saldırarak yaralama gibi pek çok asayiş olayı, verilen cezalar belirtilmeksizin yalnızca suçun tespitine dayalı olarak sicile kaydedilmiştir.⁴⁹¹

Sarhoş olup asayiş sorunlarına yol açanlar arasında, erken dönemlerden itibaren kendilerine içki tüketimi konusunda bir takım imtiyazlar tanınan yeniçeriler ve ordu mensubu diğer askerler de vardır. Muhtemelen sahip oldukları kimlik, herhangi bir ceza almalarını da engelliyor olmalı ki, cezalandırıldıklarına dair bilgiler var, ama somut örnekler yok denecek kadar azdır. Örneğin Selânikî, Ramazan ayında şarap içenlere "siyâset" olunması, meyhanelerin kapatılması, bayramda da kefere panayırı gibi salıncak" kurulmaması gibi Müslümanlara yönelik önlemlerinden dolayı subaşı Rıdvan Çavuş'un Tahtakale'deki evinin yeniçeri saldırısına maruz kaldığını belirtmektedir. Subaşı Rıdvan Çavuş ve ev ahalisi, bu saldırıdan canlarını zor kurtarmıştır.⁴⁹² Bu dönemde İstanbul'a gelen Wratislaw da, bazı akıllı kişiler ile askerlerin, yani yeniçerilerin mevcut içki yasaklarını önemsemediğini, Hristiyan mahallelerindeki meyhanelere giderek istedikleri kadar yiyip içip para da vermediklerini belirtmektedir. Meyhane sahibi, dayak yemek istemiyorsa yeniçerilere tek söz söylememeli, meyhanedekiler de onlardan uzak durmalıdır. Ama yeniçeriler, yakalanmaları halinde bu gibi davranışlarından dolayı falaka ve hapis cezaları da alabilirlerdi.⁴⁹³

⁴⁸⁹ İKSÜM 56 Numaralı Sicil (H. 990 - 991 / M. 1582 - 1583), s. 67.

⁴⁹⁰ İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536), s. 360.

⁴⁹¹ İKSÜM 51 Numaralı Sicil (H. 987 -988 / M. 1579 - 1580), Haz. Rifat Günalan, Arapça Metin: Mehmet Canatar – Mehmet Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 164, 269, İKSÜM 56 Numaralı Sicil (H. 990 - 991 / M. 1582 - 1583), s. 130, 194-195, ve 208-209; İKSÜM 84 Numaralı Sicil (H. 999 -1000 / M. 1590 - 1591), Haz. Rifat Günalan, Arapça Metin: M. Canatar - M. Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 463, 493, 598-599 ve 614; İKSBM 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), s. 784-785; İKSİM 18 Numaralı Sicil (H. 1086 - 1087 / M. 1675 - 1676), Haz. Salih Kahrıman vd., Arapça Metin: M. Akman, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2010, s. 134-135; İKSBM 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), s. 301; İKSEM 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620), s. 411-415; İKSEM 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644), s. 78; İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662), s. 126 ve 286.

⁴⁹² Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, C. II, Haz. Mehmet İpşirli, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, s. 601.

⁴⁹³ Wratislaw, a.g.e., s. 48-49.

Benzer bilgileri, 16. yüzyıl acemioglanları için kaydeden John Wilhelm Zinkesisen, “yaptıklarından dolayı saçlarının tellerine dahi zarar gelmeden” çekip gittiklerini belirtmektedir.⁴⁹⁴

Acaba Müslümanlar, meyhanecilik yapma konusunda da kural ihlalleri gerçekleştirmiş miydi? 18. yüzyılda kaleme alınmış *Risâle-i Garîbe* adlı eser, “...Müsliman olup meyhânacılık edenler;”den söz etmektedir.⁴⁹⁵ Bu kaynağı kullanan Ebru Boyar ve Kate Fleet, sözü edilen ifadeyi “...şehrin farklı bölgelerinde meyhane işleten Müslüman meyhane sahipleri de vardı.” şeklinde doğru ve kesin bir bilgi gibi değerlendirilmiştir.⁴⁹⁶ Fakat *Risâle-i Garîbe*’deki bu ifade, doğru olsa bile en azından yenileşme öncesindeki evre için kural dışı ve istisnâî bir durum olarak kabul edilmelidir. Zira böyle bir şeyin pratikteki varlığı, Müslümanların meyhanecilik yapabildiğini değil, kurala rağmen bir ihlalin yaşandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu tür yerler tespit edildiğinde, ihlallerin artışının önlenmesi ve hukuka aykırı eylemin cezalandırılması için tedbir alındığı, meyhanenin kapatılıp meyhaneci hakkında da sert uygulamalara gidildiği düşünülebilir. Müslümanlar, bir meyhanenin işletmecisi olamazdı, ama kendisine ait bir dükkânı, bir gayrimüslime kiralayabilirdi. Bir diğer ifadeyle bir Müslüman, meyhane olarak işletilen bir dükkânın sahibi konumunda olabilirdi. Nitekim Mustafa Çelebi b. Mehmed, Üsküdar’da Balaban İskelesi ve deniz kıyısında olan dükkânını, meyhane olarak işletilmek üzere kiraya vermişti. Aldığı kira bedelini de, bir süreliğine Abdünnebi Çavuş b. Hüseyin Çavuş’a olan borcuna mukabil olarak göstermişti. Bununla birlikte Mustafa Çelebi’nin dükkânını meyhane olarak işleten zimmînin kimliği hakkında bilgi sahibi değiliz.⁴⁹⁷ Görüldüğü gibi şer’î hukukun Müslümanlara yönelik şarap ve diğer içkiler ile meyhanelere dair hükümleri, pratikte tam olarak karşılığını bulamamış, Müslümanlar müskirâttan uzak tutulamamıştır.

Müslümanlar, içki tüketimi konusunda şer’î hukuk ve bu doğrultuda hazırlanmış kanunnameler doğrultusunda hareket etmek zorundaydı. Yukarıda görüldüğü gibi kurallara aykırı davranarak hem günah hem de suç işleyen Müslümanlar, çeşitli şekillerde bireysel olarak cezalandırılmışlardır. Eğer şer’î hukuk ve kanun maddeleri, Müslümanların içki tüketmesini engellemekte yetersiz kalırsa, bu kez de padişahlar, şer’en ve kanunen belirlenmiş olan yasağı güçlendirmek amacıyla fermanlar yoluyla içki tüketimine dar ölçekli bir müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale, sadece Müslümanların içki tüketmesini engellemeye dönük değil, aynı zamanda içki tüketiminin başkalarını, özellikle de dindaşlarını rahatsız ederek toplum düzenini bozacak düzeye ulaşmasıyla da ilgilidir. Devlet, bu tür bir müdahalede, temelde Müslümanların içki tüketmesini değil, alenî olarak tüketmesini ve Müslümanlar arasında artış göstermesini, kontrolden çıkmasını, etrafi rahatsız edecek bir boyuta ulaşmış olmasını önemsemekteydi.⁴⁹⁸ Devletin söz konusu müdahalesi, şer’î hukukta ve kanunnamelerde zaten içkilerin ve meyhanelerin Müslümanlara yasak

⁴⁹⁴ Zinkesisen, a.g.e., C. III, s. 162-163.

⁴⁹⁵ *Risâle-i Garîbe*, s. 35.

⁴⁹⁶ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 215. Benzer bir değerlendirme için bkz. Toprak, a.g.t., s. 67.

⁴⁹⁷ *İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662)*, s. 131-132.

⁴⁹⁸ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 206 ve 220.

olmasından ayrı bir durumdur.⁴⁹⁹ Bunlar, sadece şer'î hükmün, örfe, kanuna yansımadır. Dolayısıyla burada söz konusu olan esas husus, şer'i hükmün ve kanunnamedeki kaydın Müslümanların içki tüketmesini, meyhanelere gitmesini ve gayrimüslimlerin de kurallara uygun hareket etmesini sağlayamadığını ya da bu konuda yetersiz kaldığını ifade etmektir.

II. Bayezid'in Hüdavendigâr Sancağı'na yönelik 1508 yılı Ramazan'ında yayınladığı yasaknamesinde de görüldüğü üzere devletin müdahalesi, her zaman yürürlükte olan hukukun Müslümanların içki içmesini önleyemediği, bu konuda suçlu olanları cezalandırmakta yetersiz kaldığı, içki tüketiminin kontrolden çıktığı zamanlarda, yaygın hale gelen suç unsurunun ortadan kaldırılması amacıyla da söz konusu olmuştur. Bir diğer ifadeyle devleti müdahalede bulunmaya yönelten etken, Müslümanların asayiş ve düzeni ihlal edecek düzeydeki içki tüketimidir. Bu gibi durumlarda ulemanın ve dindar Müslümanların şikâyetçi olması ise, devleti de müdahalede bulunmaya iten önemli bir sebeptir. Zira içkinin kamusal alanda görünür bir şekilde alenen yapılması, Müslümanları daha fazla içki tüketmeye sevk edebileceği endişesini beraberinde getirmektedir. Devletin bu tür bir müdahalesi, şer'î yasağı ve toplumsal engelleme biçimini desteklemekte, hem güç almakta hem de etkisini arttırmayı hedeflemektedir. Devletin bu müdahalesi, esas olarak Müslüman tebaayı şarap ve diğer içkilerden uzak tutmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda yasaknameye aykırı hareketlerde bulunan Müslümanlar, toplantıları bozulmak suretiyle yakalanarak suç unsuruna göre hadd, tazir, teşhir, *tedip* ve uzun süreli hapis cezalandırılacaktır.⁵⁰⁰ Onur Gezer'in de bekâr odaları üzerinden ifade ettiği gibi devletin şer'î müdahale biçimi, eylemi hem günah hem de suç, toplumsal engelleme biçimi, ayıp ve son olarak kanunî müdahale şekli de yine suç ve yasak şeklindeydi. Dolayısıyla tüm bu engellemelere rağmen içki içen bir Müslüman, hem günah işlemiş, hem ayıplanmış hem de asayiş tehdit eden eylemleri nedeniyle devletin gözünde aykırı ve marjinal olarak tanımlanmış olmaktadır.⁵⁰¹

Kâtip Çelebi'ye göre bu türden yasaklamalar, “avamın sırtından şeriatın sopasını eksik etmesinler” şeklinde *uluların* verdiği öğütten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yöneticiler, “görünürde yasaklamak ve cezalandırmak” şeklinde kendi üzerlerine düşen görevi yerine getirmektedir. Kâtip Çelebi'ye göre bu türden *nesnelere* tutulan halkın yapması gereken, “...baştakilere karşı açıkça içmeyerek edebi elden bırakmamaktır...”. Herkes, evinde ne isterse yapabilir. Çünkü muhtesip ve baştakiler, “üzerlerine gerek olmayan bir işi” yaparak evin içine müdahale edemezler.⁵⁰² Yukarıda devlet adamlarının içki tüketmesine dair belirtilen yaklaşımlar da, aynı kapsamda değerlendirilebilir. Bu doğrultuda 17. yüzyılda IV. Mehmed'in hocası Vanî

⁴⁹⁹ Bu konudaki örnekler için bkz. Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 349, C. II, s. 42; C. III, s. 91; Yücel ve Pulaha, a.g.e., s. 34.

⁵⁰⁰ Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 232-234.

⁵⁰¹ Gezer, a.g.m., s. 552.

⁵⁰² IV. Murad'ın Bağdat Seferi esnasında bile askerlerin tütün içmesi önlenememiş, yakalananlar sert şekilde öldürülmesine rağmen, yine de tütün içenler görülmüştür. Bu yüzden Kâtip Çelebi, tütün örneği üzerinden yasakların tüketimi engelleyemeyeceği görüşündedir. Bkz. Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 39-40 ve 46. İlgili kısımları, aynı kitapta yer alan Süleyman Uludağ'ın çevirisi ile karşılaştırmak için bkz. 167-168 ve 174.

Mehmed Efendi'nin görüşü, Osmanlı Devleti'nin yaklaşımına dair somut bir örnek olma niteliğindedir. Son olarak şöyle bir genel değerlendirme yapılabilir: devlet, hukukî düzenlemelerle özel anlamda Müslümanların içki tüketimi konusunda uyması gereken kurallara uymalarını sağlamaya çalışmış, bireysel düzeyde gerçekleşen ihlallerin genel anlamda asayiş ve düzeni tehdit edecek bir boyut kazanması halinde doğrudan doğruya geniş çaplı müdahalelerde bulunmuştur.

1.6.4.2. Gayrimüslimlerin Hukukî İhlalleri

İçki tüketen İstanbul'daki gayrimüslimler, sadece Osmanlı tebaası olan zimmîlerden oluşmamaktaydı. Dikkate değer bir sayıya sahip olup nüfus sayımlarına dâhil edilen yabancı devlet tebaası da vardı. Bu yabancılar, çeşitli elçiliklere bağlı olarak görev yapan diplomatlar ile aileleri, Osmanlı Devleti veya özel sektör için çalışanlar, tacir ve işçilerden oluşmaktaydı. Ayrıca yerleşik olmadığı için nüfus sayımlarına da dâhil edilmeyen geniş bir yabancı nüfus daha vardı. Bu yabancı nüfus, genellikle yabancı gemilerde çalışan denizcilerden oluşmaktaydı.⁵⁰³ Yerleşik olmayan nüfus arasında geçici süre ile İstanbul'da demirlemiş elçilik maiyeti olan donanma mürettebatını da dâhil edebiliriz. Yine çeşitli sebeplerle belirli süreler için İstanbul'a gelen seyyahlar da, yabancı devlet tebaası arasında olup meyhanelerin müşterisi ya da içki tüketiminde pay sahibi olabilmektedir. Bu şekilde gelen tüm yabancılar, çalışmada "yerleşik olmayan nüfus" olarak tanımlanmıştır. Seyyahlar, özellikle klâsik dönemde şarap ihtiyaçlarını doğrudan Rum köylerinden karşılamaktaydı.⁵⁰⁴ Bu seyyahlar, doğrudan olmasa da dolaylı olarak zaman zaman Müslümanların içki içmesini, meyhane gitmesini engellemek, asıl olarak da asayiş kaygısı ile uygulanan genel içki ve meyhane yasaklarından etkilenenmekteydi. Busbecq, bu olumsuz durumdan etkilenmemek için müracaatta bulunarak güçlüklerle şarap temin etme izni sağlamıştı.⁵⁰⁵

Osmanlı tebaası olsun veya olmasın İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin din, toplum ve devlet nezdinde suçluluğu, meyhaneye gittikleri için değildir. Osmanlı Devleti de, genel olarak Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerin içkilere yönelik yaklaşımına odaklanmaksızın bir serbestlik tanırken, sarhoşlukla kamu düzeninin ihlal edilmemesi şeklinde bir sınır koymuştur. Bu doğrultuda sarhoş olup kamu düzenini bozmaya yönelik eylemlerin içinde yer almamak, Osmanlı Devleti'nin onlara yönelik uyguladığı serbestinin temel sınırınıdır. Gayrimüslimlerin sarhoş olmasının bir suç unsuru teşkil etmesi, adam yaralama, öldürme gibi olaylara sebebiyet vererek kamu düzeninin bozulmasının yanında gayrimüslimlerle aynı mahallede iç içe yaşayan Müslümanların rahatsız

⁵⁰³ Deal, a.g.e., s. 45.

⁵⁰⁴ Örnekler için bkz. Busbecq, a.g.e., s. 20-21; Dernschwam, a.g.e., 218, 225, 226, 286 ve 313; Thévenot, a.g.e., s. 117; Jean Baptiste Tavernier, **Tavernier Seyahatnamesi**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 129; Gêrlach, a.g.e., s. 847; J.F. Michaud-J.J.F. Poujoulat, **İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830**, Çev. Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 127-128; Helmuth von Moltke, **Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)**, Çev. Hayrullah Örs, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1960, s. 49; James Ellsworth De Kay, **1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler**, Çev. Serpil Atamaz Hazar, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara, 2009, s. 141.

⁵⁰⁵ Busbecq, a.g.e., s. 196-197.

edilmesi ile de ilgiliydi. Bu doğrultuda gayrimüslimler, esas olarak Müslümanlar ile iç içe yaşadıkları yerlerde, içkilerini alırken ve taşırken daha dikkatli davranarak Müslümanların hassasiyet gösterdiği değerlere yönelik aykırı davranışlarda da bulunmamalıydı. Aynı zamanda onlar, içkinin tüketimi, ticareti, meyhanelerin kullanımı ve işletilmesi ile ilgili sahip oldukları şer'î imtiyazları, kurallara ve kısıtlamalara aykırı bir şekilde kullandıkları zaman özelde Müslümanların ve beraberinde de devlet tarafından suçlanmıştır.

Osmanlı tebaası olsun olmasın İstanbul'da yaşayan gayrimüslimler, meyhaneye gittiği için değil, devletin önemseydiği konulara aykırı durumlar baş gösterdiği için devlet nazarında önem taşımaktadır. Bu yüzden de gayrimüslimler ile ilgili devlete ait arşiv kayıtları, meyhaneye gidenler değil, kural ihlalinde bulunanlar ve herhangi bir suça karışanlar ile ilgilidir. Müslümanlara içki satan, meyhanecilik mesleğinin gerektirdiği kurallara riayet etmeyen ve böylece kendilerine tanınan imtiyazlara aykırı hareket ederek toplum düzenini bozan gayrimüslimler ve meyhaneciler, Müslümanlar ile ilgili suç unsurunun sorumlusu olarak görülmüştür. Bunun devletin aldığı önlemlere yönelik iki yansıması olmuştur. Birincisi, meslekî ve toplum düzeniyle ilgili ihlallerin dar ölçekli müdahalelerle çözülmesidir. İkincisi, ilk müdahale yönteminin etkili olmadığı hallerde söz konusu olan içki ticaretinin yasaklanması ya da kısıtlanması ve bu kapsamda meyhanelerin de kapatılmasıdır. İlki, daha çok, soruna yol açan bireyi ve mekânını cezalandırırken, diğeri, içki ticaretini dar ve geniş ölçekli olarak kısıtlamak ya da yasaklamak şeklinde daha genel bir müdahaleyi ifade etmektedir. Burada ilk olarak devletin suç eylemlerini gerçekleştiren gayrimüslimlerin ve bu konuda sorumlu tutulan meyhanecilerin toplum düzenine yönelik kural ihlallerine ve bunlara getirilen dar ölçekli çözümlere yer verilmiştir.

Meyhanelerin işletmecisi konumundaki gayrimüslimler, kaçak olarak faaliyet göstermek, Müslüman mahallesinde ve kutsiyet arz eden mekânların yakınında meyhane açmak, evlerini meyhaneye dönüştürmek, Müslümanlara içki satmak, gürültü gece geç vakitlere kadar faaliyet göstermeleri gibi çok çeşitli alanlarda meslekî ve toplum düzeni açısından kural ihlallerine yol açmışlardır. Meyhaneciler, gerekli tüm şartları sağlasalar bile ruhsat almadan faaliyete başlayamadıkları için öncelikle yeni meyhane açma konusunda yetkili Hamr Emni'nden bu konudaki gerekli izni almak zorundaydı. Aksi takdirde meyhaneleri kaçak olarak tanımlanmaktaydı. Bu şekilde faaliyet gösteren pek çok örnekten 17. yüzyıla ait olanları, Hamr Emni'nce tespit edilerek şikâyeteye konu olmuş ve meyhaneleri de kapatılmıştır.⁵⁰⁶

Ayrıca meyhaneciler, Müslüman mahallesinde meyhane açmamalıydı. İhlal konusu Müslüman mahallesi olunca, aynı zamanda cami, türbe, tekke gibi dinî mekânlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tür ihlallerin yaşanması, esas olarak İstanbul'un fethedildiği ilk zamanlar için söz konusu olan teorik bilginin 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulamadaki özelliğini

⁵⁰⁶ **Mahkeme Kayıtları Işığında...**, C. III, s. 106, 235-236, 249 ve 262-263.

yitirmesi ile ilgilidir. Böylece oluşan iç içe yaşam, Müslümanların meyhanelerden kaynaklı olarak içki tüketim usullerinden şikâyet etmesini de beraberinde getirmiştir. Bu konuda ilk şikâyetlerin de, Müslümanlar ile bir arada yaşayan gayrimüslimlerin sözü edilen dinî mekânların yakınına meyhane açmalarıyla birlikte ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Şikâyetlerle birlikte zamanla meyhanelerin açılacağı mahallerle ilgili düzenlemeler de oluşmuştur. 18. yüzyılda hem bir Müslüman mahallesinde hem de cami-i şerîf yakınında açılmış olan meyhanelerin hukukî durumu hakkında hâlâ fetvalar istenebilmektedir. Verilen fetva ise, bu tür meyhanelerin kapatılmaları yönünde olmuştur.⁵⁰⁷

Mahalle düzlemindeki sorunlar, sadece Müslümanların gayrimüslim mahallelerine yerleştirilmeleri şeklinde tek taraflı değil, aynı zamanda zimmî ve müstemenlerin etkisiyle de yaşanmıştır. Nitekim namaza kolaylıkla yetişebilmeleri gerekçesiyle Müslümanların oturması gereken cami ve mescitlerin yakınındaki sokak ve mahallelerdeki evler, zimmî ve Frenklere satılmış ya da kiralanmıştır. Onlar da, buralarda meyhaneler işletmek, zina yapmak gibi çeşitli uygunsuzluklara yol açmışlardır. Bu türden sorunlara yönelik getirilen çözüm, evlerin hemen müsadere edilerek o günkü değeri üzerinden Müslümanlara satılması şeklindedir. Kadı ve kaymakam ve diğer görevliler, “Uyanık olun, herhangi bir kâfir milletin vaadine ya da hediyesine kanıp da yoldan çıkmayın; onlara gizliden iltimas geçmeyin.” şeklinde uyarılmıştır.⁵⁰⁸ Dolayısıyla hangi etkene bağlı olarak ortaya çıkarsa çıksın bu husustaki sorumlu taraflardan biri, belki de esas sorumlu, evlerini ve dükkânlarını zimmî ve müstemenlere sattıkları için Müslümanlar, bu tür usulsüzlüklere onay verdiği için kadıların kendisidir.

İçkinin tüketim usulleri gibi bazı gündelik yaşam pratikleri, zaman zaman gayrimüslimlerle bir arada yaşayan Müslümanlar arasında çatışmalara yol açmıştır. Bu tür sorunlardan dolayı farklı dine mensup insanların bir arada bulunması pek istenmemiştir. Böyle durumlarda yetkililer, Müslüman mahallelerinde ve özellikle mescit çevresinde gayrimüslim yerleşimlerinin engellenmesi konusunda uyarılmışlardır.⁵⁰⁹ Bu konudaki fetvalarda, özellikle Müslüman mahallelerinde gayrimüslim unsurların çoğunluğu sağlayacak duruma gelmesinin istenmediği ve buna yol açacak gelişmelerin engellendiği görülmektedir.⁵¹⁰

Müslümanlardan oluşan Langa Kâtip Kasım Mahallesi örneği, bir mahallenin zamanla nasıl gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bir mahalleye dönüşebildiğini ve mescit gibi dinî ve mektep gibi dünyevî bir mekânın gayrimüslimlere ait evlerin ve meyhane gibi dükkânların arasında ve yakınında kalabildiğini açıkça göstermektedir. Sözü edilen mahallede Müslümanlara ait evlerin sayısı, üç yüzden fazla iken, zaman geçtikçe çoğunluğunun gayrimüslimlerce satın alınması, bir

⁵⁰⁷ ‘Abdurrahîm Efendi, **Fetâvâ-yı ‘Abdurrahîm**, C. II, Dâr’üt Tıba’t’ül- Ma’mûret’üs Sultâniyye, Konstantiniyye, 1243, 421-422.

⁵⁰⁸ Edhem Eldem, “İstanbul: İmparatorluk...”, s. 187-189.

⁵⁰⁹ Ahmet Refik Altınay, **Hicrî On Birinci Asırda...**, s. 53-54.

⁵¹⁰ Düzdağ, a.g.e., s. 94.

kısının da kiralanması nedeniyle otuz üç adede kadar gerilemiştir. Hatta mahalledeki Kâtip Kasım mescidi ile mektebi, bitişiğinde bulunan yedi evden dördünün satın alınıp üçünün de kiralanmasıyla tamamen gayrimüslim evleri arasında kalmıştır. Mahallede azınlıkta kalan Müslümanlar, mağduriyetlerini beyan ederek sorunun çözümünü talep etmişlerdir. Bu sorun, Müslümanların evlerini satın alan gayrimüslimlere öncelikle Müslüman olmalarının teklif edilmesi, kabul etmezlerse, evlerini rayiç bedel üzerinden Müslümanlara satmaları, kiracı statüsünde olanların da evlerden çıkarılması şeklinde çözülmüştür.⁵¹¹ Bir Müslüman mahallesinde zimmîlerin satın alma ve kiralama yoluyla azınlık durumundan çoğunluğa geçmeleri, mahalledeki caminin de zimmîlere ait ev ve dükkânlar arasında kalmasına dair örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁵¹² Yine aynı şekilde yetkililer, kimi zaman Müslüman mahallelerinde ve özellikle mescit çevresinde zimmîlerin yerleşmemeleri konusunda uyarılmışlardır.⁵¹³ Bu konudaki fetvalarda, özellikle Müslüman mahallelerinde zimmî unsurların çoğunluğu sağlayacak duruma gelmesinin istenmediği ve buna yol açacak gelişmelerin engellendiği görülmektedir.⁵¹⁴ Görüldüğü gibi bu şekilde satın alma ve kiralama yoluyla bir Müslüman mahallesine yerleşerek azınlık statüsünde iken zamanla eşit bir sayıya ya da çoğunluğa ulaşarak oluşmuş, dolayısıyla da dinî karakteri değişmiş mahalleler de olmuştur. Bu mahalleler, Müslümanlar açısından kutsiyet arz eden cami, mescit, türbe ve tekkelerin yakınında neden ve nasıl bir meyhanenin var olabildiğini açıklamaktadır.

Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşamasının konumuz ile ilgili kısmı, “...Müslimân mahallesi içinde şarâb satan meyhânacılar;...”⁵¹⁵ ve meyhanelerin dinî ve dünyevî mekânların yakınında açılmasıyla ilgilidir. İstanbul’un bütünü ve bütün tarihi boyunca önemini koruyan kutsiyet ve hassasiyet atfedilen tüm mahallere ilişkin yüzlerce sorundan bahsetmek mümkündür. Burada tüm süreci anlamlı kılmak adına seçilen örneklerden birine göre Sur içi İstanbul’daki Abdi Çelebi Mescidi mahallesinin cemaati, Ermeni Kilisesi yakınındaki keşişhaneye ek olarak inşa edilen bir keşişhanede çalgılı eğlenceler düzenlenerek şarap içilip kendilerinden geçecek kadar gürültü patırtı yapılması nedeniyle mescitte namaz kılamaz hale gelmelerinden rahatsız olmuşlardır. Bunun üzerine 1565 yılında, başta imam ve müezzin olmak üzere yeniçeri ve sipahiler gibi görevliler ile birlikte şikâyetçi olmuşlardır. Araştırılması istenen meselenin doğruluğu saptanırsa, şer‘en aykırı olan keşişhanenin yıkılmasına, çalgı çalınıp şarap içilmesinin yasaklanmasına karar verilmiştir.⁵¹⁶

Yaklaşık elli sene sonra yine aynı yerde, ama bu kez meyhanenin varlığı ile ilgili bir sorun yaşanmıştır. Yine Abdi Çelebi Mescidi etrafında bulunan Hâce Hâtun ve Kara Hasan gibi mahalleler, “kadîmden Müslimîn mahalleleri olup etrâfında meyhane olagelmemiş iken” bazı

⁵¹¹ Ahmet Refik, **Hicri On Birinci Asırda...**, s. 53-54.

⁵¹² Ahmet Refik, **Hicri On İkinci Asırda...**, s. 30-31, 88-89 ve 105.

⁵¹³ **İstanbul’da Sosyal Hayat**, C. I, Haz. Ahmet Kal’a, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997, s. 154.

⁵¹⁴ Düzdağ, a.g.e., s. 94.

⁵¹⁵ **Risâle-i Garîbe**, s. 45.

⁵¹⁶ **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)**, s. 211.

zimmîler, adı geçen mescit etrafındaki evlerini meyhaneye dönüştürmüşlerdi. Bu meyhanelere gelen “erbâb-ı şer-şûr”, gece gündüz toplanarak şarap içip gürültü ve patırtılarla mescitte gerektiği gibi namaz kılınmasını engellemiştir. Ayrıca Müslümanlar, oradaki cadde üzerinden fiçı ile geçirilen şarabın kokusundan da rahatsız olmuştur. Yaşanan bu sorunların engellenmesi dair daha önce gönderilen hüküm, etkili olmamış, bölge ahali de, 1616 yılında yeniden şikâyetçi olmuştur. Şikâyetin doğruluğu, konuyu yerinde incelemek üzere bölgeye gönderilen görevlilerce de teyit edilince, zimmîlerin meyhanelerinin ortadan kaldırılmasına ve cadde üzerinden fiçı ile şarap taşımalarının yasaklanmasına karar verilmiştir.⁵¹⁷ Müslüman mahallesinde gayrimüslimlerin meyhane açarak, evlerini meyhaneye dönüştürerek ya da bakkal gibi diğer dükkânlarda şarap satması, sarhoşların Müslümanların ailesine musallat olması gibi sorunlara dair örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁵¹⁸

Müslüman mahallesinin yanı sıra cami, mescit, türbe ve tekke gibi kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî mekânların yakınında açılan meyhaneler de sorunlara yol açmıştır. Bu tür sorunlar, Galata’ya bağlı İstinye’deki Yeniköy örneğinde olduğu gibi 16. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. 1594’te Yeniköy’deki Müslüman ahali, gayrimüslimlerin evlerini bütünüyle meyhaneye dönüştürmeleri, dolayısıyla köylerindeki caminin de meyhanelerin ortasında kalması ve alenen Müslümanlara şarap satılması gibi kural ihlallerinin yol açtığı bazı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim “feseke” güruhu, gürültü ve patırtılarla köydeki Müslümanların vakit ve Cuma namazı kılınmalarına engel teşkil ettiği gibi sarhoş olup ellerinde bıçak ve nacak ile de küfürler savurup rahatsızlıklara, dolayısıyla da şikâyetlere yol açmıştır. Köyün Müslüman ahalesinin şikâyetleri üzerine gayrimüslimler, alenen şarap satmamaları konusunda “muhkem tenbih ve te’kid” edilmiş, yasağa uymayanların gereği gibi haklarından gelinmesi istenmiştir.⁵¹⁹ Yine 18. yüzyıla ait bir diğer örnek, Suriçi’nde yaşanmıştır. Yavuz Sultan Selim Camii yakınındaki Tevkii Cafer Çelebi Mahallesi’ndeki aynı isimli cami karşısında Hürmüz ve Sakızlı diye anılan iki yeni meyhane açılmıştır. Bu meyhaneler, cami karşısında olduğu için Müslümanları, “erâzil ve eşkıyâ tecemmü’ ve nice fesâdâta” yol açması nedeniyle de hem Müslüman hem de zimmîleri rahatsız etmiştir. Mahalle ahalesinin şikâyetlerini dile getirdiği arzuhale göre daha önce bu meyhanelerin kapatılması için İstanbul kadısı tarafından hüküm verilmiş, ama sadece bir kaç gün uygulanabilmiştir. Yeniden açılan meyhaneler, bu kez aynı sorunlara yol açmalarının yanında fahişelerin de yuvası haline gelmiştir.⁵²⁰ Bu sorunlardan yakınan mahallelinin arzuhali üzerine söz

⁵¹⁷ İKSİM 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618), s. 92.

⁵¹⁸ Bu tür örnekler için bkz. Osman Karataş, 3 Numaralı Mühimme Zeyli Rebiülevvel-Cemâziyelevvel 984/Haziran-Ağustos 1576 (S. 176-351), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 86-87.

⁵¹⁹ Ahmet Refik, Hicrî On Birinci Asırda..., s. 14-15. Krş. için bkz. Abdullah Tanrıvermiş, 72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (Vr.1-230) İnceleme-Metin, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2014, s. 182.

⁵²⁰ BOA, C.ZB., 31/1546, (25 Muharrem 1165/14 Aralık 1751).

konusu iki meyhanenin kapıları ve diğer kısımları sağlam bir şekilde mihlanarak kapatılmış, alet ve edevatı ile şaraplarının tamamı ihraç edilip kırılmış, tezgâhları da tahrip edilmiştir.⁵²¹

18. yüzyılın sonlarına ait olup 19. yüzyılın ilk çeyreğinde çözülebilen bir diğer sorun, Suriçi Fatih sınırları içerisinde birbirine çok yakın konumda bulunan Hekimoğlu Ali Paşa Cami, Davutpaşa Cami ve Hacı Timur Cami yakınındaki Yeni Mahalle’de bir kısmı daha önceden var olan ve bir kısmı da yeni açılan beş meyhaneye ilgilidir. Mahalle ahalisi, bu meyhanelerin kapatılmasını isteklerini bildiren arzuahaller ile defalarca müracaatta bulunmasına rağmen, olumlu bir sonuç alamamıştır. Tabi bu esnada alenen şarap ve rakı satışı da devam etmiştir. Bunun üzerine 1799’da Yeniçeri Ağası’na bir ferman gönderilerek mahallede “kadîm ve has her ne kadar meyhane var ise bir daha güşâd olunmamak vechle sedd ü bend” olunması emredilmiştir. Bu emre aykırı hareket edenler ise, meyhaneleri yıkılmak suretiyle cezalandırılacaktır.⁵²² Osmanlı Devleti, meyhaneler konusunda okul, karakol ve kışla gibi kamu binaları açısından bir hassasiyete sahiptir. Bu konudaki ihlallerden biri III. Selim döneminde 1796’da yaşanmıştır. Padişah, “kışlaya karip meygede olamaz” sözleriyle kışlanın karşısındaki meyhanelerin kaldırılmasını emretmiştir.⁵²³

Kutsiyet arz eden dinî mekânların yanı sıra mahremiyet açısından önem taşıyan Müslüman evlerinin yakınında, hatta bitişiğinde meyhane açılması, zimmîlere ait evlerin meyhaneye dönüştürülmesi gibi hususlar da sorunlara yol açmış, şikâyetlere konu olmuştur. Nitekim 1579’da Kumkapı’daki Muhsine Hâtun Mahallesi’ndeki gayrimüslim evlerinin meyhaneye dönüştürülerek kötülük yuvası haline getirilmesi, akşam ve yatsı namazına gitmek isteyen Müslümanlara zarar vererek rahatsız etmiştir. Müslümanların şikâyetleri üzerine ansızın yapılan teftiş sırasında yirmi sekiz gayrimüslim evinde beşer altışar fiçı şarap, bazılarında bir kaç Müslüman *günahkâr* bulunmuştu. Altı üstlü, yani iki katlı olan bu evlerin altında Müslümanlara şarap satılmakta, üstünde de gayrimüslimlerin kendileri oturmaktaydı. Burada suçüstü yakalanan Müslümanların nasıl cezalandırıldığına ilişkin bir bilgi yoktur. Gayrimüslimler ise, meyhane gibi işlettikleri bu yerlerin kapılarının kapatılması ile sorunun çözülmesinin sağlanamayacağını anlaşılmaması üzerine evlerinin değeri nispetinde Müslümanlara satılmasıyla cezalandırılmıştır.⁵²⁴ Yine 1636’da Hasköy’de eşi ve çocukları ile ikamet eden Ahmed Ağa b. Mehmed, komşusu Dimitri v. Kosta’nın evini meyhaneye dönüştürerek yol açtığı şarap kokusundan ve sarhoşların gürültüsünden rahatsız olarak şikâyetçi olmuştu. Ahmed Ağa’nın “cânib-i şer’den üzerine varılıp men’ ve def’ olunmak matlûbumdur” şeklindeki talebi, görevlilerce incelenip şikâyetin doğruluğu anlaşılınca yerine getirilmiştir.⁵²⁵ Yine İstanbul’da Hacı Hüseyin Mahallesi’ndeki dört mescit ile bir hamam yakınındaki ve Seyyid Ömer Mahallesi’ndeki gayrimüslim evlerinin meyhaneye dönüştürülmesi, özellikle hamama giden kadınları rahatsız ettiği için şikâyet konusu olmuştur. Bunun üzerine

⁵²¹ BOA, C.ZB., 31/1546, (5 Safer 1165/24 Aralık 1751).

⁵²² BOA, C.ZB., 16/772, (6 Rebiulahir 1214/7 Eylül 1799).

⁵²³ BOA, HAT, 239/13399, (29 Zilhicce 1210/5 Temmuz 1796).

⁵²⁴ Akçelik, a.g.t., s. 167. Aynı eserde yer alan benzer bir sorun için bkz. s. 155.

⁵²⁵ İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643), s. 125-126.

mahremiyet arz eden böyle yerlerde meyhane açılmasına izin verilmeyerek şikâyete konu olan meyhanelerin kapatılması emredilmişti.⁵²⁶ Üstelik bu türden sorunlar, bozahaneler için de söz konusu olmuştu.⁵²⁷

Müslümanların ve gayrimüslimlerin gösterdiği hassasiyetler, birbirinden farklı olabileceği gibi aynı etkenlerden de kaynaklanabilirdi. Örneğin 1555/1556'da Beşiktaş'taki meyhaneler, Müslümanlar açısından kutsiyet atfedilen, dolayısıyla da hassasiyet gösterilen camiye yakın bir noktada konumlandırılmıştı. Aynı zamanda Beşiktaş'ın Hristiyan cemaati de, evlere yakınlığından dolayı mahremiyet kaygısıyla aynı meyhanelerden rahatsızdı. Bir bakıma Müslümanlar ve Hristiyanlar, birlikte hareket ederek kutsiyet ve mahremiyet gösterdikleri mekânlara yönelik tehdit içeren meyhanelerin kapatılmasını sağlamışlardı. Tabii, mahremiyet açısından herhangi bir sorun yaşamayan Hristiyanlar için de, günlük şarap ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları belirlenmek zorundaydı.⁵²⁸ Benzer bir olay da, 1755'te Üsküdar Mahalle-i Cedîd'te yaşanmıştı. Mahalle ahalisinden müslimler ve gayrimüslimlerin çoğunluğu, çok sayıda meyhane açılıp taşradan arabalar ile şarap ve rakı getirerek "eşkiyaya" satılmasından, "eşkiyâ şerrinden" eşlerinin dışarı çıkamamasından rahatsız ve şikâyetçi olmuştu. Konu, yerinde incelenerek doğruluğu da teyit edilmişti. Üstelik sözü edilen mahallede meyhane açılmasının yasak olduğuna dair 1674 yılına ait "emr-i âlî" de ibraz edilmişti. Dolayısıyla müslim ve gayrimüslim mahalle ahalisi, bir araya gelerek meyhanelerin kapatılması hükmünün verilmesini sağlamıştı.⁵²⁹

Bir zimmî, muhtemelen meyhanelerin faaliyet gösterdiği zaman dilimini ihlal etmesinden rahatsız olup meyhaneciyi şikâyet edebilmekteydi. 1637 yılında şer'îye sicillerine yansıyan bir olaya göre Kemal v. Marol adındaki Yahudi, kendi evinin bitişiğinde meyhane işleten Kostantin v. Yorgi ve İstemat v. Yanni adındaki zimmîlerin meyhanelerini hem gündüz hem de gece boyunca kapatmamasından şikâyetçi olmuştur. Kemal'in iddiasına göre bu meyhaneciler, meyhanelerine "erâzil" doldurarak "bütün gece çalma ve çığırma" ettirmekte ve "meyhanelerinde ateş" sönmemektedir. Bu husus araştırılarak doğruluğu anlaşılınca, söz konusu meyhaneciler de, "tenbîh" edilmiştir.⁵³⁰

Müslümanları ve meyhanecileri karşılıklı olarak sorumlu tutan içki temini konusundaki dinî ve kanunî sınır, yine diğer kurallar gibi tam anlamıyla etkili olamamıştır. Hem dinî hem de kanunî

⁵²⁶ Reyhan Ataç, **66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi - Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 108 ve 251.

⁵²⁷ **İstanbul'da Sosyal Hayat (1755-1765)**, C. II, s. 243.

⁵²⁸ Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 34.

⁵²⁹ **İstanbul'da Sosyal Hayat (1755-1765)**, C. II, s. 77.

⁵³⁰ **İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)**, s. 148-149.

sınıra rağmen, Müslümanların meyhanelerin müşterisi olabildiğine dair kayıtlar vardır.⁵³¹ Müslümanlara içki satılması, yalnızca meyhanecilerden değil, aynı zamanda zimmî tebaadan kaynaklı olarak da yaşanmaktaydı. Zimmîlerin de Müslümanlara içki satması yasak olmasına rağmen, 16. yüzyıldan itibaren bu kuralın ihlal edildiğini görmek mümkündür. Fakat bu örneklerin her biri, Müslümanlara yönelik içki satışını, zimmîlerin bireysel olarak mı yoksa meyhanecilik yoluyla mekân içerisinde mi gerçekleştirdiğini açıkça belirtmemektedir. Bu konudaki belgeler, bireysel ya da genel örnekler üzerinden Müslümanlara içki satıldığının anlaşılması, bu hususun engellenmesi şeklindedir. İçki satışını gerçekleştiren failler ise, “kefere”, “kâfir” şeklinde nitelendirilmiştir. Dolayısıyla bu kayıtlardaki sorumluların, sadece zimmîler mi olduğu yoksa aralarında meyhanecilerin de mi bulunduğu tam olarak belli değildir.⁵³²

Kurala aykırı faaliyet göstererek Müslümanları meyhanelerine kabul eden meyhanecilere herhangi bir ceza uygulandığına dair kayıtlar yok denecek kadar azdır. Meyhaneciler ya da zimmîler, Müslümanlara içki satarak bir kural ihlali gerçekleştirirse, bu cezalandırılması gereken bir suç olup “cerîme akçesi” alınmasını, kimi zaman da meyhanenin kapanmasını gerektirmekteydi.⁵³³ Fakat erken tarihlerde yaşanacak böyle kural ihlali ve beraberinde uygulanacak içki ticaretini yasaklama, meyhaneleri kapatma ve içki tüketimini sınırlandırma cezası, bölgedeki meyhane sayısının azlığı dikkate alındığında gayrimüslim tebaanın içki temin etme konusunda mağduriyet yaşamasına yol açabilirdi. Dolayısıyla devlet, 1556 yılında Beşiktaş meyhanelerinin kapatılmasını emrettiğinde, Hristiyanların şarap ihtiyaçlarının karşılanması uyarısında da bulunarak bu konuda dikkate değer bir hassasiyet göstermiştir.⁵³⁴ Aynı şekilde Kanuni Sultan Süleyman da, bu önemli kuralın çiğnendiği 1564 yılında, kendi ihtiyaçları kadar içki bulundurmalarına müsaade ederek Çatalca gayrimüslimlerini mağdur etmemeye çalışmıştı. Bununla birlikte bundan sonra yine benzer bir kural ihlali gerçekleşecek olursa bu kez “aslı özürleri makbûl olmayup siyâset” olunacaklardır.⁵³⁵ Görüldüğü gibi mahallenin Müslüman ahalisinin bir kısmı, evlerin meyhaneye dönüştürülmesinden rahatsız iken, bu meyhanelerin müşterisi olan diğer kısmı, yaşanan sorunlarda pay sahibi olabilmektedir.

⁵³¹ Domenico Hierosolimitano, **Domenico's Istanbul**, Çev. Michael Austin, Ed. Geoffrey Lewis, E.J.W. Gibb Memorial Trust, Warminster, 2001, s. 11; Lewis, a.g.e., s. 131. Bu konuda pek çok arşiv belgesi vardır. Çalışmanın çeşitli bölümlerinde konuya temas edilmektedir. Örneğin meyhanelere, “ehl-i İslâm'dan ba'zı fasıka dahi bî-muhâbâ duhûl ile alenen irtikâb-ı menhiyâta cesâret itmek”tedir. Bkz. BOA., **HAT**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

⁵³² Bu konudaki bazı örnekler için bkz. **İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)**, s. 101-102; **İKSÜM 26 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1562 - 1563)**, s. 334 ve 344; **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565)**, s. 216; **7 Numaralı Mühimme Defteri II, (975-976)/1567-1569**, s. 257; Tanrıvermiş, a.g.t., s. 182; Ahmet Refik, **Hicri On Birinci Asırda...**,14-15.

⁵³³ Meyhanecilerin ve zimmîlerin Müslümanları meyhaneye almaması veya içki satmaması ile ilgili kural, denetimden sorumlu görevlilerce kimi zaman istismar edilebilmiştir. Yani görevliler, para cezası uygulayabilmek için zaman zaman bu kuralı bahane edebilmişlerdir. Nitekim Manastır örneğinde subaşılar, öyle olmadığı halde Müslümanlara içki sattıkları iddiasıyla Yahudilerden “cerîme akçesi” aldığı durumlar olabiliyordu. Bkz. Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin...**, s. 250.

⁵³⁴ Yılmaz, “Boş Vaktiniz...”, s. 28.

⁵³⁵ **6 Numaralı Mühimme Defteri, (972 /1564-1565)**, s. 159.

1.6.4.3. İhlallerin Asayiş Sorununa Dönüşümü ve Devletin Klasik Müdahale Biçimi

Devlet, şer'î hukuk ve kanunnamelerle Müslümanların içki tüketmesini engellemeye çalışmış, suç işlenmesi halinde cezalandırmıştır. Suç işlenmesinin önlenemediği ve toplum düzeninin bozulduğu zamanlarda, 1508 yılında yayınlanan fermana görüldüğü üzere dar ölçekli müdahalelerle Müslümanların içki tüketmesini ve asayiş sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Fakat tüm bu sorunların sorumlusu, içki tüketen Müslümanlar kadar kendilerine tanınan imtiyazlara aykırı davranarak kuralları ihlal edip onlara içki satan, meyhanelerine alan gayrimüslimlerdir. Ayrıca gayrimüslimler, sarhoş olup toplum düzenini bozmamaları şeklinde belirlenmiş kuralı da ihlal etmişlerdir. Dolayısıyla devlet, hem Müslümanların içki temin etmesini engellemek hem de kural ihlali gerçekleştiren gayrimüslimleri ve meyhanecileri yasaklar yoluyla tümünden cezalandırmak için de müdahalelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda devlet, hukukî ve toplum açısından birbirinden farklı özelliklere sahip olan mekânları, dönem dönem yasaklamış, kapatmış ve kimi zaman da yıkmış, bir süre sonra ise tekrar açılmasına müsaade etmiştir.

Devletin içki tüketen tebaasına ve meyhaneler de dâhil olmak üzere sosyalleşme mekânlarına yönelik ortaya çıkan yaklaşımı, bu çalışmada toplum düzeni ve asayiş merkezli olarak ele alınmaktadır. Nitekim burada, Lévy-Aksu'nun Hélène L'Heuillet'in çalışmasından esinlenerek asayiş kavramını anlamak için ters açıdan bir değerlendirmeyi gerekli görerek asayişin yokluğunun merkeze alınması gereğine dikkat çeken değerlendirmesi önemlidir. Asayiş ve kamu düzeni kavramları, özellikle 19. yüzyılda bireysel huzurdan ziyade toplumun bütününe yönelik devletin bir teminatı olma iddiası taşımaktadır. Tam tersi olarak sadece iki kişi arasındaki bir sorun, asayişin tehdit edilmesi, düzenin bozulması anlamına gelmemektedir. Sorunun diğer bireyleri de etkileyecek şekilde büyümesi ve toplumun huzurunu bozması, bir asayiş sorunudur. Aynı şekilde tek başına bir suç değil, toplumsal tepkilere yol açan ya da siyasi bir boyut kazanan suç asayiş açısından bir tehdit olarak algılanmaktadır.⁵³⁶ Osmanlı Devleti'nin asayiş merkezli yaklaşımı, dönemin diğer çağdaş devletlerinde de görülmektedir.⁵³⁷

Devlet, meyhaneleri doğrudan doğruya mekân olarak suçlu gördüğü için ve dinî gerekçelerle değil, suç ürettiği zamanlarda, meyhanelerin açılması ve işletilmesi sürecinde uyulması gereken kurallarla ilgili yaşanan ihlallerde yasaklamış, kapatmış ve yıkmıştır.⁵³⁸ Böyle sorunların Müslüman tebaa açısından yansımaları, en erken dönemlerden itibaren rahatsızlıklarını gündeme getirerek önlemler alınması için şikâyetler şeklinde kendini göstermiştir. Aynı zamanda şikâyetlerin de harekete geçirdiği müdahale biçimi, öncelikle sorunun giderilmesini sağlamak,

⁵³⁶ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 40, 59, 62 ve 91-93. Yazar, çalışmasının ilk kısmında ele aldığı asayişin, düzenin ve asayişsizliğin Osmanlı Devleti açısından taşıdığı önemi, "Baş" Mesele: İstanbul'da Kamu Düzeni" başlığıyla yansıtmaktadır.

⁵³⁷ Cengiz Kırılı, **Sultan ve Kamuoyu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 18.

⁵³⁸ Benzer bir değerlendirme ve devletin yaklaşımını gösteren bu tür sorunlarla ilgili çeşitli örnekler için bkz. Yavuzer, a.g.t., s. v, 1, 57-62, 71-72. Ayrıca bkz. Öztürk, a.g.t., s. 55.

mümkün olmadığı durumlarda da dar ölçekli bir çözüm ile sadece sorunlu olan mekânı kapatmaktır. Fakat bu da mümkün değilse, esas olarak sorunlar karmaşık bir hal almışsa, Osmanlı Devleti, bu kez de eylemi kökten yok etmek, benzerlerinin yaşanmasını önlemek amacıyla içki ticaretini kısıtlamış, yasaklamış ve siyasî söylem alanı olan, suçun üretildiği meyhaneler gibi önemli toplanma mekânlarını kapatmış, aksi durumda da denetlemeyi sürdürerek kontrol altında tutma çabasında olmuştur. Yani sürekli bir kapatma çabası söz konusu değildir. Osmanlı Devleti'ni içki ve meyhane yasakları uygulamaya sevk eden asıl etmen, asayişin yokluğu, düzen ve kural ihlalleridir.

Osmanlı Devleti, esas olarak kendine ve toplum düzenine yönelik asayiş yönünden geniş çaplı tehdit algıladığı her mekânı dönemselsel olarak suçlu şekilde nitelendirebilmiştir. Dolayısıyla her nerede ortaya çıkmış olursa olsun toplumun ve devletin önemsendiği değerlere aykırı faaliyetlerin gerçekleştirildiği sosyalleşme mekânlarını, tek başına sorumlu tutmak yerine eylemlerin ortaya çıkmasında etkin konumda olan bireyleri merkeze koyarak bir suç unsuru tanımı yapmak daha doğrudur. Bu çalışma, konuyla ilgili olarak suç unsurunu, toplum ve devletin içki ve meyhaneler bağlamında önemsendiği konular üzerinden hem birey hem de mekân perspektifinden iki yönlü olarak ele almaktadır. Suç unsuru, doğrudan doğruya mekânların değil, mekânları kullanan bireylerin eylemlerinin ürünü olarak değerlendirilmektedir. Bir diğer ifadeyle müslim ve gayrimüslimlerin sosyalleşme biçimi, devlet açısından asayiş ve düzeni tehdit edecek unsurlar barındırırsa, mekânın suçluluğu ortaya çıkmış olmaktadır. Bir diğer ifadeyle devletin meyhanelere yönelik müdahalesi, mekân suçlu görüldüğü için değil, suç ürettiği için ve o zamanlarda geçici olarak gerçekleşmekteydi.

Bireyin aktif konumu, içinde yer aldığı mekânların hem toplum hem de devlet açısından tanımlanışlarında da etkili olmuştur. Bireyin eylemleri, doğrudan din ile ilişkili olup olmasının önemi bulunmaksızın mekânın durumunu da etkileyebilmiştir. Dolayısıyla mekân da, bazı dönemlerde devletin müdahalesini gerektirecek düzeyde önemli hale gelmiştir. Çünkü birey, mekânda topluluk haline gelmektedir. Dolayısıyla denetim de bireylerin toplumsallaştığı mekânlara yönelik olmalıdır. Bu yüzden mekân, tek başına suçlu değildir. Mekânın suçluluğu, en nihayetinde bireyin kendisi ve eylemleri ile ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte devlet, ister müslim isterse de gayrimüslim olsun tebaasının eylemlerinin bireysel yönü ile değil, toplum düzenini tehdit eden, genel ayaklanmalara yol açma potansiyeline sahip olan boyutunu suç ile ilişkilendirerek asayiş eksenli bir yaklaşım ortaya koymuştur. Fakat bireyin, üstelik sarhoş bireyin genel ayaklanmalara yol açma potansiyeline sahip olma ihtimali oldukça düşük düzeydedir. Burada asıl kastedilen husus, bu tür eylemlerde yer alan veya bu potansiyele sahip insanların, toplanma mekânı olarak kendilerine meyhaneleri seçmiş olmalarıdır. Bireyin aykırı içerikteki tekil eylemlerinin daha geniş kitleleri etkilemesine yol açabilecek düzeydeki mekânlar da, bireyin eylemlerinin yansımasının bir sonucu olarak bu türden değerlendirmelere maruz kalabilmiştir. Ayrıca İstanbul'un bütününde ve birbirinden bağımsız gerçekleşen ayrı olaylar, düzen sorunlarına yol açmakta ve Müslümanların

şikâyetlerini beraberinde getirmektedir. Bunlar da, bütün olarak ele alındığında Müslümanların geniş çaplı tepkisine neden olmuş olmalıdır. Devlet de, bir yandan bu şikâyetleri önlemek, diğer yandan da düzeni sağlamak için müdahalelerde bulunmuştur. Ama her şikâyet, içki ticaretinin yasaklanması ve meyhanelerin tümünden kapatılmasıyla sonuçlanmıyordu. İlgili sorunu gidermek üzere önlemler de alınmaktaydı.

Devletin yenileşme öncesindeki genel olarak mekânlara olan söz konusu yaklaşımı, özelde ise içki ticaretini yasaklaması, bu kapsamda meyhaneleri de kapatması, bazen de yıkması ve içki tüketen tebaasına yönelik tutumu, bu çalışmada klâsik müdahale biçimi şeklinde tanımlanmıştır. Klâsik kavramı, esas olarak bir dönemi ifade etmek için değil, devletin müdahale biçimini tanımlamak için kullanılmıştır. Devletin bu tür bir müdahalesinin dayanağı da, yine şer‘î hukuktur. Devletin klasik müdahale biçimi, zaman açısından da Kanunî’nin fermanı ile desteklenen ilk içki ve meyhane yasağının uygulandığı yaklaşık 1555’ten Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar aralıklarla kendini göstermiştir.⁵³⁹ Bununla birlikte konuyla ilgili II. Bayezid, 1508 yılı Ramazan’ında Hüdavendigâr Sancağı’na yönelik bir yasakname yayınlamıştır.⁵⁴⁰ Padişahın bu fermanı da, genel bir içki yasağı uygulaması olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴¹ Fakat bu yasakname, genel değil, sadece Hüdavendigâr Sancağı’na özgü olup şikâyetler ve asayiş sorunları üzerine yayınlanmıştır.

Klâsik olarak tanımlanan bu müdahale biçimi, belli bir dönem aralığında kendini göstermekte, fakat bu dönemin bütününde, sürekli olarak uygulanmamaktadır. Bu müdahale biçimini şekillendiren unsurların oluşması, devleti de harekete geçirerek müdahalede bulunmasına yol açmakta, ortadan kaldırılmış olması gibi bir sebep de, normalleşmeyi sağlamaktadır. Böylece şer‘î hukukun sınırları dâhilinde yeniden içki ticaretinin yapılmaya başlanmakta, devlet de, yine denetim mekânizması çerçevesinde tekrar vergi almaya başlanmaktadır. Burada ilk olarak hem müslim hem de gayrimüslimlerden hukukî sınırların dışına çıkarak toplum düzenini ihlal edenlerden örnekler verilmiş, ikinci olarak da bu bireysel düzeydeki eylemlerin kontrolden çıkıp genel bir asayiş sorununa dönüşmesi gibi hallerde devletin nasıl bir müdahale biçimine yöneldiği anlatılmıştır.

İçki tüketen kişilerden ve tüketilen meyhanelerden kaynaklı olarak toplum düzeninin ihlaline yönelik yaşanan çeşitli sorunlar, müslim veya gayrimüslim fark etmeksizin toplumun çeşitli kademelerinde şikâyetlere neden olabilmektedir. Şikâyetlerin bir yönü, kurallara aykırı davranmanın yol açtığı toplumsal sorunlarla ilişkilirken, diğer yönü de bu sorunların yaygın bir nitelik kazanması nedeniyle düzen ve asayişin bozulması ile ilgilidir. Bu doğrultuda toplumun meyhaneler

⁵³⁹ Burada, söz konusu yasağın kanunnamelerde yer alma durumu değil, özel bir ferman yayınlanarak devlet müdahalesinin gerçekleşmesi kastedilmektedir.

⁵⁴⁰ Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 232-234.

⁵⁴¹ Söz konusu değerlendirme için bkz. Öztürk, a.g.t., s. 19.

ile ilişkisi, devletin yaklaşımının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Suç eylemlerinin faili konumunda yer alarak devlet müdahalesinin ortaya çıkmasına neden olabilen toplum, suçtan etkilenen taraf olarak da devletin müdahalede bulunmasında etkili olabilmektedir. Burada ihlaller karşısında devletin dar ölçekli ilk müdahale biçiminin etkili olmadığı durumlarda başvurduğu içki ticaretinin yasaklanması ya da kısıtlanması ve bu kapsamda meyhanelerin de kapatılması şeklindeki diğer müdahalesi ele alınmaktadır.

Devletin içki ticaretini yasaklamak ve meyhaneleri kapatmak şeklinde bir yöntemi tercih etmesi, artış gösteren sorunları kökten çözüme amacına dayanmaktadır. Kanunî de, Mustafa Akdağ'a göre 1548'den sonra gayrimüslimleri de ilgilendiren kapsamlı bir içki ve meyhane yasağı uygulamıştır.⁵⁴² Söz konusu yasağın, 1591'de Bursa'da doğan Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin 1648 yılına kadarki tarihi ele alan ve kısa adıyla *Ravzatü'l-Ebrar* olarak bilinen umumî tarihinde de geçmektedir.⁵⁴³ Kara Çelebi-zâde'ye göre bu yasağın, 1555 yılında uygulanmıştır.⁵⁴⁴ Ermeni asıllı olup tabii olduğu İsveç'in önce İstanbul baştercümanı, sona da 1796'da da elçisi olan M. D'Ohsson da, özellikle III. Selim dönemine ait günlük yaşantıya ele alan eserinde, söz konusu yasağın 1555 yılında uygulandığını yazmaktadır.⁵⁴⁵

1508 ve 1548'deki dar ölçekli müdahaleler istisna edilirse, devletin ilk geniş çaplı müdahalesinin neden 16. asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktığı sorusu sorulabilir. Yavuzer, bu kapsamda Şii Safevî Devleti'nin kurulması ve bu kapsamda yürütülen sünî politikanın yanı sıra nüfus artışının ve kahvehanelerin de aynı dönemde açılmasıyla birlikte mekân sayısındaki çeşitlenmesinin de etkili olabileceği üzerinde durmaktadır. Zira aynı dönemlerde İngiltere'de de içki tüketilen mekânlardan kaynaklı yaşanan düzensizliği önlemeyi hedefleyen benzer müdahaleler görmek mümkündür.⁵⁴⁶ Gerçekten de bu tür mekânların çeşitlenmesi ve artan nüfus ile birlikte kitlelerin vakitlerini bu mekânlarda geçirmesi, devletin tüm mekânlara yönelik kontrol altına alma şeklinde kendini gösteren benzer bir yaklaşım benimsemesini beraberinde getirmiş olmalıdır. Yazarın yürütülen sünî politika ile kurduğu ilişkiyi bir tarafa bırakırsak, hangi faktörlere bağlı olarak gelişirse gelişsin devletin içki tüketimine yönelik müdahalesinin temel mantığının toplum düzeni, asayiş ve kural ihlallerini önlemeye dayalı olduğu söylenebilir.

Devletin içki ticaretini kısıtlaması ya da yasaklaması, Müslümanların içki temin etmesini engelleme amacı da taşımaktaydı. Çünkü en nihayetinde Müslümanlar, ne içki üretebilmekte ne de ticaretini yapabilmekteydi. Dolayısıyla Müslümanların içki tüketmesinin alenîleşmesi, kontrolden çıkması gibi hususları da, gayrimüslimlerin bağlı oldukları kurallara uymayarak Müslümanlara içki

⁵⁴² Akdağ, a.g.e., s. 104.

⁵⁴³ İbrahim Özgül, **Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. XI ve XXX.

⁵⁴⁴ Özgül, a.g.t., s. 123-124.

⁵⁴⁵ M. D'Ohsson, **XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler**, Çev. Zerhan Yüksel, İstanbul, 1972, s. 44.

⁵⁴⁶ Yavuzer, a.g.t., s. 67-69 ve 73-74.

satmaları ve meyhanelerine sokmaları tetikliyordu. Nitekim Ekim 1564 tarihine ait bir hükme göre Çatalca'da yaşayan gayrimüslimler, Müslümanlara şarap satmışlardır. Evlerinde dahi şarap bulunduran bazı Müslümanlar, tüketmekten de geri durmamaktadır. Bunun üzerine yeniçeri bölükbaşlarından Ali, bizzat müslim ve gayrimüslim mahallelerinde teftişlerde bulunmak üzere Çatalca'ya gönderilmiştir. "...Bu husûsda benüm ziyâde ihtimâmum vardır...." diyen Padişah'ın kendisine verdiği emir şöyledir:

...müslimânda bulunan hamrun fuçların ve küplerin uvadup şarâbların yabana akıdup zâyi' idesiz ve zimmî tâyifesinde bulunan hamrdan kendü nefslerine kifâyet mikdârı alıkoyup mâ'adâsın sirke idesiz ki, kefere, müslimânlara şarâb virmeğe kudretleri kalmaya...⁵⁴⁷

Kanunî, hükümdarlığının son yıllarında Müslümanlarda bulunan şarap fiçilerinin ve küplerinin kırılıp dökülmesini, gayrimüslimlerde bulunan şarapların kendi ihtiyaçlarına yetecek kadarının bırakılıp fazlasının sirke yapılmasını emretmiştir. Bu hüküm, daha sonra da tekrarlanmış, Kanunî de konuya dair özel bir hassasiyetinin olduğunu vurgulamak durumunda kalmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla istediği gibi bir yasak uygulayamayan Padişah, "...Hilâf-ı emr her kimde hamr bulunursa kendüler siyâset olunup sen dahi mes'ûl olursın..." diyerek uygulayanlar açısından fermanının gücünü arttırmaya çalışmıştır. Emrine rağmen şarap getiren ve getirilmesine aracılık eden her kim olursa olsun hapis ve küreğe mahkûm edilecekleri hükmü de, yine fermanın esas muhataplarına yönelik caydırıcılık etkisini arttırmayı hedeflemektedir.⁵⁴⁸ Netice itibarıyla Kanunî, Müslümanların içki içmesini, içki ticaretini engelleyerek önlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda gayrimüslimler, elinde bulunan içkiden kendi ihtiyaçlarını karşılayacak miktarı ayıracak, geri kalanına el konulacak, böylece Müslümanlar satın alacak içki bulamayacaktır.

Diğer padişahların döneminde de bu türden uygulamaları görmek mümkündür. Nitekim Kanunî'nin oğlu II. Selim, hükümdarlığının ilk yıllarında babası dönemindeki yasağı uygulamaya devam etmiştir. Hatta Padişah, 15 Ağustos 1568 tarihli bir hükümde, satmak üzere İskenderiye İskelesi'ne getirilen şarabın denize dökülmesini emretmiştir.⁵⁴⁹ Yine klâsik müdahale biçiminin en kapsamlı şekilde uygulanmaya çalışıldığı III. Selim zamanında, gayrimüslimlerin içki üretimini, ticaretini ve tüketimini sekteye uğrayacağına dikkat çekilerek yine sınırlı bir yasak önerisinde bulunulmuştur.⁵⁵⁰ Yine aynı hususta 1791'de Adalar mültezimi Seyyid Ömer'e gönderilen hât-ı hümâyûn önemlidir. III. Selim'in uygulamaya koyduğu kapsamlı bir içki ticareti ve meyhane yasağının etkili olabilmesi, reayanın sadece kendi ihtiyaçları nispetinde üretmesi ve tüketmesine müsaade edilen şarabı Müslümanlara satmaması ile mümkündür. Dolayısıyla III. Selim, söz konusu hât-ı hümâyûnunda "cümlesini katl iderim böylece tenbih edesin." diyerek Adalar reayasının bu

⁵⁴⁷ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 159.

⁵⁴⁸ Söz konusu ferman için bkz. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), s. 282-284 ve 391-392.

⁵⁴⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, C. II, s. 373.

⁵⁵⁰ BOA., HAT, 189/9020, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

hususla dikkat etmesi konusunda Seyyid Ömer’i uyarmıştır.⁵⁵¹ Devlet, bu tür yasak uygulamalarında sadece kendi gayrimüslim tebaasını değil, elçi ve elçilik mensuplarının da belli kurallar dâhilinde içki ihtiyaçlarını temin edebilmelerini sağlamaya çabalamıştır.⁵⁵² Yine 1825 yılında Padişah’a sunulan bir öneri, gayrimüslimleri mağdur etmeksizin Müslümanların meyhaneye gitmesini önleme amacı taşıyan bu tür meyhane kapatma uygulamalarının son örneğidir.⁵⁵³

Söz konusu durumlarda Müslümanlar, birey olarak şer’î hukuka, kanuna ve toplumsal değerlere aykırı hareket ettiklerinde, gayrimüslimler de, içki üretimi ve ticareti konusunda uymaları gereken kurallara aykırı hareket ederek bu suçun oluşmasına zemin hazırladıklarında ve aşırı içki tüketiminin meydana getirdiği sarhoşluk haliyle asayiş ve düzen sorunlarına yol açtıklarında, suçun unsuruna göre değişen şekillerde devletin müdahalesiyle cezalandırılmışlardır. Devlet, bu tür durumlarda kimi zaman suç işleyen müslim ve gayrimüslimleri cezalandırmakla yetinmemiş, aynı zamanda genel olarak içki ticaretini yasaklamak, bu kapsamda içki tüketilen mekânı da kapatmak ve yıkmak şeklinde cezalandırarak daha geniş önlemlere yönelebilmıştır. Bu müdahale biçiminin bir yönü, mekâna yönelik iken, diğer yönü, suç eylemini gerçekleştiren kişiler ile ilgilidir.

Devletin içki ticaretine yönelik yasaklar uygulaması, bu kapsamda meyhaneleri kapatması, kimi zaman da yıkması, çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Bu konuda Imber’e göre zaman zaman Osmanlı padişahları, “inançsızlığın sembolü” olarak gördükleri meyhaneleri, ordularına ilahî destek sağlamak amacıyla genellikle büyük askerî seferlerin başında kapatmaktaydı. Yazara göre yayınlanan fermanların yinelenmesi, bu girişimlerin geçici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁵⁴ Tülay Artan ise, kahvehanelerin İstanbul’da açılmasını takiben pek çok kez kapatıldığını, ama orta ve uzun vadede bu tür girişimlerin başarı elde edemediğini belirtmektedir. Yazara göre bunun sebeplerinden biri, pek çok kişinin tükettiği bir içeceği yasaklamanın pratikteki imkânsızlığıdır. Diğer bir sebep ise, “...seçkinlerin bile, baskıcı olduğu kadar hoşgörülü tutum sergilemesi olabilir...”.⁵⁵⁵ Ayrıca bir padişahın yasaklayıp kapatmaya çalıştığı meyhanelerin bir başka padişah ile birlikte yeniden açılması veya yasaklarının süresinin uzun olmaması, “tam esneklik” ile veya “sabit hiçbir kural yoktu” şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁵⁶ Çokuğraş ise, Kanunî dönemindeki yasağı, alkol tüketiminin bu dönemden itibaren bir “sorunsal” haline getirilmesiyle açıklamaktadır.⁵⁵⁷ Yazarın genel yaklaşımına göre devlet, olayları ve olayların ortaya çıkmasında etkin konumda olan bireyi değil, mekânı suçlu olarak değerlendirmekte, bu yüzden de “sürekli” kapatmaya ve yasaklamaya çalışmaktadır. Buna göre, suçluluk halini üreten unsur, olumsuz niteliğe sahip kişiler değil, kent düzenine tehdit olarak algılanan bir mekân olarak meyhanenin

⁵⁵¹ BOA, **HAT**, 210/11349, (29 Zilhicce 1205/29 Ağustos 1791).

⁵⁵² Konuyla ilgili bir örnek için bkz. BOA, **HAT**, 189/9014, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

⁵⁵³ BOA., **HAT**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

⁵⁵⁴ Imber, a.g.e., s. 104.

⁵⁵⁵ Tülay Artan, “İfade Biçimleri ve Mecraları: İstanbul ve Ötesi (1600-1800), **Osmanlı Dünyası**, Çev. Gül Çağalı Güven, Ed. Christine Woodhead, , Alfa, İstanbul, 2018, s. 492-493.

⁵⁵⁶ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 216.

⁵⁵⁷ Çokuğraş, a.g.e., s. 141.

kendisidir. Zira yazar, “bireylerin kontrolü ile aslında pek de ilgilenilmemiş” olduğu görüşündedir. Dolayısıyla meyhaneler, bazı dönemlerde tamamen kapatılmaya çalışılmış, ama belli bir ihtiyacı yansıtmasının etkisiyle ortadan kaldırılamamıştır.⁵⁵⁸

Çokuğraş'a ait söz konusu yaklaşım, Kanunî öncesinde içkinin yasak olmadığı, mekânın, yani meyhanenin suçlu olmadığı gibi bir çıkarımı da beraberinde getirmektedir. Fakat içkilerin her türlü kullanımı, zaten şer'î olarak Müslümanlara yasaktı. Dolayısıyla da Kanunî'nin müdahalesi, zaten var olan şer'î yasağın güçlendirilmesi, etkisinin artırılması için örf ile de ilk kez desteklenmesini ifade etmektedir. Meyhanelerle ilgili durum, toplumun meyhanelere bakışı, yaklaşımı her ne olursa olsun, bir kapatma eylemi meydana gelmiştir, ama hiçbir zaman süreklilik göstermemiştir. Asayiş ve düzen ile ilgili sorunlar, devletin kanunen müdahalede bulunmasını devreye sokarken, sorunun ortadan kalkmasıyla da şer'î hukukun normları tekrar yerine getirilmiştir. Zira mekânın doğrudan doğruya kendisinin suçlu ve marjinal olduğu görüşü, gayrimüslim tebaanın bulunduğu bir toplumsal düzende, geçerliliğini yitirmektedir. Meyhaneler de, Osmanlı hukuk sisteminde zimmî tebaa açısından belirli sınırlar dâhilinde meşru kılınmıştır. Dolayısıyla söz konusu iddia, devletin İslâm hukuku çerçevesinde gayrimüslimlere içki üretimi ve meyhaneler gibi mekânlarda tüketimi ve ticaret ile ilgili verdiği bir takım imtiyazların devlet eliyle çiğnendiği anlamına gelmektedir. Böyle bir şey ise, mümkün değildir. Bu konuda sabit olan kural, meyhanelerin zimmî tebaaya yönelik şer'î olarak meşruiyetidir ve bunun her padişah döneminde yerine getirilmesi gerekir. Ayrıca sosyalleşme mekânlarından kahvehanelerin de zaman zaman kapatıldığı dikkate alındığında, mekânın bizatihi kendisinin suçlu olmadığı görülmektedir. Bilindiği gibi kahve tüketilen kahvehaneler de, ilk açıldığı 16. yüzyıldan itibaren sancılı bir gelişim sürecine maruz kalmıştır.⁵⁵⁹ Kahvehaneler de, hem mekân hem de sunduğu içecek bakımından 16. yüzyılda Ebussuud Efendi'nin fetvasında kendini gösterdiği gibi dinî sebepler gösterilerek suçlu bulunup kapatılmıştır. Hatta benzer bir durum, toplum açısından *muğlâk* konumda bulunan bozahaneler için de söz konusu olmuştur.⁵⁶⁰

Sosyalleşme mekânları, devletin yaklaşımı açısından içilen içecek temelinde sorunlu değildir. Devlet, özellikle 16. yüzyılda Mekke'deki kahve örneğinde de görüldüğü gibi esas olarak içilen şeyleri veya bir şeyler içilen mekânı yasaklamaya çalışmamıştır. Burada da söz konusu olan, kahve ve kahvehane değil, kahvehanede kahve içen insanların siyasî faaliyetler dâhil “her türden münkirce işlerin” içinde yer almasıdır. Üstelik ilk olarak Mısır, sonra da İstanbul örneğinde görüleceği gibi ne kahve ne de şarap yasaklanabilmiştir.⁵⁶¹ Bu hususta Cengiz Kırılı da, kahvehaneler üzerinden gösterdiği gibi mekândaki sohbetlerin siyasî söylem içermesini, bir tehdit

⁵⁵⁸ Çokuğraş, a.g.e., 14-18.

⁵⁵⁹ Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 39-40.

⁵⁶⁰ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 209-210 ve 220; Hattox, a.g.e., s. 107-108; Özcan, a.g.e., s. 150-151.

⁵⁶¹ Hattox, a.g.e., s. 31-32, 80 ve 89-90. Ayrıca bkz. Standage, a.g.e., s. 121-122.

unsuru olarak değerlendirmektedir.⁵⁶² Devletin kahvehanelerden bozahanelere ve meyhanelere kadar mekân yönelik müdahale gerekçesi benzerlik göstermektedir.⁵⁶³ Devleti ve yöneticileri ilgilendiren, hatta korkutan esas unsur, ne tek başına mekân ne de suçun kendisidir. Ferdan Ergut'un ileri sürdüğü gibi önemli olan, daha çok potansiyel bir isyana yol açabilecek düzensizlik halidir.⁵⁶⁴ Dolayısıyla devlet için suç teşkil eden hususu, esas olarak içeceklerin türü değil, nasıl tüketildiği belirlemiştir.⁵⁶⁵ Hattox'un sözleriyle ifade edilirse, "...iktidardaki gücün tek derdinin her zaman müminlerin şeriata sıkı sıkıya uymasını sağlama kaygısı olmadığını göz ardı etmek safça bir yaklaşımdır..."⁵⁶⁶

Devletin *resmî söylemi* olan bu *itham*, ilgili kahvehanenin kapatılmasını sağlayan bir gerekçeydi.⁵⁶⁷ Siyasî söylemin üretildiği yerlerin en başında gelen mekân, şüphesiz ki kahvehanelerdir. Üstelik bir kaç darbe, ya kahvehanede başlamış ya da en azından orada planlanmıştı.⁵⁶⁸ Jean-Henry Abdolonyme Ubucini'nin de ifade ettiği gibi özellikle "...Buhranlı ve siyasal dalgalanmaların sürüp gittiği devrelerde bu yerler muhaliflerin randevu yeri olur..." idi.⁵⁶⁹ Bu yönüyle "siyasal dedikodu, hattâ fesat yuvaları" sayılabilecek kahvehaneler ile meyhaneler, sosyalleşme ve eğlenme mekânı olmaktan öte yeniçeriler ile Bektaşîlerin "ayaklanma karargâhları" haline gelmişti.⁵⁷⁰ Bu anlamda kahvehaneler, meyhaneler ile birlikte Avrupa'da da benzer şekilde iktidarı korkutan mekânlardı.⁵⁷¹ Dolayısıyla da "...Meyhane ve kahvehaneler de payitahtı sık sık pençesine alan kitle hareketlerini uyaran kötülük merkezleri olmak gibi pek de haksız olmayan bir gerekçeyle kapatıldı..."⁵⁷² Nitekim IV. Murad, "...bir alay uğursuz bir yere gelip büyüklere, hâkimlere çekiştirmekle meşgul olup, devlet işlerine, azil ve tâyinlere ve idareye dâir, devlet işlerinden dem vurup nice ipe sapa gelmez yalanlar..." söyledikleri için kahvehaneleri kapatmıştı.⁵⁷³ Yine 17. yüzyılın ikinci yarısında İngiliz Elçilik kâtibi olarak İstanbul'a gelen Rycout da, kahvehanelerin devlet meselelerinin tartışıldığı, vezir ve paşaların eleştirildiği yerler olmasından dolayı kapatırken, bu tür tehlikeli durumlar yaşanmadan herkesin eğlencesinde olduğu meyhanelere müsamaha gösterildiğini belirtmektedir.⁵⁷⁴

⁵⁶² Kırılı, kahvehanelerdeki siyasî söylemleri, "devlet sohbeti" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Kırılı, a.g.e., s. 18-20.

⁵⁶³ Bu konudaki benzer bir değerlendirme için bkz. Yavuzer, a.g.t., s. 4-5.

⁵⁶⁴ Polis örgütündeki büyüme ve yayılmanın esas sebebi de, "toplumdaki 'adi' suçların artan oranı değil, var olan suçların müesses nizama tehdit olarak algılanmaya başlanmasıdır. Ergut, a.g.e., s. 72.

⁵⁶⁵ "...Sarhoşluk tehlikeliydi, fitne daha da betardi ve her ikisi de meyhanelerde mevcuttu..." Bkz. Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 220. Ayrıca bkz. Standage, a.g.e., s. 120-122; Talat Mümtaz Yaman, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", **Ehlikeyfin Kitabı**, Haz. Fatih Tıgılı, Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 12.

⁵⁶⁶ Hattox, a.g.e., s. 35-36, 80.

⁵⁶⁷ Artan, a.g.m., s. 491.

⁵⁶⁸ Hattox, a.g.e., s. 90.

⁵⁶⁹ J.H.A. Ubucini, **1855'de Türkiye**, C. II, Çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 67.

⁵⁷⁰ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44.

⁵⁷¹ İngiltere'deki ilk işçi birlikleri olan "Friendly Societies" ve "Trade Unions", meyhanede toplanır ve işçiler de, grev zamanında yine meyhanelerde buluşulurdu. Bkz. Wolfgang Schivelbusch, **Keyif Verici Maddelerin Tarihi/Cennet, Tat ve Mantık**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Enesis Kitap, Ankara, 2012, s. 170-171.

⁵⁷² Stanford J. Shaw, **Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim'in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)**, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 103.

⁵⁷³ Naîmâ, a.g.e., C. III, s. 1221.

⁵⁷⁴ Rycout, a.g.e., s. 165.

Meyhaneler de, “potansiyel fesat ve isyan yuvaları”, sokakların asayışı açısından tehlikeli ve hem siyasî hem de dinî düzene yönelik potansiyel bir tehditti.⁵⁷⁵ Bu doğrultuda bir eylemin organize edilmesi için meyhanelerin araç olarak kullanılmasına dair bilinen en eski örnek, 16. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Buna göre 1527’de “zındık ve mülhid” olarak ilan edilip idamına hükmedilen Molla Kâbız, Osmanlı kaynaklarının rivayetine göre fikirlerini gittiği diğer mekânların yanı sıra içki içip meyhanelerde anlatarak yayıyordu. Hatta onun fikirlerine itibar eden Müslümanların sayısı, kısa bir zaman içinde artmış ve İstanbul, bu olay ile çalkalanmaya başlamıştı.⁵⁷⁶ Yine taht değişikliğine yol açan 1703 ve 1730 isyanları örneğinde olduğu gibi devlet, bu tür isyanların ardından siyasî söylemin, yani devlet sohbetinin merkezi, işsiz ve eşkıyaların toplanma yeri, dolayısıyla da suç üretim mahalli olarak gördüğü meyhanelere yönelik tavrını daha da sertleştirmiştir.⁵⁷⁷ Devletin önemseydiği unsurları, genel olarak asayiş çatısı altında toplayabiliriz. Asayiş ise, hem iç hem de savaş gibi etkenlerde dış faktörlerle tehdit edilebilmiştir.⁵⁷⁸ Sosyal ve siyasî düzeni koruma kaygısı, devletin meyhanelerin de dâhil olduğu mekânlara yönelik yaklaşımının temel odak noktasıdır.⁵⁷⁹ Devletin siyasal ve dinî kaygıları arasında kesin olarak bir sınır çizilmesi, her ne kadar doğru olmayabilirse de, toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan siyasal faaliyetleri daha ön planda tuttuğu açıktır.

İçki ve meyhanelere dair bu tür yasaklar, Kabagöz tarafından “...Osmanlı yönetiminin dinî duyarlılığına bir örnek. Ne var ki bu duyarlılık pek kalıcı olmuşa benzememektedir...” şeklinde değerlendirilmiştir.⁵⁸⁰ Devletin meyhaneleri suçlu olarak tanımlayarak müdahaleci bir yaklaşım benimsemesi, doğrudan doğruya padişahların dinî duyarlılığı ile ilgili değildir. Zira müdahalenin uzun süreli olmadığı durumlarda, bu kez de duyarlılığın kalıcı olmadığı şeklinde bir sonuç ortaya çıkabilmektedir. Üstelik şarap ve içkiler, şer’i açıdan bazı yorum farkları olsa da hukukî olarak zaten Müslümanlara yasaktır. Bu yüzden herhangi bir padişahın müdahalesi de, yasağın uygulanmadığı durumlarda ortaya çıkabilir. Ayrıca böyle bir aykırılık tanımı, padişahın padişaha değişkenlik gösteremeyeceği gibi içki ve meyhanelere yönelik herhangi bir müdahalede bulunmayan padişahların varlığı durumunda geçerliğini yitirecektir. Söz konusu yaklaşıma göre “Tertemiz dindarlığıyla tanınmış, hatta öylesine ki hayatında iken kendisine “Veli” (ermiş kişi) denilmiş Sultan II. Bayezid zamanında...”⁵⁸¹ neden böyle genel bir içki yasağı uygulanmadığı açıklanamamaktadır. Bilindiği gibi II. Bayezid’in düzen ve asayiş sorunları karşısında 1508’de yayınladığı ferman, sadece Hüdavendigâr Sancağı’nı kapsamakta ve yalnızca Müslümanları ilgilendirmekteydi. Yine aynı şekilde içki ticaretini yasaklamak, meyhaneleri kapatmak ve yıkmak

⁵⁷⁵ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 220-221. Ayrıca bkz. Öztürk, a.g.t., s. 52.

⁵⁷⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. Yüzyıllar)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 270-277.

⁵⁷⁷ Devletin tavrı, Çokuğraş’ın iddia ettiği gibi sadece bu 1703 ve 1730 isyanının ardından değil, bu türden yaşanan hemen bütün isyanların ardından daha da sertleşmiştir. Bkz. Çokuğraş, a.g.e., s. 46.

⁵⁷⁸ Bir kaç örnek için bkz. BOA, **HAT**, 1381/54515, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); **HAT**, 1315/51277, (29 Zilhicce 1236/27 Eylül 1821).

⁵⁷⁹ Özcan, a.g.e., s. 94-95.

⁵⁸⁰ Kabagöz, a.g.e., s. 19.

⁵⁸¹ Koçu, **Eski İstanbul’da Meyhaneler...**, s. 118.

şeklindeki müdahale biçimi, Kanunî'den itibaren sürekli olarak uygulanmamaktadır. II. Selim, ilk zamanlarda babasından devraldığı yasağı uygulamayı sürdürmüştü,⁵⁸² ama daha sonra içki tüketiminde gayrimüslimlere tanınan şer'î sınırlara aşamalı bir şekilde geri dönülmüştür. II. Selim, bir süre sonra genel meyhane ve sınırlı içki yasağı uygulama şeklindeki kanunî müdahalesini geri çekmiş, hem müslim hem de gayrimüslimlere yönelik şer'î hükmün gerekliliklerini yerine getirmeye başlamıştır.⁵⁸³

Devletin klâsik müdahale biçimini benzer şekillerde uygulaması ve ardından tekrar şer'î sınırlara geri dönülerek vergi alınması, sonraki padişahlar döneminde de görülen bir durumdur.⁵⁸⁴ Ama bu tür müdahaleler, en başta söz konusu kural ve düzen ihlallerinin önlenmiş olması başta olmak üzere çeşitli sebeplerle belli süreler sonrasında kaldırılmış ve yeniden vergi alınmaya başlanmıştır. Bu uzun evrede bazı padişahların içki tüketimi ve meyhaneler ile ilgili sınırlandırmalar getirmesi, kamu düzeni ve asayişini koruma gayesini öne çıkarırken, bazı padişahların sınırlandırmaları ve yasakları kaldırıp kontrollü olarak serbest bırakması, kamu yararının gözetilmesiyle ilgilidir. Sürekli olmayan, aralıklarla kendini gösteren bu müdahale biçimi, meyhanelerin düzenli bir gelişme ve yayılma göstermesini engellemiştir.⁵⁸⁵

Osmanlı Devleti'nin, İslâmiyet'te yasak olmasına rağmen zimmî tebaasının içki üretimine, ticaretine ve tüketimi için meyhanelere izin vererek hem üretim hem de tüketimini vergilendirmesi, zaman zaman ise, bazı padişahlar özelinde yasaklayıp kapatması, "ikircikli bir ilişki" olarak değerlendirilmiştir. Buna göre böyle bir ilişki modelinin nedeni, esas olarak hazineydi.⁵⁸⁶ Uygulanan içki ve meyhane yasaklarının uzun süreli olmamasının, "ortalık biraz durulduktan sonra birer birer" açılmasına "göz yumulmasının başta gelen sebebi", içkiden alınan "hatırı sayılır orandaki vergi" olarak görülmüştür.⁵⁸⁷ Aynı şekilde Niyazi Berkes de, kahve ve tütünün yanı sıra alkollü içkilerin 18. yüzyılda serbestleşmesi ile vergi geliri arasında bir ilişki kurarak devletin, Avrupa'da olduğu gibi bunlardan gelir elde etmenin "tadını" aldığını belirtmektedir.⁵⁸⁸ Bu hususta devletin bu malî kaygılarının yanı sıra "tam esneklik", yani sabit hiç bir kuralın olmaması, resmî

⁵⁸² 7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976/1567-1569) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>, C. I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1998, s. 84-85. Aynı eser, C. II, s. 136.

⁵⁸³ Özgül, a.g.t., s. 124.

⁵⁸⁴ III. Mehmed dönemindeki bir örnek için bkz. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı Tarihine Âid Telhisler (1597-1607)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 27. I. Ahmed dönemi için bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., C. II, s. 400-401. IV. Mehmed dönemi için bkz. **İsâ-zâde Târîhi**, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1996, s. 108; Râşid Mehmed Efendi, **Târîh-i Râşid**, C. I, Haz. Abdülkadir Özcan vd., Klasik, İstanbul, 2013, s. 147; Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekâyi'-nâme**, Haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008; II. Süleyman dönemi için bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 298-299. Sert bir içki ticareti ve meyhane yasağı uygulamaya çalışan III. Selim bilebir süre sonra tekrar yasağın kaldırılıp vergi alınmasına karar vermiştir. Bkz. Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 184. Bu örnekler çoğaltılabilir.

⁵⁸⁵ Cihan, a.g.m., s. 77-78.

⁵⁸⁶ Kaynar, a.g.m., s. 196.

⁵⁸⁷ Ahmet Faik Özbilge, **Fener Balat Ayyansaray**, E Yayınları, İstanbul, 2014, s. 166. Ayrıca bkz. Yavuzer, a.g.t., s. 81-82.

⁵⁸⁸ Berkes, a.g.e., s. 43-44.

politikanın padişahattan padişaha değişkenlik göstermesi de etkili olan bir faktör olarak görülmüştür.⁵⁸⁹ Çokuğraş ise, meyhanelerin şer'î hükümler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde yasak olmasına rağmen, sayılarının fazla olmasını ve vergi alınmasını, meşruluk ilişkisi doğrultusunda değerlendirmiştir. Yazar, bu durumun her dönem bir gerilim meydana getirdiği görüşündedir.⁵⁹⁰

Söz konusu görüşler, temelde Osmanlı hukukunun şer'î esaslar üzerine kurulu olmasıyla ilişkilendirilerek ileri sürülmüştür. Fakat aslında tam tersine bir durum söz konusudur. "İçki içmenin dinen yasak oluşu", sadece Müslümanlar için geçerli olan şer'î ve örfî bir uygulamadır. Ayrıca meyhanelerin olduğu gibi vergilendirme sisteminin de devlet nazarında meşruluğunu sağlayan, şer'î hukukun kendisidir. Osmanlı Devleti, içki tüketimi ve meyhanelerle ilgili meşruiyet kaynağını şer'î hukuka dayandırırken, aynı zamanda birbirinden farklı dil, din, kültür ve ırka sahip unsurları bünyesinde barındırmanın getirdiği bir zorunluluk veya avantajdan faydalanmaktaydı. Diğer ifadeyle meyhanelerin ve meyhaneciliğin devlet için hukukî anlamda önem taşıması, bir zorunluluktan kaynaklanmıştı. Fakat devlet, zamanla bu zorunluluktan faydalanmasını da bilmişti. Çeşitli mekân ve yerlere bireysel veya genel tüketim için üretilen içkinin önemli bir gelir kaynağı olduğunun fark edilmesi, genel içki tüketim mekânı olarak meyhaneleri, devlet için daha da önemli hale getirmişti. Tanınan serbestiye ve alınan vergilere rağmen zaman zaman içki ve meyhane yasakları ile karşılaşılması ise, dinî duyarlık gösteren padişahların da olabileceği kabul edilmekle birlikte devletin genel politikası olan asayiş ve düzeni sağlama kaygısıyla ilgilidir. Bu ise, "ikircikli bir ilişki" olarak değerlendirilemeyeceği gibi kaynağı da, malî kaygılar ile birlikte şer'î hukukun zimmîlere tanıdığı imtiyazların uygulanma zorunluluğu olarak görülmelidir. Devletin diğer keyif verici maddelerle birlikte alkollü içkileri de serbest bırakması ile vergi geliri sağlama arasında Berkes'in kurduğu ilişki ise, zimmî ve daha sonra da müste'men gayrimüslim unsurlar için değil, Müslümanlar arasında da serbestleşmesi durumuyla ilişkilendirilebilir. Zira devlet, imparatorluktaki gayrimüslimlerin ürettiği ve ticaretini yaptığı içkileri zaten vergilendirmekteydi.

Kanunî gibi sadece meyhaneler yasaklanıp zimmî tebaanın içki tüketimine sınırlı bir şekilde sürdürmesine izin verildiğinde, bu ticaretten elde edilen vergi geliri kesilmemiştir. Meyhaneler, kaldırılmış olsa da, zimmîlerin vergisini ödeyerek âlenî olmamak ve sadece kendi ihtiyaçları için satın almak kaydıyla içki tüketmesine müsaade edilmiştir.⁵⁹¹ Ama meyhaneler ile birlikte içki ticaretinin de yasaklandığı zamanlarda, elde edilen vergi geliri de kesintiye uğramaktaydı. Bu

⁵⁸⁹ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 216.

⁵⁹⁰ "Meyhane ve diğer içki üretilen ve satılan mekânların iktidarla ilişkisi her zaman problemli olmuştur. Özellikle Osmanlı bağlamında bakıldığında, içkinin dinen yasak olmasına ve Osmanlı hukukunun şer'î kurallar üzerine kurulu olmasına rağmen, gerek belgelerdeki meyhane sayıları gerekse alkol üretimi ve tüketimi için ayrı bir vergilendirmenin olması, meyhanenin meşruluğunun karmaşıklığına işaret etmektedir...". Çokuğraş, a.g.e., s. 150. "İçki içmenin dinen yasak oluşuna rağmen meyhanelerin vergilendirme sistemi içinde bulunuşu her dönem bir gerilim yaratmıştır...". Çokuğraş, a.g.e., s.182.

⁵⁹¹ Bursa subaşısı Kubad'a 1559'da gönderilen hüküm için bkz. **3 Numaralı Mühimme Defteri, 966-968 /1558-1560**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993, s. 164.

şekilde içki ticareti, “külliyen” yasaklanmakta, gayrimüslimleri de etkilemekte ve Hamr Emaneti kaldırılmaktaydı. Örneğin IV. Mehmed döneminde Hamr Emaneti de kaldırılmak suretiyle yasaklanan içkiler ve meyhaneler, sözünü ettiğimiz bu gerekçeyle II. Süleyman zamanında yeniden açılmıştı. Üstelik içkiler ve meyhanelerin yasaklandığı on sekiz sene içinde, hem istenildiği gibi bir yasak uygulanamamış, hem de hazine “külli” zarara uğramıştı. Bir de elçiler, ahid-nâmeler ile kendilerine yetecek miktarda içki getirme şartını da yerine getirmiyordu. Ahmed Câvid’e göre tüm bu gerekçeler nedeniyle içkilerin “bi’l-küllive men’i dahi mümkün” değildir.⁵⁹²

İçki ve meyhane ticareti yasağının kaldırılarak tekrar vergilendirilmesi, vakanüvislerin eserlerine dayandırılmakta ve onların benimsediği “dil” kullanılarak temellendirilmektedir.⁵⁹³ Gerçekten de hemen hemen tüm vak’anüvisler, içki yasağından vazgeçilip tekrar vergi alınmasını, hazinenin maddî zarara uğramasıyla izah etmişlerdir. Bu durum, bir dereceye kadar veya gerçekten de doğru olabilir. Fakat bu yazarların genellikle benimsediği dil, imparatorluğun bir Müslüman tebaası olarak padişahların aldığı kararların doğruluğunu tescil etme çabası olarak görülmelidir. Zira aynı vak’a yazarları, padişahların hazineye girecek vergi gelirini önemsemeksizin içki yasakları uyguladıklarını vurgulayarak desteklemektedir.⁵⁹⁴ Ayrıca bu, ancak dinî kaygılarla hareket ederek içki yasağı uygulayıp vergi gelirinden vazgeçen padişahlar için geçerli olup⁵⁹⁵ genel devlet politikasını yansıtamaz. Asayiş eksenli olarak uygulamaya konan yasak, hazinenin ister boş ister dolu olması çok da önemli olmaksızın tekrar kalkacaktır. Devlet, şer’î hukuka aykırı davranmamak adına gayrimüslim tebaasını mağdur edecek uzun süreli bir içki yasağı uygulamaktan kaçınmaktadır. İçki yasağı olmadığı durumda da, vergi tekrar yürürlüğe konmalıdır. İçki ve meyhane yasağı akabinde verginin yeniden yürürlüğe konmasıyla ilgili son örnek, 1827 yılına aittir. II. Mahmud, yeniçeri ocağını kaldırdıktan sonra Avrupaî reform programını uygulamaya koymuş ve öncesinde kapatılmış olan meyhanelerin hazineye olan vergi katkısı da gözetilerek yeniden açılması kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁶ İçki ticaretinden alınan vergi de, bu dönemden itibaren düzenli bir şekilde alınmaya başlanmıştır.

Devletin temel kaygısını oluşturan ve yönlendiren asayiş, sadece içeriden gelen bir tehdit algısıyla değil, aynı zamanda dış etkenlerden kaynaklı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Bu dış kaynaklı tehdit, savaş durumudur. Anlaşıldığına göre Osmanlı Devleti, seferberlik ilan ettiği zamanlarda, savaş durumunda meyhaneleri kapatmaktaydı. Böylece içkilerin tüketimi kontrol altına alınarak savaş boyunca iç düzene yönelik herhangi bir asayiş sorununun yaşanması en baştan

⁵⁹² Ahmed Câvid, a.g.e., s. 216.

⁵⁹³ Böyle bir görüş ve temellendirme için bkz. Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 218; Özbilge, a.g.e., s. 166.

⁵⁹⁴ Naîmâ’nın I. Ahmed döneminde uygulanan yasağa yaklaşımı için, bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., C. II, s. 400-401. ‘İsâ-zâde de benzer bir tavrı, IV. Mehmed dönemindeki yasak için göstermiştir. Bkz. ‘İsâ-zâde Târîhi, s. 108. Yine bu konudaki iyi bir örnek, Ahmed Câvid’in III. Selim’in uyguladığı yasağa yönelik tutumunda görülebilir. Bkz. Ahmed Câvid, a.g.e., s. 219-222.

⁵⁹⁵ Örneğin I. Ahmed için Naîmâ’nın değerlendirmesi bu yöndedir. Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, a.g.e., C. II, s. 400-401. IV. Mehmed için de ‘İsâ-zâde aynı görüştedir. Bkz. ‘İsâ-zâde Târîhi, s. 108.

⁵⁹⁶ BOA, HAT, 639/31486, (29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827).

engellenmek istenmiş olmalıdır. Nitekim 1787-1792 yılları arasındaki Rusya ve Avusturya ile savaş hali sebebiyle III. Selim, meyhanelerin kapatılması gerekliliği konusunda ferman yayınlamıştır.⁵⁹⁷ Bunun hemen ardından içkilerin yasaklanması ve meyhanelerin kapatılması gerekliliği ve çabası ile ilgili pek çok ferman yayınlanmıştır.⁵⁹⁸ Yine halefi II. Mahmud, Yunan İsyanı'nın başladığı 1821 yılında “el-hâlet-i hazîhi cümlemin esliha tedârik ve tehi'e itmeleri tenbîh ve te'kîd olunmuş sunûf-ı 'askeriyenin ekserîsi silâhlanmış olduğundan...” meyhanelerin kapatılması için buyruldu yayınlanmıştı.⁵⁹⁹ Böyle bir tedbir, hât-ı hümâyûnda geçtiği şekliyle “...‘umûm-ı ehl-i İslâm'ın silahlanması tenbihi icrâ olundığı esnâda neferâtın zabt ve rabtına medâr olmak için...” alınmaktaydı.⁶⁰⁰

II. Mahmud, Yunan İsyanı devam ederken bir hatt-ı hümâyûn daha yayınlamıştır. Burada vezir, içkilerin şer'î hükme göre reaya için “rızk” olduğuna, ama meyhanelerin sayısının gayrimüslimlerin ihtiyaç duyduğundan fazla olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun sebebi olarak da meyhanelerin denetiminden sorumlu görevlilerin aldığı aidatları göstermiş, meyhanelerin sayısının azaltılması gereğini vurgulamıştır. Aksi durumda vezire göre hem reaya adaba aykırı bir şekilde eğlenmekte hem de Müslümanlar meyhanelerin müşterisi olmaktadır. Dolayısıyla beş yüzü aşkın meyhane ve koltuklardan sadece ahali tamamen reayadan oluşan mahallelerin semt ve mevkiine göre belirlenecek birer ikişer tanesi açık bırakılıp geri kalanı kapatılmalıdır. Reaya, bu açık kalacak meyhanelerde “...evvelki gibi bî-edebâne girüb eğlenmeyerek ‘arz u edepleriyle duhûl ve bakkâl dükkânından şey alır gibi alacaklarını alub derhâl hurûc...” etmelidir. Padişah, verdiği cevabında, yani hatt-ı hümâyûnda, *ifrata, fesadata* vurgu yapmış, aşırılıkların düzensizliğe yol açacağını, bu yüzden de reayanın ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda meyhanenin ve sahiplerinin belirlenmesini emretmiştir.⁶⁰¹ Yani burada sınırlı bir yasak uygulanmıştır.

III. Selim'in ve II. Mahmud'un yayınladığı fermanlar, dinî kaygılar ile hareket etmenin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Nitekim III. Selim, yayınladığı fermanların birinde, “...Allahın rızası olmayan işe benim dahi rızam yokdur.” diyerek konuyla ilgili mevcut şer'î hükmü yerine getirdiğini göstermek istemiştir.⁶⁰² Yine aynı yıl yayınladığı bir başka hatt-ı hümâyûnda, “Bunun külliyyen ahâli-i İslâm'dan men'î benim matlûbumdur ve şer' men' itmişdir...” demektedir.⁶⁰³ Bununla birlikte her iki Padişahın, ordu mensupları da dâhil genel içki tüketimini kontrol altına alarak savaş boyunca iç düzene yönelik herhangi bir asayiş sorununun yaşanmasını en baştan engellemek istemiş olmaları daha kuvvetli bir ihtimaldir. Üstelik bu her iki yasaklama müdahalesi

⁵⁹⁷ BOA, **HAT**, 1381/54515, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

⁵⁹⁸ Bir kaç örnek için bkz. BOA, **HAT**, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); **C.BLD.**, 22/1067, (29 Şevval 1205/1 Temmuz 1791).

⁵⁹⁹ BOA, **HAT**, 1315/51277, (29 Zilhicce 1236/27 Eylül 1821).

⁶⁰⁰ BOA., **HAT**, 263/15236, (29 Zilhicce 1237/16 Eylül 1822).

⁶⁰¹ Belgeye göre “...tâife-i re'âyâ bi-pervâ ve bi-edebâne gidüb icra-yı mezkâk eylediklerinden ma'ada ehl-i İslâm'dan ba'zı fasika dahi bî-muhâbâ duhûl ile alenen irtikâb-ı menhiyâta cesâret itmek...”tedir. BOA., **HAT**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

⁶⁰² BOA, **HAT**, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

⁶⁰³ BOA., **HAT**, 189/9020, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789).

de, söz konusu padişahların hüküm sürdüğü dönemin bütününde değil, asayiş ve düzen ile ilgili sorunların devam ettiği süre boyunca geçerli olmuştur. Her iki örnekte de devletin dış kaynaklı asayiş sorununa kaynaklık eden savaş halinin sona ermesi, akabinde içkilerin ve meyhanelerin yeniden vergiye tabi tutulmasını beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin içkilere ve meyhanelere yönelik yaklaşımının asayiş merkezli olmasının ve etki süresinin kısa olmasının en temel sebebi İslâm hukuku olmakla birlikte sosyal, malî ve denetim sorunlarının da fazlasıyla payı vardı. Zira devlet, içki ticaretine müdahale ettiğinde, vergi gelirinden de mahrum kalmış olmaktadır. Her ne kadar genel asayiş ve düzen ile ilgili temel sorunun ortadan kaldırılmış olmasının önemi yadsınamasa da, bu durum ile de ilişkili olarak ortaya çıkan malî sorunlar, devletin kökten önlem alma şeklinin etki süresini kısaltan önemli bir unsurdur. Herhangi bir gerekçe ile uygulanan bir içki yasağı ve tabii ki meyhanelerin kapatılması gibi önlemler, çok geçmeden etkisini devlet hazinesinde göstermekteydi.⁶⁰⁴ Dolayısıyla asayiş ve düzene dair sorunların sona ermesiyle birlikte genellikle içki ticareti ve meyhane yasağı kaldırılmakta, Hamr Emaneti de yeniden tesis edilmekteydi. Devletin içkiler ve meyhanelerden aldığı vergi, özellikle savaş sonrası malî sıkıntıları gidermek için önemli bir gelir kalemiydi. Bu durum, 18. yüzyılda, devletin cephedeki savaş gücünün azalmasından sonra, daha önemli hale geldi. Çünkü savaşlar artık daha uzun sürüyor, kayıplar yaşanıyor ve nakit paraya ihtiyaç duyuluyordu. Hazineye ek gelir getiren bu kalemin önemi, savaşlar sonrasında daha iyi bir şekilde anlaşılıyordu.

İçki ticaretinin yasaklanması ve bu kapsamda meyhanelerin kapatılması, sadece vergi geliri nedeniyle devlet hazinesini değil, sosyal sebeplerden biri olarak meyhaneler ve meyhanecilik ile ilişkili İstanbul esnafını da olumsuz etkiliyor olmalıdır. Zira böyle bir yasak, en başta içki ticaretini baltalayacak, hem üreten hem de ticaretini yapan reaya zarar görecektir. Yine özellikle Galata'daki pek çok meyve ve balık çeşidinin müşterisi, meyhanelerdi. İçki ve meyhane yasağı da, doğrudan veya dolaylı olarak bu iş koluna bağlı olan diğer esnaf grubunu da olumsuz etkileyebiliyordu.⁶⁰⁵

Sosyal ve denetim merkezli olarak iç içe geçmiş bir sebep ise, ortaya çıkan ihmalkârlık ve rüşvet gibi faktörlerin de tetiklediği kaçakçılıktı. Devlet, içkileri ve meyhaneleri yasaklasa da, içki ticareti ve tüketimi gizlice ve kaçak olarak yapılmaya devam etmekteydi. Üstelik kaçakçılık, doğrudan denetimden sorumlu devlet adamlarının ihmalden de kaynaklanabilmekteydi.⁶⁰⁶ Üstelik bu türden sorunlar, genellikle sadece bir ihmalden öte kişisel çıkarların tetiklediği göz yumma ve görmezden gelme gibi durumların etkisiyle de yaşanabilmekteydi. Nitekim sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1680'de avcı mahlaslı IV. Mehmed'in Edirne Çatalca'daki Yapağcı Çiftliği'nde bulunduğu bir sırada "dört yüz kîse akçaların alıp", yani "rüşvet almış", meyhane ve

⁶⁰⁴ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler:...", s. 51. Aynı zamanda bkz. Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 218.

⁶⁰⁵ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 393.

⁶⁰⁶ Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 217.

bozahanelerin açılmasına göz yummuştu. Durumu haber alan IV. Mehmed, ihbarın doğruluğunu bostancıbaşından da teyit ettikten sonra vezir-i a'zama "Fetvâ-yı şerîf ve hatt-ı hümâyûnumla yasâğ olan hamra ne sen bile izn virdin" şeklinde hatt-ı şerîf göndermiştir. Sadrazam, "Benim haberim yok" diyerek olayın sorumlusu olarak kethudâsını göstermeye çalışmıştır. Fakat Padişah, kethudânın kendisine gönderilmesini isteyince, bu kez Merzifonlu'nun "aklı gidüp" "Pâdişâh ile söyleşmek âsândır" diye düşünerek kethûdası Hasan Ağa'yı huzura çıkartmadan boğdurtarak kendini kurtarmıştır.⁶⁰⁷ Dolayısıyla üst üste yayınladığı fermanlarla içkileri yasaklamaya çalışan III. Selim bile, en başta kendi devlet görevlilerinin yasakları delmesinin etkisiyle başarılı olamamıştı. Üstelik Padişah, sekbanbaşını ve bostancıbaşını, ihmalkârlık ya da müsamaha gösterdiği gerekçesiyle bir kaç kez de azletmişti.⁶⁰⁸ Yine de istediği yasağı uygulayamayan Padişah, kaymakam paşaya yazdığı hatt-ı hümâyûnda, yeni tayin ettiği bostancıbaşını sorumlu tutarak azletmekle tehdit etmişti.⁶⁰⁹ Ayrıca bu dönemde yaşamış Câbi Ömer Efendi de, konunun toplumsal boyutunu gösteren pek çok ilginç örnek vermektedir. Bülbülü gezdirmeye çıkarmış süsü verilerek kafes içine yerleştirilen rakı dolu bağırsakların sahibini bulamadan ağırlığından şüphelenen zâbitlere yakalanmıştır. Aynı şekilde çamaşırların içerisine yerleştirilen içkiler, kadınlar vasıtasıyla evlere ulaştırılmaktadır. Teneke ve boru satan kişiler de, alt kısmını lehimledikleri boruları rakı ve şarap ile doldurarak satmış, bakırcılarda ise imbik kalmamıştır.⁶¹⁰

Meyhaneler ile ilgili yasağın uzun süreli olmamasının sebeplerinden biri de, Yeniçerilerin, kolluk güçlerinin ya da en genel ifadeyle denetiminden sorumlu görevlilerin sarhoşlardan ve meyhanelerden haraç almasıydı. Devlet meyhaneleri kapattığında ne vergi alabiliyor, ne içki ticaretinin kaçak yollarla yapılmasını denetleyebiliyor iken, üstüne bir de kolluk kuvvetlerine, kesilen gelirlerini ikame için aidat olarak "zehr-i katil bedeli" verilmek durumunda kalıyordu.⁶¹¹ Devlet, hem vergi alamayarak hem de gelirini kaybedenler için bir ödeme kalemi oluşturarak iki kez kaybediyordu.⁶¹² Devletin ödediği bu bedel, 1800 yılında sadece Ağa Kapısı hademesi için iki bin yüz altmış beş kuruştu.⁶¹³ Meyhaneler, 1821 yılındaki Yunan isyanı sırasında kapatıldığında da, yine aylık olarak Ağa Kapısı hademesine aynı miktarda bir ödeme yapılmıştı.⁶¹⁴

⁶⁰⁷ Nazire Karaçay Türkal, **Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065- 22.Ca.1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 762; Reşad Ekrem Koçu, "Bozahaneler Vak'ası", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. VI, İstanbul, 1963, ss. 3052-3053; Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 18.

⁶⁰⁸ Bkz. BOA, **HAT**, 192/9417, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); **HAT**, 212/11503, (29 Zilhicce 1205/29 Ağustos 1791); **C.BLD.**, 22/1067, (29 Şevval 1205/1 Temmuz 1791).

⁶⁰⁹ BOA, **HAT**, 238/13265, (29 Zilhicce 1206/18 Ağustos 1792).

⁶¹⁰ Câbi Ömer Efendi, a.g.e., C. I, s. 22.

⁶¹¹ Ahmed Câvid, a.g.e., s. 211. Böyle bir bedelin ödenmesine ilişkin arşiv belgelerinden örnekler için bkz. BOA., **HAT**, 189/9020, (29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789); **C.BLD.**, 98/4878, (27 Muharrem 1206/26 Eylül 1791); **HAT**, 1315/51277, (29 Zilhicce 1236/27 Eylül 1821); **HAT**, 263/15236, (29 Zilhicce 1237/16 Eylül 1822). Özellikle "âteş havfından" mahallede nöbet tutan ahalinin, meyhanelerden "akça" alan zabitanı eleştirmesiyle ilgili bkz. Câbi Ömer Efendi, **Câbi Târihi**, C. I, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 314.

⁶¹² Boyar ve Fleet, a.g.e., s. 217.219.

⁶¹³ BOA, **C.BLD.**, 133/6638, (29 Şaban 1214/26 Ocak 1800).

⁶¹⁴ BOA, **C.BLD.**, 76/3783, (1 Cemaziyelevvel 1238/13 Şubat 1823).

Devletin maddî kayıp yaşadığı alanlardan biri de, donanma ile ilgiliydi. Zira Akdeniz ve ötesindeki deniz savaşları, 17. yüzyılın oldukça geç tarihlerine kadar önemli ölçüde kadırğa kürekçilerine bağımlıydı. Fakat IV. Mehmed'in 1671'de Kapudan Paşa ve İstanbul Kadısı'na gönderdiği hüküm örneğinde olduğu gibi meyhaneler kapatıldığında meyhanecilerden kürekçi temin edilemiyordu.⁶¹⁵ Dolayısıyla devlet, Tersâne-i Âmire'ye kürekçi temini konusunda da bir kayıp yaşamaktaydı.

Sonuç olarak devletin kabaca 1555'ten 1826'ya kadar genel içki ve meyhane yasakları ile meyhane kapatma, kimi zaman da yıkma şeklindeki klasik müdahale biçimi, sözü edilen zaman aralığının genel özelliği olmakla birlikte sürekli değil, aralıklarla kendini göstermiştir. İçki ve meyhane yasaklarını, kimi zaman şiddetle uygulanmış, kimi zaman da göz yumulup unutulmuş, sonra da tekrar konulmuş olarak değerlendirmek doğru değildir.⁶¹⁶ Çünkü bu tür bir değerlendirme, "Osmanlı'nın yasağı üç gün sürer" sözünü de doğrulamaktadır. Yine aynı şekilde bir padişahın içki ve meyhane yasağı uygulayıp bir diğerinin uygulamaması ya da herhangi bir padişahın uyguladığı yasağın bir süre sonra "unutulmuş" ve meyhanelerin yeniden açılmış olması da, doğrudan güç ve zayıflıkla ilişkili bir durum değildir.⁶¹⁷ Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içki tüketimi ve meyhanelere yönelik müdahaleci yaklaşımı, doğrudan doğruya başarı ya da başarısızlıkla da değerlendirilemez. Tüm bunlar, bu çalışmada klâsik müdahale biçimi olarak tanımlanan yaklaşımının bir yansıması olup temelde kamusal alana yönelik olarak asayişin tehdit edildiği, düzenin bozulduğu zamanlarda kendini göstermesi ile ilgilidir. Sorunun ortadan kalkmasıyla birlikte şer'î hukukun öngördüğü toplumsal düzen yeniden uygulanmıştır. Fakat içkilerin keyif verici özelliği ve yasaklanmasının yarattığı cazibe gibi etkenler, yasağın etkili olmasını engellemiştir. Zira sadece Müslümanları kapsayan bir yasak, gayrimüslim mahallelerine gidilerek kolayca delinebilmekteydi. Bunun yanı sıra asayiş sorununun çözülmesiyle birlikte içkiler ve meyhaneler ile ilgili şer'î hukukun tekrar uygulanması ya da yasak süresince alınamayan verginin yol açtığı malî ve sosyal sorunlar da, içki ticareti ve meyhane yasaklarının kaldırılmasını beraberinde getirmekteydi.

⁶¹⁵ Bostan, a.g.e., 187-201.

⁶¹⁶ Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 17.

⁶¹⁷ Bozkurt, a.g.e., s. 55, 57.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YENİLEŞME DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA MEYHANELER VE DEVLET-TOPLUM İLİŞKİSİ

2.1. Devletin ve Toplumun Meyhanelerle İlişkisinde Değişim

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci çeyreği itibariyle önce kurumlar bazında, sonra da toplumsal ve kültürel açıdan yoğun bir yenileşme süreci yaşamıştır. Sosyal refah uygulamaları açısından önemli olan bu dönemde, “tehvîn-i ihtiyacat, temin-i refah ve saadet-i ahali” konusu, yani tebaanın refahını, sağlığını ve mutluluğunu güvence altına alarak daha da geliştirme düşüncesi, gittikçe artan bir oranda devletin görevleri arasına girmiştir. Bu ise, “modern devletin bir sosyal devlet biçiminde şekillenişinin en önemli tezahürü”dür.⁶¹⁸ Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu değişim ve dönüşüm, içki tüketen bireyin ve sosyalleşme mekânlarından meyhanelerin denetimine yönelik bir dizi değişimi de beraberinde getirmiştir. Değişimin bir yönü, hukuki düzenlemelerde, diğer yönü de kurumsal alanda kendini gösterirken, aşamalı bir şekilde toplumu da etkisi altına almıştır.

Devlet, yenileşme döneminde sosyalleşme mekânlarını şüpheli ve tehlikeli yerler olarak görmeye devam etmesine rağmen, denetime yönelik tedbirlerinin biçimini ve yapısını değiştirmiştir. Bu doğrultuda meyhaneler, diğer sosyalleşme mekânlarıyla benzer bir yaklaşıma ve denetim biçimine tabi tutulmuştur. Yine toplum düzeni ve asayiş merkezli olan bu yaklaşım ve denetim, uygulama biçimi olarak halkın izlenmesi, işleyiş ve kural ihlalleri halinde de münferit cezalar uygulanması şeklinde bir değişime uğramıştır.⁶¹⁹ Georgeon, benzer bir sonucu kahvehaneler üzerinden tespit etmiştir.⁶²⁰

Osmanlı Devleti'nin içki tüketimi ve meyhanelere yönelik yaklaşımındaki ve denetimin yapısındaki değişim, bu çalışmada *modern müdahale biçimi* şeklinde tanımlanmıştır. Buradaki modern kavramı, esas olarak devletin içki ve meyhanelere yönelik müdahale biçimindeki değişimi ifade etmek amacıyla tercih edilmiştir. Devletin müdahale biçiminin değişen yönü, meyhanelerin yanı sıra mekânı kullanan bireye yönelik olarak da gerçekleşmiştir. Yenileşme döneminde her iki alanda yaşanan değişim, devlet açısından esas olarak suç tanımında değil, suç ile mücadele biçiminde görülmüştür. Devlet, meseleye yine vergi ve asayiş odaklı bakmakta, ama artık suçlu

⁶¹⁸ Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 47.

⁶¹⁹ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 88-89.

⁶²⁰ Georgeon, “İstanbul Kahvehaneleri”, s. 44-45.

konumundaki mekâna ve bireye müdahale biçimini değiştirmektedir. Devletin hem mekâna hem de bireye yönelik modern müdahale biçimi, fiilen 1826, resmen de 1839 Tanzimat Fermanı ile birlikte sistemleşerek en azından inceleme dönemimizin sonuna, 1908'e kadar devam etmiştir. Bu doğrultuda devlet, meyhanelerden kaynaklı olarak yaşanan asayiş ve düzeni ihlal eden sorunlarda, genel olarak içki ticaretini ve beraberinde meyhaneleri yasaklaması, mekânı kapatması, kimi zaman da yıkması şeklindeki klâsik müdahale anlayışından uzaklaşmıştır. Devlet, artık toplum düzeni ve asayiş ile ilgili sorunları ortadan kaldırırken, gayrimüslim tebaasını mağdur edecek türden müdahaleler yerine söz konusu uygunsuzluğun giderilmesi şeklinde sorun odaklı çözümler üretmeye yönelmiştir. Bu süreçte, potansiyel suçluları, suç unsurunun ortaya çıktığı mekânlarda takip etme ve kontrol altında tutma, gerektiğinde de müdahale etme şeklinde bir denetim metodu da uygulanmıştır. Üstelik devlet, genel içki ve meyhane yasakları uygulamadığı için hiç kesintiye uğramayan vergi gelirine de sahip olmuş olmaktadır.

Devletin bireye yönelik modern müdahale biçimi, yenileşme dönemi öncesi gayrimüslimler için söz konusu olan asayiş eksenli yaklaşımın aşama aşama Müslümanlar için geçerli olmaya başlamasını da ifade etmektedir. Artık devlet, müslim ve gayrimüslim fark etmeksizin suç üreten bireye yönelik yaklaşımını esas itibarıyla asayiş kaygısı düzeyine indirgeyerek standart hale getirmiştir. Padişahlar, şer'î hükmü hatırlatmak için dönem dönem Müslüman tebaasını içki ve meyhanelerden uzak tutmak için fermanlar yayınlamaya devam etmişse de, bu sembolik düzeyde kalmıştır. Zira bir Müslüman'ın içki içmesi ve meyhaneye gitmesi, genel ceza kanunnamelerinde cezalandırılması gereken bir suç unsuru olmaktan çıkmıştır. Artık devlet, içki içip sarhoş olanları değil, asayiş sorunlarına yol açan Müslüman tebaasını cezalandırmıştır. Bu noktada devletin yaklaşımında temel bir farklılık yoktur. Esas değişim, devletin tutumunda değil, suçlu olanlar ile mücadele biçimindedir. Öncelikle devlet adamları üzerinde etkisini gösteren bu gelişme, Müslümanların içki ve içki içilen mekânlara yönelik yaklaşımını da dönüştürmüştür. Bu doğrultuda bazı Müslümanlar, devletin tebaasına yönelik suç tanımlamasını standartlaştırmasının yansıması olarak içki içmeye ve içki içilen mekânlara daha rahat veya serbestçe gitmeye başlamıştır.

2.1.1. Denetimin Mantığında ve Biçiminde Değişim

Sosyal olayların başlangıç ve bitiş zamanlarının kesin olarak belirlenmesi oldukça zordur. Çünkü bu türden gelişmelerin alt yapısı, zaman içerisinde oluşur, yayılır ve toplum tarafından benimsenir.⁶²¹ Sosyal olayları yenileşme boyutu üzerinden ele almak, toplum içerisinde azınlığı değil, çoğunluğu oluşturan sıradan insanların hayatlarına dair neredeyse hiç bir kalıntı olmaması nedeniyle de kolay değildir.⁶²² Yenileşme, kelimenin kendisinin de gösterdiği üzere bir süreci ifade etmektedir. Bu hususta önemli kırılma noktalarından ilki, "imparatorluk tarihinde kültürel

⁶²¹ Ruhi Güler, "Lüfer Devri", **Osmanlı İstanbulu**, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, C. I, Ed. F. M. Emecen-E. S. Gürkan, İstanbul, 2013, s. 252-253.

⁶²² Hakan Kaynar, **Projesiz Modernleşme**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 14.

Batılılaşmanın yeni bir aşamasını” temsil eden Lale Devri (1718-1730)’dir.⁶²³ Berkes, bu dönemde yönetici kesim üzerinde etkisini gösteren değişimin topluma da sirayet ettiğini, kahve ve tütün ile birlikte alkollü içkiler ile keyif verici maddelerin serbestleştiğini ifade etmektedir.⁶²⁴ Fakat yenileşme zincirinin halkası, 1730 yılında kopmuş ve kısa süreli kesinti yaşanmıştır. Bu yönde atılan adımlar, III. Selim döneminde başta padişah olmak üzere toplumsal katmanlar arasındaki ilişkilerin artmasını sağlasa da, 1807’de Kabakçı Mustafa İsyanı ile yeniden kesintiye uğramıştır.⁶²⁵

III. Selim’in içki ve meyhane yasağına yönelik aldığı tedbirleri, asayiş ve düzeni sağlama kaygısı tetiklemişti. Bu dönemdeki sorunlarının halli, beraberinde yine içki ve meyhanelerden vergi alındığı düzeni geri getirmişti. II. Mahmud’un içkilere ve meyhanelere ilişkin yaklaşımı da, yine aynı kaynaktan beslenmektedir. Fakat onun dönemi, sadece asayiş sorunlarının halli sebebiyle değil, farklı faktörlerin de etkili olduğu eski düzene bir geri dönüşü yansıtmaktadır. Bu ise, aynı zamanda yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır.

Yenileşme ve onun yansımaları açısından içki tüketimi, II. Mahmud dönemini 1808-1826 ve 1826-1839 şeklinde iki ayrı kısımda incelemeyi gerektirmektedir. Bununla birlikte 1789-1839 arasındaki elli yıllık dönem, meyhane ve benzeri mekânların kapatılmasına yönelik pek çok belge ihtiva ettiği gerekçesiyle bütün olarak aynı yaklaşım çerçevesinde de ele alınmaktadır. II. Mahmud dönemi, sadece öncesiyle değil, sonrası ile de aynı kategoride değerlendirilmekte, meyhaneleri kapatma çabasının bu dönem sonrasında da devam ettiği ileri sürülmektedir.⁶²⁶ Fakat aşağıda ayrıntılarıyla vurgulanacağı üzere II. Mahmud, hâkimiyet döneminin bütününde klasik müdahale biçiminin hâkim olduğu bir yaklaşım sergilememiştir. II. Mahmud, selefi III. Selim’in içkilere ve meyhanelere yönelik yaklaşımını, sadece belli bir süre devam ettirmiştir. Padişahın bu sürede selefinin yaklaşımını sürdürmek zorunda kalmasının sebeplerinden biri, 1821’de Mora, Eflak ve Boğdan’da başlayan Yunan İsyanı’dır.

İlk olarak II. Mahmud, Yunan İsyanı dolayısıyla içkilere ve meyhanelere yönelik bir yasak uygulamıştır. Savaşın getirdiği bu zorunluluk, III. Selim zamanındaki Avusturya ve Rusya ile söz konusu olan savaş hali dolayısıyla da ortaya çıkmıştı. II. Mahmud, isyanın başladığı 1821 yılında silâh altına alınan askerin kontrolünü sağlamak ve içeride de herhangi bir kargaşa çıkmasını önlemek amacıyla meyhanelerin kapatılmasını emretmişti.⁶²⁷ Yine Yunan İsyanı devam ederken içkilere ve meyhanelere yönelik alınacak tedbire dair Padişah’a bir öneri sunulmuştu. Belgede şer’î hukuk uyarınca içki ve meyhanelerin gayrimüslimler için bir hak olduğuna, ama denetimden sorumlu görevlilerin meyhanelerden aldığı aidattan dolayı meselenin din boyutu gözetilmeksizin meyhanelerin sayısının ihtiyaç duyulandan fazla olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durum ise,

⁶²³ Bkz. Shrine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, Çev. İlknur Güzel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 22.

⁶²⁴ Berkes, a.g.e., s. 43-44.

⁶²⁵ Bu konu için bkz. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında*, s. 264-265 ve 272.

⁶²⁶ Çokuğraş, a.g.e., s. 19, 157, 182; Çokuğraş, a.g.m., s. 92-93.

⁶²⁷ BOA, **HAT**, 1315/51277, (29 Zilhicce 1236/27 Eylül 1821); **HAT**, 263/15236, (29 Zilhicce 1237/16 Eylül 1822).

gayrimüslimlerin “bi-pervâ ve bi-edebâne” eğlenmelerine, bazı Müslümanların ise, korkusuzca meyhanelere giderek alenen içki tüketmeye cesaret etmelerine yol açmaktadır. Gayrimüslimlerin adaba aykırı bir şekilde eğlenmelerini ve Müslümanların da meyhanelerin müşterisi olmalarını engellemenin yolu ise, meyhanelerin sayılarını azaltmak olarak gösterilmiştir. Bu doğrultuda getirilen öneri, sayıları beş yüzü aşmış olan meyhane ve koltuklardan ahalisini tamamen reayanın oluşturduğu mahallelerin semt ve mevkiine göre belirlenecek birer ikişer tanesini açık bırakmak, geri kalan meyhaneleri tamamen kapatmak ve sahiplerini başka iş kollarına yöneltmektir. Reaya, açık bırakılacak bu meyhanelerde önceki gibi adaba aykırı bir şekilde eğlenmemeli, meyhaneye belirli miktardaki içkiyi almak için girmeli, ardından hemen çıkmalıdır. Vergi gelirinde azalma olacaktır, ama hem tamamen kesilmeyecek hem de dinî açıdan önemli bir hizmet yapılmış olacaktır. Üstelik meyhanelerin denetiminden sorumlu görevliler, gelirlerini yine meyhanelerden karşılayacağı için herhangi bir malî zarar da söz konusu olmayacaktır. Bazı meyhanelerden aylık bin beşer yüz guruş, diğer bazı meyhanelerden de yıllık on beş bin guruş alan Galata Voyvodası ile de görüşülmüş, bu gelirlerinde herhangi bir kesinti olmayacağı bildirilmiştir. Bu konuda görüşü sorulan Padişah, aşırılıkların düzensizliğe yol açacağını belirterek konuya asıl olarak asayiş yönünden bakmıştır. Ayrıca reayanın ihtiyaçlarını karşılayacak meyhane sayısının ve hangi meyhanelerin açık bırakılacağını bilinmesinden sonra gereğinin yapılabileceğini belirtmiş, bu hususa dikkat edilmesini emretmiştir.⁶²⁸

II. Mahmud, denetimden sorumlu görevlilerin içki ve meyhane yasağı nedeniyle kesilen gelirlerini ikame için daha önceki gibi bir ödenek ayırmak zorunda kalmıştır. Nitekim 1821 yılında, Yeniçeri ağalarının, çoğunlukla meyhanelerden aldıkları aidatlarla geçindiklerine, ama mevcut içki ve meyhane yasağı nedeniyle gelirlerinde azalma meydana geldiğine dikkat çekilerek uygun miktarda *akçe* verilmesi teklif edilmiştir. II. Mahmud, yayınladığı hatt-ı hümayûnda Yeniçeri ağasına on beş bin guruş “atiyye” verilmesini, silahlanmış askerin gece ve gündüz ateş açmasını engelleyerek disiplinin daha iyi sağlanmasını emretmiştir.⁶²⁹ Fakat Yeniçeri ağası, yaklaşık bir sene kadar sonra beklediğinden daha fazla masrafa maruz kaldığı gerekçesiyle on beş bin guruşa daha ihtiyacının olduğunu beyan ederek yeni bir talepte bulunmuştur. II. Mahmud, “Yeniçeri Ağası’nın gayretine doğrusı diyecek yok sâir zâbitân da güzel gayret ideyorlar” diyerek bu talebi de kabul etmiştir. Ayrıca birbirlerinden haberleri olmadan cebecibaşıya da on bin guruş verilmesini emretmiştir.⁶³⁰ Yine Ağa kapısı hademesine de, 1823 yılında, mevcut yasak dolayısıyla aylık olarak iki bin yüz altmış beş guruş tahsis edilmişti.⁶³¹

II. Mahmud’un içki tüketimi ve meyhanelere yönelik klasik müdahale biçiminin uygulamasının asıl önemli sebebi, kendi iktidarının önündeki âyan, ulema ve Yeniçeri Ocağı gibi

⁶²⁸ BOA., **HAT**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825).

⁶²⁹ BOA, **HAT**, 1315/51277, (29 Zilhicce 1236/27 Eylül 1821).

⁶³⁰ BOA, **HAT**, 263/15236, (29 Zilhicce 1237/16 Eylül 1822).

⁶³¹ BOA, **C.BLD.**, 76/3783, (1 Cemaziyelevvel 1238/13 Şubat 1823).

engellerdir. Padişah, yenileşme ve reformdan ziyade kendi iktidarını, merkezî otoriteyi güçlendirmek istiyordu.⁶³² Özellikle 1821’de başlayan Yunan İsyanı ve beraberinde yaşanan Mısır Sorunu’nun siyâsî açıdan yol açtığı kriz, II. Mahmud’un iktidarını otoriter bir yapıya dönüştürme konusunda büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda siyâsî, askerî, dinî, fikrî ve iktisadî açıdan karşısında olan bütün muhalefet odaklarını kaldırması, hiç değilse dize getirmesi gerekmektedir.⁶³³ Askerî unsurların yanı sıra kurumları ve toplumuyla birlikte bütünü kapsaması gereken böylesi bir hareket, sağlanacak destek ile çok dikkatli planlanmalıydı.⁶³⁴ Dolayısıyla dönemin bir gözlemcisi olan Helmuth von Moltke’nin ifade ettiği gibi II. Mahmud, “...yeni binasını kurmadan önce inşaat sahasını temizlemesi...” için epey mesai harcamıştır.⁶³⁵ Öncelikle âyanların etkisini kıran II. Mahmud, tahta geçer geçmez Yeniçeri Ocağı’nı da kaldırmak için çalışmaya başlamıştır.⁶³⁶ Bunun için ulema ve yeniçeri ittifakını yok etmek için Mehmed Tahir gibi şeyhülislâmlar ile de işbirliği yapmıştır.⁶³⁷ Böylece yeniçerilerle birlikte hareket ederek bir çok padişahın tahtını kaybetmesinde rol oynamış olan ulemanın da etkisi kırılarak bir ölçüde denetim altına alınması mümkün olmuştu.⁶³⁸ Ardından desteğini kaybeden Yeniçeri Ocağı’na yönelen II. Mahmud, bu teşebbüsü “...yıllarca, zekâ ve sebatla hazırladı ve tek bir günde, bir saatte, cesaret ve iyi talihle sonunu getirdi...”⁶³⁹. 14 Haziran 1826’da başlayan Ocağın tasfiye edilmesi sürecinde pek çok yeniçeri öldürülmüş, bir kısmı sürgüne gönderilmiş, ama daha sonra idam edilmiş ve Edirne, Maraş gibi bölgelerde takibâtlara uğramışlardır. II. Mahmud, bir kaç ay içerisinde Bektaşî Tarikatı ile de aynı anlayış çerçevesinde mücadele etmiştir.⁶⁴⁰

1826 sonrasında ortaya çıkan reformlar ve yenilikler, II. Mahmud’un mutlak iktidarının sonucu olan gelişmelere. İngiliz elçisi Lord Stratford Canning’in 19 Haziran 1826 tarihli raporunda vurguladığı gibi Ocağın kaldırılması ile Padişah’ın reform programı arasında bir ilişki kurulabilirdi.⁶⁴¹ Her ne kadar Ocağın kaldırılışı sırasında gerçeği tam anlamıyla yansıtmayan propagandaların üretilmiş olduğu bir vaka ise de,⁶⁴² yeniçeriler, artık “Doğunun kapılarını yeni bir hayata açan” hiçbir hükümdarı tehdit edemeyecek, padişah ve devlet adamları da güven içinde, istediği yönetim, hükümet ve toplum değişikliklerini uygulamaya koyabilecektir.⁶⁴³ “Artık şiddete dayalı tepki ve ölüm korkusu”, reform programlarının kapsamını daraltmadığı için yenilik

⁶³² Taner Timur, **Osmanlı Çalışmaları: İlk Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 136 ve 157.

⁶³³ Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 17-30 ve 473-474.

⁶³⁴ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmanlı, C. II, E Yayınları, İstanbul, 2006, s. 25.

⁶³⁵ Moltke, a.g.e., s. 321.

⁶³⁶ Edouard Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Çev. Ali Reşad, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19 ve 20.

⁶³⁷ Heyd, a.g.e., s. 112, 128-132 ve 151.

⁶³⁸ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 65.

⁶³⁹ Moltke, a.g.e., s. 321.

⁶⁴⁰ Yıldız, a.g.e., s. 40, 50, 53-58, 70, 118-130.

⁶⁴¹ Yıldız, a.g.e., s. 93.

⁶⁴² Bu konudaki propaganda örnekleri için bkz. Yıldız, a.g.e. s. 89.

⁶⁴³ Alan Palmer, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu’nun Son 300 Yılı**, Çev. B. Ç. Dişbudak, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2008, s. 118.

hareketlerinin de daha hızlı gerçekleşmesi mümkün hale geldi.⁶⁴⁴ II. Mahmud, Osmanlı yenileşmesinin sonraki dönemlerdeki yönünü de belirlemiştir.⁶⁴⁵ Bu dönemde atılan adımlarla Tanzimat reformlarının temeli atılmış, hatta Mart 1838’de *Tanzimat-ı Hayriyye* ismi bile kullanılmıştır.⁶⁴⁶

Yenileşmeyle ilgili reformlar, 1826 yılı itibariyle hem önceki dönemlerdeki etki alanı ve derecesinden farklı hem de kesintisiz bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, yenileşmenin başlangıcı olarak değil, daha önceki dönemlerdeki gelişmelerin sonucu olarak okunmalıdır.⁶⁴⁷ Devlet, 1826’dan itibaren padişahların kendisinden başlamak üzere askerî, siyasal, sosyal ve kültürel alanda değişiklikler geçirmiştir. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı 1826 yılı sonrası, II. Mahmud’un, dolayısıyla devletin içki tüketimine, meyhanelere ve bu kapsamda suçlu olan unsurlara yönelik yaklaşımında belirgin değişimler meydana getirmiştir. Padişah, Ocağın tasfiye edilmesini takip eden aylarda, kahvehaneler daha baskın olmakla birlikte meyhaneleri de yeniçerilerin ve farklı kesimlerden pek çok kişinin sosyalleşme ve siyasî söylem üretme alanı olarak tanımlayıp kontrol altında tutmayı sürdürmüştür.⁶⁴⁸ Bununla birlikte II. Mahmud döneminde kısmen uygulanan meyhane yasağı, klasik devlet müdahalesinin son örneğidir. II. Mahmud, Yunan isyanı devam etse de, başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere kendisi ve reformları için engel olarak gördüğü çeşitli sorunlardan kurtulmuştu. Dolayısıyla 1827 yılı Haziran’ında meyhanelerin tekrar açılması için girişimlerde bulunulmuştur. II. Mahmud, meyhanelerin daha önce bazı kavgaların ortaya çıkmasına yol açtığı için kapatıldığına vurgulayarak tekrar açılması halinde bu tür mahzurlar konusunda dikkatli olunması konusunda memurlarını uyarmıştır. Meyhanelerin tekrar açılmasına olumsuz yaklaşmayan Padişah, söz konusu girişimi üstü kapalı bir şekilde onaylamıştı.⁶⁴⁹

Çok geçmeden meyhaneleri kapanan reayanın istekleri ve devletin yaşadığı malî sıkıntıları dikkate alınarak sınırlı olan yasak kaldırılıp meyhanelerin tekrar açılması için gerekli adımlar atıldı. Bu doğrultuda 1833 yılının sonunda İstanbul’a gelen Baron Boislecomte, 2 Eylül 1826 tarihinde yayınlanan bir ferman ile iki bin meyhanenin tekrar açılmasına karar verildiğini belirtmektedir. Bu karar doğrultusunda İstanbul’un çeşitli bölgelerinde bulunan iki bin adet meyhane açılmıştır.⁶⁵⁰ Padişah’ın kararı, gayrimüslimlere bazı kurallara uymaları karşılığında imtiyâzlar tanıyan şer’î hukuka da uygundu. Böylece 1826 yılı itibariyle kapalı konumda bulunan meyhaneler, bir daha

⁶⁴⁴ Stanford J. Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, Çev. Faruk Çakır, **Türkler**, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 623.

⁶⁴⁵ Zürcher, a.g.e., s. 63 ve 78.

⁶⁴⁶ Mümtaz’er Türköne, “Tanzimat Ne Zaman Başladı?”, **Türkler**, C. XIV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 681; Zürcher, a.g.e., s. 78.

⁶⁴⁷ Dana Sajdi, “Gerileme, Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi: Giriş Yerine”, **Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri**, Çev. Aylin Onocak, Derleyen: Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33.

⁶⁴⁸ Yıldız, a.g.e., s. 83-86.

⁶⁴⁹ BOA, **HAT**, 639/31486, (29 Zilhicce 1242/24 Temmuz 1827).

⁶⁵⁰ Özgür Yılmaz “Bir Fransız Bürokratin Gözüyle Sultan Mahmut’un Reformları ve 1830’ların İstanbul’undan Toplumsal Değişme”, **Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-V**, 19-21 Mayıs 2017, İstanbul, s. 14. Makalesini, henüz yayınlanmadan görme fırsatı tanıdığı için Sayın Yılmaz’a teşekkür ederim.

genel yasak kapsamına alınmaksızın ve tümünden kapatılma eylemleri ile karşılaşmaksızın tekrar açılmıştır. 1829 yılında da, kapalı iken açılan meyhanelerin isimleri ve bulunduğu mahallere ilişkin bir liste yayımlandı. Meyhaneler, mevcut yasağın ardından belli bir düzen içerisinde açılmıştı. Listede yer alan meyhanelerin dışında mahalle aralarında, gayrimüslim evlerinde, han, bakkal, aşçı, bozacı, şerbetçi dükkânı ve benzeri diğer yerlerde içki satılmayacaktı. Usulsüzce içki satılan her mekân, tespit edildiği takdirde kapatılacak, sorumlular da kürek cezasına çarptırılacaktı. Açılmasına izin verilen meyhaneler ise, bağlı oldukları kurallara uyacak, Müslümanları mekânlarına almayacak ve her ay da hazineye yirmi altı bin kuruş vergi ödeyecekti.⁶⁵¹ Meyhaneler, 1826 yılı itibariyle bir daha kapatılmamacasına açılırken, artık rakiplerine karşı haklarını aramak için devlet kayıtlarında daha fazla görünür olmuştur.⁶⁵²

II. Mahmud'un asıl olarak 1826 yılı sonrasındaki yaklaşımı, devletin içki tüketimi ve meyhaneler ile sorununun olmadığını göstermektedir. Asıl sorun, müskiratın tüketim biçimi ve meyhanelerde nasıl eğlendirildiği, yani asayiş tehdit edip etmediğidir. Gerçekten de başta padişahlar olmak üzere devlet ricâli, bu unsurlardan içki tüketenlere ve meyhanelere yönelik müdahale biçimini öncesine göre değiştirmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, önceki dönemlerin birikimlerini de dikkate almakla birlikte devletin sosyalleşme mekânlarından meyhanelere ve içki tüketen bireye yönelik yaklaşımında esaslı değişimin başlangıcı olarak II. Mahmud'un yenilik hareketinin önündeki engelleri kaldırdığı 1826 yılı sonrasını merkeze almaktadır.

II. Mahmud'un açtığı kapı, 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesini beraberinde getirerek yenileşmenin sistemli bir program halini almasını sağlamıştır.⁶⁵³ Böylece reform hareketi, hukukî bir metne de dayandırılmıştır. Tanzimat'ın en önemli ilkelerinden biri, Müslüman olan olmayan herkesin aynı hukuka bağlı kılan eşitliktir. Diğer yandan devletin "teokratik" yapısı gereği şer'î hukuk da mecburen muhafaza edilmeliydi. Zira şer'î hükümlere uyulmaması, mevcut sorunların temeli olarak görüldüğü için yeni kanunlar buna göre hazırlanacaktı. Şer'î hukukun korunması ise, şer'îye ve cemaat mahkemelerinin, kapitülasyonlar da, konsolosluk mahkemelerinin devamını ifade etmekteydi. Tabii farklı haklar, aynı zamanda mahkemelerin de çeşitlenmesini beraberinde getirdiği için yargı birliğini de bozmaktaydı. Bu noktada eşitlik ilkesi, pratikte uygulanabilirliğini de kaybetmekteydi. Zira Müslümanların uymakla yükümlü olduğu şer'î kurallar, zimmîler ve devletin diğer tüm tebaası için geçerli kılınamazdı. Dolayısıyla "kanun önünde eşitlik" ilkesini sağlayacak herkese hitap eden genel kanunlar hazırlanmalıydı. Bu ise, şer'î hukuk ve kapitülasyonları tamamen kaldırmak mümkün olmadığı için dinî ve kapitülasyonlardan kaynaklı sınırlamalar sabit bırakılmak kaydıyla yapılabilirdi. Bu doğrultuda hazırlanan yeni kanunların medenî hukuk kısmında; şer'î hukuktan, ticaret hukuku ile

⁶⁵¹ BOA, **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829).

⁶⁵² Bazı örnekler için bkz. BOA, **A.}MKT.**, 51/34, (14 Şevval 1262/5 Ekim 1846); **MVL**, 108/42, (15 Muharrem 1268/10 Kasım 1851); **A.}MKT.NZD.**, 78/63, (4 Şaban 1269/13 Mayıs 1853).

⁶⁵³ J.H.A. Ubucini, **1855'de Türkiye**, C. I, Çev. Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 9-11.

yenileşme öncesinde dönemin koşullarına göre oluşturulan kamu hukukunda, Batı'dan etkilenilmiştir. Söz konusu etki, daha sonra hazırlanan diğer kanunlarda da görülen önemli bir husustu.⁶⁵⁴

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesini takip eden yılın Mayıs ayında yayınlanan bir ceza kanunu, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na da göndermede bulunarak "ale's-seviyye", "yeksan ve seyyan" ifadeleriyle eşitlik ilkesini tasdik etmekte, müslim ve gayrimüslimlerin tâbi olduğu suç unsurlarında istisnasız bir şekilde aynı hukuk kurallarını öngörmekteydi. Kanunun birinci faslının ilk maddesinde geçen "vüzerâdan birisi tarafından bir çobanın bile canına kasd vukuunda ol vezirin hakkında dahî kısas-ı şer'î icra oluna" şeklindeki ifade, cezaî müeyyide konusunda bir vezir ile çobanın eşit tutulacağına bir yansımasıydı. Bir komisyon tarafından hazırlanan bu kanun, 1840 yılına kadar yürürlükte olan Osmanlı ceza hukukunun şer'î ve örfî kurallarını birleştirmişti. Herkes, şer'î, kanunen ve hukuken eşit haklara sahip olmakla birlikte, yeni kanunun yanı sıra devletin yetkili mercilerine, şer'î hükümlere ve "usul-i edebiyeye riayet etmeleri" gerekmekteydi. Bu kanun, gerekli durumlarda ilaveler yapılabileceğini belirterek sona ermekteydi.⁶⁵⁵

1840 ceza kanununda, tüm tebaayı ilgilendiren konuların mevcut olması dolayısıyla Müslümanların içki tüketimine dair açıkça düzenlenmiş herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. Bu hususta yeni kanunun yanı sıra şer'î hükümlerin de varlığını sürdürdüğü şeklindeki ifade ve gerekli hallerde ilavelerin yapılabileceğine dair son kısım, Müslümanların yine aynı sınırlandırmalara bağlı kalması gerektiği konusunda sadece bir çıkarım yapılabilmesine imkân vermektedir. Nitekim 1840 yılının Ekim ayında bir kahvehanede, Müslümanların meyhaneye girmesinin yasak olduğuna dair bir konuşma geçmiştir. Buna göre kahvehanede bulunan müşteriler, birbirleriyle "müstehcen" bir şeyler konuşurken, kapıdan içeri giren biri, "Unkapanında meyhaneye girecek idim, kapuda kavvâs bekliyor, Müslümanı içeri koymuyor" demiştir. Mehmed Efendi ise, "meyhaneye girmemek ile kullanacak âdem içmez mi? Hiç olmaz ise onda on kıyye içkisi vardır" demiştir.⁶⁵⁶ Bu konuşma, aynı zamanda Müslümanların içkiyi kolay bir şekilde temin edilebilmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Şer'î hükümlere de atıfta bulunarak doğrudan içki tüketen Müslümanlar hakkında yayınlanan 17 Ocak 1841 tarihli bir buyruldu da, sözü edilen konuya açıklık getirmektedir. Kemal Çiçek tarafından değerlendirilen bu hükme göre bazı Müslümanlar, çarşı ve pazarlarda alenî bir şekilde içki içerek çeşitli taşkınlıklar yapmakta ve sarhoş olmaktadır. Bu şekilde bir Müslüman'ın içki içmesi veya sarhoş olması, eğer ilk kez gerçekleşmişse on beş gün, "ıslah" olmayarak ikinci kez aynı suçu işlerse bir ay, aynı suçtan üçüncü kez yakalanırsa da, artık ıslah olmayacağı düşüncesiyle

⁶⁵⁴ Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci, 1839-1939**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010, s. 49-51.

⁶⁵⁵ Ahmed Lütfî, **Osmanlı Âdalet Düzeni**, Sadeleştiren: Erdinç Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 114-129; Kaynar, a.g.e., s. 301-313; Bozkurt, **Batı Hukukunun...**, s. 97-98.

⁶⁵⁶ Kırılı, a.g.e., s. 177.

Tuzla İskelesi'nde "ömür boyu hapis ile kürek cezasına çarptırılacaktır."⁶⁵⁷ Burada da Müslümanlar açısından suç sayılan unsurun alenî olarak ve asayiş bozacak türde içki tüketilmesi olduğu söylenebilir.

1840 yılına ait ceza kanunu, bir takım eksik yönlerinin giderilmesi için yapılan ilavelerin istenilen sonucu vermemesi üzerine yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun üzerine 1851'de hazırlanan *Kanun-u Cedid*, 11 yıl boyunca yürürlükte kalmış olan 1840 yılına ait ceza kanununun yerini almıştır. Bu kanun, teknik, yazılış ve İslâm hukukuna dayanan özellikleri bakımından yine yerini aldığı kanuna benzemektedir. Bazı maddeler aynen alınırken, daha geniş ölçüde şer'î hükümlere yer verilmiş, sarhoşluk gibi yeni suçlar eklenmiş ve ilk kez tekerrür ve suça iştirak ile ilgili hükümler de yer almıştır.⁶⁵⁸ 1851 yılına ait olan kanunnamenin ikinci bölümünün beşinci maddesi, sarhoşlar ile ilgilidir. 1841 yılında yayınlanan buyrulduyu hatırlatan kanun maddesine göre çarşı ve diğer yerlerde sarkıntılık eden sarhoşlar, nâra atan "edebsizler", şer'î usule göre öldürülmeye olmamak şartıyla üç ila yetmiş dokuz değneğe kadar dövülerek cezalandırılmalıdır. Suç, tekrarlanırsa, aynı ceza uygulanacaktır. Ama artık alışkanlık haline gelen bir suç, eğer Dersaadet'te işlenmişse gerçekten pişman olununcaya ve tövbe edilinceye kadar kürek cezasına, taşrada işlenmişse de yine aynı şarta göre pranga cezasına çarptırılmalıdır.⁶⁵⁹ Görüldüğü gibi burada cezalandırılan eylem, sarhoş olunması değil, sarhoşların kamu düzenini bozması, asayiş sorunlarına yol açmasıdır. Sarhoşların kamu düzenini bozması ise, dinî bir ayırım üzerinden değil, genel olarak tanımlanmıştır.

Kırım Harbi (1853-1856), yenileşme hareketini daha baskın bir noktaya taşıması, toplumu etkileyen dar ölçekli gelişmeler yaşanmasını beraberinde getirmesi açısından da önemlidir. Bu açıdan savaşın önemli olan tarafı, Avrupa kültürüne yönelik toplumsal önyargıların kalkmasında önemli bir rol üstlenmiş olmasıdır.⁶⁶⁰ Zira Türkler, İstanbul'da bulunan müttefik devletlerin askerlerinin âdetlerini yakından tanımıştır. Böylece yenileşmeye dönük olumsuz yaklaşım kırılarak yumuşamış ve Tanzimat reformları, daha kolay uygulanabilmiştir.⁶⁶¹ Bu süreçte özellikle İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız askerlerinin harcamaları, bazı esnafın fazlasıyla zenginleşerek hayat standardını yükseltmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Mısır'dan İstanbul'a gelen paşaların, beylerin ve kadınların alafranga yaşantıları ile harcamaları da, benzer bir sonuç meydana getirmişti. Devletin ileri gelenleri ile kadınlar da dâhil olmak üzere üst tabakaya mensup İstanbullular, onları taklit ederek borçlanacak derecede gösterişli bir hayat sürmeye başlamıştı. Ahmed Cevdet Paşa'nın deyişiyle "...Mısır döküntüleri İstanbul ahâlîsinin ahlâkını bozmağla

⁶⁵⁷ Kemal Çiçek, "Tanzimat ve Şer'iat", **Toplumsal Tarih**, S. 15, Mart 1995, s. 24.

⁶⁵⁸ Bozkurt, **Batı Hukukunun...**, s. 99-100.

⁶⁵⁹ Ahmed Lütfi, a.g.e., s. 137-138.

⁶⁶⁰ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 490.

⁶⁶¹ Palmer, a.g.e., s. 159-160.

devlet ü millete azîm zararları dokundu.”⁶⁶² Artık Sultan Abdülmecid bile elçiliklerin verdiği balolara katılmakta, önde gelen Osmanlı bürokratları da, Beyoğlu’daki Avrupalı aydınlar ve tüccarlar ile daha yakın temaslar kurmaktaydı.⁶⁶³ Kırım Savaşı, şaali sofradan düzenlenenden eğlencelere kadar çok çeşitli alanlarda kendini gösteren alafranga hayat tarzının başta Padişah olmak üzere İstanbul’un önde gelenleri arasında yerleşmesinde etkili olmuştur.⁶⁶⁴

Kırım Harbi akabinde ortaya çıkan Islahat Fermanı ise, gayrimüslimler ile yabancı devlet tebaasının eskiye dayanan haklarını bir anlamda teyit etmesi bakımından önem taşımaktadır.⁶⁶⁵ Islahat Fermanı ile birlikte daha da güçlenen eşitlik ilkesi, tam anlamıyla ceza kanunlarında karşılık bulamamaktaydı. Bunun üzerine Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında toplanan bir komisyon, 1858’de, 1810 yılına ait Fransız ceza kanununun neredeyse birebir tercümesi olan bir ceza kanunu daha hazırladı. Fakat şahsî hak olarak kabul edilen diyet ve kısas davalarını eskisi gibi şer’îye mahkemelerine bırakan söz konusu kanun da, devletteki yargı birliğini sağlayamamıştı.⁶⁶⁶ Toplam 264 maddeden oluşan kanunda da, Müslümanların içki tüketmesinin bir suç teşkil ettiğine dair herhangi bir madde bulunmamaktadır.⁶⁶⁷ 1858 Osmanlı Ceza Kanunu, yapılan değişikliklerle birlikte II. Abdülhamid’in saltanatı boyunca uygulanmıştır.⁶⁶⁸ 1840’tan 1858 yılına kadarki süreçte yayınlanan üç ceza kanununun hiç birinde Müslümanların içki tüketmesinin suç unsuru olarak tanımlanmamış olması, artık devletin hukukî düzenlemelerdeki müslim ve gayrimüslim şeklindeki dinî ayrıma dayalı değil, vatandaşlık temelinde eşitlik ilkesi doğrultusunda bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Sarhoşluk şeklinde bir suç tanımının mevcut olması ise, devletin yenileşme dönemi öncesinden itibaren önem verdiği asayiş ve kamu düzenine yönelik bir husustur. Bu dönemde değişen, artık sarhoşlukla ilgili hassasiyetin tüm vatandaşlar açısından geçerli olan standart bir hale dönüşmüş olmasıdır. Yargılama biçimi ve uygulanacak cezalar arasında şer’î hükümlere yapılan atıflar ise, şeriat ve kanun şeklindeki Osmanlı hukuk sisteminin pratikteki bir yansımasıdır. Böylece devlet, Müslüman tebaası nazarında şer’î etkisini devam ettirmek için genel ceza kanunları dışında zaman zaman müdahalelerde bulunmaya devam etmiştir.

Osmanlı Devleti, Müslümanların içki tüketmesinin cezalandırılması gereken bir suç unsuru olduğunu genel ceza kanunlarından çıkarırken, genel anlamda içki tüketimi ve ticareti ile ilgili usulsüzlüklerden kaynaklı olarak Müslüman tebaasının şikâyetlerini önlemek ve bu doğrultuda

⁶⁶² Ahmed Cevdet Paşa, **Ma’rûzât**, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 7-9. Ayrıca bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, 20. Baskı, İstanbul, 2012, 139-144.

⁶⁶³ Karpas, a.g.e., s. 508.

⁶⁶⁴ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 89-90 ve 241.

⁶⁶⁵ Bozkurt, **Batı Hukukunun...**, s. 49-51 ve 98-99.

⁶⁶⁶ Bozkurt, **Batı Hukukunun...**, s. 100-101.

⁶⁶⁷ “Cezâ Kânûnnâme-i Hümâyûnu”, **Düstûr**, I. Tertip, C. I, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 537- 597. Söz konusu kanun maddelerinin transkripsiyonu için bkz. Senem Öner, **Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Ceza Kanunu’nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan Çevrilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013; Said Nuri Akgündüz, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 172.

⁶⁶⁸ Bozkurt, **Batı Hukukunun...**, s. 102; Deal, a.g.e., s. 32.

İslâmî yapısını korumak için dönem dönem dar ölçekli müdahalelerde bulunmaya devam etmiştir. Müslüman mahallelerinde meyhane açılmasının yasak olmasına dair İstanbul'un bütünü ilgilendiren bu tür genel hükümler, Sultan Abdülmecid (1839-1861),⁶⁶⁹ Abdülaziz (1861-1876),⁶⁷⁰ ve II. Abdülhamid (1876-1909)⁶⁷¹ olmak üzere hemen her padişah döneminde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu dönemde söz konusu husus, başta Müslüman mahallesi olmak üzere hem Müslümanlar hem de devlet açısından kutsiyet ve hassasiyet arz eden mekânlarla ilgili bir mesafe kuralına dönüşmüştür.⁶⁷²

Erarslan'a göre II. Abdülhamid, Müslüman mahallelerine yönelik bu tür müdahaleleri, Müslüman ziyaretçi ve Orta Asya ile Türkistan'dan gelen hacıların uğrak yeri olan İstanbul'un "her hususta İslâm'ın hakkıyla yaşandığı bir yer olmasını" sağlamak için yayınlamaktaydı. Üstelik yazar, II. Abdülhamid'in genel değil, sadece Müslüman mahallelerindeki usulsüzlükleri önlemeye dönük müdahalesini, III. Murad'ın müskirât yasağı uygulaması ile kıyaslayarak "devletin kaybolan hâkimiyetine etkileyici bir örnek" olarak yorumlamıştır.⁶⁷³ Bununla birlikte II. Abdülhamid dâhil olmak üzere yenileşme dönemi padişahlarının genel olarak müdahalesi, kural ihlallerine karşı gelişen Müslümanların şikâyetlerini önlemeye yöneliktir. II. Abdülhamid dönemi, asıl olarak Müslümanların şikâyetleri doğrultusunda kısmî müdahaleler gerçekleştiği için değil, İslâmî politikalarıyla bilinmesine rağmen, sorunlar karşısında yenileşme öncesinde olduğu gibi genel içki ticareti yasağı ve meyhane kapatma uygulamasından kaçınıldığı için önemlidir. Devletin bu tutumu, III. Murad dönemine nazaran hâkimiyetinin kaybolmasından değil, yenileşme dönemiyle birlikte devletin içki tüketen tebaasını ve içki tüketilen mekânları denetim biçiminde meydana gelen değişimden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca bu dönemde sık sık içki yasakları uygulandığı, sonrasında kaldırıldığı ifade edilmiştir. Üstelik bunlardan birinde yakalanan Deli Emin Bey, falaka cezasına maruz kalmış olmasına rağmen, verdiği nüktedan bir cevapla ceza almaktan kurtulmuştur.⁶⁷⁴ Bu bilgiyi kullanan Kabagöz, II. Abdülhamid'in "ani bastıran" içki yasakları uyguladığını ifade etmiştir.⁶⁷⁵ II. Abdülhamid, sarhoşluk kaynaklı yaşanan asayiş sorunlarını engellemek için Müslümanların Galata ve Beyoğlu'ndaki meyhanelere gitmesini yasaklamış, özellikle Ramazan yaklaşırken dinen haram ve günah olan unsurlardan uzak durulması için hükümler yayınlamıştır.⁶⁷⁶ Padişah, sadece kamu ve

⁶⁶⁹ Bu dönemde "İslam mahallatı arasında satılmakta olan müskirâtın men'i hakkında" yayınlanmış bir hüküm için bkz. BOA, **HR.MKT.**, 217/43, (1 Rebiulahir 1274/19 Kasım 1857). Ayrıca bkz. **İ.DH.**, 469/31450, (9 Ramazan 1277/21 Mart 1861).

⁶⁷⁰ Sadece Müslüman mahallesinde açılmakla kalmayıp aynı zamanda meyhanenin etrafında cami, medrese ve türbe gibi kutsiyet arz eden yapıların bulunmasından dolayı söz konusu olan bir şikâyet için bkz. BOA, **HR.ID.**, 317/54, (5 Zilhicce 1283/10 Nisan 1867).

⁶⁷¹ BOA, **İ.DH.**, 1127/88085, (26 Recep 1306/28 Mart 1889); **DH.MKT.**, 1614/9, (7 Şaban 1306/8 Nisan 1889).

⁶⁷² Bu kapsamda yayınlanan çeşitli nizamnameler ve kural ihlallerine yönelik Devletin gerçekleştirdiği müdahaleler, kutsiyet ve hassasiyetler ile ilgili başlıkta ele alınmaktadır.

⁶⁷³ Cezmi Erarslan, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 227-228.

⁶⁷⁴ M. S. Çapanoğlu, "Emin Bey (Deli)", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 9, Koçu Yayınları, İstanbul 1968, s. 5049

⁶⁷⁵ Kabagöz, a.g.e., s. 19.

⁶⁷⁶ Erarslan, a.g.e., s. 229-230.

ahlakî düzeni sağlamaya dönük sadece siyasî muhalifleri takip etmeyi değil, halifelik politikasıyla uyumlu olarak toplumu, özellikle de alt tabakayı daha yakın bir şekilde denetlemeyi de amaç edinmiştir.⁶⁷⁷ Bununla birlikte eğer sık sık uygulanan ve ani gelişen içki yasağı ifadeleriyle gayrimüslimleri de kapsayan genel bir yasak kastediliyorsa, söz konusu dönemde geneli ilgilendiren herhangi bir içki yasağına rastlanmamıştır. Şayet sadece Müslümanlar kastediliyorsa, içki Osmanlı'da teorik olarak hiçbir zaman Müslümanlara serbest olmamıştır. İçkinin Müslüman toplum nazarında konumu, bazı padişahların tedbirleri arttırması, bazılarının da kamusal bir sorun haline dönüşmediği sürece herhangi bir önlem almamasına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Yenileşme döneminde sadece genel ceza kanunlarında suç olmaktan çıkmış, ama herkesin kendi dini ve gelenekleri doğrultusunda bağlı olduğu kurallara uyması gereğine de dikkat çekilmiştir. II. Abdülhamid'in müdahaleleri de, ceza kanunnamelerinde Müslümanlara yönelik içkiler ile ilgili herhangi bir madde bulunmasa da, şer'î hukukun hükümlerinin geçerliliğini sürdürdüğünün göstergesidir.

Devlet, modern müdahale biçimini benimseyerek genel içki ve meyhane yasakları uygulamamış, ama asayiş konusu her dönem devletin gündeminde olmuştur. Bu yüzden devlet, yine Avrupa örneğinde olduğu üzere meyhaneler gibi toplumsallaşma alanlarını gözetleyerek sürekli olarak denetim altında tutmuştur.⁶⁷⁸ Devletin modern müdahalesinin bir yönü, genel içki ve meyhane yasakları uygulamaktan kaçınmak ise, diğer yönü de, hem üretilen hem de ithal edilen müskirâtın sağlıklı olup olmadığını, meyhanelerin de hijyen açısından uygunluğunu denetlemektir. Özellikle 19. yüzyılda ithal edilen biralara, içeriğinde zararlı maddeler bulunup bulunmadığı yönünde incelenmekteydi. Nitekim Sırbistan ve Bulgaristan'dan ithal edilen biralarda zararlı maddeler bulunduğu için gümrükten geçmesine izin verilmemişken, Amerika'dan ithal edilen biralara, gayet iyi cins şeklinde derecelendirilmiştir. Bu tür incelemeler ise, Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kimyahanesinde yapılmaktaydı.⁶⁷⁹

Devletin yenileşme sürecindeki suç tanımının sadece gayrimüslim değil, aynı zamanda Müslüman tebaası açısından standart hale geldiği hususu, sadece bir çıkarım, tutarlı bir yorum değil, aynı zamanda devletin de yaklaşımını gösteren bir gerçekliktir. 1892 yılına ait Sadrazam Kabağaçalı-zâde Ahmed Cevad Paşa imzalı bir belge, içki tüketiminin hem vücuda zararlı hem de dinî olarak yasak olduğuna dikkat çekmektedir. Hatta içki kullanımı, sadece bireysel yönden olumsuz sonuçlara yol açmamakta, sarhoşluk nedeniyle meydana gelen kavgalarda yaralanmalar ve cinayetler yaşanmaktadır. Üstelik "ecnebî" devletlerde bile ileride tamamen yasaklamak amacıyla kullanım oranının düşürülmeye çalışılmasına rağmen, hilafetin merkezinde böyle bir girişim

⁶⁷⁷ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 19.

⁶⁷⁸ Çokuğraş, a.g.e., s. 49.

⁶⁷⁹ BOA, **Y.PRK.SH.**, 72/2, (1305) 1888; **DH.MKT.**, 2090/44, (25 Rebiulevvel 1316/13 Ağustos 1898); **DH.MKT.**, 2104/37, (23 Rebiulahir 1316/10 Eylül 1898). Ayrıca bkz. İhsan Erdinçli, **Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı'da Birahaneler ve Birahaneçilik (İstanbul ve İzmir Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 126.

yoktur. Dolayısıyla da meyhanelerin sayısı günden güne artmış, “...‘avâm-ı nâs beyinde müskirât isti‘mâli ‘âdetâ ta‘mim itmiş...”tir. Bu durum, pek çok cinayet vakasının yaşanmasına yol açarak zabitanın da vazifesini yapmasını olumsuz etkilemektedir. Bu ifadeler, içki tüketilen tüm mekânları ve tüketen Müslümanları merkeze alarak genel bir içki ve meyhane yasağı için uygun bir girizgâh sağlama amacı taşıyor gibi görünmektedir. Fakat devamındaki ifadelerden anlaşıldığına göre hem mekân hem de Müslümanlar arasında bir ayrıma gidilmiştir. Müslümanlarla ilgili bir tedbirin alınması zorunluluğu da, belgenin yayınlanmasından yaklaşık 18 gün önce, 2 Şubat 1892’de Galata’daki Mihal’in Meyhanesi’nde meydana gelen kavgada, Çeşme Mîranı Sâlih ve refiki ‘Âsım’ın katli ve yaralama olayına karışması örneği üzerinden dile getirilmektedir. Fakat burada da hedef, yine içki satan tüm meyhaneler değil, “ehl-i İslâmdan ve erâzil takımından olup... ehemmiyet-i şahsiyeleri olmayan süfehânın...” uğrak yerleri haline gelmiş, cinayet ve yaralama olaylarının merkezi olan meyhane ve umumhanelerdir. Belgeye göre bu tür sorunlar, esas itibariyle “‘avâm-ı nâs” arasında yaygındır. Dolayısıyla alt tabakaya mensup sıradan Müslümanlar, kesinlikle meyhanelere gitmemelidir. Zaten bütün Müslümanları içkilerden uzak tutmaya çalışmak, üst tabakadaki Müslümanların şikâyetlerine de yol açacağından mümkün değildir. Bu yüzden de “...gazino ve birâhane misüllü mu‘teber ‘add olunan mahallere gidenler zâten esâfil-i nâsdan olamayacakları cihâtle bunlar istisnâen yalnız ale’l-‘umûm meyhanelerde İslâm’ın ‘işretten kat‘iyen men‘i...” yeterlidir.⁶⁸⁰ Görüldüğü gibi konuya kamu düzeni açısından yaklaşan devlet, “esâfil-i nâsdan” olmayan üst tabakaya mensup Müslümanların meyhaneler dışında birahanelere ve gazinolara gitmesinde bir sakınca görmemektedir.

Görüldüğü gibi burada da devlet için esas hedef ve önemli olan unsur, sadece Müslümanların içki tüketmesi değil, nasıl ve nerede tükettiğidir. Ayrıca devletin birahanelere gidenlere yönelik yaklaşımı bakımından doğrudan doğruya mekânın değil, mekânı kullanan bireyin suçlu olarak görüldüğünün de önemli bir göstergesidir. Yine bunu destekleyecek bir diğer belgede de, cinayet vakalarının sarhoşluktan kaynaklı olarak meydana geldiği değerlendirilmesi yapılarak meselenin asayiş boyutuna dikkat çekilmekte ve ortaya çıkmadan önlenmesi için bir takım tedbirlere yer verilmektedir. Bunlardan ilk ikisi, meyhanelerin kapanma saatine dikkat edilmesi ve Ramazan ayının yaklaşması nedeniyle meyhanelerde uzun uzadıya işret edilmemesidir. Bu konudaki diğer tedbir ise, “İslâmlardan ‘işrette hadd-i ma‘rûfu tecavüz edenlerin... birkaç saat ve icabına göre bir gün iki gün tevkif edilmesi” şeklindedir.⁶⁸¹ Yani burada da içki tüketen Müslümanların değil, sınırı aşan Müslümanların tutuklanması gibi hem önemli hem de ilginç bir tedbire yer verilmektedir.

İçkinin ve meyhanelerin Müslüman kesim arasında sıradanlaşmaya başlamasına, II. Meşrutiyet’in ilanı (24 Temmuz 1908) da katkıda bulunmuştur. 17 Ağustos 1908 tarihli bir belgede, heyecana yol açmamak amacıyla yirmi beş gündür ‘umûmhanelerin geç saatlere kadar

⁶⁸⁰ BOA, **Y.A.HUS**, 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892). Belgenin orijinali için bkz. Ek: 9.

⁶⁸¹ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 15/16, (24 Kanunusani 1310/5 Şubat 1895).

açık kalmasına ve içkili mekânlara müdahale edilmemesi sebebiyle uygunsuzlukların arttığına dikkat çekilmektedir. Hatta bu sorunları engellemek isteyen görevlilerin, doğrudan “hürriyet var” ifadesi ile karşılaştıkları vurgulanmaktadır.⁶⁸² Dönemin gazeteleri de, bu tür uygunsuzluklardan ve zabıta müdahalesinin yetersizliğinden şikâyet eden yazılar kaleme almaktadır. Gerçekten de Meşrutiyet’in ilanını takip eden ilk üç ay içindeki suç istatistikleri, büyük artış göstermiştir.⁶⁸³ Yine aynı yılın Temmuz ayında, hemen peşi sıra tüm imparatorluk çapında siyasî ve adî suçluları kapsayacak şekilde ilan edilen genel af da, başkent İstanbul’daki asayiş tehdit etmiştir. Suç oranı, diğer vilayetlerdeki suçluların da İstanbul’a gelmesiyle ciddi olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Üstelik 1908 grevi gibi toplumsal olaylar da, başkent İstanbul’daki asayiş ve düzenin bozulmasında etkili olmuştur.⁶⁸⁴

2.1.2. Değişimin Yansımaları: İçki Tüketiminin Sıradanlaşması

1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması, özellikle Müslümanların tepkisini çekecek düzeyde bir dizi yeniliğin şehrin hayatına girmesini beraberinde getirmiştir.⁶⁸⁵ 1826’dan itibaren yoğun ve sistemli bir şekilde gerçekleşmeye başlayan yenileşme sürecinde Avrupalılar ile yakın temaslar kurulması, kültürel etkileşimin güçlenmesine de katkı sağlayarak sofraya düzeninden eğlence türlerine kadar alafrağa yaşam tarzına uygun bir çeşitlilik ortaya çıkarmıştı.⁶⁸⁶ Avrupa yaşam tarzına endekli değişimin kapısı, dönemin padişahları ve devlet adamları tarafından açılmıştır.⁶⁸⁷ II. Mahmud ve oğullarından Abdülmecid ile Abdülaziz dönemi, padişahlar ve sadrazamlar başta olmak üzere Avrupaî olanın benimsenip kullanılmasıyla öne çıkmaktadır.⁶⁸⁸ Bu doğrultuda ilk olarak II. Mahmud, Avrupa usulüne uygun düzenlenmiş sofraya oturup çatal-bıçak kullanarak yemek yiyen bir padişah olarak görünmektedir.⁶⁸⁹

Tüm bu gelişmeler, bir anlamda ilk olarak 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere özelinde ortaya çıkan sanayileşmenin, takip eden yüzyıl ile birlikte etkilerini dünya ölçeğinde göstermesinin de bir sonucu oldu. Özellikle Doğu ile Batı arasındaki ulaşım ve kitle iletişim araçlarının artması ve daha da kolaylaşması, kültürel etkileşimin kanallarını sürekli açık hale getirmişti. Bu kapsamda 1838 yılı itibariyle imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının etkisiyle oluşan yeni tüketim alışkanlıkları, içki tüketiminde de etkisini göstermişti. Bu süreçte üst sınıfın sofralarında ve

⁶⁸² BOA, **ZB**, 74/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908).

⁶⁸³ Van, a.g.t., s. 10.

⁶⁸⁴ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 218-224. Ayrıca bkz. Kudret Emiroğlu, **Anadolu’da Devrim Günleri/II. Meşrutiyet’in İlanı**, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 26 vd.

⁶⁸⁵ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merasimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 4-7.

⁶⁸⁶ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 89-90.

⁶⁸⁷ Cezar, **XIX. Yüzyıl Beyoğlusu**, s. 429; Nevin Meriç, **Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret 1894-1927**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 32 ve 38.

⁶⁸⁸ Karateke, a.g.e., s. 4-13.

⁶⁸⁹ Özge Samancı, “19. Yüzyılın Birinci Yarısında Osmanlı Elitinin Yeme-İçme Alışkanlıkları”, Soframız Nur Hanemiz Mamur, Ed. Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neumann, Alfa, İstanbul, 2016, s. 184-185.

meyhanelerdeki içki türlerinin çeşitlenmesi, aynı zamanda yenileşme süreciyle de koşuttur. İçki tüketiminin artmasının ise, bu sürecinin içki fiyatlarında bir düşüşü beraberinde getirmesiyle ilgili olabileceğine dikkat çekilmiştir.⁶⁹⁰

Avrupaî olan unsurlarla ilişkiler ve temaslar, belli bir Müslüman kesimin davranış kalıplarında da bir değişim olması gereğini beraberinde getirmişti. Böylece 1890'larda içki içme usullerini de içeren bir âdab-ı muâşeret literatürü ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan kitaplar, "...öncelikli olarak herhangi bir vazife gereği Avrupa ile temas ihtimali bulunan Osmanlı erkekleri..."ne hitap etmekteydi.⁶⁹¹ Bu noktada içki tarifinin yemek kitaplarında yer almaya başlamasının ortaya çıkardığı etki de oldukça yüksektir. Zira böyle bir tarife ihtiyaç duyulması, içkinin toplumda bir karşılığının olduğunu göstermekte, aynı zamanda geniş kitlelere ulaşmasını da sağlamaktadır.⁶⁹² Bu dönemde toplum hayatı, *medenî, çağdaş* şeklinde ifade edilen alafranga yaşam biçimine dair davranış kalıpları ekseninde yeniden düzenlenmiştir. Bu ise, özellikle belli mekânlarda, sosyal hayata ait tek tip ya da benzer davranışların sergilenmesini beraberinde getirmiştir. Tüm bu süreç, *civilisation* olarak adlandırılmıştır.⁶⁹³ Müslümanların başta içki ve tüketildiği mekânlar olmak üzere alafranga olan unsurlara yönelik tutumundaki yumuşama, dönemin romanlarında da işlenmiştir. Bu tip romanların başlıca ikisi olan *Felâatun Bey ile Rakım Efendi* (1875) ve *Araba Sevdası* (1889), hizmetçilerden eğlence yerlerine ve tarzlarına kadar alafranga görünme çabasını konu edinmektedir.⁶⁹⁴

Devlet, yenileşme döneminde, içki tüketimi ve meyhanelerin yanı sıra içki tüketen Müslüman tebaasına yaklaşımını da değiştirmiştir. Bu doğrultuda öncelikle üst sınıf bazı Müslümanların içki tüketimine ve meyhanelere yönelik yaklaşımında da aşamalı bir değişim gözlenmektedir. İçki ve meyhanelere yönelik yaklaşımda değişim, önce yönetici sınıf, ardından üst tabaka, son olarak da diğer Müslümanlar arasında etkisini göstermeye başlamıştır. Sosyal değişimde toplumun önünde yer alan saray ve yönetici kesim ile seçkin üst tabaka aileleri, bu süreçte "medeniyet taşıyıcısı" rolü üstlenmiştir.⁶⁹⁵ En başta devlet adamları, içkiyi daha önceki dönemlerde mevkilerini ve itibarlarını kaybetmemek adına gizlice içmek mecburiyetindeyken, bu dönemden itibaren daha serbest bir ortama sahip olmuştur. Hatta Georgeon'a göre "...İçki yasaklarını açıkça delmek için birbirleriyle yarışan Babîâlî bürokratları içki tüketimini hayat tarzlarının bir parçası haline getirmişlerdir..."⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 57.

⁶⁹¹ Fatma Tunç Yaşar, *Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret*, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s. 175-177. Ayrıca bu konudaki ilk kitaplardan biri için bkz. Ahmet Mithat, *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti Yahut Alafranga*, Haz. İ. Doğan ve A. Gurbetoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

⁶⁹² Yazar, Avrupa'dan gelen çeşitli zehirli içkilerin insan sağlığını olumsuz etkilemesine karşılık şarap ve rakı gibi içkilerin tariflerini vermeyi ehven-i şer olarak gördüğünü, içkilerden uzak durulmasını ve bunun yerine kitapta yer alan diğer içkilerin tercih edilmesini istirham etmektedir. İlk olarak 1883'te yayınlanan bir yemek kitabındaki içki tarifleri için bkz. Ayşe Fahriye, *Ev Kadını*, Haz. Turgut Kut, Çiya Yayınları, İstanbul, 2018, 200-202.

⁶⁹³ Meriç, a.g.e., s. 31 ve 34-36.

⁶⁹⁴ Cevdet Kudret, "Alafranga Dedikleri", *Tarih ve Toplum*, S. 4, Nisan 1984, s. 29-31.

⁶⁹⁵ Meriç, a.g.e., s. 38.

⁶⁹⁶ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 50, 55 ve 63.

Yenileşme dönemi öncesinde de içki içen devlet adamları, bu dönemden itibaren daha serbest bir ortam elde etmişlerdir. Mehmet Hüsrev Paşa gibi devlet adamları,⁶⁹⁷ artık içkiyi gizleyerek değil, tam aksine alafranga olduklarını gösterme ve kanıtlama adına açıkça içiyordu.⁶⁹⁸

Devletin yaklaşımındaki değişimin ilk yansıması, Sir Robert Gordon'un 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesinin ardından tertiplelediği baloda görülmüştü. Avrupalıların kadın-erkek bir arada içki içip müzik eşliğinde dans ederek eğleneceği bu baloya Türk devlet ricali de davetliydi. Şarap, likör ve şampanya dolu şişelerin süslediği masa, başta Nuri Bey olmak üzere Türklere de hizmet ediyordu. Hatta bazı Türkler, alışık olmadıkları içkiyi ölçsüz içerek sarhoş bile olmuştu. Kadımlarla dans edenler, kumar oynayanlar da olmuştu. Tüm bu yaşananlara şahitlik eden Adolphus Slade, içki içilmesini, kadınlarla dans edilmesini ve kumar oynanmasını, Türklerin değişim yolunda attığı "üç dev adım" olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında Slade, Reis Efendi gibi kendi kültür ve inançlarından taviz vermeyen Türklere de hak ettikleri saygıyı fazlasıyla göstermiştir.⁶⁹⁹ Yenileşme sürecinde İstanbul'da bulunan seyyahların neredeyse tamamı, genellemelerden kaçınıp istisnaî örnekleri de vurgulayarak artık devlet adamlarının içkiyi gizlice değil, bilakis âlenî biçimde içtikleri konusunda çokça örneklere yer vermektedir. Yine bu örneklerin hemen tamamında Fransız şarabı ve şampanya gibi içkiler, ziyafetler eşliğinde tüketilmektedir. Düzenlenen ziyafetlerin bir kısmında, dönemin padişahı da hazır bulunmaktaydı.⁷⁰⁰

James Ellsworth De Kay'ın 1830'lardaki gözlemlerini de, bu çerçevede değerlendirebiliriz. Bir yabancı'nın bir Türk ailesinin hayatını yakından görme şansının her zaman yakalanamayacağına dikkat çeken seyyah, amiral rütbesine sahip liman reisinin sarayına misafir olmuştur. Burada kendisi için hazırlanan sofraya, seyyah için olduğu kadar bu çalışma açısından da oldukça ilginç detaylara sahiptir. Bu sofradaki çatal, bıçak ve tabaklar, İngiliz imalatı olup pahalı cinsten idi. Kristalden yapılmış masa ise, "nefis bir işçilik" ürünüydü. Aynı zamanda "en hafif" Fransız şarapları da bu her şeyiyle İngilizlere has titizliği tamamlıyordu. Bu hususta "...Komşularımızın muhterem sakalları ile sandalyelerimizin arkasında dikilen silahlı ve al giysili hizmetliler olmasa Türkiye'de olduğumuza zor inanırdık." diyen De Kay, sofranın sahip olduğu tüm bu özelliklere karşı şaşkınlığını gizleyememiştir. Davetliler, sayısı en az kırkı bulan yemek çeşitlerini tatmaya

⁶⁹⁷ Hüsrev Paşa, Çamlıca'dan gelen suyu daha çok tercih etse de, "...Memleketten geçen mevki sahibi herhangi bir firenkle, kendisinin bütün eski Türk batıl fikirlerinden nasıl tamamen sıyrılmış olduğunu göstermek için, şampanya içer..." idi. bkz. Moltke, a.g.e., s. 23.

⁶⁹⁸ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler:...", s. 57.

⁶⁹⁹ Adolphus Slade, **Türkiye Seyahatnamesi**, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1945, s. 128-135. Ayrıca bkz. İlhan Eksen, **İstanbul'un Tadı Tuzu**, Everest Yayınları, İstanbul, 2008, s. 54.

⁷⁰⁰ Bazı örnekler için bkz. De Kay, a.g.e., s. 242-245; La Baronne Durand de Fontmagne, **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Çev. Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Eser, İstanbul, 1977, s. 199; Julia Pardoe, **Sultanlar Şehri İstanbul**, 3. Baskı, Çev. M. Banu, Büyükkal, Çizimler: W. H. Bartlett, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 436-437. Seyyah, 1836'da gelmiş olmasına rağmen, eserin bir başka çevirisi sehven 18. yüzyıl olarak belirtilmiştir. Bkz. Mis Julia Pardoe, **18. Yüzyılda İstanbul**, Çev. Bedriye Şanda, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 148; Georgina Adelaide Müller, **Ondokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri**, Çev. Hamidiye Betül Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 21-22, 69-70, ve 136.; Mansel, a.g.e., s. 390.

başlamadan önce iştahlarını aperatif olara aldıkları rakı ile açmışlardı. Kaptan Paşa'nın başyaverinin sonradan katıldığı ziyafette, bir ara kendilerine kadeh tokuşturmaları önerilmişti. Kadehlerini "Sultan'ın sıhhati"ne kaldırmaları ise, ilk başta şaşkınlıkla karşılanmış, fakat sonrasında "aferinler" ile alkışlanmıştı. Bu sırada bazı Türk davetliler de, şarap kadar "dindarca bir korkuyla" yaklaşmadığı rakı kadehlerini kaldırmışlardı. Ama başta ev sahibi olmak üzere diğer bir kısım Türk, sadece su ile kadeh kaldırmıştı.⁷⁰¹ 1836'da İstanbul'da bulunan Miss Julia Pardoe de, benzer bir sofraya düzeninden bahsetmektedir.⁷⁰²

Georgina Adelaide Müller de, kendileri ile birlikteyken 'küçük bir günah' olarak gördüğü şampanyayı içmekten fazla çekinmeyen, ama Sultan II. Abdülhamid'in de bulunduğu bir ziyafet sofrasında sadece gayrimüslimlere sunulan şarap, şampanya ve punç gibi içkileri ağzına sürmeyen Sadık Bey adında birinden bahsetmektedir.⁷⁰³ Yine bu dönemin ayyaşlık derecesinde işrete müptela olan devlet adamlarından biri de, Arab Hakkı Paşa idi. Hatta "Sarhoş Hakkı Paşa" denilecek kadar olan bu müptelalığına rağmen, kendisinin Hicaz'a vali tayin edilmesi şaşkınlığa yol açmıştı.⁷⁰⁴ Bu değerlendirmeler, bir yandan üst mevkide yer alan kişilerin hayatlarındaki sıra dışılığı vurgularken, bu durumun üst tabakanın tamamında söz konusu olmadığını da bir kez daha göstermektedir. Netice itibarıyla "kübera ve ricalden"⁷⁰⁵ olanlara yönelik açıktan veya gizlice gösterilen bir müsamahanın söz konusu olduğu görülmektedir. Yenileşme öncesinin devlet adamları nazarında genellikle alenî olmayan içki tüketimi, özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren biçim değiştirmeye başlamıştır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi toplumsal bozuklukların üst sınıflardan başladığına dikkat çeken Ubucini, bu durumu Osmanlıların "Balık baştan kokar" sözüyle açıklamıştır.⁷⁰⁶ Yine Müller de, duyduklarından hareketle dünyanın her yerinde olduğu gibi üst sınıftan bazılarının özgürce şampanya ve diğer sarhoş edici içkilere müsamaha gösterdiğini belirtmektedir. Kendi ülkesindeki neredeyse istisnasız her kavganın, her suçun sebebinin sarhoşluğa dayandırılan Müller, Türkleri sarhoş olarak görmenin mümkün olmadığını, dolayısıyla kavgalara da çok az rastlandığı ifade etmektedir. Bu konuda "Türkler hem ayık hem de hürler." diyen Müller, üst sınıfı dünyanın her yerinde olduğu gibi istisnaî bir örnek olarak görmektedir. "...Bir halkla ilgili genel olarak bir hükme varmak için orta veya alt sınıflara bakılmalı, aristokrat diye adlandırılan sınıfa değil..." sözleriyle de orta ve alt sınıfa mensup Türklerin sarhoşluktan azade olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁰⁷ Bu doğrultuda yenileşme sürecindeki gelişmelerin, suç ve günah olanı öncelikle sınırlı bir Müslüman üst tabaka arasında sıradanlaştırdığını vurgulamamız gerekmektedir. Bu etki, aslı Türk

⁷⁰¹ De Kay, a.g.e., s. 242-245.

⁷⁰² Pardoe, a.g.e., s. 436-437.

⁷⁰³ Müller, a.g.e., s. 70 ve 136.

⁷⁰⁴ Ali Ekrem Bolayır, **Hâtralar**, Haz. M. Kayahan Özgül, Hece Yayınları, Ankara, 2007, s. 261.

⁷⁰⁵ Kaynar, a.g.m., s. 205.

⁷⁰⁶ Ubucini, a.g.e., C. II, s. 75.

⁷⁰⁷ Müller, a.g.e., s. 21-22.

unsurun yanı sıra öncelikle İstanbul'da bulunan Frenkler ve gayrimüslimler ile yüzyıllardır yan yana veya iç içe yaşayan Müslümanlar arasında başlayarak ve onların da aracılığıyla yaygınlık kazanmıştır.⁷⁰⁸

Müslümanların suç ve günah tanımlamasında değişimlerin yaşanmaya başlaması, çok yönlü ve birbiriyle iç içe geçmiş gelişmelerin sonucudur. Bu noktada Müslümanlar, gayrimüslimler ile iç içe yaşamanın bir getirisi olarak zaten içki ve meyhanelere aşina idi. Hatta içki ve meyhaneler, bu sosyal ilişki ağından faydalanmak isteyen Müslümanlar için daha ulaşılabilir olmaktaydı.⁷⁰⁹ Müslümanların içki tüketme biçimi, toplumsal alanda kendini gösteren değişimlerden de beslenmiştir. Bu hususta öncelikle toplumsal kontrol mekanizmasının, eskisine nazaran yok olmaya başladığı ileri sürülebilir. Yenileşme öncesinde mahalle sakinlerinin, komşusunun eleştirilerine ya da mahalleden kovulma riskine rağmen içki tüketmesi ve meyhaneye gitmesi, oldukça riskli bir eylemdi. Dolayısıyla içki tüketmek ve meyhaneye gitmek isteyen bir Müslüman'ın, kendisinin tanınmayacağı semtlerde bulunan meyhaneleri tercih etmesi daha güçlü bir ihtimaldi. Belki daha da önemli olan ikinci etmen, belli kurallara bağlı olması sebebiyle nüfus hareketliliğini zorlaştıran denetim mekanizmasının ya yok olması ya da etkisini kaybetmesidir. Nitekim 1820'lerden itibaren Rumlar, Ermeniler, gecikmeli olarak Museviler ve daha sonra orta sınıf Müslümanlar, "geleneksel mahremiyet kalesi" olan mahallelerini terk etmişlerdir.⁷¹⁰ Yenileşme sürecinde esas olarak dinî farklılığa dayanan ayrıma sosyal ekonomik gruplaşma da eklenince, artık varlıklı sınıflar, Balat, Fener ve Samatya gibi yerleşimleri terk edip Pera'ya yerleşmeye başlamıştır.⁷¹¹ Bu sınıf içinde, klâsik dönemin bakış açısı ölçüt alınacak olursa toplumsal yapının temel dinamiklerine aykırı eylemler gerçekleştiren Müslümanlar da vardı. Artık Müslümanlar, içki içip meyhaneye gitmeyi, kendi dindaşları tarafından ayıplanma korkusuyla gizlice değil, serbestçe yapabilecekleri semt ve mahallelere yerleşmeyi benimsemeye başlamıştı. Bu, sadece denetimden kaçma isteği gibi bir sebeple açıklanamayacak karmaşık bir durum olsa da, pratikte özellikle içki tüketmek ve meyhaneye gitmek isteyen Müslümanların toplumsal kontrolün zayıf olduğu ya da hiç bulunmadığı Galata, Beyoğlu gibi semtlere yerleşmeleri gibi bir sonucu beraberinde getirmiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen seyyahlar, bu genel tabloya rağmen, mahalleyi bir *unique* kültürü barındıran yapıyı sürdürdüğü şeklinde resmetmiştir. Seyahatnamelerde en dikkat çeken hususlardan biri, "...Bir mahalleden diğerine geçildiğinde, bir kültürden diğerine geçildiği kanısı..." idi.⁷¹² Bu konuda Edmondo de Amicis, şöyle demektedir: "...Konuşulan dilden, görünen yüzlerden, evlerin manzarasından memleket değiştirdiğinizi kabul edersiniz: Fransa'dan,

⁷⁰⁸ Bu konuda bkz. Cezar, **XIX. Yüzyıl Beyoğlusu**, s. 429.

⁷⁰⁹ **İKSHM 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090 / M. 1674-1679)**, Haz. Tahsin Özcan, Ed. Coşkun Yılmaz, İSAM, İstanbul, 2011, s. 173; Ahmed Câvid, a.g.e., s. 203; Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 29; Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 49-50.

⁷¹⁰ Uğur Tanyeli, **İstanbul'da Konut Mekanında Mahremiyetin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe**, Akın Nalça Kitapları, İstanbul, 2012, s. 37-38 ve 48-49.

⁷¹¹ İlber Ortaylı, "Sanayi Çağında İstanbul", **Dünya Kenti İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, [T.Y.], s. 57.

⁷¹² Işın, a.g.m., s. 539-540.

İtalya'dan, İngiltere ve Rusya'dan yama parçaları...".⁷¹³ Pierre Loti ise, mahalle eksenli bu kültür farklılığına şu sözlerle dikkat çekmektedir: "Farklı ırk, din ve gelenekten sakinleriyle çok seçkin olan semtler, birbirine hiç mi hiç benzemeyen mahalleler görürsünüz."⁷¹⁴

Müslümanların aşına oldukları unsurlar ile ilgili tutumunu şekillendiren, daha ileri taşıma konusunda cesaret veren ya da yönelimlerini daha serbest bir şekilde yapabilmesini sağlayan asıl önemli husus, devletin Avrupa merkezli bir yenileşme hareketine yönelmesidir. Özellikle yenileşme sürecinde hukuk alanında atılan adımlar, bu kesim arasında doğrudan içki tüketme eyleminin kendisinin suç olmaktan çıkmasına katkıda bulunmuştur. Yenilikler, eğlence araçlarını ve biçimlerini çeşitlendirirken, gençler de, alafranga olan her şeye rağbet göstermekteydi.⁷¹⁵ Bu sürece eğitim maksadıyla Paris gibi Avrupa başkentlerine gönderilen öğrencilerin tekrar İstanbul'a döndüklerinde takındıkları Avrupaî tavır da katkıda bulunmaktaydı.⁷¹⁶ Bu tür kişiler arasında, Müslümanlıktan uzaklaşan ve haliyle haram olan unsurlara karşı katı bir tavır takınmayan ve sıradan bir şey olarak bakanlar da vardı.⁷¹⁷

Devlet, yaşanan gelişmelerin sonucunda artık Müslüman tebaası da dâhil olmak üzere içki tüketimine daha "hoşgörülü" bir şekilde yaklaşmaya başlamıştır.⁷¹⁸ Bu husus, özellikle 1826 yılından sonraki seyyahların gözlemlerinde geniş yer bulmaktadır. Baron Boislecomte, bu dönemde İstanbul'da tekrar açılan meyhanelerde Türklerin de içki içmesini, Müslümanlık inancında bölgesel bir zayıflama olarak değerlendirmiştir.⁷¹⁹ Aynı dönemde İstanbul'da bulunan Mac Farlane, Slade, J.F. Michaud ve H. Southgate gibi yabancılar ise, karşılaştıkları bu içki içen Türkler ile *civilisation* arasında doğrusal bir ilişki kurmuşlardı. Onlara göre Müslümanların içki içmesi, alafranga görünme açısından önemli bir adımdı.⁷²⁰ Bu seyyahlar, bu yönde gerçekleşen çabanın "filizlenişini" fark edecek kadar dikkatliydi.⁷²¹ Artık o zamanlarda üzüm, "uygarlığın bir ögesi" olarak değerlendirilirken, şarap da, "filozofların ve güçlü zihinlerin içkisi" olarak görülmektedir. Şarap içip kendilerini suçlu ve günahkâr olarak hissetmeyen bu kesim, "...Avrupa camiasına girmek için Dionysos kültürünün gerekli olduğuna duydukları inançla bu külte boyun eğmeye hazır

⁷¹³ Edmondo de Amicis, **İstanbul**, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 22.

⁷¹⁴ Pierre Loti, **İstanbul 1890**, Çev. Galip Baldıran, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 11

⁷¹⁵ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 89-90, 191 ve 241; Lady Hornby, **Kırım Savaşı Sırasında İstanbul**, Çev. Kerem Işık, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 284.

⁷¹⁶ Ubucini, a.g.e., C. I, s. 129-130. Ayrıca bkz. Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, C. II, Çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 34.

⁷¹⁷ Örneğin bkz. Yahya Kemal, **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2015, s. 84, 102 ve 133. Eğitim için Aydın'dan İzmir'e giden Alsan da, arkadaşları ile Kordon'a ve buradaki eğlence mekânlarına giderek çeşitli türdeki içkilerden içenlerdendi. Bkz. Zeki Mesud Alsan, **Mustafa'nın Romani, Memleket Çocuğu**, Haz. Ercan Şen, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 184-189 ve 210-212.

⁷¹⁸ Haris Eksertozoglou, **Nostaljinin Ötesinde "Kaybedilmiş Memleketler"**, Çev. Yusuf Ziya Karabıçak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015, s. 69.

⁷¹⁹ Yılmaz, "Bir Fransız Bürokratın...", s. 14.

⁷²⁰ Tuncer Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s. 25, 71.

⁷²¹ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 55-56.

görünüyorlar...”dı.⁷²² Yüzyılın ortalarında İstanbul’a gelen bir başka seyyah Charles White, kendisinin de tanıklık ettiği Müslümanların içki tüketimini, geleneklerin bazı durumlarda şer’i hükümlerden ve şifahî emirlerden daha etkili olabilmesi ile açıklamaktadır.⁷²³ Aynı dönemlerde İstanbul’da bulunan Albert Smith de, “Müslümanların alkollü içkilerden ettikleri nefretin üstesinden gelmenin o kadar da zor olmadığı...” fikrindeydi.⁷²⁴ 1874’te İstanbul’da bulunan Amicis, içkinin her geçen gün Türkler arasında yayıldığına dikkat çekmektedir.⁷²⁵

Görüldüğü gibi yöneticiler ve üst kesim başta olmak üzere bazı Müslümanlar, bu yeni dönemde içkiyi alafranga görünme adına içmekteydi.⁷²⁶ Asrın sonlarında İstanbul’da bulunan Müller ise, tüm bu yargılara karşıt bir değerlendirme sunarak orta ve alt sınıfa ait Türkler arasında sarhoşluğun yaygın olmadığı şeklinde bir görüşe sahiptir.⁷²⁷ Fakat kabul etmek gerekir ki Müller, bir kadın olarak erkeklerin meyhaneler gibi kapalı mekânlardaki yaşantısına girememiştir. Dolayısıyla onun söz konusu değerlendirmesini, sadece bir genelleme olarak kabul etmek gerekmektedir. İçki tüketiminin Müslümanlar arasında yaygın olmadığı şeklinde bir değerlendirme yerine, ya seyyahlardan De Kay’ın da gözlemlediği gibi bunların sayısının “oldukça az” olarak kabul etmek⁷²⁸ ya da Müslümanlar ifadesinin içinde pek çok farklı unsuru barındırdığını bilerek her birini ayrı ayrı kendi içinde özel şartlarına göre tanımlamak daha makul olan değerlendirme olabilir.

Georgeon, 19. yüzyılın ilk otuz yılındaki gelişmelere dayandırdığı yenileşme sürecinde, İstanbul’daki Müslümanların içkiye yönelik yaklaşımında dikkat çeken üç temel değişiklik tespit etmiştir. Bu çalışmanın bulgularıyla da örtüşen ilk iki çıkarımından ilki, içki tüketiminin neredeyse hiçbir baskıya maruz kalmaması ile ilişkili olarak gizlice yapılan bir eylem ve ayıp olmaktan çıkmasıdır. İkincisi ise, içki içen kesimin Müslümanlar arasından yeni katılanlarla daha da genişlemesidir. Devlet adamları gibi Müslüman halk da, içki içmek istediğinde gizlenme veya dikkatli davranma ihtiyacı hissetmiyordu. Artık bir Müslüman’ın basit bir şekilde sadece içki içmesi değil, ölçüsüzce içip sarhoş olması ayıp ve suç olarak karşılanmaktaydı. Georgeon’un bir diğer çıkarımı, daha önce şaraba nispeten daha küçük ölçekli bir tüketime sahip olan rakının giderek daha fazla önem kazanmaya başlamasıdır. Yazar, dinî açıdan yasaklanmış, yetkililerce engellenmeye çalışılmış ve toplum tarafından da dışlanmış olan içkinin nasıl yaygınlık kazandığını

⁷²² Michaud ve Poujoulat, a.g.e., s. 235-237.

⁷²³ Charles White, **Three Years in Constantinople; or Domestic Manners of the Turks in 1844**, C. II, Henry Colburn, Publisher, London, 1845, s. 314. Ayrıca bkz. Elif Süreyya Genç, **XIX. Yüzyıl İstanbulu Bir İngiliz Seyyahın İzlenimleri**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2010.

⁷²⁴ Albert Smith, **İstanbul’da Bir Ay**, Çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 128.

⁷²⁵ Amicis, a.g.e., s. 155.

⁷²⁶ Georgeon, “Osmanlılar ve İçiciler...”, s. 57. Antik dönemde Mezopotamyalıların biraya ve bira içenler ile içmeyenlere, Yunan, sonra da Romalıların şaraba ve şarap içenler ile içmeyenlere yüklediği uygarlık ve barbarlık temelli anlam, yeniden gün yüzüne çıkmaktaydı. İslâmiyet’in yayılışıyla bu uygarlık anlayışı reddedilirken, bu kez Batı’nın, Avrupa’nın yükselişi, uygarlık ve medeniyet anlayışını reddedilen yerde dönüştürmek üzere geri gelmişti. Bkz. Standage, a.g.e., s. 30-32, 54-57 ve 79.

⁷²⁷ Müller, a.g.e., s. 21-22.

⁷²⁸ De Kay, a.g.e., s. 270.

ve *milli içki* haline geldiğini sorgulamıştır. Bu süreçte Cumhuriyet'in önemini vurgulayan yazar, dönüşüm sürecini 19. yüzyılın ilk otuz yılına kadar geri götürmektedir. Georgeon, bu görüşünü, Babıâli bürokratlarının ortaya çıkışı ile ilişkilendirmektedir. Zira bu bürokratlar, Avrupaî görünmek için frak gibi giysiler giyerken, Osmanlı kimliğinin simgesi olan fesi muhafaza etmişti. Bunun gibi alafrağa görünmek adına içki içerken de, yerli bir içki olan rakıyı tercih etmişlerdi. Yine Jön Türkler de, sürekli içen, ama özellikle rakı içen bir diğer entelektüel gruptur. Aslında klasik dönemde de içki içen şair ve yazarlardan oluşan bir grup vardı. Bu noktada değişen, klasik dönemin içkisi şarabın yerini rakının alması olmuştu. Rakının bu "başarısı"nı entelektüellerin ve özellikle de bürokratların bu tercihiyle bağlayan Georgeon'a göre "...Hem alkollü hem de yerli bir içki olan aslan sütü", onların çifte idealine -modernlik ve milli kimlik- mükemmel biçimde uyuyordu...".⁷²⁹ İçkinin ortaya çıkması değil, toplumda bir yer edinmesi, bu dönemin sonucudur. Elbette bu, bugün de devam eden karşılıklı tepkiyi beraberinde getirmiştir.

Rakının imajının şaraba nispetle Müslümanlar arasında daha olumlu olduğu iddiasını, 19. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da bulunan Gérard de Nerval'a şarabını saklayarak içmesi yönünde tavsiyede bulunulması da destekler niteliktedir. Zira "Yoldan geçen Müslümanlar şarap içildiğini görüp kızabilirlerdi; oysa anasonlu sert içki (rakı) herkesin gözü önünde içilebiliyordu."⁷³⁰ Georgeon'un bu iddiası ve Nerval'ın gözlemi doğrultusunda, rakının şarabın yerini alarak *milli içki* kabul edilmesi sürecini ortaya çıkaran bir başka hususun daha etkisi olabilir. Bu ise, şaraptan ziyade rakı içmeye yönelen Müslümanların büyük çoğunluğunun "rakıyı dine aykırı bir içki olarak kabul etmeyen mezheplere mensup" olmasıyla ilgili olabilir. Haydar Kazgan'a göre bu anlayışa sahip Müslümanlar nazarında rakıyı haram olmaktan çıkaran bir diğer husus, renksiz olması ve su katılarak içilmesiyle ilişkilendirilmesidir.⁷³¹ Hatırlanacağı gibi başta İmam Hanefî olmak üzere Irak ekolünün hamr tanımına göre Kuran'da sadece sarhoşluk verici hale gelmiş yaş üzüm suyu olarak tanımlanan şarap yasaklanmıştı. Bazı ince nüanslar olsa da, diğer içkilerin sarhoşluk veren kadehiyle ilgili bir haramlık durumu söz konusuydu. Hanefî mezhebinin görüşleri çerçevesinde hamr, şarabın karşılığı olarak kullanılırken, arak gibi diğer içkiler de, kendi özel adları ile ifade edilmekteydi. Hatta Evliyâ Çelebi, bu anlayış doğrultusunda rakının haramlığının şarap gibi damlasının içilmesinde olmadığını ifade etmişti. Bu noktada devletin yenilik hareketlerini gerçekleştirirken, Müslümanların içki içmesi ve içki mekânlarına gitmesi ile ilgili suç tanımını hukukî açıdan güncellemesi de önemlidir. Dolayısıyla içki içmek isteyen Müslümanlar, kendi mezheplerinde açıkça yasaklanmamış ya da haramlığı şarap kadar şiddetli olmayan rakı içmeyi tercih etmiş olabilirler.

⁷²⁹ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 50, 55, 58-60 ve 63.

⁷³⁰ Gérard de Nerval, **Doğu'da Seyahat**, Çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 393.

⁷³¹ Haydar Kazgan, "Duyunu Umumiye'ye Bırakılan Alkollü İçki Vergileri", **Finans Dünyası**, S. 149, Mayıs 2002, s. 96 ve 99.

2.1.3. İçki Müptelası ve Meyhane Müdavimi Müslümanlar

Peki, kimdir bu içkinin çeşitli türlerine müptela olup meyhanelere müdavim olan Müslümanlar? Bu soru, Müslümanlar şeklindeki genel tanımlamanın daha detaylandırılması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Sâmîha Ayverdi'nin ifadesiyle meyhanelerin, "...şişe ile kafa çekip yumruk mezesiyle ağız temizleyen serseri ayyaştan, her yudumda kadeh kıran sefih hovardaya, içtikçe dertlenip yaraları deşilen körkütük sevdâliya, cebi dolgun, dalkavuşu kuyruklu beyzâdeye kadar, her sınıftan, her çeşit insanı bir araya getirdiği olurdu...". Meyhanelerin bir araya getirdiği bu kadar çeşitli içki müptelası içinde bir iki tek attıktan sonra evlerine ulaşmadan kaldırımında yıkılıp kalanlar, meyhaneden sızıp miçoların yardımıyla atılanlar, arkadaşını vurup dostunu yaralayanlar, hesap konusunda saatlerce paralarını hesapladıkları halde işin içinden çıkamayanlar, ânınları içinde ağlayanlar, "...hep bu işret durağında akıllarını kaptırıp âvâre kalmış kimselerdi."⁷³² Deal'ın Galata'da bulunan bir baloz örneği üzerinden belirttiği gibi mekânın sahibi Rum, garson kızlar Yahudi, müşteriler ise Rum, Yahudi, Müslüman, Ermeni ve yabancı olabilmekteydi. Yani mekân, nüfus karakteri bakımından heterojen bir yapıya sahipken, müşteriler kendi içlerinde homojen bir şekilde içip eğlenebilmekte, ama farklı ırk ve dinden insanların da birlikte içip eğlendiğine rastlanabilmekteydi.⁷³³

İlk grupta yer alması daha doğru olan meyhane müdavimi kesim, toplumsal statü bakımından daha üst sınıfa mensup zenginlerdi. Sermet Muhtar Alus, bu kesimi, "İstanbul'un kibar ricali, mirasyedileri, paşazadeleri" olarak belirtmektedir. Bu kesim, yukarıda bahsettiğimiz devlet adamları ile bir yönüyle de iç içeydi.⁷³⁴ Özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreği ile birlikte yenileşme sürecinin etkisiyle devletin içkiye yönelik yaklaşımında ortaya çıkan yumuşama, bu Müslüman üst tabaka üzerinde de görülmektedir. Bu dönem, Müslümanlar açısından günah ve suçlu bir mekân olan meyhanenin daha kabul edilebilir bir hale dönüşmeye başlamasına işaret etmektedir.⁷³⁵ İlk gruba dâhil edebileceğimiz en başta gelen meyhane müdavimi kesim, devletin çeşitli kurumlarında çalışan memurlar, kalem efendileridir. Ayverdi'nin ifadesiyle "paydos saatini" zar zor bekleyen kalem efendisi, kaş göz işareti ile anlaştığı "kafadar" arkadaşı ile kendilerini dışarı atar atmaz ilk olarak nereye gideceklerini düşünmeye başlardı. Hiç bir ayyaş, kafadar arkadaşının bu türden şeylerde yapacağı bir "oyunbozanlığı" kabul etmezdi.⁷³⁶ Koçu da, devlet ricalinden, memurlardan, hatta ulema ve müderrislerden bile kıyafet değiştirerek meyhanelere gidenlerin olduğunu yazmaktadır.⁷³⁷ Bunlardan biri olan Ali Beyzade Süleyman Bey, Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi

⁷³² Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s. 66.

⁷³³ Deal, a.g.e., s. 48.

⁷³⁴ Sermet Muhtar Alus, *Masal Olanlar*, Haz. Nuri Akbayar, İletişim, İstanbul, 1997, s. 133.

⁷³⁵ Çokuğraş, a.g.m., s. 88.

⁷³⁶ Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s. 65-66.

⁷³⁷ Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 42.

reisi idi. Önce Çamlıca, sonra da Kartal'da oturan Süleyman Bey, emsallerine nispeten daha üstün işret âlemleri düzenlerdi.⁷³⁸

Bürokrasi, askerî zümre ve Osmanlı entelektüel grubu içerisinde yer alan ilmiye mensubu bazı sıra dışı bireylerin açıkça ve ait olduğu sınıfın göstergesi kıyafetleri olmaksızın içki tüketmekteydi. Meyhanelerde işret edenler arasında Keçecizade İzzet Molla gibi müderrislerin yanı sıra medrese talebeleri de vardı.⁷³⁹ Buna göre bu kesim, özellikle klasik dönemde hem konaklarında hem de meyhanelerde açıkça olmamak kaydıyla içki tüketebilmektedir. Bu kesimin evlerindeki işret eğlencelerine mahsus içki ve mezeleri, esas olarak bir Rum veya Ermeni'nin idaresinde olan selamlıktaki ikinci kilerde saklanırdı.⁷⁴⁰ Nitekim oğlunun anlattığına göre Namık Kemal, şarabını selamlıkta bulunan bir odada muhafaza etmekteydi.⁷⁴¹

Sabahtan akşama kadar kahvehane ve meyhanelerde “boş gezenler”in sarhoş olarak bazı kötülöklere yol açması, 19. yüzyılda da söz konusu olmuştur. Bu konuya dikkat çeken Basiretçi Ali Efendi, öncelikle bu tür kişilerin uygun memuriyetlere yerleştirilmesi, kabul etmeyenlerin de dikkatli bir takibe alınması önerisinde bulunmuştur. Bu doğrultuda Avrupa'da yapılan düzenlemelerin İstanbul için de söz konusu olduğunu, ama kesin bir sonuç alınmadığı için daha da özenli bir çabanın gerektiğini belirtmiştir.⁷⁴² Meyhane müdâvimi olup çeşitli suçlara karışan bu bekârlar, her meslek grubunda görölmekle birlikte esas itibariyle tulumbacılar, hamallar, kayıkçılar ve işçi sınıfındandı. Bu kesim, meyhane müdâvimleri sarhoşlukla arasında çeşitli suçlara yol açan *riskli kişiler* arasındaydı. Gazetelerin üçüncü sayfa haberlerinin konusu, bu kesimin yol açtığı asayiş sorunlarıydı.⁷⁴³

Yine “sefil”, “kopuk” güruhu da, hem devlet hem de meyhaneciler açısından pek çok sorunun kaynağı olarak meyhanelerin müdâvimleri arasında yer almaktaydı. Özellikle meyhanelerdeki “kırığının” başka birisinin masasına oturması ya da başka birini “dost tutması”, birinin şanına leke sürecek düzeyde kendisine laf atması, bu kişilerin “hır” çıkarıp kavga etmelerinin sebebinin oluşturur. Bu grupta yer alan en sorunlu kesim, sarhoşlukta son raddeye ulaşmış olup hiçbir işle uğraşmayan ayyaş takımının uğrak yeri olan “küplü” denilen meyhanelerin müdâvimleridir.⁷⁴⁴ Genellikle Müslümanlardan oluşan tulumbacıları da, bu sınıfa dâhil edebiliriz. Aslında her kesim ve dinden oluşabilen tulumbacılar, mahalle düzeyinde yangın söndürmekten sorumlu olan bir kesimdi. Bunlar, yangın çıkmasını beklerken, ekip halinde gezinir, kahvehane ve meyhanelerde

⁷³⁸ Alus, a.g.e., s. 133.

⁷³⁹ Cihan, a.g.e., s. 81.

⁷⁴⁰ Sermet Muhtar Alus, **İstanbul Yazıları**, Haz. E. Şadi Erdinç-F. İlkan, İstanbul Büyükşehir Belediye Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 136-137.

⁷⁴¹ Bkz. Bolayır, a.g.e., s. 84-85.

⁷⁴² Basiretçi Ali Efendi, a.g.e., s. 278.

⁷⁴³ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 144-149.

⁷⁴⁴ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 42-47. Ayrıca bkz. Sadri Sema, **Eski İstanbul Hatıraları**, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 113-115.

vakit geçirirlerdi. *Stamboul* gibi gazetelerde tulumbacıardan kaynaklı pek çok asayiş sorunu görmek mümkündür.⁷⁴⁵ Tulumbacılar, genellikle reis kabul ettikleri yerel kabadayılar ile yakın ilişki içerisindeydi.⁷⁴⁶ Hatta Galata'nın tulumbacıları, haraç kesip haraca bağlamak ile de ünlü olduğu için genellikle meyhaneciler tarafından fedai olarak tutulurdu.⁷⁴⁷ Ahmed Rasim, meyhane müdavimleri arasında kabadayıları, palavracı, fiyakacı kıyak, hacamatçı gibi gruplara ayırmıştır. Palavracıları, en komikleri olarak niteleyen Ahmed Rasim, bu kesimin, genellikle bir meyhaneden söz açıldığında orada biri ile kavgasının olduğunu söyleyerek birbiri ile tutarsız palavralar attığını belirtmektedir. Fiyakacı kabadayılar, adından da anlaşılacağı üzere başkalarının yanında caka satarak dâima dövdüğünden, vurduğundan bahseden, gösterişte kabadayı olanlardı. Meyhanelerde yiyip içip pay almak, “hırılı, zırlı” çıkarıp müşterileri kaçırmak meyhane sahibini haraca kesmek, bir iki kadehten sonra “sulunmak” ya da kendi deyimlerince “çingar çıkarmak”, “zaptiyelik” olarak birkaç gün hapis yatmak, meyhaneden çıkınca “nâra atmak”, en belli başlı özellikleridir. Babayiğitler ise, saygılı davranışları, korkusuz olmaları, kurnazlığa meyletmemeleri ve meyhaneleri de haraca kesmemeleri gibi özellikleri ile bu sınıfın çok üstündedir.⁷⁴⁸ Kabadayılar, aslında bu alt sınıfa mensup meyhane müdavimleri içerisinde en “seçkin” gruptu. Adını hamamlardaki ocaktan alan külhanbeyleri ise, en alt basamakta yer alanlar arasındaydı. Külhanbeyleri, 19. yüzyılın sonlarında, daha çok sarhoşlukluları, kavgaları ve huzuru bozan davranışları ile bilinir olmuştu. Bununla birlikte kabadayı ve külhanbeylerinin arasında bir ayırım yapılmaksızın bir alt kültür olarak görüldüğünü de belirtmek gerekmektedir.⁷⁴⁹

19. yüzyıla gelindiğinde devletin yenileşme sürecinin de etkisiyle içkilere yönelik yaklaşımındaki yumuşama, bu alt sınıfta yer alan Müslümanlar için geçerli olmamıştır. Zira devlet, meseleye kamu düzeni bakımından yaklaşmış ve bunu ihlal edenler olarak konumları itibariyle genel olarak meyhanelere giden bu alt tabakada yer alan Müslümanları görmüştür. Bu anlamda belki Müslüman oldukları için değil, ama devletin önemseydiği asayiş konusuna yönelik tehdit unsuru oluşturdukları için bu alt sınıfta yer alan Müslümanlara yönelik takip, yenileşme sürecinde de devam etmiştir. “Esâfil-i nâsdan” olmayıp birahanelere ve gazinolara giden Müslümanlar için herhangi bir cezanın söz konusu olmadığı bu dönemde, “erâzil takımından” olup “ehemmiyet-i şahsiyeleri olmayan süfehânın” meyhanelere gitmesi, zabıtaca üç gün tutuklanarak “tedîb” edilmelerini gerektirmekteydi.⁷⁵⁰

Genel olarak ifade edilebilecek meyhane müdavimi kesim, bir tür yeteneği ile her sınıftan insanın vakitlerinin daha güzel geçmesine katkı sağlayan kişilerdir. Bunlar “zurafâdan nükteşinas, nekre-gû ve şuaradan” olabildiği gibi “güzel sesli musikişinaslar, keman çalanlar, neyzenler ve

⁷⁴⁵ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 145.

⁷⁴⁶ Deal, a.g.e., s. 62.

⁷⁴⁷ Freely ve Freely, a.g.e., s. 48.

⁷⁴⁸ Ahmed Rasim, **Muharrir Bu Ya**, s. 318-321 ve 346-347.

⁷⁴⁹ Deal, a.g.e., s. 63-65.

⁷⁵⁰ BOA, **Y.A.HUS.**, 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892).

giritzenler, taklit yapan”lar da olabilirdi.⁷⁵¹ Bunlardan bazıları, “çığırtma” çalmasındaki mahareti ile ünlü Kırbalı Ahmed örneğinde olduğu gibi fakir olup “tatlı dili, güzel sözü veya herhangi bir sazdaki hüneri” sayesinde her akşam meyhanelerde bir sofranın misafiri olabilmekteydi. Tabii onun bu mahareti nedeniyle davet edildiği meyhanelere giderek sanatını icra etmesi, aynı zamanda işret sofralarındaki içki ve mezelere para vermeden işret etmesini de beraberinde getirmişti. Hatta zamanla meyhanedeki içtikleri ile yetinmeyerek yaptırdığı yarım okkalık kırbayı da doldurup keyfine evinde devam ederek tamamlamasıyla “okkalıklar” arasına da girmişti.⁷⁵²

Neyzen Tefvik’i de aynı grupta değerlendirebiliriz. 1879’da Bodrum’da doğan Neyzen, yaşamının sonraki evresini şekillendiren ney ile yedi yaşlarında iken tanışmıştır. Kendi sözleriyle bu etki, onu “...bugünkü derbeder, ne aradığı, ne istediği bilinmez, bazen Eflatun’la boy ölçüşecek kadar akıllı, çok kere de tımarhaneye sığınacak kadar aşırı sarhoş Neyzen Tefvik yaptı.” Buradaki tımarhane vurgusu, yine kendisinin ifadesiyle bir anlamda gerçeği de yansıtmaktadır. Zira babasıyla Bodrum çarşısında iken uzaktan duyduğu davul zurna seslerine doğru yöneldiğinde, ucunda kesik insan kafalarının bulunduğu on, on beş sırtığı ellerinde tutan kalabalık bir grup insanı görmesi, bilincinin bir burcunu, akıl tahtasının bir çivisini kaybetmesine neden olmuştur. Bundan sonra 1892’de babasının tayin edildiği Urla’ya yerleşmiştir. Bu sırada Urla’da usta bir neyzen olan Berber Kâzım Ağa’dan ilk ney dersini almıştır. Bir yıl sonra ise, ilk epilepsi, sara nöbetini geçiren Neyzen, tedavi için götürüldüğü İstanbul’da da tam olarak iyileşmemiştir. Pepo isimli bir doktor, hastalığını kontrol altına almayı başarsa da, İzmir İdadisi’ne yatılı olarak kaydettirilmesinden sonra sara nöbetleri yeniden başlamıştır. Sonrasında okulu bırakıp başta Şair Eşref olmak üzere pek çok aydının toplanma merkezi olan İzmir Mevlevihanesi’ne gitmeye başlamıştır. Burada pek çok kişi ile tanışma fırsatı elde etmiştir. Daha sonra yine babasının ısrarları üzerine 1898’de İstanbul’a gelerek Fatih Fethiye Medresesi’ne kaydolmuştur. Burada da çok kalamayan Tefvik, Yenikapı ve Galata Mevlevihanelerine gitmeye başlamasıyla birlikte Ahmet Mithat Efendi, Muallim Nâci, Mehmet Âkif, Ahmet Rasim, Hacı Arif Bey, Tanburi Cemil ve Yunus Nadi gibi edebiyatçılarla tanışmıştır. Artık “neyzen” olarak anılmaya başlayarak sık sık köşklere ve konaklara davet edilmiştir. 1900 yılında sarhoşluğu nedeniyle oldukça zor doldurulan bir plağı da vardır. Yine o da Kırbalı Ahmed gibi hem eğlendiren hem de eğlenen biri olarak kendi hesabıyla Birinci Dünya Savaşı’na kadar 1868 okka, yani yaklaşık olarak 2.4 ton rakı ve 3-4 ton kadar dar esrar ve afyon kullanmıştı.⁷⁵³

Şairler, yenileşme öncesinde olduğu gibi bu dönemde de içkiye müptela olan ve meyhanelere müdavi olan kesim içerisinde yer almaktadır. Ahmet Rasim de, *Ceride-i Havâdis* gazetesinde çalışmaya başladığı zamanlarda, kendisine “büyük bir hoca” olarak örnek gösterilen İsmet Efendi

⁷⁵¹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 181.

⁷⁵² Koçu, **Eski İstanbul’da Meyhaneler**..., s. 42-43; Mehmet Tefvik, a.g.e., s. 182-183.

⁷⁵³ Neyzen Tefvik, **Azâb-ı Mukaddes**, Haz. İhsan Ada, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014, s. xiii-xviii; Alpay Kabacalı, “Hiciv, Ney ve İçki... İşte Neyzen Tefvik”, **Popüler Tarih**, Yıl: 3, S. 31, Mart 2003, s. 72-74.

üzerinden bu tür gözlemlerde bulunmuştur. Hatta kapıdan içeri girince elindeki şişeyi Mustafa Efendi'ye uzatan İsmet Efendi'nin "Konyak alsınlar!..." komutu, Ahmet Rasim'in zihninde yer etmiş olan "...Büyük şâirlerin cümlesi de şâribül-leyl-i ve'n-nehâr olurmuş...", yani gece gündüz içki içermiş hakikatine ulaştırmıştır. Bir şair ile karşılaşabileceğiniz pek çok yerden biri de, "mahmûrluk bozayım diye girdiğiniz meyhane"dir. Şair, tezgâhtarca bilinip kendisinden önce gelmediği sürece başka birinin oturamadığı kendi köşesinde ve keyfince "istediği gibi oturur, çakar, çakıştırır." Bir kadeh, bazı şairler için her yeni doğan fikri taçlandırır bir "ikrâmiye" iken, bazılarında birbirini takip eden ilhamlara kapı aralar. Eğer şair, "kaşlarını burnunun üstüne nakledecekmiş gibi" değil de, "mütebessim" bir halde ise, "kendince güzel bir gazel veya bir manzume"yi sona erdirmiştir. Şairin meyhanede oturacağı köşe gibi meyhaneye geldiği saat de belli ve sabittir. Meyhaneci de meyhane çalışanları da, böyle şairlerin ne zaman geleceğini, gelmediyse nerede olduğunu bilir. Üstelik "muhterem" bir şairin şair kimliği ile meyhanedeki tanınırlığı, kendisine daha iyi hizmet almaktan çok daha fazlasını bile sunabilmekteydi. Ahmet Rasim'in kısaca "Meyhane onundur." şeklinde özetlediği bu ayrıcalıklı konum, meyhane dışından istediğini aldırıp yaptırıp pişirtmesinden meyhanede var olan her şeyi ismarlamasına, hatta hesap ödemesine kadar geniştir. Parasının azlığı veya çokluğu arasında meyhaneci açısından bir fark olmadığı için meyhane içinde bir sıkıntı çekmez. Hatta dışarıda yaşayacağı maddî sıkıntıya bile alınan elden borç ile çare bulunmaya çalışılır. Ayrıca herhangi bir şeyi, ne çalınır ne de kaybolur. Meyhaneci için müşterisinin hatırını saymak, meyhanesini imar etmek kadar önemlidir. Hatır saymak, o derece kıymetlidir ki, iki güç haber vermeden meyhaneye gelmeyen şairin evine kadar adam gönderilir. Eğer hastaysa, bizzat meyhanecinin kendisi, yani patron, bir iki şişe eski konyak ya da şarap gibi içkiler ile ziyaretine gider. Hatta yanında tütün, sigara kâğıdı ve çorba yapıp sıcak sıcak içmesi için piliç gibi yiyecekler götürüldüğü, yastığı altına para konulduğu bile olmuştur. Dahası o gün meyhanenin gündem konusu, şairin hastalığı, güzel huyu, insanlığı ve okumuşluğu üzerine şekillenir. Saraç Hanı meyhanesinin sahibi Hacı Bey örneğinde olduğu gibi şairlerin önemsenmesi, esasen meyhanecinin tutumu ile de yakından ilgilidir. Genel anlamda şairlerin pek çoğunu tanıyan Hacı Bey, özelde şair Remzi Baba'ya çok değer verirdi. Şair, meyhanede "...iç büyük divanhanenin sol tarafında bahçeye bakan köşesinde, sağdaki tezgâhın karşısında otururdu..." Hacı Bey, şairin şahsî işlerini yaptırır, meyhanesinde yedirir içirir, hatta "...sızarsa başının altına yastık koydurur, çıraqlara gürültü etmemelerini tembih eder, para verir, hasta olursa baktırırdı.". Şairin mey, mahbûb ve pir-i mugân ile ilgili bir iki beyiti de, meyhanenin bir kaç yerinde çerçevenilmiş olarak asılıydı.⁷⁵⁴

Şairlerin bir kısmı, kendi konumlarına uygun düzeyde olan farklı türdeki içki mekânlarının veya meyhanelerin müdavimi olurken, bir kısmı da içkileri meyhaneler dışında ya evlerinde düzenledikleri toplu işret eğlencelerinde ya da bireysel olarak tüketebilmiştir. Nitekim Namık

⁷⁵⁴ Ahmed Râsim, **Matbûat Hatıralarından...**, s. 91-92, 105 ve 175-178; Ahmet Rasim, "Eski İstanbul Meyhaneleri ve Şairleri, Resimli Tarih Mecmuası, S. 34, C. III, Ekim 1952, s. 1801-1803.

Kemal ve oğlu Ali Ekrem Bolayır, bu şekilde evde işret eden üst tabakaya mensup kişilere örnektir. Oğlunun tasviriyle Namık Kemal, yeşil basma döşeli ve perdeli, uzun bir minderin bulunduğu, tahta raflara dizili “iki-üçyüz cilt kadar kitap” ve dört beş sandalye ile ortadaki küçük bir masa üzerinde bir tepsi içindeki rakı takımının yer aldığı selamlık dairesindeki salonunda vaktini geçirmekteydi. Selamlıkta rakısını içtikten sonra uyumak için hareme geldiğinde ise, zaman zaman karısı ile münakaşa yaşamaktaydı. Ama kendisi, bu tür tartişmalarda, baskın karakterdi. Zira Namık Kemal, ev ahalisinin, yani karısı, kızı ve oğlunun karşısında da şarap içerdi. Özellikle tanık olduğu 93 Harbi’nde devletin üst üste mağlubiyetler alması üzerine de, vatanın düştüğu durumu anlatarak “ağlaya ağlaya” “...işrete daldıkça dalar; artık yalnız akşamları değil, sabahları da rakı içer, geceleri bir sürâhi değil, yarım binlik şarap yuvarlar...” idi. Artık ailesini de ihmal eder hale gelmiş ve geceleri uyumak için hareme gitmemeye de başlamıştı. Hiç kimse, kendisine bu yönde bir şey söylemeye cesaret edemiyordu. Sonraları Namık Kemal’in işret sofrasında Mösyö John Pasqualli adında Türkçe hiç bilmeyen, Fransızca konuşan yeni simalar da yer almaya başlamıştı. Namık Kemal, çok sevdiği bu kişiyle her akşam rakı içer, oğlu da izlerdi. Bir akşam karşılıklı olarak birbirlerinin sağlıklarına kalkan kadehler sonrasında, oğlu araya girerek birden babasının misafirine yönelik “hastalığınıza” deyivermişti. Bunun üzerine Namık Kemal, uşağını çağırarak “Gel, şu rakı tepsisini kaldır, Ekrem bizi rezil etti!” demişti. Pasqualli’nin bulunmadığı günlerde Namık Kemal’in sofrasına eşlik eden kişi, “işi gücü işret” olup her gün en az yarım okka rakı içerek seksen beş yaşına kadar yaşamış olan Achille Amira adındaki İsveç-Norveç Konsolosu idi. Bu işret eğlencelerinin ayrılmaz parçalarından biri olan alaturka müsikînin önemli isimlerinden Hatip Mehmed Efendi, Hacı Ârif Bey’in ve bizzat Namık Kemal’in bestelediği şarkıları söylemekteydi. Tabi bu işret eğlencelerinin faturaları da, oldukça yüksek olmaktaydı. Namık Kemal, hem kendisinin selamlıktaki ve karısının haremdeki eğlencelerinden hem de uşaklarının israflarından dolayı sürekli borçlanmak zorunda kalırdı. Bir ara bronşit olunca, hastalığının tedavisi için işreti de kesinlikle bırakmıştı.⁷⁵⁵

Namık Kemal’in işret eğlencelerini evde çocuklarının karşısında düzenlemesi, nadir rastlanan örneklerden olmasına rağmen çocuğunu meyhaneye götürün baba örneğinin evlerde karşılıklı bulmasını da beraberinde getirmişti. Nitekim Ali Ekrem, sürekli tanıklık ettiği babasının işret sofralarında tükettiği şarabın tadını merak etmişti. Acaba babasının o kadar sevinerek içtiği şarabın nasıl bir lezzeti vardı? Bir gün babasının uşaklarından biri, dolu şarap sürahisini babasının haremdeki odasına götürmesi için Ali Ekrem’e verince, beklediği fırsatı değerlendirerek henüz on yaşına girdiği bir zamanda işrete başlamıştı. Tabi şarabın eksildiğinin anlaşılmaması için üzerine su ilave etmeyi de unutmamıştı. Büyücek bir kahve fincanıyla içtiği şarap, midesinde neşeli ve lezzetli bir hararetin yayılmasını, her şeyin güzel görünmesini, güzel kokular ve ahenklerle yerinde duramaz hale gelerek bahçeye inip türküler tutturtmasını beraberinde getirmişti. Bu hal, bir süre sonra sona ermiş, keyfi azalmış ve hemen bir fincan daha içmek üzere geri gelmişse de, yemek

⁷⁵⁵ Bolayır, a.g.e., 66, 86-90, 94-96, 103-105, 210-211, 245-246, 253.

vakti nedeniyle şarap sürahisine ulaşması da mümkün olmamıştı. Ertesi gün ise, önce iki fincan, sonra üç, dördüncü gün de, sürahideki şarabın rengini değiştirecek kadar çok şarap içen Ali Ekrem, hem şarabın rengi hem de kendisinin hareketlerindeki değişiklik nedeniyle ablasına yakalanmıştı. Bundan sonra kendisinin içki içmesini engellemek için selamlıktaki şarap ve rakı odası, “iyice” kilitlemeye ve şarap sürahisini de ortalık yerde bırakılmamaya başlanmıştır. Fakat Ali Ekrem, bu tedbirleri, Spencer’ın “...Çocukları bir fenâlıktan menetmek için o fenâlığı ananın, babanın yapmamaları lâzım gelir.” görüşü ile eleştirmiştir. Daha sonraları ise, eniştesinin kendisini işretten uzak tutmak için benimsediği yolu da eleştirmiştir. Zira eniştesinin izlediği yol, kendisi de içtiği halde az para vermek ve az miktarda içmektir. Ali Ekrem, açıkça eniştesi ile gizlice de evinde içki içerek eniştesinin bu az miktarda içirmekle kendisini işretten uzaklaştıramayacağını göstermiştir.⁷⁵⁶ Görüldüğü gibi bazı babalar, özellikle evde kurdukları içki sofralarıyla da oğullarına örnek olurlardı. Merak duygusu ve sürekli elden düşürülmediği halde bir de yasaklandıysa, yasak olanı merak eden oğul, bir şekilde denemek için bile olsa içkiye meyledecektir. Böylece bir baba, istese de istemese de dolaylı yoldan oğlunun içkiye yönelmesine vesile olacaktır.

Ahmet Rasim, Nuri Şeydâ, Mehmet Celâl, Tanburî Cemil ve daha pek çok kişi ise, evlerinin yanı sıra kendi statülerine uygun meyhaneleri tercih edenlerdendi. Bu kişiler, “selâtin meyhane” denilen büyük mekânlarda bulunan büyük rakı fiçılarının anasonla karışık üzüm kokusu arasında içki içmeyi severdi.⁷⁵⁷ Meyhane müdavimlerinin belki de en başta geleni, şüphesiz Ahmet Rasim’dir. Zira o, hayatı boyunca kalem ve kadehi elinden bırakmamasıyla ünlüdür.⁷⁵⁸ Sakızlı Meyhanesi’nin yanı sıra Pappi’nin aynı zamanda lokanta ve şarküteri olarak da faaliyet gösteren meyhanesi de, onun sürekli gittiği mekânlardan biriydi.⁷⁵⁹ Ahmed Rasim’in arkadaşları ile gittiği yerlerden bir diğeri, her zaman hafiyelerin uğrak yeri olmayan gündüzleri kahve, geceleri meyhane şeklindeki bir gazinonun etrafı buzlu camlarla kapatılmış bölmesiydi.⁷⁶⁰ Hatta o, Kadıköylü Mardik örneğinde olduğu gibi meyhanecilerle dostluk derecesinde yakınlık da kurmuştu. Üstelik bir gün Mardik’e “...Ben öldükten sonra her sene mezarıma bir şişe rakı dök. Gelirken hesabını getirirsin.” diyerek ahrette de kendisine hizmet etmesini istemiştir. Mardik de, maddî açıdan karşılaştığı tüm zorluklara rağmen bu vasiyeti hiç ihmal etmeden Ahmet Rasim’in her ölüm yıldönümünde yerine getirmiştir. Fakat Mardik, Ahmet Rasim’in mezarına bir şişe rakıyı boşaltırken bir defasında mezarlık bekçisine yakalanarak “yaka-paça” karakola götürülmüştür. Neyse ki Ahmet Rasim’in bu vasiyetini bilenlerin şahitliği ile hapse girmekten kurtulabilmişti. Namyas rakısı ise, en çok sevdiği rakı türleri arasındaydı.⁷⁶¹

⁷⁵⁶ Bolayır, a.g.e., s. 81-85, 106-107, 230, 241-242.

⁷⁵⁷ Refi Cevat Ulunay, “Selâtin Meyhaneler”, **Milliyet**, 01.12.1957, s. 3.

⁷⁵⁸ Bozkurt, a.g.e., s. 133.

⁷⁵⁹ Behzat Üsdiken, “Eski Beyoğlu’nda, Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler -VIII”, **Toplumsal Tarih**, S. 12, Aralık 1994, s. 28.

⁷⁶⁰ Ahmed Rasim, **Muharrir Bu Ya**, s. 226.

⁷⁶¹ Gökhan Akçura, “Bir Rakı Sohbeti”, **Yemek ve Kültür**, S. 6, 2006, s. 77-78.

Pappi'nin meyhanesi, Ahmet Rasim'in yanı sıra Borazan Tevfik ve Kamalı Ziya Bey'in de müdavim olduğu bir mekândı.⁷⁶² Muallim Nâci de, devamlı surette olmamak kaydıyla ve çoğunlukla seyrelterek bazen birahanelerde yemek sırasında bir iki bira, bazen de Yemiş İskelesi'ndeki yüksek meyhanede bir buçuk şişe, yani elli dirhem rakı içerdi.⁷⁶³ Muallim Nâci'nin gittiği meyhanelerden bir diğeri de, müşterileri “son divan şâirleri, matbûat mensubları, hep beyden, efendiden kimseler”den oluşan Çemberlitaş'taki gedikli büyük Vezirhanı Meyhanesi'dir. Vasif Hiç, bizzat Muallim Nâci'yi, ona aşırı ölçüde bağlı Şeyh Vasfi'yi ve diğer öğrencilerini orada görmüştür.⁷⁶⁴ Balıkpazarı meyhaneleri, Muallim Nâci'den sonra da diğer müdavimlerinin yanı sıra yine “meyperest şairler”in mekânlarından biri olmaya devam etmiştir.⁷⁶⁵ Bu, sadece İstanbul'a özgü bir durum olmayıp anılarını Mustafa karakteri üzerinden anlatan Alsan örneğinde olduğu gibi İzmir'de benzer şekilde yaşanmıştır. Mustafa, 1905'e İzzet ve bu konularda tecrübeli olan Hilmi adındaki arkadaşları ile eğitim için iki yıl geçirdiği İzmir'de çeşitli mekânlara giderek içki tüketmektedir.⁷⁶⁶ Bazı şairler ise, şairlik yetenekleriyle devlet adamlarının meclislerine “nedim” olabiliyordu. Bunlardan 19. yüzyılın sonları için bir örnek olan Üsküdarlı Sâfi, Damad Mahmud Celaleddin Paşa'nın meclisinin nedimiydi. Kendisi hem esrar hem de şaraba olan düşkünlüğü nedeniyle şâribül-leyl-i ve'n-nehâr olarak tanınmaktaydı. Hatta bu yönü, daha sonra tekrar geri dönse de, görevinden azledilmesine bile yol açmıştır. Buna göre Üsküdarlı Sâfi, Damad Mahmud Celaleddin Paşa'nın Pendik'teki köşkünde bulunduğu bir gece, yanına aldığı bir kaç uşak ile birlikte meyhaneye gitmiş. Ama meyhaneler için kural olan kapanma vakti geldiği için kapanmış olan meyhaneyi zorla açtırarak içmeye başlamış. Meyhaneci söylenince de, “Ben, Damad Mahmud Paşa'nın nedimiyim. Seni şöyle ederim, böyle yaparım” diyerek saldırmış. Kolluk kuvvetleri, olaya müdahale ederek kendisini Paşa'ya şikâyet edince, Sâfi de görevinden azledilmiş.⁷⁶⁷

Gedikli meyhanelerin müşterilerine gün içerisinde farklı zaman dilimlerinde hizmet vermesi, yani akşam ezanından sonra gençlerin meyhanelere girememesi, 1826 yılından sonra, yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra değişmiştir. Bundan sonra “ketebeden orta yaşta bulunanlar”, da meyhanelere müdavim olmuştur.⁷⁶⁸ Üstelik meyhane müdavimleri arasında “saçı sakalı ağarmış, beli bükülmüş” olanlar da vardır, gençler de.⁷⁶⁹ Hatta Ahmet Rasim, 1927 yılında yazmış olduğu bir yazısında, “bundan kırk yıl önce”sine giderek yedi-sekiz yaşlarında çocukların bile meyhaneye gittiğini belirtmektedir. Rasim'in anlattığı hikâyede, böyle bir çocuğu meyhanede görenler, içkiyi nasıl içeceğini ve meyhanede nasıl konuşacağını bildiğini de görünce konuşma şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Meyhanedekilerin şaşkınlıkları, böyle bir durumun ender olarak yaşandığının

⁷⁶² Üsdiken, a.g.m., s. 28.

⁷⁶³ Ahmed Râsim, **Matbûat Hatıralarından...**, s. 114-115.

⁷⁶⁴ Hiç, “Çemberlitaşda Vezirhanı Meyhanesi”, s. 3817.

⁷⁶⁵ Osman Cemal Kaygılı, **Köşe Bucak İstanbul**, Haz. Tahsin Yıldırım, Selis Kitaplar, İstanbul, 2009, s. 217-218.

⁷⁶⁶ Alsan, a.g.e., s. 210-212.

⁷⁶⁷ Abdulkadir Erkal, “Üsküdarlı Sâfi ve ‘Şi'r-i Sâfi İsimli Eseri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 36, Erzurum, 2008, s. 100-101.

⁷⁶⁸ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 168.

⁷⁶⁹ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 182.

kanıtıdır. Rasim de, bu tür olayların oldukça nadir görüldüğünü vurgulamak istercesine sıklıkla şaşkınlık belirtilerine yer vermektedir. Bu tür durumların ender yaşandığı ile ilgili bir başka detay, şaşkınlıklarını gizleyemeyen meyhanedeki diğer müşteriler ile çocuğun babasının arasında geçen konuşmadaki ifadelerde görülmektedir. Buna göre adamın çocuğu ile meyhaneye gelmesinin sebebi, iki çocuğunu birbiri ardına kaybetmesi, bu yüzden de bu çocuğunu kendisinin gezdirip büyütüp terbiye ederek kendi eliyle içireceğine ahdetmesiymiş. Sonra da 1927'nin penceresinden 1890'lı yılların baba-oğul ilişkisini kıyaslayan Rasim, “Şimdi ne öyle baba var, ne böyle oğul! Ne de böyle terbiye!.” sözleriyle bahsettiği gibi bir kültürün yoksunluğundan hayıflanmaktadır.⁷⁷⁰

Her ne kadar 16. yüzyılda Divân-ı Hümâyûn'da nişancılık görevinde bulunan Firuz Bey gibi bir devlet adamının “ehl-i ‘ırz meyhanesi” olarak gördüğü koltuk meyhanelerine müdavim olabildiğini bilsek de,⁷⁷¹ gedikli, koltuk ve ayaklı meyhanelerin bu dönemde günün saatlerine göre farklı sınıfa mensup müşterilere hitap ettiği görülmektedir. Meyhane müdavimlerinin sınıfsal, meslekî ve cinsiyet açısından bir takım farklı özelliklere sahip olması, meyhanelerin ve müşteri kitlesinin de ayrışmasına zemin hazırlamış olmalıdır. Bu noktada meyhaneler, ilk olarak gedikli, koltuk ve ayaklı/seyyar/gezici şeklinde tür bakımından ayrışmaktadır. İşret müptelaları, öncelikle sınıfsal farklılıklarına göre bu farklı türdeki meyhaneleri tercih etmekteydi. Gedikli meyhaneler, esas meyhane âlemlerinin düzenlendiği mekânlar olması itibariyle müdavimliğin söz konusu olduğu en başta gelen yerlerdi. Bu konuda Ayverdi, yetmişlik, seksenlik ayyaşların “Biz daha çoluk çocuk sayılıp tezgâh başında görülmekten korkarak bir tek atıp evin yolunu tutan acemilerken bile şimdikilerden usta idik.” şeklinde meyhaneler ve müdavimlerine ilişkin serzenişine yer vermektedir. Bu ifade, aynı zamanda gedikli meyhanelerin günün farklı zamanlarında farklı müşterilere hizmet verdiği de işaret etmesi açısından önemlidir.⁷⁷²

Önceden sadece akşamdan önce meyhanelerin müşterisi olabilen kayıkçı, hamal, tellâk ve Koçu'nun ifadesiyle “baldırı çıplak pır pırı külhanileri”, yine kendilerine hitap eden meyhanelere gidenler olmakla birlikte esas olarak koltuk meyhanelerine müdavim olmaya başlamıştır.⁷⁷³ Özellikle Galata'nın ara sokaklarında yaygın olan koltuk meyhaneleri, Zat'a göre “genellikle mavnacı, kayıkçı, hamal, araba sürücüsü, tellak, beygir sürücüsü gibi ayak takımı”na hizmet vermekteydi. Ayrıca bu bölgedeki meyhanelerin 19. yüzyılın sonlarına doğru palikarya denilen Rum kabadayıları ile efemine tipli Rum “pedimular”a da hitap etmeye başlaması, gemicileri de kendine çekmiştir.⁷⁷⁴ Ayverdi'nin konuştuğu kıdemli akşamcılar da, kabadayılar ile bıçkınların kendileri gibi şair, edip ve rintlerle aynı meyhaneye gidemeyip koltukların müşterisi olmak

⁷⁷⁰ Ahmed Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, s. 222- 226. Ayrıca bkz. Reşad Ekrem Koçu, “Çocuk, Babaların Kötü Kalender Terbiyesi Kurbanı Çocuklar”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 8, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966, ss. 4060-4061.

⁷⁷¹ İbrahim Peçevî, a.g.e., cild-i evvel, s. 448-449; Peçevî İbrahim Efendi, a.g.e., C. I, s. 315.

⁷⁷² Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 67.

⁷⁷³ Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 53.

⁷⁷⁴ Vefa Zat, “Galata Meyhanelerinin Görkemli Dönemleri”, **Gastro**, S. 54, Ocak-Şubat 2010, s. 131-132.

durumunda kaldığını belirtmektedir.⁷⁷⁵ Muhtemelen aynı durum, akşam ezanı vaktinden sonra meyhaneye gitmek zorunda olan kalfa ve çıraqlar gibi diğer tüm müdavimler için de geçerli olmuş olmalıdır. İsteyen yine akşam vaktinden önce gedikli meyhaneye giderken, isteyen de istediği zaman diliminde koltuk meyhanelerine gitmiş olmalıdır. Tabii Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar. Ahmet Mithat Efendi de, bu konuya dikkat çekerek eski müdavimler olarak bu yeniçeri ve kalyoncularının yerini artık sırik hamalları, tulumbacılar, Rum sandalcıları ve yankesicilerin almış olabileceğini belirtmektedir. İki müdavim arasındaki tek fark ise, yeniçeriler ile kalyoncuların taşıdıkları silahları ile silah deposuna benzemesi, sonrakilerin ise, daha basit, “küçük revolverleri” ceplerinde taşımasıdır.⁷⁷⁶

Grand Rue de Pera üzerindeki Pappi'nin aynı zamanda lokanta ve şarküteri olan meyhanesi⁷⁷⁷ ile Galata yer alan Büyük Aynalı ve Küçük Aynalı adındaki iki meyhane⁷⁷⁸ örneğinde olduğu gibi bazı meyhaneler, diğerlerinden daha üstün, temiz ve mezeleri seçme olması nedeniyle sunduğu içkiler de pahalıydı. Haliyle “...Uygunsuz takımının uğrağı değil; haraza maraza az...” idi.⁷⁷⁹ Müşterilerin çoğunlukla ayak takımından, sabıkalılardan ve uygunsuz kişilerden oluşmaması için sadece iç mekân açısından iyi döşeli, başka yerde bulunmayan kendine has şarapları ile mezelerin çeşitliliği ve lezzeti ile iyi bir mutfığa sahip olması yeterli değildir. Aynı zamanda bu sınıfın böyle mekânlara müşteri olmasını engelleyecek bir fiyat politikası olmalıdır. İkinci olarak da müşteri profilinin bu tür kişilerde oluşmasında etkili olan laterna, “mahub” uşaklar ve çalgı eşliğinde çeşitli danslar yapan sarhoş fahişeler de bulunmamalıdır.⁷⁸⁰

Meyhaneci tarafından müşteri profilini belirlemeye yönelik olarak ilk aşamada konulan tüm bu doğal engeller, temelde sadece para ile aşılabildi. Dolayısıyla parası olup meyhane ve içki adabını bilmeyen kişiler, yine de bu tür meyhaneleri tercih edebilirdi. Bu durumda ise, Ahmed Rasim'in verdiği örnekte olduğu gibi devreye meyhanecinin kendisi girmektedir.⁷⁸¹ Anlaşıldığı kadarıyla bu her zaman için mümkün olmayabiliyordu. Meyhaneciler, ne yaparlarsa yapsınlar, kimi zaman meyhanelerinde yiyip içip kendilerini haraca keserek pay alan, “hırıltı, zırıltı” çıkarıp müşterilerini kaçıran ve bir iki kadehten sonra olay çıkarıp karakolluk olarak birkaç gün hapis yatan palavracı kabadayılardan, özellikle de fiyakacı kabadayılardan mağduru olmaktan kurtulamayabiliyordu.⁷⁸² Tüm bunlara rağmen bazı meyhanelerin, hem baştan doğal sınırlar

⁷⁷⁵ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 67.

⁷⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 4.

⁷⁷⁷ Üsdiken, “a.g.m.,” s. 28.

⁷⁷⁸ Ansiklopedi, 1960'ta basılmış ama temel notlar 1927-1930 arasında hazırlanmış. Dolayısıyla aynalı meyhaneler, 1890'lı yıllarda mevcut olabilir.

⁷⁷⁹ Sermet Muhtar Alus, “Aynalı Meyhaneler”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul, 1960, s. 1617; Sermet Muhtar Alus, **İstanbul Kazan Ben Kepçe**, Haz. Necdet Sakaoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 58.

⁷⁸⁰ “Dodi'nin Gazinosu” ismini taşıyan bu mekân, 1875-1885 yılları arasında Galata'da faaliyet gösteren meşhur meyhanelerden biri olarak gösterilmiştir. Bkz. Vâsıf Hiç, “Dodinin Gazinosu”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 9, Ed. R. Ekrem Koçu, Koçu Yayınları, İstanbul, 1968, s. 4639-4640.

⁷⁸¹ Ahmed Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, s. 173.

⁷⁸² Ahmed Rasim, **Muharrir Bu Ya**, s. 346-347.

koyarak hem de sonrasında meyhane adabının korunmasına özen göstererek diğerlerine nispeten daha öne çıktığı söylenebilir. Bu şekilde diğerlerinden ayrışarak öne çıkma, özellikle gedikli meyhanelerin meyhanecisinin müşterilerine olan yaklaşımı, sunduğu içki ve mezelerin kalitesi ve uygun ortam gibi unsurlardan kaynaklanabiliyordu. Konu, meyhaneler olunca da, bu ayrışma çoğu kez bilinçli bir hareketin ürünüydü. Zira ucuz içki ve meze sunan meyhaneci, eğer üstelik sundukları kalitesizse, ucuz ve sorunlu müşterileri kendine çekebiliyordu. Dolayısıyla aynı meyhaneye teamül olarak kendilerine ayrılmış zaman diliminde giderek müşteri olmak istemeyen Müslüman ya da gayrimüslimler ise, kendi statülerine uygun bu tür meyhaneleri tercih etmiş olmalıdır. Böylece alelade müptelalar ile aynı mekânı paylaşmak yerine standartları yüksek olan meyhanelerin müdavimi olmuşlardır. Yani aynı sosyal sınıfta yer alan müslim ve gayrimüslimler, kendilerine hitap eden meyhanelere yönelmek durumunda kalmış olmalıdır. Böylelikle bir meyhanenin niteliği, müşteri profilinin oluşmasında önemli bir role sahip olmaktadır.

Konuya meyhanelerin müşterileri açısından baktığımızda ise, meyhanecilerin yaklaşımının öneminin ve meyhanesinin ününün yansımalarını görmek mümkündür. Alsan'ın Mustafa karakteriyle paylaştığı İzmir anılarında da vurguladığı gibi içilen içkilerin ardından oluşan sarhoşlukla “şaşırmadan, aldanmadan hesap” ödemek önemliydi.⁷⁸³ Nitekim Galata'daki meyhaneciler veya gazino ve birahaneler gibi diğer mekânların sahipleri, çeşitli yollarla sarhoş olan müşterilerinden borçlarının bir kaç mislini ve üzerlerindeki eşyaları almaktadır. Bu usulsüzlüğe karşı çıkmak ise, yaralanmalar ve ölümler ile sonuçlanabilmektedir.⁷⁸⁴ Muhtemelen yaşanan bu tür olumsuzluklara dikkat çekmek isteyen Ayverdi'nin ifadesiyle “...ayyaş, gökten taş yağsa ayağının alıştığı yere gitmekten vazgeçemezdi.” Tabi meyhaneci de, “...müşterisini tanır, sayar, verirse alır, vermezse susar, ikramda, itibarda ne eksik kalır, ne fazlaya giderdi.”⁷⁸⁵ Dolayısıyla içki tüketmek isteyen müslim veya gayrimüslimler, hem ayrıcalıklı bir konuma sahip olmak hem de sarhoşluğun anlık olumsuzluklarından biri olan “kazıklanmak” durumu ile karşılaşmamak, tanınır olup daha iyi hizmet alabilmek ve hem de veresiye imkânından faydalanabilmek için kendilerini en azından bir meyhanenin müdavimi olmak zorunda hissetmiş olmalıdır.

Her ne kadar yenileşme dönemi, içki içmek ve meyhaneye gitmek isteyen Müslümanlara daha serbest bir ortam hazırlamış olsa da, dinî açıdan kutsiyet arz eden zamanlara hassasiyet göstererek içkiden uzak durup meyhaneye gitmeye ara verilmesi, yenileşme sürecinde de etkisini devam ettirmiştir. Bu dönemde de yine kimisi Ramazan ayı gelmeden önce, kimisi Ramazan boyunca içki ve meyhaneden uzak dururken, kimileri de kendilerini özgür hissettikleri ve rahatça yiyip içki içebilecekleri Beyoğlu tarafına gitmeyi tercih etmektedir.⁷⁸⁶ Nitekim Kırım Savaşı

⁷⁸³ Alsan, a.g.e., s. 211-212.

⁷⁸⁴ BOA., ŞD., 1287/22, (12 Cemaziyelevvel 1323/21 Mart 1883).

⁷⁸⁵ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 66-68.

⁷⁸⁶ Mehmed Fuad, **Ramazan**, İstanbul, 1317/1899, s. 24'den aktaran: François Georgeon, “İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan”, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak**, Çev. Maide Selen, Derleyenler: François Georgeon ve Paul Dumont, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 66.

sırasında İstanbul'da bulunan Lady Hornby'a göre alafranga olan her şeye İstanbul'da aşırı bir rağbet gösterilirken, Ramazan ayında "...Doğulu hayatı bir süreliğine yeniden canlanıyor...". Bu hayatı yeniden canlandıran kesimlerden biri de, "rakı şişesinden vazgeçip katıksız suya dönüş yapanlar" idi.⁷⁸⁷ Yahya Kemal'in ailesi, yani babası, dedesi, babaannesi, amcası, halası, anneannesi, Müslümanlığın Ramazan, bayram, kandil gibi kutsiyet arz eden yönlerine bağlıydı.⁷⁸⁸ Bu zamanlara gösterilen hassasiyet, içki müptelaları ile meyhane müdavimleri için de söz konusuydu. Meyhane müdavimleri, esas olarak Ramazan ayına hürmet göstererek içkiye ara verirdi. Müslüman müdavimler nazarında kutsiyet arz eden diğer zamanlar, Kandil ve Cuma akşamları ile ertesi günü mezarlık veya türbe ziyareti yapılacaksa o günün akşamı ve bayram akşamlarıydı.⁷⁸⁹ Bununla birlikte Kapı Kethüdalarından Hamdi Bey'in kitabet hizmetinde çalışan Hacı Ali Efendi ile arkadaşları Nail Efendi, sahaf Hacı Nuri Efendi ve Konyalı Derviş Mehmed örneğinde olduğu gibi Cuma gününün kutsiyetine hassasiyet göstermeksizin şerbethaneye giderek işret edip sarhoş olanlar da vardı.⁷⁹⁰

Ramazan ayının sona ermesi, meyhaneceyi de harekete geçirir, bu ayın kutsiyetine hürmeten içkiden uzak duran müdavimlerine bayramın birinci günü büyük bir kayık tabak içinde midye dolması gönderirdi. Bu, bir ay boyunca kapalı kalan meyhanesinin tekrar açıldığını haber vermek için bir davet niteliği taşırdı.⁷⁹¹ Yine Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in Ramazan ayına hürmet eden içki müptelaları ve meyhane müdavimlerini geçici olarak işrete ara verme zamanlarına göre "ipçi", "kandilci" ve "topçu" şeklinde farklı olarak sınıflandırması, Ramazan'ın sona ermesiyle birlikte tekrar meyhaneye gitme zamanları için de söz konusuydu. Tabii topçular, yani işreti en son terk edenler, meyhaneye en önce giden kesimi oluşturmaktaydı. Kandilciler, meyhaneye gitmek için bayramın birinci gününü beklerken, ipçiler de, bayrama hürmeten üç gün bekleyip dördüncü günü meyhane yolunu tutmaktaydı.⁷⁹² Keyif ehlinin Arife gününü iple çektiğini belirten Alus, muhtemelen son dönem Osmanlı İstanbul'una dair Cimri Nuri adında bir simayı örnek olarak gösterir. Aramidil Kalfa'nın damadı olan Cimri Nuri, lakabından da anlaşılacağı üzere çok yenmesin diye bayat ekmek alması, "Doyuldu, doyuldu; yarına kalsın!" diyerek sofraya kaldırtması ile nam salmış biridir. Fakat aynı zamanda da içkiye müptela olması dolayısıyla bir akşam bile içmeden duramayan biri. Kuruşa doldurabildiği yüz dirhemlik şişesi ve on paraya da "kol kadar hıyar turşusu" ile işret sofrasında da kendini gösteren cimriliği, Arife günü gelince bir defalığına yok olurdu. Arife günü, işret sofrasını en iyi rakı ve mezelikleri kendi eliyle seçerek hazırlayan

⁷⁸⁷ Lady Hornby, a.g.e., s. 284.

⁷⁸⁸ Yahya Kemal, a.g.e., s. 33.

⁷⁸⁹ Ahmet Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, s. 178; Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 40.

⁷⁹⁰ Bununla birlikte Kapı Kethüdalarından Hamdi Bey'in kitabet hizmetinde çalışan Hacı Ali Efendi ile arkadaşları Nail Efendi, sahaf Hacı Nuri Efendi ve Konyalı Derviş Mehmed örneğinde olduğu gibi Cuma gününün kutsiyetine hassasiyet göstermeksizin şerbethaneye giderek işret edip sarhoş olanlar da vardı. Bkz. BOA, **MVL.**, 61/45, (4 Şevval 1264/3 Eylül 1848).

⁷⁹¹ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 179; Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 40-41; Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 58.

⁷⁹² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 182.

Cimri Nuri, “...Top gürlür gürlömez, çilingir sofrasına oturup bir (oh!) çekışten sonra çakıntıya girişir,...” idi.⁷⁹³

Yenileşme öncesi dönemde hem devletin ve toplumun baskısıyla hem de dinî inançlarının etkisiyle kutsal zamanlara daha fazla önem atfeden, davranışlarına daha fazla özen gösteren Müslümanlar, aynı hassasiyeti yenileşme döneminde de göstermişlerdir. Fakat bu süreçte, artık şer‘î hukuk, devlet ve toplum şeklindeki müdahalelerle karşılaşmak istemeyen içki müptelası olan Müslümanlar, daha rahat bir yaşam sürdürebilecekleri mahallelere yerleşmiş olmalıdır.

2.1.4. Değişime Tepki Olarak Muhafazakârlık

Yenileşme süreci, günah, suç ve ayıp algısını Müslümanlar arasında da dönüştürmeye başladı. Müslümanlar, dinî aidiyet temelli mahalle düzeninde, içki içen dindaşına tepki gösterirdi.⁷⁹⁴ Bu tepki, dinî yönden karışık mahallelerde kendilerinin rahatsız olmasına yol açacak şekilde içki içen gayrimüslimlere ve meyhane işleten meyhanecilere yönelik de olurdu. Tepkinin yenileşme öncesindeki bu yönü, bu dönem ile birlikte yukarıda sözü edilen bir takım değişikliklere uğradı. Fakat söz konusu süreç, tamamen alafrangalaşan ve alafranga görünmek isteyen bir toplum ortaya çıkarmadı. Aynı zamanda muhafazakârlık da, bu evrede kendine bir zemin buldu. Yenileşme açısından Avrupa ile yakından ve doğrudan ilişkilerin başladığı en önemli kırılma noktalarından biri olan Lale Devri, aynı zamanda zıtlıklarının vurgulandığı ve bu karşılaşmanın muhafazakârlık yönünü de gösteren önemli bir örnektir. Yirmisekiz Mehmet Çelebi, III. Ahmed’e sunduğu Paris gözlemlerinde bu etkiyi şöyle anlatmıştı:

Frenkler, Türklere benzemiyorlar; aralarında gece ile gündüz kadar fark var. Biz bir eve girdiğimizde ayakkabılarımızı çıkarır ve başlığımızı başımızda muhafaza ederiz; bir Frenk aksini yapar. Biz sakal bırakır ve saçlarımızı kazıtırız; sağdan sola doğru yazarız, örtüyü masanın altına yayarız. Hıristiyanlarda bu adetlerin tam aksi tatbik edilir. Kısacası bir Frenk’i başaşağı edin, karşımıza bir Türk çıkar.⁷⁹⁵

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başında yayınlanan *Hârîstan* adlı eserinin “Yeğenim” adlı başlığında da benzer bir değerlendirmeye yer vermektedir. Paris’te beş senelik tahsilini tamamlayan bu *yeğen*, Avrupâî yaşam tarzını benimseyerek el öpme alışkanlığını terk etmiş, amcasının konuşma üslubunu, evin düzenini ve uşakların kılık kıyafetini beğenmemeye

⁷⁹³ Alus, *İstanbul Yazıları*, s. 146-147.

⁷⁹⁴ Örneğin 18. yüzyılda bu kesim, “...ve keferenün küfri günü kefere ile ‘işret iden dinsizler,...” şeklinde eleştiriliyordu. bkz. *Risâle-i Garîbe*, s. 33.

⁷⁹⁵ Ubucini, a.g.e., C. II, s. 63. Ayrıca bkz. A. Ubucini, *La Turquie Actuelle*, Librairie de L. Hachette et Cie, Paris, 1855, s. 301. Bu ifadeler, Yirmisekiz Mehmed Çelebi’nin *Fransa Sefâretnâmes*’ini Topkapı Sarayı’ndaki çeşitli yazma nüshalara dayanan Abdullah Uçman’ın karşılaştırmalı çevirisinde yoktur. Bkz. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, *Fransa Sefâretnamesi*, Haz. Abdullah Uçman, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017. Aynı şekilde, bizzat yazarı tarafından görülüp tashih edilmiş nüshasına dayanan Şevket Rado’nun çevirisinde de, söz konusu ifadeler rastlanmamıştır. Bkz. *Paris’te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi’nin Fransa Seyahatnamesi*, Haz. Şevket Rado, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

başlamıştır. Bunun üzerine amcası, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin değerlendirmesine büyük ölçüde benzer şekilde "...Türkâne ve Frenkâne terbiyenin bütün bütün birbirine zıt olduğunu..." anlatmaya başlamıştır.⁷⁹⁶

Devletin modern müdahale biçimini tercih etmesi, bu kez de klasik müdahaledeki durumun tersinden yaşanmasını, modern müdahaleden rahatsız olan muhafazakâr bir kesimin tepki göstermesini beraberinde getirmiştir. Devletin yenilik hareketlerine yönelmesi, bir yandan toplumun da alafranga bir hayat tarzını benimsemeye başlamasına beraberinde getirirken, diğer yandan muhafazakârlığı, değerlerini muhafaza etmek isteyen bir kesimin tepkisine neden olmuştur. Kendi değerlerini muhafaza etmek isteyen bu toplum, yine öncesinde olduğu gibi klasik müdahale biçimini uygulayan bir devlet arayışında olmuştur. Söz gelimi Basiretçi Ali Efendi'nin, 1873 ve 1874'te Basiret Gazetesi'ndeki yazılarında özellikle Büyük Karaman'da Fatih ve Balat'ta bulunan meyhaneler ile ilgili şikâyetlerini dile getirirken kullandığı ifadeler, özellikle devletin klasik müdahalesine çağrı niteliği taşıması bakımından önem taşımaktadır.⁷⁹⁷

İstanbul, yenileşme sürecinin getirdiği değişime ve tepkiye de en açık şehir olma özelliğine sahiptir. İçkinin marjinal olarak görülmekten çıkmaya başlayarak sıradanlaşmasına, devletin 1826 yılı itibariyle köklü bir yenileşme sürecine yönelmesi ve başta padişahlar olmak üzere devlet adamlarının içki ve meyhanelere karşı tutumunu yumuşatması etkili olmuştur. Özellikle birinin içki içmesi, her ne kadar artık resmî görevliler tarafından müdahale edilmesi gereken bir husus olmaktan çıksa da, toplum ve devlet katındaki rakipleri nazarında şartlara göre itibarını zedeleyen bir araç olarak kullanılabilmekteydi. V. Murad'ın, Mithat Paşa'nın, 1908 sonrası Jön Türklerin ve genel olarak muhafazakârlar ve ulema nazarında reformcuların durumu, tam da böyleydi.⁷⁹⁸

İçki içmek ve meyhaneye gitmek, hâlâ Müslümanların pek çoğu arasında uzak durulması gereken eylemlerdi. Bu kesim, Müslümanların medenî ve alafranga görünme adına içki içip meyhaneye gitme eylemlerini eleştiriyor ve tepki gösteriyordu. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'e göre "...dar pantolon ve kısa ceketle meygede-i lâübâliyânede dans ederek şîşe-i ârı kırmak medeniyet değildir." Üstelik bunları taklit etmek, tam manasıyla değersiz insanlara layıktır.⁷⁹⁹ Bu tür görüşler, 19. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle de 20. yüzyılın başlarında, içki ve alkol karşıtı yayınların ortaya çıkışını beraberinde getirdi. Bu yazılarda, dinî ve ahlâkî kanıtlara tıbbî argümanlar da ekleniyor, içki tüketimi sadece bireysel değil, sonuçları kişinin ailesini ve tüm toplumu etkileyen bir eylem olarak görülüyordu.⁸⁰⁰

⁷⁹⁶ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, **Hâristan**, Haz. Şehnaz Aliş, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s. 142-146. Ayrıca bkz. Kudret, a.g.m., s. 30-31.

⁷⁹⁷ Basiretçi Ali Efendi, a.g.e., s. 112, 128-129, 132-133 ve 172.

⁷⁹⁸ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 62.

⁷⁹⁹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 274-275.

⁸⁰⁰ Georgeon, "Osmanlılar ve İçiciler...", s. 62.

Alafranga yaşam tarzının rağbet görmesi ve devletin de bu konuda baskın müdahaleci tavrından uzaklaşması, kişileri veya kurumları, inisiyatif almaya sevk edebilmekteydi. Bilhassa okul müdürleri, öğrencilerini Galata ve Beyoğlu'na gitmemeleri için uyarılarda bulunmakta ve tedbirler almaktaydı. Örneğin Ahmed Rasim, okul müdürünün kendilerini her izin günü “Galata’ya, Beyoğlu’na geçilmeyecek” diye uyardığını belirtmektedir. Bu ise, “Acaba Galata ile Beyoğlu nasıl yerlerdir ki gidilmesi yasak?” şeklinde merak duygusunu harekete geçiriyor ve hep canlı tutuyordu. Tabi ki bu duygu, ilk fırsatta icraata geçilerek giderilmeliydi. Ahmed Rasim de, arkadaşları ile birlikte yasağı delmiş, ama “Muvaffakiyetlerde en birinci âmil “ilân” değil midir?” ilkesine uydukları için ikinci teşebbüslerinde yakalanarak birer tokat, üç gün hapis ve üç ay izin iptali cezasıyla cezalandırılmışlardı.⁸⁰¹ Yine ekonomik açıdan sıradan bir Müslüman, Ramazan ayında karısının öfkesini göze alamadığı için yemek yemeyi, sigara tütürmeyi ya da içki içmeyi kapalı kapılar ardında veya *pis* bir bakkal dükkânında gizlice yapmalıyken, zengin ve *şık* biri, Beyoğlu’na geçerek hiç bir ceza ile karşılaşmaksızın istediğini yapabiliirdi.⁸⁰²

2.1.5. Sarhoşluk Kaynaklı Suçlar ve Devletin Modern Müdahale Biçimi

Sarhoşluk kaynaklı asayiş olaylarının ise, herhangi bir istatistikî veriye başvurmadan sadece yaşanan olaylara bakarak en fazlaca geceleri gerçekleştiği söylenebilir. Zira gece, aydınlatmanın şehrin her yerinde eşit bir şekilde yapılamadığı, daha az sayıda kolluk kuvvetiyle denetlendiği, dolayısıyla asayişin en fazla kesintiye uğradığı riskli bir zaman dilimidir. Gece, belli bir azınlığın ahlâksızlık ve bozukluklarına bağlanan tehlikeli bir zaman dilimiyken, çoğunluğun da özel hayata ve dinlenmeye ayırdığı bir vakitti.⁸⁰³ Nitekim güneşin doğuşu ile uyanıp sokağa çıkan, batışı ile de evine çekilen bu kesim, dışarıdaki hayatlarını sona erdirirdi. Ahmet Haşim’in “ışıkta başlayıp ışıktan biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay” şeklindeki gün tanımı da, bu çerçevede değerlendirilebilir.⁸⁰⁴ İstanbul sokaklarında geceleri, bilhassa sadece yol bulmaya yarayan el fenerinin kullanıldığı klâsik dönemde, “korkunç bir sessizlik çöker”, erkeğinden kadınına ve çocuğuna kadar çoğunluk eve çekilir, “sokaklar tehlikeli”, “ürküntülü” hale gelirdi.⁸⁰⁵

İstanbulcular için ışıktan biten gün, bir kesim için yeni başlamaktadır. Asayiş olaylarının bir parçası olan sarhoşlar da, değişkenlik göstermekle birlikte İstanbul sokaklarında esas itibariyle geceleyin görülürdü. Bu, yukarıda gecenin sağladığı bir takım avantajların yanı sıra meyhanelerin kural olarak yatsı ezanı itibariyle kapatılmasıyla da ilgiliydi. Kapanma saati yaklaştıkça, sarhoşluğun etkileri de görülmeye başlar, kavga, gürültü, yaralama ve ölümlere yol açan olayların yaşanması kaçınılmaz hale gelirdi. Nitekim İstanbul sokakları, “...artık baykuşların, hırsızların, yol kesicilerin, günahkâr kadınların ve izbe meyhanelerden çıkıp karanlık sokaklara dağılan sarhoşların

⁸⁰¹ Ahmed Râsim, **Matbûat Hatıralarından...**, s. 19-25.

⁸⁰² Georgeon, “İstanbul’da Ramazan”, s. 66.

⁸⁰³ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 137-138 ve 140.

⁸⁰⁴ Beşir Ayvazoğlu, **Geceleyin Dersaadet**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 29

⁸⁰⁵ Sadri Sema, a.g.e., s. 139-141.

dünyasıdır...”.⁸⁰⁶ Bununla birlikte 18. yüzyıl gözlemcisi D’Ohsson, zorunlu bazı işler için elinde fener ile sokağa çıkan uşaklar dışında geceleyin sokakta kimsenin olmadığını söylerken,⁸⁰⁷ bir asır sonra gelen Müller, sokaklarda hiç bir yerde sarhoş erkek ve kadının görülemeyeceğini belirtmektedir.⁸⁰⁸ Bu noktada Ahmed Rasim, şehre tepeden bakan, birbirlerini dediklerini duymaya alıştıkları için sokaktaki ince, münferit ve kulak tırmalayan gürültüleri, “gizli velveleri” duymayan “bî-haber, avâre frenk”lerin Beyoğlu dışındaki İstanbul’u, gece olunca durgun, hareketsiz ve uyku halinde tasvir etmelerini alaycı bir yaklaşımla eleştirmektedir. Zira İstanbul sokakları, geceleri öyle kişilerle doludur ki “işkilli” biri, ayak seslerini dinleyerek bile bunları tanıyabilir. Örneğin bir sarhoşun geçtiğini gösteren “zikzak” sesi, açıklamaya gerek olmaksızın “kendi kendisini anlatır.”⁸⁰⁹ Elbette seyyahların tümü, Ahmed Rasim’in eleştirdiği türden değerlendirmelerde bulunmamaktadır. Örneğin Amicis, daha gerçekçi gözlemler sunan 19. yüzyıl seyyahlarından biridir. Aslında o da, diğer bazı seyyahlar ve edebiyatçılar gibi, İstanbul’u gündüzleri Avrupa’daki en parlak, geceleri ise en karanlık şehir olarak ifade etmektedir. Ona göre birbirinden uzak bir şekilde konumlandırılmış sokak lambaları, ana güzergâhları güçlkle aydınlatırken, diğer sokaklar, elinde fener olmayan hiç kimsenin girmeyi göze alamayacağı derecede mağara kadar karanlıktı. Bu yüzden gece olduğunda şehir, âdeta ıssızlaşırdı. Tamamen boşalmayan sokaklar ise, bekçiler, köpekler, pusuda bekleyen suçlular ve meyhanelerden çıkan delikanlılara kalırdı.⁸¹⁰ Görüldüğü gibi geceleri İstanbul sokakları, esas itibariyle içki müptelaları ve meyhane müdavimlerinden ölçüyü kaçıran sarhoş olanlara kalırdı.

Devlet, genel olarak içki tüketimi ve meyhanelere yönelik aynı eksende bir yaklaşıma sahip iken, bu dönemde müdahale mantığının uygulama biçimi farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bu kısımda meyhanelerin suç ile ilişkisi devam etmesine rağmen, sadece sorunlu olan meyhaneye yönelik müdahalede bulunulması şeklindeki modern müdahale biçimi de anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra devletin klasik müdahale biçimini şekillendiren etmenlerden biri olan gayrimüslimlerin sarhoşluk sonucu asayiş tehdit eden eylemlerinin bu dönemde de devam ettiğine dair örnekler de yer verilmektedir. Devletin modern müdahale biçiminin Müslümanlar üzerindeki etkisi de, yine aynı kısımda ele alınmaktadır. Fakat hem klasik hem de modern müdahale biçiminin uygulandığı evrede sarhoşluk kaynaklı olarak yaşanan tüm asayiş problemlerine değil, geniş çaplı etkiye neden olan sarhoşluk olaylarına, esas itibariyle de meyhanelerden kaynaklı olarak yaşandığı bilinen asayiş sorunlarına yer verilmektedir. Üstelik uzun bir zaman dilimini kapsayan tüm örneklerin sunulmasına da çalışılmamıştır. Burada amaçlanan, meyhanelerin sarhoşluk nedeniyle suç ile ilişkisini belirleyecek ve devletin müdahale biçimindeki farklılaşmayı gösterecek genel bir

⁸⁰⁶ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 23.

⁸⁰⁷ D’Ohsson, a.g.e., s. 150-151.

⁸⁰⁸ Müller, a.g.e., s. 21. Yazar, aynı yerde hem hiç sarhoş görülemeyeceğini hem de görülürse bunun Türk olamayacağını belirtmektedir.

⁸⁰⁹ Ahmed Rasim, “İstanbul Geceleri”, *Nevsâl-i Millî*, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet, 1330, s. 268-272.

⁸¹⁰ Edmondo de Amicis, *Constantinople*, Çev. M. H. Lansdale, C. I, The International Press, Philadelphia, 1896, s. 201.

panorama sunmaktır. Ayrıca devletin ister klasik ister modern olsun özellikle Müslüman tebaaya yönelik müdahale biçiminin, içki tüketilmesini ve meyhanelere gitmelerini neden yasaklayamadığının mantığı üzerinde de durulmaktadır.

Gayrimüslimlerin karıştığı asayiş olaylarının 19. yüzyılda da görülmesi, devletin modern müdahale biçimini benimsemesinin sarhoşluk kaynaklı asayiş sorunlarını tamamen ortadan kaldırmayı sağlayan bir sistem oluşturmasından kaynaklanmadığını göstermektedir. Nitekim 1847’de Yunan tebaasına mensup ismi meçhul bir kişi, Arnavutköy’e gitmek üzere sarhoş bir halde iken Osman adında bir şahsın kayığına binmiştir. Seyir halindeyken aralarında çıkan tartışma üzerine müşteri olan şahsın ayağa kalkıp silah çekmesi, kayığın devrilmesine yol açmıştır. Olay sonrasında bu iki kişi ile kayıktaki bir diğer müşteri, kurtarılmıştır. Silah çeken ismi meçhul şahıs, zaptiyedeki sorgusunun ardından suçlu bulunarak beş ay müddetle prangaya bağlı şekilde hapsedilmiştir. Cezasını çekmesinin ardından da tahliye edilerek memleketine sürülmesine karar verilmiştir.⁸¹¹ Sarhoşlukla işlenen bir cinayet ise, bir takım şüpheler barındırmaktadır. Panayot, sarhoş bir halde iken küçük yaştaki oğlu Yorgi’yi yıkamak için denize götürmüştür. Fakat oğlu, denizde boğularak ölmüştür. Hemen yakalanarak sorgulanan Panayot, oğlunu kasten öldürdüğü iddiasını inkâr etmiştir. Burada çocuğun neden denizde yıkandığı sorusu akla gelebilir. Panayot’un ifadesine göre kendisine, hasta ve ayakları da güçsüz olan oğlunu deniz suyu ile yıkaması tavsiye edilmiş. O da oğlunu alıp sahilden bir kaç arşın ilerideki bir taşın üzerine oturarak yıkamaya başlamış. Fakat koruma konusundaki dikkatsizliğinden dolayı oğlu elinden kayıp denize düşerek boğulmuş. Bununla birlikte Panayot’un bu olayı gizlemesi, hemen gelip zaptiyeye haber vermemesi, üzerinden de taş çıkması, ayrıca kendisinin de “erazil-i eşhasdan ve uygunsuz makuleden olması” gibi hususlar, olayı dikkatsizlik ve hata gerekçesiyle kapatmaya yetmemiştir. Dolayısıyla Panayot, hem öldürdüğü oğlunun şer’en kabul edilen vekillerine on bin dirhem diyete hem de beş sene müddetle prangaya mahkûm edilmiştir. Tahliye edildiğinde ise, kefile bağlanması kararlaştırılmıştır.⁸¹²

Tatavla örneğinde olduğu gibi gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde, bu türden asayiş olayları çok daha fazlaca yaşanabilmektedir. Nitekim 1899 yılının Ekim ayına ait *Tahidromos Gazetesi*’nde yer alan bir olaya göre Kostı ve Mihal adındaki iki kişi, Tatavla Akarca Sokağı’ndaki bir meyhanede içki içip sarhoş olan Osman ve Feyzullah isimli iki fırıncı ile kavga etmiştir. Osman ve Feyzullah, yaralı olarak hastaneye kaldırılırken, Mihal tutuklanmış, polis tarafından aranan Kostı ise kaçmıştır. Polis, Tatavla’nın asayiş olaylarının sıklıkla yaşandığı bir yer haline gelmesi üzerine muhtemelen geçici olarak içki satışını da yasaklamıştır. Yine *Tahidromos Gazetesi*’ne yansıyan bir diğer olayda, Kalyoncu Kulluk Sokağı’nda meyhanecilik yapan Mürefteci

⁸¹¹ BOA, C.ZB., 40/1989, (14 Muharrem 1264/22 Aralık 1847).

⁸¹² BOA, A.JMKT.MVL., 69/49, (29 Rebiulevvel 1270/30 Aralık 1853).

Yoakim, sarhoş bir şekilde meyhaneci Manoli'nin Tatavla Papazoğlu Sokak'taki meyhanesine gelerek dükkânının kapısının önünde oturan meslektaşını bıçak ile yaralamıştır.⁸¹³

Yabancı devlet tebaası olup çeşitli sebeplerle İstanbul'da bulunan kesim de, zaman zaman içki tüketiminden kaynaklı olarak bizzat kendilerinin fail konumunda olduğu asayiş sorunlarına karışmıştır. Böyle bir durumda, özellikle elçiler ve elçilik mensuplarının yargılanıp cezalandırılmaları, kapitülasyonlar nedeniyle hiç de kolay olmamıştır. Bu tür olaylar, özellikle 19. yüzyılda devletlerarasında büyük sorunlara yol açacak boyutlara ulaşabilmekteydi. Dolayısıyla bu konu, modern müdahale biçiminden öte kapitülasyon hukuku ile de ilgilidir. Zira ecnebi tebaa, sefaretine bildirilmeksizin yargılanıp cezalandırılmazdı. Nitekim İngiltere tebaasından Kaliçe, "Tatavla'da sekr halinde geşt ü gûzar eder iken ahz ve girift olunarak sefarete ihbar olunmaksızın küreğe vaz' olunmuş" idi. Üstelik Kaliçe'nin, "bu kadarca töhmet için altı sene kürekte kalması dahi layıksız görülmüş olduğundan" kendisine mükâfat olarak bir kaç yüz kuruş verilerek 1844'te serbest bırakılmasına karar verilmiştir.⁸¹⁴ Yine Galata'daki David'in Meyhanesi'nde uygunsuz sözler sarf etmesinden dolayı yakalan Amerika tabiiyetindeki Bernad adındaki Musevî'nin muhakemesi konusunda sorun yaşanmıştır. Amerika kañçılaryası,⁸¹⁵ gerekli görülmesi durumunda tekrar çağrılmak üzere teslim aldığı Bernad'ın Amerikan vatandaşı olduğunu ve suçu her ne olursa olsun muhakemesinin konsolos tarafından yapılması gerektiğini beyan etmiştir.⁸¹⁶

Sorunların devletlerarası bir boyut kazanmasında en büyük etkenlerden biri, elçilik mensuplarının kapitülasyonların da etkisiyle kendi başına buyruk hareket etmeleriydi. Nitekim Avusturya Sefareti'ne ait maiyet vapur mürettebatından bir kaç kişi, 23 Eylül 1892 gecesi vapurlarının demirlediği Büyükdere'deki meyhanelerde işret edip sarhoş olarak meyhanedeki Kefalonyalılar ile kavga çıkartmışlardır. Bu sırada silah da atılmıştır. Olayı haber alan vapur kumandanı, iki zabitin emrinde on askeri karaya çıkararak olayın gerçekleştiği meyhaneye göndermiştir. Bu askerler, kapalı olan meyhaneleri zorla açtırarak olaya karışan Kefolonyalıların kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. Beyoğlu zaptiyesi de, hemen gerekli müdahalede bulunmuştur. Osmanlı Devleti, "câlib-i dikkat ve hâiz-i ehemmiyet olan işbu cür'et"nin her ne sebeple yapılmış olursa olsun devletlerarası hukuka aykırı olması nedeniyle son derece rahatsız olmuştur. Bu doğrultuda hem Avusturyalıların hem de diğer ecnebilerin İstanbul, İzmir ve Selanik gibi yerlerde benzer girişimlerde bulunmaması için örnek oluşturacak ve caydırıcı niteliğe sahip bir cezanın verilmesini sağlamalıydı. Fakat sorumlu olan kişilerin cezalandırılması, kapitülasyonların ve devletlerarası hukukun etkisiyle doğrudan Osmanlı Devleti'nin salahiyetinde değildi. Bu yüzden öncelikle Avusturya'ya bir nota verildi. Sefaret de, bu notaya hemen cevap vererek bundan sonra böyle olayların yaşanmayacağına dair bir teminat verdi. Osmanlı Devleti, bu tebligat ve teminat ile

⁸¹³ Türker, a.g.e., s. 79. Mürefeli Yoakim'in nasıl cezalandırıldığına yer verilmemektedir.

⁸¹⁴ BOA, C.HR., 13/613, (11 Rebiulahir 1260/30 Nisan 1844).

⁸¹⁵ Kañçılaryası, hem elçilik ve konsolosluklardaki yönetim ile ilgili çalışanların tamamını hem de bu işlerin yürütüldüğü yer için kullanılan bir kelimedir. Bkz. **Türkçe Sözlük**, s. 1059.

⁸¹⁶ BOA, ZB., 338/4, (12 Ramazan 1323/10 Kasım 1905); ZB., 309/102, (9 Temmuz 1322/22 Temmuz 1906).

yetinmeyerek uygunsuzluğun protesto edildiğini diğer devletlere de bildirdi. Ayrıca vapur kaptanının değiştirilmesi ve olaya karışan tüm sorumluların cezalandırılmasını da talep etti. Bunun üzerine Avusturya Sefiri, söz konusu vapurdan karaya bir zabıta ve beş askerin çıktığını belirterek diğerlerine emsal teşkil edip ibret olması için verilecek ceza hakkında bizzat kendisinin de girişimde bulunacağını beyan etmiştir.⁸¹⁷ Aynı şekilde Rusya Sefareti maiyet vapuru mürettebatından dört asker, 1897 yılında Galata Doğruyol’da işret ederek sarhoş olmuştur. Askerlerden biri, bu sırada söz konusu mahalden geçmekte olan piyade yedinci alay mülazımlarından Mustafa Efendi’ye iki tokat vurmuştur. Mustafa Efendi, askerlerin son derece sarhoş olduğunu görerek *asla* karşılık vermemiştir. Bu kişiler hakkında gerekli muamelenin yapılması istenmiştir.⁸¹⁸

Elçilik ve elçilik mensuplarının sarhoş olması ya da sarhoşluk kaynaklı işlenen suçlarda kendilerine sığınanlara sağladıkları korumaya dair örnekler, 20. yüzyılın ilk on yılında da görülmektedir. 1901 yılında yaşanan bir olay, elçiler veya elçiliklerin, kimi zaman da tebaaları olmamasına rağmen yine de Müslümanlar dâhil kendilerine sığınan çeşitli din ve ırka mensup kişilere de koruma sağlayabildiğini ya da hiç olmazda kolluk güçlerini uğraştırabildiğini göstermektedir.⁸¹⁹ Yine Rusya Sefareti mensubu altı kişi, 1903 yılında sarhoş haldeyken Galata Doğruyol’da rastladıkları topçu inzibatlarından Sadık, Kadri ve polis Ziya Efendileri darp edip karşılaştıkları kişileri de tehdit etmiştir. Yine bu gibi olayların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁸²⁰ 1905 yılında yaşanan bir diğer olay, yine aynı sefaret mürettebatından kaynaklı olarak yaşanmıştır. Bu kez de sefarete ait maiyet vapuru mürettebatından üç asker, Galata’daki bir meyhanede işret ettikleri sırada diğer masada eğlenen dört beş Rum’un kavgasına müdahale etmiş ve bir asker elinden yaralanmıştır.⁸²¹ Aynı yıl yine Rusya Sefareti’ne mensup vapur mürettebatından biri, sarhoş bir halde iken Beşiktaş İskelesi’ne yanaşmakta olan Şirket-i Hayriye’ye ait 45 numaralı vapura girerek çeşitli hakaret ve saldırılarda bulunmuştur. Ardından 38 numaralı diğer vapura giren şahıs, “güç hal ile” Büyükdere İskelesi’ne çıkarılabilmektedir. Bu kişinin de, sefareti vasıtasıyla cezalandırılması talep edilmiştir.⁸²²

1905 yılında benzer bir olay, Fransa Sefareti maiyet vapur mürettebatından bazı şahıslar tarafından Galata’da gerçekleşmiştir. Bu gibi olayların tekrür etmesinin yol açtığı asiye sorunları, söz konusu sefarete de bildirilmiştir.⁸²³ Bu türden sorunlara yol açan iki kişi de, ne için ve hangi amaçla İstanbul’a geldiği bilinmeyen İngiltere tebaasından Koço ile Jak, ya da nam-i diğer

⁸¹⁷ İlgili belgeler için bkz. BOA, **Y.PRK.BŞK.**, 28/8, (4 Rebiulahir 1310/26 Ekim 1892); **HR.TO.**, 499/108, (13 Teşrinievvel 1308/25 Ekim1892); **HR.TO.**, 499/109, (26 Ekim 1892); **HR.TO.**, 114/31, (27 Ekim 1892); **Y.A.HUS.**, 266/51, (8 Rebiulahir 1310/30 Ekim 1892).

⁸¹⁸ BOA, **BEO**, 1284/96268, (11 Zilkade 1316/23 Mart 1897).

⁸¹⁹ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 31/44, (20 Teşrinievvel 1317/2 Kasım 1901).

⁸²⁰ BOA, **Y.PRK.HR.**, 32/57, (15 Şevval 1320/15 Ocak 1903).

⁸²¹ BOA, **BEO**, 2684/201239, (12 Şaban 1323/12 Ekim 1905).

⁸²² BOA, **ZB.**, 337/120, (12 Cemaziyevvel 1323/15 Temmuz 1905).

⁸²³ BOA, **ZB.**, 337/141, (3 Şaban 1323/3 Ekim 1905).

Marko'dur. Bu kişiler, sarhoş bir halde sokaklarda dolaşarak çeşitli *rezalete* yol açtıkları ve hükümet memurlarını darp edip hakaret etmeye yeltendikleri için yakalanarak tutuklanmışlardır. Bu kişiler, öncelikle hapis ile cezalandırılmışlardır. Cezalarını çekmelerinin ardından ise, bu gibi kişilere ibret olması için Osmanlı Devleti topraklarından sınır dışı edilmelerine karar verilmiştir.⁸²⁴ Yine Büyükkada'da oturan İtalya tebaasından meyhaneci Andon v. Miço Natali örneğini de, bu kapsamında değerlendirebiliriz. Andon, yabancı uyruklu olmasını kullanarak sarhoş halde darp, adam yaralama, insanlara saldırma, dükkân kirasını tahsil etmeye gelenlere saldırıp ödemeyi reddetme, kolluk güçlerine karşı gelip hakarete bulunma, diğer dükkânlara zarar verme ve suçluları koruma gibi çeşitli suçlara karışmıştır.⁸²⁵ Polis komiserliği, kendisinin bir *fenalık* yaşanmasına sebebiyet verecek derecede suça karışmasından dolayı sürgün edilmesinin uygun olacağına dair bir jurnal dahi hazırlamıştır.⁸²⁶

Yenileşme öncesi dönemde sarhoşluk nedeniyle asayiş olaylarına yol açan kesim arasında olan yeniçerilerin bu konumu, modern müdahale biçiminin uygulandığı dönemde de devam etmiştir. Bir diğer ifadeyle Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da lağvedilmesi, asker kesiminin meyhaneye gitmesi, içki tüketmesi ve sarhoş olarak çeşitli asayiş olaylarına karışmasında herhangi bir değişiklik getirmemiştir. Nitekim 1840 yılında Mehmed'in kahvesine gelen Donanma-yı Hümâyûn yüzbaşlarından Âsitâneli Mehmed Ağa, kaptan ve diğer donanma mürettebatının gemi içinde seyir halindeyken bütün gün şarap içip sarhoş olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.⁸²⁷ Yine bu tür örneklerden bir diğeri, 1889'da yaşanmıştır. Jurnale göre bir kaç bahriye askeri, sarhoş olarak Yeni Bahçe, Beyoğlu ve Galata civarında polis ve "asakir-i şahane" ile arbedeye karışmıştır. Fakat daha sonra bu kişilerin, bahriye askeri kıyafetine girmiş "bir takım eşhâs-ı rezile" olduğu anlaşılmıştır.⁸²⁸

1906 yılına ait bir diğer jurnalde ise, yine bahriye askerilerinden bazılarının Galata civarındaki meyhanelere girerek para vermeden işret etmeleri, silah gösterip tehdit etmeleri hakkındadır.⁸²⁹ 1907'de ise Dersaadet Fesli Zühaf alayından terhis edilmek üzere trende bulunan iki yüz kadar askerden beş altısı, istasyonlardan birinde bulunan meyhanenin kapısını kırarak içeri girmişlerdir. Bu sırada meyhanesinde uyumakta olan Ustrumcalı Duma Nikola'yı darp ederek ona bıçak çekmişlerdir. Ardından trenin hareket edeceğinin işareti olan çan çalınca, hemen meyhaneden ayrılmışlardır. Fakat bu kişilerin kimlikleri ve nereli oldukları belirlenememiştir.⁸³⁰ Aynı yıl Süvari Ertuğrul Alayı'nın dördüncü bölümü çavuşlarından Bursalı Ali b. İbrahim, Mehmed ve Ahmed Abdullah, Topkapı'daki Niko'nun meyhanesinde içki içmiş, bardak kırmış ve zorla rakı fiçılarının

⁸²⁴ BOA, **BEÖ**, 379/28372, (22 Ramazan 1311/29 Mart 1894).

⁸²⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1145/53, (6 Kanunusani 1322/19 Ocak 1907).

⁸²⁶ BOA, **DH.MKT.**, 1145/53, (7 Kanunusani 1323/20 Ocak 1908).

⁸²⁷ Kırılı, a.g.e., s. 172-173.

⁸²⁸ BOA, **DH.MKT.**, 1627/42, (10 Şevval 1306/9 Haziran 1889).

⁸²⁹ BOA, **ZB**, 365/49, (5 Haziran 1322/18 Haziran 1906).

⁸³⁰ BOA, **TFR.I.SL.**, 168/16711, (13 Zilkade 1325/18 Aralık 1907).

musluklarını açmaya teşebbüs etmiştir. Bu sırada devriye heyeti ile oradan geçen komiser Hasan ve tahkik memurlarından Hüseyin Efendiler tarafından yakalanarak Topkapı Nizamiye Karakolu'na teslim edilmiştir. Fakat kayıtlarda, bu kişiler hakkında ne tür işlem yapıldığına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.⁸³¹ Devletin modern müdahale biçimine yöneldiği evrede, meyhanelerden kaynaklı olarak veya genel olarak sarhoşluk sonucu ortaya çıkan pek çok asayiş olayı örneği bulmak mümkündür. Burada esas olarak önemli husus, devletin bu tür asayiş olaylarına rağmen, klasik müdahale biçimine başvurmadığını, ilgili sorunu çözmeye odaklı bir yaklaşım benimsemesidir.

Müslümanlardan bazıları, yenileşme döneminde de şarap, rakı gibi içkiler içip ve sarhoş olmuştur. Bu dönemin ürünü olan arpa suyu, yani bira gibi içkiler ise, tüketilen içkilerde bir çeşitlilik meydana getirmiştir. Yenileşme süreci, içki tüketen Müslümanlara yönelik suç tanımı noktasında da bir farklılık oluşturmuştur. Devlet, artık Müslümanları başlı başına herhangi bir içkiyi içmesinden dolayı değil, sarhoş olup asayiş tehdit eden olaylara karışmalarından dolayı izlemeye ve gerektiğinde de cezalandırmaya başlamıştır.

Devletin Müslümanlara yönelik yaklaşımındaki değişimi gösteren örneklerden birine göre Lüleci İsmail, Ali ve Dikimhaneli Mehmed ile İran tebaasından Ali ve Mecnun adındaki şahıslar, Samatya'da Kuleli Meyhanesi'nde işret ederken kavgaya tutuşmuştur. Silah dahi çekilen bu olay, esas olarak bir asayiş sorunudur. Bu sorunun yaşanmasının sorumlusu olan İranlı Ali ve Mecnun, sefaretî marifetiyle ülkelerine iade edilirken, diğer Ali ve Mehmed de, “edepsizlikte pâdaş” görülerek hapis ve pranga cezası almıştır. Ali; bir ay, Mehmed ise aynı zamanda silah çektiği için üç ay ceza almıştır.⁸³² Burada hem ceza kanunu hükümleri uygulanmış hem de belgenin dili, klâsik dönemin aksine meyhanede işret ederken ne içtiklerine, nasıl sarhoş olduklarına önem vermemiş, esas olarak asayiş sorununa odaklanmıştır. Yine Kapı Kethüdalarından Hamdi Bey'in kitabet hizmetinde çalışan Hacı Ali Efendi ile arkadaşları Nail Efendi, sahaf Hacı Nuri Efendi ve Konyalı Derviş Mehmed, Galata'daki Büyük Corci Meyhanesi'nin yanındaki şerbethaneye giderek işret etmişlerdir. Her ne kadar 1848 yılının Eylül ayının ilk Cuma günü düzenlemiş olsalar da, işret etmeleri değil, “aşırı sarhoş” bir halde çıkardıkları olay, tutuklanıp hapse atılmalarına yol açmıştı.⁸³³ Kuru meyve gümrüğü hamallarından İbrahim'in de, Galata'da Yorgi'nin meyhanesinde ne işi olduğu sorgulanmak yerine esas olarak tezgâhtar Hacik'i sebepsiz yere yaralaması konu edilmiştir.⁸³⁴

Kasımpaşa ahalisinden bazı delikanlılar ile Müslüman ve Hristiyanların 1891'de Yunan tebaasına mensup Sarı Yanni'nin meyhanesinde birlikte “işret” etmesi olayı da, bu suçüstü

⁸³¹ BOA, **ZB**, 65/24, (3 Nisan 1323/16 Nisan 1907).

⁸³² BOA, **C.DH.**, 222/11052, (21 Zilkade 1263/31 Ekim 1847).

⁸³³ BOA, **MVL.**, 61/45, (4 Şevval 1264/3 Eylül 1848).

⁸³⁴ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 14/28, (20 Eylül 1310/2 Ekim 1894).

yakalanan Müslümanların cezalandırılması gerektiği ile ilgili bir ifade içermemektedir.⁸³⁵ Yine bir diğer örnekte belgenin diline hâkim olan unsur, eski sandık eminlerinden Salih Ziya Efendi'nin arkadaşları Fuad Çavuş, Nazmi ve diğerleri ile birlikte Şişman Kosti'nin Meyhanesi'nde içki içmesi değil, meyhaneden çıkınca arkadaşları tarafından ağır bir şekilde darp edilmesidir. Üstelik mağduriyet iddiasında olan Salih Ziya Efendi, kendisine meyhanede ne işi olduğunun sorulmasından endişe duymayarak şikâyetini mahkemeye taşımıştır.⁸³⁶ 1898 yılında ise Balat'ta şarap içerken yakalanan Nazmi adındaki şahıs, aynı zamanda "teşhir-i silâh ve sirkat" suçlarından da sabıkalı olduğu anlaşılınca, Diyarbakır'a sürgüne gönderilmiştir.⁸³⁷ Nazmi, muhtemelen sabıkalı olmasının da etkisiyle sürgüne gönderilmiştir. Acaba sabıkalı olmasaydı da bu şekilde cezalandırılır mıydı? Yine 1899'da Feriköy'de Koçu'nun meyhanesinde üç beş Rum arkadaşıyla birlikte eğlenen Cemal Bey, kapanma vaktinin ihlal edildiğini bildirmek üzere saat 03.00'te meyhaneye gelen polisler kamasıyla saldırmıştır. Herhangi bir kötü olay yaşanmadan yakalanan Cemal Bey'in, uzun zamandır silahıyla dolaşp rast geldiği kişileri sebepsiz yere tehdit ettiği de anlaşılmıştır.⁸³⁸ Yine burada da Cemal Bey, polisler saldırmamış ve hakkında başka suçlama olmamış olsaydı acaba akıbeti ne olurdu?

Sözü edilen sorulara bu olaylar üzerinden net bir cevap bulmak mümkün değil. Fakat 1907'de yaşanan benzer bir olay, yenileşme sürecinde özellikle bir devlet görevlisinin meyhanede işletmesinin, tek başına cezalandırılması gereken bir suç olarak görülmediğini göstermektedir. Zira meyhanenin kapanma saatinin geldiğini bildirmek üzere Galata'daki bir meyhaneye giren polisler, Necip Mehmet Paşa'nın maiyetindeki sivil komiserlerden Çerkes Mehmet Efendi'yi üç arkadaşı ile birlikte *işret* ederken görmüşlerdir. Bu hususta polisler, sadece kendisini ve arkadaşlarını uyarıp meyhaneden çıkarmıştır. Üstelik Çerkes Mehmet Efendi ve arkadaşları, yakalandıkları ve cezalandırılacakları için korkmak yerine polislerin tutumundan rahatsız olup meyhaneden çıkıp gitmişlerdir.⁸³⁹ Osman ve Feyzullah adındaki iki fırıncı ise, Tatavla'nın Dolapdere'ye inen Akarca Sokağı'ndaki bir meyhanede 1899 yılının Ekim ayında içki içip sarhoş olarak Kosti ve Mihal adındaki iki kişiyle kavga etmiştir. Mihal tutuklanırken, Kosti kaçmış, çeşitli yerlerinden yaralanan Osman ve Feyzullah da, hastaneye kaldırılmıştır. Polisiye olayların sıklıkla yaşandığı bir yer haline gelen Tatavla'da içki satışı da muhtemelen geçici süreliğine yasaklanmıştır.⁸⁴⁰ Yine Halid ve Fırat Bey ile birlikte "uygunsuz makûleden bir kadın ile" Göksu'da bir meyhane önünde *işret* ederken görülen gümrük istimatorlarından⁸⁴¹ Arif Bey de, kendilerini engellemek üzere yanlarına gelen komiser Safa ve adamlarına kötü sözler sarf ederek silah çekmiştir. Ne var ki, silah ateş almamış,

⁸³⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1906/111, (29 Cemaziyevvel 1309/15 Ekim 1891); **Y.PRK.AZJ.**, 21/31, (18 Şubat 1308/2 Mart 1893).

⁸³⁶ BOA, **ZB.**, 303/3, (6 Nisan 1314/18 Nisan 1898).

⁸³⁷ BOA, **ZB.**, 419/81, (25 Şevval 1316/8 Mart 1899).

⁸³⁸ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 22/64, (12 Muharrem 1317/23 Mayıs 1899).

⁸³⁹ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 37/14, (12 Mart 1323/25 Mart 1907).

⁸⁴⁰ Türker, a.g.e., s. 79.

⁸⁴¹ İtalyanca bir kelime olan istimator, gümrüklerdeki mallara değer biçen görevlilere verilen bir isimdir. Bkz. Türkçe Sözlük, s. 990.

Arif Bey ve beraberindekiler de kaçmıştır.⁸⁴² Bu olayın akıbeti bilinmemektedir. Ama diğer örneklerden hareketle esas olarak işret etmesinin değil, kamu düzenini tehdit etmesinin ve asayişin sağlanarak görevli memurlara saldırmalarının cezalandırılacağı tahmin edilebilir. Ahmed adında biri ise, sarhoş halde Kılıç Ali Paşa Camii'nde yakalanarak karakola getirilmiş, üstüne üstlük bir de *çirkin* hakaretler savurmuştu. Bunun üzerine “emsaline ibret olması” için önce Sivas'a,⁸⁴³ sonra da uzak olması dikkate alınarak vazgeçilip Bursa ya da Ankara gibi yerlerden birine “ıslah-ı nefis” oluncaya kadar sürgüne gönderilmesine karar verilmiştir.⁸⁴⁴

19. yüzyıla ait bir diğer meyhane müdavimi, Ahmet adında genç bir kalyoncudur. Zamanının çoğunu, Üsküdar'daki Selâmiye adında bir gayrimüslim mahallesinde bulunan meyhanelerde geçiren kalyoncu, hem işret edip bazen parasını ödememekte hem de sürekli olarak gayrimüslimleri rahatsız etmektedir. Bu konuda epey de nam salmış olan şahıs, Aralık 1808'de mahalle muhafızları tarafından yakalanmıştır. Kendisini aynı zamanda kundakçılıkla da suçlamak isteyen mahalle muhafızları, bir “paçavra” içine koydukları barutu da üzerinden çıkarır gibi yaparak “...işte, işte bizim mahallemizi âteşe verecek imiş. İşte kundak bulduk koynunda...” demişti. Fakat mahalleli bu durumdan şüphelenmiş, Sadrazam da, kalyoncunun genç olmasının etkisiyle onu kürek cezasına çarptırmakla yetinmişti.⁸⁴⁵ İlginç sayılabilecek bir diğer örnek, Takyeci Mahallesi imam vekili ve Kassam-ı Askeri Kalemî müdavimlerinden Hafız Mustafa Efendi'dir. Kendisi, ait olduğu ilmiye sınıfı elbisesiyle Topkapı'da Nikoli'nin Meyhanesi'nde alenen bira içmiştir. Hafız Mustafa Efendi'nin bulunduğu konuma rağmen işret etmesi, dinen uygun görülmemiştir. İstanbul Polis Müdürlüğü, hafiyelerce ihbar edilen söz konusu kişi hakkında lazım gelen muamelenin yapılmasını istemiştir.⁸⁴⁶

1907 yılındaki bir örnek ise, artık Müslümanların meyhanede yaşadıkları olumsuz olayları şikâyet edebildiklerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Nitekim Sirkeci'deki Singer Kumpanyası çalışanlarından Mehmed Reis, Galata'da Hırsto Kilisesi arkasındaki Proderomos'un Meyhanesi'nde işret ederken para kesesini çaldığı iddiasıyla meyhanenin çırağı Niko'yu şikâyet etmiştir. Yani bir Müslüman, olayın meyhanede yaşandığını dikkate almaksızın şikâyetçi olmuştur. Bu olay, yetkililere bildirilmişse de, Galata'da görevli üçüncü komiser Hüseyin Efendi'nin, merkeze haber vermeksizin şikâyetçi Mehmed Reis'ten üç, meyhaneciden de beş mecediye alarak Niko'yu serbest bıraktığı rapor edilmiştir. Bunun üzerine çirak Niko, adliyeye sevk edilirken, Hüseyin Efendi de, sorgulanmak üzere bir memur eşliğinde merkeze götürülmüştür.⁸⁴⁷ Yaklaşık bir ay kadar süren inceleme sonrasında meyhaneci Proderomos, Mehmed Reis'in meyhanenin “abdesthanesinde” düşürdüğü para kesesini getirip teslim etmiştir. Mehmed Reis de, para kesesini

⁸⁴² BOA, **ZB.**, 393/44, (23 Temmuz 1322/5 Ağustos 1906).

⁸⁴³ BOA, **DH.MKT.**, 775/29, (7 Recep 1321/29 Eylül 1903).

⁸⁴⁴ BOA, **DH.MKT.**, 775/29, (16 Recep 1321/8 Ekim 1903).

⁸⁴⁵ Câbi Ömer Efendi, a.g.e., C. I, s. 335.

⁸⁴⁶ BOA, **ZB.**, 350/78, (R. 1316) 1900.

⁸⁴⁷ BOA, **ZB.**, 72/100, (12 Rebiulahir 1325/25 Mayıs 1907).

düşürdüğünü kabul etmiştir. Hüseyin Efendi de, Mehmed Reis ve de çırak Niko'dan para almadığını söylemiştir. Bu ifadesi de doğrulanınca, ortada bir suç da kalmadığı için çırak Niko, tahliye edilirken, Hüseyin Efendi de, görevine geri dönmüştür.⁸⁴⁸ Olay, bu şekilde sonuçlanmışsa da, ortada bazı soru işaretleri bırakmaktadır. Hüseyin Efendi, ilk olarak kendisine ulaşan olay sonrasında neden çırak Niko'yu tutuklayıp sorgulamamıştı da, hakkında usulsüz iddiası gündeme geldikten sonra gerekli işlemler yapılmıştı? Yoksa Hüseyin Efendi, Mehmed'in Müslüman olmasına rağmen işret etmiş olmasını, çırak Niko'nun da hırsızlık yapmış olmasını kullanarak her iki "suçlu"dan bir nevi "rüşvet" mi talep etmişti?

Devletin yaklaşımındaki değişimi, sarhoşlar ile ilgili basında kaleme alınan eleştiri ve şikâyet yazılarından, hatıratlardan ve kimi zaman da devlet kayıtlarından izlemek mümkündür. Burada karşımıza çıkan "sarhoşlar" şeklindeki genel tanımlama, artık sarhoşluğun dinî bir aidiyetinin olmadığını vurgusu olarak ele alınabilir. Nitekim Basiretçi Ali Efendi, Edirnekapı'ya doğru geçen bir araba içinde sesleri çıktığı kadar bağırp nara atanları, ait oldukları dinî vurgulamaksızın "üç dört sarhoş" şeklinde ifade etmiştir. Yazar, bu sarhoşların hiç bir engelleme ile karşılaşmamasını ya da bu tür tepkilere aldırış etmemelerini eleştirmektedir. Yasaklanması gereken ise, içki tüketimi, yani sarhoşluk değil, sarhoşların herkesi sokağa dökerek ahalinin huzur ve rahatını kaçırmalarıdır.⁸⁴⁹ Sarhoşlar, eve dönerken, "...kâh duvarlarla konuşur, kâh kaldırımlarla hâlleşir, kâh fenerlerle sarmaşır, on dakikalık yolu bir saatte geçip, çok defâ soğuk ve karlı mevsimlerde başı gocuğunun içinde, mahalle mahalle dolaşan bekçilerin yardımı ile kapılarından içeri bırakılırlardı."⁸⁵⁰ Yine arşiv kayıtları da, kimi zaman sarhoş olarak asayiş problemine yol açan tarafları genel bir ifade ile "bir takım kesân" şeklinde tanımladığını görüyoruz. Buna göre sorunun temeli, 1907'de Galata'da Haffaflar içindeki Sultan Bayezid Cami'nin her iki yanında açılan dört adet meyhanedir. Bu meyhanelere gelen "bir tâkım kesânın serhûş olarak bağırp çağrışmaları" ise, cemaati rahatsız ve huzursuz etmiştir. Sarhoşların yol açtığı sorunlar, camiye bu derece yakın bir noktada içki satması yasak olan meyhanelerin kapatılmasıyla çözülmüştür.⁸⁵¹

Müslümanların meyhanelerde içki içmesinin başlı başına bir sorun olarak görüldüğü ender vakalar da vardır. II. Abdülhamid dönemine rastlayan bu tür örnekler ise, esas olarak jurnalciliğin bir yansımasıdır. Nitekim 1889'da Eğinli Ahmet Efendi ile adliye kâtiplerinden Ziya Bey, Tavukpazarı'nda Taşhan'da işret ederken hafiye memurlarına yakalanmış, fakat tutuklanmak üzere götürülürken kaçmışlardır.⁸⁵² Burada bir asayiş olayına karıştıklarına dair herhangi bir bilgi bulunmadığı için sadece işret etmeleri nedeniyle tutuklanmak istendikleri anlaşılmaktadır. Bu tür örneklerin hepsi, aslında esas sorunun içki içilmesi olduğuna dair kesin bilgiler içermemektedir. 1903 yılına ait bir diğer örnekte arabacı İsmail ile kayınbiraderi Mustafa ve arabacı Hıdır ile

⁸⁴⁸ BOA, **ZB.**, 73/6, (4 Haziran 1323/17 Haziran 1907).

⁸⁴⁹ Basiretçi Ali Efendi, a.g.e., s. 236.

⁸⁵⁰ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 63.

⁸⁵¹ BOA, **ZB.**, 26/46, (11 Cemaziyelevvel 1323/22 Haziran 1907); **ZB.**, 73/24, (7 Temmuz 1323/20 Temmuz 1907).

⁸⁵² BOA, **Y.PRK.ZB.**, 5/2, (19 Eylül 1305/1 Ekim 1889).

Üsküdar mutasarrıflığında memur Hikmet Bey, İstavroz Tepesi'ndeki Namazgâh'ta işret etmiştir. Üstüne üstlük orada görevli iki memura da saldırarak hakaret etmişlerdir. Görevli memurlar, bu kişilerin saldırılarını engellemek üzere harekete geçmiş ve Hikmet Bey ile arkadaşlarını tutuklamıştır. Haklarında ne tür bir muamelede bulunulacağı ise, tahkikatın ardından ortaya çıkacak karara göre belirlenecektir.⁸⁵³ Her ne kadar olayın, görevli memurların işret edilmesini engellemeye çalışması üzerine mi yoksa işret edenlerin görevli memurlara yönelik aşırılıkları nedeniyle mi çıktığı net olarak belli olmasa da, belgenin esas olarak odaklandığı noktanın işret edilmesi değil, görevli memurlara saldırılması olduğu anlaşılmaktadır.

Başta polisler olmak üzere çeşitli devlet kademelerinde görev yapan memurların da meyhanelerde işret etmesi değil, içkiyi görev esnasında içmeleri ve bunun da meslek ahlâkına aykırı olması sorun teşkil etmiştir. Nitekim arşivlerde, bu kuralı ihlal eden ve bu yüzden kaydı silinerek meslekten atılan pek çok polis örneği bulmak mümkündür.⁸⁵⁴ Belgelerin dili, kimi zaman polislerin sadece ilgili suçu işlemiş olmasını değil, komiserlere hakaret etmeleri ve silah çekmeleri gibi asayiş bozmaya dönük hareketlerini daha çok önemsemiş gibi görünmektedir.⁸⁵⁵ Polisler dışında askerler, subaylar ya da askerî okul mensupları da, işret müptelası ve meyhane müdavimi olabilmıştır. Devlet, bu kesim için de, esas olarak içki içilmesini değil, asayiş sorunlarına yol açmalarını ve mesleklerine aykırı davranmalarını önemsemiştir. Nitekim Hassa Ordu-yı Hümâyûn nüfus kaleminde görev yapan Yüzbaşı Mehmed Bey, 1902'de sarhoş bir halde iken Makriköy'de bir gazinonun üst kısmında kumar oynadığı için askerin tabi olduğu ceza kanunnâmesinin 13. maddesi uyarınca yirmi gün hapis cezası ve sonrasında 2. Ordu'da istihdam edilerek görev yeri değişimi, bir nevi sürgün cezası almıştır.⁸⁵⁶ Aynı şekilde bahriye mülazımlarından Cemil ile Sami, Haddehane⁸⁵⁷ ikinci sınıf talebesi Hüseyin ve Harbiye Mektebi'ni yeni bitirerek mülazım olan Niyazi Efendi, 1906'da Salmatomruk'ta müslim ve gayrimüslim mahallelerinde sarhoş bir halde dolaşmak, bıçak taşımak, laterna çaldırmak gibi "münasebetsiz" hallerde bulunmuştur. Devriye görevini yürüten mülazım Vehbi ve komiser Hakkı Efendi tarafından görülünce de, bıçaklı Hüseyin Efendi hariç diğerleri kaçmıştır.⁸⁵⁸ Burada da esas sorun, sarhoş olunması değil, sarhoşların yol açtığı asayiş olaylarıdır. Yine Tophane-i Amire bahriye askerlerinden bazılarının da, esas olarak Galata civarındaki meyhanelere giderek içki içmesi değil, içkilerin ücretini ödememeleri ve silah

⁸⁵³ BOA, **ZB.**, 30/38, (20 Rebiulahir 1321/16 Temmuz 1903).

⁸⁵⁴ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 112/8, (4 Recep 1312/1 Ocak 1895); **DH.TMİK.M.**, 26/53, (14 Şaban 1314/18 Ocak 1897); **ZB.**, 382/9, (31 Ağustos 1323/13 Eylül 1907). Asıl sorunun, sık sık meyhanelere ve kahvehanelere giderek üniformalarına, mesleklerine yakışmayacak davranışlarda bulunmaları olduğuyula ilgili benzer bir görüş ve örnek olaylar için bkz. Lévy-Aksu, a.g.e., s. 191-193.

⁸⁵⁵ BOA, **BEÖ**, 1168/87595, (14 Rebiulevvel 1316/2 Ağustos 1898).

⁸⁵⁶ BOA., **Y.PRK.ASK.**, 181/62, (27 Muharrem 1320/6 Mayıs 1902).

⁸⁵⁷ Haddehane, Aynalıkavak'ta maden işlemek amacıyla 1830'larda kurulmuştur. Bkz. Didem Boyacıoğlu, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Fabrika Yapılarının İnşasına Dair Yapılan Düzenlemeler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 38, Haziran 2015, s. 473.

⁸⁵⁸ BOA, **ZB.**, 64/65, (13 Şevval 1324/30 Kasım 1906); **ZB.**, 472/38, (19 Teşrinisani 1322/2 Aralık 1906).

göstererek tehdide yeltenmeleri gibi asayiş olaylarını sık sık tekrarlamaları sorun olarak görülmüştür.⁸⁵⁹

1906'da ise, Nevruz İstimbotu ile rıhtımdan hareket eden mürettebattan Kaptan Hasan Efendi ve çarhçılar, Boğaziçi'nin Rumeli sahilini takip ederek Çengelköy'e uğradıkları sırada yemek için istimbottan ayrılmışlardır. Fakat bu sırada meyhanede işret ettikleri görülünce, Kaptan Hasan Efendi ve çarhçılar hakkında tahkikat yapılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu soruşturma, meyhanede işret ettikleri için değil, görev esnasında bu şekilde davrandıkları ve teftişlerini gereği gibi yerine getiremediklerine dair verilen rapor nedeniyle yapılmıştır.⁸⁶⁰ Tahkikatın sonucunda Kaptan Hasan Efendi ve çarhçısı Abdülkadir Efendi'nin yerine mülâzım Hüseyin ve Keramettin Efendiler tayin edilmiştir.⁸⁶¹

İçki içen ya da meyhanelere gidenler arasında öğrenciler de vardır. Esasında talebeler arasında içki kullananların olması, ihtimal dışı olarak görülmekteydi. Yine de böyle bir şeyin olması halinde, 1903 yılına ait bir yazışmaya göre öğrencilerin “derhal” mektepten atılmaları gerekmekteydi.⁸⁶² Fakat kararın uygulamada pek de karşılığının olmadığı görülmektedir. Nitekim Bahriye haddehanesi üçüncü sınıf talebesi Kasımpaşalı Ali Rıza, Üsküdarlı Aziz ile sivil olarak gece dört civarında atıyla Beyoğlu'nda karakol önünden “süratle” geçerken sarhoşlukla kol onbaşısına çarpmıştı. Ali Rıza'nın yakalanıp arkadaşının da Rus kançılıryasına sığındığı bu olayda da asıl sorun, sarhoşluk gibi görünmemektedir.⁸⁶³ Yine meyhaneye giderek sarhoş olmasının bir ceza gerektirdiğine dair herhangi bir ima bulunmayan bir başka olayın faili de, Harbiye Mektebi birinci sınıf talebelerinden Bandırmalı Hasan Efendi'dir. Esas olarak Hasan Efendi'nin Yeni Mahalle'de Arakil'in Meyhanesi'ne giderek sarhoş olması değil, o halde yanında bulunan revolver ile bir el atış yaparak kamu düzenini bozması sorun teşkil etmiş ve yakalanmıştır.⁸⁶⁴ Yine idadî ikinci sanayi alayı birinci taburundan Giritli Mustafa b. Veli, kanunlara karşı gelerek işret ettiği için kaydı silinerek velisine teslim olunmak üzere gönderilmiştir.⁸⁶⁵ Kastamonulu Hafız Hüseyin de, Nişancı civarındaki Küçük Medrese'de olan odasında işret ederken görülmüştü. Kendisinin medresede içki içmesi yanında sivil elbise ile “ötede beride” dolaşması, sarhoş halde medrese ahalisine hakaret edip dersleri engelleyecek derecede gürültü yapması, medreseden kaydının silinerek memleketine gönderilmesini beraberinde getirmişti.⁸⁶⁶ Mekteb-i Tıbbiye dördüncü sınıf talebesi Bahaeddin Efendi de, sarhoş halde iken bir kavgaya karışarak adliyeye sevk edilmişti.⁸⁶⁷

⁸⁵⁹ BOA, **ZB**, 365/49, (5 Haziran 1322/18 Haziran 1906).

⁸⁶⁰ BOA, **BEO**, 2777/208265, (16 Zilhicce 1323/11 Şubat 1906).

⁸⁶¹ BOA, **ZB**, 370/90, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906); **BEO**, 2777/208265, (9 Muharrem 1324/5 Mart 1906).

⁸⁶² BOA, **MF.MKT.**, 695/62, (8 Mayıs 1319/21 Mayıs 1903).

⁸⁶³ BOA, **Y..PRK.ZB.**, 31/44, (20 Teşrinievvel 1317/2 Kasım 1901).

⁸⁶⁴ BOA, **Y..PRK.ŞH.**, 4/76, (7 Cemaziyelahir 1311/16 Aralık 1893).

⁸⁶⁵ BOA, **DH.MKT.**, 876/28, (23 Cemaziyevvel 1322/5 Ağustos 1904).

⁸⁶⁶ BOA, **ZB.**, 437/136, (15 Haziran 1321/28 Haziran 1905).

⁸⁶⁷ BOA, **ZB.**, 345/7, (4 Mart 1322/17 Mart 1906).

Görüldüğü üzere Müslümanların çeşitli içkiler içerek sarhoş olması, yenileşme sürecinin bir getirisi değildir. Yenileşme hareketi, esas olarak devletin asayiş olaylarının çözümüne yönelik yaklaşımında bir değişim meydana getirmiştir. Bu ise, devletin meyhanelere, içki tüketilen diğer mekânlara ve içki tüketen Müslümanlara yaklaşımını değiştirmiştir. Nitekim Galata'daki Mihal'in meyhanesinde sarhoş olan Çeşme Mıranı Sâlih ve refiki 'Âsım'ın tezgâhtarı öldürüp bir diğerini yaraladığı vukû'ât örneğinden hareketle meyhaneler, *erâzil* tabakadan olan Müslüman müşteri kitlesi nedeniyle cinayet ve çeşitli uygunsuzlukların yaşandığı mekânlar olarak görülmüştür. Bu yönüyle meyhaneler, Müslümanlara yasaklanmış, fakat artık çok yönlü asayiş olaylarının sorumlusu olarak görülmesi nedeniyle kapatılmamıştır. Müslümanlara yasak olan mekân ise, kötü ününden dolayı sadece meyhanelerdir. Aksi takdirde "bir tâkım şikâyât" ortaya çıkabilecektir. Bu yüzden gazino ve birahane gibi "mu'teber" mekânlar açısından bir sakınca yoktur.⁸⁶⁸

Devlet, herhangi bir asayiş problemine yol açmadıkları sürece Müslümanların meyhanelere gidip içki içmesini önemsememeye başlamıştır. Devlet, sadece içki tüketmek isteyen Müslümanları, bilhassa da içki içmeleri görev ihmal ve ihlaline yol açma potansiyeli bulunan devlet görevlilerini hafiyeler aracılığıyla izlemeye başlanmıştır. Yenileşme öncesinde içki içmek ve sarhoş olmak başlı başına bir suç olup hadd ve tazir gibi cezalar verilirken, bu yeni dönemde daha çok içki tüketiminin kamu düzenini ihlal edecek boyut kazanması ve meslek ahlakına aykırı bir durum yaşanması halinde cezalar uygulanmıştır. Uygulanan cezalar ise, hadd ve tazir şeklinde değil, hazırlanan ceza kanununda yer alan hapis ve para gibi maddî cezalar idi.

2.2. Meyhanelerde "Devletin Gözü"

Devletler, içeceklerin içilmesini değil, sosyal ve siyasî düzene yönelik potansiyel tehdit içeren yönü nedeniyle bu sıradaki tartışmaları önemsemektedir. Wolfgang Schivelbusch'un ifadesiyle "İçmek ve tartışmak bir bütündür ve birbirini tamamlar."⁸⁶⁹ Devletler, hemen her dönemde yaşanan bu tür sorunları farklı müdahale biçimleri ile çözmeye çalışmıştır. Bu müdahale biçimlerindeki kırılma noktası, "...gözetlemenin cezalandırmadan daha etkili ve daha verimli olduğunun fark edildiği..." 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Artık devlet, bu yol ile bireyin toplumsallaşmak için gittiği mekânlarda bedenlerine kadar erişmekte, söylemlerini, hal ve tavırlarını görüp öğrenme imkânına sahip olabilmektedir. Bu ise, Michel Foucault'nun *İktidarın Gözü* tanımından esinlenerek kullanılan bir denetimi beraberinde getirmiştir.⁸⁷⁰

Aynı süreç, Osmanlı Devleti'nde de aşağı yukarı benzerlik göstermektedir. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki süreçte başkent İstanbul'daki kahvehaneler, meyhaneler, bozahaneler, şerbethaneler ve hamamlar gibi sosyalleşme mekânlarına yönelik baskı, denetim ve

⁸⁶⁸ BOA, Y.A.HUS, 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892).

⁸⁶⁹ Schivelbusch, a.g.e., s. 171.

⁸⁷⁰ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 23.

hoşgörü çizgisinde değişkenlik gösteren bir yaklaşım sergilemiştir. 19. yüzyılın özellikle ortalarından itibaren ise, bu tür mekânlara yönelik baskının yerini gözetleyerek bilgi toplamak almıştır. Toplanan bu bilgiler, sadece cezalandırmaya yönelik değerlendirilmemiş, kamuoyunun nabzını tutmak ve görüşlerini öğrenmek amacıyla da kullanılmıştır.⁸⁷¹ Devlet, kentsel denetimi, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte sosyalleşme alanlarını izleyerek, gözetleyerek gerçekleştirmiştir.⁸⁷² Bu tür gözetleme yoluyla denetim ile birlikte özellikle asayiş sorunları yaşandığında genel bir kapatma tedbiri metoduna başvurulmamıştır. Devletin gözü, artık *devlet sohbeti* yapan, *evrâk-ı muzır*ra temin edip okuyan ve okunmasını sağlayanlar ile suç işleme potansiyeline sahip kişiler ve onların toplandığı mekânlar üzerindedir.

Devlet, her ne kadar kendi varlığına yönelik herhangi bir potansiyel tehlikeye henüz eyleme geçmeden önlemek amacıyla meyhaneler gibi sosyalleşme alanlarını hafiyeler aracılığıyla gözetleyip dinlemeyi keşfetmiş olsa da, bunu kapitülasyonlar nedeniyle istediği bütün kamusal mekânlarda uygulayamıyordu. Hatta Atay'ın da ifade ettiği gibi polis ve hafiyelerin, Osmanlı tebaası olmayan yabancılara ait mekânların kapısından içeri girmesi çok da mümkün değildi.⁸⁷³ Meyhane müdavimleri de, ya bu tür ecnebîlere ait mekânlarda ya da her zaman hafiyelerin uğrak yeri olmayan yerlerde bir araya gelirdi.⁸⁷⁴ Hafiyeler de, *zararlı* yayınları tespit etmek için üstünü aramadıkları ecnebîlerle ilgili türlü kurmaca yöntemler geliştirmek zorunda kalırdı.⁸⁷⁵

2.2.1. Siyasî Sohbetler

Meyhaneler, kahvehaneler ya da diğer mekânlar, bireyin sosyalleştiği ve sohbet ettiği yerlerdir. Konumuz itibariyle özellikle meyhane müdavimlerinin kendi aralarında günlük hayatlarına dair neler konuştuğu önemlidir. Bununla birlikte bu konuşmaları duymamızı sağlayacak havadis jurnalleri, müdavimlerin dedikoduları, günlük dertleri, sıkıntıları veya sadece kendi dünyaları ile ilgili olayların konuşulduğu sohbetler ile çoğunlukla ilgilenmez, kaydetme gereği de hissetmez. Bu da, sanki bu tür yerlerde sadece siyasî düzen aleyhinde konuların konuşulduğunu düşündürebilir. Böyle bir durum, asıl olarak klâsik dönemde devletin siyasî konumunu ve toplum düzenini, asayiş tehdit eden eylemler gelişmesi halinde başvurduğu kapatma ve yasaklama uygulamalarına yönelmemesiyle ortaya çıkmıştır. Devlet, artık bu tür bir durumun yaşanmasını en baştan önlemeyi tercih ederek kamusal mekânları hafiyeler aracılığıyla gözetlemeye başlamıştır. Kırılı'nın çalışmasında da görüleceği gibi devlet, esas olarak kendi varlığına tehdit oluşturabilecek konuşmaları dinlemeyi tercih ettiği için hafiyeler de bir kaç jurnal hariç esas olarak siyasî söylem

⁸⁷¹ Kırılı, a.g.e., s. 14-25; Lévy-Aksu, a.g.e., s. 84-86.

⁸⁷² Çokuğraş, a.g.e., s. 49.

⁸⁷³ Falih Rıfık Atay, **Batış Yılları**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012, s. 31.

⁸⁷⁴ Ahmed Rasim, **Muharrir Bu Ya**, s. 226.

⁸⁷⁵ Ali Rıza Öge, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Polis Şefinin Gerçek Anıları**, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, Bursa, 1982, s. 129-142.

içeren konuşmaları kaydeder.⁸⁷⁶ Yani tam olarak buradaki konumuzla ilgili olarak devletin önemseydiği hususları görmemizi sağlayacak bilgileri bulmak mümkündür. Dolayısıyla burada, sadece söylentiler ya da devlet sohbeti içeren konuşmalar konu edilecektir.

Devlet sohbetini gerçekleştiren, mevcut düzen aleyhinde faaliyetler yürüten kişiler, sadece huzurun değil, siyasî otoritenin tehdit edilmesi anlamı taşıyan *erbâb-ı fesâd* ve *cemiyet-i fesâd* gibi ifadelerle nitelenmektedir. Bu ifadeler, uygunsuzluk çıkarıcılara nispeten daha geniş çaplı bir kargaşa durumunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen ifadelerle yaftalanmış olan kişiler ile ilgili soruşturma yürütülmeli, risk taşıyan sosyalleşme mekânlarında gözlenmeli, böylece örgütlenmeleri, propaganda yapmaları engellenerek potansiyel bir ayaklanmanın önüne geçilmelidir.⁸⁷⁷ Burada sosyalleşme mekânlarında insanların konuştukları konuların nitelikleri de önemlidir. Nitekim söylenti, dedikodudan farklı olarak genellikle siyasî kimliği olan kişilerle ilgili konuşmaları tanımlamak için kullanılmaktadır. Özellikle savaş ve vergi gibi konularda alınan kararlar ile ilgili devlet politikalarına karşı eleştirel bir niteliğe sahiptir. Eğer meyhaneler gibi toplumsallaşma mekânlarında gerçekleşirse, isyana da yol açabilir. Bu yönüyle devleti de kaygılandırır.⁸⁷⁸ Devlet de, doğrudan doğruya kendisi ve kamu düzeni açısından tehdit unsuru olan bireyi gözetim altında tutamayacağı için bireyin toplumsallaştığı meyhaneler gibi genel toplanma mekânlarını gözetleme metoduna yönelmiştir. Bu, tek başına meyhanelerin suçlu olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü aynı şekilde kahvehaneler de, hafiyeler aracılığıyla gözetlenmiştir. Burada asıl önemli olan husus, mekânın suçluluğunu bireyin kendi eylemlerinin şekillendirdiğidir. Bir diğer ifadeyle devlet nazarında mekânın suçluluğu, sunulan içeceklerin türü ile de doğrudan ilgili değildir. Asıl önemli olan, yenileşme öncesinde de söz konusu olan mekânın sunduğu içeceğin nasıl tüketildiğidir. Burada yine sadece mekân değil, bireyin kendisi ile ilgili bir sorun söz konusudur. Ama devlet, ister tekil isterse de genel bir düzensizliğe yol açacak türden büyük bir asayiş sorunu olsun, artık sadece bireyi ve mekânı münferit olarak cezalandırmaya yönelmiştir.

Devlet, yenileşme öncesinde içki tüketimi ve meyhanelerden kaynaklı olarak gerçekleşen düzene yönelik asayiş olaylarını, klâsik müdahale biçimiyle engellemeye çalışmıştır. Fakat 18. yüzyıldan itibaren yasaklama ve kapatma şeklindeki bu müdahale yöntemine son vermiş, 19. yüzyıl ile birlikte de meyhaneleri hafiyeler vasıtasıyla gözetleyerek denetlemeye başlamıştır.⁸⁷⁹ Zira devlet, diğer alanlarda da olduğu gibi Mısır'da Mehmed Ali Paşa'yı izlemiş, onun yaptığı gibi bireyin toplumsallaşma alanlarını gözetleyerek buradaki kendi aleyhine konuşmaları henüz eyleme geçmeden öğrenme imkânını keşfetmiştir.⁸⁸⁰ 19. yüzyıla dair siyasi söylem içeren kahvehaneler

⁸⁷⁶ Kırılı, a.g.e., s. 5.

⁸⁷⁷ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 69-70.

⁸⁷⁸ Alan Mikhail, "Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri", **Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri**, Çev. Aylin Onocak, Derleyen: Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 206-207.

⁸⁷⁹ François Geogon, "İstanbul Kahvehaneleri", s. 44-45.

⁸⁸⁰ Hattox, a.g.e., s. 90-91.

gibi yerlerin “...mahsusan ve hâfiyen gayet zeki ve gözü açık memurlar gönderilerek...” gözetlenmesi yoluyla denetlenmesi talimatı içeren pek çok örnek bulmak mümkündür.⁸⁸¹ Ama 1900’lerin başında Beyoğlu’nda polis olarak görev yapan Ali Rıza Öge’nin gizli görevlerinden birinde meyhanedeki ayrancının arabacılara söylediklerine bakılırsa, meyhaneciler de meyhanedeki müdavimler de hafiyeleri tanıyordu.⁸⁸² Zaten mekânın müdavimleri, bir mekânın kapı eşiğinden geçen kişinin müdavimlerden olup olmamasına göre hemen tedbirini alır, sohbetlerine son verirlerdi.⁸⁸³

Sosyalleşme mekânları arasında meyhaneler, içki tüketilmesi, sarhoşluğun bir sonucu olarak müşteriler arasında kavgalara yol açması ve bu yönüyle toplum düzenini tehdit etmesi açısından en tehlikelilerinden biridir. Ama 19. yüzyılın ortalarından itibaren sosyalleşme mekânlarına yönelik denetim tedbirlerinin yapısal dönüşümü, meyhaneler için de geçerli olmuş, gözetlemek ve sorun halinde münferit cezalandırma yöntemleri benimsenmiştir.⁸⁸⁴ Devletin gözü, hem genel toplanma mekânı, siyasi söylem üretim merkezi ve hem de sattığı içeceğin türünden dolayı meyhanelerin üzerinde olmuştur. Kırılı’nın tespit ettiği kadarıyla 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle tutulmaya başlanan havadis jurnallerinin meyhanedeki konuşmalarla ilgili boyutu, amacına uygun olarak esas itibariyle devletin önemseydiği siyasî ve sosyal düzene yöneliktir. Bunlardan Yedikule civarındaki Tavukçu Meyhanesi’nin ustası Lambo, 1840 yılının Kasım ayında, dönemin en önemli sorunlarından biri olan Mısır meselesine dair görüşünü belirtmiştir. Hafiyenin Lambo’dan işitip kaydettiği sözler özetle şöyledir: “Mehmed Ali’nin üzerine dört düvel birden kalkdı, biri kolundan biri bacağından tutar eğdirirler... Bu sefer Mehmed Ali’yi kendü bildiği gibi atub tutmağa bırakmazlar, bitürürler...”⁸⁸⁵

Samatya’da Konstantin’in meyhanesinde bir araya gelen İsmail ve Ali ise, Nisan 1841’de Müslüman ve reayanın ticarî ilişkileri ile ilgili düzenlemeler üzerine konuşmuşlardır. İsmail, imam ve muhtarlara tembih edilen şeyleri anlayamadığını söylerken, Ali ise, ticarî düzenlemelere dair gerekli açıklamayı yapıp “...Bizim devletimiz yedi kralı rikâbında yürütecek ve yedisini dahi reâyâ edecek...” ifadesiyle düzenleme ile ilgili memnuniyetini belirtmiştir.⁸⁸⁶ Meyhaneci İstavri ise, aynı yılının Eylül ayında Nikolaki ile Rumeli’de Bulgarların ayaklanması üzerine konuşarak “...Biz cesâret edemiyoruz, bâri bizler anlara imdâda gidelim, bu tarafda nâfile işsiz oturuyoruz” demiştir.⁸⁸⁷ Yine aynı tarihte bir hafiyeye, Bakırköy’deki bir meyhanede Sıvacıoğlu Dimitri’nin arkadaşına Girit Adası’nın örnek göstererek Baruthaneler civarındaki karyelerin itaat etmeyerek Devlet-i Aliyye’ye karşı ayaklanmalarını salık vermesini kaydetmiştir. Dimitri’nin bu hususta arkadaşına verdiği tavsiye, “...Eğer muhârebeye kudretiniz yok ise bir gece karyelerinize ateş verüb

⁸⁸¹ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 69-70.

⁸⁸² Öge, a.g.e., s. 135-142.

⁸⁸³ Georgeon, “İstanbul Kahvehaneleri”, s. 75.

⁸⁸⁴ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 87-88.

⁸⁸⁵ Kırılı, a.g.e., s. 207.

⁸⁸⁶ Kırılı, a.g.e., s. 233.

⁸⁸⁷ Kırılı, a.g.e., s. 298.

yakasınız, Devlet-i Aliyye de siz de kurtulursunuz” şeklindedir.⁸⁸⁸ 20. yüzyılın ilk yıllarına ait bir arşiv kaydı da, komitacı Bulgarların isim değiştirerek İstanbul Balıkpazarı’nda kahvecilik ve meyhanecilik yaptığını ortaya koymaktadır. Bunlardan biri olan Pupof, kendini Papadopolos ismiyle Rum olarak tanıtmış ve Taşra’dan getirttiği başka kişilere ait nüfus tezkireleri ile Bulgar komitacılarının İstanbul’a giriş ve çıkışına yardım etmiştir.⁸⁸⁹

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’a gelen Bulgarlardan Karanov ise, Kâgir’deki kilise kapısının tam karşısında bulunan meyhane, kahvehane ve lokantada, kilise ve eğitim konularının yanı sıra politikanın da konuşulduğunu yazmaktadır.⁸⁹⁰ Ahmed Rasim de, arkadaşları ile birlikte bu tür konuşmaları yapmak için her zaman hafiyelerin uğrak yeri olmayan gündüzleri kahve, geceleri meyhane şeklindeki bir gazinonun etrafı buzlu camlarla kapatılmış bölmesinde bir araya gelirdi.⁸⁹¹ Bu tür yerlerde “...günün ne kadar edebi ve siyâsi mes’eleleri varsa tedkik edilirdi...”.⁸⁹² Yine İstanbul’un 1860’lardaki günlük hayatına dair gözlemlerini aktaran Baronyan’a göre Ortaköy’ün insanı iki sınıfa ayrılır. Bunlardan ilki, meyhaneye gidip rakısını içmeye başladığında Gladstone’nun Doğu Meselesi hakkındaki düşüncelerinin ve Bismarck’ın takındığı tutumun ne olduğu gibi konular üzerine konuşurlar. Kafalarındaki sorulara tatminkâr cevaplar almadıkça da, meyhaneden ayrılmazlar. Bu tür konular, diğer sınıf için sıkıcıdır.⁸⁹³

2.2.2. “Zararlı” Yayınların Takibi

Evrâk-ı muzır, yazılı ve basılı her türlü kâğıt, yayın anlamına gelen evrâk ile muzır, yani zararlı kelimesinin çoğulu demek olan muzır kelimesinin terkibinden oluşmaktadır. Bu haliyle devlet nazarında olumsuz ve tehlikeli bilgiler içeren ya da içerebileceği varsayılan her türlü yazılı ve basılı yayını ifade etmektedir. Bu doğrultuda gazete, dergi, kitap ya da herhangi bir kâğıdın evrak-ı muzır olarak tanımlanabilmesi için içinde “sakıncalı” bilgiler ihtiva etmesi gerekmektedir. Bu terkip, taşıdığı siyasî ve muhalif anlam nedeniyle özellikle II. Abdülhamid döneminde sakıncalı görülerek kullanımı yasaklanmış olsa da, özellikle devlet yazışmalarında, arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹⁴

Basılı her yayın, kısa süre içinde bir haberleşme merkezine dönüşen Edward Lloyd’un 1680’lerin sonlarında Londra’da açtığı Lloyd’s Coffeehouse örneğinde olduğu gibi esas itibariyle kahvehanelerde okunmuştur.⁸⁹⁵ Daha sonra kiraathaneler, birahaneler ve gazinolar gibi sosyalleşme mekânları, sadece zararlı yayının değil, her tür gazetenin okunduğu bir nevi haberleşme merkezleri

⁸⁸⁸ Kırılı, a.g.e., s. 303.

⁸⁸⁹ BOA, **DH.MKT.**, 608/35, (5 Şaban 1320/7 Kasım 1902).

⁸⁹⁰ **Bulgar Gözüyle İstanbul**, Haz. Hüseyin Mevsim, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 44.

⁸⁹¹ Ahmed Rasim, **Muharrir Bu Ya**, s. 226.

⁸⁹² Ahmed Râsim, **Matbûat Hatıralarından...**, s. 147-148.

⁸⁹³ Baronyan, a.g.e., s. 15.

⁸⁹⁴ Yavuz Selim Karakışla, **Eski Zamanlar, Eski İnsanlar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, s. 29.

⁸⁹⁵ Schivelbusch, a.g.e., s. 55; Standage, a.g.e., s. 130-135.

olmuştur.⁸⁹⁶ Bu anlamda meyhaneler, bu mekânlara nispeten zararlı olsun veya olmasın basılı yayın bakımından daha az ön planda olmuştur. Ama az veya çok bu tür mekânların, aynı zamanda müşterilerinin hizmetine gazeteler de bulundurmaya başladığını biliyoruz. Bu yayınlar, elden ele dolaştırılarak ya da okuma yazma bilmeyenler için bir kişi tarafından yüksek sesle okunmuştur. Yenileşme öncesi dönemde kulaktan kulağa camiler ve kahvehaneler yoluyla oldukça yavaş bir şekilde aktararak yayılan haberler, 19. yüzyıl ile birlikte basın-yayın faaliyetlerinin, özellikle de gazeteciliğin hız kazanmasının da etkisiyle eş zamanlı olarak konuşulup tartışılır hale gelmeye başlamıştır.⁸⁹⁷ Elbette basılı yayınların kendilerine merkez olarak seçtiği bu sosyalleşme mekânları, sakıncalı içeriğe sahip olduklarında, kitlelerin eş zamanlı hareket etmesini sağlaması açısından devletin gözlerini de üzerine çekmiştir.

Devletin genel anlamda mekânlarda, özelde ise meyhanelerdeki gözleri, esas olarak polislerdi. Polis, görev tanımı gereği “...hukuk, kanun ve yüce saltanat nizamının menfaatine karşı zihinleri bulandıracak her türlü yayın, zararlı söylem, hal ve hareketi...” gizlice araştırmak, amaçlarını ortaya çıkartmak ve faaliyetlerini de engellemekle mükelleftir.⁸⁹⁸ Devlet, gizli olarak görev yapan polisler vasıtasıyla bu tür sosyalleşme mekânlarında okunmasını istemediği “muzır” yayınlara dair zaman zaman listeler de yayınlamıştır. Sadri Sema, Paris, Londra, Mısır ve İtalya’da çıkarılan yabancı gazete nüshaları ile Jön Türkler tarafından neşredilen gazete, risale ve mecmualardan bir kısmının isimlerine yer vermiştir. Yazara göre “Büyük Türk edip ve şairlerinin kıymetli eserleri de yasak!” kapsamındadır. Bu tür *zararlı* yayınlar, her ne kadar yasaklanmış olsa da, hafiyelerin giremediği, ama kapılarının önlerinde bekleyip izlediği yabancılara ait postahaneler ve kitapçılar üzerinden bir takım zorluklara katlanılarak yine de temin edilebiliyordu.⁸⁹⁹

Meyhanelerde gizli olarak görev yapan polislerin devlet açısından sakıncalı olarak tespit ettikleri yayınlara dair raporlar verdiklerini somut olarak tespit etmek de mümkündür. Nitekim Mart 1908’de üçüncü komiser Ahmed Hamdi Efendi, Beyoğlu Büyükparmakkapı’daki Yunan kaçırlıyasının karşısında olup yine Yunan tebaasından Aristati’nin bakkal dükkânının üstünde bulunan bir meyhanede “muzır gazete” bulunduğu dair jurnal vermiştir. Üstelik sözü edilen meyhaneye askerî zabitanın yanı sıra Ermeni cemaatinden oluşan müdavimler de girip çıkmaktadır. Ahmed Hamdi Bey, meyhanede bulunduğunu belirttiği Türkçe ve yabancı gazetelerin bu müdavimlerce okunup okunmadığını kendi başına takip etmeye cesaret edemediğini, ama müsaade edilirse üç beş güne kadar bu durumu da ortaya çıkarabileceğini rapor etmiştir.⁹⁰⁰

⁸⁹⁶ Bkz. Erdinçli, a.g.t., s. 153-155.

⁸⁹⁷ Georgeon, “İstanbul Kahvehaneleri”, s. 70-71.

⁸⁹⁸ Hakan Çebitürk, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Polis Mevzuatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 34.

⁸⁹⁹ Sadri Sema, a.g.e., s. 85.

⁹⁰⁰ BOA, **ZB**, 66/129, (28 Muharrem 1326/2 Mart 1908).

Beyoğlu merkezi polislerinden Öge de, hafiyeliğin *zararlı* yayın boyutuna dair bilgiler vermektedir. Yukarıda işaret edildiği üzere Öge, bu tür yayınları temin etmek isteyen, bu hususta bin bir türlü zorluğa katlanan tarafta yer alan kişidir. Dolayısıyla kendisinin çabalarında görüldüğü üzere bu işin diğer boyutu, yabancılara ait mekânlardaki yayınları ve temin edenleri izlemekle mükellef bir polisin, hafiyeler olarak kendilerine verilen görevi nasıl ve hangi şartlarda yerine getirmeye çalıştığıdır. Nitekim bizzat fıstıkçılık gibi kılıklara girerek meyhanelerde hafiyelik yapmış olan Öge, Beyoğlu Aynalı Çeşme’de oturan Medineli bir şeyhin Galata’daki Fransız Postanesine verdiği ya da aldığı mektupları, kapitülasyonlardan dolayı ele geçiremediklerinden yakınmaktadır. Ne Postaneye girebilmektedir ne de şeyhi arayabilmektedir. Hatta bu yüzden bir polis, yani kendisi, şeyhi arayabilmek için bir plan yapmış, şeyhe musallat olarak karakolluk olmalarını sağlamıştır. Bu şekilde de şeyhin aranarak üzerindeki mektupların ele geçirilmesi mümkün olmuştur.⁹⁰¹

2.2.3. Suçluların Takibi ve İzlenmesi

Meyhanelerin içerisinde meydana gelecek asayiş ve düzen ile ilgili sorunlar, devletin izlemesi gereken diğer aykırı faaliyetlerin en başında gelmektedir. Bu hususta devlet, zaten meyhanecilere de sorumluluk yüklemiştir. Zira meyhaneler, genel olarak müşteri kitlesi bakımından kötü sicile sahip olup sarhoşluğun etkisiyle kavga ve adam yaralama gibi olayların sıkça görüldüğü mekânlardır. Dolayısıyla meyhanelerde oluşacak tekil olaylar, zamanla geneli etkisi altına almaya başlayarak hem devletin hem de toplumun güvenliği bakımından tehdit oluşturabilir. Bu yüzden devlet, meyhanecileri, asayiş ve düzene katkı açısından iki aşamalı olarak dâhil etmiştir. Birincisi, henüz asayiş ve düzeni tehdit edecek olayın yaşanmasından önce şüpheli, sabıkalı ve suçlu kimselerin meyhaneye kabul edilmemesi ile gizlenmesine izin verilmemesine dikkat edilmesi şeklindedir. İkincisi, bu tedbire rağmen ortaya çıkması önlenemeyen olaylara müdahale etme ve zabıta memuruna ihbar etme zorunluluklarıdır.

Devlet, asayiş ve düzen konusunda meyhanecilere sorumluluk yükleyerek bu tür sorunların ortaya çıkmasını önlemeyi hedeflerken, kendisi de yetkili makamlar yoluyla bir takım tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Bunların en başında gelen tedbir ise, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hafiyeler aracılığıyla devletin gözünün de meyhanelerin üzerinde olmasıdır.⁹⁰² Hatta Zaptiye Nâzırı, 1895’te cinayet vakalarının sarhoşluk nedeniyle işlendiğine dikkat çekerek kolluk güçlerinin her tarafta, özel olarak da vukuat yaşanan meyhanelerde teftişte bulunmasını da teklif etmiştir.⁹⁰³

⁹⁰¹ Öge, a.g.e., s. 129-142.

⁹⁰² Konuyla ilgili bir kaç örnek için bkz. BOA, **MVL**, 1081/15, (29 Şevval 1284/23 Şubat 1868); **ZB.**, 4/6, (25 Safer 1288/16 Mayıs 1871); **DH.MKT.**, 2061/69, (23 Şaban 1310/12 Mart 1893); **DH.MKT.**, 608/35, (5 Şaban 1320/7 Kasım 1902).

⁹⁰³ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 15/16, (24 Kanunusani 1310/5 Şubat 1895).

1900'lerin başında gizli polis, hafiyeler olarak Beyoğlu polis merkezinde görev yapmış olan Öge, hatıralarında önemli bilgiler vermektedir. Kendisi, çeşitli kılıklara girerek suçluların takibini meyhanelerde yapmaktadır. Öge'nin ilk görevi, bir dolandırıcılık vakasıydı. İki Rus işadamı, kendilerini zeytin işinde 10.000 ruble dolandırdığını iddia ettikleri Yunan tebaasından biri ile karakoldaydı. Ama polis amirleri, Müfit ile Mustafa Bey, suçsuz olup olmadığı anlaşılmağı ve kefalete de bağlamaksızın bu kişiyi serbest bırakmıştı. Tabi kapitülasyonlardan dolayı Rus işadamları, duruma itiraz edince, sözü edilen polis amirleri görevlerinden alınarak dolandırıcılıkla suçlanan kişinin yakalanması için seferber olunmuştu. İşte Öge, böylece meslekte ilk günlerinde bir anda kendini ilk görevinde bulmuştu. Soruşturmayı da, bu tür malların alınıp satıldığı İstanbul limanında ve bu işlerde çalışan Rum ve Musevilerin uğrak yeri olan sahildeki meyhanelerde yürütmesi gerektiğini düşünerek işe başlamıştır. Meyhanelerdeki hafiyelik görevini sürdürürken sarhoşluğun yarattığı etkiyi kullanmak için kendisi de içmek durumunda kalmış, ilk görevini de başarıyla tamamlayarak dolandırıcılık iddiasıyla aranan Yunan tebaasından olan kişiyi de yakalamayı başarmıştır. Öge'nin bir diğer görevi, siyasî bir kulübün önemli üyelerinden biri olan Arnavut Derviş Hima'nın sabahtan akşama kadarki faaliyetlerini takip etmektir. Derviş Hima, Beyoğlu Parmakkapı'da Saatçi Çıkmazı'nda oturmaktaydı. Öge, oldukça tenha ve çıkmaz bir sokakta bulunan evi rahatlıkla izleyecek uygun bir yerin olmadığına dair verilen bilgiye rağmen, hemen köşe noktada biri bakkal diğeri de koltuk meyhanesi olan iki dükkân olduğunu fark etmişti. Buna çok sevinen Öge, hem bira gibi içkiler içip hem de Derviş Hima'yı bu koltuk meyhanesinde izlemeye başlamıştı. Önceleri meyhaneci Paskal'ın Derviş'in adamı olabileceği ihtimali ile gizlice yürüttükleri bu takip, meslektaşının bir hatası ile ifşa olmuştu. Bu kez de, herhangi bir bilgi sızdırmaması konusunda sert bir dille uyardığı Paskal'ın da desteğini alarak görevini tamamlamayı başarmıştı. Bunun gibi sivil polis veya hafiyeler olarak suçluların yakalanması için kendisine verilen daha pek çok görevi meyhanelerde yürütmüştür.⁹⁰⁴

2.3. Meyhanelerin Fizikî ve Mimarî Yapısı

İstanbul meyhaneleri, fizikî ve mekân yapısı bakımından hangi özelliklere sahipti? Bu soruya cevap aramak, yenileşme döneminde hangi unsurların değiştiğini saptayabilmek adına önem taşımaktadır. İlk olarak şer'îye sicillerindeki tereke kayıtlarına baktığımızda, İstanbul'un ilk meyhanelerinin fizikî ve mimarî yapısını tasvir etmemizi sağlayacak önemli bilgilerle karşılaşılmaktadır. Örneğin meyhaneci Panbuk Hırsto'nun vefat etmesi ve kendi adıyla anılan meyhanesine ait olan eşyaları eşi ve oğluna miras bırakmasıyla ilgili 1663 yılına ait bir kayıt, 17. yüzyıla ait bir meyhanenin tasvir edilmesini mümkün kılmaktadır. Buna göre Kumkapı hâricinde bulunan Panbuk Meyhanesi'nde yetmiş adet fiç, iki yüz adet iskemle, kırk adet tencere, elli adet ağaç sini, iki büyük kazan, yirmi adet sacayak, yirmi adet kebab sinisi, üç yüz adet kaşık, üç adet el tavası, toprak ve ağaç bin adet tabak vardır. Her bir sininin iskemlelerle çevrilen bir sofraya olduğu

⁹⁰⁴ Öge, a.g.e., s. 17-47, 55-69 ve 85-114.

düşünürsek, Panbuk Meyhanesi'nin elli sofraya kurulacak kadar büyük bir meyhane olduğu söylenebilir. Ayrıca yetmiş adet fiçinin tamamı, meyhanenin içinde yer alıyorsa, burası aynı zamanda bir depo işlevine de sahip olan oldukça büyük bir mekândır. Meyhanede bulunan tencere, kazan, sacayak, kebab sinisi, el tavası, kaşık ve tabak gibi eşyalar, meyhanenin müşterilerine hem meze hem de yemek yaptığını göstermektedir. Ayrıca bu eşyaların sayısı da, meyhanenin büyüklüğüne ve rağbet gören meşhur bir yer olduğuna işaret eder.⁹⁰⁵ Zira “Yenikapı hâricinde Taşlık nâm mahalde” bulunan bir başka meyhanede iki tava, iki şiş, iki ocak demiri ve iki de kapaklı tencere vardır.⁹⁰⁶ Her ne kadar sicillerde belirtilmemiş olsa da, her iki meyhane arasında bu kadar büyük bir fark olması, Panbuk Meyhanesi'nin gedikli, diğerinin de koltuk meyhane olma ihtimalini akla getirmektedir.

Meyhanede bulunan eşyalar ve bunların sayısı, soyut da olsa bir meyhanenin büyüklüğünü tasvir etmemize yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte yine 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bir başka örnek, bu soyut tasvirimizi somutlaştıracak önemli bilgiler içermektedir. Galata Câmî-i Kebîr Mahallesi'nde oturan Androni v. Kiga isimli zimmînin yeni inşa ettiği “üç tabakalı” meyhanesi, mekânın fizikî ve mimarî özelliklerinin yanı sıra nitelikleri ile birlikte eşyalarını da belirlememizi sağlamaktadır. Buna göre Androni, büyüklüğü değişkenlik gösteren üç katlı bir meyhane inşa etmiştir. Kâgîr yapı bu meyhanenin alt katı, on iki, üst katı altı direkt olarak oluşmaktadır. Alt katında bir mahzen dolabı, iki demirli penceresi, tuğladan yapılmış kemeri ve altı küçük bir büyük kapısı vardır. İki odalı olan orta kat, üst kat gibi tahta döşemelidir. İş acele olanların tezgâh başında bir kaç kadeh içip gittiği alt kata nazaran bu üst katta bulunan odalar, daha alçak olup meyhanenin müdavimi olan servet sahibi ve sefâhat düşkününü müşterilerine özel hizmet vermek için kullanılmaktadır.⁹⁰⁷ Üst katta bulunan üç küçük bir büyük merdiven ise, muhtemelen meyhanedeki fiçilerden içki alabilmek için kullanılmaktadır.⁹⁰⁸ Perdeli olan üst katta iki dolap, bir tahta kapı, iki Bartın direği ve kaygan döşemeli iki de tuvalet vardır. Bu meyhanenin yaklaşık alt katı 3, balkon ya da şirvan şeklinde olduğunu tahmin ettiğimiz orta katı 2,25 ve üst katı da 4,5 m. yüksekliktedir. Yine meyhanenin alt ve orta katını, 57,5'er m², üst katını 168,5 m² olarak tahmin ediyoruz. Bu, hem yükseklik hem de genişlik açısından oldukça büyüktür. En üst katının diğer iki kata nazaran daha geniş olması ise, meyhaneyi kendine ait yine iki katlı evine bitişik olarak inşa etmiş olabileceğini akla getirmektedir. Dolayısıyla meyhanesinin üçüncü katı, kendi evinin üzerine doğru genişlemiş olmalıdır.⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ İKSİM 12 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663 - 1664), s. 424. Bu bilgiler temel alınarak tarafımızdan hazırlanmış bir tablo için bkz. Ek 2.

⁹⁰⁶ İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662), s. 194-195.

⁹⁰⁷ Mehmet Tevfik, Koçu ve Sevengil, odaların bu amaçla kullanıldığına işaret eden yazarlardandır. Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 163; Sevengil, a.g.e., s. 246; Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 179. Mükemmel bir şekilde döşenmiş olan bu odalar, “meşrebine göre ya bir nevcivan yahut bir yosma nigârla” gelen İstanbul'un azılı zorbaları ve kabadayılara özel eğlenceler sunardı. Bkz. Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 31.

⁹⁰⁸ Merdivenlerin bu amaçla kullanılışı için bkz. Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 164; Sevengil, a.g.e., s. 23, 245.

⁹⁰⁹ İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663), s. 392-393.

Yine aynı dönemde bir meyhanenin iki katlı, aslında altlı üstlü bir yapıda olduğu, üstte üç odası bulunurken, altta mahzeni ve su kuyusu yer aldığı görülmektedir.⁹¹⁰ Evliyâ Çelebi de, aynı yüzyıla ait Ortaköy, Arnavutköy, Yeniköy, Kuruçeşme, Büyükdere, Tarabya, Çengelköy, Kuzguncuk, Üsküdar ve Kadıköy'deki meyhaneleri, “tabaka tabaka beşer altışar kat” şeklinde tasvir etmektedir. Ayrıca değerlendirdiği Galata meyhanelerini ise, “gümrâh”, yani yolunu şaşırmış olarak nitelendirmektedir. Hatta sözü edilen lafzın bu Galata meyhaneleri için kullanıldığını kaydetmektedir.⁹¹¹ Anlaşılabacağı üzere meyhaneler, Evliyâ Çelebi'nin “...Efsane ile gerçeklik arasında denge bulmaya çalışan kalemi...” ile oldukça abartılı bir büyüklükte tasvir edilmiştir.⁹¹² Bundan bir yüzyıl sonrasına, 1780'lerin sonlarına ait Balıkpazarı kapısı içinde şerbethane olarak nitelenmiş Kuleli adındaki bir meyhanede ise, yüz elli iskemle, yirmi bir fiç, atmış billur bardak, otuz sofraya ve doksan dokuz vukiyye nühas vardır.⁹¹³

Meyhanelerin nasıl bir fizikî ve mimarî yapıya sahip olduğu sorusu, konu üzerinde ilk çalışanlardan bugüne birçok kez sorulmuştur. Konuya ihtiyatla yaklaşan bazı yazarlar,⁹¹⁴ iç dizayn, dekor ve süslemelerle ilgili yeterli bilgi olmadığı için meyhanelerin bölgelerindeki mimariyle örtüşen, çoğunlukla müstakil, küçük ahşap ya da kârgîr yapılar olduğu tahmininde bulunmuştur. Bu soruya verilen yakın tarihli diğer cevaplar ise, esas olarak konuyu ilk ele alan yazarlardan Mehmet Tevfik'in 1880'lerin başında yazdığı eserinden beslenmektedir. Dolayısıyla değişen unsurları belirleyebilmek ve bir kıyas yapabilmek için öncelikle Mehmet Tevfik'e yönelip nasıl bir meyhane tasviri yaptığına bakılmalıdır.

Bir meyhaneye girmek için kapısının önüne geldiğimizde, ilk olarak meyhanenin giriş kapısının üzerinde “hasırlı eskisi”nin asılı olduğu görülür. Bu, henüz sahibinin adını ve dükkânın işlevsel özelliğini belirten tabela asma usulünün bulunmadığı dönemlerde, hem büyük hem de meyhane olduklarının göstergesi olan bir işaretti. Tabii aynı zamanda bir meyhanenin, diğerlerinden ayrılmasını sağlayan bir hususiyetti. Meyhanenin kapısından içeri girildiğinde ise, çoğunlukla kapının sağ veya solundaki yakın bir yerinde, bazısında da karşı tarafında bulunan bir “işret tezgâhı” görülmektedir. Burada Mehmet Tevfik'in tasvirleri doğrultusunda “...akşamcılar kendi hallerine bırakalım, meyhaneyi seyr edelim.” Hemen tezgâhın üzerinde su bardakları, rakı kadehleri, meze tabakları gözümüze ilişirken, başımızın üzerindeki kemerde de sırayla asılmış ibrikler vardır. Şarap koymaya yarayan bu ibrikler, önce kabak, sonra da camdan imâl edilmekteydi. Sayıları çok fazla olan tezgâhın raflarındaki şarap ve rakı şişeleri, “tezgâhın ziyneti”dir. Tabii müşteriler, içkilerini sadece tezgâh başında değil, dört ayaklı iskemlelerle

⁹¹⁰ İKSMB 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), s. 103.

⁹¹¹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 660-661.

⁹¹² Ekrem Işın, “Modernleşme Çağında Osmanlı Meslekleri”, *Gergedan*, S. 14, Nisan 1988, s. 80.

⁹¹³ Bu alet-edevatın 1/3'ünün değeri 720 kuruştur. Bkz. Akbulut, a.g.t., s. 291; Krş için bkz. Taybe Arslan, **494 Numaralı Galata Şer'ıye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, II Cilt, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 306.

⁹¹⁴ Cihan, a.g.m., s. 80.

çevrilmiş tahta sofralarda da içerdi. Meyhanenin muhtelif yerlerine konan bu tahta sofraların üzerinde, kütükten oyma tuz kutusu ve çeşitli meze tabakları bulunurdu. Ayrıca meyhaneler, müdavimlerine özel hizmetlerin sunulduğu *şirvan* denilen balkon benzeri ayrı bir bölüme ya da üst katlarında birer ikişer döşeli odaya da sahip olabilirdi. Meyhanecilerin müşterilerine sunduğu içkilerin başında gelen şarap ise, tezgâhın arkasındaki “gayet büyük” fiçılar ve küpler içinde olup merdiven ile çıkılarak kovalar vasıtasıyla alınabilirdi. Duvarlara yapılan bir takım kabadayı resimleri ile ince iplerle asılmış gayet küçük bir fiçı da, meyhaneleri süslemek için kullanılırdı. Bahsedilen bu iki fiçının ortası denilebilecek büyüklükte olup meyhanenin tam orta direğinin dibinde bulunan bir başka fiçı da, içinde sardalya balığı barındırır. Meyhanelerde, ayaküstü içki içmek isteyenlerin işret tezgâhından başka bir de aşçı ve mezeci tezgâhı vardı. Tezgâhın başındaki Hristiyan usta, yemeklerin çeşidini arttırmaya çalışmasa da, yemekle doyulmayacak lezzette külbastı ve sebzedden *türlübastı* yapardı. Meyhanelerin fizikî ve mekânsal yapısını tamamlayan diğer unsur, meyhanelerin uygun bir yerinde asılı bulunan büyük bir çingıraktı.⁹¹⁵

Çingırağın farklı kullanım amaçlarından ilki, meyhanenin müşterilerine kapanma vaktinin geldiğini hatırlatmaktı.⁹¹⁶ Koçu'nun belirttiğine göre han içerisindeki gedikli meyhaneler için davullar da aynı işlevi yerine getirmekteydi.⁹¹⁷ Ayrıca meyhane kapısı önünde bekleyen çırağın dışarıdan bir zâbitin geçtiğini haber vermesiyle birlikte saygı gösterisi olarak müşterilerin sessiz olmalarını sağlamak için kullanılırdı. Zâbit de kapanma vaktine kadar herhangi bir müdahalede bulunmazdı.⁹¹⁸ Son olarak çingırak, müşterilerin kapanma saati gelmesine rağmen içmeye devam etmek istemeleri durumunda kullanılırdı.⁹¹⁹ Meyhane tasvirini tamamlayan son unsur, aydınlatılmasıyla ilgilidir. Meyhaneler, tavanlarına asılan büyük kandiller, tezgâh ve sofralara konan şamdanlar ve meyhanenin ortasında bulunan büyük bir şamdan ile aydınlatılırdı. Meyhane ustası, şamdanı bizzat kendisi masaya getirerek müşterilerini “Hoş geldiniz efendim...” diyerek selamlardı. En son yakılan ortadaki büyük şamdan, sohbetin gelişmesine bir başlangıç olarak addedilirdi.⁹²⁰

Bir meyhaneyi tasvir etmek için Osmanlı Arşivi'ndeki 1846 tarihli bir belgede de kayda değer bilgiler bulunmaktadır. Büyüklüğü belli olmamakla birlikte Langa Yenikapı'daki bir meyhanenin, muhtemelen her iki taraftan da giriş çıkışı olan iki kapısı vardır.⁹²¹ 1851 yılına ait bir diğer kayıta da Kırkor'un Ortaköy'de deniz kenarındaki meyhanesinin iki kapısından biri, iskele

⁹¹⁵ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 160-167. Krş. için bkz. Sevengil, a.g.e., s. 245-246; Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 30-32; Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 22; Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 67; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey a.g.e., s. 179-180. Bu tasvirlerle örtüşen bir minyatür ve iki resim örneği için bkz. Ek 3, 4 ve 5.

⁹¹⁶ Sevengil, a.g.e., s. 246.

⁹¹⁷ Koçu, “Akşamcı, Akşamcılar”, s. 553.

⁹¹⁸ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 166-167

⁹¹⁹ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 32-33.

⁹²⁰ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 34, 41; Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 67; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 180.

⁹²¹ BOA, A.İDVN., 18/78, (29 Şevval 1262/20 Ekim 1846).

tarafındadır.⁹²² 1880'lerden itibaren karşılaşılan arşiv belgelerine göre içki, cam şişelerde ve kadehlerle⁹²³ tabaklar içinde sunulan mezeler eşliğinde içilmektedir.⁹²⁴ Meyhaneler, ahşap yapıda⁹²⁵ ve tuvaletli olup kireç badanalıdır.⁹²⁶ Bir meyhanenin büyüklüğü de, yetmiş arşın, yani yaklaşık 52,5 m² olarak verilmiştir.⁹²⁷ Şarap, rakı vb. içkinin satıldığı Kasımpaşa'daki bir diğer mekân ise, kapladığı büyüklük belli olmamakla birlikte üç katlıdır.⁹²⁸

Seyahatname ve hatırat türündeki eserlerde, arşiv belgelerinin verdiği bu nitelikleri destekleyecek veya tamamlayacak bilgiler bulmak mümkündür. 1843'te İstanbul'a gelen Nerval, Pera'da girdiği bir meyhaneyi şöyle tasvir etmiştir:

...Boyutları da şaşılacak kadar büyük. Girdiğim meyhane, bir tiyatronun içi kadar geniş bir salon; ahşap merdivenlerle çıkılan bir balkon da var. Bir tarafında, kulplu bardaklarla verilen ve içecek kimsenin seçtiği masaya götürdüğü kırmızı-beyaz şarapların alındığı bir tezgâh var; öteki tarafta da, yine masanıza kadar bir tabak içinde götürmeniz gereken et yahnisinin dağıtıldığı koca bir fırın görülüyor. Ondan sonra da, dizlerinizin yüksekliğinde bile olmayan küçük bir masa üzerinde atıştırmaya alışmanız gerekiyor...⁹²⁹

Nerval'ın tasviri, şimdiye kadar verdiğimiz bilgilerle örtüşmektedir. Bu tasvirde ilk önemli nokta, meyhanenin boyutunun sadece büyük denilerek geçiştirilmemesi, *şaşılacak* ifadesiyle de derecelendirilmesidir. Büyük olması nedeniyle gedikli de olduğu anlaşılan bu meyhanenin "ahşap merdivenlerle çıkılan bir balkon", muhtemelen yukarıda üzerinde durduğumuz gibi müdavimlerine özel hizmet sunmak için kullanılmaktadır. Yine bizim tasvirimize uygun bir şekilde içki ve meze tezgâhlarının ayrı yerlerde olduğu meyhanede, henüz masa yoktur, "dizlerinizin yüksekliğinde bile olmayan küçük bir masa üzerinde" yenilip içilip eğlenilmektedir.⁹³⁰

Aynı yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen bir başka seyyah Amicis de, Tatavla'da girdiği bir meyhaneyi benzer bir şekilde "içinde tiyatro kurulabilecek kadar büyük" olarak tasvir etmiştir. Yine onun girdiği meyhanede de parmaklık ile çevrilmiş yüksek bir ahşap balkon bulunmaktadır. Mezelerin ve içkilerin hazırlandığı tezgâhlar, meyhanenin içinde ayrı yerlerde. Tezgâhın önünde ve ortasında bulunan "masalar", diz mesafesine kadar yükselten arkalıksız alçak taburelerle çevrilmiştir.⁹³¹ Tahta sofraların kastedildiği anlaşılan bu ifadelerle göre "masa", İstanbul meyhanelerine henüz gelmemiştir. Her iki seyyah da, meyhanenin büyüklüğünü, tiyatro salonu ile kıyaslamıştır. Bunun pratikteki yansımalarından biri, meyhane ile olmasa da birahane üzerinden

⁹²² BOA, **MVL.**, 110/24, (7 Rebiülevvel 1268/30 Ocak 1851).

⁹²³ BOA, **ŞD.**, 2430/29, (16 Rebiulahir 1297/28 Mart 1880).

⁹²⁴ BOA, **BEÖ.**, 2930/219709, (6 Ramazan 1324/24 Ekim 1906).

⁹²⁵ BOA, **ŞD.**, 2990/75, (11 Eylül 1314/23 Eylül 1898).

⁹²⁶ BOA, **Y..PRK.ŞH.**, 11/88, (8 Cemaziyelahir 1319/22 Eylül 1901); **ZB.**, 73/6, (4 Haziran 1323/17 Haziran 1907).

⁹²⁷ BOA, **ŞD.**, 2990/75, (11 Eylül 1314/23 Eylül 1898).

⁹²⁸ BOA, **Y..PRK.AZJ.**, 21/31, (18 Şubat 1308/2 Mart 1893).

⁹²⁹ Nerval, a.g.e., s. 561-562.

⁹³⁰ Nerval, a.g.e., s. 561-562.

⁹³¹ Krş. için bkz. Edmondo de Amicis, **Constantinople**, Çev., Caroline Tilton, G.P. Putnam's Sons, Newyork, 1878, s. 59-60; Amicis, **Constantinople**, 1896, s. 103-104; Amicis, **İstanbul**, 1986, s. 71-73.

görülmüştür. 1893'te İstanbul'a gelen illüzyonist Caseneuve, gösterisini önce Fransız tiyatrosunda, ardından da Hammalbaşı Sokağı 7 numaradaki Sponek Birahanesi'nde yapmıştır. Aynı zamanda burası, bir kaç yıl sonra ilk sinema gösteriminin yapıldığı yer olacaktır.⁹³² Diğer yansıması ise, Avusturya tebaasından Mösyö Yuca Pic'in(?), 1908 yılında Beyoğlu'nda İngiltere Sefarethanesi yakınındaki boş bir meyhanede sinematograf göstermek için istediği ruhsatı almasıdır.⁹³³

İçki satılan mahallerle ilgili tarihsiz bir nizâmname de, meyhanenin dışarıdan görünüşünün nasıl olacağını düzenlemektedir. Buna göre hiçbir meyhanenin kapı ve penceresi, zabitanın denetimini engelleyecek şekilde buzlu ve renkli cam ile kaplı olamaz, perde ile kapatılamaz.⁹³⁴ 19. yüzyılın sonlarına doğru, 1882'de yazılmış Dürdane Hanım başlıklı romana göre “Galata'dan geçer iken bir takım geniş meyhaneler görürsünüz ki yirmi yirmi beş arşun ‘arzında ve kırk elli ‘arşun tûlundadır...”.⁹³⁵ Bu ifadeler, 18,75 m. genişliğinde ve 37,5 m. uzunluğunda yaklaşık 700 m²'lik büyük bir meyhane tasviri vermektedir.⁹³⁶ Tüm bu nitelikler, Koçu, Sevengil gibi yazarların ve esas olarak da Mehmet Tefik'in 1880'lere ait meyhane tasviriyle benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla meyhanelerin karakteristik özellikleri, en azından 17. yüzyılda oluşmaya başlamıştır denilebilir.

Meyhaneler, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar büyük değişiklikler geçirmemiştir. Sözü edilen yüzyılda pek çok alanda değişim yaşanırken, düzenlemeler de gerekmiştir. 1850'lerden itibaren yaşanan ilk fiziksel değişim, rakiplerini taklit eden meyhanelere masanın ve sandalyenin girmesidir.⁹³⁷ Tabii sofranın uğur ve bereketini temsil eden tuzluk da, sofradaki yerini masa üzerinde de devam ettirmiştir. Meyhanelerin geçirdiği diğer değişim, aydınlatmayla ilgilidir. Kandil ve şamdanlarla aydınlatılan meyhaneler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gaz lambalarıyla aydınlatılmaya başlanmıştır.⁹³⁸ Son olarak meyhaneler, İsveç'in baştercümanı ve elçisi olarak İstanbul'da bulunmuş D'Ohsson'un da dikkat çektiği üzere diğer dükkânlar gibi kapılarına tabela asmazlardı.⁹³⁹ Her esnaf grubu, mesleğinin hususiyetini belirten bir işareti kapısına asardı.⁹⁴⁰ Tabela uygulaması, Balkan Savaşı sonrasında, 1915'te başlamıştır.⁹⁴¹ Bununla birlikte tüm bu değişiklikler, zorunlu olanlar hariç ne her meyhanede ve ne de eş zamanlı olarak uygulanmıştır. Bazıları, bir süre daha eski düzenini devam ettirmiş, belki de mekânını hiç değiştirmemiş olabilir.

⁹³² Metin And, “Hem İllüzyon Hem De Sinema”, **Popüler Tarih**, S. XI, 2001, s. 97.

⁹³³ BOA, **ZB.**, 56/61-A, (21 Zilhicce 1325/25 Ocak 1908); **BEÖ.**, 3235/242565, (21 Zilhicce 1325/25 Ocak 1908).

⁹³⁴ Muhtemelen Tanzimat sonrasına ait olan bu nizamnamedeki ilgili maddenin önceki dönem meyhaneleri için de geçerli olup olmadığı belli değildir. BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, Tarihsiz. (Madde 23).

⁹³⁵ Ahmed Midhat, **Dürdane Hanım**, s. 2.

⁹³⁶ Çetinoğlu, ilgili kısmı, günümüz Türkçesine yanlış bir şekilde şöyle aktarmıştır: “Galata'dan geçtiğinizde yüz yetmiş metre eninde ve üç yüz kırk metre boyunda sıra sıra geniş meyhanelere rastlarsınız...”. Bkz. Ahmet Mithat Efendi, **Dürdane Hanım**, Haz. Kerim Çetinoğlu, Beyaz Balina Yayınları, İstanbul, 2006, s. 5.

⁹³⁷ Samancı, a.g.m., s. 185; Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, 30-31. Bu yönde bir değişimi yansıtan bir meyhane resmi için bkz. Ek 5.

⁹³⁸ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 34.

⁹³⁹ Bkz. D'Ohsson, a.g.e., s. 150.

⁹⁴⁰ Malik Aksel, **İstanbul'un Ortası**, Haz. Beşir Ayvazoğlu, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 106-108; Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 22.

⁹⁴¹ BOA, **DH.UVM.**, 106/44, (30 Haziran 1331/13 Temmuz 1915); Aksel, a.g.e., s. 108.

Son olarak Ayverdi'nin de ifade ettiği gibi, "...İşret âlemleri, en muhteşem dekorlusundan, en iptidâî köşesine kadar hep aynı merdivenin, aynı maksat için tepilen basamakları..." idi.⁹⁴²

2.4. İstanbul'da Meyhanelerin Coğrafi Dağılımı

İstanbul meyhanelerinin sayısı, semt ve kadılık temelli coğrafi dağılımı, yenileşme döneminde meydana gelen değişimlerin mekân üzerindeki yansımalarını tespit edebileceğimiz önemli bir konudur. Sayı ve coğrafi dağılımın yenileşme dönemindeki boyutunu belirleyebilmek, değişimi saptayabilmek ve kıyaslayabilmek için ise, ilk olarak erken dönemdeki bilgilerden faydalanılmıştır. Her ne kadar bu ilk meyhaneler hakkında kesin bir sayıya ulaşmak mümkün değilse de, zaman içinde genel durum hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacak bilgiler oluşmuştur. İstanbul meyhanelerinin sayısı, klasik müdahale biçiminin söz konusu olduğu evrede muğlâk iken, modern müdahalenin uygulandığı ve daha düzenli vergi kayıtları tutulmaya başlandığı dönemde daha netleşmeye başlamıştır.

İstanbul, fethedilmesinin ardından, aynı zamanda birer kadılık olan dört kazaya ayrılmıştır. Bunlardan ilki, Haliç ile Marmara'nın çevrelediği ve batıda Yedikule ile Ayvansaray arasındaki surlarla son bulan İstanbul kazası ya da belgelerin *nefs-i İstanbul* olarak ifade ettiği asıl İstanbul, Suriçi ya da tarihî yarımada'dır. İkincisi, bu bölgeden Silivri ve Çatalca'ya kadar uzanan Eyüp ya da Haslar kazasıdır.* Üçüncüsü olan Galata kazası, Boğaz'ın Rumeli sahilini, Karadeniz'in güney sahilinin bir kısmını ve Marmara'yı da aşarak Kapıdağı Yarımadası'na kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır.⁹⁴³ Üç yüz köy ve kırk dört nahiyeyi içine alan bu bölge,⁹⁴⁴ Marmara adası, Kapıdağı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Erdek, Mudanya, Bandırma, Yeniköy gibi naipliklerden oluşmaktaydı.⁹⁴⁵ Sonuncusu olan Üsküdar kazası, Suriçi'nin fethinden yaklaşık bir yüzyıl önce Orhan Gazi tarafından Osmanlı topraklarına katılmış olup Anadolu yakasında bulunmaktadır.⁹⁴⁶ Üsküdar kazasına ya da kadılığına bağlı olan bölge, Pendik'ten başlayarak Karadeniz'de Şile'ye kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafi alanı içine almaktadır.⁹⁴⁷ Yüzyıllara göre farklılık göstermekle birlikte günümüzden farklı olarak Osmanlı dönemi İstanbul'unun coğrafi sınırlarına dâhil olan yerler de vardır. Bunlar: Gebze, Yalova, günümüzde Balıkesir sınırları içinde yer alan

⁹⁴² Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 66.

* Eyüp kazasının bazı köyleri, günümüzde Tekirdağ ve Kırklareli sınırları içindedir.

⁹⁴³ **İstanbul Esnaf Tarihi**, C. I, Haz. Ahmet Kal'a, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1997, s. X; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları", **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, III, İstanbul, 1957, s. 26; Banoğlu, a.g.e., s. 26.

⁹⁴⁴ Tekin, **İstanbul'da Gayrimüslimlerin...**, s. 43. Bu köy ve nahiyelerin ayrıntılı bir dökümü için bkz. Akbulut, a.g.t. Krş için bkz. Arslan, a.g.t.

⁹⁴⁵ Semavi Eyice, **Galata ve Kulesi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1969, s. 14-15.

⁹⁴⁶ Uzunçarşılı, a.g.m., s. 26-27; **İstanbul Esnaf Tarihi**, C. I, s. X.

⁹⁴⁷ Işık Tamdoğan, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.-20. Yüzyıllar**, Derleyenler: Noémi Levy ve Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 80-81.

Marmara Adası, Kapudağı, Mudanya, Erdek, Bandırma ile Kocaeli'ne bağlı olan Şeyhler, Kaymas, Karamürsel, Kandıra ve Ağaçlı'dır.⁹⁴⁸

İstanbul'daki meyhanelerin sayısı, Kanunî döneminin sonlarına doğru uygulanan içki ticaretinin yasaklanmasına ve bu kapsamda meyhanelerin kapatılmasına kadar geçen yaklaşık bir asırlık evrede, iki yüz kadardır.⁹⁴⁹ Sadece tarihî yarımada'yı mı yoksa bilâd-ı selâse ile birlikte bütünü mü kapsadığı bilinmese de, dikkate değer bir sayı olduğunu söylemek mümkündür. Dört kadılıktan oluşan tüm İstanbul'daki meyhanelerin sayısını ise, henüz gedik uygulamasıyla sayılarında herhangi bir sınırlandırmaya gidilmediği 17. yüzyılın ikinci yarısında, dönemin en önemli kaynaklarının başında gelen Evliyâ Çelebi, 1.060 olarak vermektedir.⁹⁵⁰ Bu meyhanelerin İstanbul genelindeki coğrafi dağılımını incelediğimizde, bazı semtlerin daha öne çıktığı görülmektedir. Bu semtlerin ortak özelliği, gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı yerler olmasıdır. Ayrıca balık pazarlarının bulunduğu yerler ile meyhanelerin konumu arasında da bir ilişki vardır.⁹⁵¹

Galata Kadılığı, meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu yerler arasında en ön sırada yer almaktadır. Galata'nın meyhaneleriyle ünlü bir bölge olması, Bizans döneminden miras kalan imtiyazlı yapısı ve Rum, Ermeni, Yahudi, Frenk gibi gayrimüslim nüfusa sahip olmasından kaynaklanmaktadır.⁹⁵² Eserini 16. yüzyılda kaleme alan Lâtîfî (ö. 1582), Galata'yı "işrethane-i dünyâ" şeklinde nitelendirmektedir.⁹⁵³ Yabancı bir gözlemci Polonyalı Simeon'a göre ise Galata, Suriçi'ne ve limana nazır bir konumda geniş ve üç-dört katlı yüksek meyhanelere sahiptir.⁹⁵⁴ Bu yüzyılın ikinci yarısındaki bir başka seyyah Thévenot da, Galata'da Rumlar tarafından işletilen pek çok meyhane olduğunu yazmaktadır.⁹⁵⁵ Aynı dönemde yaşayan Evliyâ Çelebi'ye göre "...Galata demek meyhane demektir ki Allah korusun sanki Malta ve Alakorna* kâfiristanıdır." Deniz kenarındaki Galata Ortahisar'da "kat kat" 200 meyhane vardır. Bu meyhanelerin her biri, beş altı yüz kadar müşteriye hizmet verecek kapasiteye sahiptir. Onun meyhaneler ve müdavimleriyle ilgili tasvirini, müdavimlere meze olarak sunulacak balıkların temin edileceği Balıkpazarı Çarşısı tamamlamaktadır. Yine Galata'dan Karadeniz kıyısına kadar Boğaziçi'nin Avrupa yakasındaki her

⁹⁴⁸ **İstanbul Esnaf Tarihi**, C. I, s. X; Uzunçarşılı, a.g.m, s. 26-27.

⁹⁴⁹ **Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri**, Haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul, 2002, s. 215-216.

⁹⁵⁰ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 660. Bu sayı, 18. yüzyılda 554 ve 19. yüzyılın ilk yarısında da 434 olan meyhane sayısı ile kıyaslandığından oldukça yüksektir. Dolayısıyla bazı yazarlarca da abartılı bir sayı olarak kabul edilmiştir. Ama aradaki fark, 18. yüzyıldan itibaren kapsamı genişletilen gedik uygulamasıyla da ilgili olabilir.

⁹⁵¹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 540. Gayrimüslim nüfus karakteri için bkz. Hürel, a.g.e., s. 336-337, 467; Deleon, a.g.e., s. 91-145; Özbilge, a.g.e., 98-154; Baronyan, a.g.e., s. 25-129.

⁹⁵² Kaya, a.g.e., s. 163-167.

⁹⁵³ Lâtîfî, a.g.e., s. 57-60.

⁹⁵⁴ Polonyalı Simeon, **Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi**, Çev. Hrand D. Andreasyan, Sadeleştiren: İslam Özkan, Köprü Kitaplar, İstanbul, 2016, s. 26.

⁹⁵⁵ Thévenot, a.g.e., s. 59.

* Alkorna, Floransa'yı karşılamaktadır. Bkz. Mikail Acıpinar, Osmanlı Kaynaklarında Floransa'yı Aramak: Duka, Duka-i France ve Duka Gemileri İfadeleri Üzerine Bazı Bilgiler", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S. II, Temmuz 2016, s. 42.

mahallede bulunan meyhaneler; Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya ve Büyükdere'dekiler kadar görkemli değildir. Bu semtlerden “kefere ve Yahudiler ile dolu” olan Ortaköy'deki 200 kadar dükkânın çoğu, meyhanedir. Halkı “gayet müslim” olan Rumelihisarı'nda ise, “asla” meyhane bulunmamaktadır. Ermeni, Rum ve Yahudi gibi gayrimüslim mahalleleri bulunan Beşiktaş, Kuruçeşme, Arnavutköy, İstinye, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer ve son olarak “bâde-i nâbı (saf içkisi)”, meyhane müdavimleri arasında övgüye mazhar olmuş Yeniköy'de ise, meyhanelerin var olup olmadığına dair herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.⁹⁵⁶ Sarıyer ve karşısındaki Beykoz'un fırtınalı havalarda gemicilere sığınma olanağı sağlayan konumu ise, meyhanecilerin ilgisini buraya çekmektedir.⁹⁵⁷

İstanbul Kadılığı'ndaki meyhaneler, esas olarak Samatya, Kumkapı, Balıkpazarı, Unkapanı, Cibali, Ayakapı, Fener ve Balat'ta yoğunlaşmaktadır. Boğaziçi'nin karşı yakasındakiler gibi Anadolu yakası ile Üsküdar ve Kadıköy'deki meyhaneler, Evliyâ Çelebi'ye göre beşer altışar kattan oluşmaktadır.⁹⁵⁸ Fakat Evliyâ Çelebi, Müslümanlardan oluşan Beykoz, Kanlıca, Anadoluhisarı ile hem müslim hem de gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Çengelköy, Üsküdar merkez kazası ve Kadıköy gibi semtlerde meyhanelerin varlığına ya da sayılarına dair herhangi bir bilgi vermemektedir.⁹⁵⁹ 16. yüzyılda Zatî'nin dostları ile gittiği Vaka Meyhanesi ise, Tahtakale'deydi.⁹⁶⁰ 18. yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlar, Üsküdar Yenimahalle'de meyhanelerin bulunduğunu göstermektedir.⁹⁶¹ Eyüb Kadılığı'ndaki meyhaneler ise, Rum ve Ermenilerin azınlıkta, Yahudilerin ise çoğunlukta olduğu Hasköy'de bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi'ye göre 17. yüzyılın ortalarında Pirî Paşa'daki 200 kadar dükkânın çoğu meyhane ve bozahanedir. İskele kenarında bulunan bu meyhanelerin müdavimi ise, gemicilerdir. Burası için net bir sayı vermeyen Evliyâ Çelebi, Hasköy'de “100 meyhane ” olduğunu yazmaktadır. Küpeli Yahudi'nin kokulu elma suyu ile Tiryandafile Rum'un “misket şarabı”, bu meyhanelerin müdavimleri arasında meşhur olmuştur.⁹⁶² Yine Küçükçekmece'ye bağlı Ambarlı Köyü sahilinde de bir meyhane açıldığı, fakat hem karadan hem de denizden gelen eşkıyanın türlü sıkıntılara sebebiyet vermesi nedeniyle kapatılması istendiği bilinmektedir.⁹⁶³

Yenileşme öncesi döneme dair meyhane sayılarıyla ilgili kayıtlar, asayiş ve vergi anlayışı üzerine kurulu olduğu için genellikle kapatıldıkları ya da tekrar açılacakları zamanlarda düzenlenmiştir. Bu tür belgeler de, en etkili kapatma girişimlerinden birinin söz konusu olduğu III. Selim döneminde yoğunlaşmaktadır. Devletin klâsik müdahale biçiminin uygulandığı dönemde

⁹⁵⁶ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 392-393, 408-421 ve 660-661.

⁹⁵⁷ Mantran, **17. Yüzyılın...**, C. I, s. 81.

⁹⁵⁸ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 660-661.

⁹⁵⁹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., 422-439.

⁹⁶⁰ Semavi Eyice, **Tarih Boyunca İstanbul**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 200.

⁹⁶¹ **İstanbul'da Sosyal Hayat (1755-1765)**, C. II, Haz. Ahmet Kal'a, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998, s. 77.

⁹⁶² Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 373 ve 375 ve 660.

⁹⁶³ **İstanbul'da Sosyal Hayat**, C. I, s. 290-291.

kapatılan ve tekrar açılan meyhanelerle ilgili arşiv kayıtları, meyhanelerin bulunduğu semtlere göre dağılımı hakkında da fikir vermektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Balat meyhanelerinden Hürmüz ve Sakızlı diye bilinen ikisi, Tevkii Cafer Mahallesi'nde idi.⁹⁶⁴ III. Selim döneminde Balat, Gedikpaşa, Kumkapı, Langa, Samatya, Yedikule, Ayazmakapısı, Fener, Tekfursaray, Kiremit Mahallesi ve Cibali'de toplam 99 meyhane kapatılmıştı.⁹⁶⁵ Bu dönemde çeşitli sebeplerle kapatılmasına dair hakkında şikâyet bulunan meyhanelerden bazı örnekler, Salmatomruk yakınındaki Karye-i Atik Ali Paşa Mahallesi'nde,⁹⁶⁶ Yedikule'de,⁹⁶⁷ Davut Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve Hacı Timur Cami yakınındaki Yeni Mahalle'dedir.⁹⁶⁸ Aynı şekilde II. Mahmud'un hükümdarlığının başlarında da Fatih Camii ve civarındaki⁹⁶⁹ ve Sarıdemir Mahallesi'ndeki⁹⁷⁰ meyhanelerin benzer şekilde kapatıldığına dair kayıtlar görmek mümkündür.

Meyhanelerin kapatılmasının ardından tekrar açılmasıyla ilgili arşiv kayıtlarını, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ve devlete yönelik diğer tehdit odaklarının ortadan kaldırılmasını müteakiben de görmek mümkündür. Meyhaneler, bu gelişmelerin ardından yeniden açılmıştır. Gedik uygulamasının yürürlükte olduğu 1829 yılına ait bir arşiv belgesi, yasak öncesinde İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp kadılıklarındaki konumları ve isimleri detaylıca verilen 554 gedikli ve koltuk meyhane bulunduğunu göstermektedir. Fakat sözü edilen yıldan itibaren bu meyhanelerin tamamı değil, yarıya yakın bir kısmının tekrar açılmasına izin verilmiştir. Dolayısıyla meyhanelerin yasak, kapatma ve sınırlama getirme gibi müdahaleci yaklaşımdan kurtularak serbest bir ortama kavuşması, bir anda değil, belli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu belgelere göre Suriçi İstanbul genelindeki meyhanelerin bulunduğu semtler şunlardır: Yedikule, Samatya, Koca Mustafa Paşa, Topkapı, Langa Yenikapı, Gedikpaşa Mahallesi, Cibali, Kapanıdakik (Unkapanı), Fener, Balat, Çorapçı Hanı, Baklacı Hanı, Vezir Hanı, Saraç Hanı, Taş Han, Çizmeci Hanı, Valide Hanı, Kürkçü Hanı, Ketenciler'de Yeni Han, nam-ı diğer Sabuncu Hanı ve Hasırcılar'da Çavuşbaşı Hanı, Tekfursaray, Balıkpazarı, Mahkemealtı. Galata Kadılığı'ndaki meyhaneler, başta Beyoğlu, Galata kazası, Karaköy ve Tatavla olmak üzere Beşiktaş'tan Sarıyer'e kadarki Boğaz'ın Avrupa yakasında bulunan Ortaköy, Arnavutköy ve Yeniköy gibi yerleşimlerdeydi. Üsküdar Kadılığı'ndaki meyhaneler, Kadıköy'den Beykoz'a kadarki sahil şeridinde yer almaktaydı. Eyüb Kadılığı'ndaki meyhaneler, her türlü belgede sadece Hasköy ve Pirî Paşa'da kayıtlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde toplam 554 meyhaneden "şimdilik" 215'inin açılmasına müsaade edilmiştir. Bu meyhanelerin sahipleri, vergilerini ödemek ve Müslümanlara içki satmamak kaydıyla meyhanelerini tekrar açıp işletebilecekti. Bu meyhanelerden başka hiç bir yerde ise, içki satışına

⁹⁶⁴ BOA, **C.ZB.**, 31/1546, (25 Muharrem 1165/14 Aralık 1751). Bu meyhaneler, mahalle ahalisinin şikâyeti üzerine kapatılmıştır.

⁹⁶⁵ BOA, **HAT**, 211/11470, (29 Zilhicce 1205/29 Ağustos 1791). Kapatılan bu meyhane sayısı, 19. yüzyılın ikinci çeyreğine ait kayıtlardan tespit edilen 107 adet meyhane sayısına yakındır.

⁹⁶⁶ BOA, **HAT**, 1345/52566, (29 Zilhicce 1210/5 Temmuz 1796).

⁹⁶⁷ BOA, **C.MF.**, 44/2158, (3 Recep 1210/13 Ocak 1796).

⁹⁶⁸ BOA, **C.ZB.**, 16/772, (6 Rebiulahir 1214/7 Eylül 1799); **C.BLD.**, 57/2819, (18 Recep 1221/1 Ekim 1806).

⁹⁶⁹ BOA, **HAT**, 1437/59062, (29 Zilhicce 1223/15 Şubat 1809).

⁹⁷⁰ BOA, **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818).

izin verilmeyecekti.⁹⁷¹ Bu belgedeki verileri değerlendiren Çokuğraş, kapalı kalması ve kayıtlarının silinmesi gereken meyhanelerin ayrı ayrı belirtilmesini, gediklerin başka bir semte nakledilebilir olmasıyla ilişkilendirmektedir.⁹⁷² Fakat gediklerin, sadece bölge ahalisinin rahatsız ve şikâyetçi olması gibi zorunlu hallerde istisnâ örnekler olarak taşınabildiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu ayırım, yeniden açılma esnasında mevcut kurallara uymayan meyhaneleri ayıklama çabasından kaynaklanmış olabilir. Bundan sonra ise, meyhanelerin kapatılması ve kapatılan meyhanelerin tekrar açılmasına dair herhangi bir müdahale yaşanmamıştır. Artık kayıtlar, sadece İstanbul'daki meyhanelerin sayısı, sahipleri ve alınan vergileri göstermektedir.

İstanbul'da kaç meyhane olduğu, bunların mekân düzleminde dağılımı ve bölgelerin nüfus karakteri ile ilişkisinin belirlenmesi, özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren mümkün olmuştur. 1840'lı yıllara ait olduğu tahmin edilen bu veriler, sayfa sayısını tam olarak belirleyemsek de, oldukça hacimli olduğunu düşündüğümüz bir defterden elde edilmiştir.⁹⁷³ 20. yüzyılın başında ise, artık sadece meyhaneler ve çalışanlarına yönelik değil, yenileşme hareketleri ve serbest ticaret anlaşmalarının etkisiyle ortaya çıkan yeni içki mekânlarından birahaneler ve işletmecileri yabancı tebaanın da dâhil olduğu daha kapsamlı bir defter hazırlanması planlanmıştır.⁹⁷⁴ Fakat bu dönemde böyle bir deftere ulaşamamıştır. Bunlardan 4984 kodlu Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi Defterleri'ni kullanan Çokuğraş, 1844-1848 arasında meyhane sayısının yarımına altına gerilediği şeklinde genel bir değerlendirme yapmıştır. Sadece kendi ulaştığı bir kaç defter doğrultusunda ortaya koyduğu bu sayısal değişimi de, meyhanelerin açma-kapatma gerilimine maruz kaldığı şeklindeki bir başka iddiasını desteklemek için kullanmıştır. Yine yazar, meyhanelerin sayısının 18. yüzyılın sonlarında arttığını, 19. yüzyılın başlarında ise azaltılmaya çalışıldığını belirtmektedir.⁹⁷⁵ Gerçekten de meyhanelerin klasik müdahale biçiminin söz konusu olduğu dönemde zaman zaman kapatılması, sayılarında bir takım değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Ama artık 1844-1848 yılları, meyhanelere karşı yasak, kapatma ve yıkma şeklinde bir müdahale yönteminden uzaklaşıldığı, modern müdahale biçiminin uygulandığı bir dönemdir. Dolayısıyla bu evrede herhangi bir meyhane kapatma müdahalesi söz konusu olmamıştır. Dikkate alınması gereken asıl husus, meyhanecilerin 1838 yılı itibariyle karşılaştıkları yeni rakiplerine

⁹⁷¹ BOA, **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829). Belgenin orijinali için bkz. Ek: 10. Ayrıca **C.BLD.**, 89/4431, (19 Cemaziyelevvel 1245/16 Aralık 1829); Ahmet Hezarfen, "H. 1245'te (1829) Başmuhasebeye Gedik Olarak Kayıtlı İstanbul Meyhaneleri", **Tarih ve Toplum**, S. 129, Eylül 1994, s. 36-39. Hezarfen'in verdiği liste, orijinal belge ile kıyaslandığında hem meyhane isimleri hem tanımlanış hem de sayılar bakımından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin koltuk meyhanesi olarak gösterilen Taş Han, orijinal belgede şerbethanedir. Küçük Kolcu Koltuğu olarak belirtilen Samatya Kapısı'ndaki meyhanelerden birinin doğru adı, Küçük Kuleli'dir. Yine aynı yerdeki Hacı Kadın Koltuğu, meyhanenin adını değil, bulunduğu mahalleyi göstermektedir. Meyhanenin adı ise, Mermerli Koltuğu'dur. Dolayısıyla bu makale, asıl belgedeki verilerle kıyaslanmadan kullanılmamalıdır.

⁹⁷² Çokuğraş, a.g.e., s. 163.

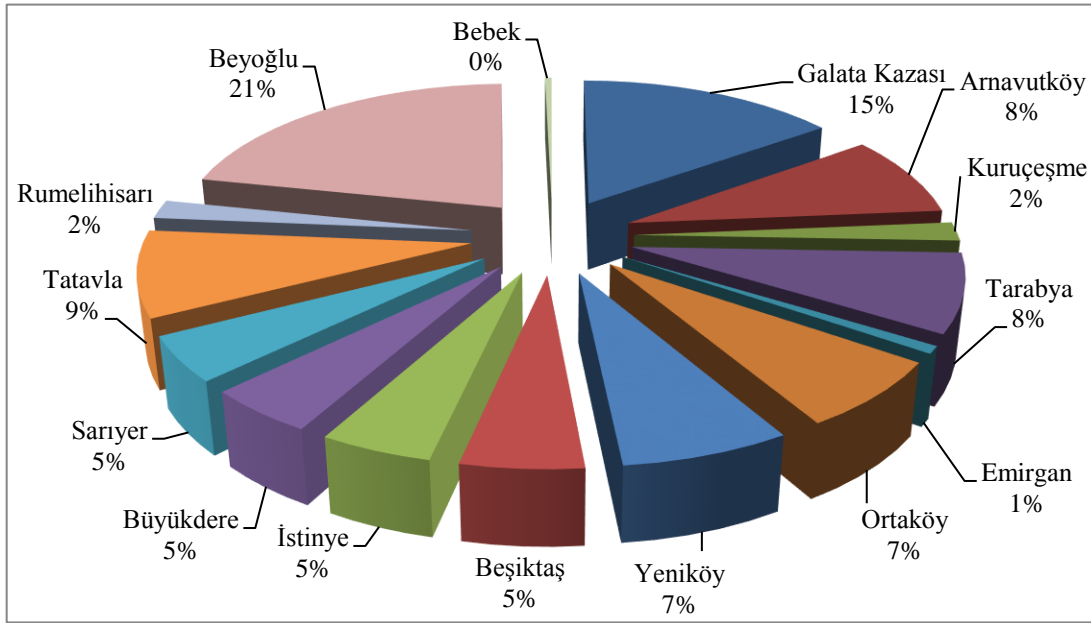
⁹⁷³ Defterin baş kısmı eksik olduğu için net bir tarih bilgisi bulunmayan, ama 19. yüzyılın ilk yarısına ait olan bu defterler şunlardır: BOA, **ML.VRD.d.**, 1745, **ML.VRD.d.**, 1929, **ML.VRD.d.**, 1987, **ML.VRD.d.**, 2024, **ML.VRD.d.**, 2031, **ML.VRD.d.**, 2060; **ML.VRD.d.**, 2073, **ML.VRD.d.**, 4984; **ML.VRD.d.**, 4997, **ML.VRD.d.**, 1415; **MAD.d.**, 19026, **MAD.d.**, 21577; **MAD.d.**, 22929; **D.BŞM.ZCR.**, 20487, **D.BŞM.ZCR.**, 20488, **D.BŞM.ZCR.**, 20529, **D.BŞM.ZCR.**, 20553, **D.BŞM.ZCR.**, 20555; **NFS.d.**, 275, **KK.d.**, 5512.

⁹⁷⁴ BOA, **İ.HUS.**, 88/1319.M-49, (3 Muharrem 1319/22 Nisan 1901).

⁹⁷⁵ Çokuğraş, a.g.e., s. 168 ve 171.

yönelik ayakta kalma mücadelesine yenik düşerek meyhanelerini kapatmak zorunda kalma ihtimalleridir. Ayrıca yazarın söz konusu ettiği defter, yukarıda sözünü ettiğimiz hacimli defterin sadece bir parçasıdır. Zaten arşiv çalışanlarınca 1 sıra numarası ile başlayan defterdeki ilk meyhane kaydı, 4 sıra numaralıdır. Yani bu defterin öncesi de vardır. Fakat yazar, defterin kâatibi tarafından meyhanelerin sırasını göstermek için belirtilen bu numaraların, meyhanelerin yerini tarif etmek için kullanıldığı yanlışlığına düşmüştür. Tarafımızdan arşivde gerçekleştirilen kapsamlı bir araştırma sonucu, söz konusu defterin öncesi, yani ilk üç meyhanenin kaydı da tespit edilmiştir.

Grafik 2: Galata Kadılığı'nda Mevcut Meyhanelerin Merkez Semtlere Göre Oranları⁹⁷⁶

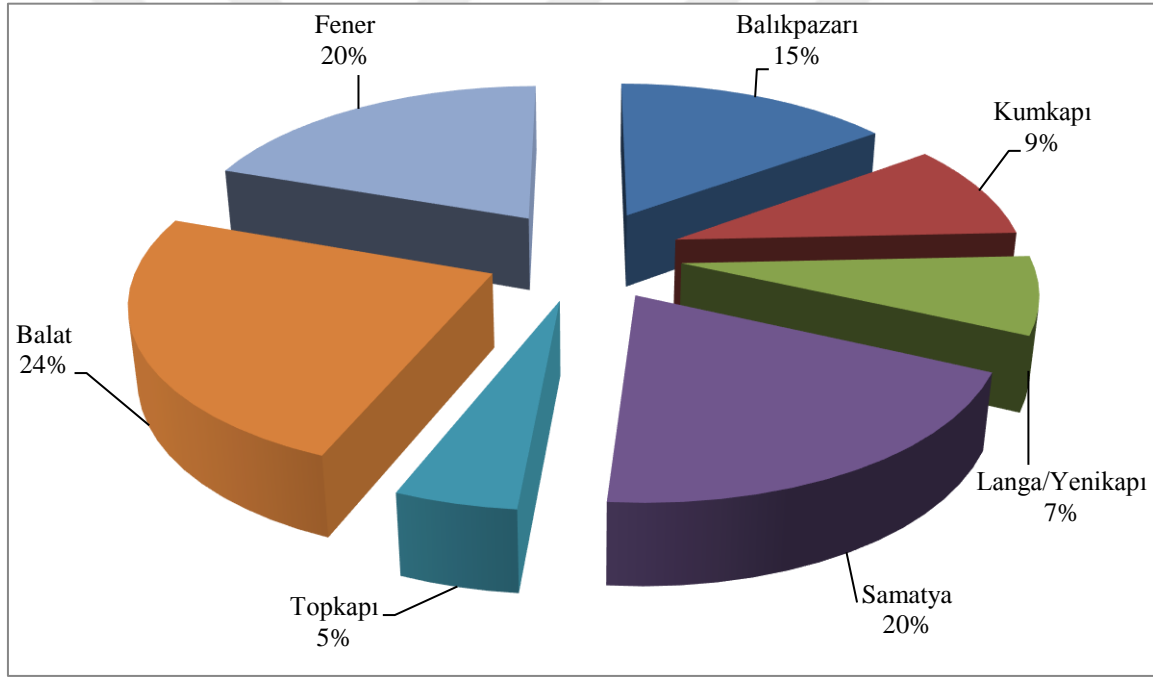
İstanbul meyhanelerinin sayısını ve bölgelere göre yoğunluk dağılımını, çeşitli sebeplerle parçalanmış ve farklı kataloglarda tasnif edilmiş söz konusu defterlerden tespit etmek mümkün olmuştur. Bunun için öncelikle meyhaneler, her kadılıkta kendi içinde grafikler halinde ayrı ayrı gösterilmiştir. Ardından bütün İstanbul'daki genel meyhane dağılımı, kadılıklara göre yüzdesel olarak verilmiştir. Ayrıca veriler, bütün İstanbul'u yansıtan harita üzerinde yoğunluklarına göre de gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bilgilere göre en fazla meyhane, Galata Kadılığı'nda tespit edilmiştir. Dolayısıyla Evliyâ Çelebi'nin "*Galata demek meyhane demektir*" şeklindeki ifadesi, arşiv kayıtları üzerinden de somut verilerle ilişkilendirilmiştir. Galata Kadılığı'nın bütündeki 236 adet meyhanenin semtlere göre dağılımıyla ilgili Grafik 2'deki oranlar değerlendirildiğinde 55 meyhaneye sahip Beyoğlu, %21'lik pay ile en başta gelmektedir. Onu, 39 meyhanesiyle %15'lik orana sahip Galata kazası takip etmektedir. Tatavla, Arnavutköy ve Tarabya, sırasıyla 23, 22 ve 21 adet meyhaneye birbirine yakın bir orana sahiptir. Aynı şekilde Ortaköy ve Yeniköy, 18 meyhaneye genel dağılımında %7'lik bir paya sahiptir. 13 meyhane ile Beşiktaş ve 12 meyhane ile

⁹⁷⁶ BOA, ML.VRD.d., 1929.

de İstinye, Büyükdere ve Sarıyer, %5'lik bir orana sahiptir. Kuruçeşme ve Rumelihisarı'ndaki meyhanelerin sayısı ise, 5 olup genel dağılımındaki payı, %2'dir. En az meyhane ise, Emirgan (2) ve Bebek (1) semtlerinde bulunmaktadır.

Grafik 3, İstanbul Kadılığı'nın bütündeki 107 meyhanenin merkez semtler düzeyindeki dağılımını göstermektedir. Bu, Galata Kadılığı'ndaki meyhanelerin yarısından da azdır. Meyhanelerin semtlere göre dağılımıyla ilgili grafiğe bakıldığında, Balat 26 meyhaneye genel dağılımda ilk sırada yer almaktadır. 21 meyhane bulunan Fener ve Samatya, %20 ile Balat'tı takip etmektedir. Balıkpazarı'nda 16, Kumkapı'da 10, Langa'da 8 ve Topkapı'da 5 meyhane bulunmaktadır. Burada da meyhaneler, genel olarak Haliç ve Marmara kıyılarında yer almaktadır. En az meyhaneye sahip olan Tophane ise, istisnaî olarak daha iç kesimlerde yer almaktadır.

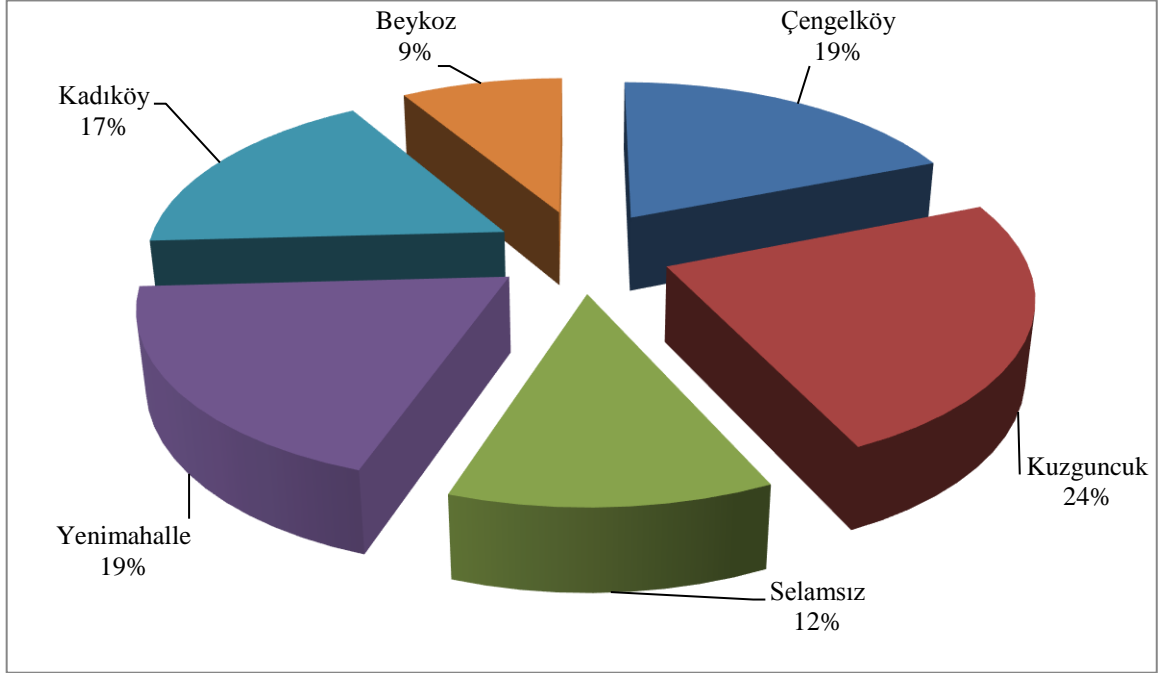
Grafik 3: İstanbul Kadılığı'nda Mevcut Meyhanelerin Merkez Semtlere Göre Oranları⁹⁷⁷

Grafik 4'te de görüldüğü üzere Üsküdar Kadılığı, 58 meyhane ile sayı bakımından İstanbul genelinde 3. sırada yer almaktadır. Bu sayı, her ne kadar Galata Kadılığı ile karşılaştırılamayacak kadar az olsa da, İstanbul Kadılığı'ndaki meyhanelerin hemen hemen yarısına tekabül etmektedir. Burada ilk sırada yer alan Kuzguncuk, 6'sı Yahudilere ait olmak üzere toplam 14 meyhane ile %24'lük bir orana sahiptir. Yenimahalle ve Çengelköy, 11 meyhane ile %19'luk bir paya sahipken, 10 meyhane bulunan Kadıköy'ün genel dağılımdaki oranı, %17'dir. İç kesimlerde yer alan Selamsız, 7 meyhaneye sahipken, Boğaziçi'ndeki Beykoz, 5 meyhane ile son sırada yer almaktadır.

⁹⁷⁷ BOA, ML.VRD.d., 1929.

Grafik 4: Üsküdar Kadılığı'nda Mevcut Meyhanelerin Merkez Semtlere Göre Oranları⁹⁷⁸

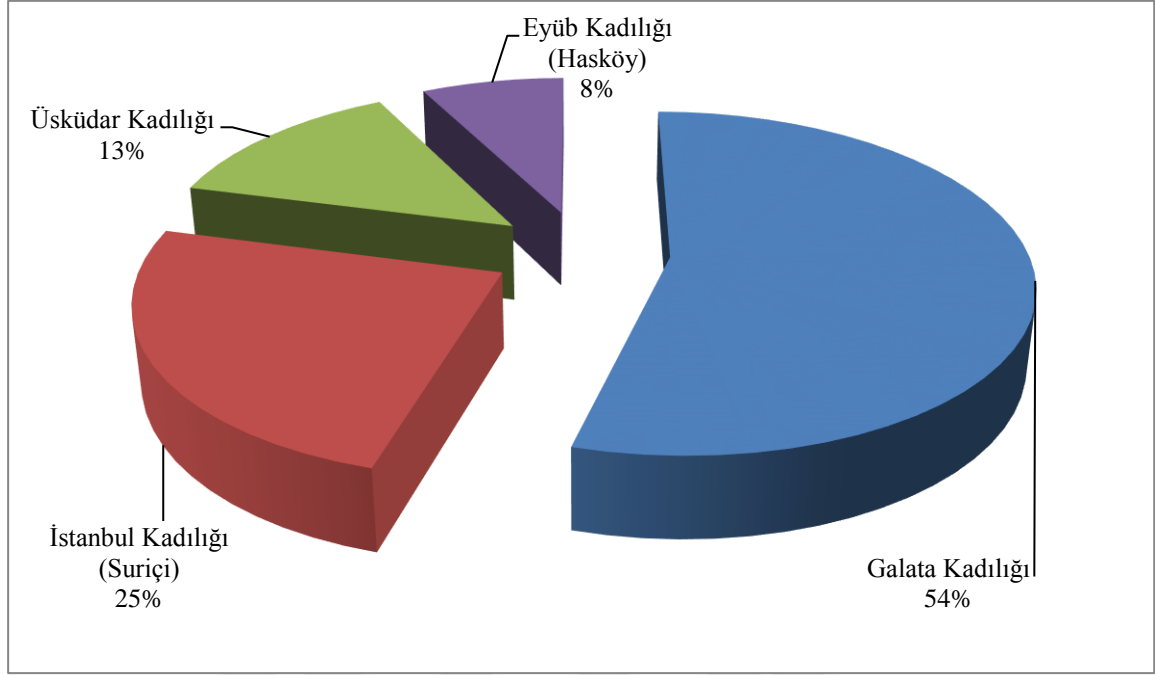

Son olarak Eyüb Kadılığı'ndaki (Hasköy) meyhane sayısı, 13'ü Yahudilere ait olmak üzere toplam 33'tür. Bu meyhanelerin 32'si Hasköy'de, 1'i ise, Pirî Paşa'da kayıtlıdır. 17. yüzyılın ikinci yarısı için Eğer Evliyâ Çelebi'nin verdiği 100 meyhane sayısı doğru ise, gedik uygulaması ile birlikte 18. yüzyıldan itibaren meyhanelerin sayısında sınırlandırmaya gidildiği ve belirgin bir azalma yaşandığı söylenebilir.

Tüm İstanbul'da meyhanelerin bölgelere göre dağılımını gösteren Grafik 5'teki bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde, en fazla meyhanenin 236 adet ile Galata Kadılığı'nda olduğu görülmektedir. Suriçi İstanbul, 107 adet ile 2. sırada, Üsküdar 58 adet ile 3. sırada ve Eyüp, yani aslında tek başına Hasköy, 33 adet ile son sırada yer almaktadır. Bu şekilde tüm İstanbul'da toplam meyhane sayısı, 434 adet olarak tespit edilmiştir. Bu sayı, bütün İstanbul'daki meyhanelerden alınan vergileri gösteren defterde ise, 440'tır. Fakat söz konusu defterde Beykoz'daki meyhane sayısı, önce 11 olarak gösterilmiş, daha sonra üzeri çizilerek yanına 5 yazılmıştır. Beykoz'daki meyhane sayısı ise, diğer defterlerle de kıyaslandığında 5 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla kâtibin, Beykoz için yaptığı düzeltmeyi, genel toplamdan çıkartmadığı şeklinde bir çıkarımda bulunulabilir. Bu sayı, henüz gedik düzenlemesinin etkin olduğu bir döneme ait olup kaldırıldığı 1861 itibariyle sayılarında önemli bir artış yaşanmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca kaçak olarak faaliyet gösteren ve dolayısıyla devletin bu tür vergi kayıtlarında yer alamayacak olan meyhanelerin de varlığı düşünüldüğünde, söz konusu sayının çok daha yüksek olduğu çıkarımı yapılabilir.

⁹⁷⁸ BOA, ML.VRD.d., 1929.

Grafik 5: İstanbul Genelinde Mevcut Meyhanelerin Kadılıklara Göre Dağılımı⁹⁷⁹

434 meyhanenin İstanbul genelindeki bölgesel dağılımı, merkez semtlere göre harita üzerinde de gösterilmiştir (Bkz. Ek 6). Harita, İstanbul'un bütününe yansıtan diğer haritalar gibi sadece Beşiktaş ve Ortaköy'ü yansıtmakta, Boğaziçi'nin diğer yerleşimlerini eksik bırakmaktadır. Bu durumda, Boğaz'ın Avrupa yakasında Ortaköy'den sonra sırasıyla Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Rumelihisarı, Emirgan, İstinye, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Sarıyer ile Anadolu tarafında Kuzguncuk'tan sonraki Çengelköy ile Beykoz, tarafımızdan haritaya yalnızca isimleriyle eklenmiştir. Harita, meyhanelerin dağılımını merkez semtlere göre göstermektedir. Meyhaneler, harita üzerinde gösterilen semtlerde bir arada değil, bu semtlere bağlı yerleşimlerde dağınık halde bulunmaktadır. Örneğin Suriçi İstanbul'daki meyhaneler; Balat, Fener, Balıkpazarı, Samatya, Kumkapı, Langa, Topkapı gibi merkez semtlerde ve bu semtlere bağlı yerleşimlerde bulunmaktadır. Fakat bu merkez semtlere bağlı yerleşimlerdeki meyhanelerin tamamının harita üzerindeki konumu, net olarak belirlenememiştir. Belirlenebilenlerin harita üzerinde gösterilmesi, bir çözüm olarak düşünülmüş, fakat bu kez de, ulaşılabilen belgelerin belirlediği bir yoğunluk haritası ortaya çıkmıştır. Bu yüzden ayrıntılı bir meyhane dağılımı gösteren bir harita yerine, bu yerleşimleri yeri geldikçe zikretmekle yetinmek daha doğru görülmüştür. Haritaya genel olarak bakıldığında, tüm İstanbul'daki meyhanelerin esas olarak gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı ve liman kent özelliği gösteren yerleşimlerde yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Galata ve Haliç kıyısındaki Balat, Fener gibi semtler, farklı din ve kültüre sahip tüccar, hamal ve kayıkçı gibi esnafların hem uğrak yeri hem de daimî iş yeri niteliğindedir. Bölgenin nüfus ve işlevsel özelliği, meyhanelerin buralarda yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Meyhanelerin Bizans

⁹⁷⁹ BOA, ML.VRD.d., 1929.

döneminde de en azından Galata, Haliç, Boğaziçi, Langa gibi semtlerde bulunduğu bazı kanıtlar vardır.⁹⁸⁰ Bu doğrultuda meyhanelerin coğrafi dağılımı açısından da bir süreklilik olduğu söylenebilir.

Merkez semtlere göre haritaya yansıtılan meyhane topografyası, 19. yüzyılın yerli ve yabancı kaynak kişilerin gözlemleriyle de desteklenebilmektedir. Bu bilgilere göre Balıkpazarı, Suriçi İstanbul'da meyhaneleriyle ünlü yerlerin başında gelmektedir. Nitekim Erzurumlu Âşık İbrahim, Balıkpazarı için “Her sokak meyhane iki sıralı” demiştir.⁹⁸¹ Yine Samatya meyhaneleri de, “Beykoz’un paçası gibi Yedikule’nin başı dahi meşhur olduğundan” akşamları ve özellikle de tatil günlerinde, uzak yakın fark etmeksizin İstanbul’un her tarafından gelen akşamcılarla dolup taşardı.⁹⁸² Baronyan ise, Samatya meyhaneleri kadar müdavimlerini de övmektedir. Kendisi, bu mahalleye girer girmez, karşılaştıkları kişilerin kendilerini rakı içmek için meyhaneye götüreceklerinden emindir. Gerçekten de böyle bir teşebbüs, sıradan bir meyhaneye değil, ünlü Altın Oluk Meyhanesi’ne yönelik gerçekleşmiştir. Müdavimler, dedikoduları yapılır endişesiyle gece bir buçuktan önce meyhaneden ayrılamazdı bile. Baronyan’a göre “...İstanbul halkı Samatyalıları takip ederse kısa zamanda hissedilir şekilde değişime uğrayabilir ama rakının da fiyatı yükselir.”⁹⁸³ Yine Baronyan, Fener ve Balat’ta meyhaneler daha fazla olmasına rağmen Kumkapı’yı şöyle tasvir etmiştir:

Bu mahallenin sınırları batıdan rakı, doğudan şarap, kuzeyden konyak, güneyden romdur. Zannedersin ki Nuh Peygamber Kumkapı’daydı. Eklemeyi unuttuk. Burada bin iki yüz Ermeni vardır, iki bin dört yüz meyhane yani hane başına iki meyhane vardır. Lâkin mahalleli bu sayıdan memnun olmayıp şikâyette bulunmuş. Şikâyet değerlendirilerek bin meyhane daha açılmasına karar verilmiştir.⁹⁸⁴

Bir kısmı Balat’ta, büyük bölümü de Ayvansaray’da yer alan Lonca da, Ayvansaray ile birlikte daha çok meyhaneleriyle ünlüydü.⁹⁸⁵ Salmatomruk ise, meyhaneleriyle değil de, müdavimleriyle meşhurdu. Dönemin mizah ustalarından Baronyan, Salmatomrukluların içki içmek için Balat meyhanelerine gidip gecenin dördünde eve gelinmesini önlemek için her evin bitişiğine meyhane açılması konusunda ısrarcı olduklarını belirtmektedir.⁹⁸⁶ Eğrikapı’nın iç kesimlerinde de, Rumların pek çok meyhanesi vardı.⁹⁸⁷ Topkapı da, meyhanelerinin yanı sıra sabaha kadar içen

⁹⁸⁰ Müller-Wiener, a.g.e., s. 16, 34 ve 82 nolu dipnot açıklaması; Banoğlu, a.g.e., s. 215-216; Necipoğlu, a.g.m., s. 135-136.

⁹⁸¹ Koçu, **Eski İstanbul’da Meyhaneler...**, s. 19-20; Reşad Ekrem Koçu, “Balıkpazarı Meyhaneleri”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul, 1960, s. 2029-2030. Ayrıca bkz. Kaygılı, **Köşe Bucak İstanbul**, s. 217-218.

⁹⁸² Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 168 ve 178. Yedikule’deki Sürmeli ve Tavukçu meyhanelerindeki havadis jurnalleri için blz. Kırılı, a.g.e., s. 207 ve 306.

⁹⁸³ Baronyan, a.g.e., s. 94-99. Konstantin, Kel Serkiz, Bucak Bağı, Koçucu ve Altın Oluk, havadis jurnallerine konu olan Samatya meyhaneleridir. Bkz. Kırılı, a.g.e., s. 233, 313-314, 319, 346, 373.

⁹⁸⁴ Baronyan, a.g.e., s. 25.

⁹⁸⁵ Özbilge, a.g.e., s. 98.

⁹⁸⁶ Baronyan, a.g.e., s. 35-36.

⁹⁸⁷ Hovhannesyan, a.g.e., s. 41.

müdavimleriyle bilinirdi.⁹⁸⁸ Balat ise, eskiden beri çoğunlukla esnaf, ayak takımı ve bekârların yaşadığı bir yer olmasının etkisiyle hem meyhanelerin hem de müdavimlerin bolluğuyla meşhurdur.⁹⁸⁹ Baronyan'a göre on meyhanesi olan Balat ise, bin beş yüz meyhanenin varlık göstermesini sağlayacak düzeyde müdavime sahiptir. Mahalleli, her pazar günü sabahı sırasıyla hamama, kiliseye ve meyhaneye giderdi. Aslında Baronyan'a göre önce meyhaneye, ardından hamama, son olarak da kiliseye gitmeleri, daha doğru bir davranıştır.⁹⁹⁰ Basiretçi Ali Efendi ise, 1873 yılına ait bir mektubunda bizzat Balat'tan geçerken sayıları sayılamayacak dereceye ulaşan meyhanelerin hepsinin gündüzleri içkiye düşkün olan *bekriler*, ikindiden sonra da akşamcılar ile dolduğundan yakınmıştır.⁹⁹¹ Yine meyhane bulunan yerlerden biri de, Bakırköy'dür.⁹⁹² 1907 yılına ait bir arşiv kaydı, Kumkapı'da 39, Langa'da 45 ve Gedikpaşa'da 8 olmak üzere toplam 99 meyhaneden bahsetmektedir.⁹⁹³ Eğer bu sayı, sadece sözü edilen semtleri yansıtıyorsa, yaklaşık yarım asırlık bir süre içinde önemli oranda artış gösterdiği söylenebilir.

Döneme dair en önemli kaynak kişilerin başında gelen Mehmet Tevfik, meyhanelerin bulunduğu semtleri Suriçi İstanbul için ayrıntılı olarak verirken, Beyoğlu, Galata, Hasköy, Kadıköy, Üsküdar, Kuzguncuk ve Boğaziçi'nin diğer semtlerinde isimlerini belirleyemediği meyhaneler bulunduğunu söylemekle yetinmektedir.⁹⁹⁴ Ahmed Rasim, Galata'da Fermenciler üstünde bulunan Koyunlubaba, Geyikli, Azeppakısı, Tophane'ye doğru Karaköy, Boğazkesen, Humbaracı yokuşu, Beşiktaş, Uzuncaova, Köyiçi, Ortaköy, Dereiçi, Defterdarburnu koltuklarını sıralamaktadır.⁹⁹⁵ Haliç'te Fener ile Boğaziçi'nde Arnavutköy'ü birbirine benzeten Kaygılı'ya göre "...İkisinin de akıntısı, çakıntısı mükemmeldir..."⁹⁹⁶ Ahmed Rasim, Üsküdar tarafında Balaban, Yenimahalle, Selâmsız, Sultantepeşi, İcadiye, Bağlarbaşı, Çengelköy ve Kuzguncuk'u içine almaktadır.⁹⁹⁷ Baronyan, resmî kayıtlar paralelinde Eyüp'te meyhane olmadığını yazmaktadır. Fakat içki içmek isteyenlerin, evlerde gizlice satılan rakıya yönelebildiğini ya da geceleri Limon İskelesi'ne giderek bir kaç kadeh rakı içip mahallesine dönebildiğini de belirtmektedir.⁹⁹⁸ Ayrıca Eyüp semtine bağlı olup Tekfursaray'na yakın bir konumda bulunan Topçular'da meyhanelerin açıldığını, ama tespit edildiğinde de, kapatıldığını bazı arşiv belgelerinden görmek mümkündür.⁹⁹⁹

İsimleri zikredilen meyhanelerin Cumhuriyet döneminde varlığını, en azından bir süre daha sürdürdüğü görülmektedir. Ama Balıkpazarı'nda, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde 16 olan meyhane

⁹⁸⁸ Baronyan, a.g.e., s. 64-65.

⁹⁸⁹ Reşad Ekrem Koçu, "Balat Meyhaneleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1960, s. 1974.

⁹⁹⁰ Baronyan, a.g.e., s. 87-88.

⁹⁹¹ Basiretçi Ali Efendi, a.g.e., s. 172.

⁹⁹² Kırılı, a.g.e., s. 303.

⁹⁹³ BOA, *ZB.*, 55/84, (9 Mart 1323/22 Mart 1907).

⁹⁹⁴ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 157.

⁹⁹⁵ Ahmed Râsim, *Matbûat Hatıralarından...*, s. 174; Ahmet Rasim, "Eski İstanbul Meyhaneleri ve Şairleri", s. 1801.

⁹⁹⁶ Kaygılı, *Köçe Bucak İstanbul*, s. 209.

⁹⁹⁷ Ahmed Râsim, *Matbûat Hatıralarından...*, s. 174; Ahmet Rasim, "Eski İstanbul Meyhaneleri ve Şairleri", s. 1801.

⁹⁹⁸ Baronyan, a.g.e., s. 42.

⁹⁹⁹ BOA, *A.}MKT.NZD.*, 371/93, (9 Rebiulahir 1278/14 Ekim 1861).

sayısı, Koçu'nun eserini hazırladığı 1927-30 yılları aralığında dokuza gerilemiştir.¹⁰⁰⁰ Yine Koçu'nun Osmanlı döneminden öncesine dayandırdığı Lavirentos Meyhanesi, 1943 yılında yıkılmıştır.¹⁰⁰¹ Koçu'nun 1948'de tespit ettiğine göre 20 meyhanesi ve 5 şarapçısı bulunan Balat meyhanelerinin hiçbirinin mazisi kırk yılı aşkın değildir.¹⁰⁰² Yine meyhane deyince ilk akla gelen yerlerden biri olan Balat ve Ayvansaray arasındaki Lonca da, bu özelliğini II. Dünya Savaşı yıllarına dek sürdürebilmiştir.¹⁰⁰³

¹⁰⁰⁰ “Balıkpazarı Meyhaneleri”, s. 2024.

¹⁰⁰¹ “Galata Meyhaneleri”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 5917.

¹⁰⁰² Koçu, “Balat Meyhaneleri”, s. 1974.

¹⁰⁰³ Özbilge, a.g.e., s. 98.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YENİLEŞME DÖNEMİ İSTANBUL'UNDA MEYHANECİLİK: KURALLAR, İHLALLER VE REKABET

3.1. Yenileşme Hareketlerinin Meyhaneciliğe Etkileri

Meyhaneciliği bu dönemde etkileyen en önemli gelişmelerden biri, yerine getirilmesi gereken kurallar ve bağlı bulunduğu kurallarda yaşanmıştır. Meyhaneciliğin meslekî şartları ve kuralları, ortaya çıkan çeşitli uygunsuzlukların ve sorunların giderilmesi ihtiyacıyla belli bir birikimden beslenerek zaman içerisinde şekillenmiştir. Konu, içki ve onun tüketildiği mekânlardan meyhaneler olunca, ortaya çıkan uygunsuzluklar ve sorunların tarafı olan toplumun şikâyetleri de, yetkili makamları uyarıcı bir kontrol ve denetim mekanizması olarak öne çıkarabilmekteydi. Bu şikâyetler, sınırlı bir alanda ve kitlede olumsuzluktan öte genel ve çoğunluğu etkisi altına alan bir sorun ile ilgili olursa, işleyişin nasıl olacağını düzenleyen kural ya da kuralların oluşmasına katkı sağlayabilmekteydi.

Tanzimat dönemi ile birlikte yayınlanan nizamnameler, meyhanecilik mesleğini kısmen daha önce oluşmuş bu şartları ve kuralları daha da düzenleyerek ve yenilerini ekleyerek sistemli hale getirmiştir. Bilindiği üzere bu dönemin özelliği, kelimenin anlamıyla da özdeş olarak nizâmlaştırma faaliyetidir. Bu doğrultuda meyhanelerin ve meyhanecilerin sahip olması gereken şartları, uyulması gereken kuralları ve işleyişi düzenleyen birçok nizamname mevcuttur.¹⁰⁰⁴ Tabii zaman içerisinde oluşan ve var olan kuralların değişmesine neden olan gelişmeler de yaşanmaktaydı. Nitekim söz konusu nizamnamelerin farklı yıllara ait olması, yıllara göre değişkenlik göstermesi, esas olarak kuralların sık sık değişmesinden değil, ortaya çıkan sorunların nizânamedeki eksikliklerin fark edilmesinden sağlanmasından kimi zaman da bazı maddelerde açıklık olmamasından kaynaklanmaktaydı. Geneli ilgilendiren bu tür düzenlemeler, hem denetleme işini üstlenen görevlileri hem de konunun yasal sorumlularını ilgilendiriyordu. Devlet görevlileri, herhangi bir uygunsuzluğu cezalandırmak veya önlemek için, meyhaneciler de hem düzenlemelere aykırı hareket etmemek hem de haksız bir uygulamayla karşılaşmamak, karşılaştıklarında da haklarını savunabilmek için düzenlemeleri takip edip bilmek durumundaydı.

¹⁰⁰⁴ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861). Belgenin orijinali için bkz. Ek: 11. Ayrıca **İ..MVL.**, 565/25422, (27 Şaban 1283/4 Ocak 1867); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, **Düstûr**, I. Tertip, C. II, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289; **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

Yenileşme dönemi, esnafı teftiş etme yetkisi ve görevinde de, bazı değişiklikler getirmiştir. Meyhanecilerin meslekî denetim alanında yaşadığı değişim, içki tüketiminde hukukî sınırları aşan bireyin ve kural ihlali gerçekleştiren meyhanecilerin hangi merciler tarafından denetlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. İlk olarak 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, esnafın teftiş edilmesinde ve İstanbul asayiş düzenlemesinde bir dizi değişiklik meydana getirmiştir. Bu süreçte kurulan İhtisap Nezareti, asayiş, esnafın teftişi ve verginin toplanması gibi görevleri maiyeti ile birlikte yerine getirmekle sorumlu tutulmuştur. Artık ordunun esnaflar ile olan doğrudan ilişkisi de bu süreçte sona ermiştir.¹⁰⁰⁵ Ayrıca Suriçi İstanbul'un denetiminden sorumlu ve yetkili en büyük âmir, Yeniçeri Ağası yerine Serasker olmuştur. Yine aynı yıl Bostancıbaşılık da lağvedilmiştir. Galata, Beyoğlu ve civarı, yine eskisi gibi Topçubaşı'na bırakılırken, polis adıyla 1845'te kurulan¹⁰⁰⁶ kolluk kuvvetleri de dâhil edilip daha da geliştirilerek Tophane Müşiriyeti'ne dönüştürülmüştür. İhtisap Nezareti, 1851'de lağvedilmiş, esnafın denetlenmesi görevi de, aynı yıl kurulup Zaptiye Müşirliği'ne bağlanan Esâr Meclisi'ne devredilmiştir. Bu süreçte asayiş ve toplum düzeni konusunda Zaptiye Müşirliği'nin yaşadığı yoğunluk, tahsilât ve maliye işlerinin ayrılarak Maliye Nezareti'ne devredilmesini beraberinde getirmiştir. Ticaret ile ilgili konular, Ticaret Nezareti'ne, esas olarak esnafın denetlenmesi hususu da, 1855'te kurulan Şehremaneti'ne devredilmiştir.¹⁰⁰⁷

Kırım Savaşı sürerken 1855'te kurulan Şehremaneti ise, pek çok beledî hizmetin sorumluluğunu yerine getirmesinin yanı sıra zabıta aracılığıyla kentte asayişin sağlanması açısından sorumluluk sahibi olan ikinci kurum olarak öne çıkmıştır. Şehremaneti'nin kurumlaşması açısından önemli bir aşama, 28 Aralık 1857'de Altıncı Daire'nin kurulmasıdır. Daire'ye bağlı olarak faaliyet gösteren Belediye Meclisi, diğer pek çok görevinin yanı sıra meyhaneler gibi toplumun sosyalleştiği mekânlara nezâret etmekle yükümlüydü. Bununla birlikte belediyeye bağlı kolluk kuvvetlerinin hareket alanı, esas itibarıyla devriye olup karşılaştıkları herhangi bir suç eylemini polis birliğine haber vermekle sınırlıdır. Fakat kimi zaman polis ve zabitanın, sosyalleşme mekânlarının denetimi ve cezalandırma gibi konularda görev alanı çatışması yaşayabildiğini gözden uzak tutmamak gerekmektedir.¹⁰⁰⁸ Bu süreçte Zaptiye Müşiriyeti, sadece asayiş, güvenlik ve inzibat işleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Böylece bütün zabıta işlerinin tek bir birimin elinde toplandığı *tevhid-i zabıta* devresi başlamış oldu. Polis teşkilatı, bu birimin Zaptiye Nezâreti'ne dönüştüğü 1879'da, esas olarak da 1881'de fiilî olarak kurulmuştur. Bu doğrultuda İstanbul'un asayiş ve düzeninin sağlanması görevi, askerden alınarak polise verilmiştir.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁵ Yıldız, a.g.e., s. 109-111.

¹⁰⁰⁶ Günümüzde 10 Nisan 1845 olarak bilinen ve kutlanan polis teşkilatının kuruluşu, Ali Birinci'nin çalışmasına göre 11 Rebiülevvel 1261, yani 20 Mart 1845'tir. Bkz. Ali Birinci, "Türk Emniyet Teşkilatında "İlkler"", **Polis Bilimleri Dergisi**, C. 1, S. 3, 1996, s. 14-15.

¹⁰⁰⁷ Cezar, **XIX. Yüzyıl Beyoğlusu**, s. 145-148; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 51; Van, a.g.t., 12, s. XVI-XVII. Ayrıca bkz. Ergut, a.g.e., s. 100-101.

¹⁰⁰⁸ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 181-182.

¹⁰⁰⁹ Lévy-Aksu, a.g.e., s. 169-176; Van, a.g.t., s. XV-XXIV. Ayrıca bkz. Ergut, a.g.e., 100-101; Deal, a.g.e., s. 34.

Osmanlı esnafı, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren ortaya çıkan rekabet sorunu ile de karşı karşıya kalmıştır. Belli bir esnaf grubunu bir diğeriyle mücadele etmeye iten iç ve dış kaynaklı çok çeşitli sebepler vardır. İç kaynaklı sebeplerden ilki, aynı meslek grubu üyelerinin, yani meslektaşların kural ihlalleri, diğeri ise farklı esnafların imtiyaz alanına yönelik ihlalleri olup bir rekabet ortamı meydana getirmektedir. Bu açıdan iç kaynaklı sebepleri şekillendiren faktörler, çeşitli etkilerle gerçekleşen göçler ve nüfus artışıdır. Birbiriyle iç içe geçmiş gelişmelerin sonucu olarak yaşanan rekabetin diğeri boyutu, 19. yüzyılın ikinci çeyreği ile birlikte söz konusu olan yenileşme hareketleri ve bu süreçte benimsenen serbest ticaret uygulamaları ile ilgilidir. Üstelik iç rekabet de, bu ortamda kendine oldukça uygun bir zemin bulmuştur.¹⁰¹⁰ Yenileşme hareketlerinin rekabeti etkileyen yönü, devletin 1826 yılı itibariyle içki tüketen tebaası ve tüketilen meyhaneleri denetim biçiminde yaşadığı değişim ile yakından ilgiliydi. Zira başta üst sınıfa mensup olanlar ile yenileşme öncesi dönemin baskı ortamında gizlice içki içmek zorunda kalan bir kısım Müslüman'ın serbest bir şekilde içki tüketmeye başlaması, içki tüketimine yönelik bir rağbet oluştururken, var olan içki mekânlarının sayısında da bir artışı, dönemin zihniyetine uygun bir şekilde yeni içki mekânlarının da doğuşunu beraberinde getirmiştir. Bu, aynı zamanda rekabetin dış kaynaklı boyutuyla da ilgilidir.

Temel olarak 1838 Balta Limanı Anlaşması'na dayanan esnafın dış kaynaklı rekabeti, devletin yaşadığı siyasî sorunlar ve ticarî anlaşmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu konuda Osmanlı Devleti ile İngiltere, 1820 tarifesinin süresinin dolduğu 1834 yılından itibaren görüşmeler yapmaktaydı. İki yıl kadar süren görüşmelerin ardından 1836 yılının ortalarında müzakerelere başlanmıştı. Müzakerelerin başladığı 1836 yılı ortalarında İngilizler, ihracat vergisinin arttırılmasına dâir Osmanlı Devleti'nin talebi ile ilgili bir taviz vermeyi kabul etmekle birlikte karşılığında "sıkıntı verici inhisar sisteminin lağvı" şartını getirmekteydi. Bu süreçte Osmanlı sınırlarında perakende ticaret yapılabilmesi dâhil pek çok konuda görüşmeler yürütülmekteydi. Tarife tasarısıyla ilgili bu ve diğeri bazı maddelere itiraz eden Osmanlı Devleti, olumsuz siyasî koşullar karşısında tavizler vermek zorunda kaldı. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, 1838 yılına kadar devam eden bu görüşmelerin seyrini değiştirdi. Görüşmeler sırasında Palmerstone, inhisar sisteminin ve bazı eşyaya uygulanan ihraç yasağının kaldırılarak her şeyin serbest ticaret usulüne uygun bir şekilde girmesini istiyordu. Mısır meselesi de, bu isteklerini gerçekleştirebilmeleri için uygun bir zemin oluşturmuştu. İngilizlere göre Mehmed Ali Paşa'yı durdurmak için onun ordusunun temel dayanağı olan yed-i vâhid sisteminden elde edilen gelirin kesilmesi gerekmekteydi. Bu yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin tavrının yumuşamasını sağlayarak 16 Ağustos 1838 tarihinde Balta Limanı Anlaşması'nın imzalanmasında etkili olmuştur. Bu anlaşma, Sardinya gibi krallıklar da dâhil olmak üzere Fransa ve diğeri devletlerle yapıldı. Özel olarak İngiltere ile yapılan anlaşma, Osmanlı sınırlarında yaşayan İngilizlerin perakende ticarete yer almalarını başlatması açısından oldukça önemlidir. Aslında anlaşmanın Türkçe nüshasında, İngilizlerin bu

¹⁰¹⁰ Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 61-65.

şekilde bir ticarî faaliyetin içerisinde yer alabileceğiyle ilgili herhangi bir açık ifade yer almamaktadır. Fakat anlaşmanın İngilizce nüshasında yer alan “oradaki her türlü ticaret” (in any manner of trade therein) ibaresi, İngilizlere tüccarlığın yanı sıra esnafılığı da açmıştı. İngilizlerin bu tür faaliyetleri, 1834’te ahitnamelere aykırı görülerek engellenebilmekteyken, 1838’den itibaren kendilerine tanınmış bir hakka dayanmaktaydı.¹⁰¹¹

Serbest ticaret anlaşmalarının rekabeti etkileyen yönü, ecnebî tebaa mensuplarının da perakende ticarete girmeye başlamasını beraberinde getirmesidir. Esnaf örgütleri, kendi çıkarlarını zedeleyen bu gelişmelerden ciddî boyutta olumsuz etkilenmiştir.¹⁰¹² Bu esnaf cemiyetleri, serbest ticaret ve iktisadî-malî bunalımdan etkilenerek ayakta kalmak için *kıskançlıkla* eski imtiyazlarına bağlanmışlardır. Bu mücadele evresindeki cemiyetler de, “orjinal şekillerinden uzaklaşmış, soysuzlaşmış bir halde eski ve zamanı geçmiş imtiyaz ve inhisarlarını muhafaza için ümitsiz bir mücadeleye girişmiş bulunan, zihniyet itibariyle geri ve yeniliklere mukavemet eden muhafazakâr zümreler...” olarak tanımlanmıştır. Zira bu esnaf cemiyetleri, zamanın ruhunu yakalayamadığı gibi yeni moda ve yaşam tarzlarının ülkeye girişinden muzdariptir. Yaşanan bütün müşkülâtın kaynağı da, meslek kadrolarını dolduran ve darlık oluşmasına neden olan yeni türemiş esnaf ve ecnebidir. Bu gelişmeler, kendi çıkarlarını epey zedelemiş, kazançlarını düşürmüştür. Esnaf cemiyetlerinin iddiaları, bir dereceye kadar doğru olsa da, kendi zümrelerinin haklarını aramak ve kabul ettirmek için başvurdukları yöntem eleştirilmektedir. Buna göre esnaf cemiyetleri, meslekten yetişmeyen ecnebideri, şehirdeki hırsızlıkların, cinayetlerin, dinî ve ahlâki sorunların belli başlı sebebi olarak görmüştür. Onlara göre Müslümanların bu şekilde yanında çalıştıkları gayrimüslimlere usta diye seslenmesi ise, Müslümanlığın şerefini alçaltmaktadır.¹⁰¹³

Bir esnafın hem iç hem de dış kaynaklı ortaya çıkan rekabet ortamında hakkını arayabilmesi, bağlı bulunduğu lonca aracılığıyla mümkün olabilmekteydi. Siyasal, ekonomik ve toplumsal bağlantıları olan kurumlar olarak loncalar, ortaya çıktıkları ve zaman içinde teşkilatlandıkları süre içerisinde üyelerini diğer mesleklere karşı korumuşlardır. Lonca içinde ve dışında yaşanan rekabet, büyük ölçüde yeni bir üye kabul etme, yeni bir dükkân açma konusunda kısıtlamalar getirme ya da bir esnafın bir diğer esnafın uzmanlık alanını ihlal ederek ürün satmasıyla ilişkiliydi. Dolayısıyla hurdafuruş esnafından şişçilere, bozacılardan aşçı ve kebabçılara kadar çok çeşitli meslek kollarının imtiyaz alanları konusundaki rekabetini, 19. yüzyıl öncesinde de görmek mümkündür. Hassas bir dengeye dayanan lonca ve gedik düzeni, iç ve dış etkenlerden kolayca etkilenebilmekteydi. Meslek örgütleri, çeşitli etkenlerle şekillenen rekabet ortamında, haklarını, kaleme aldıkları arzuhaller vasıtasıyla aramaktaydı. Küçük ya da büyük olsun gündeme getirilen sorunlar, genellikle önemsenmekte ve kabul edilmekteydi. Arzuhallerde gündeme getirilen konular,

¹⁰¹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, **Balta Limanı’na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580-1850)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 106, 112, 117, 122, 127, 130, 138, 144-147 ve 193-195.

¹⁰¹² Genç, a.g.e., s. 305.

¹⁰¹³ Barkan, a.g.m., s. 45-46.

soruşturulmakta, fakat şikâyet eden tarafın telkinleri de kararı etkileyebilmekteydi. Hatta bu konuda talebin aksini gerektiren bir ferman yoksa yerine getirilmesiyle ilgili ibareler bile görmek olasıydı. Ayrıca verilen karar, şikâyetçi taraf olan lonca üyesinin aleyhine bile olsa, daha ağır yükümlülükler yol açan vergi kaçırmak ya da başkaldırmaya meyletmekten ziyade tekrar tekrar arzuhallerle müracaatta bulunmak fayda sağlayabilmekteydi.¹⁰¹⁴ Aşağıdaki somut örnekler üzerinden de görüleceği gibi burada kimi zaman karşılaşılan sorun, arşiv dosyalarının konuyla ilgili sürecin bütününe kapsamaması, dolayısıyla belgelerin dağınık olması, çoğu zaman isimleri yazılı olmayan ya da her zaman doğru şekilde yazılmayan belgelerin olması gibi nedenlerle arzuhal ile ilgili değerlendirmenin son durumunun ne olduğu bilinemeyebilmektedir.¹⁰¹⁵

Lonca üyeleri, rekabetlerinde haklarını ararken sıklıkla geleneğe, yani geçmişte kendilerine tanınan imtiyazlara başvuruyordu. Bu tür müracaatlarda, “yapılageldüğü üzere”, “kadimden berü” ve “mutad değil iken” gibi geçmişteki uygulamalara göndermede bulunan ifadeler rastlanmaktadır. Lonca üyeleri, muhtemelen rakiplerine karşı mücadelede olumlu bir dayanak olarak gördükleri geleneği mümkün olduğunca sürdürmeye eğilimliydi. Loncalar, meslekî ilkeleri ve imtiyazlarıyla ilgili düzenlemeleri uzun bir tarihî geçmişe dayandırarak, yani geleneği gündeme getirerek haklarını savunmaya çabalıyordu. Loncaların muhafazakâr örgütler şeklinde algılanmasını beraberinde getiren bu mücadele biçimi, 19. yüzyıla kadar etkili olmuştur. Bu konuda toplumsal âdetlere saygı gösteren, huzursuzluk istemeyen Osmanlı Devleti’nin *idare-i maslahatçı* bir tutum takınarak geleneği temsil eden taraf olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Ama loncaların geleneğe başvurması, geçmiş düzenin yeniden kurulması gibi sonuç ortaya çıkarmak yerine sadece var olan sorunların çözümünü sağlamıştır. Sürekli olarak ortaya çıkan yeni sorunlar, geleneğin bütünüyle çözüm aracı olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Loncalar, her ne kadar haklarını savunurken geleneğe sıkı sıkıya sarılsalar da, değişen koşullara uyum sağlama konusundaki becerileri, tam olarak muhafazakâr da sayılamayacaklarını göstermektedir.¹⁰¹⁶

Yenileşme öncesinin içki tüketimi merkezli resmî sosyalleşme mekânı olan meyhaneler, benzer ihlal ve rekabet sürecine mâruz kalmıştır. Bu bağlamda gedikli meyhaneciler, öncelikle 1838 yılı ve sonrasındaki yenileşme sürecinin etkisiyle ortaya çıkan serbest ticaret uygulamasıyla birlikte inhisar usulünün de kaldırılmasının gedik sisteminden kaynaklı olarak kendileri açısından meydana getirdiği olumsuz sonuçlar ile mücadele etmiştir. Bu şekilde çeşitlenen rekabet sorunları, sonuçları bakımından hem meyhaneciliği ve meyhanecileri hem de devleti pek çok açıdan etkileyerek birbiriyle bağlantılı gelişmelere yol açan bir diğer önemli gelişmedir.¹⁰¹⁷ Bu gelişmelerin esnaf örgütleri açısından meydana getirdiği en önemli sorunlardan biri, mekânların

¹⁰¹⁴ Yi, a.g.e., s. 23, 54-55, 125-126, 224-225, 236, 240.

¹⁰¹⁵ Benzer arşiv sorunlarına dikkat çekilen bir çalışma için bkz. Deal, a.g.e., s. 18.

¹⁰¹⁶ Yi, a.g.e., s. 131-133, 138-139, 187-188.

¹⁰¹⁷ Genç, a.g.e., s. 305. Ayrıca bkz. Mortan ve Küçükerman, a.g.e., s. 82-83.

yanı sıra mesire alanları gibi çeşitli şekillerde de içki içilmeye başlamasıdır. Nitekim Çırpıcı, Veliefendi ve Flora, bu tür mesirelerin en başında gelmekteydi. Buralarda ya gizlice içki satan kahvehanelerde ya da Çırpıcıda bulunan iki meyhanede içtikten sonra eğlenilirdi. Akşam olunca polis, kalabalığı dağıtır, kadınlar evlerine dönerken, erkekler ise, Samatya, Langa, Sandıkburnu meyhanelerine giderlerdi.¹⁰¹⁸

Söz konusu düzenlemenin kayıtlı esnaf açısından yol açtığı bir diğer sorun, 1853 yılında gedik hakkının inhisar boyutunun kaldırılması olmuştur. Sözü edilen yıl itibariyle gedik hakkı, tamamen ortadan kalkmamış, belli bir dalda iş yapabilmeyi sağlayan alet-edevat anlamında kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰¹⁹ 1861 yılı itibariyle de yeni gedik verilmesi yasaklanmıştır.¹⁰²⁰ Böylelikle bir meslekî gruba ait olarak tanımlanan faaliyet alanının başka bir mesleğin alanına dâhil olmaması şeklindeki kural, hükmünü kaybetmişti. Bu gelişme, gedik usulüyle faaliyet gösteren diğer meslek grupları gibi meyhanecileri de olumsuz etkilemiş, en başta sahip oldukları sayı sınırlamasından doğan imtiyazlarını yitirmelerine neden olmuştur. Böylece içki, meyhanelerden başka çok çeşitli mekân ve alanlarda satılmaya başlamıştır. Öztürk ise, asıl olarak serbest ticaret anlaşmalarının sonucu olarak yaşanan bu gelişmeleri, Tanzimat ile birlikte ortaya çıkan eşitlik anlayışı çerçevesinde esneklik üzerinden ele alarak gayrimüslimlerin içki tüketim mekânlarını arttırmaya dönük bir çaba şeklinde değerlendirmiştir.¹⁰²¹ Çok çeşitli sonuçları olan bu değişimin meyhaneciliğin meslekî yapısıyla ilgili etkileri, meyhanecilerin ayakta kalma mücadelesi ve bu süreçte devletin nasıl bir yaklaşıma sahip olduğu, aşağıda ilgili başlıklarda ayrıca ele alınmaktadır.

3.1.1. Gedikli Meyhanecilerin Rakipleri

Yenileşme döneminin meyhaneciler açısından ortaya çıkardığı rakipler, meyhanecilik yapabilmeye başlayan ecnebîler ve bu kapsamda punç ve bira gibi alafranga içkilerin satışının yapıldığı yeni mekânlardır. Artık içki, sosyalleşme mekânlarından sadece meyhanelerde değil, birahane, baloz, kafeşantan, gazino gibi yeni mekânlarda da tüketiliyordu. Bunun yanı sıra lokantalar ve oteller gibi esas ruhsatın yanında içki de tüketilebilen yeni mekânlar vardı.¹⁰²² Dolayısıyla gedikli meyhaneler, yenileşme öncesindeki koltuk ve ayaklı meyhaneler, şerbethaneler gibi mekânların yanı sıra pek çok yeni rakip ile karşı karşıyaydı. İçki satan mekânlar, sayı sınırlamasına uymak zorunda da değildi. Üstelik meyhaneciler, sadece zimmî tebaadan da oluşmuyordu. Bu yeni mekânlar, müşterilerine meyhanelerde olmayan hizmetler de sunuyordu.

¹⁰¹⁸ Alus, **Masal Olanlar**, s. 126-127.

¹⁰¹⁹ Gedikler, 1 Mart 1913 tarihindeki kanunla bütünüyle kaldırılmıştır. Bkz. Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Gedik...”, s. 160; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 33.

¹⁰²⁰ Süleyman Sûdî, a.g.e., s. 113; Sıdkı, a.g.e., s. 2 ve 15; Sayın, a.g.e., s. 440; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 240-241; Yi, a.g.e., s. 183.

¹⁰²¹ Öztürk, a.g.t., s. 60.

¹⁰²² Lokantalar için bkz. Cezar, **XIX. Yüzyıl Beyoğlusu**, s. 418-419.

Özellikle kadınların çalışmak için veya müşteri olarak bu yeni mekânlardaki yerini alması, eğlence mekânlarındaki belki de en sıra dışı değişimdi.¹⁰²³

Koltuk ve ayaklı meyhaneler ile şerbethaneler de, sahip oldukları tekel haklarının ihlal edilmesi bakımından bu mekânlarla rekabet etmiştir. Fakat inhisar uygulamasının kaldırılması, bu dönemde sayılarında ciddi artışlar yaşanmasını da berinde getirmiştir. Bu mekânlar, meyhanecilik mesleğini önce mevcut gedik düzenlemesine aykırı bir şekilde usulsüz olarak icra etmişti. Bu süreçte gedikli meyhaneciler, haklarını aramak için çeşitli mücadelelere girişmiştir. Devlet de, her iki tarafın şikâyetlerini giderecek bir çözüm yolu bulmak için uzun süre konuyla meşgul olmuştur. Bu rekabet, gedikli meyhaneciler açısından bir takım olumlu yönlere sahipti. Bir kere kendi meslektaşlarının kurallara bağlı kalması, hem lonca hem de Osmanlı Devleti açısından önemliydi. İkincisi, koltuk meyhaneleri de, resmen tanındıktan sonra mevcut sayı sınırlamasına uymak durumundaydı. Bu yüzden rekabet, hem doğrudan kendilerinin ihbarları hem de loncanın ve devletin denetim mercilerinin desteği ile genel anlamda gedikli meyhanecilerin lehine sonuçlanıyordu.

Meyhanecilerin resmen tanınan, hakları ve ayrıcalıkları bulunan bir esnaf örgütü olması, lonca üyesi meslektaşlarının ya da dışarıdan yabancıların herhangi bir şekilde haksızlığına uğradıklarında bir hak arayışını da mümkün kılmıştır. Meyhaneciler, genellikle *gedik* usulünden doğan hakları ihlal edildiğinde rahatsız olmaktaydı. Bu konuda esas olarak 1838 yılı öncesinde arzuhallerin öznesi de nesnesi de, yine meyhanecilerin kendisiydi. Konusu her ne olursa olsun meyhanecilerin şikâyetleri, aynı zamanda “meyhaneci esnâfının lonca odasına havâle” edilmekteydi. Bu ise, denetimden sorumlu görevlilerin, yani devletin olduğu kadar meyhanecilerin bağlı olduğu loncanın da sorumluluğunu göstermektedir.¹⁰²⁴ Meyhanecilerin özellikle inhisar hakkının kaldırıldığı 1838 sonrasındaki sorunları, ecnebîlerin meyhanecilik yapabilmeye başlaması ve bu kapsamda içkinin çeşitli mekânlarda satılması ile daha da artmıştı. Genel olarak bu dönemdeki arzuhallerin esas konusunu, haksız rekabet oluşturmaktaydı. Sözü edilen süreçte “Bilâd-ı Selâse’de mevcûd meygedeci esnâfi kulları” ya da sadece “meygedeci esnâfi kulları” imzası taşıyan pek çok arzuhal görmek mümkündür.¹⁰²⁵ Söz konusu durumla da ilişkili olarak arzuhallerin diğer bir konusu, meyhanecilerin borçlarıdır. İstisnâî durumlarda yine loncanın sorumluluğuna bırakılan ödenemeyen borçlar,¹⁰²⁶ geneli ilgilendirdiğinde yine “umûmen meygedeci esnâfi kulları” imzası taşıyan arzuhaller ile konuyla ilgili kurumları, yani devleti ilgilendiren genel taleplere dönüşmekteydi.¹⁰²⁷ Bu sorunlar, gedikli meyhanecilerin loncalarının

¹⁰²³ Zat, a.g.m., s. 129; Zat, **Eski İstanbul Barları**, s. 64-65.

¹⁰²⁴ BOA, **C.BLD.**, 81/4001, (27 Rebiulevvel 1262/25 Mart 1846).

¹⁰²⁵ BOA, **MVL.**, 108/42, (15 Muharrem 1268/10 Kasım 1851); **MVL.**, 405/106, (5 Cemaziyelahir 1279/28 Kasım 1862); **MVL.**, 380/84, (29 Cemaziyelevvel 1280/11 Kasım 1863).

¹⁰²⁶ BOA, **A.}MKT.DV.**, 115/30, (14 Muharrem 1274/4 Eylül 1857).

¹⁰²⁷ BOA, **MVL.**, 369/122, (2 Zilhicce 1277/11 Haziran 1861); **MVL.**, 405/106, (5 Cemaziyelahir 1279/28 Kasım 1862); **MVL.**, 380/84, (29 Cemaziyelevvel 1280/11 Kasım 1863).

yetkilerini aşan boyuttaydı. Dolayısıyla meyhaneciler, bireysel olarak ya da loncaları vasıtasıyla bu hususlarda Babîâlî'ye başvurarak taleplerde bulunabilmekteydi. Burada ilgili konu, Babîâlî'den Şehremâneti'ne havale edilirdi. Fakat bu arzuhallerin 1867'de Ticaret Nezâreti'ne havale edilmesi, meyhanecilerin “ziyadesiyle” “mağdur” ve “perişan” olmasına yol açmıştı. Bu yüzden de meyhaneciler, yine eskisi gibi işlerinin Şehremâneti'nde görülmesini talep etmişlerdi.¹⁰²⁸

Gedikli meyhaneciler, bu hak mücadelesini başarıya ulaştırarak mıydı yoksa yoksa sahip oldukları imtiyazları, özellikle ecnebilere mi kaptıracaktı? Acaba devlet bu hassas dengeyi koruyacak yeni bir düzen getirebilecek miydi? Mevcut gedikli meyhanecilere ne olacaktı? Elbette bunlar, iç içe geçmiş karmaşık sorunlardı. Herhangi birini uygulamak, ya gedikli olan meyhanecilerin ya da rakiplerinden birinin mağduriyetine ve dolayısıyla da tepkisine ve şikâyetine yol açacaktı. Bu konuda devletin yaklaşımı önem kazanmaktadır. Zira gedikli meyhaneciler, yeni rakipleri ile karşı karşıya kaldıkları âna kadar devletin belli şartlara bağlayarak resmen tanıdığı, bir takım imtiyazları olan ve karşılığında da bazı vergiler veren gelenekselleşmiş içki tüketim mekânıydı. Bu gerçekten hareketle gedikli meyhaneciler, yeni rakiplerinin kendi haklarını ihlal etmesinden rahatsız ve şikâyetçi olarak imtiyazlarının korunmasını talep etmekteydi. Devlet, hem yenileşmenin getirdiği yeni koşullara uygun hem de geleneği koruyan bir düzenleme yapmalıydı. Bu gereklilik, değişen devletin gedikli meyhaneciler lehinde muhafazakâr bir yaklaşım sergilemesini beraberinde getirmiştir.

3.1.1.1. Şerbethaneciler

Şerbethaneler, erken dönemden itibaren şarap ve rakı gibi içkilerin satıldığı bir mekândır. Şerbethanelerde içki satılması, devletin “ekonomiyi toparlamaya yönelik” ayrı bir imtiyaz tanınması şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁰²⁹ Fakat şerbethane, ayrı bir içki mekânı değil, meyhaneyi nitelemek amacıyla kullanılan bir diğer ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Şerbethane ismi taşıdığı halde bir meyhane gibi faaliyet gösteren mekânlar, uzun bir süre daha varlık göstermişti. Bir diğer ifadeyle meyhanelerin şerbethane olarak adlandırılması, bu yeni dönemde de devam etmekteydi. Bu konudaki en önemli örneklerden biri, Baş Muhasebe'ye kayıtlı iken kapatılmış olup 1829 yılında tekrar açılmasına müsaade edilen Rum, Ermeni ve Yahudilere ait gedikli meyhanelerle ilgili düzenlenmiş ayrıntılı defterdir. Burada *Rum ve Ermeni meygedeleri*, *Yahudi meygedeleri* ve *milel-i selâse meygedeleri* ifadeleri ile ayrı ayrı yer alan kısımlarda, meyhane ya da meygede yerine *koltuk* ya da *şerbethane* tâbiri tercih edilmiştir. Bu kullanım, şerbethanenin kesin olarak meyhanenin karşılığı olarak kullanıldığını göstermektedir.¹⁰³⁰ 1832 tarihli bir diğer arşiv kaydı, bozahanesinde Arnavud şerbeti satan bir zimmînin, şarap ve rakı satarak zararlarına yol açtığı iddiasıyla etrafındaki şerbethanelerin şikâyetine maruz kalmasıyla ilgilidir. Bozahaneci, asla

¹⁰²⁸ BOA, MVL., 538/2, (16 Safer 1284/19 Haziran 1867).

¹⁰²⁹ Öztürk, a.g.t., s. 60.

¹⁰³⁰ BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829).

rakı ve şarap satmamasına rağmen, etrafındaki şerbethane ustalarının kendi şarap ve rakı satışlarını engellediği iddiasıyla mekânını kapattırdıklarından yakınmaktadır. Bu belgede de hem şerbethane hem de meyhaneci ifadelerine rastlanmaktadır.¹⁰³¹

Konuyla ilgili önemli belgelerden bir diğeri, meyhanelerin bir dönem şerbethane olarak adlandırıldığı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Hacı Ali Efendi, arkadaşları Nail Efendi, Sahaf Hacı Nuri Efendi ve Konyalı Derviş Mehmed ile birlikte bir “şerbethaneye gelip sofrayı kurdurup ve balık ve külbastı pişirtip ve sair bazı me’kulat getirtip işret” etmişlerdir. Fakat iş hesabı ödemeye geldiğinde, aşırı sarhoş olmalarının da etkisiyle “bu miktar çoktur vermeyiz deyü menazi’ ederek nihayet hiç para vermeksizin savuşmak sevdasına düşmüş”lerdir. Tabi ki bu sahne, Galata Zaptiye’sinde son bulmuştur.¹⁰³² Yine Ortaköy’de,¹⁰³³ Unkapanı Caddesi’nde,¹⁰³⁴ aynı dosyadaki belgelerde hem *meygane* hem de *şerbethane* olarak nitelenen mekânlara rastlamak mümkündür. Söz konusu kayıtlar, bir dönem meyhanelere şerbethane denildiğini kanıtladığı gibi her iki mekânın birbiri yerine kullanıldığını da göstermektedir. Bu konudaki örnekleri arttırmak mümkündür. Üstelik bu türden adlandırmaların zaman açısından bir sınırı da yoktur. Aşağıda her iki mekânın işleyiş özellikleri arasındaki ayrıma dikkat çeken erken tarihli kayıtlara rastlamak mümkünse de, ya birbirinin yerine kullanılan ya da şerbethane ismi taşısa da içki de satılan geç tarihli kayıtlar da vardır.¹⁰³⁵

Şerbethanelerin aslında birer meyhane olduğunu ya da meyhanelerin aynı zamanda meyhane olarak da isimlendirildiğini tam olarak tespit edebilmek için kaynaklarda isimleri ve mevkiileri tespit edilen şerbethaneler ile meyhaneler kıyaslanmıştır. Bu doğrultuda 1791 ve 1840’lardan itibaren düzenlenmiş çeşitli arşiv belgelerindeki meyhane kayıtları ile 1855/1865 yıllarında ait 220 ve 222 numaralı şer’iye sicillerinden tespit edilen bazı şerbethanelerin isimleri ve mevkiileri karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak şer’iye sicillerinde şerbethane olarak ifade edilmiş işletmelerden tamamına yakınının, sözü edilen defterlerde meyhane adıyla kaydedildiği tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Beyoğlu’ndaki İnardo, Yağcı Koltuğu, İkilik Artin, Kara Yorgi, Galata’daki Tahtalı, Beşiktaş’taki Hacı Hristo, Boyacı Koltuğu, Balıkpazarı’nda Kafesli, Hançerli, Ananya, Tavukpazarı’ndaki Bakla Hanı, Balat’taki Haym Koltuğu, Köroğlu, Kumkapı’daki Karabıçak, Langa Yenikapı’daki Ormanoz, Fener’deki Validehan, Kadıköy’deki Hacı İstefan vb.¹⁰³⁶ Bu durum, bize hem meyhane hem de şerbethane isminin kullanım açısından karmaşıklığını göstermektedir.

¹⁰³¹ BOA, **C.BLD.**, 70/3491, (6 Cemaziyelahir 1248/31 Ekim 1832).

¹⁰³² BOA, **MVL.**, 61/45, (4 Şevval 1264/3 Eylül 1848).

¹⁰³³ BOA, **MVL.**, 110/24, (7 Rebiülevvel 1268/30 Ocak 1851).

¹⁰³⁴ BOA, **DH.MKT.**, 1349/44, (4 Ramazan 1303/6 Haziran 1886).

¹⁰³⁵ BOA, **BEO.**, 854/64025, (10 Cemazielevvel 1314/17 Ekim 1896).

¹⁰³⁶ Şer’iye sicillerindeki örnekler için bkz. Çırak, a.g.t., s.33-34, 38-39, 41-42, 49-50, 61-62, 65-66, 150-152, 187-188, 190-191, 201-202, 207, 227-228, 242-243, 305-306. Arşiv belgelerindeki örnekler için bkz. BOA, **ML.VRD.d.**, 1929; **ML.CRD.d.**, 1415; **A.}MKT.**, 80/87, (25 Cemazielevvel 1263/11 Mayıs 1847); **ML.VRD.d.**, 1745; **HAT**, 211/11470, (29 Zilhicce 1205/29 Ağustos 1791); **NFS.d.**, 275, **ML.VRD.d.**, 4984; **ML.VRD.d.**, 2031; **ML.VRD.d.**, 1987.

Şerbethaneler, erken döneme ait bazı kayıtlarda meyhanelerle aynı anlamda kullanılmış olsa da, yani bu ismi taşıyıp meyhane özelliğine sahip olan mekânlar olsalar da, zamanla esas kimliğini kazanmaya başlamıştır. Bu süreç, gedik hakkının ortaya çıkışı ve mesleklerin imtiyaz alanlarının oluşmaya başlayarak devlet tarafından da tanınmasıyla ilgili olmalıdır. 19. yüzyılda bir rekabet durumu da ortaya çıkaran bu durum, daha çok yenileşme hareketlerinin ve serbest ticaret anlaşmalarının etkisiyle şekillenecektir. Şerbethaneler, söz konusu geçişin sert ve bir anda gerçekleşmesi mümkün olmadığı için bu kimliğini uzun bir süre daha korumuştur. Bu durumun önemli sebeplerinden biri, gedik hakkının, zamanında şerbethane adıyla alınmış olması, lağvedildiğinde ise, kadimden gedikli olanların varlığını devam ettirmesine izin verilmesi ile ilgili olmalıdır. Burada önemli olan husus, şerbethanelerin toplumsal ve hukukî olarak sakıncalı olmayan bir içeceğin tüketildiği mekânlar haline bir anda gelmesi değil, gelmeye başlamasıdır. Artık kaynaklarda karşılaşılan her şerbethane, bir meyhane olmadığı gibi her meyhane de, şerbethane olarak isimlendirilmemektedir. Dolayısıyla hem devlet, hem de esnaf ve toplum açısından karışıklıklar ve sorunlar ortaya çıkmıştır.

Şerbethane ve meyhane esnafı açısından ortaya çıkan karışıklıklar ve sorunlar, bu iki mekânın tarihî süreç içerisinde birbirinin yerine kullanılmasının meydana getirdiği imtiyaz alanları ihlali ile ilgiliydi. Zira sarhoşluk veren içkileri satarak bir meyhane gibi faaliyet gösteren bir şerbethane, imtiyaz alanına girdiği meyhanelerin zarara uğramasına sebep olmaktaydı. Dolayısıyla doğrudan devletin de müdahalesini gerektirmekteydi. Devlet müdahalesini zorunlu kılan ve sorunu daha karmaşık bir hale dönüştüren diğer yönü, toplumsal boyutudur. Muhtemelen bazı şerbetçi esnafı, her iki türden içeceği satarak daha fazla kâr elde etmek istemiş de olabilir. Fakat bu durum, meyhaneci esnafının zarara uğramasına yol açmasının yanı sıra hem toplum hem de devlet açısından sakıncalı olmayan bir içeceği satmak isteyen esnafın itibarını zedelemekteydi. Zira mekânın bu açıdan işleyiş şekli, müşteri kitlesinin niteliğini de belirlediği için bazı kesimler, özellikle de Müslümanlar, bu tür içkilerin tüketildiği mekânlarda bulunmak istememekteydi. Bu ise, hem meslek ve mekânın hem de müşteri kitlesinin itibarını zedeleyen toplumsal bir soruna yol açmaktaydı. Böylece devlet, yenileşme öncesi dönemden başlamak üzere bu tür mekânların işleyişiyle ilgili düzenlemeler yapmak zorunda kalmaktaydı. Bu yönüyle şerbethaneler, meyhanelerin iç kaynaklı gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan ve etkisi yenileşme döneminde de devam eden köklü bir rakibiydi.

Yaşanan bu uzun süreçteki kırılma noktalarını bir kenara bırakarak anlaşmazlıkların yoğunlaştığı ve imtiyaz alanlarının belirginleştiği geç döneme dair bir kaç örnek üzerinde durabiliriz. Bunlardan 1874 yılına ait olan bir belgede, meyhaneciler, zarara uğramalarına yol açtığı gerekçesiyle Karagümrük, Tavukpazarı, Tahtakale ve Unkapanı'nda bulunan resmî ruhsat alınarak

açılmış olan dört adet şerbethanede içki satışının engellenmesini istemişlerdir.¹⁰³⁷ Bu sorun, farklı alanlardaki esnafın imtiyaz alanlarındaki karmaşıklığın düzeltilmesi gereğini de ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda şerbetçi esnafı, aşçı ve kebabçı dükkânlarından bir farkları olmadığını, dolayısıyla içki de satmak istediklerini beyan etmiştir. Fakat bu kez de sadece içki satabilen meyhaneci esnafı, böyle bir durumdan zarar göreceği için itiraz etmektedir. Üstelik içki satma imtiyazı tanındığında, şerbethanelerin içki satan yerler haline geleceği, içkilerin her yerden temin edilebileceği, ama bunun yanında da bazı şerbetçilerin böyle bir sıfatı taşımak istemeyebileceği gibi sorunlara işaret edilmiştir. Yani bir grup şerbethane ustası, içki satarak hizmet alanını çeşitlendirmek isterken, diğer bir grup şerbethanenin de adlarının lekelenebileceği gibi endişelerinden bahsedilmiştir. Üstelik şerbetçi esnafının aşçı ve kebabçı dükkânlarından bir farkları olmadığı iddiasının yersiz olduğuna da dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla da “bir sınıfın mutazzar olmasıyla diğerinin istifâdesi kâide-i ‘adâlete’ uygun olmayacağı vurgulanarak şerbethanelerde içki satılmaması, kadim imtiyazlarına uygun şeyler satılması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰³⁸

Meyhaneciler, böyle bir durumun devam etmesi halinde kendi çıkarlarının zedeleneceğini, üstelik daha az vergi ödeyen şerbethanelerin sayısında ve kıymetinde artış yaşanacağına dikkat çekmiştir. Burada önemli olan husus, imtiyaz alanları konusu olup meyhanelerin şerbethaneler karşısında haklarını aramasıdır. Fakat bu mesele, kolaylıkla çözümlenememiştir. Zira şerbethaneler de, en azından içki türündeki Arnavud şerbeti ve mırmırık boza satışı konusunda gerekli olan ruhsata sahiptir. Bu yüzden içki satılan dükkân ve mağazalar mevcut iken, üstelik bunlara yenileri de eklenmekte iken, bu dört şerbethanenin gediklerinin diğerlerine eşit düzeyde olmadığını belirterek içki satışından men etmek de sorunu adaletli bir şekilde çözmeye yetmemektedir.¹⁰³⁹

Şerbetçi/şerbethane ismiyle açılan mekânlar ile meyhanecilerin işleyiş açısından benzerlik göstermesi, bu durumun da imtiyaz alanları sorununa yol açmasıyla ilgili 1883 yılına ait bir diğer arşiv kaydı, bir Hıristiyan’ın, Balıkpazarı’nda Arnavud şerbeti dükkânı açarak içinde meyhaneler gibi şarap ve rakı satmasıyla ilgilidir. Meyhaneci esnafı, cüzi miktarda vergi ödeyerek ve Arnavud şerbetinin yanı sıra imtiyaz alanlarına giren içki de satarak hem kendilerinin hem de devlet hazinesi varidatının zarara uğratıldığını dile getirmiştir. Bundan dolayı da nizam dairesinde bulunan meyhanelerinin dışında herhangi bir mahalde içki satılamayacağını belirtmişlerdir. Belgede yer alan “meyhane ve şerbetçilik başka başka sınıf” ifadesi ise, konumuzla ilgili asıl önemli kısım olup her iki mekân arasında bir farklılığın olması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁰⁴⁰ Elbette bu tür sorunlar, verilen örneklerle sınırlı değildir. Bir başka örnekte de, Unkapanı ile Tahtakale ve

¹⁰³⁷ Devlet, bu talebi uygun görerek şerbethaneleri kapatmış olmasına rağmen, Alman ve Yunan sefaretlerinin itirazı ile karşılaşmıştır. İtiraz konusu, gedik, yani imtiyaz uygulamasının ilga edilmiş olmasıdır. Fakat bu itirazlardan özellikle Yunan tebaasından olan Estelyano ve Dimitri Grigoryadi? biraderlerin itirazı, farklı olup uzun süre çözümlenememiştir. İlk olarak 1874’te karşımıza çıkan sorun, 1909’da aleyhlerinde çözümlenmiştir.

¹⁰³⁸ BOA, ŞD., 2912/22, (21 Rebiulahir 1291/7 Haziran 1874).

¹⁰³⁹ BOA, ŞD., 2912/22, (12 Zilkade 1301/2 Eylül 1884).

¹⁰⁴⁰ BOA, C.ML., 251/10369, (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

Topkapı'daki meyhanelerin sadece kebab, Arnavud bozası ve şerbeti üretip satmaya yetkili olduklarına, yani “meyhane olmayıp şerbethane” olduklarına dikkat çekilmiştir.¹⁰⁴¹

Görüldüğü üzere bir dönem meyhanelerin şerbethane olarak adlandırılması, zamanla her iki esnaf grubunun kendine has niteliğini kazanmaya başlamasıyla birlikte sorunlara neden olmuştur. Bu süreçte mekânları kapatılan esnafın içinde bulunduğu durum dikkate alındığında, sorunların kolayca halledilebilmesi mümkün olmamıştır. Durum böyle olunca da, polis müdürünün başkanlığında Evkâf-ı Hümâyûn, Defter-i Hakânî ve Zaptiye nezâretleri ile Rûsûmât ve Şehremânetlerinden birer aza tayin edilerek oluşturulacak bir komisyon toplanmasına karar verilmiştir.¹⁰⁴² Bu komisyonun görevi, sadece “meyhane ve o ma'nâyı mütezammın şerbethanelerin gedikleri me'kûlât ve meşrubât-ı mubâhadan” ayırmak değil, aynı zamanda hangi adı taşırsa taşırsın içki satılan mahalleri inceleyerek mahiyetleri nispetinde sınıflandırmaktır.¹⁰⁴³ Bu kararın alındığı sıralarda da yaşanmaya devam eden sorunlar da, meyhaneler ve şerbethaneler arasındaki mevcut ihtilafı, yiyecek ve içecek satış imtiyazları ayırımını çözmek için oluşturulmuş komisyonun sorumluluğuna bırakılmıştır.¹⁰⁴⁴ Komisyon, çalışmalarını sürdürürken kapatılan gedikliler de dâhil olmak üzere meyhanelerin en azından söz konusu ihtilafın çözümüne kadar açık tutulmasına dair talepleri kabul etmemiştir.¹⁰⁴⁵ Bununla birlikte sahipleri ya da işletmecileri hakkında bilgi verilmeyen Karagümruk ve Altımermer'deki iki meyhane, gedikli statüsünde olması ve diğer “adi” meyhaneler ile birlikte yanlışlıkla kapatılması dolayısıyla açılmasına izin verilen istisnâî bir kaç örnekti.¹⁰⁴⁶

Şerbethane ismi taşıyıp bundan sonraki faaliyetlerine meyhane ismiyle devam etmek isteyen bazı girişimlere de rastlanmıştır. Örneğin Nurusmaniye, Unkapanı, Tahtakale ve Topkapı'daki mekânlar, “gedikleri mucebince, yalnız kebab, Arnavud bozası ve Arnavud şerbeti i'mâl ve fûrûhtuna me'zun oldukları yani, meyhane olmayıp şerbethane oldukları halde, bir takım te'vilât ile meyhanelere tebeddüllerine ruhsat” almaya teşebbüs etmiştir.¹⁰⁴⁷ Anlaşılabacağı üzere bu dönemde, meyhanelerin şerbethane olarak adlandırılması devam etmiş, ama imtiyaz alanları oluştuğça işleyiş usulleri de birbirinden ayrılmıştır. Artık şerbetçi esnafı, hem toplum hem de devlet açısından sakıncalı olmayan bir içeceğin satıldığı mekânın işletmecisi olarak tanımlanmaya başlamıştır.

¹⁰⁴¹ BOA, **Y.PRK.SGE.**, 4/18, (15 Kanunusani 1306/27 Ocak 1885).

¹⁰⁴² BOA, **İ.DH.**, 1245/97527, (25 Safer 1309/30 Eylül 1891).

¹⁰⁴³ BOA, **DH.MKT.**, 1843/119, (8 Zilkade 1308/15 Haziran 1891); **DH.MKT.**, 1874/86, (2 Rebiulevvel 1309/6 Ekim 1891).

¹⁰⁴⁴ Örnek bir olay ve çözümü için bkz. Bkz. BOA, **DH.MKT.**, 1873/28, (26 Safer 1309, 1 Ekim1891); **DH.MKT.**, 1877/39, (8 Rebiulavvel 1309/12 Ekim 1891); **BEÖ.**, 602/45131, (22 Şevval 1312/18 Nisan 1895); **BEÖ.**, 747/55973, (10 Ramazan 1313/24 Şubat 1896); **ZB.**, 378/23, (27 Temmuz 1324/9 Ağustos 1908). Ayrıca bkz. III. Bölüm: “Kutsiyet ve Hassasiyet İhlali”.

¹⁰⁴⁵ Örnekler için bkz. BOA, **BEÖ.**, 27/1982, (3 Zilhicce 1309/29 Haziran 1892); **DH.MKT.**, 1980/78, (6 Muharrem 1310/31 Temmuz 1892); **DH.MKT.**, 1991/29, (28 Muharrem 1310/22 Ağustos 1892); **DH.MKT.**, 2039/4, (15 Cemaziyelahir 1310/4 Ocak 1893).

¹⁰⁴⁶ BOA, **DH.MKT.**, 2018/91, (18 Rebiulahir 1310/9 Kasım 1892).

¹⁰⁴⁷ BOA., **Y.PRK.SGE.**, 4/18, (15 Kanunusani 1306/27 Ocak 1885).

3.1.1.2. Koltuk Meyhaneciler

Koltuk meyhaneciler, şerbethaneler gibi aslında gediklilere karşı yenileşme döneminde yaşanan gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkan rakipler değildir. Tam olarak ne zaman ortaya çıktığı belli olmasa da, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meyhanelere alternatif ve belki de rakip *koltuk* ve ayaklı adı altında *piyade* ya da *seyyar* meyhaneler vardı. Özellikle ayaklı meyhaneler, nispeten de koltuklar, vergi alamayan devlet için zaten sorundu. Bu meyhanelerin gedikli ve koltuk meyhaneler için rakip ve şikâyeteye konu olması, içki tedarikini devletin müdahalesiyle gedikli ya da koltuk meyhanelerinden değil de, doğrudan kayık gibi farklı yerlerden yapmaya başlamasıyla gerçekleşmişti.¹⁰⁴⁸ Koltuk meyhaneler ise, ilk başlarda kaçak olarak faaliyet göstermek zorunda kalmış olma ihtimalleri bulunsa da, en azından 17. yüzyıldan itibaren sayılarıyla ilgili bilgi sahibi olunabilmektedir.¹⁰⁴⁹

Koltuk meyhaneleri, her ne kadar ilk ortaya çıktığı zamanlarda kaçak ve ruhsatsız olarak faaliyet göstermiş olsalar da, ortaya çıkan çok yönlü sorunlar nedeniyle zamanla devlet tarafından tanınmış, gedikli meyhanelerin yenileşme öncesi dönemdeki ilk rakipleri olarak küçük dükkânlar halinde sınırlı imtiyaz ile faaliyet göstermişlerdir. Esnaf teşkilatı ve gedik sistemiyle ilgili bu gelişmeler, yenileşme sürecinde yaşanan ve hem içki türlerinde hem de mekânlarında bir çeşitlenme getiren serbest ticaret gibi dış etkenlerle de desteklenmiştir. Dolayısıyla bu sürecin koltuk meyhanelerine olan etkisi ya da koltuk meyhanelerinin bu yeni süreç ile birlikte elde ettiği değişim, sayılarında görülen artış ile ilgilidir. Koltuk meyhaneleri, bu yönüyle gedikli meyhanelerin rakibidir.

Gedikli meyhanelerin yenileşme öncesindeki mücadele ya da rekabeti, ayaklı meyhaneler ve kendi meslektaşları gibi sayı sınırlamasına uymayan ya da kendi meyhanelerinin yakınında faaliyet gösteren koltuk meyhaneleri ile ilgili olmuştur. Bu husus, lonca ve devleti de ilgilendirdiği için gedikli meyhanecilerin yenileşme öncesine ait rekabeti, esas itibariyle kendi lehlerine sonuçlanmıştı. Koltuk meyhaneleri, bu dönemde de sahip oldukları haklar çerçevesinde faaliyet göstermekteydi. Nitekim 1829 yılına ait bir belgeye göre içkiler, meygede ve koltuklardan ma'ada mahalle aralarında, reaya evlerinde, han, bakkal, aşçı, bozacı ve şerbetçi dükkânlarında ve sair bir mahalde” satılamaz.¹⁰⁵⁰ Beyoğlu’nda bir koltuk meyhanesi, diğer meyhanelerle birlikte kapatılınca, gedik sahibi Hıristiyan kadının arzuhal ile müracaatının ardından bazı şartlara bağlı kalması koşuluyla 1830’da yeniden inşa edilmek üzere ruhsat almıştır.¹⁰⁵¹ 1847 ve 1852 yılına ait örneklerde ise, Beyoğlu’ndaki yangında yanan koltuk meyhaneleri, “dâhil-i dâire-i nizâm”

¹⁰⁴⁸ BOA, **TS.MA.d.**, 9557/1, (8 Zilkade 1187/21 Ocak 1774); **C.BLD.**, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807); **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818).

¹⁰⁴⁹ Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 661.

¹⁰⁵⁰ BOA, **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829).

¹⁰⁵¹ BOA., **C. ZB.**, 37/1838, (1 Cemazielahir 1246/17 Kasım 1830).

olmasından dolayı yeniden inşa edilmelerine ruhsat verilmiştir.¹⁰⁵² Yine bu belgeleri destekleyen bir başka arşiv kaydı da,¹⁰⁵³ yürürlükte olan nizamnameye aykırı bir şekilde, manav ve bakkal gibi esnafın “kadeh ile” içki satışına yöneliktir. Meyhaneci esnafı, daha önce kapatılmış olmasına rağmen yeniden açılan bu yerlerdeki içki satışının engellenmesini talep etmektedir. Hatta yeni inşa edilen bir koltuk meyhanesi, bölgedeki zimmî ahalinin çocuk ve eşleri dâhil olmak üzere tepkisini çekse, bu şikâyet edilse ve kapatılması talep edilmiş olsa dahi, kapatılmayabilmekteydi. Nitekim Yorgi adındaki bir şahsın Samatya Mirahor Ağa Mahallesi’nde bir kilisenin bitişiğindeki bir ahır yıkarak koltuk meyhanesi haline getirmesi, 1855’te mahalledeki zimmîlerin itirazlarına ve şikâyetlerine rağmen, nizâma uygun olması ve gayrimüslimlerin yaşadığı mahallelerde meyhane açılmaz şeklinde herhangi bir kural bulunmaması nedeniyle kapatılmamıştı.¹⁰⁵⁴

Yenileşme döneminin koltuk meyhanelerine olan etkisi ya da koltuk meyhanelerinin bu yeni süreç ile birlikte elde ettiği değişim ise, sayılarında görülen artış ile ilgilidir. Zira serbest ticaret anlaşmalarının sonucunda gedik düzenlemesi içerisinde yer alan dükkân sayılarının sınırlandırılmasıyla ilgili tanınan tekel hakkı kaldırılmıştı. Bunun yanı sıra 19. yüzyılda yaşanan nüfus artışı da,¹⁰⁵⁵ koltuk meyhanelerinin sayısındaki artışta önemli bir etken olarak ileri sürülebilir. Koltuk meyhaneleri, bir yandan gedikli meyhanelerin rakibi iken, diğer yünden de, serbest ticaret anlaşmasıyla birlikte sayılarında artış görülen koltuk meyhaneleri ile rekabet etmiştir. 1861 yılına gelindiğinde ise, hem ecnebler hem de zimmîler tarafından açılan bu koltuk meyhanelerini düzen altına almak, vergiye tabi hale getirmek için bir nizamname yayınlanmıştı. Nizamname, artış gösteren bu mekânlardan kaynaklı olarak yaşanan asayiş ve düzen sorunlarını önlemeyi hedeflemekteydi. Ama sadece koltuk meyhanelerini değil, bu mekânların kendi kazançlarını sekteye uğratmasından rahatsız olan gedikli meyhaneciler lehine de düzenlemeler içermekteydi.¹⁰⁵⁶

Gedikli meyhanecilerin bu yeni dönemdeki asıl rakipleri ve şikâyetçi oldukları mekânlar, sayıları sınırlandırılarak kayıt altına alınmış köklü koltuklar değil, yeni açılmış olanlardır. Dolayısıyla söz konusu nizamname, gedik statüsü verilmiş koltuk meyhanelerinin değil, serbest ticaret anlaşmaları sonrasında açılan yeni koltukların nizam altına alınmasına yöneliktir.¹⁰⁵⁷ Nitekim 1880 yılında, Fatih Caddesi üzerindeki kunduracı dükkânında ve İstavroz Mahallesi’ndeki bakkal dükkânında, “hem nizamına menâfî ve hem de umûr-ı zabita ve ‘adab-ı beldece envâi’ mahzur”a rağmen içki satılmasına bakılırsa, bu tür sorunlar, uzun bir süre devleti meşgul

¹⁰⁵² Nikola ve Abraham adındaki zimmîlerin gediklerini Peşkirici Mahallesi’ne nakletme isteklerinin kabul edilmesiyle ilgili bkz. BOA, **C.BLD.**, 23/1146, (9 Recep 1263/23 Haziran 1847). Mihal’in yanık koltuk meyhanesinin yeniden inşa edilmesi için aldığı ruhsat için bkz. **C.BLD.**, 110/5478, (29 Recep 1268/19 Mayıs 1852).

¹⁰⁵³ BOA, **A.}MKT.NZD.**, 78/63, (4 Şaban 1269/13 Mayıs 1853); **A.}MKT.NZD.**, 84/14, (20 Şevval 1269/27 Temmuz 1853).

¹⁰⁵⁴ BOA, **MVL.**, 162/111, (23 Şaban 1271/11 Mayıs 1855).

¹⁰⁵⁵ Kaynar, a.g.e., s. 100.

¹⁰⁵⁶ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL.**, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹⁰⁵⁷ 1861 yılına ait nizamnamenin gedikli meyhanecilerin şikâyetleri doğrultusunda koltuk meyhanelerini kapatmak amacıyla hazırlandığı iddiası için bkz. Öztürk, a.g.t., s. 49.

etmiştir.¹⁰⁵⁸ Özellikle Rusya tebaasından Sarı Yanni'nin, erzak satmak üzere ruhsat aldığı bakkal dükkânında nizama aykırı olarak içki satması, devleti epey uzun süre uğraştırmıştır.¹⁰⁵⁹

Müslüman mahallelerinde ve kutsiyet ve mahremiyet arz eden mahallerde bu “muhtes” içki mekânları, Müslümanların tepkisini beraberinde getirmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde, bu tür mekânlardan şikâyet eden gedikli meyhanecilerin yanı sıra Müslümanların da olduğu, devletin de gereken adımları atarak rahatsızlık veren koltuk meyhanelerini kapattığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁶⁰ Gerçekten de söz konusu dönemde, sadece Müslüman mahallesinde ve kutsiyet, mahremiyet arz eden mekânlar ile ilgili kural ihlalinde bulunarak açılan koltuk meyhanelerinin kapatılmasıyla ilgili yoğun bir çaba gözlemlenmektedir. Fakat kapatılan bu koltuk meyhanecileri, yüz kırk imzadan oluşan bir dilekçeyle müracaat ederek bir kısmının gedikli olması ya da Almanya ve Yunanistan gibi devletlerin protestoları nedeniyle çok geçmeden tekrar açılmışlardır. Çünkü Osmanlı Devleti, bazı imtiyazlar tanıyarak “kadîmden” gedikli olan esnafını korumaya çalışırken, esas olarak kapitülasyonlardan kaynaklı olarak ecnebî devlet tebaasının da tepkisiyle karşılaşmıştır. Fakat birçoğu da, kapalı kalmıştır. Bu konu, yaklaşık olarak yirmi yıl boyunca devleti meşgul etmiştir.¹⁰⁶¹

Koltuk meyhanelerinin dinî mekânların yakınında faaliyet göstermesi mevzuuyla ilgili mahalle ahalisinin şikâyetlerine konu olması, Hürriyet'in İlânı sonrasında da devam etmiştir.¹⁰⁶² Tüm bu gelişmeler, zamanla koltuk meyhanelerinin sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. İstanbul, Avrupa merkezli bir değişim sürecine girerken, nüfus açısından değişen şartlara da cevap vermiştir. Nitekim artan nüfusun içkiyle ilgili talepleri, gedikli meyhanelerce karşılanamamış, koltuk meyhaneleri de, bu ortamda kendiliğinden kendine yer bulmuştur. Sonuç olarak koltuk meyhaneleri ile ilgili yaşanan tüm bu gelişmelerin, içki tüketimini daha geniş alanlara yayarak bir artış getirmiş olabileceği iddia edilebilir.

3.1.1.3. Ayaklı Meyhaneciler

Meyhaneciler, bu dönemde ayaklı meyhanelerle de rekabet etmişti. Bu meyhanelerin yaptıkları işi, 19. yüzyılın ikinci yarısında yayınlanan nizamnameler doğrultusunda “gezgincilik

¹⁰⁵⁸ BOA, **ŞD.**, 2430/29, (16 Rebiulahir 1297/28 Mart 1880).

¹⁰⁵⁹ Bkz. BOA, **ŞD.**, 1285/39, (21 Ağustos 1299/ 2 Eylül 1883); **DH.MKT.**, 1452/38, (13 Muharrem 1305/1 Ekim 1887); **DH.MKT.**, 1456/49, (2 Safer 1305/20 Ekim 1887); **DH.MKT.**, 1878/98, (11 Rebiulevvel 1309/15 Ekim 1891); **DH.MKT.**, 1906/111, (29 Cemaziyelevvel 1309/15 Ekim 1891).

¹⁰⁶⁰ BOA, **İDH.**, 964/76233, (4 Muharrem 1303/13 Ekim 1885).

¹⁰⁶¹ BOA, **MV.**, 7/18, (10 Rebiulahir 1303/16 Ocak 1886); **DH.MKT.**, 1407/86, (2 Recep 1304/27 Mart 1887); **DH.MKT.**, 1410/44, (12 Recep 1304/6 Nisan 1887); **DH.MKT.**, 1879/115, (15 Rebiulevvel 1309/19 Ekim 1891). **DH.MKT.**, 1987/19, (20 Muharrem 1310/14 Ağustos 1892); **ŞD.**, 761/8, (19 Şevval 1312/17 Mayıs 1894); **DH. MKT.**, 423/25, (9 Ağustos 1311/21 Ağustos 1895); **ŞD.**, 1287/10, (26 Recep 1304/20 Nisan 1887); **ZB.**, 328/149, (30 Teşrinisani 1324/13 Aralık 1908); **DH.MKT.**, 2691/64, (30 Zilkade 1326/24 Aralık 1908); **ZB.**, 378/23, (27 Temmuz 1324/9 Ağustos 1908).

¹⁰⁶² BOA, **ŞD.**, 3075/2, (8 Zilhicce 1328/11 Aralık 1910).

süretiyle müskirât satmak” şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁰⁶³ Bu doğrultuda kaçak olarak faaliyet göstermekte ve devletin de takibine uğramaktaydı.¹⁰⁶⁴

Ayaklı meyhaneciler, devletin 1838 yılı itibariyle serbest ekonomi düzenini benimsemesinden olumsuz etkilenmiştir. 1853’te inhisar usulünün kaldırılmasından iki yıl kadar sonra seyyar olarak faaliyet gösterilebilmesini sağlayan havaî gedikler de kaldırılmıştır.¹⁰⁶⁵ Devlet, bu süreçte meyhanecileri “kadîmden” gedikliler ve “muhtes”, yani yeni açılan meyhane, koltuk ve diğer içki mağazaları şeklinde ikiye ayırarak serbest ticaret düzeninin getirdiği rekabet anlayışında bir nevi korumacı politika izleyerek tepkileri önlemeye çalışmıştır. Ardından da içki tüketimini kontrol altına almak amacıyla “gezginlik” suretiyle içki satışı, 27 Ağustos 1867 tarihinde yayınlanan nizâm-nâmelerle yasaklanmıştır.¹⁰⁶⁶ Bu tedbir, elbette devletin seyyar içki satıcılarından vergi alamamasının yanı sıra gedikli meyhanecilerinin tepkilerinin sonucudur. Nitekim meyhanecilerin bundan sonra da seyyar olarak içki satan kişilere dair şikâyetleri söz konusu olmuştur. Nitekim “bir takım dükkânlarda ve seyyar suretiyle mahallâta müskirât” satışından mağdur olan meyhaneciler, 1894 yılında bir başka arzuhal ile müracaat ederek bu durumun engellenmesini istemişlerdir.¹⁰⁶⁷ Bu tür şikâyetlerin geç tarihlere kadar devam ettiğini gösteren bu arzuhal, aynı zamanda ayaklı meyhanecilerin faaliyetlerinin engellenemediği ve uzun bir süre varlık göstermeyi başarabildiği konusunda da önemli bilgiler sunmaktadır.

3.1.1.4. Punç ve Punççılar

Yenileşme, hem içki hem de tüketilen mekânı açısından *muhtes*, yeni yerler ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de punç ve punç dükkânlarıdır. Punç, Hintçe *pantsh*, Farsça ise, *penç* kelimelerinden gelmekte olup *beş* demektir. Hintliler, bu içkiyi beş ayrı malzemedan hazırladıkları için *pantsh* olarak adlandırmışlardır. Bu haliyle Hindistan’daki hâkimiyet dönemlerinde İngilizler tarafından da kullanılmış ve *punch* şeklinde İngilizceye geçmiştir. Daha sonra farklı punç türleri hazırlayan İngilizler, bu içkinin çeşitli yerlere yayılmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Punç için ana içki malzemesi olarak rom, cin, votka, viski gibi içkiler, yardımcı içki olarak da, her tür likör ve taze sıkılmış meyve suları kullanılmaktadır.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶³ 15 Ağustos 1283 (1867) tarihinde yayınlanan nizâm-nâme için bkz. “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 720.

¹⁰⁶⁴ “Ayaklı Meyhaneler”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Koçu Yayınları, İstanbul, 1960, s. 1425.

¹⁰⁶⁵ Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 33. Havaî gediklerin kaldırılmasının 1861 yılına ait hükümde yer almasıyla ilgili bkz. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 240-241.

¹⁰⁶⁶ “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 720; BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹⁰⁶⁷ BOA, **DH.MKT.**, 212/16, (25 Şaban 1311/3 Mart 1894).

¹⁰⁶⁸ Zat, **Eski İstanbul Barları**, s. 54-56.

İstanbul'daki punççılar, yine İngiltere'nin himâyesi ile Malta ve İyonyalılar tarafından açılmıştır.¹⁰⁶⁹ Birbirinden çok farklı tarihler gösterilse de,¹⁰⁷⁰ ilk olarak 1815 yılında karşımıza çıkan punç esnafı, İstanbul'da öncelikle Galata, Beyoğlu ve Boğaziçi'nin Rumeli taraflarında gediksiz olarak açılmıştır.¹⁰⁷¹ Bu şekilde punç ve punç dükkânları, serbest ticaret düzeni ve elbette yenileşmenin bir ürünü olarak 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un hem içki çeşitlerine ve hem de mekânlarına katılmıştır. Böylelikle meyhaneci esnafı, II. Mahmud döneminden itibaren yeni bir rakip müskirât mekânıyla daha karşı karşıya kalmıştır.¹⁰⁷² 1841 ve 1842 yılına ait havadis jurnalleri, punççı dükkânlarının nerede ve hangi kesime hizmet verdiği dair fikir vermektedir. Galata, Beyoğlu ve Karaköy'de bulunan punççıların müşterileri arasında, Menlik (Bulgaristan) ileri gelenlerinden Ali Ağa, Nemçeli simsâr İstefaki, Sakızlı İstirati ve Petro, Fransalı tüccar Marko, Rusyalı kaptan Dimitri gibi kişiler vardır.¹⁰⁷³

Aslında şekerleme ve punç satan bu dükkânların meyhaneci esnafına rakip, devlet açısından da sorun olması, gediksiz olarak şarap ve rakı da satmaya başlamalarından dolayıdır. Dolayısıyla gedikli meyhaneciler, yenileşme dönemiyle birlikte kendilerine rakip olarak ortaya çıkarak imtiyâz alanlarına giren punççılara karşı da mücadele vermiştir. Bu doğrultuda hem gediksiz faaliyet göstermeleri hem de meyhaneci esnafının şikâyeti, devletin de müdahalesini beraberinde getirmiştir. Devlet, punççıların sadece kendi imtiyaz alanlarına giren punç ve şekerleme gibi ürünler satması, rakı ve şarap gibi içkiler satmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur. Elbette devletin bu tür müdahaleleri, perakende ticaretin yabancı devlet tebaasına açılmadığı dönemde karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁷⁴

3.1.1.5. Bira ve Birahaneçiler

Bira, bozanın “tarihteki gizemli akrabası” ve “atası” şeklinde nitelendirilerek bozaya yakın bir içecek olarak görülmektedir. Bu görüş, biranın tüketildiği birahaneleri de, yine bozahaneler ile ilişkilendirmektedir.¹⁰⁷⁵ Fakat biranın bizatihi kendisi, esas itibariyle yenileşme süreciyle birlikte serbest ticaretin tüketim mallarında çeşitlilik getirmesinin sonucu olarak İstanbul'a girmiştir.

Biranın tüketilen içki çeşitleri arasında yer almasıyla ilgili olarak yaşanan bu süreç, tüketen kişilerin tanımlanmasında da etkili olmuştur. Bira içmek, dönemin temayüllerine uygun şekilde

¹⁰⁶⁹ Steven T. Rosenthal, *The Politics of Dependency: Urban Reform in İstanbul*. Londra, 1980, s. 113-15'den aktaran Geoergeon, “Osmanlılar ve İçiciler:...”, s. 57.

¹⁰⁷⁰ Geoergeon, “Osmanlılar ve İçiciler:...”, s. 57; Meriç, a.g.e., s. 159.

¹⁰⁷¹ BOA, **C.ZB.**, 78/3867, (14 Cemaziyelahir 1230/24 Mayıs 1815).

¹⁰⁷² BOA, **C.BLD.**, 131/6512, (29 Ramazan 1246/13 Mart 1831).

¹⁰⁷³ Kırılı, a.g.e., s. 287, 290, 301 ve 374-375

¹⁰⁷⁴ Sıdkı, a.g.e., s. 17-18.

¹⁰⁷⁵ Ercan Eren, “Bira Yoksa Boza da mı Yok?”, **Toplumsal Tarih**, S. 104, Ağustos 2002, s. 8, 12 ve 14; Turgut Yazıcıoğlu, **Türk Malt ve Bira Sanayii**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1965, s. 5; Robert Mantran, **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 211; Thévenot, a.g.e., s. 69.

alafrangalaşmanın sembolü olarak görülmüştür. Bu şekilde görünmek isteyen kesimin bira içmeye gösterdiği rağbet, beraberinde birahanelerin ortaya çıkışını getirmiştir. Birahaneler de, bira tüketmek isteyen bu “alafranga” kişiler, bira tüketilen birahanelerin de aynı şekilde tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Devletin yaklaşımı da, birahanelerin alafranga mekânlar olma vasfını üstlenmesinde, devam ettirmesinde ve toplum nazarında kabul görmesinde etkili olmuştur. Zira devlet, meyhanelere yasak olan kâğıt oyunlarını, çalışmak için veya müşteri olarak kadın bulundurmak, çalgı çalmak gibi eğlenceleri birahanelere serbest bırakmıştır. Üstelik birahaneler, mevcut içki tüketim mekânları içerisinde daha geç saatlere kadar açık kalabilme serbestisine sahipti. Bunun pratikteki yansıması, bira tüketen müşteri kitlesinin şarap ve rakı tüketen “ayak takımı”na göre “ekâbir-i nâs” olmasıyla ilgiliydi. Yani bira ve birahanelerin “alafrangalaşmanın sembolü” olarak görülmesine, devletin yaklaşımı da katkı sağlamıştır.¹⁰⁷⁶

İstanbul’un alafranga içki mekânları olan birahaneler, ilk olarak sahip olduğu nüfus karakteriyle özdeş bir şekilde bu yaşam biçiminin yoğun bir şekilde yaşandığı Beyoğlu’nda açılmıştır.¹⁰⁷⁷ Duhanî’ye göre İstanbul’un ilk birahanesini açan Alman Bruchs, yanında çalıştırmak üzere Yunanistan’dan garsonlar getirmiştir. Nikoli, Yanni ve Ananiyas adındaki bu garsonların bir süre sonra kendi birahanelerini açmasıyla ilk birahaneler de böylece ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷⁸ Birahaneler, ilk zamanlarda sadece bira tüketilen yerler iken, zamanla pek çok çeşitte içki satılan mekânlar haline gelmiştir. Elbette bira da, sadece birahanelerde satılan içki olmaktan çıkmıştır. Bu süreç, meyhaneleri İstanbul’un geleneksel içki mekânı haline getirirken, birahaneleri de alafranga içki mekânları ve rakip olarak öne çıkarmıştır.

3.1.2. Gedikli Meyhanecilerin Ayakta Kalma Mücadelesi ve Yeni İmtiyazları

Osmanlı Devleti, 1861’den sonra yeni gedikler verilmesini yasaklamasına rağmen, bu meyhaneler gedikli sıfatını taşımaya devam etmiştir. Gedikli meyhaneciler, en azından 19. yüzyılla birlikte yeni rakiplerinin devlet tarafından tescillenmesini kabul etmişler, fakat geleneğin sağladığı dayanağı, yeni rakiplerine karşı sürdürmenin ve yeni imtiyazlar elde etmenin bir yolunu da bulmuşlardır. Dolayısıyla devletin esnaf ve zanaatkarlara olan müdahalesi, “hep olumsuz yönde” olmamıştır.¹⁰⁷⁹ Devlet, 1860’lı yıllarda Islah-ı Sanayi Komisyonu kurmak gibi adımlarla esnaf örgütlerine olan desteğini arttırmıştır.¹⁰⁸⁰ Ayrıca aşağıda görüleceği üzere gedik hakkı, meyhaneciler özelinde de yeni döneme uydurulmakla birlikte 1853 yılı öncesinde bu hakkı elde etmiş olanlar için belli ölçülerde varlığını sürdürmesine imkân tanınmıştır. Söz konusu gelişmeler,

¹⁰⁷⁶ Konuyla ilgili tarafımızdan yapılmış Yüksek Lisans Tezi’ne bakılabilir. Erdinçli, a.g.t., s. 104-133 ve 142.

¹⁰⁷⁷ Çelik Gülersoy, “Beyoğlu’nda Toplumsal Değişme”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı’nın Ortak Yayınıdır, İstanbul, 1994, s. 219.

¹⁰⁷⁸ Said Naum Duhanî, **Beyoğlu’nun Adı Pera İken**, Çev. Nihal Önoğlu, Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları Anılar Dizisi, İstanbul, 1990, s. 84.

¹⁰⁷⁹ Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 67.

¹⁰⁸⁰ Genç, a.g.e., s. 305.

gedikli meyhanecilerin zarara uğramasına yol açarak mağduriyet iddiasıyla gedik haklarından doğan imtiyazlarının sağlanması, koltuklardan nizâma aykırı olarak açılanların kapatılması ve vergi borçlarında ödeme kolaylığı sunulması gibi konularda çeşitli müracaatlarda bulunmalarını beraberinde getirmiştir.

Meyhanecilerin şikâyetleri, 1861'e kadarki süreçte gediklerin bir mahalden diğerine nakledilmemesi, yeni gedik hakkı verilmemesi ve *kadîm* olan, köklü olan meyhanelerin yakınına ve civarına başka bir meyhane açılmasına izin verilmemesi, ödedikleri vergi miktarında indirim, tamamen silme ve taksitlendirme şeklinde çözülmekteydi. Bu dönemden sonra ise, *kadîmden* şeklinde nitelenerek bazı imtiyazlara sahip olmuşlardır. Daha sonraki süreçte meyhaneciler, bu kez de kendilerine tanınan hakların daha da iyileştirilmesi için yine çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Meyhanecilerin esas olarak ne zaman açılacağı değil, ne kadar açık kalacağı, devletin önemseydiği, meyhanecilerin de müracaatta bulunarak sınırları zorladığı konuların başında gelmekteydi. Bu arzuhaller de, anlaşıldığı kadarıyla “İstanbul ciheti meygedeci esnâfi cem‘iyeti” örneğinde olduğu gibi yine bölge bazında talepler içeriyordu.¹⁰⁸¹ Meyhaneciler, meyhanelerinin kira miktarına göre alınan bey‘iye rüsûmu konusunda da haklarını aramak için müracaatta bulunabilmekteydi. Bu hususta Düyûn-ı ‘Umûmiye İdaresi ile anlaşmazlık yaşayan “‘umûm meyhaneci esnâfi”, “yüz elliden mütecâviz meyhaneci esnafı”nın imzalarının bulunduğu epey uzun bir arzuhal ile sorunlarının çözülmesi talebinde bulunmuştu.¹⁰⁸²

Gedikli meyhanelerin sayı hususunda sahip oldukları tekel hakkı, hem Osmanlı tebaası hem de serbest ticaret ile birlikte ecnebilere karşı olası bir rekabette çıkarlarını koruma konusunda devletin korumacı yaklaşımını sağlamıştır. Dolayısıyla meyhaneciler, gedik uygulamasıyla birlikte önce sayı sınırlamasına riayet edilmesini, inhisar usulünün kaldırılarak serbest ticarete geçilmesiyle birlikte ise hem Osmanlı tebaası hem de ecnebilere karşı haklarını korumak için sık sık girişimlerde bulunmuş, meyhaneci gediklerinin bir nizam altına alınmasını sağlamaya çalışmışlardır. Bu girişimler, sayı sınırlamasına uymayan veya kendi meyhanelerinin yakınında açılan koltuk, ayaklı, gediksiz meyhaneler ile birahaneler gibi rakiplerine karşı belli kazanımlar elde etmelerini sağlamıştır. Kadîmden gedikli meyhaneciler, serbest ticaret uygulamasıyla birlikte ortaya çıkan yeni müskirât satılan mekânlarla dükkân sayısı hususundaki imtiyâzlarını kaybetse de, bu kez de, devlet nazarındaki köklü ve itibarlı konumları nedeniyle sadece kendilerine tanınan vergi ve kapanış saatleri konusundaki imtiyazlarla yine bir sayı tekelinde elde etmiştir.

Gedikli meyhaneciler, meyhanecilik mesleğinde görülmeye başlayan ecnebilere karşı mücadele etmiştir. Yabancılar, serbest ticaret anlaşmasıyla birlikte mal ihraç ve ithal etmenin yanı sıra perakende ticarete yer almak gibi faaliyetlerde de görülmeye başlamıştır. Artık İngilizler,

¹⁰⁸¹ BOA, **DH.MKT.**, 1615/120, (12 Şaban 1306/13 Nisan 1889); **ŞD.**, 2933/29, (20 Mart 1306/1 Nisan 1890); **ŞD.**, 1287/22, (8 Cemaziyelahir 1306/9 Şubat 1889).

¹⁰⁸² BOA, **ŞD.**, 2921/54, (17 Kanunuevvel 1302/29 Aralık 1886).

şarap getirip toptan ticaretini yapmakla yetinmeyerek meyhaneler açarak perakende bir şekilde satabilecek, meyhaneci olabilecekti. Osmanlı Devleti, anlaşmanın İngilizcesinde yer alan ibarenin sehven yazılmış olduğundan hareketle sorunu düzeltmek için İngiliz elçisi Lord Stratford Canning ile çeşitli teşebbüslerde bulunmuş olsa da, olumlu bir sonuç elde edememiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, 1846'da Rusya ile yapılan anlaşmanın bu konudaki maddelerinde bir kısıtlama getirmiştir. Buna göre esnaf ve sanatkârlık, en azından bu evrede Rus tebaasına tanınmamıştır. Ruslar, kıyve ve kadeh ile değil, fiçı ve damacana ile toptan bir şekilde içki ticareti yapabilecektir. Bu maddeler, 1838 anlaşmasına dayanarak meyhaneler açan İngiltere tebaası tüccarın telaşlanmasına yol açmıştı. Zira bu tüccarlar, ödemeleri gereken vergiler bakımından Osmanlı esnafından daha imtiyazlı bir konumda bulunmakta ve daha ucuza içki satabilmekteydi. Bu noktada loncalar, kendilerinin uğradığı bu haksızlığın giderilmesi için müracaatta bulunmuştu. Osmanlı Devleti de, İngiliz tabiiyetindeki tüccarın perakende içki satışını yasaklayarak açtıkları meyhaneleri kapatmıştır. Fakat bu konuda başarılı olunamamış, cami gibi kutsiyet arz eden mekânların yakınlarında bile usulsüz bir şekilde meyhaneler açılabilmiştir.¹⁰⁸³ Daha sonra pek çok yabancı devlet tebaası, İngilizlere tanınan ayrıcalıktan faydalanmıştır.

Gerçekten de ticaret anlaşmasının sınırları, ilk zamanlarda net olarak çizilememiştir. Nitekim 1840 yılına ait bir arşiv belgesinden izlenebildiğine göre yabancılar, içkileri meyhaneciler gibi kadeh ve dirhem ile değil, gerekli vergiyi ödemek kaydıyla potkal, damacana ve fiçı ile satabilirlerdi.¹⁰⁸⁴ Buna rağmen yabancı devlet tebaası, dükkân ve mağazalar açarak nizama aykırı bir şekilde kadehle içki satmaya da başlamıştır. Meyhaneciler de, ilgili makamlara başvurup haklarını arayarak 1838 serbest ticaret anlaşmasını takip eden bu ilk yıllarda gedik haklarından doğan tekel imtiyazını sürdürmeye çalışmıştır. Nitekim meyhaneci esnafı, yabancı devlet tebaasının dükkân ve mağaza açarak kadeh ile içki satmalarının “perişan” olmalarına neden olacağı gerekçesiyle 1844 yılında şikâyetçi olmuştur. Meyhanecilerin tekel haklarını sürdürme mücadelesinde devletin de yadsınamaz derecede önemli bir rolü vardır. Nitekim Osmanlı Devleti, meyhanecilerin söz konusu şikâyetlerini değerlendirerek zimmîler ile yabancı devlet tebaasının Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de meyhanelerden başka mekânlarda kadeh ile içki satmasını engellemeleri konusunda Serasker Paşa, Tophane-i Amire Müşiri Paşa, Zecriye Muhassılı gibi makamları, özelde de Reşid Paşa ile Âli Paşa'yı uyarmıştır. Devlet, özellikle yabancı devlet tebaasının dükkân ve mağazalar açarak kadeh ile içki satmasını, meyhaneci esnafının imtiyazlarına aykırı olarak değerlendirmekteydi. Üstelik bu şekilde bir ihlal, hem meyhanecilerin hem de hazinenin zarar görmesine yol açmaktaydı. 1844'te görüldüğü gibi devlet, bu kapsamda sefaretleri de uyarmaktaydı.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸³ Kütükoğlu, a.g.e., s. 195-197, 226-229 ve 242.

¹⁰⁸⁴ BOA, C.HR., 86/4295, (29 Zilhicce 1255/4 Mart 1840).

¹⁰⁸⁵ BOA, C.ML., 256/10533, (7 Safer 1260/27 Şubat 1844); C.ZB., 12/555, 12 Rebiulahir 1260/1 Mayıs 1844).

Yaklaşık bir yıl kadar sonra da, ecnebî devlet tebaasının yine dükkân ve sokak aralarında, “şurada burada” meyhaneler gibi kadeh ile içki satamamaları kuralı devam etmektedir. Yabancılar, bu kuralı ihlal etmeleri halinde, gerekli muamelenin yapılması için bağlı buldukları devletin sefaretine haber verilmeliydi. Fakat bu sırada toptan surette içki satmalarının ticaret anlaşmasına aykırı bir şekilde engellenmemesi gerektiği de, Zaptiye Müşiri’nin dikkatine sunulmuştur.¹⁰⁸⁶ Bu doğrultuda gedikli meyhaneciler, koltuk meyhanelerinin sayılarındaki hızlı artışın ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar ile ilgili olarak devletin muhafazakâr yaklaşımını talep etmiştir. Gedikli meyhanecilerin istekleriyle devletin muhafazakâr yaklaşımda bulunması ile ilgili 1846 yılına ait bir örnek, “kadîm” olan bir gedikli meyhanenin yakınına başka bir meyhanenin açılmasını yasaklayarak söz konusu hak ihlalini önleme girişimidir. Nitekim Üsküdar Selamsız’da meyhanecilik yapan Yanni, Keleşoğlu Koltuğu adındaki bir meyhanenin kendi meyhanesinin yakınına nakledilme girişimine, nizama aykırı olması ve kendisinin fazlasıyla haksızlığa maruz kalıp zarara uğrayacağı gerekçesiyle itiraz etmiştir. Üstelik Serube’nin meyhanesini nakletmek istediği arsa, “câdde ve mu‘teber mahalde” bulunmaktaydı. Böyle bir nakil işlemi, gedik nakli ile ilgili kurala da aykırıydı. Yanni, benzer bir ihlal ile karşılaşılmasını kendi ve meslektaşlarının çıkarları açısından önemseyen diğer meyhaneci esnafının desteğini de alarak hakkını korumayı başarmıştır.¹⁰⁸⁷

Ecnebîlerin usulsüz bir şekilde meyhanecilik yapımlarıyla ilgili olarak uyarılan sefaretlerden biri olan Fransa Sefareti, diğer sefaretlerin karşı çıktığı nizamname gereği olan hususları kabul ederek kendi tebaasını bilgilendirmek için Haziran 1848’de bir ilâmnâme yayınlamıştır. Diğer sefaretlere de örnek olacağı düşünülen bu ilâmnâme, devleti de fazlasıyla memnun etmiştir.¹⁰⁸⁸ Gerçekten Temmuz 1848’de İngiliz Sefareti, bu konuda nasıl faaliyet göstereceği konusunda kendi tebaasını bilgilendiren ayrıntılı bir talimatnâme yayınlamıştır. Stratford Canning kaleminden çıkan bu talimatnâmenin ikinci maddesi, kendi tebaasının sadece kıyye ve şişe dışında “tarz-ı âher ile” içki satamayacağını ilan etmektedir. Üçüncü maddesi ise, bir önceki kuralı destekleyici olarak içki içmekte kullanılan kadeh veya diğer ölçülerin dükkânda bulunmasının suç sayılacağını beyan etmektedir. Hem Fransa hem de İngiltere Sefareti’nin bu adımları, diğer sefaretler üzerinde uyarıcı bir etki gösterecek olması nedeniyle de Osmanlı Devleti’ni fazlasıyla memnun etmiştir.¹⁰⁸⁹

Hem Fransa hem de İngiltere Sefareti’nin kabul edip kendi tebaasına yönelik hazırladığı talimatnâmeler, Osmanlı Devleti’nin elini güçlendirmiş olsa da, usulsüzlüklerin önlenmesini sağlayamamıştır.¹⁰⁹⁰ Meyhaneci esnafı, 1851’de arzuhaller ile müracaatta bulunarak yabancı devlet tebaasının nizamnameye aykırı davranıp kadeh ile içki satmasından kaynaklı olarak maddî sorunlar

¹⁰⁸⁶ BOA, A.}MKT., 19/48, (29 Zilhicce 1260/ 9 Ocak 1845).

¹⁰⁸⁷ BOA, C.BLD., 81/4001, (27 Rebiulevvel 1262/25 Mart 1846).

¹⁰⁸⁸ BOA, İ.HR., 46/2177, (22 Recep 1264/24 Haziran 1848).

¹⁰⁸⁹ BOA, İ.HR., 46/2210, (4 Ramazan 1264/6 Temmuz 1848).

¹⁰⁹⁰ Bu konuda meyhane kiralayıp işletmek için girişimlerde bulunan pek çok örnek bulunabilir. Beşiktaş Sinanpaşa-yı Atik Mahallesi’nde yaşanan bir örnek için bkz. BOA, A.}MKT.NZD., 36/61, (12 Şaban 1267/12 Haziran 1851).

yaşadıklarını, “perişan” bir durumda olup vergilerini de ödeyemediklerini dile getirmiştir.¹⁰⁹¹ Gedikli meyhaneci esnafı, mutasarrıf oldukları meyhanelerinin etrafında açılmış olan koltuk meyhanesinden rahatsızlıklarını ve bunların kapatılması talebini, ellerinde mevcut olan *ilâm mûcebince* yapmaktaydı.¹⁰⁹² 1852’de bu hususta nizamname hükümlerini uygulamak, ihlal edenleri de cezalandırmak amacıyla bir memur görevlendirilmesine karar verilmiştir. Aylık iki bin kuruş maaş alacak bu memur, her ay değiştirilecekti. Memur, gerçekleştireceği teftişlerde nizama aykırı faaliyet gösterdiğini tespit ettiği dükkânları kapatacak, sonrasında da Zaptiye Nezareti’nde kendisine tahsis edilecek özel bir mahalde ikamet ederek gizli ve açık denetimler gerçekleştirecekti.¹⁰⁹³

Yabancı devlet tebaasının dükkân, mağaza ve “ötede berüde koltuklar” açarak meyhaneciler gibi kadeh ile içki satmalarının konu edildiği 1853 tarihli bir arşiv belgesi, koltuk adıyla açılarak kendilerine rakip olan meslektaşlarının nasıl faaliyet gösterdiklerine dair bir fikir vermektedir. Buna göre yabancı devlet tebaasının meyhanecilerin imtiyaz alanını ihlal etmesi, “bayâğı meyhaneci esnâfi misüllü dest-gâh ve iskemle vaz’ iderek ufak ölçüler ve kadeh ile müskirât satmakta” ifadesiyle anlatılmıştır. Ecebîlerin bu şekilde içki satışı, bir yandan asayişin ihlal edilmesini diğer yandan da meyhanecilerin şikâyetlerine yol açmaktaydı. Bu doğrultuda Zaptiye Meclisi azasından görevlendirilen memurun işlerini kolaylaştırmak ve kendisine yardım etmek için muteber sefaretlerden de bir memur görevlendirilmesine karar verilmişti.¹⁰⁹⁴ Bu kayıtlar, bir kaç bakımdan önemli bilgiler içermektedir. Bir kere meyhaneci esnafının buradaki rahatsızlığı, koltuk meyhanelerinin kendisi değildir. Çünkü koltuk meyhaneleri de, zamanla gedikli adını almış, vergiye bağlanmış ve sayıları sınırlanmıştır. Dolayısıyla yenileşmeyle birlikte gelen serbest ticaret düzeni sürecinde gedikli ifadesi, imtiyazlı meyhaneci esnafının bütününe kapsamaktaydı. Burada esas sorun, dükkânlarının yakınlarında açılmış olanlar ve bu sayı sınırlamasına riayet etmeyen gediksiz koltuk meyhaneleri ile ilgilidir. İkincisi, gedikli meyhanecilerin yakınında ve etrafında, bir koltuk meyhanesinin açılmayacağına dair isteklerini ellerinde bulunan bir karara dayanmasıdır.

Ecebîlerin de meyhanecilik mesleğini yapabilmesi, içki mekânı açarak işletebilmesi, gedikli meyhanecileri maddî açıdan oldukça zor durumda bırakmış ve bu doğrultuda eski imtiyazlarının devam ettirebilmek, hiç olmazsa yenilerini elde edebilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Genel olarak içki dükkânlarının ecebîlerce gediksiz olarak açılması meselesi, meyhaneci esnafının da itirazını ve uyarılarını harekete geçirmesiyle devleti çok uzun süre meşgul etmiştir.¹⁰⁹⁵ Devlet, 1851’de geçici olarak gedikli meyhanecilerin maktûen ödedikleri *mâhiyenin* miktarını indirmiş ve

¹⁰⁹¹ BOA, **MVL**, 108/42, 15 Muharrem 1268/10 Kasım 1851).

¹⁰⁹² BOA, **A.}MKT.DV.**,44/93, (3 Muharrem 1268/28 Ekim 1851).

¹⁰⁹³ BOA, **A.}MKT.MVL.**, 58/67, (26 Safer 1269/9 Aralık 1852).

¹⁰⁹⁴ BOA, **HR.MKT.**, 62/85, (7 Rebiulahir 1269/18 Ocak 1853).

¹⁰⁹⁵ Bu konuda tekeli sağlayan düzenlemenin 1861’de kaldırılmasına rağmen, gedikli meyhanecilerin 1880 yılında ecebîler tarafından açılan gediksiz içki dükkânlarının kapatılmasını talep edebilmeleri ilginçtir. Bkz. BOA, **ŞD.**, 2898/13, (13 Rebiulevvel 1297/24 Şubat 1880).

ertelemiştir.¹⁰⁹⁶ Burada dile getirilen sorun, ecnebî devlet tebaası ve zimmîlerin her köşe başında ve mahalle arasında dükkân açarak meyhaneler gibi kadeh ile alenen içki satmalarıydı. Zira bu durum, gedikli meyhaneci esnafının maddî açıdan zarara uğramalarına, dolayısıyla da esnaf olarak geçmişten beri nizâm gereğince vaktinde ödedikleri vergiler ve âidâtların ödenememesine neden olmaktaydı. Dolayısıyla Bilâd-ı Selâse'deki meyhaneci esnafı, kendilerine tanınan imtiyazların ihlal edildiği gerekçesiyle yetkili makamlara arzuhal ile başvurarak haksızlıkların giderilmesini istemişlerdir. Ama bu soruna kesin bir çözüm üretilenmiş, gedikli meyhaneci esnafı da, *medyun*, *perişan* ve borçlarını ödemekten *aciz* bir durumda kalmıştır.¹⁰⁹⁷

Esas olarak gedikli meyhaneci esnafının bir sorunu gibi görünse de, vergi alınmadığı ve *kadîmden* gedikli olan bir esnafının mağduriyeti söz konusu olduğu için devlet de konuyla ilgilenmekteydi. Bunu fark etmiş olan devlet, dört yıl kadar önce sefaretlerin de onayıyla hazırlanmış olan nizâmname'nin 1852 yılında uygulamaya konmasına karar vermiştir. Bunun için ise, hem Zaptiye Nezâreti'nden hem de sefaretlerden tayin edilecek bir memur, nizâmnameye aykırı faaliyet gösteren yerleri tespit edip kapatılmasını sağlayacaktı. Bu memurlar, maaşa bağlanarak gizli ve açık olarak sürekli görev yapacak ve nizâma aykırı olarak açılan mekânlar olması halinde kapatılmasından sorumlu olacaktı.¹⁰⁹⁸ Üstelik ecnebî tebaanın bu şekilde başka bir iş koluna ait dükkânı kiralayıp tezgâh ve iskemle koyarak küçük ölçüler ve kadeh ile içki satması, meyhanecilerin itirazına sebebiyet verdiği gibi asayiş ve düzeni de ihlal etmektedir.¹⁰⁹⁹ Dolayısıyla sözü edilen tedbir, 1855'te uygulamaya konmuştur. Düvel-i mütehâbbe sefaretlerinin belirlediği memurlara Zaptiye Nezâreti'nden de beş yüz kuruş maaş tahsisıyla Ömer Ağa tayin edilmiştir. Eğer görevini layıkıyla yerine getiremezse, aldığı maaş kesilecekti.¹¹⁰⁰

Aynı dönemde meyhaneciler, İlya adında bir ecnebînin Balıkpazarı'nda açtığı bir meyhaneyi kapatırmak için 1855 yılında da arzuhaller verebilmekteydi.¹¹⁰¹ Gerekçesi belirtilmese de, aynı döneme rastlaması nedeniyle bazı koltuk meyhanelerinin çeşitli sebeplerle kapatıldığı görülmektedir.¹¹⁰² Ölüm nedeniyle boşalan bir meyhane gediği, bu konudaki bir başka örnektir. Gedik, öncelikle yasal vârislerine devredilse de, ardından sorunlara, bölge halkının da rahatsızlığına yol açmıştır. Sorunun meyhaneci esnafını ilgilendiren boyutu, bu aşamada meyhane gediğinin satılmasına ve meyhanenin de başka bir mahalle nakledilmesine karar verilmesinden sonra başlamıştır. Zira meyhanenin nakledileceği Tavukpazarı'ndaki Küçük Han, nam-ı diğer Küçük Taş Han'da bulunan gedikli meyhaneci esnafı, kendi çıkarlarının zedeleneceği endişesiyle

¹⁰⁹⁶ BOA, A.}AMD., 28/40, (29 Safer 1267/3 Ocak 1851).

¹⁰⁹⁷ BOA, MVL., 108/19, (8 Muharrem 1268/3 Kasım 1851);-MVL, 108/42, (15 Muharrem 1268/10 Kasım 1851).

¹⁰⁹⁸ BOA, A.}MKT.MVL., 58/67, (26 Safer 1269/9 Aralık 1852).

¹⁰⁹⁹ BOA, HR. MKT., 62/85, (7 Rebiulahir 1269/18 Ocak 1853).

¹¹⁰⁰ BOA, İ.MVL., 325/13886, (17 Cemaziyelevvel 1271/5 Şubat 1855).

¹¹⁰¹ BOA, HR.MKT., 114/90, 9 Zilkade 1271/24 Temmuz 1855). Bu talebin nasıl sonuçlandırıldığı bilinmemektedir. Fakat eğer meyhanecilerin bu talebi, kendi imtiyaz alanlarının ihlal edildiği gerekçesi taşıyorsa, söz konusu gelişmelerden dolayı kendi lehlerinde sonuçlandırılmamış olmasını düşünmek daha mantıklıdır.

¹¹⁰² Bazı örnekler için bkz. BOA, A} MKT. NZD., 131/60, (19 Cemaziyelevvel 1271/7 Şubat 1855); A.}MKT.NZD., 191/36, (28 Zilhicce 1272/30 Ağustos 1856); HR.MKT., 271/36, (28 Cemaziyelevvel 1275/3 Ocak 1859).

bu nakil işlemine karşı çıkmıştır. 1850’de başlayıp oldukça uzun bir süre devleti meşgul ede bu olay, anlaşıldığı kadarıyla 1854’te meyhaneci esnafının soruna yol açan gedik’in sahiplerinin *hüsn-i rızasıyla* satılmasını sağlamalarıyla lehlerinde olacak şekilde çözülmüştür.¹¹⁰³

Gedikli meyhaneciler, çok geçmeden “koltuklar güşâdıyla müskirâtın şurada burada fûrûht olmasından dolayı” Maliye Nezâreti’ne ödemeleri gereken vergilerini ödeyemediklerini, bu hususta külliyetli miktar vergi borçlarının biriktiğini dile getirerek hem Maliye’nin vergi kaybının hem de kendi mağduriyetlerinin önlenmesi için bu soruna bir çözüm bulunmasını ya da birikmiş ödemeleri için af talep etmişlerdir. Bunun üzerine vekiller, bir kere de Meclis-i Muhasebe’ye davet edilerek beyan edecekleri görüşlere göre hareket edilmesine karar verilmiştir.¹¹⁰⁴ Bir süre sonra gedikli meyhaneciler, “mugâyir-i nizâm ba’zı mahallerde koltuk güşâdıyla müskirât” satılmasının kendilerini zarara soktuğunu ifade ederek bu yüzden biriken borçlarının taksite bağlanmasını talep etmişlerdir.¹¹⁰⁵

Gedikli meyhanecilerin sözü edilen talepleri, kabul görmüş, ama bunun için bir düzenlemeye ihtiyaç duyulması nedeniyle hemen uygulamaya konulamamıştır.¹¹⁰⁶ Devlet, bu şekilde şikâyetleri önleyerek meyhaneci esnafının ödemesi gereken borçlarını tahsil etmeyi hedeflemiştir.¹¹⁰⁷ 1858’de Babîâlî tarafından onaylanan husus, görüşü alınmak üzere bir kere de Zaptiye Müşirliği’ne havale edilmiştir.¹¹⁰⁸ Bunun üzerine gedikli meyhaneci esnafı, bu düzenlemenin yürürlüğe girmesinin bir hayli zaman alacağından, bütün gedikli meyhanecilerin bu borçtan dolayı sıkıntı yaşadığından, hatta çoğunun hapisanelerde çürüdüğünden yakınıp meselenin Ticaret Nezâreti’ne havale edilerek ya da özel bir komisyon oluşturularak bir an önce çözülmesini isteyen pek çok müracaatta bulunmuştur. 1861’de ise, konunun görüşülüp karara bağlanmak üzere çeşitli makamlara havale edildiği görülmektedir.¹¹⁰⁹

1853 yılı itibarıyla gedik hakkının ihtiva ettiği tekel imtiyazının kaldırılması, meyhanecileri de etkilemiştir. Yukarıda başta ruhsatsız bir şekilde faaliyet göstermek olmak üzere çeşitli sebeplerle kapatılan koltuk meyhanelerine rağmen, 1856 yılına ait bir örnekte artık sorun, meyhanenin bir İngiliz tarafından işletilmesi değildir. Meyhanecinin, mevcut olan ocağına ek olarak bir de rakı damıtmak için ocak ilave etmesi ve Kırım Savaşı esnasında İngiliz ordusunu kendi meyhanesine çekmek için kullandığı alamettir.¹¹¹⁰ Dolayısıyla 9 Mart 1858 tarihli bir

¹¹⁰³ BOA, **MVL**, 325/75, (9 Zilkade 1266/16 Eylül 1850); **C..ML.**, 481/19648, (22 Zilhicce 1267/18 Ekim 1851); **HR.MKT.**, 48/96, (18 Zilkade 1268/3 Eylül 1852); **HR.MKT.**, 56/94, (7 Cemaziyelevvel 1269/16 Şubat 1853); **A.}MKT.NZD.**, 61/51, (5 Muharrem 1269/19 Ekim 1852); **A.}MKT.NZD.**, 86/82, (13 Zilkade 1269/18 Ağustos 1853); **A.}MKT.NZD.**, 87/99, (23 Zilkade 1269/28 Ağustos 1853); **HR.MKT.**, 97/53, (8 Rebiulahir 1271/29 Aralık 1854).

¹¹⁰⁴ BOA, **A.}MKT.NZD.**, 170/30, (27 Safer 1272/8 Kasım 1855).

¹¹⁰⁵ BOA, **A.}MKT.NZD.**, 128/38, (28 Rebiulahir 1271/18 Ocak 1855).

¹¹⁰⁶ BOA, **A.}MKT.NZD.**, 162/94, (H. 1271/1854-1855).

¹¹⁰⁷ BOA, **A.}AMD.**, 86/50, (1274/1857-1858).

¹¹⁰⁸ BOA, **HR.MKT.**, 257/88, (14 Safer 1275/23 Eylül 1858).

¹¹⁰⁹ BOA, **MVL.**, 369/122, (2 Zilhicce 1277/11 Haziran 1861).

¹¹¹⁰ BOA, **HR.TO.**, 222/41, (10 Şubat 1856).

nizamnâme, artık İngiltere Devleti tebaasının hangi şartlarda meyhane açabileceğini göstermesi açısından meyhanecilerin bu yöndeki çabalarının sonuçsuz kaldığını resmî olarak da teyit etmektedir. Burada meyhaneciler gibi kadeh veya ufak ölçülerle içki satamayacaklarına dair herhangi bir madde bulunmamaktadır.¹¹¹¹ Nitekim Osmanlı Devleti'nin 1861 yılında yayınladığı nizamnamede, zimmîlerin tekelinde olan meyhanecilik mesleğinin yabancı devlet tebaasına da açıldığı görülebilmektedir. Bu nizamnamenin birinci maddesinde yer alan “Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse ve Boğaziçi taraflarında her nerede olur ise olsun her kim kadeh ve kıyye ile müskirât fûrûht idecek olur ise...” ifadesi, meyhaneciliğin oldukça geniş bir kesime açıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Nizamnamenin sekizinci maddesi ise, “Gerek yerli ve gerek ecnebî bir kimse müskirât yeri açmak istedikte...” ifadesi ile artık yabancı devlet tebaasının da meyhanecilik yapabileceğini göstermektedir.¹¹¹²

1862 yılına ait bir diğer belgede de sözü edilen bu nizamnameye atıfta bulunularak artık Osmanlı Devleti tebaası ile yabancı devlet tebaasının kadeh ve kıyye ile içki satma konusunda aynı hükümleri tabi olduğu vurgulanmaktadır.¹¹¹³ Üstelik bu sorunlar, artık sadece bir esnaf grubuna tanınan imtiyaz sorunu olmaktan çıkmış, aynı zamanda içki satan mekânların mevcut kurallara uymalarını ve asayişî sağlama kaygısına da dönüşmüştü. Bu dönemden sonra ecnebîler, Osmanlı Devleti'nin ilgili makamlarını, meyhanecilerin imtiyaz alanlarını ihlal ettikleri için değil, çeşitli meslekî ihlallerde ve asayişî tehdit eden eylemlerde buldukları için meşgul etmiştir.¹¹¹⁴ Bu şekilde Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'nin birçok yerinde yüzden fazla sayıda açılan ruhsatsız meyhaneden bir kısmı kapatılmıştır.

Devlet ise, punç esnafını, sadece punç ve şekerleme satması yönünde uyarmıştır.¹¹¹⁵ Yaklaşık on beş sene kadar sonra Galata'da kırk bir ve Boğaziçi'nin Rumeli tarafında on dört adet olmak üzere açılan toplam elli beş punççı dükkânı, gediklerine uygun bir şekilde yalnızca şekerleme, punç ve benzer şeyler satmaları konusunda uyarılmıştır. Bunların dışında şarap ve rakı gibi içkiler satmaları ise, yasaklanmıştır.¹¹¹⁶

1850 yılında da yine aynı şikâyeti dile getirildiğinde punççı ve şekerlemeci esnafının sayısının altmış bir adet ile sınırlandırılması ve meyhaneci esnafının mağduriyetlerinin önlenmeye karar verilmiştir. Gedikli meyhanecilerin bu tür punççıların kapatılması talebinin en önemli gerekçesi, elbette maddî çıkarlarıyla ilgiliydi. Meyhaneci esnafı, kendi imtiyâzlarında bulunan

¹¹¹¹ BOA, **HR.TO.**, 230/31, 09 Mart 1858.

¹¹¹² BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹¹¹³ BOA, **A.}MKT.NZD.**, 426/91, (26 Zilhicce 1278/24 Haziran 1862).

¹¹¹⁴ Bir kaç örnek için bkz., BOA, **ŞD.**, 2430/29, (16 Rebiulahir 1297/28 Mart 1880); **ŞD.**, 1287/5, (14 Muharrem 1303/23 Ekim 1885); **DH.MKT.**, 1758/31, (9 Muharrem 1308/25 Ağustos 1890); **DH.MKT.**, 1906/111, (29 Cemaziyelevvel 1309/15 Ekim 1891); **DH.MKT.**, 2132/48, (25 Cemaziyelahir 1316/10 Kasım 1898).

¹¹¹⁵ BOA, **C.ZB.**, 78/3867, (14 Cemaziyelahir 1230/24 Mayıs 1815).

¹¹¹⁶ BOA, **C.BLD.**, 131/6512, (29 Ramazan 1246/13 Mart 1831).

içkilerin punççı ve şekerlemeci dükkânlarında satılmasından dolayı ticaretlerinin sekteye uğradığı ve maddî açıdan zarar ettiklerini dile getirerek Zecriye Sandığı'na ödedikleri verginin iki bin kûsur kuruşunun affını, geri kalan kısmın da taksite bağlanmasını talep etmiştir. Bu doğrultuda devlet, 1850 yılında kadîm esnafının mağdur olmaması için punççı ve şekerlemeci esnafının sayısının altmış bir adet ile sınırlandırılması ve meyhaneci esnafının mağduriyetlerinin önlenmesine karar verilmiştir. Aynı zamanda hazinenin de kayba uğramamasını önlemek amacıyla verginin mevcut kazançları üzerinden alınması için Maliye Nazırı'na talimat vermiştir.¹¹¹⁷

1861 yılında yayınlanan nizâmname ise, koltuk meyhaneler, birahaneler ve diğer içki satılan mekânlar gibi punççı esnafını da ruhsat tezkeresi almaları ve vergilerini ödemeleri kaydıyla yasal olarak kadeh ve kıyye ile müskirât satan mekânlardan biri olarak tanımıştır.¹¹¹⁸ Hatta artık punç dükkânında doğrudan içki satmak üzere resmen ruhsat talebinde bulunulabilmekteydi. Bu talepler, kadeh ve kıyye ile içki satışını düzenleyen nizâmnameye aykırı bir durum olmadığı takdirde de onaylanmaktaydı.¹¹¹⁹ Ayrıca denetimsizlik nedeniyle dükkânlarının iç kısımda ayrı odalar inşa ederek “anberiyeye, ark, boniç ve rom denilen şeker ruhu gibi şeyler” ile hazırladıkları içkiler satmaları, punççuları çeşitli kavga, kumar ve fuhuş gibi uygunsuzlukların yaşandığı yerler haline getirmiştir. Birbirini tetikleyen olaylara yol açan bu durum, devlet, toplum ve meyhaneciler aleyhinde sonuçlar ortaya çıkarınca, punççuların bu tür faaliyetleri de yasaklanmıştır.¹¹²⁰

Koltuk meyhanelerinin sayısındaki artış ile punççı ve birahaneler gibi “muhtes” yeni müskirât mekânlarının açılmasının gedikli meyhaneci esnafının mağduriyetine yol açması, temelde serbest ticaretin meyhanecilerin itibar kaybına yol açması ile ilgiliydi. Gedikli meyhaneciler, bu hususu da gündeme getirerek sorunlarına bir çözüm bulunmasını istemişlerdir. Zira yenileşmeyle birlikte benimsenen serbest ticaret düzeni, gedikli meyhanecilerin “imtiyâzat-ı kadîmeleri”ni yürürlükten kaldırmıştı. Dolayısıyla gedikli meyhaneciler de, ya ödedikleri vergiden muaf tutulmaları ya da eski imtiyazlarının aynı şekilde korunması talebinde bulunmuşlardır. Serbest ticaret düzeni ile imtiyazların kaldırılması ve meyhaneci esnafının eski düzene dayanan haklarını elde etme mücadelesi, son aşamada kadeh ve kıyye ile müskirât satışının yeniden düzenlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda devlet, Dersa'adet, Bilâd-ı Selâse ve Boğaziçi'nde kadeh ve kıyye ile içki satışını 10 Nisan 1861 tarihinde düzenlemiştir. Bu nizâmname, sadece meyhaneci esnafına ait olan müskirât satış imtiyâzını kaldırarak diğer hususlarla birlikte ruhsat tezkeresi alıp vergi veren zimmî olsun ecebî olsun bütün gayrimüslimlere serbest hale getirmiştir. Fakat kadîmden gedikli olan meyhaneci esnafının taleplerinin karşılığı olarak koruyucu bazı düzenlemeler içermektedir. Bunlardan en önemlisi, ruhsatiye vergisi olarak içki satılan mekânın yıllık kira değeri üzerinden alınan yüzde on beş

¹¹¹⁷ BOA, A.}AMD., 23/45, (29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850).

¹¹¹⁸ BOA, İ.MMS., 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); MVL, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹¹¹⁹ BOA, DH.MKT., 1783/13, (7 Rebiulahir 1308/20 Kasım 1890).

¹¹²⁰ Çokuğraş, a.g.e., s. 161.

oranındaki vergide “gedik mu‘accesesi faizi karşılığı olmak üzere” yüzde elli indirim uygulanmasıdır. Bir diğer husus, ruhsatsız olarak açılarak vergi ödemeksizin kadeh ve kıyye ile müskirât satan tüm mekânların para cezasıyla cezalandırılması ve kapatılması kararıdır.¹¹²¹

Gedikli meyhaneciler, ruhsatsız ve vergi ödemeksizin faaliyet göstermeleri nedeniyle şikâyetçi oldukları koltuk ve ayaklı meyhaneler ile punççı gibi dükkân ve mağazaların kapatılmasını onaylasa da, kiralarına nispetle ödedikleri vergiden yüzde on beş oranında indirim yapılmasını, içinde buldukları borç yükü nedeniyle yetersiz bularak bir de erteleme talep etmişlerdir. Konu, etraflıca görüşülmek üzere teşkil edilen komisyona havale edilmiştir.¹¹²² Meyhaneci esnafı, yaklaşık bir yıl sonra borçlarından ve perişan hallerinden dolayı *hapishanelerde çürümekte* olduklarından yakılarak sorunun bir an evvel çözülüp konuyla ilgili hazırlanacak bir nizâmnamenin de yürürlüğe konması talebinde bulunmuştur.¹¹²³ Konu, 1865’te bir kere de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’ye havale edilmiştir.¹¹²⁴ Daha sonra muteber gedikli meyhanecilerden bazılarının da davet edilmesi ile ilgili husus incelenerek müzakere edilmiştir. Buna göre gedikli meyhaneciler, haksız değildir. Ama hem iddialarında *mübalağa* vardır hem de “müskirât mağazaları külliye kapatılarak bu ticareti taht-ı inhisara almak kâbil” değildir. Konu, Rumeli ve Anadolu kazaskerlikleri ile Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nce görüşülmüş, bir kere de incelenmesi için Dîvân-ı Muhâsebat’a havale edilmiştir. Oldukça teferruatlı bir şekilde incelenen mesele, epey karmaşık bir hal almıştır.

Burada gedik inhisarının 1845-46 (1262) yılında kaldırılmaya başlamasında sonra gediksiz olarak açılan içki mağazalarının gitgide çoğaldığı, gediklilerin de itibarını kaybederek ödemekle yükümlü oldukları vergileri ödeyemediği vurgulanmıştır. Kararın esas olarak önemli olan yönü, gedikli meyhanecilerin 1849-50 (1266) yılı itibarıyla gedik haklarından doğan vergi borçlarının silinmesini sağlamalarıdır. Bu iki tarih arasındaki birikmiş borçların ise, yürürlükte olan nizâmın hükmü gereğince herhangi bir affi söz konusu olmayıp taksite bağlanarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Yine ödeyecekleri ruhsatiye vergisinde de, 1861 yılından itibaren yayınlanan nizâmnamede belirtildiği şekliyle yüzde elli nispetinde “gedik mu‘accesesi faizi karşılığı olmak üzere” indirim uygulanacağı vurgulanmıştır. 1865’te bu vergi dışındaki diğer tahsilâtlar için ayrıca bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.¹¹²⁵ Gedikli meyhanecilerin elde ettikleri imtiyazların uygulanabilmesi sürecine 1866’da Rûsûmât Emâneti de dâhil olmuş, bu konuda alınacak kararın uygulanması istenmiştir.¹¹²⁶ Bu sırada yeni bir nizâmname hazırlanmakta ve ruhsatiye vergisinin yüzde otuz olarak alınması öngörülmektedir. Meyhaneler ve içki satılan diğer mekânların ecnebî

¹¹²¹ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.). Aynı nizamname için ayrıca bkz. *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861). Ayrıca bkz. Süleyman Sûdî, a.g.e., s. 113-114.

¹¹²² BOA, *MVL.*, 405/106, (5 Cemaziyelahir 1279/28 Kasım 1862).

¹¹²³ BOA, *MVL.*, 380/84, (29 Cemaziyevvel 1280/11 Kasım 1863).

¹¹²⁴ BOA, *MVL.*, 870/64, (23 Zilkade 1281/19 Nisan 1865).

¹¹²⁵ BOA, *İ.MVL.*, 533/23901, (16 Muharrem 1282/11 Haziran 1865). Belgenin orijinali için bkz. Ek 12.

¹¹²⁶ BOA, *MVL.*, 498/142, (11 Safer 1283/25 Haziran 1866).

tebaaya mensup işletmecileri, konsoloslarından aldıkları güçle karara itiraz etmişlerdir. Böylece geri adım atılarak yeni nizâmnâmenin yürürlüğe girmesine kadar mevcut vergi oranını yüzde on beş düzeyinde tutmak durumunda kalınmıştır.¹¹²⁷

Yeni nizâmnâme, 27 Ağustos 1867 (15 Ağustos 1283) tarihinde hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu nizâmnâmede, hem kadîmden gedikli olan meyhanecilerin talepleri doğrultusunda yapılan kısmî düzenlemelerin daha sistemli bir hale getirildiği hem de ecnebî tebaanın vergi oranı konusundaki itirazlarının dikkate alındığı görülmektedir. Buna göre gedikli meyhaneciler, yine bazı imtiyâzlar elde etmişlerdir. Bunlardan biri, gezgincilik suretiyle yapılan meyhaneciliğin yasaklanmış olmasıdır. Bir diğeri ise, özellikle birahaneler gibi sadece kadeh ile içki satmak için açılmış mekânlara nispeten resm-i bey'iyenin yarısını ödemekle mükellef tutulmalarıdır. Buradaki oran, 1861 nizâmnâmesinden farklı olarak yüzde onbeş değil, ama öngörüldüğü şekilde yüzde otuz da değildir. Ruhsatiye ya da bey'ie vergisinin oranı, 1867 yılı itibariyle yüzde yirmibeş olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte bu ayrıcalık, söz konusu nizâmnâmenin yayınlanmasından sonra yine gedikli statüsüyle açılan meyhaneleri kapsamamaktaydı.¹¹²⁸

Meyhaneci esnafı, tam olarak bu düzenlemeden de memnun olmamış görünmektedir. Bu kez de 1869'da, "mu'amele-i inhisariyenin lağvını ve kaide-i serbestiyi tayin eden nizâmın vaz'ı" nedeniyle peşin olarak ödemiş oldukları meyhane gediklerinin bedelinin tazmin edilmesini ve yine nizâmnâmenin yürürlüğe girmesine kadar geçen yaklaşık on beş sene boyunca ödedikleri "rüsûmât-ı imtiyâziyenin" de kendilerine ödenmesini talep etmişlerdir. Devlet, içki satan esnaf içinde gedikli meyhanecilere yüzde elli nispetinde vergi indirimi uygulayarak sorunu çözmüş olduğunu düşünse de, konuyu yine sorunun esas muhatabı Maliye'ye havale etmiştir.¹¹²⁹

Kadîmden gedikli olan meyhanelerin elde ettiği bir diğer imtiyâz, birahaneler dışındaki diğer içki satılan mekânlar göre daha geç kapanmasıydı. Mevsime, bölgenin âdetine ve zaptiyenin yapacağı düzenlemeye bağlı olarak değişmekle birlikte 1883 yılına ait bir belgeden anlaşıldığına göre gedikli meyhaneler, 02.30'a kadar açık kalabilirken, gediksizler 01.30'da kapanmak zorundaydı.¹¹³⁰ Elbette bu süreçte meyhaneci esnafının elde ettiği yeni imtiyâzlar, Bilâd-ı Selâse'de bulunan gediksiz meyhane, yeni açılmış koltuk meyhaneleri, gazino, lokanta ve içki mağazaları ile fabrikalarının itirazlarını da beraberinde getirebilmekteydi.¹¹³¹ Ayrıca dinî ve mahremiyet arz eden mekânlar ile ilgili uyulması gereken kuralda da, "kadîmden" gedikli olan meyhaneler lehlerine bir

¹¹²⁷ BOA, A.}MKT.MHM., 368/65, (11 Recep 1283/19 Kasım 1866).

¹¹²⁸ "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'ie Nizâmı", s. 712-720; BOA, DH.EUM.MTK., 80/65, (Tarihsiz). Bu düzenlemenin geç tarihlere kadar devam ettiğini gösteren bir örnek için bkz. DH.MKT., 1644/112, (25 Zilkade 1306/23 Temmuz 1889).

¹¹²⁹ BOA, ŞD., 2854/111, (15 Safer 1286/27 Mayıs 1869).

¹¹³⁰ BOA, DH.EUM.MTK., 80/65, (Tarihsiz). Ayrıca bkz. "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'ie Nizâmı", s. 712-720; BOA, DH.EUM.MTK., 80/65, (Tarihsiz). Bu düzenlemenin geç tarihlere kadar devam ettiğini gösteren bir örnek için bkz. DH.MKT., 1644/112, (25 Zilkade 1306/23 Temmuz 1889).

¹¹³¹ "Meyhanelerin Açılış ve Kapanış Saatleri" başlığında ele alınan bu konuyla ilgili bir kaç örnek için bkz. BOA, DH.MKT., 1341/77, (2 Eylül 1299/14 Eylül 1883); ZB, 13/113, (22 Ağustos 1299/1 Eylül 1883).

düzenleme yapılmıştı. Aslında bu değişiklik, sadece meyhanelerin talepleri ile değil, nüfus artışı ve yenileşme ile ilişkili olarak mahallelerin dinî anlamda daha karışık bir yapıya kavuşmasının etkisiyle gerçekleşmişti. Bu değişikliğin alafrangalaşma ile ilgili boyutu, toplumsal değişim ile ilgiliydi. Artık bazı Müslümanlar dâhil yaşam standartları bakımından benzer özelliklere sahip olan kişiler, aynı mahallerde bir arada yaşamaya başlamışlardır. Böylelikle söz konusu sorun, en azından bu tür yerleşimlerde temelden çözülmüştür. Yine aynı şekilde devletin yöneldiği yenileşmenin serbest ticaret uygulaması gibi genel sonuçlarının etkisi de vardır. Devlet, sadece “kadîmden” gedikli olan meyhanelere diğer içki satan meyhane ve mekânlara kıyasla daha toleranslı davranmıştır.¹¹³² Gedikli meyhaneci esnafının şikâyetleri, tanınan imtiyâzlarla çözülmüş, gediksiz meyhaneci esnafının itirazları da, makul bir düzeye çekilmiş olmalı ki, daha sonra karşılaştıkları farklı sorunlarda “gedikli ve gediksiz ‘umûm meyhaneci esnâfi’” adıyla birlikte dilekçe sunmaya başlamışlardır. Bununla birlikte bütün olarak meyhaneci esnafını ilgilendiren sorunlarda, birlikte hareket ettikleri de söylenebilir.¹¹³³

Meyhaneler, gedik uygulamasında yer alan inhisar hakkının kaldırılmasının bir yansıması olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan rakiplerine karşı bu kural konusunda bazı imtiyazlar elde etmiş görünmektedir. Nitekim Samatya Mirahor Mahallesi’nde 1855 yılında yaşanan bir meyhane anlaşmazlığı, bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Bir meyhanenin Müslüman mahallesinde açılmaması ile ilgili kuralda herhangi bir değişiklik yok iken, Hristiyan mahallesindeki bir meyhanenin ya da içki mağazasının “eskiden kalmış” kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânların “kırk hatve” uzağında açılmasına ruhsat verilmesinin nizam gereği olduğu belirtilmiştir.¹¹³⁴ Yine 1867’de sadece Müslümanlardan oluşan mahallelerde bulunan ve dört bir yanında cami, medrese ve türbe gibi kutsal mekânların yakınında açılarak faaliyet gösterdiği tespit edilen meyhaneler kapatılırken,¹¹³⁵ aynı bölgede faaliyet gösteren gedikli meyhanelere dokunulmadığı anlaşılmaktadır.¹¹³⁶ 1880 yılına ait bir başka belgede ise, söz konusu imtiyazın sadece gedikli meyhaneler için geçerli olduğu görülmektedir. Diğer meyhaneler ve içki mağazaları, kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânların yüz arşın mesafeden daha yakınına açılmayacaktır.¹¹³⁷

Gedikli meyhaneciler, rakiplerinin faaliyet gösterme usullerinde kurala aykırı davranmalarını kullanarak da kendi lehlerine olacak şekilde sonuçlar elde etmekteydi. Örneğin Predomoz’un Tahtakale’deki bir yağcı dükkânı içki satılan bir fabrikaya dönüştürmesi, öncelikle ruhsata

¹¹³² Bazı örnekler için bkz. BOA, **MVL.**, 162/111, (23 Şaban 1271/11 Mayıs 1855); **HR.İD.**, 317/54, (2 Muharrem 1284/6 Mayıs 1867); **Y.A.HUS.**, 164/19, (24 Rebiulahir 1297/5 Nisan 1880); **İ.DH.**, 964/76233, (4 Muharrem 1303/13 Ekim 1885); **MV.**, 7/18, (10 Rebiulahir 1303/16 Ocak 1886); **İ.DH.**, 1127/88085, (26 Recep 1306/28 Mart 1889); **DH.MKT.**, 1614/9, (7 Şaban 1306/8 Nisan 1889).

¹¹³³ BOA, **ŞD.**, 2920/5, (23 Eylül 1302/5 Ekim 1886).

¹¹³⁴ BOA, **MVL.**, 162/111, (23 Şaban 1271/11 Mayıs 1855).

¹¹³⁵ BOA, **HR.İD.**, 317/54, (5 Zilhicce 1283/10 Nisan 1867).

¹¹³⁶ BOA, **HR.İD.**, 317/54, (2 Muharrem 1284/6 Mayıs 1867).

¹¹³⁷ BOA, **Y.A.HUS.**, 164/19, (24 Rebiulahir 1297/5 Nisan 1880).

aykırıydı. Bu yüzden de Tekfursarayında bir Yahudiye ait olup âtil durumdaki bir meyhane gedliğini buradaki dükkânına naklettirmek istemiştir. Bu ise, söz konusu dükkânın cami yakınında bulunmasından dolayı müskirât nizâmnamesinin kutsiyet arz eden mekânlarla ilgili kuralına aykırıydı. İşte Çarşıkapı meyhaneci esnafı, 1866 ile 1868 yılları arasındaki çeşitli müracaatlarda bulunarak nizâmnamedeki kuraldan hareketle temelde kendilerini ilgilendiren mağduriyetin önlenmesini istemişlerdir.¹¹³⁸

Kadimden gedikli meyhanelere yönelik kutsiyet ve hassasiyet arz eden mekânlarla ilgili tanınan imtiyaz konusu, II. Abdülhamid'in Müslüman mahallelerinde meyhane açılmasına ruhsat verilmemesi ve var olanların da hemen kapatılmasına dair 1889'da bir irade-i seniyye yayınlamasıyla¹¹³⁹ yeniden gündeme gelmiştir. Mevcut müskirât nizamnamesine göre cami, tekke medrese, türbelere yüz arşundan daha yakın mahallerde, karakol yakınında, ahalsi sadece Müslümanlardan oluşan mahallelerde, zabıta ve belde âdeti nazarında mahzûr görülen mevkilerde içki dükkân ve mağazası açılmasına ruhsat vermek yasaktır. Fakat bu hüküm, "kadimden gedik vaz' olunmuş meyhaneler" için de geçerli miydi? Nizamnamede kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânlara ilişkin açık bir ifade olmadığı için *kadimden* gedikli olan meyhaneler hakkında nasıl muamelede bulunulacağı hususu önem kazanmıştır.¹¹⁴⁰ Bu belgeyi takip ederek sorulan sorunun cevabını bulmaya çalıştığımızda, benzer ihlallerin içinde yer alan meyhanelerin gedikli olması ve bir kaç yüz seneden beri faaliyet göstermesi gibi gerekçelerle istisnalar uygulanabildiği görülmektedir.¹¹⁴¹

Gedikli meyhanelere yönelik söz konusu istisnaî uygulamalar, kutsiyet ve mahremiyetin yanı sıra toplumsal değerler açısından da herhangi bir sorun olmadığı durumlarda mümkün olmuştur. Bu hususta gedikli olmasına rağmen, cami yakınında olmasının yanı sıra zabıtaca mahzurlu görülmesi ve ahalinin de şikâyetçi olması nedeniyle kapatılan ve tekrar açılmasına da müsaade edilmeyen meyhaneler olduğu bilinmelidir. Bu konudaki ilginç bir örnek, Çakmakçılar'da Valide Han içindeki odalardan birinde faaliyet gösteren meyhanenin, Sultan Mustafa Han tarafından yaptırılan caminin bitişiğinde konumlandığı için kapatılmasıdır. Fakat Rusya konsolosluğu, kapatılan meyhanenin gedikli olduğunu ileri sürerek tekrar açılmasını ya da hükümet tarafından istimlâk edilmesini talep etmiştir. Araştırma sonucu gedikli olduğu anlaşılan meyhanenin muteber tüccarlar tarafından satın alınarak başka bir iş kolunda kullanılmasına karar verilmiştir. Fakat bu odanın değeri, meyhane iken seksen bin kuruş, başka bir iş kolunda kullanıldığında ise on-on beş bin kuruş civarında olduğu için tüccarlar ilgi göstermemiştir. Bunun üzerine Şehremaneti'nin istimlâk etmesi daha

¹¹³⁸ BOA, **MVL.**, 494/139, (14 Zilkade 1282/31 Mart 1866); **MVL.**, 533/103, (3 Muharrem 1283/18 Mayıs 1866); **MVL.**, 541/139, (2 Rebiulahir 1284/3 Ağustos 1867); **MVL.**, 542/112, (5 Rebiulahir 1284/6 Ağustos 1867); **MVL.**, 557/85, (21 Ramazan 1284/16 Ocak 1868).

¹¹³⁹ BOA, **İ.DH.**, 1127/88085, (26 Recep 1306/28 Mart 1889); **DH.MKT.**, 1614/9, (7 Şaban 1306/8 Nisan 1889).

¹¹⁴⁰ BOA., **DH. MKT.**, 1660/71, (28 Muharrem 1307/24 Eylül 1889).

¹¹⁴¹ BOA, **DH.MKT.**, 2018/91, (18 Rebiulahir 1310/9 Kasım 1892); **ŞD.**, 761/8, (19 Şevval 1312/17 Mayıs 1894).

uygun görülmüştür.¹¹⁴² Meyhanelerin kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânların yakınında açılması, sadece meyhanecilerin kural ihlalden de kaynaklanmıyordu. Bu dinî ve dünyevî mekânlar, sonradan da inşa edilebilmekteydi. Nitekim Cibali Vapur İskelesi'nde beş yüz senedir faaliyet gösteren bir gedikli şerbethanede içki satılması, sonradan inşa edilen yakınındaki bir camii nedeniyle 1900 yılında sorun teşkil etmiş, içkilerden tahliyesi gündeme gelmiştir. Fakat bu şekilde “kadîm gedik senedâtının nizâmına tevfikân muhafaza-i ahkâmı” gerekliliği dolayısıyla ona göre muamelede bulunulması istenmişti.¹¹⁴³

Özellikle Karagümrük ve Altımermer'de bulunan meyhanelerin kapatılması esnasında gedikli meyhanelerin de kapatılması, devleti epey meşgul etmiştir. Buradaki gedikli meyhanecilerin meyhanelerinin tekrar açılmasına ruhsat verilmesine dair başvuruları, hem kutsiyet ve mahremiyet ile ilgili kuralın ihlal edilip edilmediği hem de Müslüman ve Gayrimüslim ahalinin herhangi bir şikâyetinin olup olmadığına göre değerlendirilerek olumlu veya olumsuz bir şekilde sonuçlanmıştır. Fakat başvuruda bulunan her meyhanecinin ismi, bu belgelerde yer almadığı için başvurunun nasıl sonuçlandığını sağlıklı bir şekilde takip edip tespit etmek pek mümkün olamamaktadır. Bazı belgelerde gedikli meyhanecilerin meyhanelerinin tekrar açılmasına müsaade edilmediği belirtilirken, isimlere yer verilmediği için aynı başvuru olma ihtimali yüksek olan bir başka belgede izin verilebilmektedir.¹¹⁴⁴ Yani ahalinin şikâyetleri, meyhanelerin kapatılma kararları, meyhanecilerin itirazları, her zaman tutarlı bir şekilde değerlendirilmemiştir. Galata ve Beyoğlu meyhanecileri de, kapatılan meyhanelerinin tekrar açılması için 1890'da müracaatta bulunarak haklarını aramıştır. Bu husustaki inceleme, Zaptiye Nezâreti ve Duyûn-ı Umûmiye'den üyelerin de bulunduğu bir komisyon oluşturularak yürütülmüştür. Müracaatta bulunan dükkân ya da mağazalardan beşinin açılması uygun görülmez iken, herhangi bir mahzuru bulunmayan on üçüne ruhsat verilmesinde engel olmadığı anlaşılmıştır. Yine Müslüman “kabristânına” yakın bir konumda bulunan yirmi iki meyhanenin açılmasına da ruhsat verilmemiştir.¹¹⁴⁵ Fakat bundan sadece iki yıl kadar önce aynı gerekçeyle kapatılan bir meyhane, yirmi senedir faaliyet göstermesinin yanı sıra “kabristan”ın müskirât nizamnamesinde meyhanelerin açılmayacağı mahaller arasında bulunmaması ve zaten parça parça satılması nedeniyle tekrar açılmasında bir engel bulunmadığına dikkat çekilerek gereğinin yapılması kararlaştırılmıştır.¹¹⁴⁶ Fakat aşağıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere kabristan, yani mezarlık da, kutsiyet ve mahremiyet arz eden mahallerdendir. Dolayısıyla burada her bir meyhanecinin başvurusunu ayrı ayrı değil, bir kaç örnek üzerinden değerlendirmek daha uygun görülmüştür.

¹¹⁴² Söz konusu süreç için bkz. BOA, **DH.MKT.**, 2379/107, (28 Rebiulevvel 1318/26 Temmuz 1900); **DH.MKT.**, 2416/88, (25 Cemaziyelahir 1318/20 Ekim 1900); **DH.MKT.**, 2538/31, (17 Cemaziyelahir 1319/1 Ekim 1901); **DH.MKT.**, 2556/97, (3 Şaban 1319/15 Kasım 1901); **DH.MKT.**, 2569/114, (8 Ramazan 1319/19 Aralık 1901).

¹¹⁴³ BOA, **DH.MKT.**, 2238/28, (17 Rebiulahir 1317/25 Ağustos 1899).

¹¹⁴⁴ Bu örnekler, yine aynı başlık altında ele aldığımız diğer belgelerle ilişkili de olabilir. Ama aynı olaya ilişkin farklı kararlar veya tutarsızlıklarla ilgili örnekler de olabilir. BOA, **ŞD.**, 761/8, (19 Şevval 1312/17 Mayıs 1894); **BEO.**, 1011/75754, (23 Rebiulahir 1315/21 Eylül 1897); **BEO.**, 854/64025, (10 Cemazielevvel 1314/17 Ekim 1896).

¹¹⁴⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1688/60, (17 Cemazielevvel 1307/9 Ocak 1890).

¹¹⁴⁶ BOA, **DH.MKT.**, 1483/1, (22 Cemazielevvel 1305/5 Şubat 1888).

3.2. Meyhaneciliğin Meslekî Şartları ve İhlaller

Meyhaneciler, 19. yüzyıla dair arşiv belgelerinde meygedeci/meykedeci esnafî şeklinde de ifade edilmiştir.¹¹⁴⁷ Aynı zamanda erken döneme ait örneklerde mekânın tanımlanması açısından karşılaşılan şerbethane ve meyhane ilişkisi, burada da yine şerbetçi ve meyhaneci şeklinde kendini göstermektedir. Arşiv kayıtlarında görülen şerbetçi esnafî ifadesinin, aynı zamanda meyhaneci esnafî anlamına da gelebilen iki yönlü bir kavram olduğu bilinmelidir.

Yenileşme öncesinde diğer mesleklerin meslekî örgütlenmesinde söz konusu olan ustabaşı şeklindeki kullanım, bu dönemde meyhaneciler için de görülmektedir. Bu doğrultuda 19. yüzyıla ait örneklerde şeyh ya da kethüda tabiri yerine “meygede/meygedelerin ustabaşları”,¹¹⁴⁸ “meygedeci ustabaşları”¹¹⁴⁹ ya da sadece “...ustabaşısı”¹¹⁵⁰ ve “ustabaşılar”¹¹⁵¹ şeklinde bir kullanım ile karşılaşılmaktadır. En yaygın kullanımın ise, sadece ustabaşılar şeklinde olduğu görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla coğrafi anlamda bugünkü İstanbul için söz konusu olan İstanbul ve Bilâd-ı Selâse şeklindeki idarî bölümlendirme, meyhanecilerin loncaları açısından da geçerliydi. Bir diğer ifadeyle İstanbul meyhanecileri ile Bilâd-ı Selâse’deki meyhaneciler, farklı loncalara tabi idi. Bu doğrultuda bazı konular, sadece İstanbul tarafındaki loncaya bağlı meyhanecileri,¹¹⁵² bazıları Bilâd-ı Selâse’dekileri,¹¹⁵³ bazıları da bütün meyhanecileri kapsamaktaydı.¹¹⁵⁴ Meyhaneciler, ortaklıklar kurarak meyhane işletme yolunu, bu dönemde de sürdürmüştür. Ortaklıklar, yine benzer şekilde kurulmuş, bozulmuş ve çeşitli anlaşmazlıklara konu olarak devletin çeşitli mercilerini meşgul etmiştir.¹¹⁵⁵

Meyhaneciliğin meslekî şartları ve meyhanecilerin uyması gereken kurallar, Tanzimat Dönemi’nde yayınlanan nizamnamelerle belirlenmiştir. Osmanlı tebaası olsun veya olmasın İstanbul’da meyhanecilik mesleğini icra etmek isteyen herkes, öncelikle bir takım niteliklere sahip

¹¹⁴⁷ BOA, **A.}AMD.**, 23/45, (29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850); **A.}MKT.DV.**, 115/30, (14 Muharrem 1274/4 Eylül 1857); **A.}MKT.NZD.**, 286/15, (27 Zilkade 1275/28 Temmuz 1859).

¹¹⁴⁸ BOA, **HAT.**, 488/23958, (29 Zilhicce 1240/14 Ağustos 1825); **MVL.**, 110/24, (7 Rebiülevvel 1268/30 Ocak 1851).

¹¹⁴⁹ BOA, **A.}MKT.NZD.**, 90/75, (17 Zilhicce 1269/21 Eylül 1853)

¹¹⁵⁰ BOA, **C.BLD.**, 20/977, (15 Recep 1256/12 Eylül 1840); **C.BLD.**, 35/1747, (21 Recep 1260/6 Ağustos 1844).

¹¹⁵¹ BOA, **C.BLD.**, 15/735, (17 Cemaziyelahir 1222/17 Ağustos 1807); **C.BLD.**, 39/1944, (1 Rebiulahir 1233/8 Şubat 1818); **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829); **C.ML.**, 767/31297, (19 Ramazan 1253/17 Aralık 1837); **İ.MVL.**, 533/23901, (16 Muharrem 1282/11 Haziran 1865).

¹¹⁵² BOA, **DH.MKT.**, 1615/120, (12 Şaban 1306/13 Nisan 1889); **ŞD.**, 2933/29, (20 Mart 1306/1 Nisan 1890); **ŞD.**, 1287/22, (8 Cemaziyelahir 1306/9 Şubat 1889).

¹¹⁵³ BOA, **MVL.**, 108/42, (15 Muharrem 1268/10 Kasım 1851).

¹¹⁵⁴ BOA, **MVL.**, 369/122, (2 Zilhicce 1277/11 Haziran 1861); **ŞD.**, 2921/54, (17 Kanunuevvel 1302/29 Aralık 1886).

¹¹⁵⁵ Samatya’daki meyhane üzerine Kostaki’nin ortaklarıyla olan anlaşmazlığı için bkz. BOA, **HR.MKT.**, 246/4, (1 Zilhicce 1274/13 Temmuz 1858). Tavukpazarı’nda bulunan bir meyhanenin yüz yimi hissesininin yirmi dokuz buçuk hissesine sahip olan Zanko oğlu Yorgi’nin diğer hissedarlarla yaşadığı uzun süren anlaşmazlık için bkz. **DH.MKT.**, 1734/45, 2 Zilkade 1307/20 Haziran 1890); **DH.MKT.**, 1737/69, (11 Zilkade 1307/29 Haziran 1890); **DH.MKT.**, 1741/47, (23 Zilkade 1307/11 Temmuz 1890); **DH.MKT.**, 1760/44, (26 Muharrem 1308/11 Eylül 1890); **DH.MKT.**, 1800/51, (7 Cemaziyelahir 1308/18 Ocak 1891). Ortaklıkları sorunsuz işleyen Avram, Yanko ve şeriklerinin gedikli iki âdet meyhanelerinin kapatılmış olmasıyla ilgili sorun için bkz. BOA, **DH.MKT.**, 225/49, (11 Şevval 1311/ 17 Nisan 1894). Ayrıca bkz. **MVL.**, 499/125, (28 Safer 1283/12 Temmuz 1866); **BEO.**, 747/55973, (10 Ramazan 1313/24 Şubat 1896); **ZB.**, 372/116, (25 Teşrinisani 1321/8 Aralık 1905).

olmak ve şartları yerine getirmek zorundaydı. Nizâm-nâmelerden tespit edilen bilgilerden hareketle hemen aşağıda ayrı başlıklarda ele alınacak şartlardan ilki, demografik koşulun sağlanmasıydı. Ardından iyi hâl üzere olmak vasfını taşımaları, bunu kanıtlayacak bir kefile ve imtiyâz alanını belirleyen meslekî yeterliğe sahip olmalarıydı. Bu şartları ve nitelikleri karşılayan bir meyhane ustasının meyhanesini işletmesi için dükkân açma hakkını ve hem meyhanecilik mesleğini yapmasını hem de bir takım imtiyâzlar elde etmesini sağlayacak ruhsât-ı mahsûs ve içki satabilmesini sağlayacak bey'îye tezkeresi gibi şartları yerine getirmesi gerekmekteydi. Bu doğrultuda aşağıda görüleceği gibi demografik şartı sağlayan bir gayrimüslim, meslekî yeterliğe sahip olarak iyi hâl üzere olduğunu kanıtlayacak kefile de sahip ise, hem meslektaşları hem loncası hem de devlet nazarında bir usta olarak kabul edilirdi. Bunun ardından da meyhanesini açabilmek için dükkân açma hakkı, ruhsât-ı mahsûs ve bey'îye tezkeresi gibi şartları da yerine getirmeliydi.

Meyhanecilerin meslekî açıdan denetlendiği alanlar da, mesleğin gerektirdiği vasıfları taşıyıp taşımadığı, ruhsat alınıp alınmadığı, ruhsata uygun faaliyet gösterilip gösterilmediği, verginin ödenip ödenmediği gibi çok çeşitli alanları kapsamaktaydı. Meyhane açmak isteyen bir gayrimüslimin gerekli vasıfları taşıyıp taşımadığı ise, önce Zaptiye Nezâreti, daha sonra da Polis Müdürlüğü tarafından incelenmekteydi.¹¹⁵⁶ Meyhanecilerin sahip olması gereken nitelikler, yerine getirmesi gereken şartlar ile ilgili denetim, doğrudan devlet tarafından yapılabildiği gibi meyhanecilerin kendi meslektaşları ve meslekî açıdan bağlı buldukları lonca aracılığıyla da sağlanmaktaydı. Bu konuda en çok karşılaşılan suçlar: ruhsatsız işyeri açarak kaçak faaliyet göstermek ve meslekî yetersizliktir. Bu tür ihlalleri gerçekleştirenlere, işlenen suçların türüne ve derecesine göre değişmekle birlikte şu cezalar verilmiştir: malî ceza olarak dükkânını kapatma, yıkma, meslekten ihraç etme ya da nakdî para cezası, hapis ve sürgün. Bu kısımda esas olarak bir meyhanecinin meyhanesini açarken yerine getirmesi gereken şartlar, sahip olması gereken nitelikler ile bu konularda yaşanan istisnalar ve ihlaller her bir başlıkta bir arada ele alınmaktadır.

3.2.1. Demografik Şart

Meyhanecilik mesleğinin işletmecileri olabilecek kesim, dinî açıdan bu dönemde de değişmemiştir. Yine meyhaneler; Rum, Ermeni ve Yahudiler gibi Osmanlı tebaası gayrimüslim unsurlar tarafından işletilmektedir. İstanbul'un çeşitli semtlerindeki meyhanecileri, asayiş kaygısı nedeniyle isim ve eşkalleri ile kayıt altına almak ve ödeyecekleri vergi miktarını saptamak amacıyla 19. yüzyılda hazırlanmış defterler ile çeşitli arşiv belgeleri, bu konuda detaylı bilgiler içermektedir.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁶ BOA, **HR.MKT.**, 48/26, (7 Zilkade 1268/23 Ağustos 1852); **A.}MKT.NZD.**, 426/91, (26 Zilhicce 1278/24 Haziran 1862).

¹¹⁵⁷ İkinci Bölüm'de meyhanelerin İstanbul'daki coğrafi dağılımında kullanılan bu arşiv belgelerinden bbir kaç örnek için bkz. BOA, **ML.VRD.d.**, 4984, [T.Y.]; **C.ML.**, 583/23961, (24 Safer 1266/9 Ocak 1850); **MVL.**, 161/61, (7 Cemaziyelahir 1271/25 Şubat 1855); **ZB.**, 374/98, (6 Eylül 1322/19 Eylül 1909); **ZB.**, 373/75, (25 Mayıs 1322/7 Haziran 1906); **BEO**, 2930/219709, (6 Ramazan 1324/24 Ekim 1906); **ZB.**, 383/15, (27 Mart 1324/9 Nisan 1908).

Demografik şart, bu çalışmanın zamansal sınırı olan II. Meşrutiyet'e kadarki süreçte en azından teorik olarak Müslümanlar tarafından ihlal edilmemiştir. Müslümanlar, yenileşme öncesinde de söz konusu olduğu üzere sadece kendisine ait bir dükkânı, meyhane olarak işletilmek üzere bir gayrimüslime kiraya verebilirdi. Bir diğer ifadeyle Müslümanlar, meyhane olarak işletilen bir dükkânın mülk sahibi konumunda olabilirdi.¹¹⁵⁸ Dükkân sahibi Müslümanlar, Hatice Hatun'un Galata'daki meyhanesiyle ilgili 1851 yılında meydana gelen bir olayda olduğu gibi gedik sahibi gayrimüslimlerle başta kira meselesi olmak üzere çeşitli sorunlar yaşayabiliyordu.¹¹⁵⁹ Benzer şekilde Sadaret mektupçusu Enver Bey ile ortağı Emin Bey de, Salma Tomruk'ta meyhane olarak işletilen bir dükkânın sahibidir. 1860 yılına ait böyle bir kaydın arşivde yer alması, meyhanenin gedik sahipleri ile mülk sahipleri arasında yine kira meselesinden çıkan sorun ile ilgiliydi. Gedik sahipleri, meyhane olarak işlettikleri dükkânın sahibi Enver Bey ile ortağı Emin Bey'e ödeyecekleri kirayı uzun süre geciktirmişlerdi.¹¹⁶⁰ Eski Petersburg Sefareti ikinci kâtabi Nahid Bey de, Galata Fermenciler'de bulunan punç dükkânında içki satılabilmesi için ruhsat 1890 yılında talep etmişti. Fakat bu ruhsat, kendisi için değil, işletmeciler adına talep edilmiş olmalıdır.¹¹⁶¹

Bir Müslüman, eğer bir meyhane işletmek istiyorsa, tabiri caizse bunu Mehmet Efendi ve Mustafa gibi kılıfına uydurmalydı. Her iki usulsüzlük de, İranlı Hacı Hüseyin tarafından 1893'te verilen bir jurnal neticesinde ortaya çıkarılmıştı. Bunlardan Mehmet Efendi, ilk olarak karşımıza kendi bağlarında üzüm üreten ve diğer yerlerden de satın alan biri olarak çıkmaktadır. Üzüm üretmesinde, hatta bunu normal şartlarda bir gayrimüslime satmasında, herhangi bir sakınca yoktur. Sorun, bu üzümleri, Müslümanlara yasak olan şarap üretmek için kullanmasıdır.¹¹⁶² Ayrıca ürettiği bu şarabı, kendi uşağı Hristo adına kaydettirmiştir ki, böylece kendi dükkânında *kadeh ile* değil *diğer suretle* satarak *meyhanecilik* yapmıştı. Mustafa adındaki diğer Müslüman ise, kiraladığı gazinonun eski kiracısı Hacı Filip adına bir bey'eye tezkiresi çıkartarak içki satmıştı.¹¹⁶³ Tophane-i Âmire memurlarından Hüseyin Nuri tarafından 1906'da verilen bir başka jurnal, yine benzer bir konuyu gündeme getirmektedir. Hasköy mevkiinde bulunan Kırkağaç Mesiresi mültezimi Erzincanlı Mehmet Ağa, o âna kadar Hristiyan birine kiraladığı meyhaneyi, muhtemelen fark edilmez düşüncesiyle artık kendisi işletmeye başlamıştı. Sadece Hüseyin Nuri'nin journali ile ilgili olan belge, gerekenin yapılması talimatıyla sona ermektedir.¹¹⁶⁴

Müslümanların yasal olarak bu meslekte görülmeleri, en azından II. Meşrutiyet sonrasında rastlamaktadır. Hakan Kaynar'a göre "...Meyhanelerin gayrimüslimler tarafından işletilmesi,

¹¹⁵⁸ Müslümanların dükkânlarını Gayrimüslimlere kiraya vermesiyle ilgili örneklerden biri için bkz. BOA, A.}MKT.MHM., 148/100, (8 Cemaziyelevvel 1275/14 Aralık 1858).

¹¹⁵⁹ BOA, A.}MKT.NZD., 34/90, (20 Recep 1267/21 Mayıs 1851).

¹¹⁶⁰ BOA, A.}MKT.DV., 165/34, (13 Muharrem 1277/1 Ağustos 1860); A.}MKT.NZD., 345/81, (28 Şaban 1277/11 Mart 1861); A.}MKT.DV., 206/94, (12 Rebiulevvel 1278/17 Eylül 1861).

¹¹⁶¹ BOA, DH.MKT., 1783/13, (7 Rebiulahir 1308/20 Kasım 1890).

¹¹⁶² Bu konuda bkz. Özcan, a.g.e., s. 95.

¹¹⁶³ BOA, DH.MKT., 2052/72, (30 Recep 1310/17 Şubat 1893).

¹¹⁶⁴ BOA, ZB., 386/20, (12 Haziran 1322/25 Haziran 1906).

meyhanede gayrimüslimlerin çalışması Cumhuriyet’le değil onların İstanbul’u terk etmesiyle değişmiştir.”¹¹⁶⁵ Bu konuda II. Meşrutiyet’in İlanı’nın, Cihan Harbi’nin ve ertesinde Milli Mücadele ile oluşan otorite boşluğunun etkisi de görmezden gelinmemelidir. 1921 yılına ait bir arşiv belgesinin de işaret ettiği gibi bazı Müslümanlar, içki tüketir, ama şer’i ve örfi yasak karşısında bunun ticaretini yapmaya cesaret edemezken, artık her türden içkiyi açıktan açığa satmaya başlamıştır.¹¹⁶⁶

Yenileşme döneminde yaşanan gelişmelerin, özellikle de serbest ticaret anlaşmalarının meyhanecilik mesleğinin kurallarından demografik şarta yönelik en önemli etkisi, ecnebi devletlerin tebaası olan müstemenlerin de meyhanecilik yapmaya başlamasıdır. Dolayısıyla İngiltere, Fransa ve Amerika gibi ecnebi tebaaya mensup meyhanecilerin yanı sıra Yunanistan’ın bağımsız olmasının da etkisiyle Yunan meyhaneciler ile de karşılaşmıştır.¹¹⁶⁷ Dolayısıyla İstanbul’da yaşayan yabancı uyrukluların bu hakkı elde etmeden önce gayrimüslimlere has olan meyhanecilik mesleğine yönelik girişimleri de ihlaller kapsamında değerlendirilebilir. Bu konu, esas olarak rekabet bağlamında ele alınmıştır.

3.2.2. Meyhanecilerin Taşınması Gereken Vasıflar

Meyhaneler, müşterilerinin kontrolden çıkmasına uygun hizmetin sunulduğu mekânlardan ya da zaten kendisi tekin olmadığı için kontrol edilmesi de kolay olmayan kişilerin uğrak yerlerinden biridir. Aynı zamanda düzenli ödenmesi gereken vergiye de tabidir. Dolayısıyla bir meyhane işletmek isteyen gayrimüslim, devletin kontrolünü ve yaşanması muhtemel sorunların engellenmesini kolaylaştıracak bir takım *evsâf-ı lâzıme*ye sahip olmalıdır. Devletin önemseydiği asayiş ve düzen kaygısından dolayı erken dönemlerden itibaren geçerli olduğu söylenebilecek bu vasıfların tümü, 19. yüzyıldaki nizâm-nâmelerde karşımıza çıktığı haliyle “sû’-i ahvâl ile müştehir” bulunmamak, yani iyi hal üzere olmak şeklinde tanımlanabilir.¹¹⁶⁸

Bir gayrimüslimin iyi hal üzere olmasıyla ilgili taşınması gereken vasıflardan ilki, herhangi bir malına haciz gelmemiş olmasıdır. Muhtemelen devlet, bu kural ile meyhanelerin tabi olduğu verginin düzenli olarak ödenebilmesini önemsemiştir. İyi hal üzere olmak, *mücâzât-ı terhîbiyye*¹¹⁶⁹ denilen idam, kalebentlik, müebbet sürgün, kürek, rütbe ve memurluktan mahrum bırakma gibi cezalara maruz kalınmamış olmayı da gerektirmektedir. Ya da hırsızlık, yankesicilik, dolandırıcılık, sahtekârlık, kumarbazlık gibi kötü ahlâklı kişilerin yöneldiği suçlardan biriyle mahkûmiyetin yaşanmamış olmasıdır. Kendisi nasıl bu tür suçları işlememeliyse, meyhanesine kabul edeceği müşterilerinin sicilinin temizliğine de dikkat etmeli, suçluları gizlememelidir. Ayrıca zabıta

¹¹⁶⁵ Kaynar, a.g.m., s. 215.

¹¹⁶⁶ BOA, **DH.EUM.AYŞ.**, 56/52, (5 Muharrem 1340/8 Eylül 1921).

¹¹⁶⁷ BOA, **Y.PRK.ASK.**, 20/28, (H.1300/M.1882/1883).

¹¹⁶⁸ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹¹⁶⁹ Bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 840.

memurlarının denetleme görevini yerine getirmesine yardımcı olmalı, onlara hakaret etmemelidir. Son olarak “genç kimseleri ihlâl ve iğfâl” suçu ile de mahkûm edilmiş olmamalıdır.¹¹⁷⁰

Bir gayrimüslim, ne kadar iyi hal üzere olmak şartını taşırsa taşırsın, bir de bunu doğrulayacak bir kefile sahip olmalıydı. Devletin kefalet sistemini uygulamaya başlamasıyla birlikte artık ilgili mesleği icra etme yetki ve izni, sadece kefilli kişilere verilmiştir.¹¹⁷¹ Bu, başlangıçta sadece suç işlemeye elverişli bir zemin oluşturan meslekleri ilgilendirmekteydi. Devlet, topluma zararlı işlerin içinde yer almalarını önlemek için bu tür meslekleri icra edecek kişileri, kefile sahip olmakla mükellef tutup kaydetmekte ve gözetim altında bulundurmaktaydı. Devletin kefil bulma şartını tüm loncalar için genelleştirmesi, nüfus baskısının 18. yüzyılda daha sert bir şekilde hissedilmesiyle söz konusu olmuştu.¹¹⁷² Böylece kefalet, ruhsat talebinin önkoşulunu oluşturmakta ve işyeri açmanın da önemli şartlarından biri olmaktadır.¹¹⁷³

Kefalet usulüyle suç ihtimalini ortadan kaldırma, hiç değilse azaltma düşüncesi, aynı zamanda esnafın yanında çalıştırdığı kişileri de kapsamaktaydı. Hatta devlet, her esnaf ve çalışanını, bir de kethüdaların kefaletine bağlayarak denetim ve kontrolü güçlendirmeye çalışmıştır.¹¹⁷⁴ Bu doğrultuda esnafın kefilsiz birini çalıştırması suç olup işe aldığı veya işten çıkardığı kişileri kethüdaya bildirmesi zorunluydu. Kural, her ne kadar bu şekildeyse de, yine de ihlâllerin yaşandığını göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu zorunluluk, 1844 yılında Panayot v. Kosti’ye verilen esnaf tezkeresi örneğinde olduğu gibi kişilerin hangi meyhanede ve statüde çalıştıklarından fizikî özelliklerine, yaşına ve nereli olduklarına kadar birçok detay içeren esnaf tezkirelerini beraberinde getirmiştir. Buna göre “orta boylu kumral bıyıklı” ve 39 yaşında olan Panayot v. Kosta, ustabaşı kefaletiyle Galata civarındaki Aya Hristos Kilisesi Mahallesi’nde bulunan Yeni Dünya Meyhanesi’nde miço olarak çalışmaktadır.¹¹⁷⁵ Bu hususta belediye çavuşlarının görevlerinden biri de, her esnafın esnaf tezkiresinin olup olmadığını denetlemek ve gereğinin yapılması için belediyeye teslim etmektir.¹¹⁷⁶

Meyhane işletmek isteyen bir gayrimüslimin iyi hal üzere olup olmadığı, gerekli vasıfları taşıyıp taşımadığı, 19. yüzyılda polis dairesince incelenmekteydi. Polis Müdürlüğü, demografik şartı sağlayarak kendisine meyhane işletme talebiyle başvuran bir gayrimüslimin iyi hal üzere olup olmadığı hususunda değerlendirirdi. Eğer “bir gûnâ sâbıkası olmayub”¹¹⁷⁷ “sû-i hâlî

¹¹⁷⁰ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 712.

¹¹⁷¹ **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları**, s. 115-117.

¹¹⁷² Yi, a.g.e., s. 54.

¹¹⁷³ Demirtaş, a.g.e., s. 169-172.

¹¹⁷⁴ Bir kefalet belgesi örneği için bkz. BOA, **ZB.**, 55/84, (24 Mart 1323/6 Nisan 1907); **ZB.**, 55/84, (29 Mart 1323/11 Nisan 1907).

¹¹⁷⁵ BOA, **C.BLD.**, 35/1747, (21 Recep 1260/6 Ağustos 1844). Belgenin orijinali için bkz. Ek 14.

¹¹⁷⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri (XI) Devâ’ir-i Belediye Çavuşlarının Vezâ’ifine Dâ’ir T’alimâtıdır”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 6, S. 4, Ekim 1997, s. 129.

¹¹⁷⁷ BOA, **ZB.**, 372/49, (18 Haziran 1321/1 Temmuz 1905); **ZB.**, 55/84, (9 Mart 1323/22 Mart 1907).

görülmeyişi”,¹¹⁷⁸ “hüsni hâl ashâbından bulunduğı”¹¹⁷⁹ anlaşılırsa, meyhane açma talebiyle ilgili iyi hal üzere olmak şeklinde tanımladığımız şartı sağlamış olurdu.

3.2.3. Meslekî Yeterlik

Genel kabule göre loncalar, Farsça yetkinliği ifade eden üstad sözcüğünün Türkçeleşmiş hali usta, Arapça halife kelimesinin Türkçeleşmiş biçimi kalfa ve son olarak çırak/şakird olmak üzere üç kademeli bir üyelik yapısına sahiptir.¹¹⁸⁰ Usta olabilme serüveni ise, her loncada farklı gösterebilmekteydi.¹¹⁸¹ Ömer Lütfi Barkan’a göre bir çırak, senelerce ustasına hizmet ederek icra edeceği mesleğin inceliklerini öğrenmeliydi.¹¹⁸² Şer’iye sicilindeki ifadelerle dayanan Mehmet Demirtaş’a göre ustaya hizmet etme süresi, sekizer dokuzar seneydi.¹¹⁸³ Çıraklık süresinin mesleklere göre değiştiğini ifade eden Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar ise, bu süreyi ortalama üç ila beş yıl, çıraklık ile ustalık arasında bir aşama olan kalfalığı da, üç yıl olarak belirtmişlerdir.¹¹⁸⁴

Yi’nin İstanbul loncaları üzerine yaptığı kapsamlı araştırmasında da işaret ettiği üzere başlangıçtan 17. yüzyıla kadarki evre için böyle genellemelerden uzak durmak gerekmektedir. Zira bu dönem için kesin olan unsur, usta ve çırakların var olduğu, kalfanın ise, bir lonca mertebesi olarak kullanılmadığıdır. Buradan hareketle kalfanın, bütün loncalar için ustalığa geçiş sürecinin bir aşaması olmadığını belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla ustalık, çıraklığın ardından ulaşılan bir mertebedir. Bununla birlikte her çırak, aynı kıdeme de sahip değildir. Yaş ve uzmanlığa bağlı olarak kendi içerisinde farklı kıdemelelere sahip olmaları muhtemeldir.¹¹⁸⁵ Çıraklık için belli bir sürenin olmaması, çıraklık ile ustalık arasında da kalfalık mertebesinin bulunmaması, aşağıda vurgulanacağı üzere meyhanecilik mesleği için de geçerlidir. Üstelik bu durum, sadece başlangıçtan 17. yüzyıla kadarki süreçte değil, 19. yüzyılda da söz konusudur.

Ustalık derecesi elde etmenin teknik şartları, yine tüm meslekler için geçerli olmamakla birlikte çıraklık süresinin sonunda yetkinliğini kanıtlayan bir eser ortaya koymak, düzenlenecek merasim ile peştamal kuşanmak, loncasına bir miktar para vermek ve boş bir dükkân, yani gedik beklemektir. Ayrıca satılacak ürünün kalitesini ölçme konusunda yeterli bilgiye sahip olmak, müşterilere iyi davranmak ve yeterli malî güce sahip olmak gerekmektedir. Bu tedbir, özellikle ödeyeceği vergiler, aidat gibi konuların yanı sıra ticarî hayatın aksamaması için elzemdir.¹¹⁸⁶ Bu

¹¹⁷⁸ BOA, **ZB.**, 373/67, (R. 1322) 1906; **ZB.**, 374/103, (11 Eylül 1322/24 Eylül 1906); **ZB.**, 375/47, (3 Kanunuevvel 1322/16 Aralık 1906); **ZB.**, 55/84, (9 Mart 1323/22 Mart 1907).

¹¹⁷⁹ BOA, **ZB.**, 372/35, (21 Mart 1321/3 Nisan 1905); **ZB.**, 372/49, (18 Haziran 1321/1 Temmuz 1905); **ZB.**, 373/58, (10 Mayıs 1322/23 Mayıs 1906); **ZB.**, 374/50, (31 Temmuz 1322/13 Ağustos 1906); **ZB.**, 55/84, (9 Mart 1323/22 Mart 1907).

¹¹⁸⁰ Yi, a.g.e., s. 57.

¹¹⁸¹ Koyuncu, a.g.t., s. 76.

¹¹⁸² Barkan, a.g.m., s. 40.

¹¹⁸³ Demirtaş, a.g.e., s. 45.

¹¹⁸⁴ Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 15 ve 17.

¹¹⁸⁵ Yi, a.g.e., s. 57-58.

¹¹⁸⁶ Demirtaş, a.g.e., s. 45; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 15, 17; Barkan, a.g.m., s. 40.

aşamaları geçerek ustalık mertebesine erişen biri, dükkân açabilmek için belli bir yaşa gelmiş, bir belgenin ifadesiyle “ustalık iddi‘asında olanlar sakallarını koyverüp mültehî” olmalıydı.¹¹⁸⁷ Son olarak bir kişinin ustalığın ardından dükkân açabilmesi, bağlı bulunduğu loncanın ve meslektaşı olacağı diğer ustaların izni ile mümkün olabilirdi. Bu şart, meslekî yeterliğe sahip bir ustanın kendi mesleğini yapabilmesi için çok önemliydi.¹¹⁸⁸ Lonca üyesi ustalar, bu süreci takip etmeden mesleği icra etmek isteyenleri, *ham-dest* ve *na-ehl* gibi ifadelerle suçlayarak meslekten atmaya çalışmışlardı.¹¹⁸⁹

Ustalık, meyhanecilik mesleğini icra edebilmenin de koşuludur. Kefile sahip iyi hal üzere bir gayrimüslim, bir meyhaneyi işletebilmesini sağlayan ruhsat ve tezkereyi alabilmek için meslekî yeterlik şartını yerine getirmeli, ustalık hakkını kazanmış olmalıydı. Meyhane açmak isteyen bir gayrimüslimin yukarıda ustalık için belirtilen sakallarını koyuverme şartını ne zaman karşılayabileceği belirtilmemiştir. Bu belirsizlik, 19. yüzyılda 21 yaşını tamamlamış olmak şeklinde netlik kazanmıştır.¹¹⁹⁰ Böylece iyi hal üzere bir gayrimüslim, teorik olarak dükkân açarak meyhane işletme hakkına sahip olabilirdi. Tabi bunu pratiğe aktarabilmesi için aşağıda ele alınacak olan gedik usulü ile sınırlandırılmış sayıdaki dükkânlardan birine sahip olması da gerekmektedir.

Lonca içerisindeki usta ve çırak şeklindeki ikili yapılanma, meyhanecilik mesleği için de geçerlidir. 19. yüzyıla ait olup İstanbul’un çeşitli semtlerine ait meyhanelerde çalışan kişilerin isim, eşkâl ve yaşlarına dair hazırlanmış pek çok defterde hiç bir şekilde kalfaya rastlanmamıştır. Çırak karşılığı olarak kullanılan miçoların ise, 20’li hatta 30’lu yaşlarda olması, çıraklığın ustalığa geçiş için tek mertebe olduğunu göstermektedir.¹¹⁹¹ Bu konuda ilginç örneklerden biri, 1844’te 39 yaşındaki İstanbullu Panayot v. Kostî’nin, bir meyhane miço olarak çalışmasıdır.¹¹⁹²

Meslekî yeterlik, imtiyaz alanının tanımlanmasını da beraberinde getirmektedir. Meslekî yeterlik ve satılacak ürün türüyle ilgili imtiyaz ise, *ruhsât-ı mahsûs* ile tescillenirdi. Buna göre hiçbir esnaf, kendi meslek grubunun faaliyet alanına girmeyen bir ürünü satamaz, satmak için ruhsat da talep edemezdi. Nitekim kadeh ile içki satışı, sadece meyhanelere sağlanmış bir imtiyazdı.¹¹⁹³ Ayrıca “gedikli meyhanelerin kâffesinde yemek bulunması” da meslekî imtiyaz alanlarından biriydi.¹¹⁹⁴ Dolayısıyla mahalle aralarında, reaya evlerinde, hanlarda, bakkal, aşçı, bozacı, şerbetçi dükkânlarında vb. herhangi bir mekânda içki satışı yasaktı. Meyhaneler dışında bir

¹¹⁸⁷ Demirtaş, a.g.e., s. 46.

¹¹⁸⁸ Yi, a.g.e., s. 61-62; Demirtaş, a.g.e., s. 47.

¹¹⁸⁹ Barkan, a.g.m., s. 40; Yi, a.g.e., s. 61; Koyuncu, a.g.t., s. 88.

¹¹⁹⁰ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹¹⁹¹ BOA, **MAD.d.**, 19026, (Mart 1265/Mart 1849).

¹¹⁹² BOA, **C.BLD.**, 35/1747, (21 Recep 1260/6 Ağustos 1844).

¹¹⁹³ BOA, **C.ZB.**, 12/555, (12 Recep 1260/28 Temmuz 1844); **A.}AMD.**, 23/45, (29 Zilhicce 1266/5 Kasım 1850).

¹¹⁹⁴ BOA, **DH.MKT.**, 1644/112, (25 Zilkade 1306/23 Temmuz 1889).

yerde içki satılırsa, bu yerler kapatılacak, sorumlular kürek ile cezalandırılacak, içkilerine de el konulacaktı.¹¹⁹⁵

Her mesleğin ait olduğu bir ruhsat türü vardı ve ona göre faaliyet göstermek zorundaydı. Nitekim kıyye ve kapalı şişeler ile içki satmak için ruhsat almış olan depo gibi mekânlar, meyhaneler gibi kadeh ile içki satışı yapamamaktaydı. Aksi durumlarda dükkânın önce bir hafta, tekrarında ise bir daha açılmamak üzere polis tarafından kapatılması gerekirdi. Üstelik bu kişiler, başka bir yerde ve herhangi bir şekilde içki satışı için yeni bir dükkân da açamazdı.¹¹⁹⁶ İmtiyazın yanı sıra içkilerin nasıl satılacağı meselesi, alınacak ruhsatın türünü de belirlemekteydi. İçkileri kadeh ile satmak, zabıtaca uygun görülmezken, kıyye ve kapalı şişeler ile toptan satmakta herhangi bir mahzûr olmayabilmekteydi.¹¹⁹⁷ Bununla birlikte faaliyet alanları, her meslek grubuyla ilgili kesin ve keskin bir şekilde belirlenememiştir. Bu sorun, özellikle de faaliyet alanları birbirine yakın olan mesleklerle ilgili daha hassas olmuştur.¹¹⁹⁸

Yenileşme hareketleri ve 1838 serbest ticaret anlaşmaları ile birlikte inhisar usulünün de kaldırılması, artık dükkânların birden fazla farklı türdeki meslek grubuyla ilgili ruhsatı, ayrı ayrı alma hakkını elde etmesini de beraberinde getirmiştir. Devlet, artık içki satışı için ruhsatın alınmış olmasını ve de vergisinin ödenmiş olmasını önemsemeye başlamıştır.¹¹⁹⁹ Dolayısıyla özellikle bakkal, lokanta gibi esas olarak farklı ürünler satmak için ruhsat almış olan mahallerde de içki satılmaya başlanmıştır.¹²⁰⁰ Üstelik gayrimüslimlere has meyhanecilik, ecnebi tebaa tarafından da yapılmaya,¹²⁰¹ meyhanelere has kadeh ile içki satış ruhsatı, birahaneler ve gazinolar gibi mekânlara da verilmeye başlanmıştır. Bu durum ise, rekabet bahsinde detaylıca ele alınacağı gibi gedikli meyhanecilerin imtiyazlarının ve meslekî açıdan bağlı olduğu kuralların yeniden tanımlanması beraberinde getirecektir.

3.2.4. Ruhsat Tezkeresi

Ruhsat, iktisadî olarak üretim ve tüketim dengesini gözeten devletin, ilgili mesleğin resmî olarak yapılabilmesini sağlayan iznini ifade etmektedir.¹²⁰² Ruhsata sahip olmak, aynı zamanda satılacak ürün türüyle ilgili bir imtiyaz da sağlamaktadır. Dolayısıyla böyle bir düzenleme, herhangi bir meslek koluyla ilgili sayısal sınırlandırma ve imtiyaz sağlayan gedik hakkı ile de ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle ruhsat sistemi, gedik hakkının ortaya çıkış sürecinin bir parçasıdır.

¹¹⁹⁵ BOA, **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829).

¹¹⁹⁶ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹¹⁹⁷ Bkz. BOA, **ZB.**, 55/98, (30 Mayıs 1323/12 Haziran 1907).

¹¹⁹⁸ BOA, **ŞD.**, 2912/22, (21 Rebiulahir 1291/7 Haziran 1874); **DH.MKT.**, 1751/97, (4 Ağustos 1306/16 Ağustos 1890); **DH.MKT.**, 2558/92, (8 Şaban 1319/20 Kasım 1901).

¹¹⁹⁹ BOA, **ŞD.**, 2854/111, (15 Safer 1286/27 Mayıs 1869).

¹²⁰⁰ BOA, **ZB.**, 374/109, (16 Eylül 1322/29 Eylül 1906); **ZB.**, 388/131, (25 Teşrinisani 1322/8 Aralık 1906).

¹²⁰¹ BOA, **HR.TO.**, 222/41, (10 Şubat 1856); **HR.TO.**, 230/31, (09 Mart 1858).

¹²⁰² Binbir, a.g.t., s. 123.

Demografik şartı yerine getiren bir gayrimüslimin, iyi hal üzere olmak ve meslekî yeterliğe sahip olmak gibi doğrudan meyhanecilik mesleği ile ilgili vasıfları taşıması halinde, dükkân açma hakkı kazanabildiği söylenebilir. Fakat mesleğini icra etmek isteyen ustalar, aynı zamanda gedik hakkına da sahip olmak zorundaydı. Gedik, kelime ve kavram olarak çok çeşitli anlamlara gelebilmektedir.¹²⁰³ Kavram olarak kullanımı, zanaat ve hizmet sektöründe çalışanlarla ilgili kapsamı zamanla şekillenmiş ve uygulanmaya başlanmış çeşitli hakları tanımlama amacına dönüktür. Bu kapsamda ilk olarak ticaret yapmak için gerekli olan sermayeye, alet-edevata sahip olmayı ifade eden gedik, zamanla belli bir meslek dalında kalifiye olan kişilerin mesleklerini icra edebilme hakkına dönüşmüştür.¹²⁰⁴ Gediklerin ortaya çıkışına dair her ne kadar mutabık kalınabilmiş bir tarih yoksa da,¹²⁰⁵ en azından 17. yüzyılın ortalarında ortaya çıkıp 18. yüzyılda yaygınlaştığı, 19. yüzyılda ise hemen hemen tüm loncalar için kurallı bir biçim kazandığı söylenebilir.¹²⁰⁶ Dolayısıyla meyhaneciler de, bu yeni şartı yerine getirmek, şartın zorluğu nedeniyle belki de engeli aşmak zorunda kalmıştır.

Bir meyhanecinin mesleğini icra etmek için aşması gereken önemli bir engele dönüşen gedik hakkı, 19. yüzyılda benimsenen serbest ticaret düzeniyle birlikte ortadan kalkmıştır. 1861 yılı itibarıyla gedik ve inhisar usulünün kaldırılması, meseleyi sadece mevcut sayının dışında yeni bir meyhane açmanın ötesine taşıyarak sadece ruhsatsız olarak faaliyet göstermek şekline dönüştürmüştür. 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte yayınlanan nizâm-nâmeler, meyhanecilerin resmî olarak faaliyete başlamasını sağlayan ruhsat tezkeresi ile ilgili düzenlemeler de içermektedir. Bir dükkânı meyhane olarak işletecek olan iyi hal üzere olmak şartını yerine getirmiş bir gayrimüslim, ruhsat tezkeresi almak zorundadır.¹²⁰⁷ Koçu'nun belirttiğine göre gedikli meyhanelerin ruhsatnamelerinde, ruhsatın alındığı devrin padişahının tuğrası yer alırdı. Bundan dolayı bu meyhaneler, özellikle Abdülaziz döneminde *selâtin meyhane* şeklinde de bilinmektedir.¹²⁰⁸

Nerede olursa olsun ruhsat tezkeresi almamış olan bir kişi, hiç bir şekilde kadeh ve kıyye ile içki satamamakta, meyhane açamamaktadır.¹²⁰⁹ Ruhsat zorunluluğu, yenileşme süreciyle başlayan serbest ticaret ile birlikte İstanbul'da bulunan yabancı ülke tebaası için de söz konusudur. Fakat

¹²⁰³ Akgündüz, "Gedik", s. 541.

¹²⁰⁴ Akarlı, a.g.m., s. 170. Ayrıca bkz. Koyuncu, a.g.t., 262-263.

¹²⁰⁵ Konuyla ilgili tartışmaların genel bir değerlendirmesi için Birinci Bölüm'e bakılabilir.

¹²⁰⁶ Yi, a.g.e., s. 174-175.

¹²⁰⁷ 1281 (1865) yılında çıkarılan şu nizamnameye bkz. "Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'de Müsa'de-i İmtiyaziye ve Ruhsat-i Resmîye İstida' Edenlerin İfa Etmeleri Lazım Gelen Şerâit ve Merâsime Dâir Nizâm-nâmedir" (1293), **Düstûr**, I. Tertip, C. III, ss. 498-499; "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizâmı", s. 712.

¹²⁰⁸ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 14, 30; **Rakı Ansiklopedisi**, s. 314.

¹²⁰⁹ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861); "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizâmı", s. 712 ve 714; BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, Tarihsiz. Örnekler için bkz. BOA, **DH.MKT.**, 2018/91, (18 Rebiulahir 1310/9 Kasım 1892); **ZB.**, 372/35, (21 Mart 1321/3 Nisan 1905); **ZB.**, 375/47, (3 Kanunuevvel 1322/16 Aralık 1906); **ZB.**, 374/103, (11 Eylül 1322/24 Eylül 1906); **ZB.**, 374/50, (31 Temmuz 1322/13 Ağustos 1906); **ZB.**, 375/76, (4 Kanunusani 1322/17 Ocak 1907).

geçerliliği, kurallara uygun faaliyet göstermesi koşuluyla bir yıldan fazla olamazdı. Ruhsatın süresi dolduğunda, uygun bir vergi karşılığında yenilenmesi ya da feshedilmesi, ilgili memurun yetkisindeydi.¹²¹⁰ Ruhsatlar ise, her esnafın derecelere ayrılmış mesleklerinin önemine göre belirlenmiş miktardaki paranın peşin olarak ödenmesiyle verilirdi.¹²¹¹ Ruhsat talepleri, içki satışı ve tüketiminin doğrudan memleketin asayiş ve düzenini ilgilendirmesi nedeniyle önceleri Hamr Emâneti'ne, 19. yüzyıl ile birlikte de Zaptiye Nezâreti, ilgili belediye ve Polis genel müdürlüğüne yapılmaktaydı. Ecnebi tebaa da, bağlı buldukları konsolosları vasıtasıyla başvuruda bulunabiliyordu.¹²¹²

Fener'de Tahta Minare Caddesi'nde oturan Espanos v. Yanni'nin içki satışı için 1907 yılında talep ettiği ruhsat, sürecin nasıl işlediğini gösteren iyi bir örnektir. Espanos, Balat Karabaş Mahallesi'nin Balat Caddesi'nde bulunan ve yandığı için tekrar inşa ettiği 110 numaralı dükkânda içki satmak istemektedir. İkinci Belediye Dairesi'nin onayından geçen bu ruhsat talebi, bir de Zaptiye Nezâreti'ne sunulmuştur. Balat mevkii komiserliği, yaptığı incelemede söz konusu dükkânın, otuz beş sene önce tuğlacı Luka adındaki birinin hanesiyken yandığını, bir süre arsa şeklinde boş kaldığını, o sırada ise altında dükkân, üstünde de ev olarak inşa edildiğini tespit etmiştir. Hiçbir şekilde meyhane olarak kullanılmayan bu dükkânın gedik senedi de yoktur. Bu yüzden de “mahzurdan salim olmadığı” anlaşılacak dükkânın meyhane olarak açılmasına ruhsat verilmemiştir.¹²¹³ Ruhsat talepleri, inceleme sonucunda herhangi bir mahzurun tespit edilmediği durumlarda olumlu sonuçlanıyordu. Balat'ta Hacı İsa Mahallesi'nde Köprübaşı Sokağı'nda bulunan 11 numaralı dükkân, 1907'de David tarafından meyhane olarak işletilmek istenmişti. Yapılan incelemede, söz konusu dükkânın zaten meyhane olarak işletildiği, sahibinin ölmesi üzerine bir süre kapalı kaldığı ve David'in de “öteden beri meyhaneci olduğu” anlaşılacak meyhanenin açılmasına ruhsat verilmiştir.¹²¹⁴

Ruhsatsız faaliyet gösterme konusundaki şikâyetlerin kaynağı, yine gedikli meyhaneci esnafının kendisi olmuştur. Devlet, gedik usulünü kaldırmış olsa da, kadim gedikli meyhanecilerin haklarına dokunmamış, hatta rakiplerine karşı korumak amacıyla bir takım imtiyazlar da tanımıştı. Ama bu yaklaşım, yeni gedikli meyhanecileri kapsamıyordu. Dolayısıyla kadim gedikli meyhaneci esnafı da, bu hakları diğer meyhaneciler veya içki mağazaları tarafından ihlal edildiğinde bir takım girişimlerde bulunmuştu. Meyhaneci esnafı, 1901 yılına rastlayan Atmeydanı örneğinde olduğu

¹²¹⁰ BOA, **HR.TO.**, 230/31, (09 Mart 1858); **ZB.**, 374/13, (7 Temmuz 1322/20 Temmuz 1906).

¹²¹¹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 240.

¹²¹² BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizâmı”, s. 714. Örnekler için bkz. BOA, **ZB.**, 372/35, (21 Mart 1321/3 Nisan 1905); **ZB.**, 375/47, (3 Kanunuevvel 1322/16 Aralık 1906); **ZB.**, 374/103, (11 Eylül 1322/24 Eylül 1906); **ZB.**, 374/50, (31 Temmuz 1322/13 Ağustos 1906); **ZB.**, 375/76, (4 Kanunusani 1322/17 Ocak 1907).

¹²¹³ BOA, **ZB.**, 56/12, (4 Eylül 1323/17 Eylül 1907).

¹²¹⁴ BOA, **ZB.**, 56/17, (1 Eylül 1323/14 Eylül 1907).

gibi depolarda, attar, tütüncü ve diğer bazı dükkânlarda kendilerine zarar veren ve mağduriyete yol açan ruhsatsız içki satışını engellemek için müracaatta bulunabilmekteydi.¹²¹⁵

Ruhsatlı olarak faaliyet gösteren bir meyhaneci, yakınındaki bir başka dükkân ile meyhanesini birleştirdiğinde de suç işlemiş olmaktadır. Nitekim Kiryako, sadece Langa'nın Eynebeğ Mahallesi Mirahor Caddesi'ndeki 32 numaralı dükkânında meyhanecilik yapmak üzere ruhsat almışken, meyhanesinin bitişiğinde kerestecilik yapılan dükkânı ruhsata aykırı bir şekilde meyhanesiyle birleştirmişti. 1906'da yaşanan usulsüzlük, bitişiğindeki keresteci dükkânının kaçak olarak meyhanesine dâhil edilmesiydi.¹²¹⁶

Gedik ve inhisar usulünün kaldırılması, sadece Osmanlı tebaasının değil, aynı zamanda yabancıların da meyhane işletmecisi olabilmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum, hem meyhanelerin ve meyhaneler gibi içki tüketilen diğer mekânların hem de işletmecilerinin, dolayısıyla da ihlallerin sayısında bir artışı beraberinde getirmiştir. İhlallerin artışı ve ecnebi tebaadan kaynaklı sorunların önlenememesi, kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklar nedeniyle daha zor olmuştur. Dolayısıyla ruhsatsız ya da ruhsata aykırı mekân işletme suçu, bu dönem ile birlikte ecnebi tebaaya mensup meyhaneciler tarafından da işlenmiştir. Ecnebi tebaanın bu türden ihlalleriyle ilgili konular, meyhanecilerin ve meyhanelerinin denetiminden sorumlu olan mercilerin yanı sıra Hariciye Nezâreti'ni de ilgilendirmekteydi. Ruhsatsız olarak faaliyet göstererek en önemli meslekî ilkelerden birine uymayan ecnebi tebaaya mensup pek çok meyhaneci örneği mevcuttur. İngiltere tebaasına mensup bir şahsın ruhsat almaksızın kiraladığı Langa'daki meyhanesi, 1857 yılına ait belgeden tespit edilen örneklerden biridir.¹²¹⁷ Yine Fatih'teki iki meyhane gibi ecnebi tarafından ruhsatsız olarak açılmış meyhaneler, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse'de, yani İstanbul'un bütününde yüzden fazla bir sayıya ulaşmıştır. Gitgide artış gösteren bu türden meyhaneler, sadece ruhsatsız olarak faaliyet göstermeleri nedeniyle değil, meyhanecilerin uymakla yükümlü olduğu kutsal mekânlara yönelik hassasiyet konusuna da uymamışlar, dolayısıyla toplumsal açıdan da rahatsızlığa yol açmışlardı. 1880 yılının Mart ayına rastlayan bu sorun karşısında devletin muamelesinin nasıl olacağına bir an önce netleşmesi gereği de önem kazanmıştı. Sorunun büyüklüğü nedeniyle bir kaç gün içerisinde bir karar verilip uygulanması gerekiyordu.¹²¹⁸ Ama devlet, başta İngiltere'nin protestosu olmak üzere yabancı devletlerin olumsuz müdahaleleriyle de uğraşmak durumunda kalıyordu. Buna rağmen kontratı bulunan meyhanelerin ya da içki mağazalarının sözleşmelerinin bitiminde, kontratı bulunmayanların da altı aylık bir müsaadenin ardından kapatılmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu gibi sorunların tekrar yaşanmasını, herhangi bir itiraza mahal bırakmayacak şekilde engelleyecek bir nizamnamenin hazırlanması için de komisyon

¹²¹⁵ BOA, **DH.MKT.**, 2558/92, (8 Şaban 1319/20 Kasım 1901); **DH.MKT.**, 2557/92, (8 Şaban 1319/20 Kasım 1901).

¹²¹⁶ BOA, **ZB.**, 375/56, (13 Kânunuevvel 1322/26 Aralık 1906).

¹²¹⁷ BOA, **HR.MKT.**, 180/53, (1273) 1857.

¹²¹⁸ BOA, **ŞD.**, 2430/29, (16 Rebiulahir 1297/28 Mart 1880).

oluşturulması kararlaştırılmıştır. Komisyonun alacağı karar, mevcut sorunun çözümü için değil, daha sonra herhangi bir anlaşmazlığın ortaya çıkmasını önlemek için kullanılacaktı.¹²¹⁹

Bir mekânın “mahzûr ve mazarratdan salim” olmadığı, bir şekilde ruhsat alarak faaliyet göstermeye başlamasından sonra da anlaşılabilirdi. Aslında yerine getirilmesi gereken şartların ihlal edilmesi demek olan bu türden olaylar, Rus tebaasından Sarı Yanni örneğinde olduğu gibi eğer ecnebi tebaadan kaynaklanırsa, hem karmaşık bir hal alabilir hem de sürüncemede kalabilirdi.¹²²⁰ Herhangi bir işletmecinin ruhsat almış olması, ecnebi tebaa bile olsa faaliyete başlayabilmesi ve sürdürülebilmesi için tek başına yeterli bir koşul değildi. Rus tebaası Sarı Yanni'nin sakıncalı ve zararlı olduğu gerekçesiyle ayrıca değerlendirilen içki mekânı dışındaki diğer ecnebilere ait meyhaneler, ruhsatsız bir şekilde faaliyet gösterdikleri için öncelikle ceza-yı nakdiye, yani para cezasına çarptırılmıştır. Fakat özellikle Yunan meyhanecileri, para cezasını ödemedikleri gibi faaliyetlerine de devam etmiştir. Devlet de, kançılıryasının müdahalesi nedeniyle yine ayrıca değerlendirdiği Sarı Yanni haricindeki diğer meyhanelerin kapatılmasına karar vermiştir.¹²²¹ Hatta 1887'de Yunan Sefareti, kendi tebaasına ait meyhanelerin veya içki mağazalarının bu şekilde kapatılması üzerine devreye girerek Hariciye Nezâreti'ne müracaat etmiştir. Sefaret, kendi tebaası Espiro Gidici'nin Üsküdar'da Mumhane İskeleyi'nde ve Debbağhane civarında kiraladığı yedi numaralı dükkânda yedi seneden beri faaliyet gösterdiği halde nizama aykırı olduğu iddiasıyla bey'iyeye tezkirelerinin yenilenmeyerek kapatılmasına itiraz etmiştir. Hariciye Nazırı, konuyu Şehremâneti'ne ve Zaptiye Nezâreti'ne havale etmiştir.¹²²² Aynı yıl içinde konuyu inceleyen söz konusu merciiler, Yunan Sefareti'nin iddialarının doğru olmadığını, nizama aykırı olan mağaza ve dükkânların tespit edildikçe kapatıldığını, itirazlar olduğunda da incelenerek gereğinin yapıldığını beyan etmiştir.¹²²³

Ecnebilere ait meyhanelerin ve içki mağazalarının ruhsat alınmaksızın işletilmesiyle ilgili sorunun çözülmesi için bir komisyon oluşturulması kararı, hemen uygulanamamıştır. Dolayısıyla komisyon oluşturma önerisi, ruhsatsız olarak faaliyet gösterdiği gerekçesiyle kapatılan İngiliz ve Fransızlara ait Galata ve Beyoğlu'ndaki bazı meyhaneler için 1888'de tekrar gündeme getirilmiştir.¹²²⁴ Aslında sorun, kapitülasyonların ecnebî tebaaya tanıdığı ayrıcalıklar nedeniyle çok yönlü ve karmaşıktı. Ecnebi tebaaya mensup meyhaneciler, bu haklarını kullanarak ya da aslında suiistimal ederek meslekî açıdan önemli ruhsat şartını ihlal ettiklerinde karşı karşıya kaldıkları kapatma cezasına bile uymayabiliyorlardı. İçkiden tahliye edilip kapatılan meyhanelerinin mührünü sökerek yine alenî bir şekilde içki satmaya devam edebiliyorlardı. Üstelik sefaretleri, söz konusu

¹²¹⁹ BOA, **ŞD.**, 2430/29, (25 Rebiulahir 1297/6 Nisan 1880).

¹²²⁰ BOA, **DH.MKT.**, 1456/49, (2 Safer 1305/20 Ekim 1887); **DH.MKT.**, 1878/98, (11 Rebiulevvel 1309/15 Ekim 1891); **DH.MKT.**, 1906/111, (29 Cemaziyelevvel 1309/31 Aralık 1891).

¹²²¹ BOA, **DH.MKT.**, 1906/111, (29 Cemaziyelevvel 1309/15 Ekim 1891).

¹²²² BOA, **DH.MKT.**, 1457/91, (13 Muharrem 1305/1 Ekim 1887).

¹²²³ BOA, **DH.MKT.**, 1457/91, (8 Safer 1305/26 Ekim 1887).

¹²²⁴ BOA, **DH.MKT.**, 1474/55, (20 Rebiulahir 1305/5 Ocak 1888).

meyhanelerin içkilerden arındırılarak tahliye edildiğini, para cezasını da ödediklerini iddia ederek bu hususta tebaalarına sahip çıkıyordu. Devlet, aynı yıl söz konusu sorunu çözebilmek için öncelikle her belediye dairesinde ne kadar meyhane bulunduğu dair bir defter hazırlanmasını istemiştir. Ardından başlatılan inceleme doğrultusunda ruhsatsız faaliyet göstermek gibi mahzurlarından dolayı kapatılan yüz seksen beş adet içki mağaza ve dükkândan eksikleri giderilen doksan tanesine yeniden içki satma yetkisinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için Şehremaneti, Zaptiye Nezâreti ve Duyûn-ı ‘Umûmiye Müdiyeti’nden bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon, meyhane sahiplerinin ayrı ayrı yapacakları müracaatları da değerlendirerek usul ve nizamaya uygun olanları inceleyecektir.¹²²⁵

Komisyonun söz konusu mekânlara ilişkin 1890 yılına rastlayan incelemeleri neticesinde beş adet meyhanenin kapalı kalması, on üç meyhanenin ise ruhsat verilip açılması uygun görülmüştür. Diğer meyhaneler, ruhsat şartını yerine getirmediği için değil, kutsal mekân ihlali gibi bir kural ihlali de gerçekleştirdikleri için açılmamıştır. Ahalinin şikâyeti ve zabıtaca mahzurlu bulunması nedeniyle kapatılan meyhaneler hakkında ise, ayrıca inceleme yapılacak, ortaya çıkacak sonuca göre muamelede bulunulacaktır.¹²²⁶ Aynı durum, Sirkeci ve Babıâli Caddesi üzerinde dükkânları bulunan Rusya, Avusturya ve İtalya gibi devletlerin tebaaları için de söz konusuydu. Üstelik burada 1898’de yaşanan sorun, hem ruhsatsız bir şekilde içki deposu açılması hem de bunların aynı zamanda meyhane şeklinde faaliyet gösteriyor olmasıydı. Sorunun çözümüne dayanak oluşturmak için müskirât nizamnamesindeki ilgili hükümlere yer verilerek uygun bir şekilde muamelede bulunulması gereğine işaret edilmiştir.¹²²⁷

Kaçak olarak faaliyet göstermek, gedikli meyhanecilerin ekonomik açıdan mağdur olmasına yol açan en önemli usulsüzlüklerin başında gelmekteydi. Gedikli meyhaneciler de, ister Osmanlı ister ecnebi tebaasına mensup olsun, rakiplerinin bakkal, manav, attar ve depo gibi dükkân ve mağazalarında ruhsatsız bir şekilde içki satmalarına izin verilmemesi mücadelesini II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında da gündeme getirmiştir.¹²²⁸

3.2.5. Kadeh ve Kıyye ile İçki Satış Vergisi

Başta meyhaneciler olmak üzere kadeh ve kıyye ile içki satmak isteyenlerin ödemesi gereken vergiler, Tanzimat Fermanı’nı müteakip yayınlanan nizâm-nâmeler ile daha da sistemleştirilmiştir. Bu konuda ilk vurgulanması gereken husus, 1861’de inhisar uygulamasının kaldırılarak yabancı devlet tebaasının da meyhane açabilmesiyle ilgilidir. Çünkü her ne kadar 1838’den bazı usulsüzlükler olsa da o tarihe kadar sayıları gedik uygulaması ile sınırlandırılmış olan meyhaneler,

¹²²⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1534/68, (14 Zilhicce 1305/22 Ağustos 1888).

¹²²⁶ BOA, **DH.MKT.**, 1688/60, (17 Cemaziyellevvel 1307/9 Ocak 1890); **DH.MKT.**, 1763/112, (8 Safer 1308/23 Eylül 1890).

¹²²⁷ BOA, **DH.MKT.**, 2132/48, (25 Cemaziyelahir 1316/10 Kasım 1898).

¹²²⁸ BOA, **ZB.**, 602/58, (13 Rebiulahir 1327/4 Mayıs 1909).

sadece Osmanlı tebaası olan zimmîler tarafından işletilebilirdi. Gedik uygulamasının kalkması, hem meyhanelerin hem de meyhanecilerin sayısında bir artış getirmiş ve kiralan mülkün değerine yakın bir miktarı *icare-i muaccele* olarak ödeyip gedik hakkını satın almış, yani mesleği icra edebilmek için peşin bir ödeme yapmış olan kadîm meyhanecilerin zarara uğramasına yol açmıştır. Devlet, de 1861 yılında yayınladığı nizamnamelerle sadece bu köklü esnafının zararını gidermek amacıyla artık altı aylık periyotlar halinde alınacak vergide indirimine gitmiştir.¹²²⁹

İstanbul dâhil bütün imparatorlukta geçerli olan bu düzenlemeler, söz konusu usulde içki mekânı işletecek tüm Osmanlı ve ecnebi tebaasını kapsamaktadır.¹²³⁰ Kadeh ile içki satan mahallerin, dolayısıyla da meyhanelerin ödeyeceği vergi usulüne dair mevcut ilk düzenleme, 1861 yılına aittir.¹²³¹ Bu nizâmnamedeki bilgileri hemen hemen aynı şekilde kapsayan, ama serbest ticaret düzenlemesinden olumsuz yönde etkilenen meyhanecilerin lehine bir takım değişiklikler de içeren diğer bir nizâmname, 1867 yılına aittir.¹²³² Bunun yanı sıra bir de tarihsiz olmasına rağmen 19. yüzyılın sonlarında yayınlandığı tahmin edilen bir nizamname daha vardır. Bu, hem içki satan tüm mahalleri hem de kıraathane, kahvehane ve çayhanelerin işleyişiyle ilgilidir.¹²³³ Yine içki satışından alınan vergi oranları hakkında bilgi veren dönemin bir diğer kaynağı, ilk baskısı 1889'da yapılan Süleyman Sûdî'nin *Defter-i Muktesid* adlı eseridir.¹²³⁴

Bütün şartları yerine getirerek bir dükkân açma hakkı kazanan biri, faaliyet göstermeye başlayabilmek için kadeh ve kıyye ile içki satma yetkisi olarak tanımlanabilecek bir vergi ödeyerek tezkere almak zorundaydı. Süleyman Sûdî, *resm-i ruhsâtiye* olarak tanımladığı bu vergiyi, *dühan*, yani tütün satılan dükkânlardan alınan bey'îye vergisinden hem isim hem de oran bakımından ayırmaktadır.¹²³⁵ Bu verginin ismi, 1860'lı yıllardan itibaren arşiv belgelerinde, yine aynı şekilde *resm-i ruhsatiye* ya da *ruhsatiye resmi* şeklinde belirtilmektedir.¹²³⁶ Bununla birlikte söz konusu vergi, doğrudan doğruya kadeh ve kıyye ile içki satılan dükkân ve mağazalardan alınacak vergi miktarıyla ilgili 1869 yılında yayınlanan bir nizâmname, *resm-i bey'îye* adıyla ifade edilmektedir.¹²³⁷ Verginin adı her ne olursa olsun, meyhane ve benzeri bir dükkân veya mağaza açarak içki satmak isteyen bir kişinin öncelikle ruhsat alması, bunun için de bir vergi ödemesi

¹²²⁹ Bu konuda bkz. Süleyman Sûdî, a.g.e., s. 114.

¹²³⁰ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861); "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizamı", s. 719.

¹²³¹ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹²³² "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizamı", s. 712-720. Ayrıca bkz. Sayın, a.g.e., s. 644-645.

¹²³³ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹²³⁴ Süleyman Sûdî, a.g.e.

¹²³⁵ Süleyman Sûdî, a.g.e., s. 114.

¹²³⁶ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861). Ayrıca bkz. BOA, **İ.MVL.**, 533/23901, (16 Muharrem 1282/11 Haziran 1865); **A.}MKT.MHM.**, 368/65, (11 Recep 1283/19 Kasım 1866); **İ..MVL.**, 565/25422, (27 Şaban 1283/4 Ocak 1867); **ŞD.**, 2850/83, (16 Safer 1285/8 Haziran 1868).

¹²³⁷ "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizâmı". Her iki ifadenin kullanımı için bkz. BOA, **ŞD.**, 2854/111, (15 Safer 1286/27 Mayıs 1869).

gerekmektedir.¹²³⁸ Üretim aşamasında *resm-i mirî* olarak vergilendirilen içki, bu şekilde meyhaneler aracılığıyla tüketim aşamasında da vergilendirilmekteydi.¹²³⁹ Yine üretici konumundaki zimmînin kendi ihtiyacı için ne kadar içki ayırabileceği, ödeyeceği vergi oranı ve dönemi gibi hususlar da, ayrıntılarıyla bu dönemde düzenlenmiştir.¹²⁴⁰

19. yüzyıldaki bu kayıtlar doğrultusunda, bir *ruhsatiye* ya da *bey'îye tezkeresi* alınabilmesi için öncelikle gerekli şartların sağlanarak ruhsat alınması ve ardından Zecriye Nezareti'ne gerekli olan verginin ödenmesi gerekmekteydi. Verginin ödenmesinden sonra alınacak tezkerede, içki dükkânının nerede açılacağı ve ne kadar vergi alındığı yazılı olacaktır. Bu vergi, 1861 yılında yayınlanan nizâmnâmeye göre içki satılan mahallerin ödedikleri kira bedellerinin onda birbuçluğu, diğer bir ifadeyle yüzde onbeş nispetinde hesaplanarak belirlenmekteydi. Bununla birlikte serbest ticaret düzenlemesinden olumsuz etkilenerek bu nizâmnâmenin yayınlandığı sıralarda imtiyâzlarını kaybeden kadîmden gedikli olan meyhaneciler için söz konusu oranın yarısı geçerli olacaktır. Gerekçesi ise, bu gedikli meyhanecilerin inhisar nizâmı gereğince eskiden satın aldıkları gediklerdir.¹²⁴¹ Kira nispetine göre alınan vergi oranı, yeni hazırlanmakta olan nizâmnâmede yüzde otuz düzeyine yükseltmek istenmiştir. Fakat özellikle ecnêbi tebaaya mensup işletmecilerin itirazları, yeni nizâmnâmenin hazırlandığı 1867 yılına kadar, yaklaşık bir yıl daha aynı oranın değişmeden geçerli olmasını sağlamıştır.¹²⁴² Bu sırada yaşanan bir diğer sorun, içki satılacak olan meyhane ya da benzeri bir dükkânı kiralayacak olan kişi ile kiralayan arasında anlaşma yapılarak kira bedelinin düşük gösterilmesi suretiyle daha az *resm-i ruhsatiye* ödeme şeklindeki *hile* girişimleridir. Bu gibi durumların tespit edilmesi halinde, dükkân ya da mağazanın mevcut kira değeri nispetinde iki kat vergi cezası uygulanacaktır. Yine kira kontratı düzenlenmeksizin kiraya verilen emlak için de, aynı ceza uygulanacaktır. Fakat mevcut durumda herhangi bir açıklık bulunmadığı belirtilen bu konunun, hazırlanacak olan yeni nizâmnâmede yer alması gerektiğine dikkat çekilmektedir.¹²⁴³

Resm-i ruhsatiye ya da *bey'îye* oranı, meyhane ve içki mağazası işletmecisi ecnebî tebaanın itirazlarının etkili olduğu anlaşılan 1867 yılına ait nizâmnâmede, dükkân ya da mağaza kirasının yıllık yüzde yirmi beşi olarak belirlenmiştir. Yine burada da kadîmden gedikli olan meyhaneciler için bu oranın yarısı geçerliydi. Zecriye Nezareti, kira bedeli olarak, dükkân sahibi ile kiracı statüsündeki işletmeci arasında devletin gözetimiyle düzenlenmiş olan kira kontratında yer alan miktarı dikkate alacaktı. Eğer böyle bir kira kontratı mevcut değilse ya da kontrat mevcut olmasına

¹²³⁸ Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi...*, s. 80.

¹²³⁹ Yılmaz, "Boş Vaktiniz...", s. 31-34. Ayrıca bkz. Mantran, *17. Yüzyılın...*, C. I, s. 192.

¹²⁴⁰ "Müskirât Âmilinden Alınacak Resm-i Mirî Hakkında Nizamname ve Zeyli", *Düstûr*, I. Tertip, C. 2, Matbaa-i Amire, 1289, s. 709-711. "Müskirât Resm-i Mirisi Hakkında Nizamnamedir", *Düstûr*, Zeyl, 2, Matbaa-i Amire, 1308, s. 52-55.

¹²⁴¹ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹²⁴² BOA, *A.}MKT.MHM.*, 368/65, (11 Recep 1283/19 Kasım 1866).

¹²⁴³ BOA, *İ..MVL.* 565/25422, (27 Şaban 1283/4 Ocak 1867).

rağmen beyan edilen kira miktarında sahtecilik yapıldığına dair şüphe duyulursa veya dükkân bizzat mülk sahibi tarafından işletiliyorsa, vergi tahsildarı ve dükkânın bulunduğu bölge ahalisinden güvenilir dört kişinin yer aldığı bir heyetin gözetimi altında “kemâl-i hakkâniyetle” bir kira bedeli belirlenecekti. Bunun ardından da meyhanenin sahibi ya da kiracısının ismi ile belirlenen kira bedeli ve gedikli olup olmadıkları bir deftere kaydedilecekti.¹²⁴⁴

Kadeh ve kıyye ile içki satışından alınacak vergi miktarı, satış türüne bağlı olarak değişkenlik göstermekteydi. Bu, aynı zamanda her mesleğin faaliyet alanının vergi temelinde yeniden tanımlanması anlamına da gelmekteydi. Nitekim içki satılan mahallerden otel, lostarya (küçük han ya da otel), lokanta ve fabrikalar, *resm-i bey'ie* yükümlülüğü konusunda farklı kıstaslara tabiydi. Bu mekânlarla ilgili düzenlemeler, 1861 değil, 1867'deki nizâmnameye yer almıştır. Buna göre söz konusu mahaller, içki içmeğe mahsus bir odaya sahip değilse ve içkiler sadece yemek esnasında sunulup satılıyorsa, bu vergiden muafır. Rakı ve bira üreticileri de, fabrikalarının dışında toptan veya kıyye ile sattıkları içkiler için söz konusu vergiyi ödemek zorunda değildi. Fakat ürettikleri rakı ve birayı, fabrikalarında kadeh ile satmak isterlerse, bunun için ayrı bir kısım bulunmalı ve burası için belirlenecek kira bedeli üzerinden hesaplanan verginin tamamını ödemeliydiler. Ayrı bir kısım bulunmazsa, bütün fabrikanın kira bedelinin dörtte birine karşılık gelen bedel üzerinden hesaplanacak verginin yine tamamını ödemeliydiler. Yine bir veya daha fazla odası bulunan ve yemek dışında içki satan otel, lostarya ve lokanta gibi mahaller, aynı şekilde kira bedelleri üzerinden hesaplanacak bir vergiye tabi tutulmuştu. Bu doğrultuda içinde içkinin yanı sıra çeşitli erzak ve eşya satılan bu tür yerler, ödemekle mükellef oldukları vergi için üç sınıfa ayrılmıştı. Bir mekândaki içki satışı, eşya ve diğer erzaka kıyasen daha ön plandaysa verginin tamamı, eşit düzeydeyse yarısı, daha az ise de yarısından da azı ödenmeliydi.¹²⁴⁵

Kadeh ile içki satan dükkânların kira bedellerine nispetle belirlenecek olan söz konusu vergi, İstanbul'da yüz ve taşrada elli kuruştan düşük olmamalıydı. Bu vergi, ister mülk sahibi, isterse kiracı olsun içki satılan diğer mekânlar gibi işletmecinin kendisinden, yani meyhaneciden alınacaktı. Tezkereler, ilk yıl *resm-i bey'ieyi* tahsil etmekle görevli memura ödenmesiyle verilecek, sonraki her yıl Zecriye Nezareti'ne müracaat edecek işletmecinin bizzat kendisi tarafından yenilenecekti. En fazla yedi yıl süreyle yapılacak kontrato tezkereleri, her yılın Mart ve Eylül ayı başında iki taksit halinde ödenecek verginin ardından yenilenecekti. Verginin ilk kısmını ödeyerek tezkeresini alanlar, kalan yarısını vadesi içinde ödemezlerse, işletmeleri hemen kapatılacak ve verginin tamamını ödeyene kadar tekrar açılmasına ruhsat verilmeyecekti. Zecriye Nezareti'nin mührünü içeren *bey'ie* tezkeresinde, işletmecinin ismi, memleketi, tabi bulunduğu devletin ismi, dükkânın bulunduğu mevki, mülk sahibi mi kiracı mı olduğu, yıllık kira miktarı, ne kadar vergi ödediği ve hangi sınıfa dâhil olduğu gibi bilgiler bulunacaktı. Görevli memurlar,

¹²⁴⁴ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'ie Nizamı”, s.714-715.

¹²⁴⁵ “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'ie Nizamı”, s. 715-717.

gerekli gördükleri durumlarda bu tezkereleri kontrol etmeye de yetkili olacaktı. Gerekli kıstasları yerine getirip dükkânını açan bir meyhaneci veya içki satan işletmeci, tezkeresini yeniledikten sonraki altı aylık süre zarfında kendi isteğiyle mesleğini bırakır, kurallara aykırı hareket ettiği için mağaza veya dükkânı kapatılır ya da mekânını bir başka yere naklederse, ödediği vergiyi geri isteme hakkına sahip değildi.¹²⁴⁶

1861 yılına ait nizâmnâmede içki dükkânını bu şekilde nakleden bir kişinin, daha önce ödediği vergiyi mahsup etme hakkının bulunmadığı, yeniden tezkere alınması gerektiği belirtilmektedir.¹²⁴⁷ 1867 yılına ait nizâmnâmede ise, içki dükkânının devredilmesi durumuyla ilgili bilgilere yer verilmektedir. Bu durumda işletmecisi tarafından ödendikten sonra içki dükkânının devredilmesi durumunda, söz konusu vergi, devralan yeni işletmeciden tekrar alınmayacaktı. Fakat dükkân ile birlikte yeni işletmeciye intikal eden tezkere, Zecriye Nezareti'ne ibraz edilmeliydi.¹²⁴⁸ Görüldüğü üzere bu vergi, yıllık olarak alınmakla birlikte bir defaya mahsus yerine getirilmesi gereken bir şart değil, faaliyet süresi boyunca uyulması gereken bir kuraldı. Üstelik bu süre boyunca kurallara aykırı olarak hareket ederse, uzun bir çaba göstererek yerine getirdiği kriterin bir önemi kalmıyor ve tezkereler yenilenmeyebiliyordu.

Vergisini ödemeksizin ve tezkere almaksızın açılan meyhane veya sözü edilen tanıma uygun bir içki mahalli ve ruhsat türüne aykırı olarak içki satan bir mekân, ister Osmanlı ister ecnebî tebaası olsun duruma göre Zabtiye Nezareti veya Altıncı Daire-i Belediye gibi dâhil olduğu belediye tarafından kapatılarak mühürlenecekti. Bu kişiler hakkında da, nizâmnâme gereğince muamelede bulunulacaktı.¹²⁴⁹ 1861 nizâmnâmesine göre bu tür içki mahalleri tespit edildiğinde kapatılacak ve üçyüzden bin mecdiye altınına kadar ceza-yı nakdî alınacaktır.¹²⁵⁰ 1867 nizâmnâmesi ise, böyle bir kural ihlalini daha detaylı bir şekilde düzenlemiştir. Buna göre içki dükkânı işletmecileri, eğer söz konusu ihlali ilk kez gerçekleştiriyorsa, gerekli olan verginin yanı sıra bir misli de nakit para cezasına çarptırılacak, tekrarlanması durumunda ise bu ceza üç misli olacaktı. Bunun ardından mevcut hükümlere uygun şekilde şartları sağlaması halinde tekrar açılmasına ruhsat verilebilecekti. Bu nizâmnâme, yayınlandığı tarihten önce açılmış olanlar da dâhil olmak üzere geçerli olacaktı.¹²⁵¹

Bir meyhanenin ruhsat ve bey'îye tezkiresi konusundaki şartları yerine getirmesi, faaliyetine devam edebilmesi, haksız bir müdahalede hakkını arayabilmesi açısından da oldukça önemliydi.

¹²⁴⁶ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861); "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizamı", s.716-719.

¹²⁴⁷ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹²⁴⁸ "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizamı", s.718.

¹²⁴⁹ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861); "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizamı", s.718.

¹²⁵⁰ BOA, *İ.MMS.*, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); *MVL*, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹²⁵¹ "Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey'îye Nizamı", s.718.

Bu husus, aşağıda ele alınan kapanma saati konusundaki kurala uyulmaması gibi bir ihlal ile karşılaşıldığında meyhaneciye ve meyhanesine yönelik müdahalenin biçimini de belirliyordu. Nitekim Kumkapı merkezinde sayısı doksan ikiye ulaşan meyhaneler, kural gereği saat 02.00'ye kadar açık kalabildikleri halde, sabaha kadar kapatılmayarak “derûnunda ‘işret ve envâ’i rezâil icrâ edilmekte olduğu gibi ve ba’zı eşhasın sekr-i hal olarak sokâklarda yıkılıp kaldıkları” anlaşılmıştır. Bu durumda devlet, bey’iye tezkiresine sahip olan meyhanelerin mevcut kurala uymalarını isterken, olmayanların kapatılmasını emretmiştir.¹²⁵²

3.3. Meyhaneci Kalabilmenin Kuralları ve İhlaller

Meyhaneciler, bir meyhane açmak için nasıl bazı niteliklere sahip olmalı ve şartları yerine getirmeliyse, faaliyet gösterdikleri süre boyunca da hem bu özellikleri korumalı hem de toplum düzeni, asayiş ve hassasiyetler konusunda bir takım kurallara uymak durumundaydı. Bir diğer ifadeyle kişi, hem mesleğini icra etmesi için gerekli olan vasıfları taşımalı, ardından bazı şartları yerine getirmeli ve bu mesleğini sürdürürebilmek için de hem bu özelliklerini devam ettirmeli hem de bir takım kurallara uymalıdır. Bunlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Kutsiyet arz eden mekânların yakınında faaliyet göstermemek,
- Meyhanelerin açılış ve kapanış saatlerine dikkat etmek,
- Asayiş ve toplum düzeninin sağlanması konusundaki sorumluluklarını yerine getirmek,
- Gedik devri ve nakliyle ilgili kurallara riayet etmek,
- Yenileşme dönemine nispetle önemi yitirmeye başlayan Müslümanlara içki satmamak.

Meyhanecilerin bu kurallara uyup uymadığı, meslekî açıdan denetleyen mercilerin yanı sıra Müslümanlar başta olmak üzere toplum tarafından da denetlenmekteydi. Bunlardan en çok ihlal edileni ise, toplumun kutsiyet ve hassasiyet atfettiği mekânlarla ilgili mesafe kuralıdır. Bu tür ihlalleri gerçekleştirenler ise, yine dükkânının kapatılması, yıkılması, para cezası gibi cezalara maruz kalmıştır. Bu başlık altında esas olarak meyhanecilerden kaynaklı olarak yaşanan ihmaller ve ihlallerle ilgili denetim ve uygulanan cezalar konu edilmektedir. Meyhaneciler açısından mağduriyetlere yol açan devlet görevlilerinin ihmalleri ise, ayrıca değerlendirilmiştir.

3.3.1. Kutsiyet ve Hassasiyetlere Riâyet

Gerekli tüm vasıflara sahip bir gayrimüslim, elde ettiği meyhane açma hakkını yine belli kurallara bağlı kalarak kullanabilmekteydi. Bu doğrultuda meyhanecilik yapacak kişi, her istediği yerde dükkân açmamakta, devlet tarafından belirlenmiş kurallara ve bu kapsamda toplumsal hassasiyetlere önem vermek zorundaydı. Aynı zamanda bu hassasiyetlerin harekete geçirdiği devlet

¹²⁵² BOA, **ZB.**, 380/100, (21 Kânunuevvel 1322/3 Ocak 1907). Bir başka belgeden anlaşıldığı kadarıyla bu meyhanelerin otuz dokuzu Kumkapı’da, kırk beşi Langa’da, sekizi Gedikpaşa’dadır. Bkz. **ZB.**, 55/84, (20 Mart 13232 Nisan 1907).

müdahalesi de önem kazanmaktaydı. Müslüman bir yapıya sahip devlette, sadece Müslümanların hassasiyetinin gözetileceği düşünülse de, asıl olarak müslim, gayrimüslim veya ecnebî olması fark etmeksizin İstanbul nüfusunu meydana getiren bütün unsurların toplumsal hassasiyetlerini gözetin ve dikkate alan bir imparatorluk yapısı vardı.

Müslüman mahallesi ve bununla ilişkili olarak cami, tekke, medrese gibi dinî mekânlar, hem devlet hem de Müslümanlar açısından kutsiyet ve hassasiyet taşıyan mekânların en başında gelmektedir. Zira bu kural, İstanbul'da Fatih döneminden itibaren sürekli geçerli olup kanunnamelerde de belirtilmiştir.¹²⁵³ İslam devleti yapısının ve Müslüman toplum karakterinin korunması anlayışı, gösterilen hassasiyetler konusunda etkili olmuştur.¹²⁵⁴ Kurala rağmen çokça ihlaller gerçekleşmiş, Müslümanların şikâyetleriyle de harekete geçen devlet, tespit ettiği usulsüzlükleri çeşitli şekillerde önlemeye çalışmıştır. Devletin, müslim ve gayrimüslimlerin kutsiyet taşıyan unsurlara ilişkin hassasiyeti, yenileşme sürecinde de etkisini sürdürmüştür. Yenileşme hareketleri, meyhanelerin uyması gereken bu husus ile ilgili herhangi bir değişiklik oluşturmamıştır. Sadece tekil şikâyetler ve emirler, uyulması zorunlu hale gelen bir kuralın ortaya çıkmasını sağlayarak nizamnâmelerde karşılık bulmasını beraberinde getirmiştir. Böylece bu konu, sistemli bir şekilde düzenlenmiştir. Bu tür şikâyetler ve fetvalar, her ne kadar “tekil emirler” olsa da, ilk kapsamlı düzenlemelerin ortaya çıktığı 19. yüzyıla kadar meyhanelerin “nerede ve hangi koşullarla açılacaklarına pek de önem verilmediğini”¹²⁵⁵ ileri sürmek mümkün değildir. Bilakis kurallar, tekil şikâyetler ve emirlerin tekrarlanmasıyla birlikte oluşur. Böylece bu şikâyetler, tekil olmaktan çıkarlar. Üstelik şikâyetin ve şikâyetlerin varlığı, mevcut durumun kurala aykırı olduğunun da kanıtıdır. Bu yöndeki düzenlemelerin büyük çoğunluğunun 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlamasının sebebi de, *tanzimat* kavramının hakkını verircesine yapılan düzenlemelerdir.

Hem zimmî hem de ecnebî meyhaneciler için geçerli olan meyhanelerin açılmayacağı kutsiyet ve mahremiyet arz eden mahallere ilişkin mesafe kuralı, Tanzimat Fermanı sonrasında düzenlenmiştir. 1848'de içki satacak İngiliz tebaasının uyması gereken kurallara dair bir karara göre içki satılacak herhangi bir dükkân, bu tür mahallerin yakınında açılmayacak, aksi halde kapatılacaktır.¹²⁵⁶ Bu kural ile ilgili 1855 yılına ait bir belgede ise, artık göreceli olan yakınlık ibaresi, netlik kazanmaya başlayarak meyhanelerin cami, mektep, türbe, medrese ve karakollara *kırk hatve*¹²⁵⁷ mesafe uzağında açılabilceği belirtilmiştir.¹²⁵⁸ Anlaşıldığı kadarıyla bu kural, özellikle nüfus artışı ve yenileşmenin etkisiyle gayrimüslimlerin yerleştiği mahallelerdeki kutsiyet

¹²⁵³ Birinci Bölüm'de ele alınan konuyla ilgili bkz. Akgündüz, ag.e., C. I, s. 424; Anhegger ve İnalçık, a.g.e., s. 45-46, 64, 75.

¹²⁵⁴ Öztürk, a.g.t., s. ix ve 53.

¹²⁵⁵ Çokuğraş, a.g.m., s. 89-90.

¹²⁵⁶ BOA, **İ.H.R.**, 46/2210, (4 Ramazan 1264/4 Ağustos 1848).

¹²⁵⁷ Adım demek olan hatvenin mesafe olarak karşılığı, ortalama 50 cm'dir. Bu da, 20 m. civarında bir uzunluğa karşılık gelmektedir.

¹²⁵⁸ BOA, **MVL.**, 162/111, (23 Şaban 1271/11 Mayıs 1855).

ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânlarla özgüdür. Ayrıca kapsayıcı hukukî düzenlemelerin henüz yapılmadığı bir dönemin parçası olarak da düşünülebilir.

Sınırların belirsizleşmesiyle de ilişkili olarak bu türden mahallerin daha detaylı bir şekilde tanımlanması gereği sürekli olarak devleti meşgul etmiştir. Kutsiyet ve hassasiyet arz eden mekânlara ilişkin mesafe kuralı da, ilk olarak 1861 yılına ait nizâmnâmede yerini almıştır. Buna göre sadece Müslümanlardan oluşan mahallelerin, cami ve tekke gibi kutsiyet arz eden, karakollar gibi hassasiyet gerektiren mekânların ve zabıta ile memleketçe mahzur görünen mevkilerin *ikiyüz arşun*¹²⁵⁹ mesafeden daha yakınına meyhane ve benzeri içki satılan mekânlar açılmayacaktır.¹²⁶⁰ 1867 yılına ait diğer nizâmnâmede de yer alan bu kuraldaki mesafe, *yüz arşun* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹²⁶¹ Bu kuralın, söz konusu mesafenin ne şekilde belirleneceğine dair yöneltilen sorular üzerine 1898’de daha da detaylandırıldığı görülmektedir.¹²⁶² Buna göre bir meyhane, bu mekânların varsa dış duvarı, yoksa da iç duvarı esas alınarak ölçülerek belirlenen yüz arşın mesafe uzağında bulunmalıdır. Diğer nizâmnâmeye ek olarak düzenlenen kısımlar ise, karakolların yanında ve karşısında, okul yakınında, umumhanelere has mahallerde meyhane ve benzeri içki dükkânının açılmayacağıdır. Karakolların karşısı ve yanı, kışla ve mektep yakınları, özellikle devlet açısından önem taşıdığı için mahremiyet arz eden ve hassasiyet gösterilen yerlerdi. Dolayısıyla bu gibi dünyevî mekânların meyhane bölgesi olması, nizamnamelerle yasaklanmış ve engellenmeye çalışılmıştır. Özellikle talebelerin yoğun olarak bulunduğu mektep yakınları, hem ahlâken hem de asayiş dolayısıyla mahzurlu olarak görülmüştür.¹²⁶³ Devletin yanı sıra toplumun önemseydiği hassasiyetler de vardı. Bunlar da, yenileşme öncesi dönem için de geçerli olduğu şekilde evlerin arası, yakınları¹²⁶⁴ ve kadınların özellikle hamam için yoğun olarak kullandıkları yolların üzeriydi.¹²⁶⁵

Meyhaneler, tamamen Müslümanlardan oluşan mahallelerde açılmazdı. Gayrimüslimlerle iç içe yaşanan yerlerde ise, yüz arşın kuralına uyulması gerekmekteydi. Bununla birlikte böyle bir meyhanenin açılabilmesi için mahalledeki gayrimüslim nüfusun oranı da önemliydi. Gayrimüslimler, özellikle sınırların daha da belirsizleştiği 19. yüzyılda, yüzde beşten daha fazla bir çoğunluk sağlayamadığı sürece Müslüman mahallesinde meyhane açma hakkı elde edemezdi. Böyle bir kuralın pratikteki anlamı, “henüz bu ibtilâ-yı elîm ile musâb olmayan mahallerin kuulün

¹²⁵⁹ Arşun, (arşın), metrenin kabul edilmesinden önce kullanılan uzunluk ölçüsü birimidir. Uzunluğu, genel kabule göre orta parmak ucu ile omuzun baş kısmı arasındaki mesafedir. Alanlara göre değişmekle birlikte arşının mimarîdeki uzunluk ölçüsü, 75,8 cm olarak kabul edilmektedir. Bkz. Pakalın, a.g.e., C. I, s. 88. Buna göre 200 arşın, yaklaşık 150 cm’e tekabül etmektedir.

¹²⁶⁰ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹²⁶¹ “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 712.

¹²⁶² BOA, **DH.MKT.**, 2157/41, (24 Şaban 1316/7 Ocak 1898).

¹²⁶³ “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 712; Muhtemelen 19. yüzyılın ikinci yarısına ait bir nizâmnâme için bkz. BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹²⁶⁴ Yılmaz, “Boş Vaktiniz...”, s. 36.

¹²⁶⁵ BOA, **İ.DH.**, 964/76233, (4 Muharrem 1303/13 Ekim 1885); Demirtaş, a.g.e., s. 131.

tahrîbâtından muhafaza”ıydı.¹²⁶⁶ Bu kuralı başka bir açıdan değerlendirdiğimizde, bir mahallede yüzde beşten daha fazla bir nüfusa sahip olan gayrimüslimlerin meyhane açılmasını isteme hakkının doğduğu sonucunu çıkarmak mümkün görünmektedir. Ayrıca meyhaneler, açıldıktan sonra da bazı hassasiyetlere uygun hareket etmek durumundaydı. 1859’da yayımlanan bir nizamname, kahveci ve diğer sosyalleşme mekânlarıyla birlikte meyhanecilerin ruhsatsız bir şekilde sokağa sandalye, iskemle ve sofraya kurarak içki satmasını yasaklamaktaydı. Aksi takdirde çeşitli miktarlarda para cezasına çarptırılacaklardı.¹²⁶⁷

Peki, yenileşme hareketi, meyhanelerin kutsiyet arz eden zamanlarda açılmaması ya da faaliyetlerinin sınırlandırılmasıyla ilgili kuralı ne ölçüde etkilemişti? Ramazan ayı için söz konusu olan sınırlandırma, 1843’te Doğu seyahatine çıkan Nerval’ın ilk kez 1851’de basılan eserinde aktardığına göre Rum, Ermeni, Yahudi ve Katoliklerin gitmesi kaydıyla meyhanelerin dış kapısının her zaman kapalı tutulma zorunluluğudur.¹²⁶⁸ Eseri 1880’lerin başında yayımlanan Mehmet Tefvik de, Ramazan’da bir ay boyunca meyhanelerin kapalı tutulduğunu belirtmektedir.¹²⁶⁹ Bununla birlikte sarhoşluktan kaynaklı olarak meydana gelen cinayet vakalarının önlenmesine dair alınması gereken tedbirler ile ilgili 1895 yılına ait bir arşiv belgesinde görüldüğü üzere devlet, daha sınırlı uygulamalara yönelmiştir. Bu konudaki pek çok tedbirden biri, “Ramazan-ı Şerif’in takarrüp-i hulûlü vesilesiyle meyhanelerde uzun uzadıya ‘işret edilmemesine” dikkat gösterilmesidir.¹²⁷⁰ Artık meyhanelerin kutsiyet ve hassasiyet arz eden zamanlarda faaliyetlerinin tamamen sonlandırılması yerine kısıtlanması gibi daha dar ölçekli tedbirler alınmıştır. Rum Patrik’inin talebi ile ilgili bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla gayrimüslimler açısından da kutsiyet arz eden zamanlar vardı. Buna göre Patrik, 1853 yılında Pazar ve Yortu günlerinde sabahları dükkânların ve meyhanelerin açılmaması konusunda bir tahrîr sunmuştu.¹²⁷¹ Bu belge, kutsiyet arz ettiği için meyhanelerin açılmamasını gerektiren zamanlar ile ilgili hassasiyetin gayrimüslimler için de geçerli olduğunu göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Osmanlılarda hem müslim hem de gayrimüslimler açısından kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânların yanı sıra önemli zamanlara ilişkin de kurallar vardı. Hem zimmî hem de ecnebî meyhaneciler, bu kurallara uymak zorundaydı.

Gerekli şartları sağlayan bir meyhaneci, meyhane işletmek üzere ruhsat başvurusunda bulunduğu anda, “civarında emakin-i mukaddese olmayub meyhaneler sokağında olduğu”,¹²⁷² “etraf-ı erba’asında emâkin-i mukaddese bulunmadığı” ve “gerek nizamem ve gerek zabıtaca bir güne mahzur olmadığı”,¹²⁷³ “zabıta ve adet-i belediyece mahzur olmadığı”¹²⁷⁴ anlaşılırsa, ilgili mahalde

¹²⁶⁶ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹²⁶⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri (II) Zokaklara Dair Nizamname”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 5, S. 1, 1996, s. 63-64.

¹²⁶⁸ Nerval, a.g.e., s. 585.

¹²⁶⁹ Mehmet Tefvik, a.g.e., s. 179. Ayrıca bkz. Koçu, **Eski İstanbul’da Meyhaneler...**, s. 41.

¹²⁷⁰ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 15/16, (24 Kânunusani 1310/5 Şubat 1895).

¹²⁷¹ BOA, **HR.MKT.**, 56/46, (24 Rebiulahir 1269/4 Şubat 1853).

¹²⁷² BOA, **ZB.**, 374/72, (14 Ağustos 1322/27 Ağustos 1906).

¹²⁷³ BOA, **ZB.**, 55/84, (9 Mart 1323/22 Mart 1907).

dükânını açabilirdi. Üstelik bu kutsal mekânlara yönelik devletin ve toplumun hassasiyeti, II. Meşrutiyet sonrasında da devam etmiştir.¹²⁷⁵

Hem devlet hem de toplum açısından kutsiyet ve hassasiyet taşıyan yerlerle ilgili söz konusu olan kural, bu dönemde de sık sık ihlal edilmiştir. Söz konusu kuralın çeşitli şekillerde ihlal edilmesine yönelik toplumun ve devletin hassasiyeti, bu dönemde de güçlüdür ya da muhafazakârlığa karşılık güçlü olmak zorundadır. İstanbul'un bütününde yaşanan pek çok olaya yönelik çözümler, münferit olmuştur. Kimi zaman bu tür ihlalleri önlemek amacıyla Müslüman mahallelerinde meyhane açılmasının yasak olmasına dair İstanbul'un bütününe ilgilendiren genel hükümler de yayınlanmıştır. Bu hükümler, Sultan Abdülmecid,¹²⁷⁶ Abdülaziz¹²⁷⁷ ve II. Abdülhamid döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda II. Abdülhamid'in söz konusu kural ihlaliyle ilgili yayınladığı fermanlardan biri şu şekildedir:

İstanbul'da bulunan İslâm mahallerinde meyhaneler güşâd edilmekte ve burada dükânlarda gizli müskirât satılmakta olduğu vasıl-ı sem-i 'alî (işitilmiş) olduğundan ba'dema İslâm mahallesinde meyhane açılmasına ve gizli müskirât satılmasına ruhsat verilmemekle beraber mevcutlarının dahi heman sedd ü men' edilmesi şeref-sâdır olan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahî efdal-i (en üstün) 'âlisinden olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliy'il-emrindir.¹²⁷⁸

Fatih, söz konusu kural ihlalleri ile ilgili yaşanan sorunlarda öne çıkmaktadır. İçki satışının bölgenin Müslüman karakteri nedeniyle sorun teşkil etmesi, özellikle Basiretçi Ali Efendi'nin 1873 ve 1874'te *Basiret* gazetesinde Fatih Büyük Karaman'daki meyhaneler örneği üzerinden kaleme aldığı yazılarından takip edilebilmektedir. Nitekim Basiretçi Ali Efendi, özellikle Büyük Karaman'da Fatih "zabitasının yanbaşı" ve Balat'ta bulunan meyhaneler ile ilgili şikâyetlere yer vermiştir. Basiretçi Ali Efendi'nin söz konusu meyhaneler ile ilgili şikâyetini dile getirirken kullandığı ifadeler, özellikle devletin klasik müdahalesine çağrı niteliği taşıması bakımından önem taşımaktadır. Yazarın Balat'taki meyhaneler ile ilgili şikâyeti, sayılarının "sayılmaz dereceye varmış" olmasıdır. Kadeh şakırtısı ve nara gürültüsü "dünyayı tutuyor", oradan gelip geçenler de "fenâ halde" rahatsız oluyormuş. Anlaşıldığına göre Büyük Karaman'daki meyhaneler ile ilgili esas sorun, "Fatih gibi mevkiide" bulunması ile ilgilidir. Muhtemelen bulunduğu mevki dışında herhangi bir sorun yaşanmamış, ama zaten zararları aşikâr olan içkilerin satılmasından dolayı yaşanabileceği öngörüsünde bulunulmuştur. Konuyla ilgili o âna kadar "sekiz on defa" şikâyet yazdığına vurgu yapan Basiretçi Ali Efendi'ye göre "...Ahalinin şikâyetini dinleyip iktizasını icra etmek hükümetin başlıca vezâifinden biridir...". Aslında ilk olarak gazetesinde dile getirdiği bu şikâyetler, etkisini göstermiş ve zabıtaca yakalanan meyhaneciler, alınan "cezâ-yı nakdî"nin

¹²⁷⁴ BOA, **ZB.**, 375/100, (13 Şubat 1322/26 Şubat 1907).

¹²⁷⁵ Bkz. BOA, **ZB.**, 376/28, (8 Mart 1325/21 Mart 1909); **ZB.**, 376/60, (15 Mart 1325/28 Mart 1909); **DH.EUM.THR.** 104/4, (22 Temmuz 1325/4 Ağustos 1909).

¹²⁷⁶ BOA, **HR.MKT.**, 217/43, (1 Rebiulahir 1274/19 Kasım 1857); **İ.DH.**, 469/31450, (9 Ramazan 1277/21 Mart 1861).

¹²⁷⁷ BOA, **HR.İD.**, 317/54, (5 Zilhicce 1283/10 Nisan 1867).

¹²⁷⁸ BOA, **İ.DH.**, 1127/88085, (26 Recep 1306/28 Mart 1889); **DH.MKT.**, 1614/9, (7 Şaban 1306/8 Nisan 1889).

ardından serbest bırakılmıştır. Ama meyhanelerin faaliyetlerine son vermeyen bu ceza, Basiretçi Ali Efendi için yeterli değildir. O kadar ki, neden sadece cezâ-yı nakdî almakla yetinilerek meyhanelerin kapatılmadığına dair bir cevap verilinceye kadar konuyla ilgili yazmaya devam edeceğini belirtmiştir. Neyse ki Zaptiye Müşiriyeti'nden istediği şekilde bir müdahalede bulunularak söz konusu meyhanelerden ikisinin kapatıldığı, diğer ikisinin de kapanmak üzere olduğu haberini almıştır. Bunun doğruluğunu kendisi de bizzat Fatih'e giderek tahkik etmiş, gerçekten kapalı olduğunu görünce hem görevlerini yaptıkları hem de kendisinin ihtarlarını dikkate aldıkları için memnuniyet duymuş ve teşekkür etmiştir.¹²⁷⁹

Burada meyhanelerden kaynaklı uygunsuzluğun sebebi, tam olarak bilinmemektedir. Meyhaneler, sadece Fatih'te buldukları için mi yoksa bir takım sorunlara yol açtıkları için mi kapatılmıştır? Basiretçi Ali Efendi'nin verdiği bilgilere göre zabitanın başlangıçta yakaladığı meyhanecilere para cezası uygulayarak serbest bırakması, meyhaneler ile ilgili bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Yani meyhaneciler, burada uyarılmışlardır. Konuyla ilgili şikâyetler sürünce, bu kez de sorunun devam ediyor olması dikkate alınarak kapatılmışlardır. Fakat burada da tamamen mi kapatıldıkları yoksa ilgili sorunun giderilmesine kadar mı kapalı kalacakları belli değildir. Yani zabitanın ne tür bir kapatma cezası verdiği belli değildir. Eğer tamamen kapatıldıysa, devletin müdahalesi, sadece Fatih Büyük Karaman'daki şikâyete konu olan meyhanelere yönelik gerçekleşmiştir. Bu şekilde en azından o bölgedeki Müslüman tebaasının şikâyetine konu olan sorunları ortadan kaldırmıştır. Bu da, aslında sorunun yaşandığı mekânı kapatarak değil, Müslüman tebaasının şikâyetine konu olan sorunu ortadan kaldırarak gerçekleşmiştir. Fakat detayları tam olarak bilinemese de, buradaki gibi gerçekten ahaliyi rahatsız eden ve o meyhaneden kaynaklı bir sorun olduğunda, devletin müdahalesi de, kapatmak şeklinde olabilirdi.

Fatih'teki bu tür sorunlara ilişkin arşiv belgelerinde de teferruatlı bilgiler vardır. Nitekim Suriçi Ayazma Kapısı'ndaki 500, 520 ve beş 522 numaralı dükkânlar, 1893 yılında camiye yakın bir noktada içki satmaları ve bu durum ortaya çıkardığı sorunlardan dolayı kapatılmıştır. Bu tür yerler ve meyhaneler, kontrata bağlı bulunsalar bile itibar edilmeyerek kapatılacaktır.¹²⁸⁰ Yine biri Aksaray Laleli Cami civarında, diğeri de yine aynı bölgede Şehzadebaşı'nda Müslüman mahallesinde iki meyhane açılmasına ilişkin 1900'lerin ilk yıllarında gerçekleşen girişim, bu konuda denetimden sorumlu yetkilileri ve devleti de epey meşgul etmesi açısından önemli bir örnektir. Bu iki meyhane, camiye olan yakınlığı ve Müslüman mahallesinde bulunmasının yanı sıra meyhanelerin sayısındaki artışın sağlığın korunması ve asayiş açısından bir takım zararlara yol açacağı gibi gerekçelerle açılmamıştır. Ayrıca yetkililer, bundan sonrası için de bu gibi şer' en ve kanunen aykırı girişimlerin önlenmesi konusunda dikkatli olunması konusunda uyarılmıştır. Ayrıca bu mekânların meyhane şeklinde işletilmeyeceği, kapalı şişeler ile içki satılmak üzere açılacağı

¹²⁷⁹ Basiretçi Ali Efendi, a.g.e., s. 112, 128-129, 132-133 ve 172.

¹²⁸⁰ BOA, **DH.MKT.**, 2059/55, (18 Şaban 1310/7 Mart 1893).

belirtmişse de, yine aynı şekilde camiye olan yakınlıkları ve Müslüman mahallesinde bulunmaları nedeniyle açılmalarına ruhsat verilmemiştir.¹²⁸¹ Kimi zaman kutsal mekânlara yakınlığı da dâhil olmak üzere mahzurlarından dolayı kapatılan meyhaneler, daha sonra ilgili sorunları giderdikleri iddiasıyla yeniden ruhsat talep edebilmekteydi. Unkapanı Haraççı Kara Mehmet Mahallesi'nde Fener Caddesi üzerinde bulunan bir meyhane, 1909 yılında bu şekilde yeniden ruhsat talebinde bulunmuştu. Yapılan incelemede Nizamiye Karakolu'na bakan pencerenin harçlı tuğla ile kapatılarak bu husustaki mahzurun giderildiği, fakat camiye olan mesafesinin doksan dokuz adım olduğu anlaşılacak alt ve üst tarafında da biri gedikli, diğerleri de yirmi senedir faaliyet gösteren üç meyhane ile birlikte kapatılması gerektiğine karar verilmiştir.¹²⁸²

Denetimden sorumlu görevliler, dolayısıyla da devlet, zimmîlerin yanı sıra yabancı uyruklu vatandaşlarının da meyhanecilik mesleğinde görülmeye başladığı 19. yüzyılda yaşanan bu tür sorunları kolay bir şekilde çözüme ulaştıramamıştır. Üstelik bu, toplumsal boyutu da olan çok yönlü bir sorundur. Suriçi'nde yaşanan bu olaylardan biri, yabancı uyruklu meyhanecilerin sahip oldukları ayrıcalıkları suiistimal ettiklerinin önemli örneklerindendir. Buna göre 1867'de sadece Müslümanlardan oluşan mahallelerde bulunan ve dört bir yanında cami, medrese ve türbe gibi kutsal mekânların yakınında açılarak faaliyet gösteren meyhanelerden kontratsız olanların hemen, diğerlerinin de kontratlarının bitiminde kapatılmasına karar verilmiştir. Buraya kadar hiçbir sorun yok iken, iki meyhane, kontratı bittiği halde kapatılamamıştır. İlki, Yunan tebaasına mensup bir şahsa ait olduğu için öncelikle sefarete bilgi verilerek bir kaç kez uyarılmış, herhangi bir cevap alınmayınca da, önce bir hafta süre verilmiş, ardından da kapatılmıştır. Devlet'i ve görevlileri asıl uğraştıran, diğer meyhane olmuştur. Bu meyhane, aslında Osmanlı tebaasından Hristo'ya aittir. Ama meyhanesini, borcuna mukabil Rus tebaasından Abraham'a teslim etmiştir. Dolayısıyla Abraham, sefaretinin de desteğiyle zarara uğrayacağı gerekçesiyle meyhanesinin kapatılmasına karşı çıkmaktadır.¹²⁸³ Yine bu mesele de öyle büyümüştür ki, sefaret tercümanı, Rusya'nın, meyhanenin kapatılması halinde tebaasının zararının karşılanmasını istediğine kalkışacağını dahi beyan etmiştir. Meyhanesinin kapatılmasının doğru olmadığı konusunda yine o civarda, hatta kendi dükkânından "otuz hatve" mesafede faaliyet gösteren bir gedikli meyhane de örnek olarak gösterilmiştir. Fakat Abraham'ın meyhanesinin, hem Çarşı-yı Kebîr (Kapalı Çarşı) yakınında ve sadece Müslümanların oluşturduğu mahallede bulunması hem de bu örnekteki gedikli meyhane ile aynı nizamla bağlı olmaması nedeniyle örnek gösterilemeyeceği belirtilerek kapatılması gerektiğine karar verilmiştir.¹²⁸⁴

¹²⁸¹ BOA, **İ.HUS.** 84/138, (22 Cemaziyelahir 1318/17 Ekim 1900); **MV**, 101/18, (26 Cemaziyelahir 1318/21 Ekim 1900); **DH.MKT.**, 2440/130, (27 Şaban 1318/20 Aralık 1900); **DH.MKT.**, 2423/74, (9 Recep 1318/2 Kasım 1900); **DH.MKT.**, 2459/84, (19 Zilkade 1318/10 Mart 1901); **DH.MKT.**, 2600/76, (6 Recep 1320/9 Ekim 1902); **BEO**, 1932/14487, (6 Recep 1320/9 Ekim 1902); **DH.MKT.**, 627/8, (7 Ramazan 1320/8 Aralık 1902).

¹²⁸² BOA, **ZB.**, 376/39, (19 Mart 1325/1 Nisan 1909).

¹²⁸³ BOA, **HR.İD.**, 317/54, (5 Zilhicce 1283/10 Nisan 1867).

¹²⁸⁴ BOA, **HR.İD.**, 317/54, (2 Muharrem 1284/6 Mayıs 1867).

Sözü edilen sorunun daha özel bir olaydaki yansıması, Rus tebaasından Sarı Yanni'nin usulsüz faaliyetleri ve bunların önlenmesine dair atılan adımlardır. Buna göre 1879 yılında paskalya yaklaşırken Fatih Camii civarındaki Karaman-ı Kebîr Mahallesi'nde (Büyük Karaman), yeni meyhaneler açılarak defneyaprağıyla da donatılmıştır.¹²⁸⁵ Hatta Sarı Yanni, Lazari, Soteri ve Nikol Vaspero gibi Rus ve Yunan tebaasına mensup kişiler, kahvecilik ve bakkallık ile meşgul olmalarına rağmen, dükkânlarında gizlice içki de satmaktadır. Bu noktada aslında kutsiyet arz eden mekânlar ile ilgili kuralı ihlal etmelerinin yanı sıra ruhsatsız ve ruhsata aykırı mekân işletmek suçunu da işlemişlerdir. Sözü edilen kişilerin dükkânlarına baskınlar yapılarak para cezasına çarptırılması, suçun işlenmesini önleyememiştir. Bunun da en önemli sebebi, suçluların Yunan, özellikle de Rus tebaasına mensup olmasıdır.¹²⁸⁶ Öyle ki sorun, 1887 yılında hâlâ çözülememişti. Sarı Yanni, Rus Sefaret tercümanının verdiği güvenceye rağmen dükkânında içki satmayı sürdürmüş, bu kez de sefareti vasıtasıyla tekrar uyarılması istenmiştir.¹²⁸⁷ O bölgedeki meyhanelerin hepsi kapatılmış olmasına rağmen, Sarı Yanni'nin meyhanesine yönelik herhangi bir işlem yapılamamıştır. Bu sorun öylesine büyümüştür ki, sefaretine olan güveninin de etkisiyle Sarı Yanni, “meccanen rakı vereceğini dükkânın önünde oturup ilan” etmiştir. Bu durumundan rahatsız olan hocalar ile talebeleri de, birlikte sabah dersinden sonra Sarı Yanni'nin dükkânını basarak târumar etmeye hazırlanmıştır. İkinci Belediye Dairesi'ne ihbar edilen bu hazırlık, dükkânın “yarına kadar” kapatılacağı teminatının verilmesiyle eyleme geçmeden engellenmiştir. Dolayısıyla 1888'de Sarı Yanni'nin dükkânındaki “müskirât furuhtunun hemen ve katiyyen men'i lâzımeden bulunduğundan... bir gûna fenalık vuku'una imkân bırakılmamasına” karar verilmiştir.¹²⁸⁸ Bu sorunun çözülmesi için 1891'de bir de Şehremâneti bünyesinde komisyon kurulmuştur.¹²⁸⁹ Yine aynı yıl Sarı Yanni'nin çırağı, Manastırlı bir kişiye şişeye rakı verirken suçüstü yakalanmıştır.¹²⁹⁰ Anlaşıldığı kadarıyla Sarı Yanni, bir süre daha içki satışına devam etmiştir.

Yine 1880 yılına ait bir başka örnekte Yunan tabiiyetindeki meyhaneciler, Fatih'te türbelere ve tekkelere altmış arşından on beş arşına kadar yakın olan yerde, karşılıklı iki meyhane açmıştı. Üstelik bu meyhaneciler, sadece kutsal mekânlara yönelik hassasiyet kuralını ihlal etmekle kalmamış, aynı zamanda ruhsatsız olarak da faaliyet göstermişlerdir. Bu meyhaneler, ecnebilere ait olduğu için devletin nasıl bir muamelede bulunacağı da önemliydi.¹²⁹¹ Zira devlet, başta İngiltere'nin protestosu olmak üzere yabancı devletlerin olumsuz baskıları ile de uğraşmak durumunda kalıyordu. Bununla birlikte sorunun toplumu ilgilendiren diğer boyutu da, büyük önem taşımaktaydı. Zira meyhanelerden ve devletin yaklaşımından rahatsız olan Fatih Medresesi'ndeki hocaların ve müderrislerin de desteğini alan talebe, aynı yıl “eğer hükümet bunları kaldırmaktan

¹²⁸⁵ BOA, **Y.A.HUS.**, 161/2, (15 Rebiulahir 1296/8 Nisan 1879).

¹²⁸⁶ BOA, **Y.A.HUS.**, 161/2, (29 Rebiulahir 1296/22 Nisan 1879).

¹²⁸⁷ BOA, **DH.MKT.**, 1449/50, (3 Muharrem 1305/21 Eylül 1887).

¹²⁸⁸ BOA, **DH.MKT.**, 1541/48, (4 Muharrem 1306/10 Eylül 1888).

¹²⁸⁹ BOA, **DH.MKT.**, 1878/98, (11 Rebiulevvel 1309/15 Ekim 1891).

¹²⁹⁰ BOA, **DH.MKT.**, 1900/89, (11 Cemaziyelevvel 1309/13 Aralık 1891).

¹²⁹¹ BOA, **ŞD.**, 2430/29, (16 Rebiulahir 1297/28 Mart 1880).

aciz ise biz kaldıralım” şeklindeki sözler sarf ediyordu. Bu ihlaller, ileride büyük asayiş problemlerine yol açabileceği için bir an önce ortadan kaldırılmalıydı. Üstelik bu meyhaneler, ahalinin yanı sıra gedikli meyhaneci esnafını da, rahatsız etmekteydi. Bunun üzerine devletin, kontratı bulunan meyhanelerin ya da içki mağazalarının sözleşmelerinin bitiminde, kontratı bulunmayanların da altı aylık bir müsaadenin ardından kapatılmasına karar vermiştir.¹²⁹²

1885’te ecnebî tebaaya mensup meyhanecilerin dâhil olduğu benzer bir sorun, Fatih Karagümrük’teki Löküncüler Caddesi’nde de yaşanmıştır. Öncelikle buradaki bir meyhane, mevcut nizamnameye aykırı olarak Müslüman mahallesi arasında ve kadınlar ile çocukların güzergâhı üzerinde bulunduğu gerekçesiyle diğer koltuk meyhaneleri ile birlikte kapatılmıştır. Aynı yerde bu meyhaneler gibi nizama aykırı olarak açılmış başka meyhaneler de var ise, hemen kapatılması hususunda dikkatli olmaları için Şehremaneti, Zaptiye Nezâreti ve diğer makamlar da uyarılmıştır.¹²⁹³ Sorun, esas olarak bu noktadan sonra başlamaktadır. Çünkü söz konusu uyarının ardından bu meyhane ve koltukların yanı sıra gedikli meyhanecilerin isteğinin de etkisiyle Tavukpazarı, Tahtakale ve Unkapanı tarafında bulunan üç şerbethane daha kapatılmıştır. Fakat bu kez de 1886’da Alman ve Yunan sefaretleri itiraz etmiştir. İtirazın gerekçesi, “gedik mu’amelesi ilgâ edildiği hâlde meyhanecilere böyle bir imtiyâz verilmesi”dir. Dolayısıyla tüm meyhane gediklerinin kaldırılarak nizamnamenin yeniden gözden geçirilmesi gündeme gelmiştir. Fakat gedikli meyhanelerin çok uzun zamandır ruhsatlı bir şekilde faaliyet göstermesi ve gediklerin de “vaktiyle âshâbı tarafından pek çok paralar virilerek mübâya’a idilmiş” olması nedeniyle kapsam dışında tutulması gerektiğine karar verilmiştir.¹²⁹⁴

Karagümrük’teki sorun, bu kadar ile sınırlı değildir. Buradaki meyhanelerden ve fuhuşhanelerden rahatsız olan mahalle ahali, 1890’da arzuhal ile müracaat ederek bunların kapatılmasını istemiştir. Konu, şikâyetin incelenip gereğinin yerine getirilmesi için Zaptiye Nezâreti’ne havale edilmiştir.¹²⁹⁵ Avram ve Yanko isimli meyhaneciler ise, bu sırada kapatılmış olan meyhanelerinin tekrar açılması yönünde verilen kararın yerine getirilmediğini, diğer meyhanelerin ise açık olduğunu, bu yüzden mağdur olduklarını ifade eden bir arzuhal kaleme almıştır. Bunun üzerine 1892’de, gereğinin yapılmasına karar verilmiştir.¹²⁹⁶ Yine burada kapatılan meyhaneler arasında gedikli olanlar da vardır. 1894’te mahalle ahali, Mesih Ali Paşa Camii’ne kırk, başka bir belgede ise otuz adım mesafede bulunan Yunan tebaasına mensup İstelyano ve Dimitri Grikoryadi biraderlerin meyhanesini şikâyet etmiştir. Her ne kadar gedikli olması sebebiyle bu meyhanenin kapatılması nizama aykırı ise de, mahalle ahalisinin şikâyetlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu yüzden gedik bedelinin belirlenip satın alınması için ne tür bir

¹²⁹² BOA, ŞD., 2430/29, (25 Rebiulahir 1297/6 Nisan 1880).

¹²⁹³ BOA, İDH., 964/76233, (4 Muharrem 1303/13 Ekim 1885).

¹²⁹⁴ BOA, MV, 7/18, (10 Rebiulahir 1303/16 Ocak 1886).

¹²⁹⁵ BOA, İDH., 1202/94110, (10 Rebiulahir 1308/23 Kasım 1890); DH.MKT., 1787/47, (18 Rebiulahir 1308/1 Aralık 1890); DH.MKT., 1802/73, (14 Cemaziyelahir 1308/25 Ocak 1891).

¹²⁹⁶ BOA, DH.MKT., 1987/19, (20 Muharrem 1310/14 Ağustos 1892).

muamele yapılacağıının araştırılarak gereğinin yapılmasına, meyhanenin de kapatılmasına karar verilmiştir.¹²⁹⁷ Konu, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini takip eden aylarda yeniden gündeme gelmiştir. Öncelikle meyhanenin “on dört on beş sene” önce neden kapatıldığına ve sonraki durumuna dair bilgi verilmiştir. Buna göre söz konusu meyhane, kapatıldıktan bir süre sonra yanarak arsa halinde kalmıştır. İstelyano ve Dimitri Grikoryadi biraderler, sefaretleri vasıtasıyla meyhanelerini yeniden inşa ederek işletme isteğinde bulunmuştur. Fakat yine aynı şekilde Mesih Ali Paşa Camii, medrese ve mektebi ile karşısındaki Nizamiye Karakolu'na yakınlığı ve Müslümanlar mahallesinde mahzurlu bir güzergâhta bulunması nedeniyle açılmasına izin verilmemiştir.¹²⁹⁸

Cami yakınında faaliyet gösterilmesine dair sorunlar, Suriçi'nin yanı sıra Galata'da da yaşanmıştır. 1861'de Bağdatlı Kice isimindeki bir kadın, Beyoğlu'nda Kalyoncu Kulluğu'nda bulunan hanesinin karşısındaki bir meyhanenin evine bakan cephesindeki penceresinden rahatsız olarak kapatılmasını istemiştir. Konu, incelenmek üzere ilgili makamlara havale edilerek gerekenin yapılması kararlaştırılmıştır.¹²⁹⁹ Galata'daki sorunlar, daha çok ecnebi tebaadan kaynaklı olarak yaşanmıştır. Yunan tebaasına mensup olan yine Sarı Yanni adındaki bir şahıs, Kasımpaşa'da Camii Kebîr'e on adım, Kışla-yı Hümâyûn'a da bundan biraz daha uzak bir mesafede üç katlı kârgir bir mağaza yaptırarak “arak ve şarab ve işrete müteallik enva'i meşrubat” satmaya başlamıştır. Bu mağaza ve civarındaki bir kaç meyhane, daha öncesinde kapatılmış olmasına rağmen, bir şekilde yeniden açılarak gece ve gündüz eskisi gibi faaliyetlerine devam etmeye başlamıştır. Bu hususta 1893'teki bir yazışmada, Kasımpaşa'da meyhane açmanın kesinlikle yasak olduğuna dikkat çekilerek gerekenin yapılmasına işaret edilmiştir.¹³⁰⁰ Yine Haffaflar içinde bulunan caminin her iki tarafında dört adet meyhane açılmıştır. 1907'de bu meyhanelerde geceli gündüzlü düzenlenen eğlencelerde sarhoş olan bazı kişilerin bağırıp çağrışmaları, cami cemaatinin rahatsız ve huzursuz olmasına yol açmıştır. Üstelik camiye bu derece yakın bir noktada meyhanelerin bulunmasının yasak olduğuna dikkat çekilerek ruhsatlarının geri alınıp kapatılmaları gerektiğine karar verilmiştir.¹³⁰¹

Dinî ve dünyevî mekânlara yönelik kutsiyet, mahremiyet ve hassasiyet, gayrimüslimler için de geçerlidir. Nitekim Pera Merkez Cemaat Kurulu, 1881-1886 yılları arasında Büyükyol ile Sıraselviler Caddesi'nin bir bölümüne uzanan Ayia Triada Kilisesi etrafındaki bir arsa üzerinde atölye, kahvehane, meyhane gibi bir dizi dükkân yapmıştır. Bazı kurul üyeleri, Balıklı Rum Hastanesi'ne gelir sağlama amacıyla yapılan bu dükkânlara, kilisenin kutsallığı ve yanındaki kız okulunun mahremiyeti nedeniyle tepki göstermiştir. Patrikhane de, inşa edilen bu dükkânların bu

¹²⁹⁷ BOA, **İ.HUS.**, 27/18, (25 Muharrem 1312/29 Temmuz 1894).

¹²⁹⁸ BOA, **ZB.**, 328/149, (30 Teşrinisani 1324/13 Aralık 1908); **DH.MKT.**, 2691/64, (30 Zilkade 1326/24 Aralık 1908); **DH.MKT.**, 2729/66, (12 Muharrem 1327/3 Şubat 1909).

¹²⁹⁹ BOA, **MVL.**, 371/59, (8 Safer 1278/15 Ağustos 1861).

¹³⁰⁰ BOA, **Y.PRK.AZJ.**, 21/31, (18 Şubat 1308/2 Mart 1893).

¹³⁰¹ BOA, **ZB.**, 26/46, (11 Cemaziyelevvel 1323/22 Haziran 1907); **ZB.**, 73/24, (7 Temmuz 1323/20 Temmuz 1907).

şekilde işletilmesini, özellikle de meyhane yapılmasını gönderdiği bir mektup ile yasaklamıştır.¹³⁰² Yine 1907 yılında Fener Caddesi'nde bulunan otuz iki numaralı dükkânda, depo suretiyle içki satılmak üzere inşa edilmek istenmiştir. Fakat Bulgar Kilisesi'ne olan yakınlığı ve asayiş açısından mahzuru, kıyye ile veya depo şeklinde içki satılmasına engel oluşturmuştur.¹³⁰³ Bununla birlikte anlaşıldığı kadarıyla bir meyhanenin kilise yakınında bulunması, tek başına bir kapatma gerekçesi oluşturmuyordu.¹³⁰⁴ Bu duruma farklı sorunların da eşlik etmesi ve bölgedeki gayrimüslim ahalinin şikâyetçi olması ve bu şikâyetlerinin doğruluğunun teyit edilmesi de gerekiyordu. Nitekim Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii'ne yüz yirmi dört adım uzaklıkta bulunan Rum Aya Yorgi Kilisesi, 1908'de kendisine bağlı mektebin giderlerini karşılamak üzere açılan bir meyhanenin işletmecisi olarak görünmektedir.¹³⁰⁵

Hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin ister münferit isterse de birlikte hareket ederek yaptığı her şikâyet, dikkate alınarak inceleniyor, ama klâsik dönemde olduğu gibi yenileşme sürecinde de her zaman istedikleri şekilde çözülmeyebiliyordu. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Bu sebeplerden biri, sadece gayrimüslimlerin şikâyetçi olduğu bir mekânın nizam dâhilinde olmasıdır. Yorgi adındaki bir şahıs, Samatya Mirahor Ağa Mahallesi'nde bir kilisenin bitişiğindeki bir ahır, yıkarak koltuk meyhanesi haline getirmiştir. Mahallenin reaya ahalisi, özellikle kiliseye ve kilise yakınından geçerek *mektebe* gidip gelen çocuklarına, kendilerine ve ailelerine pek çok zarar veren bu koltuk meyhanesinden rahatsız olmuştur. Mahalleli, öncelikle bu koltuk meyhanesini açmaması için Yorgi'yi uyarmıştır. Bu uyarıları dikkate alınmayan mahalle ahalisi, 1855'te bir arzuhal ile müracaatta bulunarak mektep ve kilisenin yıkılmasındansa bu yeni inşa edilen koltuk meyhanesinin yıkılmasını talep etmişlerdir. Bu talep üzerine gerekli inceleme yapılmış, Yorgi'nin açtığı koltuk meyhanesinin cami, mektep, türbe ve karakol yakınlığının bulunmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca kilisenin Mirahor Caddesi'nde olduğu, meyhanenin ise sokak içinde açıldığı görülmüştür. Dolayısıyla koltuk meyhanesinin kapatılmasını gerektirecek herhangi bir olumsuz durum da tespit edilmemiştir.¹³⁰⁶

Nizam dâhilinde olduğu için talepleri istedikleri şekilde sonuçlanmayan bir diğer şikâyette, gayrimüslim ve Müslümanlar birlikte hareket etmiştir. Nitekim 1860 yılında Salma Tomruk Kefevi Mahallesi'nin Müslüman ahalisi, gayrimüslimler ile birlikte hareket ederek bir dükkânın içinde içki satılmasından ve bundan dolayı yaşanan uygunsuzluklardan şikâyetçi olmuştur. Bu dükkân, bir şekerlemeci olup Yunan vatandaşı Kostî Kara Yanako tarafından açılmıştır. Topal Ahmed Efendi'nin berber dükkânını şekerlemeci dükkânı adıyla kiralayan Kostî Kara Yanako, mahalle imamı mektepte çocuklar ile meşgulken kira sözleşmesi ve ruhsat gibi resmî belgeleri mühürletmiştir. Mahalle muhtarları ise, durumu farkedip mühürlememişler, ama dükkân yine de

¹³⁰² Bozis, a.g.e., s. 37.

¹³⁰³ BOA, **ZB.**, 375/73, (3 Kânunusani 1322/16 Ocak 1907).

¹³⁰⁴ BOA, **DH.MKT.**, 2164/76, (21 Ramazan 1316/2 Şubat 1899).

¹³⁰⁵ BOA, **ZB.**, 336/84, (18 Teşrinisani 1324/1 Aralık 1908).

¹³⁰⁶ BOA, **MVL.**, 162/111, (23 Şaban 1271/11 Mayıs 1855).

faaliyete başlamıştır. Mahalle ahalisi ise, eşlerinin ve kızlarının da görüp rahatsız olduğu “bir takım edepsiz ve serhoş adamların” toplanarak kavga ettiği şekerlemeci dükkânından şikâyetçi olarak kapatılmasını istemiştir. Zira kapatılmazsa, bu işin yayılarak bütün civarlarının meyhane ve içki mağazalarıyla dolacağını, özellikle Müslümanlara büyük zararlara yol açacağını dile getirmişlerdir.¹³⁰⁷ Bunun üzerine bir inceleme yapılmış, dükkânın Müslüman mahallesinde olmasına rağmen, etrafında gayrimüslim hanelerinin bulunduğu, yine o civarda bulunan diğer içki mağazalarına da zararının olmadığı, dolayısıyla da kapatılmasının gerekmediği anlaşılmıştır.¹³⁰⁸ Bu hususta bir diğer örnek, Üsküdar’da Mihrimah Sultan Camii’ne yakınındaki bir kahvehanenin meyhaneye dönüştürüldüğü şeklindeki 1908 tarihli bir ihbarda görülmektedir. Yapılan inceleme sonucunda şikâyete konu olan meyhanenin, Mihrimah Sultan Camii’ne yüz yirmi dört adım mesafede olduğu ve orada bulunan Rum Aya Yorgi Kilisesi’ne bağlı mektebin giderlerini karşılamak üzere işletildiği anlaşılmıştır.¹³⁰⁹

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Acaba orada bulunan diğer içki mağazaları, kendi çıkarlarına aykırı olduğu için mi bu dükkânı kapatmaya çalışmıştı? Yine Müslümanlar ile birlikte hareket eden o gayrimüslimler de, bu içki mağazalarının sahibi ya da yakınları mıydı? Bu soruların cevabı, sözü edilen olaylar üzerinden açıklanamamaktadır. Ama kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevî mekânların yakınında meyhane açılmayacağına dair kuralın, suiistimal edilmiş olabileceği ileri sürülebilir. Nitekim tespit edilen bir örnek, kutsiyet ve mahremiyet ile ilgili kuralın ihlal edilmesini gerekçe göstererek meyhanecilerin de meslektaşları ya da yeni dönemdeki rakipleri aleyhinde şikâyetçi olabildiklerini göstermektedir. Buradaki şikâyetin, ya da meslekî ihlalin konusu, sadece kutsiyet arz eden mekânlar ile ilgili de değildir. Predomoz, Tahtakale’deki bir yağcı dükkânının içki satılan bir fabrikaya dönüştürülmesi nedeniyle öncelikle ruhsata aykırı faaliyet gösterme girişiminde bulunmuştur. Hatta Tekfursarayı’nda bir Yahudiye ait olup âtil durumda kalmış bir meyhane gediğini buradaki dükkânına naklettirerek dükkânını nizama uygun bir meyhane haline getirme teşebbüsüne de yönelmiştir. Bu ihlal ile ilgili olarak ortaya çıkan diğer bir sorun, içki fabrikasına dönüştürülmesinin ardından söz konusu dükkânın Rüstem Paşa ve diğer bir caminin yirmi beş ila kırk adım yakınında faaliyet göstermesiyle alakalıdır. Çarşıkapı meyhaneci esnafı da, esas olarak kendilerini ilgilendiren ilk durumun ikinci ihlale yol açmasını da kullanarak hem nizama aykırı hareket edilmesini hem de kendi mağduriyetlerinin önlenmesini istemişlerdir.¹³¹⁰ 1866 yılında yaşanan bu mesele, hemen çözülememiştir. Öncelikle şikâyete konu olan meyhanenin sahibi Predomoz, konunun Zecriye Nezareti’ne havale edilmesini talep etmiştir.¹³¹¹ Ardından da Tekfursarayı’ndaki meyhane gediğinin Tahtakale’ye nakledilmesiyle ilgili talebinin¹³¹² Zecriye Nezareti’nce onaylanmasına rağmen, bazı meyhanecilerin itirazlarından dolayı

¹³⁰⁷ BOA, A}MKT.NZD., 308/15, (24 Cemaziyelahir 1276/18 Ocak 1860).

¹³⁰⁸ BOA, A}MKT.NZD., 308/15, (14 Şaban 1276/7 Mart 1860).

¹³⁰⁹ BOA, ZB, 336/84, (18 Teşrinisani 1324/1 Aralık 1908).

¹³¹⁰ BOA, MVL., 494/139, (14 Zilkade 1282/31 Mart 1866).

¹³¹¹ BOA, MVL., 533/103, (3 Muharrem 1283/18 Mayıs 1866).

¹³¹² BOA, MVL., 541/139, (2 Rebiulahir 1284/3 Ağustos 1867).

haksızlığa uğradığını ifade eden bir arzuhal kaleme almıştır.¹³¹³ Bir diğer belgeden konuya dair biraz daha detay öğrenebiliyoruz. Buna göre Karamanlı olan bu meyhanecinin meyhanesi, Tahtakale Balkapanı'nda Rüstem Paşa Camii civarındadır. Bu belgede, şer'î açıdan sakıncalı mahallerde bu gibi içki satışının caiz olmadığı, üstelik daha sonradan şer'î sorunlara yol açabilecek gedik naklinin de devletin onayına bağlı olduğuna dikkat çekilerek mevcut nizam ve kurallara göre hareket edilmesine karar verilmiştir.¹³¹⁴ Görüleceği gibi meyhanecilerin bu şikâyeti, nizama aykırı hareket edilmesini önleme çabasına meyhanecilerin katkı sağlamasından öte kendi mağduriyetlerini önleme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Cami, mescit, türbe ve mektep gibi dinî ve dünyevî mekânlara nizamnamede belirlenen sınırdan daha yakın olduğu gerekçesiyle meyhaneleri kapatılan meyhaneciler, haksızlığa uğradığını düşünüyorsa arzuhal ile müracaatta bulunarak haklarını arayabilmekteydi. Böyle bir durumda yetkili merciler, konu ile ilgili gerekli incelemeleri yapmaktaydı. Fakat yetkililer, muhtemelen bu tür müracaatların sayısındaki fazlalık nedeniyle öncelikle genellemeler üzerinden meyhane kapatmak yerine her biri için ayrı ayrı inceleme yaparak ortaya çıkan sonuca göre hareket etmeleri konusunda uyarılmıştır.¹³¹⁵ Böylece hem hata oranı en aza indirgenecek hem de herhangi bir itiraz ile karşılaştıklarında en baştan inceleme yapmak yerine mevcut bu değerlendirmenin sonucuna göre hareket edebileceklerdir. Görüldüğü kadarıyla bu tür haksız muamelelerde bulunulması, genellikle yanlışlıktan kaynaklı olarak yaşanmış, yanlışlığın giderilmesi sağlanmıştır. Bazen bu türden müracaatlar, yapılan bir haksızlığın anlaşılıp ile değil, yetkililerin görevlerini kötüye kullanmaları ile çözülmüştür. Bunların çok büyük bir çoğunluğu ise, herhangi bir haksız muamelede bulunulmadığının anlaşılması şeklinde müracaat edenlerin aleyhinde sonuçlanmıştır.

Samatya, Altımermer Yeni Mahalle'deki yirmi dört meyhanenin işletmecisi, hiç bir şekilde mahzurları olmamasına rağmen, haksız muamelede bulunularak kapatıldıkları iddiasıyla tekrar açılmalarına ruhsat verilmesi için 1871'de müracaatta bulunmuş, ama olumsuz bir cevap almışlardır. Hristiyan mahallesinde otuz seneden beri yaşadıklarını belirten bu meyhanelerin sahipleri ve kiracıları, bu süre zarfında nizama aykırı herhangi bir kötülük meydana gelmemesine rağmen, meyhanelerinin kapatıldığını, bu yüzden de iki yüz kadar ailenin çoluk çocuğuyla perişan ve ekmek parasına muhtaç bir şekilde çaresiz kaldıklarından yakınmıştır. Diğer mahallerdeki içki mağazalarının açılmasını örnek olarak gösterdiklerinde ise, kendilerine sadece ret cevabı verilmiştir. Gerçekten küçük bir mahzur ve nizama aykırı hal ve hareketleri var ise, meyhanelerinin kapatılmasını her birinin kesin bir şekilde kabul edeceklerini de ifade etmişlerdir.¹³¹⁶

¹³¹³ BOA, **MVL.**, 542/112, (5 Rebiulahir 1284/6 Ağustos 1867).

¹³¹⁴ BOA, **MVL.**, 557/85, (21 Ramazan 1284/16 Ocak 1868).

¹³¹⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1688/60, (17 Cemaziyelevvel 1307/9 Ocak 1890).

¹³¹⁶ BOA, **ZB.**, 4/5, (5 Safer 1288/26 Nisan 1871).

1871’de meyhanecilerin talepleri incelendiğinde, iddia edilenin aksine bazı meyhanelerin Hekimoğlu Ali Paşa Camii’ne ve Samatya karakoluna nizamın öngördüğü mesafeden daha yakın bir konumda bulunduğu, diğer meyhanelerde kavga ve gürültünün yaşanması nedeniyle müslim ve gayrimüslim ahalinin rahatsız olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden meyhanecilerin müracaatları, olumsuz bir şekilde sonuçlanarak meyhanelerinin açılmasına müsaade edilmemiştir.¹³¹⁷ Yine denetimden sorumlu görevliler, dört defa kapatıldığı halde tekrar açılmasına teşebbüs edilen Samatya’daki on altı adet meyhanenin açılmasına izin verilmemesine, bu konuda ihmalde bulunulursa cezalandırılacaklarına dair 1887’de uyarılmıştır. Muhtemelen aynı gerekçeyle kapatılmış olan bu on altı meyhanenin dördü, kontratları bulunduğu gerekçesiyle tekrar açılmalarına müsaade edilmesini de talep etmiştir. Yapılan inceleme sonrasında gerçekten kontratı olduğu anlaşılan bu dört meyhaneden birinin kontratı müddetince açık kalmasına izin verilmiş, ardından yine kapatılmasına karar verilmiştir.¹³¹⁸ 1895 yılında gerçekleşen bir diğer örnek, yine aynı yerde kutsal mekânlara yakınlığı ve diğer zararlarından dolayı kapatılan on altı meyhaneden birinin İngiltere tebaasından Jozef tarafından açılmasıdır. Bu konu, kendisine sorulduğunda kançılıyasının izni doğrultusunda meyhaneyi açıp işlettiği cevabı alınmıştır. Bunun üzerine kançılıyanın böyle bir izin verme haddi ve yetkisi olmadığına dikkat çekilerek Jozef’in meyhanesi de kapatılmıştır.¹³¹⁹

Devletin bu dönemde kamu binalarına yönelik hassasiyeti de devam etmiştir. Nitekim 1848’de Dürzî Hanaf, Samatya Karakolu’nun karşısındaki arsasına ev inşa etmek için bir ruhsat almış olmasına rağmen, meyhane inşa etmiştir. Bu yüzden hem ruhsata aykırı faaliyet göstermek hem de karakol karşısında meyhane açmak şeklinde iki usulsüzlük yapmıştı. Muhtemelen Dürzî Hanaf, karakollara ilişkin nizamnamedeki kuralı biliyor olmalı ki, meyhane değil, ev inşa etmek için ruhsat talep etmiş ve almıştır.¹³²⁰ Bu konuda 1901 yılına ait bir diğer belge, Sirkeci İskelesi’nde nizamnamede belirlenen mesafeden daha yakın bir konumda bulunan bir kahvehanenin meyhaneye dönüştürülmesi teşebbüsünün meydana getirdiği sorunlar ile ilgilidir. Burası, Rüsûmat İdaresi ve polis karakolu ile çevrili olmasının yanı sıra Babıâli’nin yarı resmi iskelesi statüsünde olup “askeri ve zâbita sevkîyatının mahreci” konumundadır. Ayrıca oradan geçecek vapur ve sandallar açısından da birçok mahzura neden olacağı için kahvehanenin meyhaneye dönüştürülmesine ruhsat verilmemiştir.¹³²¹

Cami, mescit, türbe ve tekke gibi kutsiyet ve hamam gibi özellikle kadınlar açısından mahremiyet arz eden mekânların yakınında meyhane açılması, evlerin meyhaneye dönüştürülmesi

¹³¹⁷ BOA, **ZB.**, 4/6, (25 Safer 1288/16 Mayıs 1871).

¹³¹⁸ BOA, **DH.MKT.**, 1407/86, (2 Recep 1304/27 Mart 1887); **DH.MKT.**, 1402/1, (5 Cemaziyelahir 1304/1 Mart 1887); **DH.MKT.**, 1410/44, (12 Recep 1304/6 Nisan 1887); **ŞD.**, 1287/10, (26 Recep 1304/20 Nisan 1887); **DH.MKT.**, 1418/39, (13 Şaban 1304/7 Mayıs 1887).

¹³¹⁹ BOA, **DH. MKT.**, 423/25, (9 Ağustos 1311/21 Ağustos 1895).

¹³²⁰ BOA, **MVL.**, 60/44, (7 Safer 1264/14 Ocak 1848).

¹³²¹ BOA, **DH.MKT.**, 2534/116, (8 Cemaziyelahir 1319/22 Eylül 1901).

ile ilgili yenileşme sürecinde yaşanan ihlallere ve bu ihlallerin yol açtığı sorunlara dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Üstelik bu türden sorunlar, sadece meyhaneler için değil, bakkallar ve depolar gibi kapalı şişeler ile içki satılan ya da birahaneler gibi içki tüketilen tüm mekânlar için ve İstanbul'un bütününde söz konusu olmuştur.¹³²² Üstelik kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî ve dünyevi mekânlara yönelik devletin, müslim ve gayrimüslim toplumun hassasiyeti, uzun süre devam etmiştir. Devletin konuyla ilgili hassasiyeti, 1908'i takip eden yıllarda da devam etmiştir.¹³²³ Sonuç olarak Sultan Abdülmecid de, II. Abdülhamid de, yukarıdaki örneklerden de izlenebileceği gibi özellikle İstanbul'un Müslüman mahalleleri ve dinî mekânlarına yönelik kutsiyet, mahremiyet ve dolayısıyla da hassasiyet gösterilmesi konusunda çeşitli hükümler yayınlamışlardır. Sadece II. Abdülhamid değil, bu dönemin hiçbir padişahı, bu tür sorunlar karşısında genel içki ve meyhane yasağı uygulamamıştır. Müslüman mahalleleri ve cami, mescit, türbe ve tekke gibi dinî mekânların yakınına meyhane veya herhangi bir içki dükkânı açılmaması, Tanzimat ile birlikte nizamnamelerde karşılık bulan bir kurala dönüşerek bütün süreç boyunca da uygulanmıştır.

3.3.2. Meyhanelerin Açılış ve Kapanış Saatleri

Meyhaneciler, meyhanelerini açarak faaliyet göstermeye başladıktan sonra asayiş ve kamu düzenini de ilgilendirdiği için bir meyhanenin ne zaman açılıp kapatılacağıyla ilgili belirlenmiş kurala da uymak mecburiyetindeydi. Bu kural, içki tüketimini belirli süreler arasında sınırlayarak meyhanelerin denetimini kolaylaştırmayı, böylece aşırı tüketimden kaynaklanabilecek asayiş sorunlarını önlemeyi ve aynı zamanda işleyiş açısından bir düzen sağlamayı hedeflemekteydi.

Meyhanelerin açılış ve kapanış saatleriyle ilgili düzenleme,¹³²⁴ Osmanlı Devleti'nin kullandığı Hicrî/Kamerî takvime göre hazırlanmıştı. Bu takvim, günün başlangıcını güneşin batış ânı olarak almakta ve o sırada saat, 12.00'yi göstermekteydi. Ezanî, alaturka ve gurûbî saat de denilen bu uygulama, toplumsal hayatı, güneşin doğuşu ve batışına göre iki parçaya ayırarak şekillendirmekteydi.¹³²⁵ Fakat günün başlangıcı ve bitişi, güneşin yıl içerisinde farklı zamanlarda doğup batması sebebiyle değişkenlik göstermekteydi. Bu yüzden günün zamanı, 19. yüzyılda İstanbul'a gelen bir seyyaha göre "en zor sosyal konulardan biri"ydi. Bu sorunun üstesinden

¹³²² BOA, **A.}MKT.NZD.**, 201/46, (23 Ramazan 1273/17 Mayıs 1857); **A.}MKT.NZD.**, 371/93, (9 Rebiulahir 1278/14 Ekim 1861). Horhor'da Müslüman mahallesindeki bazı dükkânların içki mağazasına dönüştürülmesi nedeniyle kapatılmasına dair bkz. **DH.MKT.**, 1333/2, (27 Ramazan 1297/2 Eylül 1880); **DH.MKT.**, 1333/11, (27 Ramazan 1297/2 Eylül 1880). Tavukpazarı'nda camiye yakın olduğu için kapatılan meyhane için bkz. **DH.MKT.**, 1400/101, (27 Cemaziyelevvel 1304/21 Şubat 1887). Cami yakınında ve Müslüman mahallesinde depo açıp kapalı şişeler ile içki satılmasına ruhsat verilmeyeceğine dair bkz. **DH.MKT.**, 627/8, (7 Ramazan 1320/8 Aralık 1902); **DH.MKT.**, 2600/76, (6 Recep 1320/9 Ekim 1902).

¹³²³ BOA, **ZB.**, 376/60, (15 Mart 1325/28 Mart 1909); **DHEUM.THR.**, 104/4, (22 Temmuz 1325/4 Ağustos 1909); **ZB.**, 602/58, (13 Rebiulahir 1327/4 Mayıs 1909); **DH.EUM.VRK.**, 6/61, (21 Teşrinisani 1326/4 Aralık 1910); **ŞD.**, 3075/2, (8 Zilhicce 1328/11 Aralık 1910).

¹³²⁴ Benzer bir düzenlemenin Bizans döneminde de söz konusu olduğu görülmektedir. Bkz. Perihan Karaaslan, **Bizans Devleti'nde Meslek Birlikleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2012, s. 26.

¹³²⁵ Doğan Gündüz, "Alaturka Saatten Alafranga Saate Geçiş Osmanlı'nın Mekanik Saatte Buluşması", **İstanbul Dergisi**, S. 51, 2004, s. 122; Lewis, a.g.e., s. 115.

gelmek, çok üst bir dikkat gerektirmekte ve bir seyyahın yanında getireceği saat, en kullanışlı eşyası olabilmekteydi. Üstelik saat, genel olarak kamusal alanlarda da bulunmamaktaydı. Zira mevcut alaturka saat düzenlemesi nedeniyle “her akşam ayarlanmaları” gerekeceği için kullanışlı olmayacaktı.¹³²⁶ İçeriden bir ses de, aynı konuya şu sözlerle dikkat çekmekteydi: “Buluşmalar şu veya bu saatte değil, ‘ikinci sularında...’ gibi ölçülere bağlanmıştır.”¹³²⁷ Yıl içerisinde güneşin doğuş ve batış zamanıyla ilgili değişkenlik, günümüzde kullanılan Miladî takvimi dikkate alındığında meyhanelerin açılış saatini de etkilemekteydi. Dolayısıyla burada belirtilecek saatler, güneşin İstanbul’daki doğuş ve batışı esas alınarak değerlendirilmelidir.

Yenileşme öncesinde meyhanelerin kural olarak belirlenmiş net bir açılış saatinin olup olmadığı bilinmemektedir. Bu türden kurallar, hukukî düzenlemelerde 19. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Nitekim meyhane ve benzeri içki mekânları, İngiliz tebaası olan meyhaneci ve diğer içki satıcılarının uyması gereken kurallara dair yayınlanmış 1848 yılına ait bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla isteğe bağlı olarak *tulû’-ı şemsden*, yani güneşin doğmasından yarım saat evvel açılabilirdi.¹³²⁸ 19. yüzyılın sonlarında yayınlandığı tahmin edilen genel nizâmname ise, bu tür mekânların güneşin doğuşundan önce açılmayacağı belirtilmektedir.¹³²⁹

Meyhanelerin açılış saati konusunda önemli olan bir diğer husus, müşterilerin ve müdavimlerinin ne zaman gelmeye başladığıdır. Bu vakit, *gurûb-ı şems* vakti, yani güneşin battığı ve akşam ezanının okunduğu 12.00 civarıydı. Zira akşam ezanı, işlerin bitip yorgunluğun çöküşünün, eş-dost ile buluşup bir kaç saat kadar vakit geçirilecek zamanın, gece hayatının başlangıcıdır. Bu ise, meyhane ne zaman açılırsa açılış anında esas olarak içkinin içileceği belirli bir zaman aralığının olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru “Rakı ne zaman içilmelidir?” diye soran Ahmet Rasim’e göre meyhanelerin genel olarak açıldığı saat olan 12 civarı, rakı içmek için de yerinde bir seçimdir.¹³³⁰ Meyhaneciler ve çalışanları da, bundan yaklaşık iki saat kadar öncesinde, ikinci ile akşam ezanı arasında, hazırlıklara başlardı. Meyhane, bu evrede, ilk olarak gençlere hizmet vermekteydi.¹³³¹ Esas müşterilerin gelmeye başladığı *vakt-i kerahet* de denilen evre, müşteriler için de içkiye hazırlık faslıydı. Akşam ezanının okunmasıyla birlikte saatler 12.00’yi gösterdiğinde, orta kandil ve sofralardaki mumlar yakılır ve meyhanelerde içki faslı başlardı.¹³³²

¹³²⁶ Albert Smith, **A Month at Constantinople**, D. Bogue, Londra, 1850, s. 186.

¹³²⁷ Atay, a.g.e., s. 32.

¹³²⁸ BOA, **İ.HR.**, 46/2210, (4 Ramazan 1264/4 Ağustos 1848).

¹³²⁹ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹³³⁰ Ahmet Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, s. 186.

¹³³¹ Bu evre, Ahmet Rasim’in ifadesiyle “biz gençlerin” meyhane vaktidir. Kabagöz, a.g.e., s. 31. Ayrıca bkz. Basiretçi Ali Efendi, a.g.e., s. 172.

¹³³² Sakaoğlu, a.g.m., s. 169. Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 167. Benzer bilgiler için bkz. Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 23.

İngiliz tebaasına özel olarak düzenlenmiş belgeye göre meyhaneler ve benzeri içki satan mahaller, güneşin batmasından yarım saat sonra kapanmalıydı.¹³³³ Punç ve kahve satılan mahaller istisna olmak üzere meyhane ve içki satılan diğer mekânların kapanış vakti, 1861 yılına ait genel nizâmnâmede ise, *ahşamdan sonra* ifadesiyle muğlâk bir şekilde belirtilmiştir. Zaptiye Nezâreti, nizâmnâmeye göre bu vakti, Kamerî takvime atıfla hal, mevsim ve mahalle göre belirleyip ilan edecekti.¹³³⁴ 1867 yılına ait nizâmnâmede de benzer bilgiler yer almakta, ek olarak meyhaneler gibi içki satılan mekânların kapanış saatine dair düzenlemeleri yapmakla sorumlu bir diğer merci olarak altıncı belediye meclisi işaret edilmektedir.¹³³⁵ Bu konu, 19. yüzyılın sonlarında yayınlandığı tahmin edilen nizâmnâmede daha da detaylandırılarak netleştirilmiştir. Meyhaneler, “mahallin ‘âdet ve mevsimine göre gurûb-ı şemsden iki saat sonraya kadar” kapanmak zorundaydı. Saatler ise, İstanbul’da zaptiye ve belediye meclisinin takdirine bağlı olarak belirlenecek ve Rumî takvime göre yılbaşı olan Mart ayından itibaren bir sene geçerli olacaktı. Bu ise, alaturka saat ile yaklaşık olarak 02.00’ye tekabül etmekteydi.¹³³⁶ Ayverdi de, kapanış saati olarak 02.00’yi gösterirken,¹³³⁷ Koçu ve Simyonisidis, 01.30’u işaret etmektedir.¹³³⁸ Fakat burada dikkate alınması gereken en önemli nokta, “gurûb-ı şemsden iki saat sonraya kadar” ifadesidir. Zira İstanbul’da güneş, yıl içerisinde ne zaman batarsa batsın meyhaneler en geç iki saat sonra kapatılmış olacaktır. Mevcut sistemde güneş battığında saat, 12.00’yi gösterdiğine göre, bu nizamname doğrultusunda meyhanelerin kapanış saati de, 02.00 civarı olmaktadır.

Yenileşme ve 1838 Balta Limanı Anlaşması’nın bir yansıması olarak ortaya çıkan serbest ticaret düzeni, içki mekânlarını çeşitlendirirken, meyhanelere yeni rakipler de yaratmıştı. Bu ise, içki mekânlarına yönelik imtiyaz alanlarının yeniden belirlenmesini gerekli kılmıştı. Dolayısıyla kapanma saatini, mevsim ve bölge âdetinin yanı sıra meyhanenin gedikli olup olmaması da etkilemeye başlamıştı. Devlet, bu süreçte *kâdimden gedikli* olan meyhanelere kapanış saati konusunda daha esnek davranmaya başlamıştır. Bunun da en önemli sebebi, devletin inhisar usulünü kaldırıp serbest ticaret esasını benimsemeye başlamasıyla birlikte sayı sınırlamasından doğan imtiyazlarını yitiren gedikli meyhanecileri rakiplerine karşı korumak için başta vergi indirimi olmak üzere bir takım tedbirler almasıydı. Zira artık içkiler, çok çeşitli mekânlarda satılıyor ve özellikle birahanelere, kapanma saati konusunda daha geniş tolerans tanınıyordu. Nitekim bu konudaki en geniş tolerans, “nısf-ül-leyle kadar” denilerek birahanelere tanınıyordu.¹³³⁹ Dolayısıyla kâdimden gedikli olmayan meyhaneler ve birahaneler dışındaki diğer içki satılan mekânlar, daha erken kapanmaktaydı.

¹³³³ BOA, **İ.HR.**, 46/2210, (4 Ramazan 1264/4 Ağustos 1848).

¹³³⁴ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyevvel 1278/18 Kasım 1861).

¹³³⁵ “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 714.

¹³³⁶ “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı”, s. 714; BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹³³⁷ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 66.

¹³³⁸ Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 23; Simyonidis, a.g.e., s. 49.

¹³³⁹ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz). Ayrıca bkz. Erdinçli, a.g.t., s. 142.

Kapanma saatleri konusundaki bu farklı kurallar, kimi zaman karışıklığa ve şikâyetlere yol açabiliyordu. Dolayısıyla kapanış saatlerinin yeniden düzenlenmesine dair meyhanecilerin talepleri ve itirazları ile ilgili pek çok arşiv belgesi bulunmaktadır. Nitekim 1883 yılında gedikli meyhaneler, 02.30'a kadar açık kalabilirken, gediksizler 01.30'da kapanmak zorundaydı. Bu ise, gedikli meyhanelerden daha fazla vergi ödediklerini ifade eden diğer içki mekânlarının şikâyetine neden olmuştu. Gediksiz içki satılan mahaller, “mükellef oldukları virgünün onda birini vermedikleri hâlde onlara bir gedikli ‘unvanı verilip şerefli ve mu‘teber nazarıyla” bakılmasına ve kendi mekânlarının 01.30'da kapatılmasına razı olmayacaklarını beyan etmişlerdi. Ayrıca gediksiz meyhanelerin sayısının gediklilerden daha fazla olduğuna dikkat çekerek “her bir mevki’de bulunan dükkânların onda birine iki buçuğa kadar müsa‘ade buyrulup dokuzunun sa‘at bir buçukta kapatılması muvafık-ı ‘adâlet ve nizâm” değıldir demişlerdi.¹³⁴⁰ Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse’de bulunan içki mağazaları kethüdasının kaleminden çıkan bu arzuhal, yaklaşık bir ay sonra, bu durumdan şikâyetçi olan yedi-sekiz yüz içki dükkânı sahibinin imzasını da içerecek şekilde yeniden sunulmuştur.¹³⁴¹ Bunun üzerine şikâyeti incelemek üzere tertip edilen Şûrâ-yı Devlet Komisyonu, “bi’l-cümle müskirât mağaza ve dükkânları huzûr ve asâyiş-i memleketin muhâfazası maksadına binaen ve karâr-ı vakı‘a tevfiikan geceleri sa‘at bir buçukta kapattırılmakta olduğu” cevabını vermiştir. Gedikli meyhaneler ise, “usûl iktizâsından olmağıla beraber ‘adî ve muhdes koltuklara mukabil olmayıp emniyetli mahallerde bulunmasıyla” iki buçuğa kadar açık kalabilmektedir. Dolayısıyla “yalnız gedikli meyhanelerin usûl-i kadime vechle geceleri sa‘at iki buçuğa kadar açık bulunmasına ruhsat i‘tâ ve gediksiz ve muhdes koltukların karâr-ı sâbık vechle bir buçuktan ziyâde açık tutulmamasına i‘tinâ olunması” bildirilmektedir.¹³⁴²

Kapanma saatleri konusunda, mevsim ve âdete göre, yani aslında güneşin doğuş ve batış saatlerindeki değışkenlik dikkate alınarak meyhanecilerden gelen taleplerle farklı düzenlemelerin yapılabildiğı de görülmektedir. Nitekim İstanbul tarafı meyhaneci esnafı, 1889’da gece ikide kapatılmaları ile ilgili karara itiraz ederek önceden olduğu gibi 04.00’e kadar açık kalabilmelerine izin verilmesini talep etmiştir.¹³⁴³ Belgede “sâbıkı misüllü” ifadesiyle vurgulanan önceki düzenleme, meyhanelerin kapanış saatinin 04.00’e kadar esnetilebildiğı şekilde anlaşılabilir. Fakat burada bir yanlışlık olabileceğı de dikkate alınmalıdır. Zira aynı yıla ait diğer bir kaç arzuhal, olumsuz bir şekilde değılendirilmiş, hatta meyhanelerin 02.00’ye kadar bile açık kalabilmelerine dair bir karar olmadığı belirtilmiştir. Yine bu konudaki arzuhallerden biri, meyhanecilerin faaliyet süresinin saat beşe kadar uzatılmasıyla ilgilidir.¹³⁴⁴ İstanbul tarafında bulunan meyhaneci esnafı cemiyeti, bir süre sonra bu kez de üç buçuğa kadar açık kalabilmelerine izin verilmesi ile ilgili müracaatta bulunmuştur.¹³⁴⁵ Bu talepleri inceleyen Şura-yı Devlet, İstanbul

¹³⁴⁰ BOA, **DH.MKT.**, 1341/77, (2 Eylül 1299/14 Eylül 1883).

¹³⁴¹ BOA, **ZB**, 13/113, (22 Ağustos 1299/1 Eylül 1883).

¹³⁴² BOA, **ZB**, 13/113, (25 Eylül 1299/7 Ekim 1883).

¹³⁴³ BOA., **DH. MKT.**, 1600/41, (29 Cemaziyelahir 1306/2 Mart 1889).

¹³⁴⁴ BOA, **DH.MKT.**, 1615/120, (12 Şaban 1306/13 Nisan 1889).

¹³⁴⁵ BOA, **ŞD.**, 2933/29, (20 Mart 1306/1 Nisan 1890).

meyhanelerinin saat 02.00'ye kadar bile açık kalabilmelerine dair verilmiş bir iznin olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda verilen karar, gedikli meyhaneler ve gazinolar ile birahaneler müstesna içki satılan meyhaneler ve dükkânların gece 01.30'da kapatılmaları yönündedir.¹³⁴⁶

Herhangi bir ayrıma gidilmeksizin gedikli ve gediksiz meyhanelerin bir buçukta kapatılması şeklinde bir öneri de getirilmiştir. Bu kez de “gedikli meyhanelerin kâffesinde yemek bulunması ve tayin olunan müddet ise hem işret ve hem yemek yemeğe müsait” olmadığı için sorun yaşanmıştır. Dolayısıyla sadece birahane ve gazinolar müstesna gedikli ve gediksiz tüm içki satılan meyhanelerin ve mağazaların gece saat ikide kapatılmalarının uygun olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte henüz bu yönde resmî bir tebligatta bulunulmadığı için gediksiz meyhanelerin bir buçukta, gedikli meyhanelerin de iki buçukta kapatılmasına dair Şûrâ-yı Devlet hükmünün uygulanmasına karar verilmiştir.¹³⁴⁷ Yine yukarıda gedikli meyhaneler için 02.30, gediksizler için 01.30 şeklindeki kararın uygulanması uygun görülmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla bir yıl sonra, 1890 yılında, gedikli ve gediksiz meyhaneler ile içki fabrikalarının kapanış saati, gece 02.00 şeklinde düzenlenerek eşitlenmek istenmiştir.¹³⁴⁸ 1899 yılında ise meyhanecilerin, meyhanelerinin gece saat 02.00'ye kadar açık bulundurulmasıyla ilgili uygun görülmeyen bir başka taleplerinin olduğu görülmektedir.¹³⁴⁹ Kural ihlallerine rağmen meyhanelerin 01.30'da kapatılmaları ile ilgili kural, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da uygulanmaktaydı.¹³⁵⁰

İçki satılan tüm mekânlara ilişkin bir kapanma saati belirlenmesi, devletin önemseydiği “daimen ve müteharriren nazar-ı dikkat ve ehemmiyette tutulan huzûr-ı emniyet ve âsâyîş-i memleket-i kaziyesinin devâm-ı muhâfazası” ile ilgilidir.¹³⁵¹ Nitekim cinayet vakalarının sarhoşluktan kaynaklı olarak meydana geldiği değerlendirmesini yapan bir belge, bu tür olayların yaşanmasını engellemek için alınması gereken diğer pek çok tedbir ile birlikte “âdî meyhanelerin” vaktinde kapatılmasına dikkat edilmesini de sıralamaktadır.¹³⁵² Devlet, kapanış saatleriyle ilgili meyhanecilerden gelen talepleri ve itirazları, dikkate alarak değerlendirmiş, fakat huzurun temini ve asayişin korunması gerekçesiyle kabul etmeyerek mevcut düzenlemeye uyulması için meyhanecileri ve görevlileri uyarmıştır.¹³⁵³ Gedikli meyhaneler, gazinolar ve birahaneler ile gediksiz meyhaneler, koltuklar ve diğer içki satılan mahaller arasındaki kapanış saatlerine ilişkin farklı düzenlemenin temelinde de aynı amaç vardır. Zira içki satılan mahallerin çoğunluğu, *evbâş* ve *süfahanın*, yani ayak takımı ve günahkâr kimselerin toplanma yeri olduğu için devlet de herhangi bir vukuatı henüz ortaya çıkmadan önlemeyi hedeflemekteydi. Bununla birlikte gedikli

¹³⁴⁶ BOA, **DH.MKT.**, 1644/112, (25 Zilkade 1306/23 Temmuz 1889).

¹³⁴⁷ BOA, **DH.MKT.**, 1644/112, (25 Zilkade 1306/23 Temmuz 1889).

¹³⁴⁸ BOA, **DH.MKT.**, 1725/43, (4 Şubat 1307/24 Mayıs 1890).

¹³⁴⁹ BOA., **DH.MKT.**, 2156/67, (23 Şaban 1316/4 Ocak 1899).

¹³⁵⁰ Freely ve Freely, a.g.e., s. 48-49.

¹³⁵¹ BOA, **DH.MKT.**, 1615/120, (12 Şaban 1306/13 Nisan 1889).

¹³⁵² BOA, **Y.PRK.ZB.**, 15/16, (24 Kanunusani 1310/5 Şubat 1895).

¹³⁵³ BOA, **DH.MKT.**, 1615/120, (12 Şaban 1306/13 Nisan 1889).

meyhaneler, gazino ve birahanelerin hepsinin, her zaman kapanma saati konusunda kendilerine tanınmış olan imtiyazın karşılığını verebildiğini söylemek zordur.¹³⁵⁴

Açılış için eğer akşam ezanı vaktini temel alırsak, aslında yine bir ezan vakti, yani yatsı ezanı da, meyhanelerin kapanışıyla ilgili kıstaslardan biri olmaktadır. Meyhanede içki faslı başlayınca önce “çakırkeyif” olunur, sonra “keyif” sınırı yakalanır, yatsı ezanı vaktinde de, evin yolu tutulurdu.¹³⁵⁵ Ahmet Rasim de, ister gereksinim ister zevk meselesi olarak tanımlansın, rakı üzerinden içki içmenin belirli bir zamanla sınırlı olması gerektiği görüşündedir. Dolayısıyla Ahmet Rasim, bu kez de “Ne zamana kadar içmelidir?” diye sorarak bir sınır belirler. Ona göre bu sınır, evde bekleyenlere “Meyhaneler kapandı, sarhoşum nerde kaldı?” şarkısını söyletinceye kadar olmamalıdır. Doğal sınır, *gıdayı* alıncaya kadardır. Esas olarak ise, “sınırın sonudur” dediği yatsı ezanı zamanıdır. Ahmet Rasim, ayrıca Rahmetli Aziz Bey’in “Vaktiyle gör hesabını dükkân kapanmadan...” ve “Ben evden içeriye, müezzin minareye!..” sözlerine de yer vererek içki içmeyi bırakma zamanını, meyhanelerin de kapanma vaktini, yatsı ezanının belirlediğine göndermede bulunur. Ona göre rahmetli Aziz Bey’in sözleri, her ne kadar eski zaman ayarının ifadesi olsa da, “...piryol saatlerin saniye şaşmaz tam ayarlarına uygundur...”. Böylece bu bilgilerinin kaynağını paylaşan Ahmet Rasim, “Biz gençlere içmenin yöntem ve yollarını öğretmiş olan Rahmetli Aziz Bey” ifadesiyle de anlattıklarını bizzat tecrübe ettiğini de vurgulamaktadır.¹³⁵⁶ Meyhanenin kapanma vakti, kol ya da daha sonraları zaptiye ya da polis memurunun paydos düdüğü çalması ve miçoların “Vakit efendiler vakit!” ihtarıyla duyurulurdu.¹³⁵⁷ Nitekim Galata’daki bir meyhanede içki içen Çerkes Mehmed Efendi ve üç arkadaşı, meyhanenin kapanma vakti geldiğinde mahalle polisi tarafından dışarı çıkarılmıştır.¹³⁵⁸

Meyhaneciler, çalışma saatiyle ilgili düzenlemeye tabi tutulmasına rağmen, dönem dönem ihlaller de gerçekleştirmiştir. Bu ihlal, meyhanelerin net olarak belirlenmiş bir açılış saati olmaması ve devletin de daha çok aydınlatmanın olmadığı ve suçun eylemlerinin daha çok görüldüğü geceyi önemsemesi dolayısıyla kapanış saatine uyulmaması konusunda yaşanmıştır. Kural ise, ihlaller için kullanılacak bir aracın oluşumunu da beraberinde getirmiştir. Bu, meyhane tasvirinde yer verilen çingırağın işlevlerinden biriyle ilgilidir. Çingırak, kullanım amaçlarıyla ilgili farklı görüşler olmakla birlikte, temelde meyhanelerin kapanma vaktinin geldiğini haber vermek için kullanılmaktaydı. Meyhaneci, bu araç ile müşterilerine meyhanesinin kapanma vaktinin geldiğini hatırlatırdı.¹³⁵⁹ Aynı zamanda çingırak, müşterilerin sessiz olmasını sağlayarak teftiş için meyhane önünde görünen zâbitlere gösterilecek saygının bir işaretiydi.¹³⁶⁰ Son olarak çingırak, müşterilerin

¹³⁵⁴ BOA., **ŞD.**, 1287/22, (12 Cemaziyelahir 1300/21 Mart 1883).

¹³⁵⁵ Sakaoğlu, a.g.m., s. 169.

¹³⁵⁶ Ahmet Rasim, **Anılar ve Söyleşiler**, s. 186-188.

¹³⁵⁷ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 66-67.

¹³⁵⁸ BOA, **Y.PRK.ZB.**, 37/14, (12 Mart 1323/25 Mart 1907).

¹³⁵⁹ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 181-182; Sevengil, a.g.e., s. 246.

¹³⁶⁰ Mehmet Tefik, a.g.e., s. 166-167. Ayrıca bkz. Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 181-182.

kapanma saati gelmesine rağmen içmeye devam etmek istemeleri durumunda kullanılırdı. Buna göre elinde çingırağın ipiyle kapısı kapanan meyhanenin önünde bekleyen çırak ya da miço, gözlediği zâbiti görünce çingırağı çalar, müşteriler de saygı göstermek için sessiz olurlardı. Zâbit, sadece bu saygı gösterisiyle yetinmez, üstüne bir de “görme bizi” harcını alınca “Gördük. Görmezlendik... Var haber ver, akşamcılar bizden emin ve keyiflerinde olsunlar!” derdi.¹³⁶¹ Çingırağın son iki işlevi ile ilgili açıklamalardan ilki, Mehmet Tevfik’e, diğeri de Koçu’ya aittir. İfadelerin birbirine benzerliği, Koçu’nun kaynağının da Mehmet Tevfik olduğunu göstermektedir.¹³⁶² Fakat Mehmet Tevfik, çingırağın sadece zâbite saygı göstermek için kullanımına işaret ederken, Koçu, meyhanenin kapanma saati aşıldığı için bu saygı gösterisine bir de rüşvet eklemiştir.

Baronyan’ın 1860’ların İstanbul semtlerindeki müdavimlerinin meyhanelerden farklı zamanlarda ayrılışıyla ilgili verdiği mizahî anlatımları, meyhanelerin kapanma saatiyle ilgili kuralın pratikte tam olarak karşılığının olmadığıyla ilişkilendirilebilir.¹³⁶³ Baronyan’a göre Selamsız’ın müdavimleri, millî meselelerini gece 02.00’den sonra meyhanelerde tartışılar. Meyhaneci, iki saat boyunca süren bu tartışma sonunda, “zili çaldırarak divan kurulunu açar ve gündemi belirlerler.” Topkapılı, gece saat 03.00’te polis onları çıkarana kadar meyhanede kalır. Üsküdarlılar, saat 04.00’te eve dönerken, Samatyalılar ikindiden gece 01.30’a kadar meyhanede içerler. Bu saatten önce meyhaneden çıkanlar hakkında dedikodu yapılır, fakat o saate kadar kalıp “çatlayıncaya kadar içenlerse sempati kazanır, değerli insanlardır.”¹³⁶⁴ Baronyan’ın müdavimlerin meyhaneden ayrılış vakitleri ile ilgili olarak her semt için verdiği farklı saatler, kapanış zamanına tam olarak uyulmadığını göstermesinin yanında her yıl zabtiye ve belediye meclislerinin mevsime ve bölgenin âdetine göre bir kapanma saati belirlemesiyle ilgili de olabilir.

Kapanış saati ile ilgili kuralın ihlal edilmesine dair arşive yansıyan 1908 Mart’ına ait örneklerden biri, Kumkapı’da sayısı doksan ikiye ulaşan meyhaneler ile ilgilidir. Buradaki iç içe geçmiş birbirini tetikleyen birden fazla sorundan biri, meyhanelerin içinde “işret ve envâ’i rezâil” icra edilmesi ve bazı kişilerin sarhoşlukla sokaklarda yıkılıp kalmasıdır. Bir diğer sorun, bazı meyhanelerin müskirât bey’iye tezkiresine sahip olmamasıdır. Konumuz ile ilgili olan asıl sorun ise, meyhanelerin gece saat 02.00’de kapatılması gerekirken, sabaha kadar açık tutulmasıdır. Dolayısıyla bu konu ile ilgili sorunun esas muhatabı, müskirât bey’iye tezkiresi olan, ama kapanış saati ile ilgili kuralı ihlal eden meyhanecilerdir. Nitekim bu meyhanelerin söz konusu kurala uygun bir şekilde saat 02.00’ye kadar faaliyet göstermesi istenirken, diğer meyhaneler kapatılmıştır.¹³⁶⁵ Yine kapanış saatinin ihlal edilmesi de dâhil olmak üzere iç içe geçmiş sorunlar, Büyükada’daki

¹³⁶¹ Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhaneler...*, s. 32-33.

¹³⁶² Zira Koçu, aynı konuyu anlattığı bir diğer eserinde, Mehmet Tevfik ile aynı görüştedir. Bkz. Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 22.

¹³⁶³ Bunların, alaturka/gurûbî ya da alafranga/vasatî saat mi olduğu belli değildir.

¹³⁶⁴ Baronyan, a.g.e., s. 57-98.

¹³⁶⁵ BOA, **ZB**, 380/100, (21 Kânunuevvel 1322/3 Ocak 1907).

meyhanelerde de yaşanmıştır. Burada da meyhanelerin saat 02.00'den sonra kapatılması gerektiği konusundaki karara vurgu yapılarak bu hususa dikkat edilmesi istenmiştir.¹³⁶⁶

Nizamnameler ile belirlenen ve gerek meyhanecilerin arzuhalleri doğrultusunda gerekse de herhangi bir karışıklığa neden olmaması için yetkili mercilerce yayınlanan belgeler ile teyit edilen kapanış saatine ilişkin kurala uygun hareket edilip edilmediğinin denetlenmesi sırasında sorunlar da yaşanabiliyordu. Üstelik bu sorunlar, kimi zaman meyhanecinin kendisinden değil, kapanma saati gelmesine rağmen meyhaneyi terk etmeyen müşterilerden de kaynaklanabiliyordu. 1895'te *Stamboul* gazetesinde yer alan bu sorunlardan biri, görevli bir kaç polis memurunun, kapanma saati geldiği halde meyhanesini kapatmayan Galata'daki meyhaneciye dükkânını kapatmasını söylediğinde yaşanmıştır. Meyhanede bulunan dört sarhoş Ermeni, dükkândan çıkmayı reddederek polisler direnince tutuklanmıştır. Fakat sarhoşlar, Galata'ya karakola götürülürken birdenbire kaçmış, peşlerine düşen polislerden Ali Efendi'yi göğsünden yaralamıştır.¹³⁶⁷

Böyle bir sorun, kimi zaman devlet adamlarından kaynaklı olarak da yaşanabiliyordu. Nitekim 1899'da saat 03.00'te Feriköy'de teftişte bulunan polisler, meyhanesini kurala aykırı olarak fazla açık tutan meyhaneci Koçu'yu uyarmıştır. Fakat Koçu, "burada Cemal Bey vardır dükkânımı kapayamam cevabını vermiş"tir. Kimliği ile ilgili sorgu sırasında Cemal Bey, üç beş Rum arkadaşıyla işret ettiği meyhanenin içerisinde ayağa kalkıp sebepsiz yere kamasını çıkararak polisin üzerine saldırmıştır. Polisler, herhangi bir kötü olay yaşanmadan Cemal Bey'i yakalamıştır. Üstelik yapılan tahkikat ile kendisinin, Feriköy'de "hayli zamandan beri" silahlı olarak dolaşıp rast geldiği kişileri sebepsiz yere tehdit ettiği anlaşılmıştır.¹³⁶⁸ Yine benzer bir olay 1907'de yaşanmıştır. Polisler, meyhanenin "usulen" kapanma saatinin geldiğini bildirmek üzere Galata'daki bir meyhaneye girdiğinde Necip Mehmet Paşa'nın maiyetindeki sivil komiserlerden Çerkes Mehmet Efendi'yi üç arkadaşı ile birlikte *işret* ederken görmüşlerdir. Polisler, bu hususta kendisini ve arkadaşlarını uyararak meyhaneden kaldırmıştır. Fakat Çerkes Mehmet Efendi ve arkadaşları, polislerin tutumundan rahatsız olup meyhaneden düşmanlıkla çıkıp gitmişlerdir.¹³⁶⁹

Devletin gedikli meyhaneleri, gazinoları ve birahaneleri, diğer meyhanelerden ve içki mağazalarından ayrı bir şekilde değerlendirilerek kapanış konusunda farklı bir düzenlemeye tabi tutması, temelde bu mekânların müşteri profili ile ilgili bir durumdur. Devlet, içki satan mekânları, esas olarak müşterilerinin asayiş sorunlarına yol açıp açmayacak olmasına göre tasnif etmişti. Ama genel olan bu tasnif ve tanımlamanın istisnâ örneklerinin de görülebileceği tahmin edilebilir. Nitekim 1905 yılında kapanma saati konusunda daha geniş tolerans tanınmış olan gazino ve birahaneler ile birlikte meyhaneler, çalıştırdıkları kadınlar vasıtasıyla müşterileri sarhoş ederek

¹³⁶⁶ BOA **ZB**, 384/30, (20 Şubat 1323/4 Mart 1908).

¹³⁶⁷ *Stamboul*, 29 Haziran 1895'ten naklen Lévy-Aksu, a.g.e., s. 138.

¹³⁶⁸ BOA, **Y..PRK.ZB.**, 22/64, (12 Muharrem 1317/23 Mayıs 1899).

¹³⁶⁹ BOA, **Y..PRK.ZB.**, 37/14, (12 Mart 1323/25 Mart 1907).

hesabın bir kaç mislini veya üzerinde ne bulunursa zorla almıştır. Müşterilerin mağduriyet yaşamamak için edeceği itirazlar, ya öldürülmelerine ya da yaralanmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu tür olayların sorumlularının yakalanması ile birlikte mekânların da diğer meyhaneler gibi bir buçukta kapatılmasına ve kapanma saati düzenlemesine dikkat edilmesi konusunda Zaptiye Nezareti uyarılmıştır.¹³⁷⁰ Görüldüğü üzere Meyhanelerin kapanış saati, gedikli ve gediksiz olmak üzere iki sınıfa ayrılarak düzenlenmiştir. Ayrıca yıl içerisinde güneşin doğuş ve batışına, yani mevsime, bölgenin âdetine ve zaptiye ile belediye meclislerinin onayına bağlı olarak da değişebiliyordu. Fakat bir ortalama verecek ve genelleme yapacak olursak meyhaneler, alaturka saat ile akşam ezanından sonra 02.00 civarında kapatılıyordu.

3.3.3. Asayiş ve Düzene Katkı

Asayişin sağlanması konusunda devletin meyhanelere ve diğer içki satılan mekânlara sorumluluk yüklemesi, muhtemelen erken dönemlerden itibaren var olabilir.¹³⁷¹ Ama esas olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşımıza çıkan bir kural olarak meyhaneler, suçluların gizlenmesini önleme amacı doğrultusunda düşünülmüş olması muhtemel bir tedbir olarak gece konaklamak amacıyla müşteri kabul edemezlerdi. Bu konuda özellikle III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde görüldüğü şekilde başkentin denetlenmesi ve nüfus açısından sınırlandırılmasına yönelik çabaların da önemli bir etkisi vardı. Zira esas olarak ustalar veya çalışanlar, ev ile işi ayrı tutarken, 1800'lerde ev kirasından tasarruf etme düşüncesiyle dükkânlarında yaşamaya başlamışlardı. Bu ise, devlet görevlilerinin kuşkusunu ve beraberinde de denetlemeyi getirmişti.¹³⁷²

Genel anlamda devletin asayiş ve düzen konusunda meyhanecilere ve diğer içki satan mekânlara sorumluluk yüklemesi, klâsik müdahale biçiminin terk edilerek modern müdahale biçimine yönelmesi sürecinde anlam kazanmıştır. Artık devlet, asayiş ve toplumsal düzen tehdit edildiğinde meyhaneleri kapatmak yerine doğrudan meyhaneciye sorumluluk yükleyerek muhtemel bir sorunu en başta çözmeyi ve kontrol altında tutmayı amaçlamış olmalıdır. Nitekim bu konu, 19. yüzyılda düzenlenen hemen her nizâmname meyhaneci ve içki satıcılarının uyması gereken bir kurala dönüşmüştü. Özellikle 1861, 1867 ve tarihi belli olmayan ama yüzyılın sonlarında yayınlandığı tahmin edilen nizâmnâmelerin hepsi, bu kurala ayrı bir önem vermişti. Buna göre meyhanelerin de dâhil olduğu içki satılan her mahal sahibi, şüpheli, sabıkalı ve suçlu kimselerin gizlenmemesine, *âdâb-ı umûmiyeye* aykırı herhangi bir durumun yaşanmamasına dikkat etmekle yükümlüdür. Bu, herhangi bir asayiş sorununu henüz ortaya çıkmadan engellenmesine yönelik bir tedbirdir. Fakat sorunun ortaya çıkması önlenememişse, bu kez de olaya müdahale etmek ve engel olunamadığında da zabıta memuruna ihbar etmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kurala rağmen

¹³⁷⁰ BOA., ŞD., 1287/22, (12 Cemaziyelevvel 1300/21 Mart 1883).

¹³⁷¹ Konuyla ilgili bir gözlem için bkz. Dernschwam, a.g.e., s. 58.

¹³⁷² Faroqhi, a.g.e., s. 173.

eğer bir meyhaneci, suçluları bilerek gizlerse, meyhanesi tekrar açılmamak üzere kapatılarak cezalandırılırdı.¹³⁷³

Suçluların takibini yapabilmek ve denetlemeyi kolaylaştırabilmek için meyhanelere ve diğer içki satılan mekânlara yüklenen sorumluluklardan bir diğeri, zaptiye memurlarının şüphelendikleri bir durum üzerine “her vakt ve sa‘atte” mekânın içine girip inceleme yapmalarına izin verme ve yardım etme mecburiyetinde olmalarıdır. Zira genel içki tüketimine mahsûs mahaller ve tabii ki meyhaneler, asayiş ve düzene yönelik tehditlerin kaynaklarından biriydi. Bu yüzden meyhanelere düşen yükümlülüklerin yanında “devletin gözü” de bu tür mekânlarda, elbette meyhanelerde olmak zorundaydı. Zâbitler de, gündüz veya gece fark etmeksizin herhangi bir suçluyu aramak veya genel bir teftiş yapmak istediği her an meyhanelere girebilmeli, şüpheli bulunduğu birini sorgulamak veya suçluyu tutuklamak üzere alabilmeliydi.¹³⁷⁴ Her ne kadar teori, her zaman pratikte karşılığını bulamamış olsa da, bu kural da diğerleri gibi ecnebi tebaaya ait meyhaneleri de kapsamaktaydı.¹³⁷⁵ Son olarak dükkânlarında kendileri ve çalışanlarının dışında hiç kimsenin gece konaklamasına izin vermemeleri, asayiş ve düzenin sağlanması konusunda meyhanelere ve diğer içki satılan mekânların sahiplerine düşen bir diğer yükümlülüktü.¹³⁷⁶ Özellikle bu kural, Galata ve Beyoğlu meyhanecileri müstesna,¹³⁷⁷ ecnebi tebaa için de geçerliydi.¹³⁷⁸ Ek olarak sadece tarihi belli olmayan nizâmnameye yer alan bir diğer yükümlülük, meyhanelerin ve diğer içki satılan mekânların kapı ve pencerelerinin buzlu veya renkli cam ve içeriyi görmeyi engelleyecek şekilde perde ve benzeri başka herhangi bir şey ile kapatılmamasıydı. Bu kuralın sebebi, zabıta memurlarının meyhaneye girmeksizin dışarıdan içerisini gözetleyebilmesini sağlamaya dönüktür.¹³⁷⁹

İçki tüketiminin belirli bir saat aralığı ile sınırlandırılması ve her mekân türünün hitap ettiği müşteri kitlesine göre değerlendirilmesi de, asayiş ve düzene yönelik oluşabilecek herhangi bir sorunu, suç ihtimalini yine en baştan önlemeyi hedeflemektedir. Bunun için devlet, ilk önlemini, içki tüketimini belirli bir saat aralığı ile sınırlandırarak almıştır. Diğer bir önlemi ise, gazinolar ve birahaneleri müstesna tutarak sorunlu ve esas olarak sorunun kaynağı olarak gördüğü gediksiz ve koltuk meyhaneler ile diğer içki satılan mekânları farklı bir kategoride değerlendirmesidir. Zira bu

¹³⁷³ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey‘iye Nizâmı”, s. 712-713; **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹³⁷⁴ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey‘iye Nizâmı”, s. 712-713; **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹³⁷⁵ BOA, **HR.TO.**, 230/31, (09 Mart 1858). Kuralın pratikteki etkisizliği, ecnebi tebaanın meyhanelerinde yapılmak istenen teftişi engellemeleri ile ilgili bir örnek için bkz. **DH.MKT.**, 2061/69, (23 Şaban 1310/12 Mart 1893).

¹³⁷⁶ BOA, **İ.MMS.**, 22/942, (29 Ramazan 1277/10 Nisan 1861.); **MVL**, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861); “Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey‘iye Nizâmı”, s. 712-713; **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

¹³⁷⁷ BOA, **İ.HR.**, 46/2210, (4 Ramazan 1264/4 Ağustos 1848).

¹³⁷⁸ BOA, **HR.TO.**, 230/31, (09 Mart 1858).

¹³⁷⁹ BOA, **DH.EUM.MTK.**, 80/65, (Tarihsiz).

mekânlar, istisnâî örnekler görülmekle birlikte devlet nazarında sarhoşluğun etkisine yenik düşen müşteri profiline hitap etmekteydi.¹³⁸⁰ Nitekim özellikle meyhanelerde karşımıza çıkan “...naralar, kadeh kırmalar, bıçak, kama, pala, gaddâre, kulaklı çekmeler, usturpa, uçu demirli cop, sandalye bacağı kullanmalar, atışmalar, kapışmalar, türlü türlü sululuklar, hattâ rezâletler...”, birahanelerde ve gazinolarda *katiyyen* görülmezdi.¹³⁸¹

Asayiş ve düzenin sağlanması konusunda doğrudan doğruya içki satılan mekânlara, belki en başta da meyhanelere sorumluluk yüklemek, devlet açısından da önem taşımaktaydı. Bu doğrultuda Avrupa’daki gelişmeleri de takip eden yetkililer, suçluların gizlenme ihtimali bulunan ve sabıkalı kişilerin uğrak yeri olabilecek tüm mahalleri kapsayan yeni bir uygulama hazırlamaya karar vermiştir. Buna göre Büyükdere’den başlamak üzere Boğaziçi ve Bilâd-ı Selâse’nin de dâhil olduğu İstanbul’un bütününde mevcut tüm otel, kiralık evler, meyhane, birahane, kahvehane gibi genel toplanma mahallerinin ve yabancı hastanelerin bulunduğu mevkilerin, kapı numaralarını, sahiplerinin isimlerini ve tabiiyetlerini içerecek “mükemmel” bir defter tanzim olunacaktır. Anlaşıldığı kadarıyla defterin hazırlanma amacı, suçluların daha kolay tespit edilebilmesini ve teftişlerin daha hızlı yapılabilmesini sağlamaya yöneliktir. Bunun için sözü edilen mülk sahipleri, mekânlarına şüpheli herhangi bir kişinin gelmesi halinde, hemen zabıtaya haber vermeli, “aksi takdirde kendilerine eşhas-ı merkumun şerîki nazarıyla bakılarak haklarında ona göre mu’amele-i şedîde icrâ” edileceğini bilmelidir.¹³⁸²

Meyhaneci olabilmenin vasıfları arasında iyi hal üzere olmak şartında de belirttiğimiz gibi devlet, meyhanelerden veya içki satılan mekânlardan asayiş ve düzene yönelik gelebilecek potansiyel bir tehdidi en baştan önlemeyi hedeflemekteydi. Meyhane açmak isteyen ve gerekli şartları sağlamış herkes, aynı zamanda kefile de sahip olmalıydı. Devlet, kefalet sistemini öylesine önemsiyordu ki, teorik olarak meyhane işletme yetki ve izni, sadece kefilli kişilere tanınan bir haktı. Bu uygulama, aynı zamanda meyhanecilerin yanında çalıştırdığı kişileri de kapsıyordu.¹³⁸³ Nitekim bu konuda Kumkapı’da dışçılık yapan Yanaki v. Dimitri’nin, Yunan tebaasına mensup Todorî’ye ait bir meyhaneyi devralan Osmanlı tebaasından Nikoli’ye kefil olduğu örnek önemlidir. Yanaki, Nikoli’ye şu hususlarda kefil olmuştur:

Teba’-i Devlet-i Âliyye’den Nikoli meyhane-i mezkûrda icrâ-yı san’at itdiği müddet nizâmât-ı zâbita ve belediyeye ri’âyet ideceğine ve meyhanenin bir günâ fenalık vukû’una meydan vermeyeceğine ve bir vukû’ât olacak olur ise derakab [hemen] mahalle zâbitasına ihbâr-ı madde ideceğine kefil iderim.¹³⁸⁴

¹³⁸⁰ BOA, **ZB**, 13/113, (22 Eylül 1299/4 Ekim 1883); **ŞD.**, 1287/22, (7 Şubat 1304/19 Şubat 1889); **DH.MKT.**, 1615/120, (12 Şaban 1306/13 Nisan 1889).

¹³⁸¹ Ahmed Râsim, **Matbûat Hatıralarından...**, s. 174.

¹³⁸² BOA, **İ.HUS.**, 88/1319.M-49, (3 Muharrem 1319/22 Nisan 1901). Ayrıca bkz. Erdinçli, a.g.t., s. 149.

¹³⁸³ **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları**, s. 115-117; Demirtaş, a.g.e., s. 169-172.

¹³⁸⁴ BOA, **ZB.**, 55/84, (29 Mart 1323/11 Nisan 1907).

Bu kefalet belgesinde yer alan ifadeler, hem meyhanelerin asayişin sağlanması konusundaki sorumluluğunu ortaya koyması hem de devletin bu konudaki yaklaşımını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti, bu düzenlemeyle içki satılan mekânlardan kaynaklı suç ihtimalini en baştan ortadan kaldırmayı, mümkün değilse de azaltmayı, onları da asayiş ve düzenin sağlanmasına dâhil ederek sorumluluk yüklemeyi amaçlamıştı.

3.3.4. Müslümanlara İçki Satmama Sınırı

Yenileşme öncesi dönemde uygulanan kurallardan biri olan bir meyhanecinin Müslüman'ı meyhanesine almaması kuralıyla ilgili 1829'da "meygedeler derunlarına ehl-i İslâm koymamak,"¹³⁸⁵ 1907'de de "bilhassa İslâm'dan hiç ferdin meyhanelerde 'işret itmelerine meydân virilmemesi'"¹³⁸⁶ şeklindeki hükümlere rastlanmaktadır. Bu kapsamda Müslümanların meyhanelere gitmesi ya da zimmî ve ecnebî meyhanecilerin Müslümanları müşteri olarak kabul etmesine dair örnekleri, yenileşme döneminde de görmek mümkündür.

1893'te bir Müslüman'ı meyhanesine alan meyhanecilerden biri, Yunan tebaasına mensup olan Sarı Yanni'dir. Meyhanesinin bulunduğu mahal, kutsiyet ve mahremiyet arz eden dinî mekânlara yönelik kuralı ihlal ederken, kendisi de Müslümanları meyhanesine müşteri olarak kabul etmemesi ile ilgili kuralı çiğnemiştir. Meyhanesi bizzat teftiş edilince, Kasımpaşa ahalisinden bazı delikanlıların bu meyhanelere devam ettiği, yirmi kişiden fazla Müslüman ve Hristiyan'ın da, birlikte "işret" ettiği görülmüştür. Yine bu Müslümanların akıbeti hakkında bilgi verilmezken, Kasımpaşa'da meyhane açmanın kesinlikle yasak olduğu belirtilerek gerekenin yapılması talimatı verilmiştir.¹³⁸⁷ Bu örnekte olduğu gibi meyhanelere giderek sınırı geçen pek çok Müslüman olmasına rağmen, sorunun meyhaneciler boyutu konu edilmemiştir.¹³⁸⁸ Söz konusu kural, yenileşme döneminde sıkı sıkıya uygulanan bir kural olmaktan çıkmıştır.

Yenileşme süreci, sadece meyhanelerin müşteri kitlesinde değil, meyhanecilerin uymaları gereken kurallarda da değişimi ve esnekliği beraberinde getirmiştir. Artık meyhaneciler, Müslümanları meyhaneye kabul ettikleri için sorumlu tutulmuyorlardı. Artık esas sorumlu olan, meyhaneye kendi isteği doğrultusunda gidenlerdi. Bunlar da, temelde meyhaneye gittikleri için değil, kamu düzenini bozacak bir olaya karıştıklarında suçlu olarak değerlendirilmekteydi. Müslümanlar, meyhanelerde daha sıklıkla görülmeye, meyhanelerde yaşadıkları anlaşmazlıkları, çekinmeksizin dava edebilmeye başlamıştır. Bu tür durumlarda, Müslümanlar, neden meyhaneye

¹³⁸⁵ BOA, **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829).

¹³⁸⁶ BOA, **ZB**, 380/100, (21 Kânunuevvel 1322/3 Ocak 1907).

¹³⁸⁷ BOA, **Y..PRK.AZJ.**, 21/31, (18 Şubat 1308/2 Mart 1893).

¹³⁸⁸ Bazı örnekler için bkz. BOA, **ZB**, 419/81, (25 Şevval 1316/8 Mart 1899); **Y..PRK.ZB.**, 22/64, (12 Muharrem 1317/23 Mayıs 1899); **Y..PRK.ZB.**, 37/14, (12 Mart 1323/25 Mart 1907); **ZB**, 373/115, (21 Haziran 1322/4 Temmuz 1906); **ZB**, 370/90, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906); **BEO**, 2777/208265, (16 Zilhicce 1323/11 Şubat 1906); **ZB**, 72/100, (12 Rebiulahir 1325/25 Mayıs 1907); **ZB**, 73/6, (4 Haziran 1323/17 Haziran 1907).

gittikleri sorusuyla karşılaşmadıkları gibi meyhanecilere de, Müslümanları neden meyhaneye kabul ettikleri sorulmamıştır. Her iki tarafa da, bundan kaynaklı bir ceza uygulanmamıştır.

3.3.5. Meyhane Gediklerinin Devri ve Nakli

Gedik devri, nakli ve miras hakkıyla ilgili hukukî durum, geç ortaya çıkmış bir kural olması nedeniyle asıl olarak yenileşme döneminde uygulanmıştır. Bir meyhaneci, sahip olduğu gediği zorunlu ve kendi istekleri doğrultusunda ortaya çıkan çeşitli sebeplerle bir başkasına devretme ve satma hakkına sahipti. Bir yerden başka bir yere nakil işlemi ise, bazı özel şartlar dışında mümkün değildi.¹³⁸⁹ Hangi sebeple olursa olsun diğer esnaf gibi meyhaneciler de, haklarını belli bir kural dâhilinde yapabilmekteydi. Bu konudaki en temel kural, her teşebbüsün yetkililerin kontrolünde yapılması zorunluluğuydu. Yani bir meyhaneci, hangi gerekçe ile olursa olsun gedik hakkını, kendi isteği doğrultusunda herhangi bir kişiye dilediği gibi devredemez, satamaz ve istediği yere de nakledemezdi.

Gedik naklini zorunlu kılan esas sebeplerden biri, yangınlardır. Bir meyhaneci, böyle bir yangın sonrasında meyhanesini nakletme hakkına sahip olabilirdi. Nitekim Portakal Koltuğu adındaki koltuk meyhanesi, Beyoğlu'nda meydana gelen yangın sonrası yanmış, arsası da yola dâhil edilmişti. Nizama uygun olarak işletilen koltuk meyhanesinin gediği, yine o civardaki Peşkirici Mahallesi'nde bulunan gediksiz bir dükkâna nakledilmek istenmişti. Bu hususta bilgisine başvurulmuş zecriye muhassılı, bu şekilde yanmış ve arsası da yola dâhil edilmiş olan meyhanelerin uygun bir mahalle naklinin kurala uygun olduğuna karar vermiştir. Bunun üzerine meyhanenin nakledileceği mahalle ahalisinin rızası olması ve aslî şekline aykırı olmaması şartıyla meyhanenin nakline izin verilebileceği belirtilmiştir. Koltuk meyhanesinin nakline, mahalle ahalisinin de rıza göstermesi üzerine izin vermiştir.¹³⁹⁰ Meyhane nakil işlemi, meyhanecinin isteğinden bağımsız bir şekilde de gerçekleşebilirdi. Böyle bir durum, genellikle “mahzûrlu” bir meyhanenin semt ahalisinin şikâyetlerine maruz kalmasından kaynaklanabilirdi.¹³⁹¹ Meyhaneler, yangın ve şikâyetler gibi zorunlu haller gerekçesiyle başka bir yere nakledilebilmekteydi. Böyle bir nakil isteği, nakledilecek mahalle ahalisinin rızası olması halinde ve aslî şekline aykırı olmamak şartıyla onaylanıyordu. Zira böyle bir gediğin uygun bir mahalle nakli nizâma uygundu.

Bir meyhanenin yangında yanması ve şikâyete maruz kalması gibi önemli bir gerekçe olmadığı takdirde bu tür bir nakil işlemi, nizamnamede yasaklanmıştı. Ama meyhaneciler, gedik nakil taleplerini zorunluluktan öte kendi istekleri doğrultusunda da gerçekleştirebiliyordu. 1846'da Serube adındaki zimmî bir meyhaneci, Üsküdar Selamsız'da bulunan Keleşoğlu Koltuğu denilen

¹³⁸⁹ Bu konuda bkz. Sıdkı, a.g.e., s. 10.

¹³⁹⁰ BOA, **C.BLD.**, 8/376, (29 Cemaziyevvel 1263/15 Mayıs 1847); **C.BLD.**, 23/1146, (9 Recep 1263/23 Haziran 1847); **C.BLD.**, 110/5478, (29 Recep 1268/19 Mayıs 1852).

¹³⁹¹ BOA, **HAT**, 626/30951, (3 Rebiulevvel 1235/20 Aralık 1819); **MVL**, 325/75, (9 Zilkade 1266/16 Eylül 1850).

meyhane gediğini, yine aynı yerdeki meyhanesinin civarında bulunan kendi arsasına nakletmek istemiştir. Bu arsa, “câdde ve mu‘teber mahalde” bulunmasının yanında meyhaneci Yanni’nin meyhanesinin de yakınındaydı. Dolayısıyla Yanni, bu nakil işleminin onaylanması halinde kendisinin pek çok zarara uğrayacağından yakının bir arzuhal kaleme almıştır. Diğer meyhaneci esnafı da, muhtemelen benzer bir ihlal ile tekrar karşılaşılmasını engellemek için Yanni’nin itirazını desteklemiştir. Üstelik Serube, meyhaneyi nakledeceği muhitin daha muteber olmasını da dikkate alarak daha fazla kazanç elde etmeyi hesaplamış olmalıdır. Yani, ortada bir zorunluluk yoktur. Keyfî bir nakil işlemi, hem nizama aykırı hem de bölgedeki başka bir meyhanecinin zarar görmesine neden olacaktır. Bu yüzden daha önce de bir kaç kez benzer talebi gündeme getiren Serube’ye, bu ve bunun gibi başka taleplerinin olması durumunda “red” cevabı verilmesine karar verilmiştir.¹³⁹² Meyhaneciler, meyhanelerini daha işlek bir cadde ve muteber mahale naklederek daha fazla kazanç elde etme amacıyla da bu tür bir teşebbüse yönelebilmekteydi. Fakat böyle bir nakil, o bölgedeki bir diğer gedikli meyhanecilerin mağduriyetine de yol açabilmekteydi.

Gedik devrini zorunlu kılan nedenlerden biri ise, ölümdür. Bu sebeple boşalan bir meyhane gediği veya gedik hissesi, meyhanenin diğer eşyaları ile birlikte öncelikle meyhanecinin eşine, sonra da çocuklarına veya diğer mirasçılara devredilirdi. Fakat 1850’lerde ölüm nedeniyle boşalan bir meyhane gediği, iç içe geçmiş başka sorunlarla birleşince bu devir işlemi kolayca çözülememiştir. Beyoğlu’nda Rusya Sefarethanesi önündeki meyhaneci Mihal’in meyhanesi, ölümünün ardından önce karısına devredilmiştir. Artık Mihal’in karısının idaresindeki meyhanede bir süredir uygunsuzluklar yaşanmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan civar bölge ahalisi, meyhanenin bir başka yere nakledilmesini istemiştir. Fakat bunun için Zecriyehane’nin onayının yanı sıra meyhanenin vârislerinin de rızasının alınması gerekmektedir. Üstelik bu sırada Mihal’in karısı da ölmüş, meyhane gediği de çocuklarına miras kalmıştı. Bunun üzerine gediğin kassam vasıtasıyla müzayede usulüncce satılması gündeme gelmişti. Fakat Zecriyehane’nin kabulü ile bir başka yere naklinin, hem nizama uygun olacağı hem de daha kalıcı bir çözüm getireceğine karar verilmiştir.¹³⁹³ Gediğin yeni sahipleri, 1852’de ya meyhanelerinin yeniden açılmasına müsaade edilmesini ya da başka bir yere nakline ruhsat verilmesini talep etmekteydi. Mahalle ahalisinin şikâyetleri nedeniyle meyhanenin yeniden açılmasına ruhsat verilmesi mümkün değildi. Bu yüzden başka bir yere nakledilmesi gerekiyordu.¹³⁹⁴

Gedik sahipleri, meyhanelerini Tavukpazarı’ndaki Küçük Han ya da diğer adıyla Küçük Taş Han’a nakletmek istiyordu. Fakat buradaki beş meyhaneci, 1853’te bu talebe karşı çıkmaktaydı. Dolayısıyla söz konusu gedik, ya değeri nispetinde satılacak ya da itirazlara rağmen uygun bir mahal bulununcaya kadar Küçük Han’a nakledilmesine izin verilecekti.¹³⁹⁵ Üstelik devlet açısından

¹³⁹² BOA, **C.BLD.**, 81/4001, (27 Rebiulevvel 1262/25 Mart 1846).

¹³⁹³ BOA, **MVL**, 325/75, (9 Zilkade 1266/16 Eylül 1850); **C.ML.**, 481/19648, (22 Zilhicce 1267/18 Ekim 1851).

¹³⁹⁴ BOA, **HR.MKT.**, 48/96, (18 Zilkade 1268/3 Eylül 1852).

¹³⁹⁵ BOA, **HR.MKT.**, 56/94, (7 Cemaziyelevvel 1269/16 Şubat 1853).

orada beş değil de, altı meyhane bulunmasında herhangi bir sakınca görülmemekteydi.¹³⁹⁶ Ama bu kez şikâyetçi taraflardan biri, Tavukpazarı'ndaki meyhaneciler olmuş, meyhane gediğinin kaldırılması için müracaatta bulunmuşlardı.¹³⁹⁷ Dolayısıyla meyhanecilerin sorunlu olan meyhane gediğine yönelik müdahale etmesi önlenerek başka bir yere nakledilmesi sağlanmalıydı.¹³⁹⁸ Bu sorun, epey sürüncemede kalmış, ilgili mercileri ve sorunlu gediğin sahiplerini uzun bir süre uğraştırmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu sorunlu meyhane gediği, ilerleyen yıllarda sahiplerinin “hüsn-i rızasıyla” satılmıştır.¹³⁹⁹ Görüldüğü gibi meyhanecinin kendi isteğinden bağımsız gelişen iç içe geçmiş sorunların zorladığı bu gedik nakli, ahalinin yanı sıra nakledilecek mahaldeki meyhanecilerin şikâyetlerini ve gedik sahibinin mağduriyetini giderme kaygıları derken oldukça uzun bir zaman almıştır. Bu şekilde “mahzûrlu” bir meyhanenin semt ahalisinin şikâyetlerine maruz kalmasının tetiklediği gedik nakli, meyhanecinin isteğinden bağımsız bir şekilde gelişen zorunluluğun getirdiği diğer boyutudur. Bu tür şikâyetlerde meyhanenin başka bir yere nakline karar verilmesi, esas olarak şikâyete konu olan meyhanenin gedikli olması durumunda mümkün olabilirdi.

20. yüzyılın başlarında 1905'te yaşanan bir başka ölüm vakası, farklı bir gedik devir işlemi örneği sunmaktadır. Meyhaneci Koçu v. Zaharya, kiracısı Yorgi'nin ölmesi üzerine Langa Yenikapı haricinde bulunan on iki numaralı gedikli meyhanesinin kendisine devredilmesini talep etmiştir. Meyhanenin gedikli olması, Koçu'nun meyhaneci esnafından bulunması ve “hüsn-i hal ashabından” olması nedeniyle devir işleminde herhangi bir mahzur görülmemiştir.¹⁴⁰⁰ Bir kaç yıl sonra gerçekleşen farklı bir meyhane devir örneği de, kiracısının meyhanesini terk edip memleketine gitmesi ile alakalıdır. Yunan tebaasından Nikoli, Kumkapı Taşçılar içerisinde Todorî'nin kiraladığı bir meyhaneyi devren satın almak istemiştir. Bu hususta öncelikle meyhanenin eski kiracısı Todorî aranmış, ama memleketine gittiği için bulunamamıştır. Bunun üzerine meyhanenin kurallara uygun olup olmadığı ve herhangi bir mahzurunun bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Sonuç olarak söz konusu meyhanenin kırk altı senedir faaliyet gösteren Kumkapı'daki doksan iki meyhaneden biri olduğu, “etraf-ı erba'asında emâkin-i mukaddese bulunmadığı” ve “gerek nizâmen ve gerek zabıtaca bir gûnâ mahzûr olmadığı” anlaşılmıştır. Nikola'nın “hüsn-i hal ashabından bulunduğu” da tespit edilerek faaliyet süresi boyunca kurallara

¹³⁹⁶ BOA, A.}MKT.NZD., 61/51, (5 Muharrem 1269/19 Ekim 1852).

¹³⁹⁷ BOA, A.}MKT.NZD., 86/82, (13 Zilkade 1269/18 Ağustos 1853).

¹³⁹⁸ BOA, A.}MKT.NZD., 87/99, (23 Zilkade 1269/28 Ağustos 1853).

¹³⁹⁹ BOA, HR.MKT., 97/53, (8 Rebiulahir 1271/29 Aralık 1854). Yine bu konuyla ilgili olduğu düşünülen şu belgelere de bakılabilir: A.}MKT.NZD., 130/66, (15 Cemaziyelevvel 1271/3 Şubat 1855); A.}MKT.NZD., 142/94, (20 Recep 1271/8 Nisan 1855); A.}MKT.NZD., 168/30, (12 Safer 1272/24 Ekim 1855); A.}MKT.NZD., 170/57, (29 Safer 1272/10 Kasım 1855); A.}MKT.NZD. 171/100, (14 Rebiulevvel 1272/24 Kasım 1855); HR.MKT., 136/96, (16 Cemaziyelahir 1272/23 Şubat 1856); A.}MKT.UM., 236/75, (8 Ramazan 1272/13 Mayıs 1856); A.}MKT.MVL., 90/61, (1 Safer 1273/1 Ekim 1856); MVL., 189/36, (6 Rebiulevvel 1274/25 Ekim 1857); MVL., 319/71, (16 Cemaziyelevvel 1274/2 Ocak 1858); MVL., 320/22, (25 Cemaziyelahir 1274/10 Şubat 1858); A.}MKT.NZD., 339/29, (28 Cemaziyelahir 1277/11 Ocak 1861); A.}MKT.NZD., 348/56, (4 Şevval 1277/15 Nisan 1861); MVL., 849/83, (14 Safer 1279/11 Ağustos 1862); MVL., 393/73, (25 Rebiulahir 1278/30 Ekim 1862); MVL., 399/7, (17 Safer 1279/14 Ağustos 1862).

¹⁴⁰⁰ BOA, ZB., 372/2, (23 Mart 1321/5 Nisan 1905).

bağlı kalacağı konusunda kefalet belgesi de düzenlenerek meyhanenin devir işlemi onaylanmıştır.¹⁴⁰¹

Gedik devrini zorunlu kılan en önemli sebeplerden biri ise, meyhanecinin yaşadığı maddî sorunlardı. 1857’de bir meyhaneci, gedik hakkını “canib-i miriye” olan borcuna mukabil olarak satmak zorunda da kalmıştı.¹⁴⁰² Yine bir başka meyhaneci, Eyüp Eğrikapı civarında Çakırağa Mahallesi’ndeki meyhanesini, “idare” edemediği için Vasil v. Pamandi’ye devretmek zorunda kalmıştır. Vasil de, söz konusu mahalledeki yüz altmış numaralı dükkânı kiraladığını belirterek 1905’te ruhsat talebinde bulunmuştur. Yapılan inceleme üzerine dükkânın kırk senedir meyhane olarak işletildiği, Vasil’in meyhaneci esnafından olup “hüsn-i hal ashabından bulunduğu” anlaşılacak meyhanecilik yapmasında herhangi mahzur görülmemiştir.¹⁴⁰³ 1906-1907 yıllarına ait arşiv kayıtlarında, bu şekilde idare edemediği için mi yoksa maddî zorluklar yaşadığı için mi ya da kendi isteği doğrultusunda mı meyhanesini devrettiği belli olmayan, sadece gerekli incelemelerin yapılarak devir işleminin gerçekleştiğine yer veren örnekler bulunmaktadır.¹⁴⁰⁴ Bu tür devir ve satış işlemleri, gedik sahibinin kendisi tarafından yapılabileceği gibi tayin ettiği vekilleri aracılığı ile de gerçekleştirilebilirdi. Nitekim Osmanlı tebaası olup Latin milletinden Aleniko b. Yanni, Beyoğlu Kalyoncukolluğu’nda bulunan meyhanesinin satış işlemleri için bu işi bilen, yani meyhaneci esnafından olan kendi oğullarını vekil olarak tayin etmiştir.¹⁴⁰⁵

Kefalet uygulaması da, bir gedik hissesinin zorunluluk nedeniyle satılmasını gündeme getirebilmekteydi. 1857 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla meyhaneci Sarafim’in kefil olduğu biri, kuyumcu Hristo’nun iki adet elmas purosunu çalmıştı. Kuyumcu Hristo da, Sarafim’in uhdesindeki bir meyhane hissesinin müzayede usulü ile satışa çıkarılarak bu elmas purolarının bedelinin ödenmesini talep etmiştir. Fakat Sarafim, on beş yirmi gün önce mahkûmu zaptiyeye teslim ettiğini beyan etmiştir. Bu ifadesinin doğruluğu da, gerekli inceleme neticesinde anlaşılmıştır.¹⁴⁰⁶

Meyhane devri, belli bir mecburiyet bulunduğunu gösteren herhangi bir sebep olmaksızın sadece meyhanecinin isteğine bağlı bir şekilde de ortaya çıkmaktaydı. Bu tür devir işlemleri, yetkili mercilere bildirildiği takdirde devlet açısından herhangi bir sorun teşkil etmiyordu. Bu tür devir işlemlerinin anlaşmazlığa yol açan kısmı, tarafların, özellikle de satın alan tarafın borcunu ödememesi ya da ödeyememesi gibi yükümlülüklerle ilgiliydi. Nitekim Acı Sofya, 1855 yılına ait yazışmalarda görüldüğü üzere Konya Sancağı’nda yaşayan tüccardan Konyos oğlu Lazaros’tan

¹⁴⁰¹ BOA, **ZB.**, 55/84, (Mart 1323/Mart-Nisan 1907).

¹⁴⁰² BOA, **A.}MKT.DV.**, 115/30, (14 Muharrem 1274/4 Eylül 1857).

¹⁴⁰³ BOA, **ZB.**, 372/35, (21 Mart 1321/3 Nisan 1905).

¹⁴⁰⁴ BOA, **ZB.**, 373/31, (7 Rebiulevvel 1324/1 Mayıs 1906); **ZB.**, 373/36, (24 Nisan 1322/7 Mayıs 1906); **ZB.**, 373/58, (10 Mayıs 1322/23 Mayıs 1906); **ZB.**, 375/39, (25 Teşrinisani 1322/8 Aralık 1906); **ZB.**, 375/76, (4 Kanunusani 1322/17 Ocak 1907).

¹⁴⁰⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1327/71, (24 Şaban 1296/13 Ağustos 1879).

¹⁴⁰⁶ BOA, **HR.MKT.**, 212/82, (6 Rebiulevvel 1274/25 Ekim 1857).

Salmatomruk'taki bir meyhane gediğinin hissesini satın almıştır. Bu gedik hissesinin satışından da, Lazaros'a otuz bin kuruş borçlanmıştır. Fakat Acı Sofya, koltuk meyhanelerinin sayısının fazlaca artmasını gerekçe göstererek bu borcunu ödeyemediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Lazaros da, alacağına zam yapıp kendisini dava etmiştir. Bu hususta bir seneden fazla hapis yatan Acı Sofya, kendisine diğer borçlular gibi değil, suçlular gibi muamelede bulunulmasından yakınmıştır. Borcunu ödeyemeyeceğini ifade eden meyhaneci, hâlâ kendi uhdesinde bulunan gedik hissesini geri iade ederek hapisten kurtulma isteğinde bulunmuştur.¹⁴⁰⁷

Görüldüğü gibi gedik devri ve nakli ile ilgili teşebbüsleri, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki şekilde sınıflandırmak doğru olacaktır. Zira zorunlu gedik devri, gedik sahibinin ya da kiracısının ölmesi ve maddî sorunlardan kaynaklı olarak yaşanmıştır. Zorunlu gedik naklini ortaya çıkaran sebepler ise, yangınlar ve toplumsal şikâyetlerdir. Bu gerekçelerle yapılacak devir ve nakil işlemleri, resmî makamlara bildirildiği sürece sorun teşkil etmezdi. Zorunlu olmayan, sadece meyhanecilerin isteklerine bağlı olarak ortaya çıkan husus, meyhanenin maddî sorunlar dışındaki bir sebeple satılarak devredilmesi ve maddî kaygılarla daha fazla kazanç elde etme amacı güdülen daha işlek bir caddeye nakledilmesidir. Bu gerekçelerden ilki, yine yetkili mercilerin bilgilendirilmesi şartıyla mümkünken, ikincisi hiç bir şekilde kabul görmemektedir. İşte ister zorunlu isterse de isteğe bağlı olsun buradaki ihlal konusu, esas olarak yetkili makamların bilgisi dâhilinde olmayan devir ve nakil işlemleridir. Bunun yanı sıra nizama aykırı olmayan devir ve nakil işlemleri ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklara da yer verilmiştir.

3.4. Meyhanelerin Denetiminde Yaşanan Sorunlar

Başta polis ve Şehremaneti olmak üzere çeşitli görevlilerin gerçekleştireceği denetimler, devletin yaşadığı değişimden etkilenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle devletin içki içen Müslüman tebaasına yönelik yaklaşımını değiştirmesi, serbest ticaret anlaşmalarıyla birlikte yabancı uyrukluların da meyhanecilik gibi içki satışıyla ilgili meslekleri yapabilmeye başlaması, çeşitli taraflarca ortaya çıkan denetim sorunlarını beraberinde getirmiştir.

3.4.1. Görevlilerin Sorunları

Başta zabıt ve polisler olmak üzere denetimden sorumlu görevlilerin bütün meyhaneleri herhangi bir engel ile karşılaşmadan denetleyebilmesi, özellikle 19. yüzyılda çok da mümkün olmamıştır. Zira kapitülasyonların bu dönemde kontrolden çıkarak devlete zararlı bir hale gelmesi, meyhanecilerin ve meyhanelerinin denetimi için de söz konusu olmuştur.

¹⁴⁰⁷ BOA, A.)MKT.NZD., 142/94, (20 Recep 1271/8 Nisan 1855); MVL., 161/61, (7 Cemaziyelahir 1271/25 Şubat 1855).

Kapitülasyonlardan faydalanan yabancı ülke tebaası, polisten korkmaz, herhangi bir problemde konsoloshanesine sığınır. Aynı şekilde Osmanlı tebaası olan bazı Gayrimüslimler de, aynı avantaja sahip olmak için yabancı bir ülkenin uyruğuna geçmeyi tercih edebiliyordu.¹⁴⁰⁸ Özellikle Beyoğlu polisliği, nüfusunun büyük çoğunluğu yabancı milletlerden oluştuğu için konuşulan dillerin de birbirinden farklı olması nedeniyle karmaşık bir işti. Bir çevirmene ihtiyaç duyan polisler, kendi mahkemeleri ve hatta bazılarının hapisanesi bile olan elçilikler karşısından çok fazla bir etkinliğe sahip değildi.¹⁴⁰⁹ Hatta son zamanlarda polis ve hafiyeler, Pera Palas örneğinde olduğu gibi Osmanlı tebaası olmayan yabancılara ait mekânların kapısından içeri dahi giremezdi. Herhangi bir suçlu ya da belki de bir Müslüman, Osmanlı tebaası bir Rum'a ait meyhanede değil, ama Yunan uyruklu bir Rum meyhanesinde *dokunulmazlık* içindeydi. Bu ise, Atay'ın da dikkat çektiği gibi “Niçin Hıristiyanlar öyle, biz böyleydik?” şeklinde bir sitemi beraberinde getiren önemli bir problemdi.¹⁴¹⁰ Yasalar konusunda yabancı devlet tebaasına tanınan ayrıcalık, İzmir'deki Avrupalılar için de geçerliydi. Polisin bile evlerine girmeye yetkili olmadığı “...Avrupalılar için her halde dünyada Türkiye'nin dışında bu kadar özgür davranabilecekleri ikinci bir ülke yoktur...”.¹⁴¹¹ 20. yüzyılın ilk yıllarında Beyoğlu merkezinde polislik hayatına başlayan Ali Rıza Öge de, evrâk-ı muzırâ için bir şeyhi takibe aldığı görevinde, kapitülasyonlardan dolayı Fransız Postanesi'ne girip denetleme yapamamaktan muzdaripti.¹⁴¹²

Kapitülasyonlar, meyhanecilerin denetimi söz konusu olduğunda kontrol edilemez boyutlara da ulaşabilmekteydi. Nitekim “...hemen hemen diplomatik dokunulmazlığa eşit bir dokunulmazlık sağlayan...” kapitülasyonlar, Alman Kuch örneğinde olduğu gibi yabancı meyhaneciler ya da diğer alanlardaki işletmecilerin “...kendi adaletini kendi uygulaması gibi çılgınlıklara izin vermektedir!...”. Nitekim bu kişi, “sarhoş olup yörüngelerinden çıkmış” müşterilerine karşı düzen sağlamak ve hesabı ödemededen “sıvışmak gibi kurnazlıklar düşünenleri” cezalandırmak için dükkânında bir sopa bulundururdu. Ama bir gün, sopayı bir *aynasıza* karşı da kullanınca sınır dışı edilmekten kurtulamadı.¹⁴¹³ Bu konuda geç tarihli örneklerden biri, Büyükkada'da ikamet eden İtalya tebaasından Andon'dur. 1898'den 1908'e yaklaşık on yıl boyunca çarşı ve mahalle aralarında sarhoş halde ahaliye rahatsızlık veren pek çok vukuata karışan Andon, kendisinden dükkân kirası talep edildiğinde “ben İtalyalıyım size para virmem” diyerek saldırmış ve müdahalede bulunan memurlara itaat etmeyerek hakarete bulunmuştur.¹⁴¹⁴ Üstelik Andon, sıra dışı bir örnek olarak herhangi bir suçluyu, açıkça koruyamadığı gibi gizleyemezdi de. Ama kendisi, karakola götürülmek istenen bir meyhaneci çırağını, açıkça korumuş, kaçmasını sağlamış ve polise

¹⁴⁰⁸ “Dr. İlhami Masar'ın Hatıraları: 2- Kantocu Virjini Bizim Evde Yetişmişti”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 10, C. 1, S. 5, Mayıs 1974, s. 24.

¹⁴⁰⁹ Freely ve Freely, a.g.e., s. 139.

¹⁴¹⁰ Atay, a.g.e., s. 31.

¹⁴¹¹ Michaud ve Poujoulat, a.g.e., s. 35.

¹⁴¹² Öge, a.g.e., s. 129-142.

¹⁴¹³ Said N. Duhanî, **Eski İnsanlar Eski Evler**, Çev. Ahmet Parman, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1984, s. 59-60 ve 74.

¹⁴¹⁴ BOA, **DH.MKT.**, 1145/53, (6 Kanunusani 1322/19 Ocak 1907).

de hakaret etmişti. Polis komiserliği, onun “yüzünden bir fenalık zuhur edeceği”nden endişelenerek 1907 yılındaki pek çok yazışma ve tahkikatın ardından “diyâr-ı âhara tard” edilmesi hakkında 1908’de bir jurnal göndermişti.¹⁴¹⁵

Denetimden sorumlu kolluk güçlerinin görevlerini yapamamalarının sebeplerinden biri, devletlerin İstanbul’da bulunan daimî elçilikleriydi. Elçiler, özellikle 19. yüzyılda kendi nüfuzlarını kullanarak çeşitli sebeplerle kapatılmış olan tabiiyetleri altındaki meyhanecilerin meyhanelerini açtırabiliyor ya da en azından sürecin daha hızlı, makûl bir şekilde neticelenmesinde etkili olabiliyorlardı.¹⁴¹⁶ İngiltere, Amerika, Fransa ve Yunanistan gibi ülkelerin elçilerinin müdahalesi, kendi tebaalarının müdahil olduğu toplum düzeni ve asayiş meselelerinde de etkili olmaktaydı. Bu doğrultuda yabancı tebaa, sefaretine bildirilmeksizin yargılanıp cezalandırılmazdı. Bu konu, ecnebî tebaya mensup meyhanecilerin denetim problemlerinden ziyade asayiş ile ilgili olduğu için çalışmanın diğer bölümlerinde çeşitli kısımlarda ele alınmaktadır.

3.4.2. Meyhanecilerin Sorunları

Meyhaneler, hatta gedikli meyhaneler, hiçbir şekilde kutsiyet ve mahremiyet ile ilgili kural ihlalinde bulunmamış olmasına rağmen, görevlilerin yanlış muamelesinden dolayı da kapatılabilmektedir. Bu şekilde meyhaneleri kapatılan meyhanecilerin bir arzuhal ile başvurarak mevcut karara yönelik itirazları, genellikle olumlu bir şekilde de sonuçlanmıştır. Yani meyhanelerin yeniden açılmasının sebeplerinden biri, kapatma kararının yanlışlıktan kaynaklanmasıdır. Bu tür başvuruların olumlu bir şekilde sonuçlandığı tespit edilebilen gedikli meyhanelerden biri Karagümrük, diğeri Altımermer’dedir. Bu iki meyhane, gedikli statüsünde olması ve diğer “adi” meyhaneler ile birlikte yanlışlıkla kapatılması nedeniyle açılmasına izin verilen istisnâ bir kaç örnektir.¹⁴¹⁷ Muhtemelen bu meyhaneler, Karagümrük Karabaş Mahallesi ile Altımermer Yeni Mahalle’de Avram ve Yanko adındaki iki ortak tarafından işletilmekteydi. Zira gedikli meyhanelerinin 1892’de tekrar açılacağı yönündeki karar, üzerinden iki yıl geçmesine rağmen uygulanmayınca 1894’de bu husustan dolayı mağduriyetlerini beyan eden bir arzuhal daha kaleme almışlardır.¹⁴¹⁸ Gedikli meyhanelerinin kapatılmasına yönelik itirazları olumlu sonuçlanan, fakat değerlendirme sürecinin çok uzun olması açısından oldukça ilginç bir örnek, Eleni Hatun ve Yanko v. Yorgi adındaki ortakların müracaatlarıdır. Sünbül adındaki gedikli meyhanelerinin sebepsiz yere kapatıldığını ileri süren işletmecilerin bir arzuhal ile bu yanlışlığın düzeltilmesi talebinde bulunması üzerine gerekli inceleme başlatılmıştır.¹⁴¹⁹ Konu, bu sırada meyhaneler ve şerbethaneler arasındaki ihtilafın çözümü için oluşturulan komisyona havale edilmiştir.¹⁴²⁰

¹⁴¹⁵ BOA, **DH.MKT.**, 1145/53, (7 Kanunusani 1323/20 Ocak 1908).

¹⁴¹⁶ Baronyan, a.g.e., s. 36.

¹⁴¹⁷ BOA, **DH.MKT.**, 2018/91, (18 Rebiulahir 1310/9 Kasım 1892).

¹⁴¹⁸ BOA, **DH.MKT.**, 225/49, (11 Şevval 1311/ 17 Nisan 1894).

¹⁴¹⁹ BOA, **DH.MKT.**, 1873/28, (26 Safer 1309, 1 Ekim 1891).

¹⁴²⁰ BOA, **DH.MKT.**, 1877/39, (8 Rebiulavvel 1309/12 Ekim 1891).

Söz konusu kararın üzerinden yaklaşık üç buçuk yıl geçmesine rağmen, komisyonun herhangi bir karara varamaması üzerine Eleni Hatun ve Yanko, yeniden uzun bir arzuhal ile müracaatta bulunmuştur. İşletmeciler, şerbethaneler ile olan ihtilafın çözümü için oluşturulan komisyonun meyhane ve içki mağazalarını “ikide birde” kapatmasını eleştirmekte, bu konuda kesin bir karar vermesini talep etmektedir. Aslında komisyon, kendi meyhanelerinin hem kadîm ve gedikli olduğunu hem de “sehve mebni” kapatıldığını tespit ederek yeniden açılması gerektiğini Şehremaneti’ne bildirmiştir. Bu karar, söz konusu makamda icraya konulmamıştır. İşletmeciler, diğer içki mağazalarına ruhsat veriliyor olmasını örnek göstererek bu konuda kendilerine iletilen “komisyonun şu aralık meşguliyeti var” gerekçesini de eleştirmiştir. Son olarak herhangi bir mahzur tespit edildiği takdirde hiç bir şekilde meyhanelerini açılmasını talep etmeyeceklerini de bildirerek merhametli ve adaletli bir karar verilmesini istemişlerdir.¹⁴²¹ Bunun üzerine sadece konuyla ilgili müzakerelerin devam etmekte olduğu açıklaması yapılmakla yetinilmiştir.¹⁴²²

Daha sonra, üzerinden epey zaman geçtikten sonra 1907 yılında Eleni Hatun ve Yanko, meyhanelerinin tekrar inşa edilmesi talebinde bulunmuştur. Bu talepten anlaşıldığına göre Eleni Hatun ve Yanko’nun gedikli meyhanelerinin kapatılması, Samatya Altımermer’de bulunan mahzurlu on altı adet meyhanenin kapatılması sırasındaki bir yanlışlıktan kaynaklanmıştır. Bir süre sonra yıkıldığı anlaşılan yeni numaralı bu meyhanenin işletmecileri, meyhanelerinin tekrar inşa edilmesi için ruhsat talebinde bulunmuştur. Sorunun çözüme ulaştırılmasında yaşanan bu gecikme, Polis Meclisi’nin de dikkatini çekmiş, konu hakkında teferruat talep etmiştir. Bunun üzerine söz konusu meyhanenin açılmasına müsaade edildiği, sonrasında Şehremaneti’nce yeniden kapatıldığı, işletmecilerin talebi üzerine açılmasına yeniden izin verildiği, ama bu kez de bu evrakın kendilerine ulaştırılmasında gecikme yaşandığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla zaten yanlışlıkla kapatılan bu gedikli meyhanenin, kutsiyet arz eden dinî mekânların yakınında bulunmadığı da vurgulanarak tekrar inşa edilmesine ruhsat verilmiştir.¹⁴²³ Anlaşıldığına göre şerbethaneler ile meyhaneler arasındaki ihtilafı çözmekle görevlendirilen komisyon, çalışmalarını sürdürürken kapatılan gedikliler de dâhil olmak üzere meyhanelerin en azından söz konusu ihtilafın çözümüne kadar açık tutulmasına dair diğer talepleri, istisnâ bir kaç örnek olmakla birlikte¹⁴²⁴ kabul etmemiştir.¹⁴²⁵ Yani burada değerlendirilen sorunun çözümünde yaşanan gecikmenin en önemli sebebi, meyhaneler ve şerbethaneler arasındaki ihtilafın çözümü ile meşgul olunmasıdır.

Kapatılan meyhaneler, meyhanecilerin itirazları sonrasındaki mevcut kararı inceleyen devlet görevlilerinin bilerek veya bilmeyerek verdiği yanlış kararlar nedeniyle de yeniden açılabilmiştir.

¹⁴²¹ BOA, **BEO**, 602/45131, (22 Şevval 1312/18 Nisan 1895).

¹⁴²² BOA, **BEO**, 747/55973, (10 Ramazan 1313/24 Şubat 1896).

¹⁴²³ BOA, **ZB**, 378/23, (27 Temmuz 1324/9 Ağustos 1908).

¹⁴²⁴ Sahipleri ya da işletmecileri hakkında bilgi verilmeyen bu iki meyhane, Karagümrük ve Altımermer’de olup gedikli statüsündedir. Bkz. BOA, **DH.MKT.**, 2018/91, (18 Rebiulahir 1310/9 Kasım 1892).

¹⁴²⁵ Örnekler için bkz. BOA, **BEO**, 27/1982, (3 Zilhicce 1309/29 Haziran 1892); **DH.MKT.**, 1980/78, (6 Muharrem 1310/31 Temmuz 1892); **DH.MKT.**, 1991/29, (28 Muharrem 1310/22 Ağustos 1892); **DH.MKT.**, 2039/4, (15 Cemaziyelahir 1310/4 Ocak 1893).

Yani yanlışlık, bu kez meyhanecilerin lehinedir. Dolayısıyla bu tür yanlışlık, daha çok görev ihmali ya da ihlali kapsamına girmektedir. Nitekim 1887’de Suriçi İstanbul’da Balıkpazarı’nda Lüleci, Meyhane ve Lonca sokaklarında Yeni Cami’nin taş kapısına nizamnamede belirlenen sınırdan daha yakın olduğu için kapatılan on dört içki mağazası, on dört seneden beri faaliyet gösterdiklerini belirterek karara itiraz etmiştir. Yapılan inceleme sonrasında bu içki mağazalarının Yeni Cami’nin dış kapısına olan mesafesi, nizamnamede belirlenen mesafeden yakındır. Ama caminin çevresinde olan diğer dükkânlardan dolayı orası, “âdeta bir çarşı” haline gelmiştir. Üstelik kapının diğer kapılar gibi genişletilerek hemen bitişiğinde bulunan Hamidiye Caddesi’ne katılması da tasavvur edilmiştir. Ayrıca meyhanelerin zabıta açısından da herhangi bir mahzuru bulunmamaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı, kapatılmış olan bu on dört meyhanenin yeniden açılmasına izin verilmiştir.¹⁴²⁶ Fakat bu karar, bir başka olayda örnek gösterilerek eleştirilmiştir. Eleştirinin sebebi, bu tür olayların havale edildiği bir belediye ve polis komiserinin aldıkları emre göre “mahzurdan âzâde” raporu düzenlemeleridir. Bir usulsüzlüğü ortaya koyan olay ise, Unkapanı Caddesi’nde, Kalpakçılarbaşı’nın Kürkçüler Kapısı karşısında, Nuru Osmaniye Camii’nin bulunduğu Tavukpazarı Caddesi’nde ve Topkapı ile Tahtakale’de dört tarafı Müslüman yerleşimi ile çevrili olup camiye nizamnamede belirlenen sınırdan daha yakında bulunan meyhanelerin ahalinin şikâyeti üzerine daha önce kapatılmasına rağmen yeniden açılmasına izin verilmesidir. Bu yüzden suiistimalleri, ihmal ve ihlalleri önleyecek bir komisyon oluşturulması önerilmiştir. Böylece “ikide birde” Müslüman ahalinin şikâyetine yol açan uygunsuzlukların önlenebileceğine işaret edilmiştir.¹⁴²⁷

Söz konusu iki örnek, meyhaneler ya da meyhaneler gibi içki satan mekânların kutsiyet arz eden cami, mescit, türbe ve tekke gibi dinî mekânların nizamnamede belirlenen mesafeden daha yakınına açılarak faaliyet göstermesinin, mevcut kuralı ihlal etmelerinin yanı sıra denetimden sorumlu görevlilerin çeşitli sebeplerle görevlerini ihmal ya da ihlal etmesinden de kaynaklanabileceğini göstermektedir. Nitekim Kumkapı Ördekli Bakkal Sokağı’nda Lazarakı v. Todorî tarafından işetlenen meyhanelerde özellikle iki numaralı olanı, daha önce etrafında bulunan camiye nizamnamedeki belirlenen mesafeyi ihlal ettiği için içkilerden tahliye edilerek kapatılmıştır. Lazarakı, daha sonra meyhanesinin iki arşını kesip iptal ederek nizamnamedeki mesafeye uygun hale getirmiştir. Fakat Lazarakı, meyhanesinin tekrar kapatılması üzerine bir arzuhal ile müracaat ederek gerekenin yapılmasını istemiştir. Bu hususta Zaptiye Nezâreti ve Şehremaneti arasındaki yazışmalardan sonra söz konusu meyhane ile cami arasındaki mesafenin ölçülmesi için Ahmed Bey’in nezâretinde Kamil Efendi adında bir mühendis görevlendirilmiştir. Kamil Efendi, düzenlediği harita ve raporda iki numaralı meyhanenin nizama uygun bir mesafede bulunduğunu göstermiştir. Bunun üzerine de meyhanenin tekrar açılmasına ruhsat verilmiştir. Fakat ilgili cami ve içki mağazası, daha sonra tekrar ölçülmüş, Tavaşi Süleyman Ağa Camii’ne seksen bir arşın beş

¹⁴²⁶ BOA, **DH.MKT.**, 1397/2, (8 Cemaziyelevvel 1304/2 Şubat 1887); **MV.**, 29/20, (10 Cemaziyelahir 1305/23 Şubat 1888); **DH.MKT.**, 1492/103, (24 Cemaziyelahir 1305/8 Mart 1888).

¹⁴²⁷ BOA., **Y.PRK.SGE.**, 4/18, (15 Kanunusani 1306/27 Ocak 1885).

parmak ve diğer camiye doksan altı arşın üç parmak mesafede olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine burada içki satışına ruhsat verilemeyeceğine karar verilmiştir. Ayrıca Ahmed Bey ve Kamil Efendi de, yanlış harita ve rapor hazırlanmasından sorumlu tutularak haklarında soruşturma açılmıştır.¹⁴²⁸

3.4.3. Görev İhmal ve İhlalleri

Denetimden sorumlu olan kolluk güçleri, görev ihmal ve ihlalleri şeklinde iki türlü usulsüzlükte bulunmuştur. Görev ihmali, görev ihlali ile de ilişkiydi. Görev esnasında meyhanelere giderek içki içip sarhoş olan polisler, görevlerini de layıkıyla yerine getiremeyeceklerdi. Nitekim Müslümanların meyhanelere girerek işret etmesi, Müslüman ve meyhanecilerin karşılıklı olarak kural ihlalinde bulunabilmesi, esas olarak denetimden sorumlu görevlilerin ihmalden de kaynaklanmaktaydı. Yani sıkı bir denetim ve takibatın yoksunluğu, modernleşmenin de etkisiyle hem Müslümanların ve hem de meyhanecilerin daha rahat davranmasına neden olmaktadır.

Görev ihmallerinden biri, polislerin sarhoş olup düzeni bozan kişileri merkeze teslim etmeleri gerekirken, çeşitli gerekçelerle serbest bırakmalarından kaynaklanmaktaydı. Nitekim polis Aziz Efendi, muhtemelen bir usulsüzlük nedeniyle karakol tarafından kapatılmış olan bir meyhanede meyhaneci Amerikalı Coni ile birlikte içki içmiş, bu durumu görüp her ikisini de merkeze götürmek üzere meyhaneye gelen Yenimahalle polis çavuşu İbrahim Efendi ise, rica üzerine kendilerini salıvermiştir. Bu durumda her ikisi de, görev ihmaliinde buldukları için suçlu bulunmuştur.¹⁴²⁹ Yine bir diğer olayda Galata'da görevli üçüncü komiser Hüseyin Efendi, meyhanede gerçekleşen bir hırsızlık iddiası ile kendisine yapılan şikâyeti merkeze bildirmemek, hatta şikâyetçi Sirkeci'deki Singer Kumpanyası mu'avene reislerinden Mehmed ve zanlı meyhaneci Nikola'dan bir miktar da para alarak tarafları serbest bırakmakla suçlanmıştır.¹⁴³⁰ Bir ay kadar sonra meyhaneci Proderomos'un meyhanenin *abdesthanesinde* bulduğu para kesesini getirip teslim etmesi ise, olayın çözülmesini sağlamıştır. Mehmed Reis, para kesesini düşürdüğünü kabul edip kendisinden para alınmadığını söylemiş, çırak Nikola da, herhangi bir para vermediğini beyan edip beraat etmiştir. Ortada bir suç kalmadığı için komiser Hüseyin Efendi de, görevine geri dönmüştür.¹⁴³¹

Polislerin görev ihmallerinin bir yansıması olarak 1906 yılındaki bir örnek, pek çok Müslümanın Küçükçekmece'deki Küçükköy'e gelerek zabitanın yetersizliğinden faydalanıp meyhanelerde *işret* ettiklerini göstermektedir.¹⁴³² 1907'de alınan jurnaller ve gizli yürütülen

¹⁴²⁸ BOA, **DH.MKT.**, 1587/59, (14 Cemaziyevvel 1306/16 Ocak 1889). Anlaşıldığı kadarıyla Lazaraki, yaklaşık bir ay kadar sonra karara yine itiraz etse de, muhtemelen dikkate alınmamıştır. Bkz. **DH.MKT.**, 1598/51, (24 Cemaziyelahir 1306/25 Şubat 1889).

¹⁴²⁹ BOA, **DH.MKT.**, 2095/26, (6 Rebiulahir 1316/24 Ağustos 1898).

¹⁴³⁰ BOA, **ZB.**, 72/100, (12 Rebiulahir 1325/25 Mayıs 1907).

¹⁴³¹ BOA, **ZB.**, 73/6, (4 Haziran 1323/17 Haziran 1907).

¹⁴³² BOA, **ZB.**, 373/115, (21 Haziran 1322/4 Temmuz 1906).

tahkikatlar da, Müslümanların meyhanelerde işret edebilmesinin polis memurlarının kayıtsızlığından ileri geldiğini ortaya koymuştur. Bunun üzerine İstanbul Polis Müdüriyeti, hangi meyhanede bir Müslüman görülür veya sarhoş olarak yakalanırsa, meyhanenin bulunduğu mevkiin bağlı olduğu polis merkezinin sorumlu tutulacağı ve baş komiserinin de azledilerek sert bir şekilde cezalandırılacağı konusunda uyarılmıştı.¹⁴³³ Benzer bir örnek, Büyüka'da yaşanmıştır. Buna göre zabıta memurları, Büyüka'da oturan hükümet memurlarından bazıları ile Müslümanların çoğunluğunun gazino ve meyhanelerde alenen işret ettiklerini bildikleri halde müdahalede bulunmamaktadır. Yine burada da, Müslümanların meyhanelere kabul edilerek içki satılması ve zabıta memurlarının buna göz yummasından kaynaklı olarak yaşanan iç içe geçmiş sorunlar söz konusudur. Bunun üzerine Adalar Sancağı Polis Müdürlüğü, kapanma saatine uyulmasının sağlanması ve Müslümanlara içki satılmasının engellenmesi konusunda ikaz edilmiştir.¹⁴³⁴ Aynı şekilde 1908'de alınan jurnaller de, Müslümanların meyhanelerde alenen işret etmeye devam ettiğini gösterirken, bu hususta sorumluluğun da baş komiserlere ait olduğunu ortaya koymuştur. İstanbul Polis Müdüriyeti, Müslümanların meyhanelere ve içki satılan mahallere girmesine göz yumulmasından baş komiserlerin şiddetle mesul tutulacakları konusunda uyarılmıştır. Bu hususta sivil memurlar vasıtasıyla gece ve gündüz teftişlerin yapılması gereğine de işaret edilmiştir.¹⁴³⁵

3.5. Meyhaneciler ve Meyhane Çalışanları

Meyhanecilik, ustasından meyhane çalışanlarına kadar hep gayrimüslimlere mahsus bir meslekti. Fakat meyhanecilik mesleği gibi meyhane çalışanları da, ustasından aşçısına ve sâkîsine kadar esas itibarıyla özel bir yetkinliğe sahip Rumlardan oluşmaktaydı. Bu hususta Sakız ve İmroz Adaları, İstanbul'da meyhanelerde çalışanların yetiştirildiği bir yer haline gelmişti. Her bir meyhane çalışanının kılık-kıyafetinin seçimine ve temizliğine de özen gösterilirdi.¹⁴³⁶ Mehmet Tevfik'in ifadeleriyle "Vâkıâ meyhane hizmetçilerindeki sürat ve şiddet-i dikkat olmaz şeydir. Herkesin mizacına ayrı ayrı hizmet etmek husûsan sarhoşların mizacına gitmek hayli hünerdir."¹⁴³⁷

Rumların meyhanecilik mesleğindeki yetkinliği, meyhane çalışanlarının unvanlarının da genellikle Rumca olmasını beraberinde getirmişti. Meyhane çalışanlarının bu Rumca isimleri, ister Rum isterse de bir başka meyhaneciye gidilsin değişmezdi.¹⁴³⁸ Rumca unvanların karşılığı olarak meyhaneci, tezgâhtar, sakî ve muğbeçe gibi Farsça isimler de kullanılmıştır. Ama bu, çalışanların yine esas olarak Rumlardan oluştuğu gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim Kütükoğlu, incelediği Mühimme ve Ahkâm defterlerinde, gayrimüslim dükkânlarında çalışan elemanların "neredeyse

¹⁴³³ BOA, **ZB**, 382/42, (30 Teşrinievvel 1323/12 Kasım 1907).

¹⁴³⁴ BOA, **ZB**, 384/30, (20 Şubat 1323/4 Mart 1908).

¹⁴³⁵ BOA, **ZB**, 383/63, (14 Haziran 1324/27 Haziran 1908).

¹⁴³⁶ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler**..., s. 33-41.

¹⁴³⁷ Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 179.

¹⁴³⁸ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler**..., s. 33; Eksen, a.g.e., s. 83.

tamamı”nın gayrimüslim olduğunu ifade etmektedir.¹⁴³⁹ Buradaki neredeyse tamamı ifadesi, dinî açıdan herhangi bir sakıncası bulunmayan meslekleri icra eden gayrimüslim dükkânlarında, Müslümanların da çalışabildiği şeklinde düşünülebilir. Fakat Cihan’ın işletme sahibi ve ustabaşı düzeyinde olmasa da, meyhane çalışanların bir kısmının Müslüman olduğunun söylenebileceği iddiasını doğrulayacak herhangi bir kayda rastlanmamıştır.¹⁴⁴⁰

Acaba bir meyhanenin kaç çalışanı vardı? Meyhaneciler ve çalışanlarının eşkâlleri, yaşları, memleketleri gibi özellikleri nelerdi? Bu soruların cevabı, klâsik dönemde eksik ve muğlâktır. Meyhaneciler ve meyhanelerin çalışanları hakkındaki söz konusu sorulara ilişkin verilen cevapların netlik kazanması, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren başlamıştır. Konuyla ilgili Maliyeden Müdevver, Maliye Varidat, Nüfus, Kamil Kepeci ve Zecriye tasniflerinde teferruatlı bilgiler bulmak mümkün olmuştur. Bu belgelerden elde edilen bir tablo, Beşiktaş meyhanecileri örneği üzerinden meyhanecilerin isimleri, fizikî özelliği, memleketi, aşçı, miço, tezgâhtar gibi çalışanları, varsa ortakları hakkında bir fikir edinilmesi amacıyla hazırlanmıştır.¹⁴⁴¹ Bu konuda döneme ait bir nevi anı niteliğindeki çağdaş eserler de, meyhane çalışanları hakkında bilgiler vermektedir. 1880’lerde Mehmet Tevfik, “Bir tezgâhtar, iki ateşçi, müteaddid hizmetçi, bir aşçı ile bir de çırağı...” ifadesiyle bir meyhane çalışanlarının sayısı hakkında bize bir fikir vermektedir. Bu hademeler, sabittir. Yine Mehmet Tevfik’in “...Bir de o zavallı kavrulmuş kabak çekirdeği satan ihtiyar.” şeklinde belirttiği gibi muhtemelen meyhane meyhane gezenler vardır.¹⁴⁴² Ama bir meyhanenin kaç çalışanın olduğu net olarak belli değildir. Çünkü meyhanenin bir patronu ya da ustası da olabilir, ortaklıklar nedeniyle birden fazla da. Böyle bir ortaklık ilişkisi, tezgâhtar ya da mastorinin ve aşçının sayısının da birden fazla olmasına sebep olabilirdi.

Meyhanenin patronu, sahibi, ustası, barba adıyla meyhane çalışanlarının en başında gelmektedir. İtalyanca bir kelime olup Rumcada da kullanılan barba, sakallı erkek, ihtiyar anlamına gelmektedir.¹⁴⁴³ Bu, meyhaneci ustası olmak için belirlenen “sakallarını koyverüp mülteh” olunması şartını akla getirmektedir.¹⁴⁴⁴ Ahmed Rasim de, rakı içmek için bir arkadaşıyla Sakızlı Meyhanesi’ne gittiğinde meyhaneciye “Hey!. Barba!” diye seslenmiştir.¹⁴⁴⁵ Bugün de kullandığımız meyhaneci ismi ise, Farsça meyhane isminden türetilmiştir. Rumca mastori, ya da tezgâh başında durduğu için Farsça tezgâhtar, meyhane çalışanlarından bir diğerydi.¹⁴⁴⁶ Bir de İtalyancadan Yunancaya geçen miço adında çalışanlar vardı. Miço yerine, Farsça çırak unvanı da kullanılmaktaydı. Meyhanelerin bir de, müşterilerin pek görmediği bir aşçısı olurdu.¹⁴⁴⁷ Ayrıca yine

¹⁴³⁹ Kütükoğlu, a.g.m., s. 406.

¹⁴⁴⁰ Cihan, a.g.m., s. 81.

¹⁴⁴¹ Bkz. Ek 8.

¹⁴⁴² Mehmet Tevfik, a.g.e., s. 167.

¹⁴⁴³ Zât, *Âdâbıyla Rakı...*, s. 117; Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhaneler...*, s. 33; Eksen, a.g.e., s. 83.

¹⁴⁴⁴ Demirtaş, a.g.e., s. 43-47; Sakaoğlu ve Akbayar, a.g.e., s. 15-17; Barkan, a.g.m., s. 39-40.

¹⁴⁴⁵ Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, s. 175.

¹⁴⁴⁶ Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhaneler...*, s. 33; Eksen, a.g.e., s. 83.

¹⁴⁴⁷ Koçu, *Eski İstanbul’da Meyhaneler...*, s. 33; Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 179.

Rumca palikar, Farsça'da muğbeçe, yani sâkîler de vardı. Meyhanelerin müşterileri de çalışanları da 19. yüzyılın sonlarına kadar erkekti.¹⁴⁴⁸ Meyhanelerde kadınların da çalışmaya başlaması ise, esas olarak gazino, bar ve birahaneler gibi diğer içki mekânlarının İstanbul'daki içkili eğlence hayatına girmesinden epey sonraya rastlamaktadır.¹⁴⁴⁹

Meyhanelerin ustasından tezgâhtarına, aşçısından miçosuna kadar her bir çalışanı, sıradan müşterilerin meyhanenin müdavimi haline gelmesi için çeşitli görevlere sahipti. En başta meyhane ustası, akşam ezanından yaklaşık iki saat kadar önce meyhanesine gelerek gerekli hazırlıkları yapardı. Çünkü meyhanesinin asıl müdavimleri, akşam ezanını müteakiben gelirdi. Meyhane çalışanları, gerekli hazırlıkları yaparken, kendisi de kadehleri ve bardakları gözden geçirir, bir kez de kendisi “kar gibi tülbentlerle kurular kurular parlatırdı.”¹⁴⁵⁰ Meyhaneci, esasen kendi “mevkî-i mahsusunda” müşterilerinin gelmesini beklerdi. Bu sırada Akşam ezanı vakti, yani ezanî saat ile 12'de meyhanenin içindeki orta kandil yakılırdı. Bu sırada meyhane ustası da, eline aldığı bir fiske şamdanı¹⁴⁵¹ ile her bir sofrada bulunan mumları yakarak “...Ağalar safâ geldiniz!” diye merâsim-i hoş-âmediyi icrâ eyler.” idi. Orta kandilin ve sofralardaki mumların yanma seremonisi, meyhane müşterisi için de çok önemlidir. Bu konuda bazı akşamcılar, “...Meyhanenin orta kandili yanmadıkça, meyhaneci gelip sofradaki mumu yakmadıkça neşem gelmez dermiş.” Bu görüşe katılan Mehmet Tefvik, “Akşamın kasâvetini, gurubun zulmetini olsa olsa şem'anın ziyası ta'dil edebilir.” demektedir.¹⁴⁵² Bu konuda Ayverdi, kitabında “...saçlarını sakallarını meyhane köşelerinde ağartmış alkolün tahrîbâtı, yüzlerinde bir yazı gibi okunan...” yetmişlik, seksenlik ayyaşları konuşurmaktadır. Eskiye özlem duyan bu ayyaşlar, artık eski koltukların, gediklilerin ve salâtinlerin o güne uzanan örneklerinin kalmamasından yakınmaktadır. Bu serzenişlerden biri de, meyhane ustasının hava kararır kararmaz fiske şamdanı ile meyhaneleri dolaşarak mumları yakması ile ilgilidir.¹⁴⁵³ Ayrıca meyhane ustası, elindeki fiske şamdanını ve her bir sofradaki mumları yakıtığında Bekrî Mustafa'nın adını anarmış. Mumum alevi gürlendiğinde de, meyhanesinin müşterilerine “Derdinize yanın!” dermiş. Balıkpazarı'nın “en kıdemli meyhanecisi” Todorî, bir zamanlar işret âlemleri nasıl Bekrî Mustafa'nın adıyla başlıyorsa, aynı şekilde de son bulunduğunu anlatmaktadır. Son kadehler, “Canına değsin!” sözüyle onun şerefine kalkarmış.¹⁴⁵⁴

Meyhane çalışanlarından mastori ya da tezgâhtar da, meyhanenin açılışına hazırlık yapmak amacıyla iki saat önceden meyhaneye gelerek içki şişelerini tezgâha dizerdi.¹⁴⁵⁵ Görevi, muğbeçe

¹⁴⁴⁸ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 33.

¹⁴⁴⁹ BOA., **ŞD.**, 1287/22, (12 Cemaziyelevvel 1300/21 Mart 1883).

¹⁴⁵⁰ Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 40.

¹⁴⁵¹ Mum yeri yuvarlak bir tablanın ortasında olup kenarında kulpu olan gümüş bir şamdandır. Meyhanelere konaklardan giren fiske şamdanı, konaklarda büyük şamdanların ve avizelerin yakılması için kullanılmaktaydı. Bkz. Deleon, a.g.e., s. 46.

¹⁴⁵² Mehmet Tefvik, a.g.e., s. 167-168. Ayrıca bkz. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 180.

¹⁴⁵³ Ayverdi, **İstanbul Geceleri**, s. 67.

¹⁴⁵⁴ Deleon, a.g.e., s. 45-46.

¹⁴⁵⁵ Mehmet Tefvik, a.g.e., s. 167.

ya da sâkînin getirdiği içki ve meze siparişini hazırlamaktı.¹⁴⁵⁶ Mastori, hesabı da tahsil edebilirdi. Nitekim Sakızlı Meyhanesi'ne giderek iki şişe rakı içen Ahmed Rasim ve arkadaşı, "Evet gel bakalım Mastori!" şeklinde seslenerek hesap ödemiştir.¹⁴⁵⁷ Palıkar, muğbeçe ya da sakiler de, tezgâhbaşında duran mastoriye, kimi zaman da barbaya müşterinin verdiği içki siparişini iletir, hazırlar, ardından da müşterisine sunar.¹⁴⁵⁸ Yine meyhanenin açılışından yaklaşık iki saat önce gelen aşçı, tencere ve tavalarını dizip gerekli hazırlıkları yapardı.¹⁴⁵⁹ Meyhanelerde içkilere diğer pek çok mezenin yanı sıra tütün de eşlik ederdi. Tütün ise, lüle ile ve onun farklı bir formu olan çubuk ile içilirdi. Ateş oğlanı denilen meyhane uşakları, müşterilerin çubuklarına ateş koymakla görevliydi. 10-18 yaşlarında olan ateş oğlanları, aynı zamanda meyhanedeki sofralara konan şamdanı yakmak ile görevliydi.¹⁴⁶⁰

Bir de İtalyancadan Yunancaya geçen miço adında çalışanlar vardı. Miço yerine, Farsça çırak unvanı da kullanılmaktaydı. 19. yüzyılda ustabaşısının kefaletiyle verilen bir esnaf tezkeresi de, bu minvalde bir miçonun ismi, hangi meyhanede çalıştığı, yaşı ve fizikî özelliklerine dair fikir vermektedir. Buna göre miçonun ismi, Panayot v. Kosti olup İstanbulludur. Galata civarındaki Yeni Dünya Meyhanesi'nde çalışan Panayot, orta boylu kumral bıyıklı ve 39 yaşındadır.¹⁴⁶¹ Meyhanenin çeşitli işlerini yapmakla görevli hizmetkârlarından miçonun görevlerinden biri, meyhanenin kapanma saatinin geldiğini "Vakit efendiler vakit!" uyarısıyla meyhane müşterilerine haber vermektir. Bununla ilişkili diğer görevi, meyhanede sızıp kalan sarhoşların meyhaneden dışarı atılmasına yardım etmektir. Çıraklar, işlerinde mahir olup bir şey söylemeden meyhane müşterilerinin etraflarında "pervane" gibi dönerdi.¹⁴⁶² Meyhanenin kapanış saati geldikten sonraki görevi ise, elinde çingırağın ipiyle kapısı kapanan meyhanenin önünde denetimden sorumlu zâbiti gözlemek, gördüğünde de çingırağı çalmaktır.¹⁴⁶³

Meyhanelerde sarhoşluğun etkisiyle yaşanan pek çok olay da, bir şekilde meyhane çalışanlarına yansdığı için konuya dair bazı bilgiler verebilmektedir. Nitekim Beşiktaş'ta Hacı Hristo meyhanesinin "destgâhdar"ı Dimitri, 1847'de İran tebaasından Feyzullah isminde birinin saldırısına uğrayarak yaralanmıştı. Bunun üzerine üç ay pranga cezasına çarptırılan Feyzullah, sefareti aracılığıyla bir daha İstanbul'a gelmemek üzere ülkesine gönderilmişti.¹⁴⁶⁴ Yine Suriçi'ndeki Mercan'da Ali Paşa Hanı'nda bulunan bir meyhanenin destgâhdarı Kostanti, 1850 yılında Ankaralı pabuççu Kirkor tarafından bıçak ile arkasından yaralanmıştı. Kirkor,

¹⁴⁵⁶ Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 33; Eksen, a.g.e., s. 83.

¹⁴⁵⁷ Ahmet Rasim, *Anılar ve Söyleşiler*, s. 175.

¹⁴⁵⁸ Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 33.

¹⁴⁵⁹ Mehmet Tefik, a.g.e., s. 167.

¹⁴⁶⁰ Mehmet Tefik, a.g.e., s. 178-179; Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 35 ve 41; Zat, a.g.m., s. 129; Sevengil, a.g.e., s. 245; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 179-180.

¹⁴⁶¹ BOA, *C.BLD.*, 35/1747, (21 Recep 1260/6 Ağustos 1844).

¹⁴⁶² Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s. 66-67.

¹⁴⁶³ Mehmet Tefik, a.g.e., s. 166-167; Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler...*, s. 32-33; Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, a.g.e., s. 181-182.

¹⁴⁶⁴ BOA, *A.}MKT.*, 80/87, (25 Cemaziyelevvel 1263/11 Mayıs 1847).

tutuklanırken, bu bıçak yarısından ölen Kostanti'nin cenazesi de, memleketi Niğde Sancağı'nın Maden kazasındaki eşi ile iki çocuğuna teslim edilmişti.¹⁴⁶⁵

Meyhaneci çırakları ile ilgili arşive yansıyan örnekler, pasif konumda oldukları asayiş olaylarından direkt olarak olumsuz etkilenen diğer meyhane çalışanlarından farklıdır. Bu örneklerde meyhaneci çırağı, suçtan etkilenen değil, doğrudan soruna yol açan taraf, suçun faili, olarak görülmektedir. Meyhanenin içerisinde gerçekleşip gerçekleşmediği tam olarak belli olmayan bu olaylardan birine göre Beyoğlu Yenişehir'de meyhaneci çırağı olan Dimitri, 1865 yılında *duhancı* Yanni'yi "bir kızdandan dolayı" yaralamıştır. Bu olayı doğrulayan Yanni, yaralanmanın etkisiyle ölmüştür. Maktûlün babası ise, *diyet* iddiasında bulunduğundan konu ile ilgili gereğinin yapılması talimatı verilmiştir.¹⁴⁶⁶ 1907'de gerçekleşen bir diğer olayda, Galata'da Hırsto Kilisesi arkasındaki Proderomos'un Meyhanesi'nin çırağı Niko, meyhanede işletilen Sirkeci'deki Singer Kumpanyası'ndan Mehmet'in para kesesini çalmakla suçlanmıştır. Bu olay, başka meselelerle de birleşerek karmaşık hale gelmiştir. Ama kayıtlara göre Mehmet Reis'in para kesesini meyhanenin tuvaletinde düşürdüğü anlaşılarak çirak Niko'nun da suçsuzluğu ispatlanmıştır.¹⁴⁶⁷

Yine fail konumundaki meyhaneci çıraklarından bir diğeri, sebebi ve detayları bilinmemekle birlikte ustasını öldürmüştür. Buna göre Dolapdere'de çiraklık yapan Tekfurdağı Yorgi, Osmanlı tebaasından ve Rum cemaatinden olan ustası Foti'yi öldürerek kaçmıştır. Eşkâli bilindiği için gerekli yerlere bildirilerek yakalanması talimatı verilmiştir.¹⁴⁶⁸ Meyhaneci çırakları, fail konumunda oldukları zaman, devlet tarafından gerekli tahkikatın yapılmasının ardından cezalandırılmalıydı. Ama meyhaneci çırağı Esteryo örneğinde olduğu gibi bir şekilde ecnebî devlet tebaası ile ilişki kurulmuşsa, bırakın cezalandırmayı tahkikat için tutuklanmaları bile kolay olmuyordu. Nitekim 1907 yılında yine iç içe geçmiş olayların sorumlusu, İtalya tebaasından pek çok sabıkası bulunan Andon Natali'dir. Diğer sorunlara ek olarak hakkında bir içki fabrikasının camlarını kırıp gürültüye yol açtığı gerekçesiyle suçlama bulunan meyhaneci çırağı Esteryo'yu, açıkça korumuş, kaçmasını sağlamış ve polise de hakaret etmiştir.¹⁴⁶⁹

Aşçıların asayiş olaylarına konu olması ise, kendi meyhane müşterilerinin hizmetini "canla başla" yerine getirmekle birlikte esas olarak dışarıdan gelen siparişleri hazırlamalarıyla ilgiliydi. Hatta 18. yüzyılda Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi'nin anlattığına göre bu yüzden meyhanede kanlı olaylar yaşanabilmekteydi. Nitekim bir kalyoncu neferi, Galata'daki odasında ağırlayacağı misafiri için aldığı eti pişirmesi için meyhane aşçılarından birine götürmüştür. Meyhane aşçısı, kendi "şerbet"lerini içen müşterilerinden olmadığı gerekçesiyle kalyoncuyu geri çevirince de kavga çıkmıştır. Bunun üzerine beş on meyhane uşağı da, "balta ve nacak misillü âlet-i harb ile"

¹⁴⁶⁵ BOA, **MVL.**, 200/31, (15 Zilhicce 1266/22 Ekim 1850).

¹⁴⁶⁶ BOA, **MVL.**, 870/30, (24 Zilhicce 1281/20 Mayıs 1865).

¹⁴⁶⁷ BOA, **ZB.**, 72/100, (12 Rebiulahir 1325/25 Mayıs 1907); **ZB.**, 73/6, (4 Haziran 1323/17 Haziran 1907).

¹⁴⁶⁸ BOA, **ZB.**, 381/118, (1 Ağustos 1323/14 Ağustos 1907).

¹⁴⁶⁹ BOA, **DH.MKT.**, 1145/53, (7 Kanunusani 1323/20 Ocak 1908).

kalyoncuyu öldürmüştür. Katilleri gizlemek isteyen bu meyhane uşakları, aynı günün akşamı Galata'nın çeşitli yerlerinde asılarak idam edilmiştir.¹⁴⁷⁰ Yine 1906'da Bakırköy'de çarşı içindeki Bulgar Yorgi'nin meyhanesinin aşçısı, sarhoş olan meyhane müşterisinden tulumbacı Todori ve İstirati'nin sözlü ve fizikî saldırısına maruz kalmıştır.¹⁴⁷¹

¹⁴⁷⁰ Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, **Subhî Tarihi**, Haz. Mesut Aydınar, Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 761. Ayrıca bkz. Koçu, **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, s. 22-24; Koçu, **Eski İstanbul'da Meyhaneler...**, s. 42.

¹⁴⁷¹ BOA, **BEO**, 2930/219709, (6 Ramazan 1324/24 Ekim 1906).

SONUÇ

Başta şarap ve rakı olmak üzere müskirât denilen sarhoşluk verici içkilerin, bu içkilerin tüketildiği sosyalleşme mekânlarından meyhanelerin ve mesleklerden de meyhaneciliğin başkent İstanbul'daki varlığı, hem Osmanlıların heterojen bir karaktere sahip toplum yapısı hem de devletin resmî din olarak benimsediği İslâmiyet ile ilişkilendirilerek tarihî ve hukukî açıdan temellendirilmiştir. Tarihî olarak Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren takip ettiği genişleme siyaseti doğrultusunda topraklarını genişletirken çeşitli din, ırk ve kültüre sahip olan toplulukları da bünyesine dâhil ederek bir imparatorluk yapısına dönüşmekteydi. İslâmiyet'in hukukî etkisi ise, Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar şeklinde genel bir ayırım ile bu renkli toplumsal yapının belirli kurallar dâhilinde düzenlenmesi yönünde olmuştur.

Hicaz ve Irak uleması arasında bazı görüş ayrılıkları bulunsa da, ayetlerde hamr adıyla geçen içki haram olarak kabul edilmiş olup Müslümanlar tarafından üretimi, tüketimi ve ticareti yasaklanmıştır. Diğer içkilerin haramlığı ise, Hanefî mezhebinin görüşleri doğrultusunda kendi özel adlarıyla belirtilerek sarhoşluk verecek miktar ile ilişkilendirilmiştir. Bu ise, Hanefî hukukunda *hadd'üş-şüreb* ve *hadd'üs-sükr*, yani şarap içme ve sarhoşluk şeklinde iki suç unsurunu beraberinde getirmiştir. Gayrimüslimler ise, İslâm hukuku kapsamında bazı kurallara uymaları şartıyla söz konusu yasaklamaların dışında tutulmuştur. Osmanlı Devleti de, tebaasına aynı hükümler doğrultusunda yaklaşmıştır. Müslüman olmayan Osmanlı tebaası, diğer ifadeyle zimmîler; üretmek, tüketmek, ticaretini yapmak, meyhaneye gitmek gibi tüm imtiyazları, temelde Müslümanlara içki satmamak, sarhoş olmamak, sarhoşlukla kamu düzenini ve toplum huzurunu bozmamak, Müslümanlar ile devletin hassasiyetlerine azami ölçüde dikkat etmek kaydıyla kullanabilirdi. Esas itibarıyla içki içen ve meyhaneye giden Müslümanlar için Hanefî mezhebinin görüşleri uygulanmıştır. Bu doğrultuda çeşitli kaynaklarda ve arşiv kayıtlarında hamr ve şarabın aynı içkiyi nitelediği, diğer içkilerin ise, arak ifadesi gibi kendi özel adlarıyla ayrı ayrı belirtildiği görülmüştür. Kaynaklarda karşılaşılan süci ise, yine şarabı karşılayan bir kelime olup Osmanlı Devleti'nin eski Türk devletlerinin bu alana dair birikimini de sürdürdüğünü gösteren önemli bir örnektir.

İçkinin tüketildiği sosyalleşme mekânlarından meyhanelerin ve meslek olarak meyhaneciliğin kökeni ve meşruiyeti de, yine aynı iki kaynağa dayanmaktadır. İslâmiyet öncesi Türk devletlerinde görülen içki tüketimi, hâkim olunan coğrafyadaki unsurlar vasıtasıyla Selçuklulara taşınmış, İslâmiyet'in etkisiyle de farklı bir boyut kazanarak Osmanlı Devleti'ne aktarılmıştır. İstanbul'un fethi ise, nüfus niteliğinin daha da heterojen bir karakter kazanmasını sağlayarak bu birikimi zenginleştirmiştir. Bu doğrultuda İstanbul meyhanelerinin tarihî kökeni, Bizans'a dayanmaktadır.

Fetih ile birlikte kültürel öğelerden meyhaneler de devralınmış, aynı zamanda Türk, İslâm ve İran kültürünün birikimleri doğrultusunda tarihî ve hukukî meşruiyete sahip olarak dikkate değer bir boyuta ulaşmıştır. Bundan sonra uzun bir süre varlığını sürdüren meyhaneler ve meyhanecilik, durağan bir görünüme sahip olmayıp hem kendi hem de devletin dinamikleriyle zaman içinde mekân ve meslek düzeyinde gelişme göstermiştir. Bu doğrultuda öncelikle günümüzde alkolsüz bir içeceğin tüketildiği mekânı ve mesleği çağrıştıran şerbethane ile şerbetçilik kelimelerinin, uzunca bir dönem boyunca meyhane ve meyhaneciliği de nitelemek için kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca meygede, humhane, harabathane de, çeşitli kaynaklardan meyhaneleri karşılamak için kullanılan diğer kelimelerdir. Meyhanecilik de, meyhanelerin tarihî gelişimi paralelinde bir lonca etrafında teşkilatlanarak meşru bir meslek halini almıştır. Bu hususta net bir tarih verilemese de, 1582’de şehzade Mehmet’in sünnet düğünü için tertiplenen esnaf alayında diğer esnaf gibi meyhanecilerin de yer aldıkları, 1604 yılında da, kendilerine kethüda tayin edilmesini talep ettikleri kişilerle ilgili müracaatta buldukları görülmektedir.

İstanbul meyhaneleri, kendilerini hangi isimle tanımlarsa tanımlasın ilk zamanlarda farklı türlere ayrılacak özellikler kazanmamıştı. Fakat Osmanlı esnafının bir mesleği icra edebilme ve daha sonra kazandığı diğer anlam ile birlikte tekel hakkını da içeren gedik uygulaması, meyhaneciler için de geçerli olmuştur. Bu doğrultuda zaman içinde gedikli, koltuk ve ayaklı/seyyar meyhaneler de ortaya çıkmıştı. Gedikli tabiri, başlangıçta bir meyhanecinin meyhane işletmesini sağlayacak alet-edevat anlamına gelirken, en azından 1806 yılında meslekî imtiyaz, tekel ve sayı sınırlaması anlamı da kazanmış, çok yönlü bir hakka dönüşmüş görünmektedir. Bu şekilde faaliyet gösteren bir meyhanecinin işletmesi, ya sadece meyhane ya da gedikli meyhane şeklinde sınıflandırılmaktaydı.

Koltuk meyhaneleri tabiri ise, meyhaneyi gedikli olandan ayırmak için kullanılmaktaydı. Aralarında nasıl bir fark olduğu ise, resmîlik kaçakçılık ekseninde yapılan tanımlama doğrultusunda ifade edilmişti. Buna göre koltuk meyhaneleri, ruhsatsız faaliyet gösteren kaçak işletmelerdi. Oysa en azından 16. yüzyıldan itibaren İstanbul’da mevcut olan koltuk meyhaneleri ile kaçak meyhanelerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Kiralanmasıyla ilgili bilgiler ise, 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin kayıtlarına da yansımaktaydı. Bir asır kadar sonra 1774’te gedikliler ile koltuklar, birlikte hareket ederek haklarını aramak için ilgili mercilere müracaat ederken görülmektedir. Devlet tarafından tanınmayan bir mesleğin temsilcilerinin herhangi bir sorunda hakkını aramak için yetkili makamlara başvuramayacağı ortadadır. Dolayısıyla koltuk tabiri, derme çatma küçük dükkânlarda faaliyet gösteren, gediklilere nispeten daha az vergi ödeyen, sayıları devlet tarafından bilinen meyhaneleri yansıtmaktadır. Ayaklı/seyyar meyhaneler ise, sabit bir dükkân olmaksızın içki satılmasını ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti, zimmîlerin içki ticareti gibi meyhanecilerin meyhanelerinde satacağı içkiden de vergi almaktaydı. Meyhaneciler, vergilerini ödedikleri ve tabi oldukları kurallara

uydukları sürece devletin herhangi bir müdahalesi ile karşılaşmamaktaydı. Bu konuda meslekî ve asayiş yönüyle devletin çeşitli kurumlarının denetimine tabiydiler. Meyhanecilerin ve meyhanelerinin meslekî açıdan denetlenmesi, teorik olarak en başta sadrazam, kadı, muhtesip ve izni olmaksızın meyhane açılması mümkün olmayan hamr emininin yer aldığı merkezî denetime, sonra da bağlı buldukları lonca ve loncalarının üyesi olan kendi meslektaşları ve bir içeriden kontrol mekanizması olarak toplum şeklinde çeşitli tarafların denetimine tabiydi. Müslümanlar da, içki üretmek, tüketmek, ticaretini yapmak, meyhaneye gitmek ve meyhane işletmek gibi kendilerine hem şer‘en hem de kanunen yasaklanmış olan tüm eylemlerden uzak durmak zorundaydı. Fakat bugün de olduğu üzere Müslüman olmasına rağmen, kendini dinî açıdan yasaklanmış unsurlardan uzak tutamayanlar, o dönemde de vardı. Ayrıca sonradan Müslüman olanların eski alışkanlıklarından vazgeçememesi de etkili unsurlardandı. Bir de döneme dair çeşitli kaynakların da dikkat çektiği üzere yasak olan şeylerin yarattığı cazibenin de etkisi vardı. Elbette bu konuda pek çok sebep gösterilebilir. Ama içki içmek ve meyhaneye gitmek isteyen bir Müslüman’ın bu isteğini yerine getirebilmesi, ancak uygun bir ortamın varlığı halinde mümkün olabilirdi. Bu uygun ortam da, Müslümanların gayrimüslimlerle aynı şehirde, kimi zaman da aynı mahallede iç içe yaşamasıyla sağlanmaktaydı. Herhalde böyle bir ortam olmasa, konuya dair bugüne bilgi kırıntısından öte bir şey kalmazdı.

Elbette hangi sebeple olursa olsun içki içmek ve meyhaneye gitmek isteyen Müslümanlar, bu isteklerini ancak gizlice karşılayabilirdi. Aksi takdirde hem şer‘î hem kanunî hem de toplumsal açıdan bir yaptırım gücüyle karşı karşıya kalmaktaydılar. Bu noktada devletin içki ve meyhaneler özelindeki suç tanımı, dil, din, ırk ve kültür bakımından türdeş bir tebaaya sahip olmaması nedeniyle din temelli değildir. Meyhaneler özelinde devlet için aykırı olan ve müdahale gerektiren husus, içki içilmesi ve meyhaneye gidilmesi değil, asayiş ile ilgili olan yönüdür. Devlet, bu şekilde yasakların Müslümanları içki tüketmekten ve meyhaneye gitmekten alıkoymakta etkisiz kaldığı, doğrudan kendisinin müdahale etmesini gerektiren başta asayiş olmak üzere bazı sorunların var olduğu zamanlarda kapsamı dar olan fermanlar yayınlamaya da müdahalelerde bulunmuştur. Bunlardan ilki, II. Bayezid tarafından sadece Hüdavendigâr Sancağı’ndaki Müslümanların içki tüketimine özgü olarak yayınlanmıştır. Devlet, zimmî tebaasına içki üretimini, ticaretini ve meyhaneleri bir hak olarak verirken, bu kapsamda çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Zira gayrimüslimlerin asayışı ve düzeni tehdit edecek düzeydeki eylemleri, hem toplum hem de Osmanlı Devleti açısından suç değeri taşıyabilmektedir. Bu cezaların şiddeti, toplum düzeninin içki tüketiminden kaynaklı sorunlarla birleşerek kontrol edilemez bir boyut kazandığında, daha da artmakta ve içki ticareti ile meyhaneler yasaklanmaktaydı. İlki Kanunî döneminde olan bu müdahaleler, içki ticaretini yasaklamak, bu kapsamda meyhaneleri kapatmak, kimi zaman da yıkmak şeklinde olup Yeniçeri Ocağı’nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar kesintilerle devam etmiştir. Devletin bu evredeki meyhanelere yaklaşımı, klasik müdahale biçimi şeklinde tanımlanmıştır.

Devletin meyhanelere yönelik bu yaklaşımının kaynağı, tek başına mekânın suçlu olarak görülmesi değildir. Devlet, bu tür müdahaleleri, meyhanecilerin meslekî ihlallerde bulunduğu, kurallara aykırı davrandığı, dolayısıyla düzeni ve asayiş bozdukları durumlarda, fermanlar yoluyla gerçekleştirmekteydi. Dolayısıyla meyhaneler, toplumun ve devletin önemseydiği asayiş ve düzen ile ilgili sorunların kaynağı olsa da, asıl suçlu, bireydir. Çünkü kahvehane, bozahane ve hamam gibi mekânlar da, zaman zaman suçlu mekânlar arasında görülerek kapatılmıştır. Burada asıl önemli olan husus, genel olarak mekânın suçluluğunu, doğrudan doğruya içeceğin türünün değil, bireyin kendi eylemlerinin şekillendirmesidir. Ama bireyin münferit olarak gerçekleştirdiği eylemler de doğrudan doğruya devleti ilgilendirmemektedir. Esas tehdit unsuru, Ergut'un da ifade ettiği gibi potansiyel bir isyana yol açabilecek düzeydeki düzensizlik halidir. Meyhaneler dâhil olmak üzere kahvehanelerden bozahanelere kadar pek çok mekân, sundukları içeceklerden ziyade bunları tüketen müşterilerinin kendilerine meze yaptıkları sohbetlerin siyasî söylem içermesinden dolayı kapatılmıştır. Dolayısıyla içkilerin ve genel olarak meyhanelerin devlet açısından taşıdığı önem, temelde asayiş ile ilgilidir. Zira asayiş, toplumun yanı sıra özellikle bizatihi devletin kendisini, varlığını ve düzenini ilgilendiren önemli bir konudur. Bu noktada meyhaneler, sadece içki tüketildiği ve beraberinde ortaya çıkan sarhoşluğun etkisiyle asayiş sorunları yaşandığı için değil, kahvehaneler gibi devlet sohbeti yapılarak yine asayiş sorunlarına yol açma potansiyeline sahip olduğu için devletin sürekli gözetim altında tuttuğu yerlerin başında gelmektedir. Bu kapsamda uygulanan bir yasak, devletin vergi gelirinin de kesintiye uğramasına ve çeşitli malî sorunlara sebebiyet vermekteydi.

Hem meyhanelere ve meyhaneciliğe hem de içki içen Müslümanlara yönelik Osmanlı Devleti'nin müdahale biçimi, yenileşme sürecinde değişmiştir. Fiilen 1826, resmî olarak da 1839 yılından itibaren görülen bu değişim, devletin modern müdahale biçimi şeklinde tanımlanmıştır. Aslında meyhaneler, bu dönemde de sarhoşlukla işlenen suçların merkezi olarak görülmeye devam etmiştir. Değişen, meyhanelerle ilgili bu olumsuz algı değil, devletin müdahale biçimidir. Artık devlet, kamu düzenini tehdit eden sorunlarda, içki ticaretini yasaklamak ve meyhaneleri kapatmak yerine sadece sorunlu olan meyhanenin kapatılmasına ya da ilgili uygunsuzluğun giderilmesine yönelik bir müdahale biçimi benimsemişti. Ayrıca asayiş sorunlarını önlemede meyhaneciye de sorumluluk yüklemekte, suçluları ve meyhanede gerçekleşen asayiş olaylarını yetkililere bildirmelerini şart koşmakta, genel olarak da hafiyeler vasıtasıyla meyhaneleri gözetim altında tutmaktaydı.

17. yüzyıldan itibaren karakteristik özelliklerini kazanmaya başlayan meyhaneler, devletin yaklaşımında meydana gelen değişim sonucunda İstanbul'un bazı kesimleri için sosyal hayatın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Artık kapatılma riskiyle karşı karşıya kalmayan meyhaneler, düzenli bir şekilde gelişmiştir. Meyhaneler, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında, kârgîr ve ahşap yapıda, kemerli, tahta döşemeli, demir pencereci, içki almak için kullanılan portatif merdivenleri, kaygan zeminli ve kireç badanalı tuvaleti, ayrı ayrı konumlandırılmış içki ve meze tezgâhları,

müdavimlerine özel hizmet sundukları ayrı odaları, balkonu veya şirvanı olan yapılar olarak tasvir edilmektedir. Kimi zaman her iki yönden de girişi olan iki kapılı meyhaneler, yirmi ila yetmiş adet fiçı alabilecek, iskemlelerle çevrili kırk ila elli sofraya kurulabilecek büyüklüktedir. Bu soyut tasvir, gedikli ve koltuk olmasına göre 52,5 ila 700 m² arasında değişen bir büyüklükle somutlaştırmak mümkündür. Bu süreçte meyhaneler, fizikî ve mimarî açıdan masa ve sandalye gibi unsurlarla yeni bir biçim de kazanmıştır.

Osmanlı Devleti, artık içki ticaretini yasaklamayarak ve meyhaneleri kapatmayarak düzenli bir vergi gelirine de sahip olmuştur. 1826 yılından itibaren aşamalı bir şekilde yeniden açılan meyhaneler, vergilerini ödemeli ve Müslümanlara içi satmamalıydı. Bu dönemden itibaren faaliyet gösteren meyhaneler, ustaları, ortakları, miço, aşçı, tezgâhtar gibi çalışanlarıyla birlikte tespit edilerek vergi gelirini düzenlemek için çeşitli defterler hazırlamıştır. Bu şekilde tüm İstanbul'da toplam meyhane sayısı, 434 adet olarak tespit edilmiştir. Bunların 236'sı Galata, 107'si Suriçi İstanbul'da, 58'si Üsküdar'da ve 33'ü Eyüp (Hasköy)'tedir. Bu sayılar, gedik düzenlemesinin bütün yönleriyle sürdüğü, özellikle inhisar uygulamasından kaynaklı sayı sınırlamasının bulunduğu bir döneme aittir. İstanbul'da meyhanelerin tarihî gelişim serüvenini bütün olarak değerlendirdiğimizde, meyhanelerin sayısının sürekli bir şekilde artmadığını söyleyebilir. Gedik uygulamasıyla sayılarının sınırlandırılmadığı 17. yüzyılın ikinci yarısında, Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 1.060 meyhane vardır. Bu döneme dair elimizde sağlıklı kayıtlar olmasa da, devletin fermanlar yoluyla zaman zaman meyhaneleri yasaklamasından ve kapatmasından hareketle sayılarının sabit kalmadığı ya da daha fazla artmasının mümkün olmadığı ileri sürülebilir. Meyhanelerin son kez tümüyle kapatıldığı II. Mahmud dönemindeki sayısı, gedik uygulamasının yürürlükte olmasının etkisiyle 554'tür. Bu meyhanelerin tümü değil, sorunlu olmayan kısmı, 1826'dan itibaren aşama aşama tekrar açılmış ve bir daha tümünden bir yasak ile karşılaşmamışlardır. Bu gelişme, devletin sistemli bir yenileşme programına yönelmesiyle ilgilidir. Fakat devletin artık meyhaneleri kapatmaması, sadece sarhoş olup asayiş ihlal edenleri cezalandırmaya başlaması, meyhanelerin sayısında doğrudan doğruya bir artış yaşanmasını beraberinde getirmemiştir. Zira 1840'lı yıllarda tüm İstanbul'da meyhanelerin sayısı, 434'tür. Meyhaneler, 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile birlikte tekel sisteminin kalkarak yabancı devlet tebaasının da perakende ticareti girmesi şeklinde kendini gösteren olumsuz etkilerinin ortaya çıkması neticesinde artmaya başlamıştır. Söz konusu anlaşmanın bu doğrultudaki olumsuz etkisinin hukukî açıdan yansımaları, 1861 yılı itibariyle tekel sisteminin kalkmasıyla kendini göstermiştir. Bu tarihten itibaren yabancı devlet tebaası, doğrudan içki mekânı açarak meyhanecilik yapmaya başlamış, meyhanelerin sayısı da git gide artış göstermiştir. Yani meyhanelerin sayısındaki artış, sadece yenileşmeyle değil, ondan çok daha etkili olan 1838 serbest ticaret anlaşmalarının getirdiği rekabet ile koştur.

Devletin içki tüketen ve meyhaneye giden tebaasına yönelik yaklaşımı da, yine 1826 yılından itibaren aşamalı bir şekilde değişmeye başlamıştır. Bu konuda değişimin ilk yansıması, devlet

adamları üzerinde görülmüş, ardından üst sınıfa mensup olanlardan başlamak üzere kademe kademe Müslümanlar üzerinde de etkisini göstermiştir. 1826 yılına kadar içki içen Müslümanlara yönelik devletin yaklaşımı, daha sert iken, bu tarihten itibaren aşamalı bir şekilde yumuşamıştır. Bu kapsamda çeşitli tarihlerde yayınlanan ceza kanunları, Müslümanların içki içmesini değil, sarhoş olmasını suç unsuru olarak tanımlamıştı. Bir anlamda Müslümanların içki içmesinin suç olması, yeni Ceza kanunlarından çıkartıldı. Müslümanlar, devletin sistemli bir yenileşme süreci takip etmeye başlamasıyla paralel bir şekilde daha serbest içki tüketmeye ve meyhanelere gidebilmeye başlamıştır. Artık alafranga olduklarını gösterme adına içki içen devlet adamları ve Müslümanlarla karşılaşmak, mümkündür. Böylece içki tüketimi ve meyhaneler, daha sonra da meyhanecilik, İstanbul'un bazı kesimlerinin gündelik hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bununla birlikte bilhassa II. Abdülhamid ile karşılık bulduğu şekliyle padişahlar, Müslümanlar özelinde kısıtlayıcı düzenlemeler yapma haklarını da saklı tuttular.

Yenileşme dönemi, bir kısmı zamanla ortaya çıkan sorunlar neticesinde oluşmuş meyhaneciliğin meslekî şartlarında ve toplum ile devleti ilgilendiren çeşitli kurallarda, Tanzimat ile özdeşleşen nizamlaştırma faaliyetlerinin bir yansıması olarak sistematik ve ayrıntılı bir düzenleme yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda demografik koşulu sağlayarak meyhane işletmek isteyen zimmîler, meyhane açmak için iyi hâl üzere olmak vasfını taşımaları, ustalık ve gedik hakkını elde etmeli ve vergi ödemek gibi meslekî açıdan belirlenmiş şartları yerine getirmeliydi. Ayrıca toplum huzurunu ve kamu düzenini bozmamak kuralının bir yansıması olarak meyhanesindeki müşterilerinin hal ve hareketlerinden, sabıkalı olup olmadığından, meydana gelebilecek potansiyel bir asayiş sorununu yetkililere haber vermekten ve kapanış saatleri konusundaki kurallara riayet etmekten sorumluydu. Hem devlet hem de toplum için önem taşıyan hassasiyetlerle ilişkili olarak da, meyhanesini Müslümanlardan oluşan mahallelerde, cami, mescit, türbe, okul, karakol, elçilik gibi kamusal mekânların yakınında açmamalıydı. Meyhanecilerin uymakla yükümlü olduğu kuralların yer aldığı nizamnameler, olması gerekeni yansıtan hukukî düzenlemelerdir. Pratikte ise, inceleme dönemimizin bütününde, söz konusu kuralların ihlal edilmesine dair pek çok örnek görmek mümkün olmuştur. Bu doğrultuda meslekî ihlaller arasında en çok karşılaşılan suç, ruhsatsız faaliyet göstermektir. Devletin ve toplumun önemseydiği kurallardan ise en sık ihlal edileni, kamusal mekânların yakınında faaliyet göstermek olmuştur. Bu dönemde, sadece çeşitli kural ihlali gerçekleştiren meyhaneler kapatılmıştır.

Bir meyhanenin kutsiyet, mahremiyet ve hassasiyet kuralına uygun bir şekilde açılması ve faaliyet göstermesi, hem müslim ve gayrimüslimler hem de devlet nazarında önem arz etmekteydi. Bu kural, esas itibarıyla meyhanenin açılacağı mahallin yakınındaki ve etrafındaki mekânın dinî açıdan taşıdığı önem ile ilgiliydi. Bu kapsamda sadece Müslümanlardan oluşan mahallelerde kural olarak bir meyhanenin açılmasına izin verilmezken, homojen olmayan mahallelerde müslim ve gayrimüslimler ile devlet açısından dinî ve dünyevî tüm mekânlara yönelik belli bir mesafe kuralına uyulması zorunlu tutulmuştu. Kutsiyet ve mahremiyet açısından önem taşıyan bir diğer

konu, meyhanelerin faaliyet gösteremeyeceği zamanı tanımlamaktaydı. Bu kuralların uygulanması, ihlallerin önlenmesi, devletin kendi kurumları ve Müslüman tebaasının dinî ve dünyevî mekânları açısından olduğu kadar ecnebi tebaaya ait kurumlar ve gayrimüslim tebaasına ait mekânlar için de önem taşımaktaydı. Tamamen Müslümanlardan oluşan mahallelerde ve Müslümanların da yaşadığı karışık mahallelerdeki kutsiyet, mahremiyet ve hassasiyet arz eden mekânların nizamnamelerde belirlenen mesafeden daha yakına açılmasıyla ilgili sorun, II. Meşrutiyet dönemi dâhil olmak üzere devleti ve İstanbul toplumunu uzun süre ilgilendirmiştir.

Meyhaneciler, kural ihlallerinin sorumlusu olarak görüldüğü gibi meslektaşlarının, koltuk ve ayaklı meyhanelerin, bozahanelerin ya da dışarıdan mesleğe sızmaya çalışan diğer rakiplerinin ihlalleri ile de karşılaşmıştır. Bu tür ihlallerin en başında, gediksiz olarak faaliyet göstermek ve kendi imtiyaz alanlarına giren ürünlerin diğer meslek kollarında da satılması gelmektedir. Özellikle meyhaneciler ve şerbethaneciler arasında meslekî açıdan sınırların çizilerek faaliyet alanlarının ayrılması ve şerbethanelerin günümüzdeki anlamını kazanması, hem tarafları hem de devleti oldukça uzun bir süre meşgul etmiştir. Söz konusu geçiş, bir anda gerçekleşmemiş, bazı şerbethaneler, meyhane vasfını bir süre daha sürdürmüştür. Bu durumun önemli sebeplerinden biri, gedik hakkının, zamanında şerbethane adıyla alınmış olması, lağvedildiğinde ise, kadimden gedikli olanların varlığını devam ettirmesine izin verilmesi ile ilgili olmalıdır.

Yenileşme hareketleriyle ilişkili olarak 1838’de ortaya çıkan serbest ticaret düzenlemesi, meyhanecilik mesleğinin kurallarında bir değişimi beraberinde getirmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu değişim, 1853’te gedik uygulaması içerisinde yer alan inhisar uygulamasının kalkmasını, dolayısıyla yeni içki türlerinin yanı sıra mekânlarının da İstanbul’a girmesini beraberinde getirerek meyhaneciler açısından yeni rakipler ortaya çıkarmıştır. Rekabetin bir yönü, yabancı uyrukluların meyhaneci olabilmeye başlamasıyla birlikte mesleklerindeki tekelleri kaybetmeleri, diğer yönü de, yeni içki mekânlarıyla karşılaşmaları şeklinde gerçekleşmişti. Yenileşme öncesinde şerbethaneler, bozahaneler, koltuk ve ayaklı meyhaneler olan bu rakiplere, punççılar ve birahaneler gibi mekânlar eklenmiştir. Artık yemek satmak için ruhsat almış olan lokantalar, konaklama ve yemek hizmeti sunan oteller gibi mekânlar da içki satabiliyordu. Üstelik içkiler, bu mekânların ayrı bir bölümünde satılmıyor ve sadece yemek esnasında sunuluyorsa, meyhanecilerin ödemekle yükümlü oldukları vergiyi ödemiyor, tezkere almak zorunda kalmıyordu. Ayrıca bu mekânlar, ayrı bir bölüme sahip olsalar ve yemek dışında da sunsalar bile, içki satışı, meslek sınıflandırmasına göre ana merkezde yer almadığı için duruma göre meyhanecilerin ödediği verginin yarısından da azını ödüyorlardı.

Gedikli meyhaneciler, bilhassa kendileri açısından bir sorun teşkil eden bu yeni durum karşısında arzuhaller ile haklarını aramışlardır. Bu anlamda Osmanlı Devleti, bir yandan serbest ticaret anlaşmasının hükümlerini yerine getirmekle yükümlüken, diğer yandan da köklü bir esnaf olarak imtiyazlar tanıdığı gedikli meyhanecileri, yenileşme sürecinin *modern* mekânlarına

karşısında mağdur etmemenin yolunu aramaktaydı. Bu doğrultuda 1861 yılından itibaren yeni gedik verilmesini yasaklamıştır. Ama mevcut gedikli meyhaneler, inhisar uygulamasıyla birlikte de sayı sınırlaması imtiyazını elde etmek için başlangıçta belli miktarda bedel ödedikleri için *kadimden* şeklinde tanınarak yeni ayrıcalıklar elde etmiştir. Bunlar; ödeyecekleri vergi oranında yarı yarıya indirim uygulanması, bu kapsamda 1853'ten itibaren söz konusu olan borçlarının bir kısmının silinmesi, diğer kısmının da taksite bağlanması, gece kapanma saatlerinde ve kutsal mekânların yakınında faaliyet göstermeleri konusunda daha toleranslı davranılmasıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a- Arşiv Kaynakları

Ali Emiri İbrahim (AE.SİBR), 5/497.

Bâb-1 Asafî Amedi Kalemi (A.}AMD), 23/45; 28/40; 86/50.

Bâb-1 Defteri Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri (D.BŞM.ZCR.d.), Nr. 20469; Nr. 20487; Nr. 20488; Nr. 20529; Nr. 20553; Nr. 20555.

Babîâli Evrâk Odası Evrâkı (BEO), 27/1982; 199/14876; 379/28372; 602/45131; 747/55973; 854/64025; 1011/75754; 1168/87595; 1284/96268; 1700/127456; 1932/14487; 2684/201239; 2777/208265; 2930/219709; 3235/242565; 3965/297344.

Cevdet Adliye (C.ADL), 35/2081.

Cevdet Belediye (C.BLD), 8/376; 15/735; 20/977; 22/1067; 23/1146; 35/1747; 39/1944; 57/2819; 70/3491; 76/3783; 81/4001; 89/4438; 98/4878; 110/5478; 131/6512; 133/6638; 137/6844.

Cevdet Dâhiliye (C.DH), 138/6885; 222/11052.

Cevdet Hâriciye (C.HR), 13/613; 37/1818; 86/4295.

Cevdet Maarif (C.MF), 44/2158.

Cevdet Maliye (C.ML), 46/2146; 251/10369; 256/10533; 350/14375; 399/16354; 481/19648; 583/23961; 767/31297.

Cevdet Zabtiye (C.ZB), 12/555; 16/772; 31/1546; 37/1838; 40/1989; 78/3867.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrâkı (DH.EUM.AYŞ), 56/52.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi Evrakı (DH.EUM.VRK), 6/61.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti Evrâkı (DH.EUM.MTK), 80/65.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrâkı (DH.EUM.THR), 104/4.

Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Mütferrik Evrâkı (DH.MB.HPS.M), 2/44.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT), 48/34; 212/16; 225/49; 423/25; 608/35; 627/8; 775/29; 876/28; 1145/53; 1327/71; 1333/2; 1333/11; 1341/77; 1349/44; 1397/2; 1400/101; 1402/1; 1407/86; 1410/44; 1418/39; 1449/50; 1452/38; 1456/49; 1457/91; 1474/55; 1483/1; 1492/103; 1534/68; 1541/48; 1587/59; 1598/51; 1600/41; 1614/9; 1615/120; 1627/42; 1644/112; 1660/71; 1688/60; 1725/43; 1734/45; 1737/69; 1741/47; 1751/97; 1758/31;

1760/44; 1763/112; 1783/13; 1787/47; 1800/51; 1802/73; 1843/119; 1873/28; 1874/86; 1877/39; 1878/98; 1879/115; 1900/89; 1906/111; 1980/78; 1987/19; 1991/29; 2018/91; 2039/4; 2052/72; 2059/55; 2061/69; 2090/44; 2095/26; 2104/37; 2132/48; 2156/67; 2157/41; 2164/76; 2238/28; 2379/107; 2416/88; 2423/74; 2440/130; 2459/84; 2534/116; 2538/31; 2556/97; 2558/92; 2569/114; 2600/76; 2691/64; 2729/66.

Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH.TMIK.M), 26/53.

Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı (DH.UMVM), 106/44.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), 317/54.

Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî Evrâkı (HR.MKT), 48/26; 48/96; 56/46; 56/94; 62/85; 97/53; 114/90; 136/96; 180/53; 212/82; 217/43; 246/4; 257/88; 271/36.

Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrâkı (HR.TO), 114/31; 222/41; 230/31; 499/108; 499/109.

Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HAT), 189/9014; 189/9020; 191/9253; 192/9352; 192/9371; 192/9402; 192/9417; 193/9458; 195/9720; 203/10512; 206/10845; 209/11173; 209/11176; 209/11209; 210/11300; 210/11349; 211/11470; 211/11471; 212/11503; 238/13201; 238/13265; 239/13321; 239/13399; 263/15236; 488/23958; 626/30951; 639/31486; 1315/51277; 1345/52566; 1381/54515; 1409/57188; 1437/59062.

İrâde Dâhiliye (İ.DH), 27/18; 469/31450; 964/76233; 1127/88085; 1202/94110; 1245/97527.

İrâde Hâriciye (İ.HR), 46/2177; 46/2210.

İrâde Husûsî (İ.HUS), 84/138; 88/1319.M-49.

İrâde Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.) 22/942.

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 325/13886; 533/23901; 565/25422.

Kâmil Kepeci Defterler (KK.d), Nr. 5512.

Maarif Nezâreti Mektûbî Kalemî (MF.MKT), 695/62.

Maliye Cerîde Odası Defterleri (ML.CRD.d), Nr. 1415.

Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d), Nr. 1745; Nr. 1929; Nr. 1987; Nr. 2024; Nr. 2031; Nr. 2060; Nr. 2073; Nr. 4984; Nr. 4997.

Maliye'den Müdevver Defterler (MAD.d.), Nr. 19026, Nr. 21577; Nr. 22929.

Meclis-i Vâlâ Evrâkı (MVL), 60/44; 61/45; 108/19; 108/42; 110/24; 142/76; 161/61; 162/111; 189/36; 200/31; 319/71; 320/22; 325/75; 369/122; 371/59; 378/113; 380/84; 393/73; 399/7; 405/106; 494/139; 498/142; 499/125; 533/103; 538/2; 541/139; 542/112; 557/85; 849/83; 870/30; 870/64; 1081/15.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 7/18; 29/20; 101/18.

Nüfus Defterleri (NFS.d), Nr. 275.

Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı (TFR.I.M), 19/1830.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrâkı (TFR.I.SL), 168/16711.

Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemi Belgeleri (A.}DVN), 18/78.

Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Evrâkı (A.}MKT.DV), 44/93; 115/30; 165/34; 206/94.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.}MKT), 19/48.

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.}MKT), 51/34; 80/87; 176/49.

Sadâret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrâkı (A.}MKT.MVL), 58/67; 69/49; 90/61.

Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Deva'ir Evrâkı (A.}MKT.NZD), 34/90; 36/61; 61/51; 78/63; 84/14; 86/82; 87/99; 90/75; 128/38; 130/66; 131/60; 142/94; 162/94; 168/30; 170/30; 170/57; 171/100; 191/36; 201/46; 206/94; 222/14; 286/15; 308/15; 339/29; 345/81; 348/56; 371/93; 426/91.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.}MKT.UM), 236/75.

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT.MHM), 148/100; 368/65.

Şûrâ-yı Devlet Evrâkı (ŞD), 761/8; 1285/39; 1287/5; 1287/10; 1287/22; 2430/29; 2854/111; 2898/13; 2912/22; 2920/5; 2921/54; 2930/219709; 2933/29; 2961/21; 2990/75; 3075/2.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri (TS.MA.d.), Nr. 9557/1.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrâkı (Y.MTV), 46/122.

Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ), 21/31.

Yıldız Perakende Evrâkı Askeri Maruzât (Y.PRK.ASK), 20/28; 181/62.

Yıldız Perakende Evrâkı Başkitabet Dairesi Maruzâtı (Y.PRK.BŞK), 28/8.

Yıldız Perakende Evrâkı Hâriciye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.HR), 32/57.

Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE), 4/18.

Yıldız Perakende Evrâkı Şehremaneti Maruzâtı (Y.PRK.ŞH), 4/76; 11/88.

Yıldız Perakende Evrâkı Zabtiye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.ZB), 5/2; 14/28; 15/16; 22/64; 31/44; 37/14; 112/8.

Yıldız Sadâret Husûsi Maruzât Evrâkı (Y.A.HUS), 161/2; 164/19; 256/89; 266/51.

Yıldız Sıhhiye Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.SH), 72/2.

Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB), 4/5; 4/6; 13/113; 16/751; 26/46; 30/38; 53/23; 55/84; 55/98; 56/12; 56/17; 56/61-A; 64/65; 65/24; 66/129; 72/36; 72/69; 72/100; 73/6; 73/24; 74/31; 303/3; 309/102; 328/149; 336/84; 337/120; 337/141; 338/4; 345/7; 350/78; 365/49; 370/90; 372/2;

372/35; 372/49; 372/116; 373/31; 373/36; 373/58; 373/67; 373/75; 373/115; 374/13; 374/50; 374/72; 374/98; 374/103; 374/104; 374/109; 375/39; 375/47; 375/56; 375/73; 375/76; 375/100; 376/28; 376/39; 376/60; 378/23; 378/113; 380/100; 381/118; 382/9; 382/42, 383/15; 383/63, 384/30; 385/113; 386/20; 386/72; 388/131; 393/44; 394/46; 419/81; 437/9; 437/136; 438/103; 468/3; 602/58.

b. Diğer Kaynaklar

‘Abdurrahîm Efendi (1243), **Fetâvâ-yı ‘Abdurrahîm**, II, Dâr’üt Tıba‘t’ül- Ma‘mûret’üs Sultâniyye, Konstantiniyye.

‘**İsâ-zâde Târîhi** (1996), Ziya Yılmaz (Haz.), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

“Ayaklı Meyhaneler” (1960), **İstanbul Ansiklopedisi**, 3, *içinde* (1425-1426), Koçu Yayınları, İstanbul.

“Cezâ Kânûnnâme-i Hümâyûnu”, **Düstûr**, I. Tertip, I, *içinde* (537-597), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s. 537- 597.

“Dr. İlhami Masar’ın Hatıraları: 2- Kantocu Virjini Bizim Evde Yetişmişti” (1974), **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 10, 1 (5), 22-29.

“Galata Meyhaneleri” (1971), **İstanbul Ansiklopedisi**, 11, *içinde* (5916-5918), Koçu Yayınları, İstanbul.

“Gedikli Meyhaneler” (1971), **İstanbul Ansiklopedisi**, 11, *içinde* (6064-6069), Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 6064.

“İçki”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, IV, *içinde* (132-134), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994.

“Kıyye ve Kadeh ile Müskirât Satanlardan Alınacak Resm-i Bey’iye Nizâmı” (1289), **Düstûr**, I. Tertip, II, *içinde* (712-720), Matbaa-i Amire, İstanbul.

“Memâlik-i Mahrûse-i Şahane’de Müsa‘de-i İmtiyaziye ve Ruhsat-i Resmîye İstida‘ Edenlerin İfa Etmeleri Lazım Gelen Şerâit ve Merâsime Dâir Nizâmnamedir” (1293), **Düstûr**, I. Tertip, III, *içinde* (498-499), [T.Y.].

“Müskirât Âmilinden Alınacak Resm-i Mîrî Hakkında Nizamname ve Zeyli” (1289), **Düstur**, I. Tertip, 2, *içinde* (709-711), Matbaa-i Amire, İstanbul.

“Müskirât Resm-i Mirisi Hakkında Nizamnamedir” (1308), **Düstur**, Zeyl 2, *içinde* (52-55), Matbaa-i Amire, İstanbul.

Ulunay, Refi Cevat, “Selâtin Meyhaneler”, **Milliyet**, 01.12.1957.

- 18. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe** (1998), Hayati Develi (Haz.), Kitabevi, İstanbul.
- Abdurrahman Abdi Paşa (2008), **Vekâyi'-nâme**, Fahri Ç. Derin (Haz.), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- Abdülaziz Bey (2000), **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, 2. Baskı, Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay (Haz.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Acıpinar, Mikail (2016), Osmanlı Kaynaklarında Floransa'yı Aramak: Duka, Duka-i Françe ve Duka Gemileri İfadeleri Üzerine Bazı Bilgiler", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, (II), 37-49.
- Ağır, Aygül (2011), **İstanbul'un Eski Venedik Yerleşimi ve Dönüşümü**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Câvid (1998), **Hadîka-i Vekâyi'**, Adnan Baycar (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ahmed Cevdet Paşa, **Ma'rûzât**, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.
- Ahmed Lütfi (1977), **Osmanlı Âdalet Düzeni**, Erdinç Beylem (Sadeleştiren), Marifet Yayınları, İstanbul.
- Ahmed Rasim (1330), "İstanbul Geceleri", **Nevsâl-i Millî**, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, Dersaadet, 268-272.
- _____ (1952), "Eski İstanbul Meyhaneleri ve Şairleri, Resimli Tarih Mecmuası, III (34).
- _____ (1969), **Muharrir Bu Ya**, Hikmet Dizdaroğlu (Haz.), MEB., Ankara.
- _____ (1980), **Matbûat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib**, Kâzım Yetiş (Haz.), İstanbul.
- _____ (1983), **Anılar ve Söyleşiler**, Nuri Erten, Çağdaş Yayınları (Haz.), İstanbul.
- _____ (1992), **Şehir Mektupları**, Nuri Akbayar (Haz.), I-IV, Arba Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Eflâkî (1973), **Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al- Ârifin)**, (Çev. Tahsin Yazıcı), I-II, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Mithat (1299), **Dürdane Hanım**, Tercümân-ı Hakikat, İstanbul.
- _____ (2001), **Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî Yahut Alafranga**, İ. Doğan ve A. Gurbetoğlu (Haz.), Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ (2006), **Dürdane Hanım**, Kerim Çetinoğlu (Haz.), Beyaz Balina Yayınları, İstanbul.
- Ahmet Refik (1930), **Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)**, Devlet Matbaası, İstanbul.

- _____ (1931), **Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.
- _____ (1932), **Hicrî On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul.
- _____ (1988), **Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı**, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1988.
- Akarlı, Engin Deniz (2004), “Gedik: A Bundle of Rights and Obligations for Istanbul Artisans and Traders, 1750-1840”, **Law, Antropology, and the Constitution of the Social**, Alain Pottage ve Martha Mundy (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge.
- Akbulut, Halil İbrahim (2010), **494 No’lu Galata Şer’iyye Sicilinin Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçelik, Erhan (2013), **39 Numaralı Mühimme Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-118)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçura, Gökhan (2006), “Bir Rakı Sohbeti”, **Yemek ve Kültür**, (6) 65-78.
- Akdağ, Mustafa (1995), **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyancıları”**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Akgündüz, Ahmet (1987), “Osmanlı Hukukunda Gedik Hakkının Menşei ve Gedik Hakkıyla İlgili Ebüssuud’un Bir Risâlesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (46), 149-162.
- _____ (1990), **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, II-III, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.
- _____ (1996), “Gedik”, **DİA**, 13, içinde (541-543), Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akgündüz, Said Nuri (2010), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, Mustafa (2014), “XVII. Yüzyılda Üsküdar’da İşlenen Bazı Suçlar”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, VIII, 21-23 Kasım 2014 Bildiriler**, II, Coşkun Yılmaz vd. (Ed.), İstanbul, 249-265.
- Aksel, Malik (2011), **İstanbul’un Ortası**, Beşir Ayvazoğlu (Haz.), Kapı Yayınları, İstanbul.
- Akyıldırım, Taylan (2010), **259 Numaralı Şer’iyye Sicili Defterine Göre Galata (Metin Ve Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alada, Adalet Bayramoğlu (2008), **Osmanlı Şehrinde Mahalle**, Sümer Kitabevi, İstanbul, 2008.
- Alsan, Zeki Mesud (2002), **Mustafa’nın Romanı, Memleket Çocuğu**, Ercan Şen (Haz.), Vadi Yayınları, Ankara.

- Altınay, Ahmet Refik (2011), **Eski İstanbul (1553-1839)**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Altınay, Ramazan (2004), **Emevîler Dönemi Merkezî Şehirlerde Müslümanların Gündelik Hayâtı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alus, Sermet Muhtar (1994), **İstanbul Yazıları**, E. Şadi Erdiç-F. Ilıkan (Haz.), İstanbul Büyükşehir Belediye Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- _____ (1995), **İstanbul Kazan Ben Kepçe**, Haz. Necdet Sakaoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (1997) **Masal Olanlar**, Nuri Akbayar (Haz.), İletişim, İstanbul.
- _____ (1960), “Aynalı Meyhaneler”, **İstanbul Ansiklopedisi**, 3, içinde (1617), İstanbul, 1960.
- Amicis, Edmondo de (1878), **Constantinople**, (Çev., Caroline Tilton), G.P. Putnam’s Sons, Newyork.
- _____ (1896), **Constantinople**, C. I, (Çev. M. H. Lansdale), The International Press, Philadelphia.
- _____ (1986), **İstanbul**, (Çev. Beynun Akyavaş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- And, Metin (2001), “Hem İllüzyon Hem De Sinema”, **Popüler Tarih**, S. XI, 96-97.
- _____ (2012), **16. Yüzyılda İstanbul**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Anhegger, Robert ve İnalçık, Halil (2000), **Kānūnnāme-i Sultānī Ber Mūceb-i ‘Örf-i ‘Osmānī**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Anonim Osmanlı Tarihi, (1099-1116/1688-1704)** (2000), Abdülkadir Özcan (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Arslan, Taybe (2013), **494 Numaralı Galata Şer‘iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi**, II Cilt, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artan, Tülay (2018), “İfade Biçimleri ve Mecraları: İstanbul ve Ötesi (1600-1800)”, **Osmanlı Dünyası**, içinde (485-522), (Çev. Gül Çağalı Güven), Christine Woodhead (Ed.), Alfa, İstanbul.
- Ataç, Reyhan (2014), **66 Numaralı (H.997-998 / M.1589-1590) Mühimme Defteri (İnceleme-Metin)**, Marmara Üniversitesi - Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Atasaven, Asaf (1981), “Alkollü İçki ve Kadınlar”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 2 (12), Yıl: 2.
- Atay, Falih Rıfki (2012), **Batış Yılları**, Pozitif Yayınları, İstanbul.

- Aynural, Salih (1992), “19. Yüzyıla Girenken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992, 125-131.
- Ayşe Fahriye (2018), **Ev Kadını**, Turgut Kut (Haz.), Çiya Yayınları, İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir (2013), **Geceleyin Dersaadet**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan (2006), **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, I-II, Kubbealtı İktisadi İşletmesi Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, Sâmîha (1977), **İstanbul Geceleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey (2011), **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Ali Şükrü Çoruk (Haz.), Kitabevi, İstanbul.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet (2014), **Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri**, 2. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul.
- Barkan, Ömer Lütfi (1985), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, **Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan**, içinde (39-46), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 41 (1-4).
- Baronyan, Hagop (2014), **İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti**, (Çev. Paris Hilda Teller Babek), İstanbul.
- Bassano, Luigi (2011), **Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat**, (Çev. Selma Cangı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Baykara, Tuncer (1992), **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, Akademi Kitabevi, İzmir.
- _____ (2000), “Türklerde Şenlikler, Kutlamalar, Toylar ve Eğlenceler”, **Erdem**, 12, (36), 867-898.
- Berkes, Niyazi (2002), **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Ahmet Kuyaş (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bertrandon de la Broquiére’in Denizaşırı Seyahati** (2000), Ch. Schefer (Ed.), (Çev. İlhan Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Beydilli, Kemal (2013), **Osmanlı’da İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.
- Binbir, Gökçe (2012), **18 ve 19. Yüzyıllarda, İstanbul’da Üretim ve Ticaretin Denetiminde İhtisap Kurumu’nun Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birinci, Ali (1996), “Türk Emniyet Teşkilatında ‘İlkler’”, **Polis Bilimleri Dergisi**, 1, (3) 9-16.
- Birsel, Salâh (2015), **Boğaziçi Şingir Mıngır**, Sel Yayıncılık, İstanbul.

- Bolayır, Ali Ekrem (2007), **Hâtıralar**, M. Kayahan Özgül (Haz.), Hece Yayınları, Ankara.
- Bostan, İdris (2003), **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bostan, M. Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Boyacıoğlu, Didem (2015), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Fabrika Yapılarının İnşasına Dair Yapılan Düzenlemeler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8, (38), 471-486.
- Boyar, Ebru ve Fleet, Kate (2014), **Osmanlı İstanbul’unun Toplumsal Tarihi**, (Çev. Serpil Çağlayan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bozis, Sula (2011), **İstanbul Lezzeti İstanbullu Rumların Mutfak Kültürü**, 3. Baskı, (Çev. Foti Benlisoy-Stefo Benlisoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Fuat (2006), **Türk İçki Geleneği**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, Gülnihal (2010), **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci, 1839-1939**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Bulgar Gözüyle İstanbul** (2011), Hüseyin Mevsim (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Burhanüddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî (T.Y.), **Delilleriyle Hanefî Fıkhı el-Hidâye**, 2, 4, (Çev. Ahmed Meylânî), Kahraman Neşriyat, İstanbul.
- Busbecg, Ogier Ghiselin de (1970), **Türkiyeyi Böyle Gördüm**, (Çev. Aysel Kurtoğlu), İstanbul.
- Câbî Ömer Efendi (2003), **Câbî Târihi**, C. I, Mehmet Ali Beyhan (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Cahen, Claude (2012), **Osmanlılardan Önce Anadolu**, 4. Baskı, (Çev. Erol Üyepazarcı) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Canatar, Mehmet (2013), “1009/1600 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri’ne Göre Nefs-i İstanbul’da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler”, **Osmanlı İstanbulu**, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, I, içinde (283-310) F. M. Emecen ve E. S. Gürkan (Ed.), İstanbul, 2013.
- Cezar, Yavuz (1986), **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (1991), **XIX. Yüzyıl Beyoğlusı**, Ak Yayınları, İstanbul.
- Cihan, Ahmet (2005), “19. Yüzyıl Ortalarında İstanbul Meyhaneleri”, **Bilgi ve Bellek**, (3), Yıl: 2, 77-82.
- Corci Zeydan (2012), **İstanbul’a Seyahat**, (Çev. Mustafa Özcan), Muhammed Harp (Haz.), Ark Kitapları, İstanbul.

- Covel, John (2011), **Bir Papazın Osmanlı Günlüğü**, (Çev. Nurten Özmelek), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Çadırcı, Musa (2011), **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, Tülay Ercişkun (Derleyen), İstanbul.
- Çapanoğlu, M. S. (1968), “Emin Bey (Deli)”, **İstanbul Ansiklopedisi**, 9, içinde (5049), Koçu Yayınları, İstanbul.
- Çatalcalı Ali Efendi (2014), **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, H. Necâti Demirtaş (Haz.), I, Kubbealtı, İstanbul.
- Çelebi, Âsaf Hâlet (2015), **Dîvân Şiirinde İstanbul (Seçki)**, Hece Yayınları, Ankara.
- Çırak, Turgay (2000), **Şer’iye Sicillerinden 220 ve 222 No’lu Defterlere Göre Gedikler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çiçek, Kemal (1995), “Tanzimat ve Şer’iat”, **Toplumsal Tarih**, (15), 22-27.
- Çokuğraş, Işıl (2004), “18. Yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Meyhaneler”, **İstanbul Araştırmaları Yıllığı**, (3), 87-93.
- _____ (2016), **Bekâr Odaları ve Meyhaneler Osmanlı İstanbulu’nda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- D’Ohsson, M. (1972), **XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler**, (Çev. Zerhan Yüksel), İstanbul.
- Dalby, Andrew (2014), **Bizans’ın Damak Tadı**, (Çev. Ali Özdamar), Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Dávid, Géza (2013), “Maximilian Brandstetter’in İstanbul Yolculuğu, 1608-1609”, **Osmanlı İstanbulu**, içinde (87-105), I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, I, Ed. F. M. Emecen-E. S. Gürkan, İstanbul.
- De Kay, James Ellsworth (2009), **1831-1832 Türkiye’sinden Görünümler**, (Çev. Serpil Atamaz Hazar), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, Ankara.
- Deal, Roger A. (2017), **Namus Cinayetleri, Sarhoş Kavgaları: II. Abdülhamid Döneminde Şiddet**, (Çev. Zeynep Rona), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995), **Zübde-i Vekayiât**, Abdülkadir Özcan (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Deleon, Jak (1991), **Balat ve Çevresi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Demirkent, Işın (2005), **Bizans Tarihi Yazıları**, Dünya Kitapları, İstanbul.

- Demirtaş, Mehmet (2010), **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, İstanbul Örneği H 1100-1200/ M 1688-1786**, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Dernschwam, Hans (1992), **İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**, (Çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit (1982), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Doğar, Ersin (2004), **Antik Çağ'da Bağ ve Şarap**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler**, H el ene Desmet ve Gr egoire ve François Georgeon (Ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Duhan , Said N. (1984), **Eski İnsanlar Eski Evler**, (Çev. Ahmet Parman), Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- _____ (1990), **Beyoğlu'nun Adı Pera İken**, (Çev. Nihal  nol),  elik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları Anılar Dizisi, İstanbul.
- Düzdağ, M. Ertuğrul (2012), **Şeyh lisl m Ebussuud Efendi'nin Fetvaları Göre Kanun  Devri Osmanlı Hayatı-Fet v -yı Ebussu' d Efendi-**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Eb  Abdillan Muhammed ibn İsm il el-Buh r  (1998), **Sah h-i Buh r  ve Tercemesi**, 12, 14, (Çev. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ebu İsa Muhammed Bin İsa Bin Sevre et-Tirmiz  (T.Y.), **Sünen-i Tirmiz  Tercemesi**, III, (Çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yayınevi, İstanbul.
- Ed-Dak k , Hüseyin Ali, "H re", **D A**, 18, *içinde* (122-124), Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Eksen, İlhan (2008), **İstanbul'un Tadı Tuzu**, Everest Yayınları, İstanbul.
- Eksertzoglou, Haris (2015), **Nostaljinin  tesinde "Kaybedilmiş Memleketler"**, (Çev. Yusuf Ziya Karabıçak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Eldem, Edhem (1992), "Nostaljiden Arındırılmış Bir Bakış Galata'nın Etnik Yapısı", **İstanbul Dergisi**, (1), 1992, 58-63.
- _____ (2012), "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente", **Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti**, *içinde* (165-247), (Çev. Sermet Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (T.Y.), "Osmanlı Dönemi İstanbul'u", **Dünya Kenti İstanbul**, *içinde* (131-153), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Eldem, Vedat (1994), **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu.
- Emeksiz, Abdülkadir (2010), **Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa**, Mühür Kitaplığı, İstanbul,

- Engelhardt, Edouard (1999), **Tanzimat ve Türkiye**, (Çev. Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Erarslan, Cezmi (1992), **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Erdinçli, İhsan (2012), **Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı'da Birahaneler ve Birahanecilik (İstanbul ve İzmir Örneği)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. Akif (2014), "On Altıncı Yüzyılda Üsküdar ve Civarında Şarap İle İlgili Hukuki Uygulamalar", **Uluslararası Üküdar Sempozyumu VII**, 2-4 Kasım 2012, I, Ed. S. Faruk Göncüoğlu, Üsküdar Belediyesi, İstanbul.
- Eren, Ercan (2002), "Bira Yoksa Boza da mı Yok?", *Toplumsal Tarih*, (104), 8-17.
- Ergenç, Özer (1984), "Osmanlı Şehrindeki «Mahalle»nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları**, (4), İstanbul, 69-78.
- _____ (2012), **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ergut, Ferdan (2015), **Modern Devlet ve Polis**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erkal, Abdulkadir (2008), "Üsküdarlı Sâfi ve 'Şi'r-i Sâfi İsimli Eseri", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (36), Erzurum, 99-119.
- Ersan, Mehmet (2006), "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXI (1), 73-106.
- _____ (2006), "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXI (2), 77-92.
- Evlîyâ Çelebi (2014), **Günümüz Türkçesiyle Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, 2, S.A. Kahraman ve Y. Dağlı (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Evren, Burçak (1999), **Osmanlı Esnafı**, Türk Hava Yolları, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1969), **Galata ve Kulesi**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- _____ (2010), **Tarih Boyunca İstanbul**, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Eski İstanbul'dan Notlar**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, Suraiya (2011), **Osmanlı Zanaatkârları**, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2018), "Padişahın Onayına Tabi Olmak: 17. ve 18. Yüzyılda İstanbul'da Lonca Anlaşmaları İçin Müzakere Eden Zanaatkârlar", **Osmanlı Dünyası, içinde** (396-411), (Çev. Gül Çağalı Güven), Christine Woodhead (Ed.), Alfa, İstanbul.
- Feridun bin Ahmed-i Sipehsâlâr (2011), **Mevlânâ ve Etrafindakiler**, (Çev. Tahsin Yazıcı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.

- Fischer, Michael M. J. (2003), **Iran: From Religious Dispute to Revolution**, The University of Wisconsin Press, London.
- Fontmagne, La Baronne Durand de (1977), **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, (Çev. Gülçiçek Soytürk), Tercüman 1001 Eser, İstanbul.
- Foucault, Michel (2012), **İktidarın Gözü**, (Çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Freely, Brendan ve Freely, John (2014), **Galata, Pera Beyoğlu: Bir Biyografi**, (Çev. Yelda Türedi), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fujiki, Kenji (2009), “İstanbul Mahkemesi Şer’iye Sicil Defterleri’nin Üsküdar Esnaf Tarihi İçin Önemi”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI**, 6-9 Kasım 2008, II, *içinde* (429-442), Üsküdar Belediyesi, İstanbul.
- Furat, Ahmet Hamdi ve Tırabzon, Abdullah (2015), “Şeyhülislâm Sa’di Çelebi’nin Fetvalarının Toplandığı Mecmûalar”, **Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası**, *içinde* (179-195), Ö.M. Alper ve M. Arıcı (Ed.), Klasik, İstanbul.
- Gelibolulu Mustafa ‘Âlî (1996), **Câmi’u’l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr**, Ali Öztekin (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- _____ (1997), **Gelibolulu Mustafa ‘Âli ve Mevâ’idü’n-Nefais fi-Kavâ’idi’l-Mecâlis**, Mehmet Şeker (Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Genç, Elif Süreyya (2010), **XIX. Yüzyıl İstanbulu Bir İngiliz Seyyahın İzlenimleri**, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Genç, Mehmet (2000), **Devlet ve Ekonomi**, Ötüken, Ankara.
- Genç, Reşat (1977), “Kaşgarlı Mahmud’a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Oyunlar ve Eğlenceler”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, III, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Georgeon, François (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, **Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler**, *içinde* (43-85), Héléne Desmet ve Grégoire ve François Georgeon (Ed.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002) “Ottomans and Drinkers: The Consumption of Alcohol in Istanbul in the Nineteenth Century”, **Outside In: On the Margins of the Modern Middle East**, *içinde* (7-30), Eugene Rogan (Ed.), I.B. Tauris Publishers, London.
- _____ (2011), “İmparatorluktan Cumhuriyete İstanbul’da Ramazan”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşamak**, (Çev. Maide Selen), François Georgeon ve Paul Dumont (Derleyenler), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), “Osmanlılar ve İçiciler: On Dokuzuncu Yüzyılda İstanbul’da Alkol Tüketimi”, (Çev. Cem Deniz Kut), **Yemek ve Kültür**, (13), 49-63.

- Georgeon, François ve Dumont, Paul (2011), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak**, (Çev. Maide Selen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gerlach, Stephan (2007), **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, (Çev. Turkis Noyan), II, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Gezer, Onur (2014), “Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbul'unun Aykırı Bekârları ve Bekâr Girer ‘Melek Girmez’ Odaları”, **Osmanlı İstanbulu**, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, II, F.M. Emecen ve E.S. Gürkan (Ed.), İstanbul, 523-552.
- Goytisolo, Juan (2002), **Osmanlı'nın İstanbulu**, (Çev. Neyyire Gül Işık), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Güler, Ruhi (2013), “Lüfer Devri”, **Osmanlı İstanbulu**, I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler, I, içinde (243-272) F. M. Emecen-E. S. Gürkan (Ed.), İstanbul.
- Gülersoy, Çelik (1994), “Beyoğlu'nda Toplumsal Değişme”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 2, içinde (219-220), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayınıdır, İstanbul.
- Gündüz, Doğan (2004), “Alaturka Saatten Alafranga Saate Geçiş Osmanlı'nın Mekanik Saatle Buluşması”, **İstanbul Dergisi**, (51), 120-126.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1999), **Gazetecilikte İlk Yazılarım (1888-1898)**, A. Tanrıninkulu-G. Tanrıninkulu (Haz.), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Habesci, Elias (1784), **The Present State of the Ottoman Empire**, R. Baldwin, London.
- Çebitürk, Hakan (2009), **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Polis Mevzuatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Hamadeh, Shrine (2010), **Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul**, (Çev. İlknur Güzel), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hammer, Joseph von (2011), **İstanbul ve Boğaziçi**, (Çev. Senail Özkan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Hattox, Ralph S. (1998), **Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri**, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Heyd, Uriel (2014), **Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler**, (Çev. Ferhat Koca), Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Hezarfen, Ahmet (1994), “H. 1245'te (1829) Başmuhasebeye Gedik Olarak Kayıtlı İstanbul Meyhaneleri”, **Tarih ve Toplum**, (129), 36-39.
- Hiç, Vasıf (1965), “Cibâli Meyhaneleri”, **İstanbul Ansiklopedisi**, 7, içinde (3552), İstanbul.

- _____ (1965), “Çenberlitaşda Vezirhanı Meyhanesi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, 7, içinde (3817), İstanbul.
- _____ (1968), “Dodinîn Gazinosu”, **İstanbul Ansiklopedisi**, 9, içinde (4639-4640), Ed. R. Ekrem Koçu, Koçu Yayınları, İstanbul.
- Hiçyılmaz, Ergun (1992), **Eski İstanbul Meyhaneleri ve Alemleri**, Pera Orient Yayıncılık, İstanbul.
- Hierosolimitano, Domenico (2001), **Domenico’s Istanbul**, (Çev. Michael Austin) Geoffrey Lewis (Ed.), E.J.W. Gibb Memorial Trust, Warminster.
- Hovhannesyanyan, Sarkis Sarraf (1996), **Payitaht İstanbul’un Tarihçesi**, Ayşen Anadol (Haz.), İstanbul.
- Hürel, Haldun (2005), **İstanbul’u Geziyorum Gözlerim Açık!**, Dharma Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Imber, Colin (2004), **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslâmi Hukuk**, (Çev. Murteza Bedir), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Işın, Ekrem (1985), “19. Yüzyılda Modernleşme ve Gündelik Hayat”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, II, içinde (538-563) İstanbul.
- _____ (1988), “Modernleşme Çağında Osmanlı Meslekleri”, **Gergedan**, S. 14,
- _____ (1991), “İstanbul’da Modernleşme Öncesi Gündelik Hayat”, **İstanbul İçin Şehr-Engiz**, içinde (59-93) Enis Batur (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Işın, Priscilla Mary (2014), **Osmanlı Mutfak İmparatorluğu**, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- İbn Rüşd (2015), **Bidâyet’ül-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid**, 2-3, (Çev. Ahmed Mevlânî), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- İbn Teymiye (2001), **Bir İslâm Kurumu Olarak Hisbe**, (Çev. Vecdi Akyüz), İnsan Yayınları, İstanbul.
- İbn-i Abidin (1987), **Reddül-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar**, 16, (Çev. M.-Taşkesenlioğlu-H. Kayapınar), Şâmil Yayınevi, İstanbul.
- _____ (T.Y.), **Reddül-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar**, 8, (Çev. Ahmed Davudoğlu), Şâmil Yayınevi, İstanbul.
- İbrâhim Halebî (1980), **Mültekâ Tercümesi Mevkûfât**, I, Mehmed Mevkûfâtî (Şerheden), Ahmed Davudoğlu (Sadeleştiren), Ş. Gürel-Z. Tatlılı (Haz.), Sağlam Kitabevi, İstanbul.
- _____ (1983), **Mültekâ Tercümesi Mevkûfât**, II, Mehmed Mevkûfâtî (Şerheden), Ahmed Davudoğlu (Sadeleştiren), Ş. Gürel-Z. Tatlılı (Haz.), Sağlam Kitabevi, İstanbul.

_____ (1993), **Şerh-i Mülteka el- Ebbur (Mevkûfat) İslâm Fıkhı**, IV, Nedim Yılmaz (Haz.), İlmî Neşriyat: 5, İstanbul.

_____ (1979), **İzahlı Mültekâ El Ebbur Tercümesi**, IV, (Çev. Mustafa Uysal), Elif Ofset, İstanbul.

İbrahim Peçevî (1281), **Târîh-i Peçevî**, cild-i evvel, İstanbul.

İKSBM 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667) (2011), Rıfat Günalan (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSBM 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686) (2010), Sabri Atay vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSBM 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691) (2011), Hüseyin Kılıç vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul.

İKSEM 19 Numaralı Sicil (H. 1028 - 1030 / M. 1619 - 1620) (2011), Yılmaz Karaca ve Rasim Erol (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSEM 3 Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587) (2011), Baki Çakır vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSEM 49 Numaralı Sicil (H. 1054 / M. 1644) (2011), A. S. Adıgüzel-Z.Trabzonlu (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSEM 61 Numaralı Sicil (H. 1065 - 1066 / M. 1655) (2011), Baki Çakır (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662) (2011), Hüseyin Kılıç vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSEM 82 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671) (2011), Talip Mert ve Rıfat Günalan (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSEM 90 Numaralı Sicil (H. 1090-1091 / M. 1679-1680) (2011), Fuat Recep vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSGM 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663) (2012) , Fuat Recep ve Salih Kahrıman (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSHM 10 Numaralı Sicil (H. 1085-1090 / M. 1674-1679) (2011), Tahsin Özcan (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKSHM 5 Numaralı Sicil (H. 1020-1053 / M. 1612-1643) (2011), Baki Çakır vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.

İKŞİM 12 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663 - 1664), Rasim Erol vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul, 2010.

- İKSİM 18 Numaralı Sicil (H. 1086 - 1087 / M. 1675 - 1676)** (2010), Salih Kahriman vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul.
- İKSİM 24 Numaralı Sicil (H. 1138 - 1151 / M. 1726 - 1738)** (2010), Fuat Recep vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSİM 3 Numaralı Sicil (H. 1027 / M. 1618)** (2010), Yılmaz Karaca vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSRSM 56 Numaralı Sicil (H. 1042-1043 / M. 1633)** (2011), Fuat Recep - Sabri Atay (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSRSM 80 Numaralı Sicil (H. 1057 - 1059 / M. 1647 - 1649)**, Fuat Recep ve Rasim Erol (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul, 2011
- İKSÜM 1 Numaralı Sicil (H. 919-927/1513-1521)** (2008), Bilgin Aydın ve Ekrem Tak (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 14 Numaralı Sicil (H. 953 - 955 / M. 1546 - 1549)** (2010), Nuray Güler (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 17 Numaralı Sicil (H. 956 - 963 / M. 1549 - 1556)** (2010), Orhan Gültekin (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 2 Numaralı Sicil (H. 924-927/1518-1521)** (2010), Rıfat Günalan vd. (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 26 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1562 - 1563)** (2010), Rıfat Günalan (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 5 Numaralı Sicil, (H. 930 - 936 / M. 1524 - 1530)** (2010), Yasemin Dağdaş -Zeynep Berktaş (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 51 Numaralı Sicil (H. 987 -988 / M. 1579 - 1580)** (2010), Rıfat Günalan (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 56 Numaralı Sicil (H. 990 - 991 / M. 1582 - 1583)** (2010), Hilal Kazan-Kenan Yıldız (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İKSÜM 84 Numaralı Sicil (H. 999 -1000 / M. 1590 - 1591)** (2010), Rıfat Günalan (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İstanbul.
- İKSÜM 9 Numaralı Sicil (H. 940 - 942 / M. 1534 - 1536)** (2010), Kenan Yıldız (Haz.), Coşkun Yılmaz (Ed.), İSAM, İstanbul.
- İmam el-Mâverî (2015), **el-Ahkâmu's-Sultaniyye**, (Çev. Ali Şafak), Bedir Yayınevi, İstanbul.
- İmam Nesâî (2011), **es-Sünenü'l-Kübra**, 5-6, (Çev. Hüseyin Yıldız), Ocak Yayıncılık, İstanbul.
- İnalçık, Halil (1978), "İstanbul", **The Encyclopedia of Islam**, 4, Leiden.

- _____ (1996) “Fatih, Fetih ve İstanbul’un Yeniden İnşası”, **Dünya Kenti İstanbul**, içinde (22-37), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Has-Bağçede ‘Ays u Tarab Nedîmler Şâîrler Mutrîbler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- _____ (2016), **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -I** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnciciyan, P. Ğ. (1956), **XVIII. Asırda İstanbul**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- İpcioğlu, Mehmet (1996), **Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Tarihli Ruznamçe Defteri (XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Kamu Ekonomisinin Tahlili Denemesi)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi - Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İpşirli, Mehmet (1982), “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, (12), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 203-248.
- İstanbul’da Sosyal Hayat** (1997), I, Ahmet Kal’a (Haz.), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul’da Sosyal Hayat (1755-1765)** (1998), II, Ahmet Kal’a (Haz.), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizâmları** (1998), I, Ahmet Kal’a (Haz.), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1998.
- İstanbul Esnaf Tarihi** (1997), I, Ahmet Kal’a (Haz.), İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Kabacalı, Alpay (2003), “Hiciv, Ney ve İçki... İşte Neyzen Tevfik”, **Popüler Tarih**, Yıl: 3, (31), 72-75.
- Kabagöz, Murat Can (2016), **Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloza, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e İstanbul**, Heretik Yayınları, Ankara.
- Kallek, Cengiz (2007), “Okka”, **DİA**, içinde (338-339), 33, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karaaslan, Perihan (2012), **Bizans Devleti’nde Meslek Birlikleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabey, Turgut (2007), “Fuzûlî’nin Bazı Türkçe Şiirlerinde Görülen Batınî Temayüller”, **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (35), Erzurum.
- Karakışla, Yavuz Selim (2015), **Eski Zamanlar, Eski İnsanlar**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Karal, Enver Ziya (1988), **Selim III’ün Hat-tı Hümayunları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Karaman, Hayreddin (2001), **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I, İz Yayıncılık, İstanbul.

- Karamursal, Ziya (1989), **Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Karataş, Osman (2010), **3 Numaralı Mühimme Zeyli Rebiülevvel-Cemâziyelevvel 984/Haziran-Ağustos 1576 (S. 176-351)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Karateke, Hakan T. (2017), **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal H. (2006), **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, (Çev. Dilek Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2010), **Osmanlı Nüfusu**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmut (1998), **Dîvânü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, I-IV, (Çev. Besim Atalay), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kâşgarlı Mahmud (2014), **Dîvânü Lugâti't-Türk**, Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu (Haz.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kâtip Çelebi (1972), **Mîzanü'l-Hakk Fi İhtiyari'l- Ahakk**, Orhan Şaik Gökyay (Haz.), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kaya, Önder (2011), **Konstantin'in Kutsanmış Şehri 3 Devirde İstanbul**, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Kaygılı, Osman Cemal (2007), **Eski İstanbul Simalarından Bekri Mustafa**, Haz. Mithat Sürücü, İstanbul.
- _____ (2009), **Köşe Bucak İstanbul**, Haz. Tahsin Yıldırım, Selis Kitaplar, İstanbul.
- Kaynar, Hakan (2012), **Projesiz Modernleşme**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- _____ (2014), "Muhabbet Baki Mahbubân Kayıp: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Meyhaneler", **İstanbul Araştırmaları Yıllığı**, (3), 195-215.
- Kayra, Cahit ve Üyepazarcı, Erol (1992), **İkinci Mahmut'un İstanbul'u**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Kazgan, Haydar (2002), "Alkollü İçki Gelirinin Duyunu Umumiye Varidatına Geçmesi...", **Finans Dünyası**, (150), 102-105.
- _____ (2002), "Duyunu Umumiye'ye Bırakılan Alkollü İçki Vergileri", **Finans Dünyası**, (149), 96-99.
- Kazıcı, Ziya (2006), **Osmanlı'da İhtisab Müessesesi**, Bilge Yayıncılık, İstanbul.
- Keykâvus (2006), **Kabusnâme**, (Çev. Mercimek Ahmed), Orhan Şaik Gökyay (Haz.), Kabcacı Yayınevi, İstanbul.

- Kırlı, Cengiz (2009), **Sultan ve Kamuoyu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kia, Mehrdad (2013), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Yaşam**, (Çev. Özgür Özol), Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Koçu, Reşad Ekrem (1950), **Osmanlı Tarihinde Yasaklar**, Şaka Matbaası, İstanbul.
- _____ (1958), **Tarihimizde Garip Vakalar**, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1958), "Akşamcı, Akşamcılar", **İstanbul Ansiklopedisi**, 1, içinde (551-556), İstanbul.
- _____ (1960), "Balat Meyhaneleri", **İstanbul Ansiklopedisi**, 4, içinde (1974) İstanbul.
- _____ (1960), "Balıkpazarı Meyhaneleri" (1960), **İstanbul Ansiklopedisi**, 4, içinde (2029-2030), İstanbul.
- _____ (1963), "Bozahaneler Vak'ası", **İstanbul Ansiklopedisi**, 6, içinde (3052-3053), İstanbul.
- _____ (1965), "Çakaloz Meyhaneler", **İstanbul Ansiklopedisi**, 7, içinde (3665), İstanbul.
- _____ (1966), "Çocuk, Babaların Kötü Kalender Terbiyesi Kurbanı Çocuklar", **İstanbul Ansiklopedisi**, 8, içinde (4060-4061), Koçu Yayınları, İstanbul.
- _____ (1971), "Galata şarap İskelesi", **İstanbul Ansiklopedisi**, 11, içinde (5951), Koçu Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri**, Doğan Kitap, İstanbul.
- _____ (2016), **Tarihte İstanbul Esnafı**, Doğan Kitap, İstanbul.
- Koyuncu, Miyase (2008), **18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koz, M. Sabri (1994), "Bekrî Mustafa", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, II, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- Köprülü, Mehmet Fuad (2014), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Alfa, İstanbul.
- Köse, Osman (2007), "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve Fuhuş Yasağı", **Turkish Studies**, Vol. 2/1, 104-123.
- Köymen, Mehmet Altay (2016), **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı**, 5. Baskı, III, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kuban, Doğan (2004), **İstanbul Bir Kent Tarihi**, (Çev. Zeynep Rona), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kudret, Cevdet (1984), “Alafranga Dedikleri”, **Tarih ve Toplum**, (4), 27-31.

Kur’an, Nahl Sûresi, Âyet: 67.

Kur’an, Bakara Sûresi, Âyet: 219.

Kur’an, Nisâ Sûresi, Âyet: 43.

Kur’an, Mâide Sûresi, Âyet: 90-91.

Kütükoğlu, Mübahat S. (2003), “Osmanlı Esnaf Sayımları”, **Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri**, 9-10 Mayıs 2002, II, içinde (405-410), “Globus” Dünya Basımevi, İstanbul,

_____ (2013), **Balta Limanı’na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münasebetleri (1580-1850)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Lady Hornby (2007), **Kırım Savaşı Sırasında İstanbul**, (Çev. Kerem Işık), Kitap Yayınevi, İstanbul.

Lady Montagu (1996), **Doğu Mektupları**, (Çev. M. Aykaç Erginöz), Yalçın Yayınları, İstanbul.

Latîfi (2000), **Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Rıdvan Canım (Haz.), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.

Lévy, R. (1997), “Muhtesib”, **İslâm Ansiklopedisi**, içinde (532-533), C. 8, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir.

Lévy-Aksu, Noémi (2017), **Osmanlı İstanbulu’nda Asayiş (1879-1909)**, (Çev. Serra Akyüz), İletişim Yayınları, İstanbul.

Lewis, Raphaela (2009), **Osmanlı’da Gündelik Yaşam**, (Çev. A. Nurhan Orhunsoy), Alter Yayıncılık, Ankara.

Loti, Pierre (1999), **İstanbul 1890**, (Çev. Galip Baldıran), Vadi Yayınları, Ankara.

Lowry, Heath W. (2010), **Trabzon Şehrinin İslâmlaşması ve Türkleşmesi**, (Çev. Demet ve Heath Lowry), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul’unda Sosyo-Ekonomik Yaşam/ Ticari Ortaklıklar (2010), Timur Kuran (Ed.), II-III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Mahmûd bin el-Huseyn bin Mehmed el-Kaşgarî (1333), **Kitâb-ı Dîvân-ı Lügâti’t-Türk**, cild-i evvel, Matba‘a-i ‘Âmire, Dâr’ül-Hilâfe.

_____ (1335), **Kitâb-ı Dîvân-ı Lügâti’t-Türk**, cild-i sâni, Matba‘-i ‘Âmire, Dâr’ül-Hilâfet’ül-‘Aliyye.

- Mansel, Philip (2011), **Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924**, (Çev. Şerif Erol), Everest Yayınları, İstanbul.
- Mantran, Robert (1990), **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, I-II, (Çev. M. Ali Kılıçbay-E. Özcan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- _____ (1991), **XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Mehmed Ra'if (1996), **Mir'at-ı İstanbul**, Günay Kut-Hatice Aynur (Haz.), I, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mehmet Tevfik (1991), **İstanbul'da Bir Sene**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Merçil, Erdoğan (2000), **Türkiye Selçukluları'nda Meslekler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Meriç, Nevin (2000), **Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret 1894-1927**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Mevlânâ Celâleddin (1992), **Dîvân-ı Kebîr**, III, Abdülbâki Gölpınarlı (Haz.), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Michaud, J.F.- Poujoulat, J.J.F. (2007), **İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830**, (Çev. Nedim Demirtaş), İstiklal Kitabevi, İstanbul.
- Mikhail, Alan (2014), "Gönül Arzu Eder Ki: Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekân ve Osmanlı Kahvehaneleri", **Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri**, Çev. Aylin Onocak, Derleyen: Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Moltke, Helmuth von (1960), **Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)**, (Çev. Hayrullah Örs), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Montagu, Lady Mary Wortley (1861), **The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu**, By W. Moy Thomas, vol. I, London.
- Mortan, Kenan ve Küçükerman, Önder (2010), **Çarşı, Pazar, Ticaret ve Kapalıçarşı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mustafa el-Hîn-Mustafa el-Buğra- Ali el-Şerbecî (1994), **Büyük Şafii Fıkhı**, 2, (Çev. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet (2005), **Hârîstan**, Şehnaz Aliş (Haz.), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Müller, Georgina Adelaide (2010), **Ondokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri**, (Çev. Hamidiye Betül Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Müller-Wiener, Wolfgang (2003) **Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanı**, 2. Baskı, (Çev. Erol Özbek), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Mütercim Âsım Efendi (2013), **Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi**, Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi (Haz.), C. 1, 2, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Naîmâ Mustafa Efendi (2007), **Târih-i Na'îmâ**, Mehmet İpşirli (Haz.), II, IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Nakiboğlu, Aslıhan - Yasa, Bengü Doğangün (2013), "18.y.y.'da İstanbul Esnafının Sorunları", **Turkish Studies**, Vol. 8/7, 363-392.
- Necipoglu, Nevra (2011), "The Social Topography of Late Byzantine Constantinople: Evidence from the Patriarchal Register", **Journal of Turkish Studies**, 36, (133-143).
- Nerval, Gérard de (2012), **Doğu'da Seyahat**, (Çev. Selahattin Hilav), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Neyzen Tefvik (2014), **Azâb-ı Mukaddes**, Haz. İhsan Ada, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2014), **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler Yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. Yüzyıllar)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Orhonlu, Cengiz (1970), **Osmanlı Tarihine Âid Telhisler (1597-1607)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (1989), "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Galata", **Tarih Boyunca İstanbul Semineri**, 29 Mayıs-Haziran 1988, Bildiriler, içinde (131-138), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- _____ (T.Y.), "Sanayi Çağında İstanbul", **Dünya Kenti İstanbul**, içinde (54-58), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öge, Ali Rıza (1982), **Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Polis Şefinin Gerçek Anıları**, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, Bursa.
- Ögel, Bahaeddin (1978), **Türk Kültür Tarihine Giriş**, II, IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Önder, Sevim Yılmaz (2009), "Tevârîh-i Âl-i Selçuk'ta Yeme-İçme Kültürü", **Yemek ve Kültür**, (16), 102-114.
- Öner, Senem (2013), **Çeviri Yoluyla Kanun Yapmak: 1858 Tarihli Ceza Kanunu'nun 1810 Tarihli Fransız Ceza Kanunu'ndan Çevrilmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbek, Nadir (2013), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özbilge, Ahmet Faik (2014), **Fener Balat Ayyansaray**, E Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Abdülkadir (1988), "Bostancıbaşıların Beledî Hizmetleri ve Bostancıbaşı Defterlerinin İstanbul'un Toponomisi Bakımından Değeri", **Tarih Boyunca İstanbul Semineri**, 29 Mayıs-1 Haziran 1988 Bildiriler, içinde (31-38), İstanbul.

- Özcan, Tahsin (2001), “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, **Marife**, içinde (129-151), Yıl, 1, (1).
- _____ (2003), **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**, Kitabevi, İstanbul.
- Özel, Ahmet, “Gayri Müslim”, **DİA**, içinde (418-427), 13, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Özgül, İbrahim (2010), **Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrar Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkaya, Yücel (2010), **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Yeter (2017), **XIX. Yüzyıl Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nde İçki ve Yasakları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Palmer, Alan (2008), **Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı**, (Çev. B. Ç. Dişbudak), Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- Pardoe, Julia (2017), **Sultanlar Şehri İstanbul**, 3. Baskı, Çev. M. Banu, Büyükkal, Çizimler: W. H. Bartlett, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Pardoe, Mis Julia (1997), **18. Yüzyılda İstanbul**, (Çev. Bedriye Şanda), İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi** (2010), Şevket Rado (Haz.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Paşaoğlu, Derya Derin (2010), “Divan ü Lügat-it-Türk'e Göre Türkler'de Yemek Kültürü”, **Bilimsel Eksen**, (2), 72-93.
- Peçevî İbrahim Efendi (1992), **Peçevi Tarihi**, I, Bekir Sıtkı Baykal (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Polonyalı Simeon (2016), **Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İslâm Özkan (Sadeleştiren), Köprü Kitaplar, İstanbul.
- Rakı Ansiklopedisi** (2014), Overteam Yayınları, İstanbul.
- Râşid Mehmed Efendi (2013), **Târîh-i Râşid**, C. I, Abdülkadir Özcan vd. (Haz.), Klasik, İstanbul.
- Reyhanlı, Tülay (1983), **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Rycaut, Paul (1670) **The Present State of the Ottoman Empire**, The Third Edition, John Starkey and Henry Brome, London.

- Sadri Sema (2008), **Eski İstanbul Hatıraları**, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul.
- Sahillioğlu, Halil (1969), “Esnaf Cemiyetleri İçinde Usta-Kalfa Çekişmesi”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (17), İstanbul.
- Sajdi, Dana (2014), “Gerileme, Hoşnutsuzlukları ve Osmanlı Kültürel Tarihi: Giriş Yerine”, **Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri: On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı ve Boş Vakit Eğlenceleri**, içinde (13-59), (Çev. Aylin Onocak), Dana Sajdi (Derleyen), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet (1994), “Akşamcılık”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, I, içinde (168-170), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet ve Akbayar, Nuri (1999), **Osmanlı'da Zenaatten Sanata: Esnaf ve Zenaatkârlar**, Körfezbank, İstanbul.
- Samancı, Özge (2016), “19. Yüzyılın Birinci Yarısında Osmanlı Elitinin Yeme-İçme Alışkanlıkları”, **Soframız Nur Hanemiz Mamur**, içinde (184-208) Suraiya Faroqhi ve Christoph K. Neumann (Ed.), Alfa, İstanbul.
- Sarı, Arif (2009), **Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Görülen Toplumsal Suçlar ve Alınan Tedbirler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sayın, Abdurrahman Vefik (1999), **Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)**, F. Hakan Özkan (Haz.), T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Anlara.
- Schivelbusch, Wolfgang (2012), **Keyif Verici Maddelerin Tarihi/Cennet, Tat ve Mantık**, (Çev. Zehra Aksu Yilmazer), Enesis Kitap, Ankara.
- Selânikî Mustafa Efendi (1989), **Tarih-i Selânikî**, II, Mehmet İpşirli (Haz.), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Serahsî (2008), **Mebisû**, 9, (Çev. Hüseyin Kayapınar vd.), M. Cevat Akşit (Ed.), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul.
- _____(2008), **Mebisû**, 13, (Çev. A. Arı- Hüseyin Kayapınar), M. Cevat Akşit (Ed.), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul.
- _____(2008), **Mebisû**, 24, (Çev. Musa Alak vd.), M. Cevat Akşit (Ed.), Gümüşev Yayıncılık, İstanbul.
- Sevengil, Refik Ahmet (2014), **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?**, Sami Önal (Haz.), Alfa, İstanbul.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet (1996), “Yerel Yönetim Metinleri (II) Zokaklara Dair Nizamname”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 5, (1), 1996, (59-70).

- _____ (1997), “Yerel Yönetim Metinleri (XI) Devâ’ir-i Belediye Çavuşlarının Vezâ’ifine Dâ’ir T’alimâtıdır”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 6, (4), 125-130.
- Sezer, Sennur ve Özyalçiner Adnan (2005), **Bir Zamanların İstanbulu**, İnkilâp Kitabevi, İstanbul.
- Shaw, Stanford J. (2002), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, (Çev. Faruk Çakır), **Türkler**, XII, içinde (609-628), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), **Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim’in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)**, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınları, İstanbul.
- Shaw, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural (2006), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), II, E Yayınları, İstanbul.
- Sıdkı, **Gedikler**, Dersaadet, Tanin Matbaası, 1325.
- Simyonidis, Meri Çevik (2012), **İstanbulum Tadım-Tuzum, Hayatım**, 2. Baskı, Som Kitap, İstanbul.
- Slade, Adolphus (1945), **Türkiye Seyahatnamesi**, (Çev. Ali Rıza Seyfioğlu,) Genelkurmay Başkanlığı, Ankara.
- Smith, Albert (1850), **A Month at Constantinople**, D. Bogue, Londra.
- _____ (2015), **İstanbul’da Bir Ay**, (Çev. Mehmet Şerif Erkek), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Soykan, T. Tankut (2000), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler**, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Standage, Tom (2012), **Altı Bardakta Dünya Tarihi**, 3. Baskı, (Çev. Ahmet Fethi), Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- Süleyman Sûdî (1996), **Defter-i Muktesid**, Mehmet Ali Ünal (Haz.), Isparta.
- Sülker, Kemal (1985), **Osmanlıdan Günümüze İçki ve Toplum**, Süreç Yayıncılık, İstanbul.
- Şeker, Mehmet (2015), **Anadolu’da Bir Arada Yaşama Tecrübesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Şemseddin Sâmi (1317), **Kâmûs-ı Türkî**, Dersa’adet, İkdâm Matba’ası.
- Şeni, Nora (2011), **Seni Unutursam İstanbul...**, (Çev. Saadet Özen ve Şirin Tekeli), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Şeyhülİslâm Feyzullah Efendi (2009), **Fetâvâ-yı Feyziye**, Süleyman Kaya (Haz.), Klasik, İstanbul.
- Şeyhülİslâm Yenişehirli Abdullah Efendi (2011), **Behcetü’l Fetâvâ**, Süleyman Kaya vd. (Haz.), Klasik, İstanbul.

Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî (2014), **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l-Ebsâr**, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1993), **3 Numaralı Mühimme Defteri, 966-968 /1558-1560**, Nezihi Aykut vd. (Haz.), Ankara.

(1995), **6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>**, I-II Hacı Osman Yıldırım vd. (Haz.), Ankara.

(1998), **7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569 <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>**, I, Hacı Osman Yıldırım vd. (Haz.), Ankara.

(1999), **7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569 <Özet-Transkripsiyon ve İndeks>**, II, Hacı Osman Yıldırım vd. (Haz.), Ankara.

(1999), **7 Numaralı Mühimme Defteri, (975-976)/1567-1569, <Özet-Transkripsiyon-İndeks>**, III, Hacı Osman Yıldırım vd. (Haz.), Ankara.

(1996), **12 Numaralı Mühimme Defteri, (978-979)/1570-1572 <Özet, Transkripsiyon ve İndeks>**, II, Hacı Osman Yıldırım vd. (Haz.), Ankara.

(2000), **82 Numaralı Mühimme Defteri, (1026-1027/1617-1618) <Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkıbasım>**, Hacı Osman Yıldırım vd. (Haz.), Ankara.

Talu, Ercüment Ekrem (1957), **Dünden Hatıralar**, resimler: Münif Fehim, Yedigün Neşriyatı, İstanbul.

Tamdoğan, Işık (2008), “Atı Alan Üsküdar’ı Geçti ya da 18. Yüzyılda Üsküdar’da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi”, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza, 18.-20. Yüzyıllar, içinde (80-95)**, Noémi Levy ve Alexandre Toumarkine (Derleyenler), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2012), **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, 20. Baskı, İstanbul.

Tanrıvermiş, Abdullah (2014), **72 Numaralı Mühimme Defteri (H.1002-1003) (Vr.1-230) İnceleme-Metin**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Tanyeli, Uğur (2012), **İstanbul’da Konut Mekanında Mahremiyetin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe**, Akın Nalça Kitapları, İstanbul.

- Tapper, Richard (2003), “Kan, Şarap, Su: Ortadoğulu Müslümanlarda İçkinin Toplumsal ve Simgesel Yanları”, **Ortadoğu Mutfak Kültürleri**, (Çev. Ülkün Tansel), Sami Zubaida ve Richard Tapper (Ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, Figen (1992), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Mültezim Kesimi ve İstanbul Mukataaları (1550-1605)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taştanova, Ayzada (2012), **İslâm Ceza Hukukunda İçki İçme Ve Sarhoşluk Haddi (Haddü’s-Şürb Ve Haddü’s-Sükr) Ayırımı ve Hukukî Sonuçları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tavernier, Jean Baptiste (2010), **Tavernier Seyahatnamesi**, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Taymas, Abdullah (1942), “Divanü Lügat-it-Türk Tercemesi”, **Türkiyat Mecmuası**, 7, 1942, 212-252.
- Tekin, Arif (2013), **İslâm’da İçki**, Berfin Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Rahmi (2014), **İstanbul’da Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamı (1520-1670)**, Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Thévenot, Jean (2014), **Thévenot Seyahatnamesi**, (Çev. Ali Berktaş), Stefanos Yerasimos (Ed.), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Timur, Taner (1998), **Osmanlı Çalışmaları: İkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, 3. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri** (2002), Halil Sahillioğlu (Haz.), İstanbul.
- Toprak, Sultan (2014), **Where People Met: Bozahouses, Coffeehouses and Taverns in the Light of the 16 th and 17 th Century Court Records of Istanbul**, Sabancı University.
- Tosun, Mebrure ve Yalvaç, Kadriye (1989), **Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Tott, Baron de (T.Y.), **Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralar**, (Çev. Mehmet R. Uzmen), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Tournefort, Joseph de (2013), **Tournefort Seyahatnamesi**, (Çev. Ali Berktaş ve Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Tunalı, Ramazan (2006), **Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm’da İçki**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

- Türkal, Nazire Karaçay (2012), **Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22.Ca.1106/1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Türkey, Cevdet (1969), “Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Disiplinin Gösteren Belge”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (18), İstanbul, 74-75.
- Türker, Orhan (2009), **Osmanlı İstanbulu’ndan Bir Köşe Tatavla**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Türköne, Mümtaz’er (2002), “Tanzimat Ne Zaman Başladı?”, **Türkler**, XIV, içinde (681-687), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Ubucini, A. (1855), **La Turquie Actuelle**, Librairie de L. Hachette et Cie, Paris.
- Ubucini, J.H.A. (1977), **1855’de Türkiye**, C. I-II, (Çev. Ayda Düz), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Uyumaz, Emine (2006), “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, **Tarih Dergisi**, (43), 2006, 37-51
- Uzunağaç, Ömer (20115), **Selçuklu Anadolu’sunda Beslenme ve Yemek Kültürü**, Kitabevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1957), “İstanbul ve Bilâd-ı Selâse Denen Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıkları”, **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, III, İstanbul, 25-32.
- _____ (1988), **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Üçüncü, Uğur (2012), **Milli Mücadele Yıllarında Bir Yasak Denemesi Men-i Müskirât (İçki Yasağı) Kanunu ve Toplumsal Hayata Yansımaları**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Üsdiken, Behzat (1994), “Eski Beyoğlu’nda, Restaurant, Birahane, Bar, Gazino ve Meyhaneler - VIII”, **Toplumsal Tarih**, (12), 25-30.
- Vak’anüvis Subhî Mehmed Efendi (2007), **Subhî Tarihi**, Mesut Aydınar (Haz.), Kitabevi, İstanbul.
- Van, Nureddin (2012), **İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı Ve Faaliyetleri (1909-1918)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Walters Art Museum, Hamse-i Atayi, WAG 666-fol.44a. Nurhan Atasoy Arşivi. http://turkishculture.org/dia/index.php?lang=tr&country=183&city=212&status=213&attribute=214&page=list&page_no=1. Erişim tarihi: 7.1.2019.
- White, Charles (1845), **Three Years in Constantinople; or Domestic Manners of the Turks in 1844**, C. II, Henry Colburn, Publisher, London.

- Wratislaw, Baron W. (1981), **Anılar**, (Çev. M. Süreyya Dilmen), İstanbul, Karacan Yayınları.
- Yahya Kemal (2015), **Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- Yaman, Talat Mümtaz (2011), “Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler”, **Ehlikeyfin Kitabı**, Fatih Tıgılı (Haz.), Kitabevi, İstanbul.
- Yaşar, Fatma Tunç (2016), **Alafranga Halleri Geç Osmanlı’da Âdâb-ı Muâşeret**, Küre Yayınları, İstanbul.
- Yavuzer, Gamze (2015), **Istanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcıoğlu, Turgut (1965), **Türk Malt ve Bira Sanayii**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Yerasimos, Stefanos (2007), **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, II**, (Çev. Babür Kuzucu), Belge Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Gültekin (2009), **Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, Fikret (2005), “Boş Vaktiniz Var mı? veya 16. Yüzyılda Anadolu’da Şarap, Eğlence ve Suç”, **Tarih ve Toplum**, (1), 11-49.
- Yılmaz, Özgür (2017), “Bir Fransız Bürokratin Gözüyle Sultan Mahmut’un Reformları ve 1830’ların İstanbul’undan Toplumsal Değişme”, **Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-V**, 19-21 Mayıs 2017, İstanbul.
- Yi, Eunjeong (2018), **17 Yüzyıl İstanbul’unda Lonca Dinamikleri**, (Çev. Barış Zeren), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi (2017), **Fransa Sefaretnamesi**, Abdullah Uçman (Haz.), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Yücel, Yaşar ve Pulaha, Selami (1995), **I. Selim Kânünnâmesi (Tirana ve Leningrad nüshaları) (1512-1520)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hiref)** (1982), Abdullah Uysal (Haz.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Zarinebaf, Fariba (2010), **Crime and Punishment in Istanbul:1700-1800**, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California.
- Zat, Vefa (1994) **Âdâbıyla Rakı ve Çilingir Sofrası**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002), **Eski İstanbul Meyhaneleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2002) **Eski İstanbul Barları**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2010), “Galata Meyhanelerinin Görkemli Dönemleri”, **Gastro**, (54), 126-132.

Zilfi, Madeline C. (2008), **Dindarlık Siyaseti: Osmanlı Uleması, Klasik Dönem Sonrası 1600-1800**, (Çev. Mehmet Faruk Özçınar), Birleşik Yayınevi, Ankara.

Zinkesisen, Johann Wilhelm (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, III-V, (Çev. Nilüfer Epçeli), Erhan Afyoncu (Ed.), Yeditepe, İstanbul.

Zuhaylî, Vehbe (1994) **İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi**, 4, 7, (Çev. Ahmet Efe vd.), Risale Yayınevi.

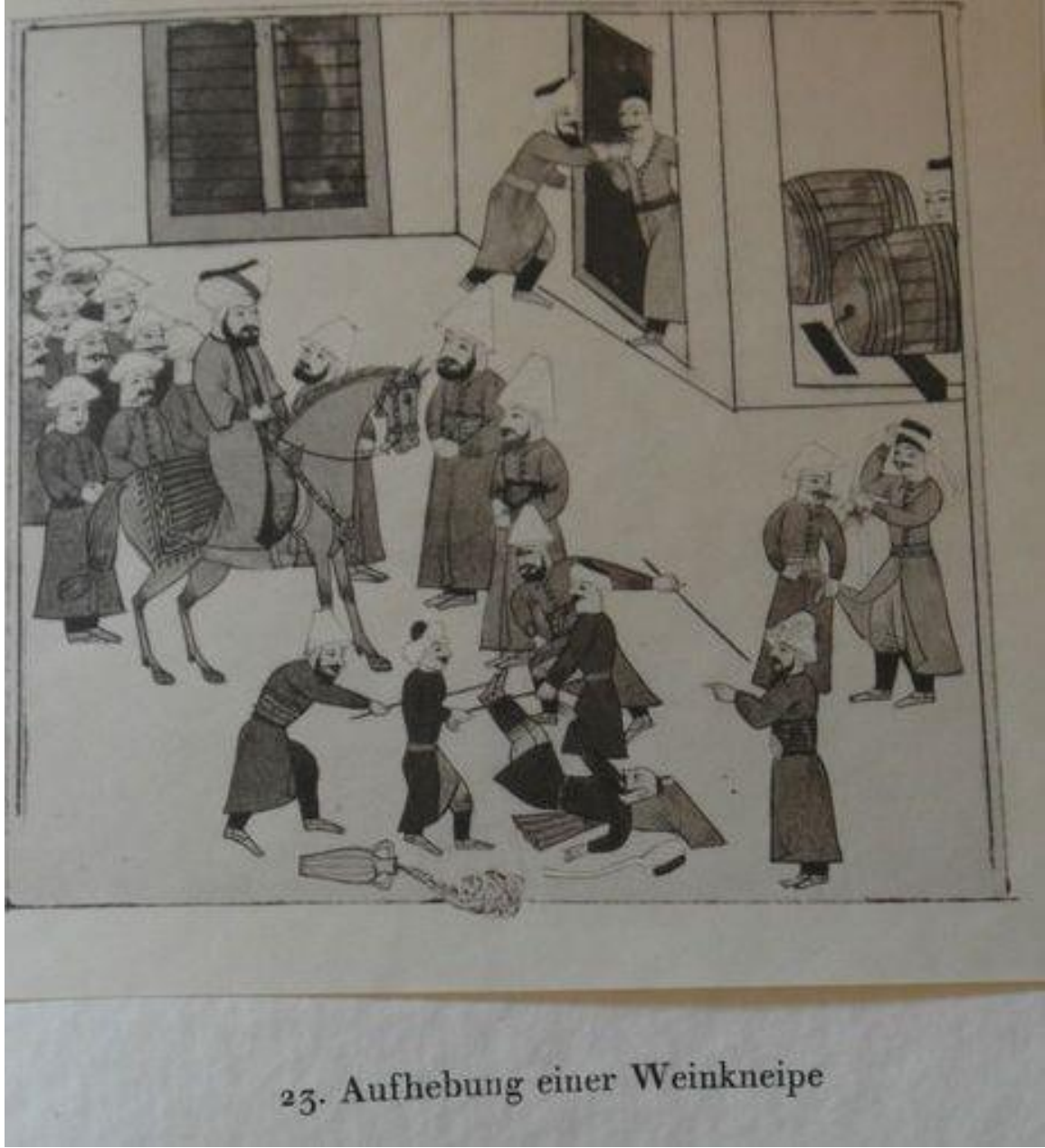
Zürcher, Erik Jan (1999), **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

Ek 1: 17. Yüzyılda Bir Meyhanenin Kapatılması Ve Suçluların Değneklerle Cezalandırılmasına Dair Bir Minyatür.

Orijinal kaynak: Franz Gustav Taeschner, **Alt-Stambuler Hof- und Volksleben: Ein Turkisches Miniaturenalbum aus dem 17. Jahrhundert**, Orient-Buchhandlung H. Lafaire, Hannover 1925.Görsel için bkz. <http://assets.catawiki.nl/assets/2015/5/26/e/2/2/e2205444-03ac-11e5-9b23-074b5870b915.jpg> (Erişim Tarihi:19.5.2019 13.00).

Ek 2: 17. Yüzyıla Ait Panbuk Meyhanesi'nin Alet-Edevatına İlişkin Tablo.

Malzemenin cinsi	Adet
Fıçı	70
İskemle	200
Ağaç sini	50
Tencere	40
Büyük kazan	2
Sacayak	20
Kebap sinisi	20
El tavaşı	3
Kaşık	300
Toprak ve ağaç tabak	1000

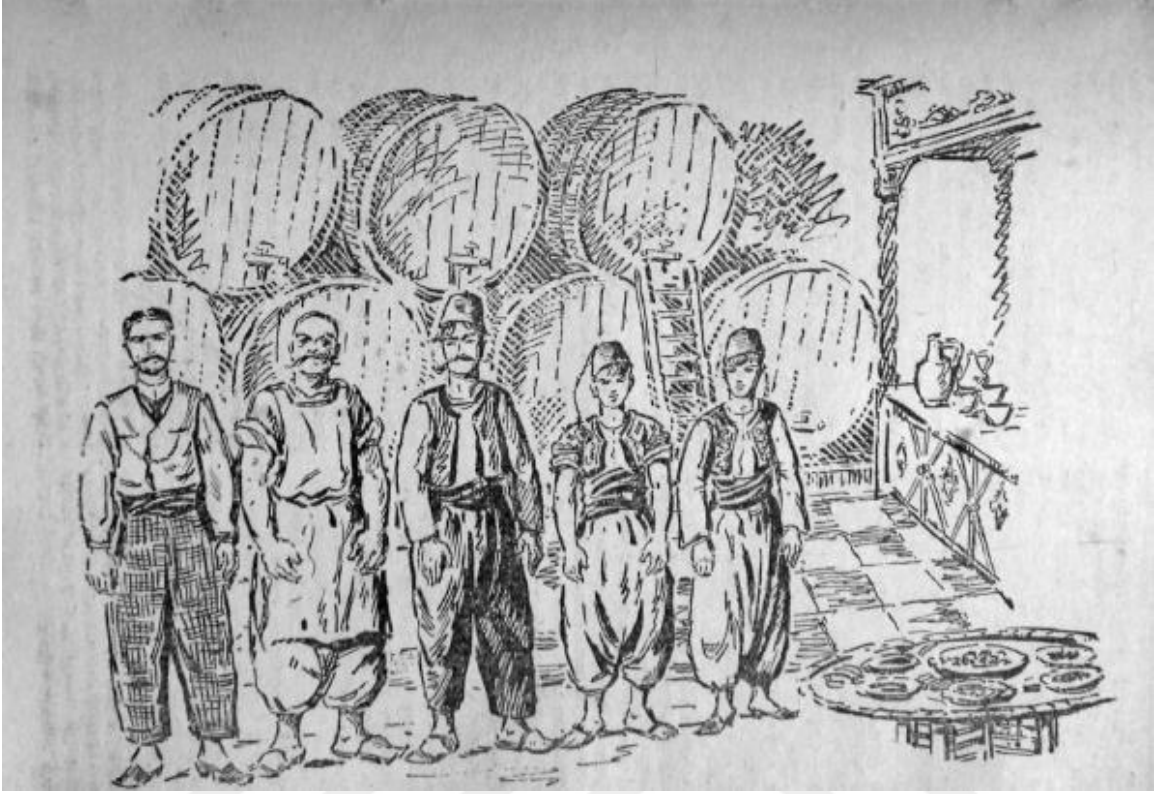
Kaynak: İKSEM 74 Numaralı Sicil (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662), s. 194-195.

Ek 3: Meyhanelerin Masa Ve Sandalye İle Tanışmasından Önceki Döneme Ait Bir Minyatür.

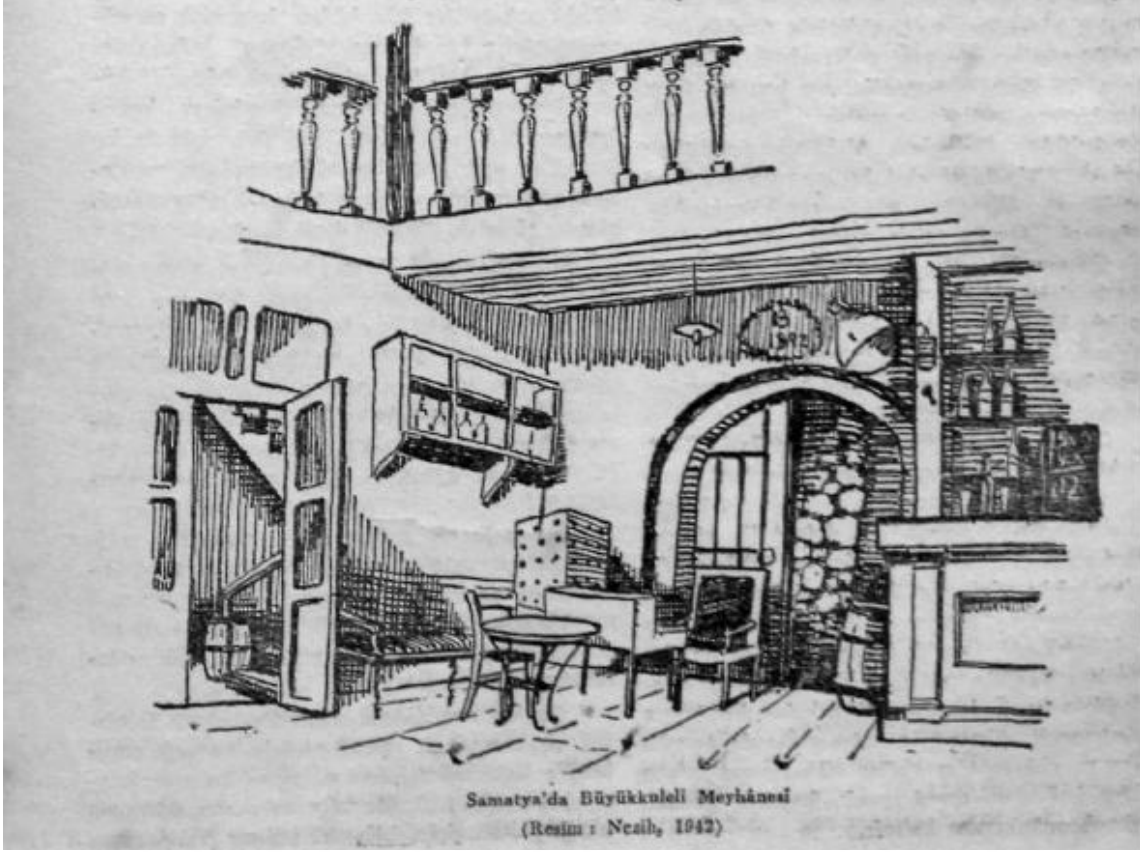
Kaynak: **Hamse-i Atayi**, Walters Art Museum, 1721.

Ek 4: Galata'da Lavirentos Meyhanesi.

Kaynak: Kaynak: “Gedikli Meyhaneler”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 6067. Orijinal resim üzerindeki açıklama: Geride fıçılar, sağda tezgâh ve sofrâ, ve soldan sağa: Barba, Aşçı, Tezgâhdar, Sâki Pedimu (Muğbeçe) ve Köçek: Sabiha Bozcalı'nın Kompozizyonu).

Ek 5: Samatya'da Büyük Kuleli Meyhanesi'ne Dair Bir Resim.

Kaynak: "Gedikli Meyhaneler", **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 11, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971, s. 6065. Bu meyhanenin Samatya'daki varlığı, arşiv belgeleriyle de teyit edilebilmektedir. Bkz. BOA, **D.BŞM.ZCR.d.**, 20469, (15 Cemaziyelevvel 1245/12 Aralık 1829); **C.BLD.**, 89/4431, (19 Cemaziyelevvel 1245/16 Aralık 1829).

Ek 6: “Plan d’Ensemble De La Ville De Constantinople” Üzerinde 19. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul Meyhanelerinin Bulunduğu Merkez Semtler.

Kaynak: BOA, ML.VRD.d., 1929.

Ek 7: Bir Ayaklı/Seyyar Meyhaneci Örneği.

Kaynak: “Ayaklı Meyhaneler”, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. 3, Koçu Yayınları, İstanbul, 1960, s. 1425.

Ek 8: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Mevcut Meyhanelerin Mevkii, Meyhanecilerin Ve Çalışanlarının Adı, Görevi, Fizikî Özellikleri, Yaşı Ve Memleketi Gibi Özellikleri Hakkında Bilgi Veren Kapsamlı Bir Defterin Beşiktaş'a Ait Bir Fasikülü.

Sıra No	Meyhanenin Adı	Meyhanecinin Adı	Fizikî Özelliği	Yaşı	Memleketi	Geliri	Çalışanları			
							Usta	Hissedar	Tezgâhtar	Miço
1	Şişko Koltuğu Meyhanesi	Vangel v. Yorgi	Orta boylu kara bıyıklı	41	Kapıdağlı	10				X
2	İskender Koltuğu Meyhanesi	Artin v. Karabet	Orta boylu kara bıyıklı	32	Asitaneli	5		X		
		Yani v. İstirati	Orta boylu ter bıyıklı	23	Kapıdağlı	10				X
		Apostol v. Anastaş	Orta boylu kara bıyıklı	23	Niğdeli	10				X
3	Mitako Meyhanesi	Yuvan v. Avram	Orta boylu kara bıyıklı	49	Madenli	5	X			
		Avram v. Yuvan	Orta boylu kara bıyıklı	16	Fertekli	10				X
		Sotri v. Kostanti	Orta boylu kumral bıyıklı	46	Niğdeli	10				X
4	Kara Panayot Meyhanesi	Kiregos v. Azarya	Orta boylu kır bıyıklı	55	Asitaneli	10				X
		Kostantin v. Kiryako	Orta boylu ter bıyıklı	28	-	10				X
		Yuvan v. İlya	Orta boylu ter bıyıklı	20	Asitaneli	10				X
		Mugir v. Aleksan	Orta boylu kara bıyıklı	44	Asitaneli	10				X
5	Yeni Meyhane	İskender v. Karabet	Orta boylu sarı bıyıklı	32	Asitaneli	5	X			
		Yanko v. Dimitri	Orta boylu kumral bıyıklı	35	Asitaneli	10			X	
		Kigork v. Artin	Orta boylu kara bıyıklı	66	Asitaneli	10				X
		İstirati v. Yorgi	Orta boylu kumral bıyıklı	23	Asitaneli	10				X
		Nikola v. Anastaş	Orta boylu kara bıyıklı	22	Asitaneli	10				X
6	Kurdoğlu Meyhanesi	Yorgi v. Dimitri	Orta boylu kumral bıyıklı	32	Koloslu	10				X
		Nikola v. Sotri	Orta boylu sarı bıyıklı	35	Asitaneli	5	X			

Sıra No	Meyhane-nin Adı	Meyhane-cinin Adı	Fizikî Özelliği	Yaşı	Memleketi	Geliri	Çalışanları			
							Usta	Hissedar	Tezgâhtar	Miço
7	Aci Hristo Meyhane si	İstefan v. Mercan	Orta boylu kır bıyıklı	67	Vanlı	5	X			
		Ohan v. İstefan	Orta boylu ter bıyıklı	24	Asitaneli	10			X	
		Dimitri v. Yuvan	Orta boylu sarı bıyıklı	30	Darendeli	10				X
		Avannes v. Mardiros ?	Orta boylu kumral bıyıklı	31	Asitaneli	10				X
8	Duvarcı-başı Meyhane si	Hrafim v. Anastaş	Orta boylu kara bıyıklı	50	Fertekli	5	X			
		İstrati v. Nikola	Orta boylu şâb	17	Niğdeli	10				X
9	Goril Meyhane si	Mihal v. Andon	Orta boylu kumral bıyıklı	31	Asitaneli	5	X			
10	Papas Koltuğu Meyhane si	Vasil v. Londi	Orta boylu kumral bıyıklı	35	Asitaneli	10			X	
11	Boyacı Koltuğu	Yorgi v. Todori	Orta boylu sarı bıyıklı	29	Filibeli	5	X			
		Dimitri v. Anista	Orta boylu kumral bıyıklı	30	Kapıdağlı	10				X
12	Todori Koltuğu Meyhane si	Ligor v. Todori	Orta boylu kara bıyıklı	31	Asitaneli	5	X			
		Nikola v. Todori	Orta boylu kara bıyıklı	31	Asitaneli					X
13	Kilisa Meyhane si	Bezo v. Hristo	Orta boylu kara bıyıklı	29	Asitaneli	5	X			
		Anista v. Hristo	Orta boylu kumral bıyıklı	39	Asitaneli	10				X
		Yorgi v. Yani	Orta boylu kara bıyıklı	28	Asitaneli	10			X	

Kaynak: BOA, **ML.VRD.d.**, 1745, [T.Y.].

Ek 9: Müskirat Tüketimini Mümkün Mertebe Azaltmak Amacıyla Gazino Ve Birahaneler Hariç Alt Tabakada Yer Alan Müslümanların Meyhanelere Gitmelerinin Engellenmesi Hakkında Bir Belge.

۴

مکتبہ عثمانیہ
۷۹

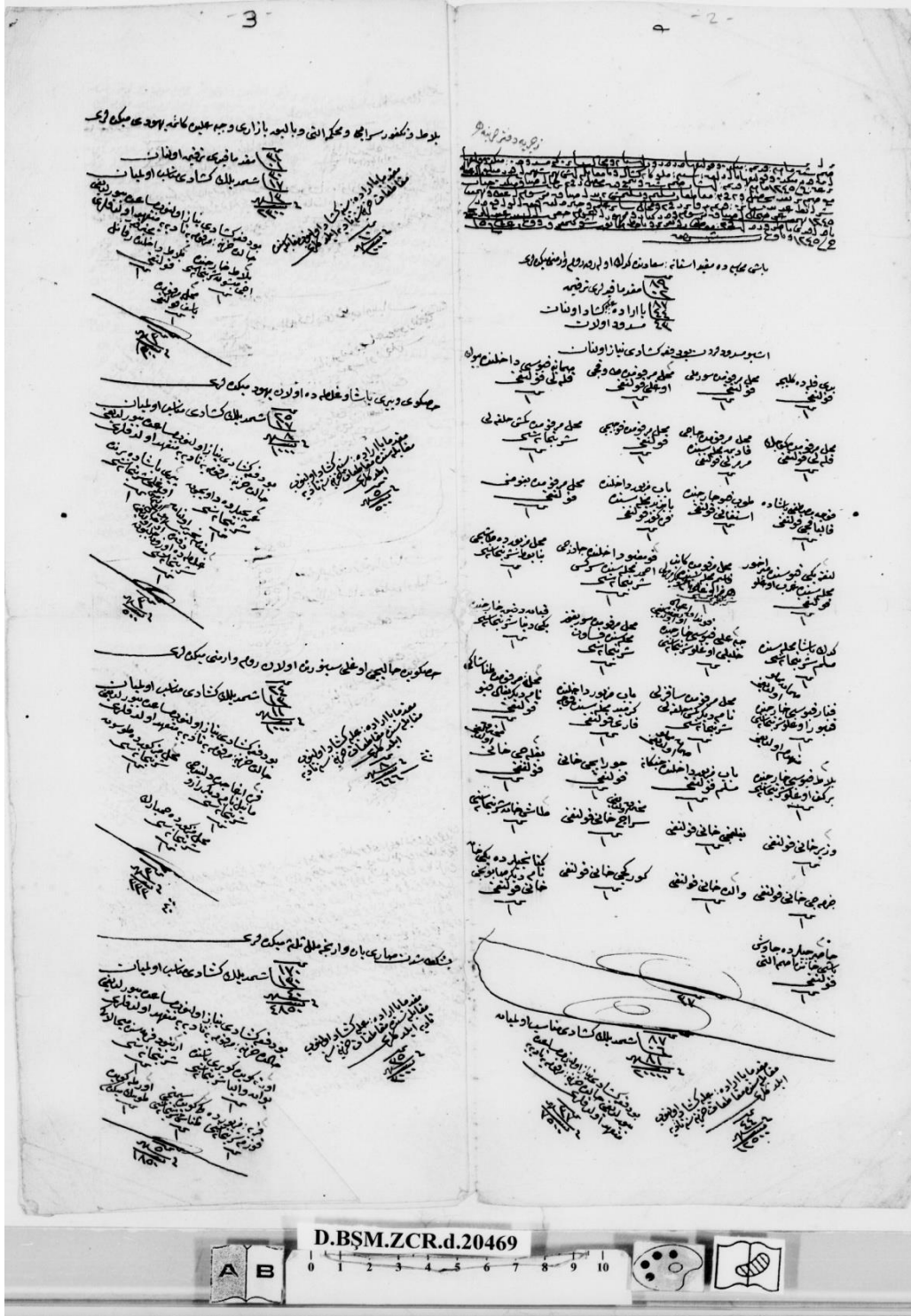
معاذ اللہ

معدوم جاکتہ لیرک
سکاتک محب وجود اولی صورتی احوال صحیحہ رکاز اولی مفروضہ بقا آنہ جناب استفسار فوسلقد منع اولوب بوزلک منقصات بئیردن معدوم اولی
ممالک اجیدہ ایدوده برون منع بولک اوزره تعلق استعمار جاسقده کمن دارالنفوسه اعدده شکریم قدر نفعه تسمی اولوب سر طرفدن میخانه ل
کند ایدرک عوام ناس بوقه استعمال عادتاً تعمیم تیسر و بوجالک بوجوه جنابا تہ سبب اولی صورتی ضابطه دفعه زده تاسیس و تعلقی کو طبع اولوب
بعین اسلام سکات استعماری حسن صورتی منع بوجون ضابطه بعضہ سبب جمانه انجازی شفاهاً شرف واقع اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
اوزرینه بوجوده انجازی لازم کلا تیسر دفعه تجمیع اولوب انقضای ایزده تبلیغ و تعمیم اولوب سبب اولی صورتی ضابطه در حقیقت اولوب اولوب اولوب اولوب
سابقه سبب اولی بندنه وقوعه ضابطه در دستمال ایزده حق و بر دین بری جرح و ذرا ایزده ضابطه در حقیقت اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
عاصمک وقوعه تندن بر تسمی جنابا تہ در اول سار و تسمی کلا فشاهاً ضابطه اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
اولوب
منعی و دفعه ایزده حقیقه رضی ضابطه مناسبه در وقت بر جزا تعینی در بر وجوده بولن دفعه و بوجوه سفایله محاله غیر ضروری منع دفعه اولوب اولوب
اولوب
جنابا تسمی با سبب بیستنه یا تسمی بولنقی با یورسده حضور ساری دارالخطیبیه با طابعه استخوان معیار اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
ایلی مقتضای رادہ سینه حقیقہ مادریه بولنقی با یورسده حضور ساری دارالخطیبیه با طابعه استخوان معیار اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
با تسمی مدخله جکانه رضی عینی مقتضای رادہ غیر ضابطه اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
رضی ایزده دیا بولنقی با تسمی و فقط همی اها سولوبه سکات استعمالدن منعی طاق شطایات و سور معاملاق بوجول اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
معتبره دفعه عمدہ کیمز زاناً اسل ناسه اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب
حکمت دوا اولوب
اوزره استخوان رادہ عینه دارالخطیبیه جرات اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب اولوب

۱۸

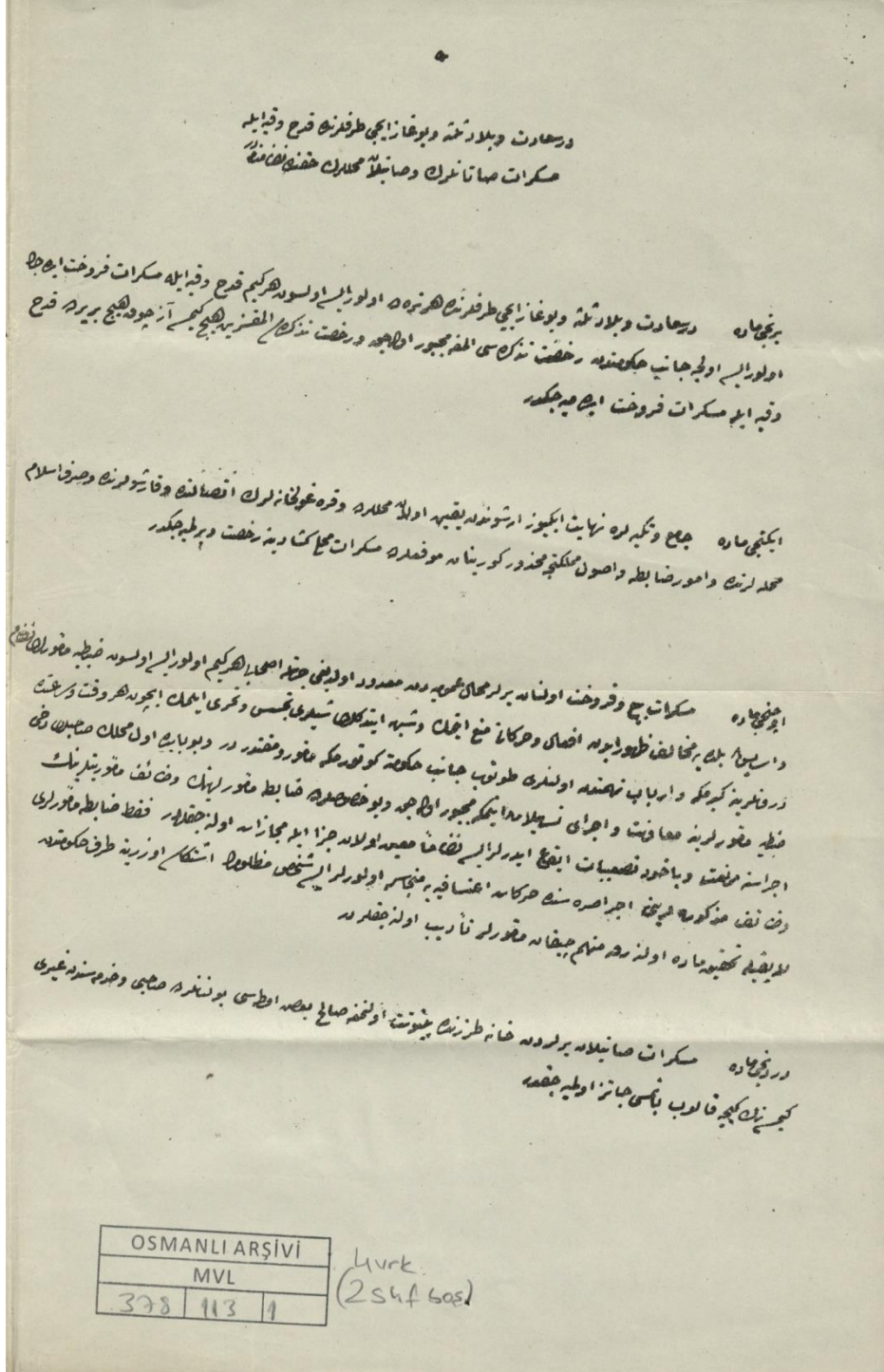
Kaynak: BOA, Y.A.HUS., 256/89, (21 Receb 1309/20 Şubat 1892).

Ek 10: İstanbul'da kapalı halde olan meyhanelerden 1829 yılında açılmalarına izin verilen meyhane ve koltukların ismini, bulunduğu mevkileri, türünü ve adedi ile ilgili bilgiler veren bu belge, aynı zamanda şerbethane tabirinin meyhaneleri nitelemek için kullanıldığını da göstermektedir.

Kaynak: BOA, D.BŞM.ZCR.d., 20469, (15 Cemaziyevvel 1245/12 Aralık 1829).

Ek 11: Tanzimat Fermanı'ndan Sonra İçki Satan Tüm Mekânlarla İlgili Yayınlanan Kapsamlı Bir Nizamnamenin Örneği.

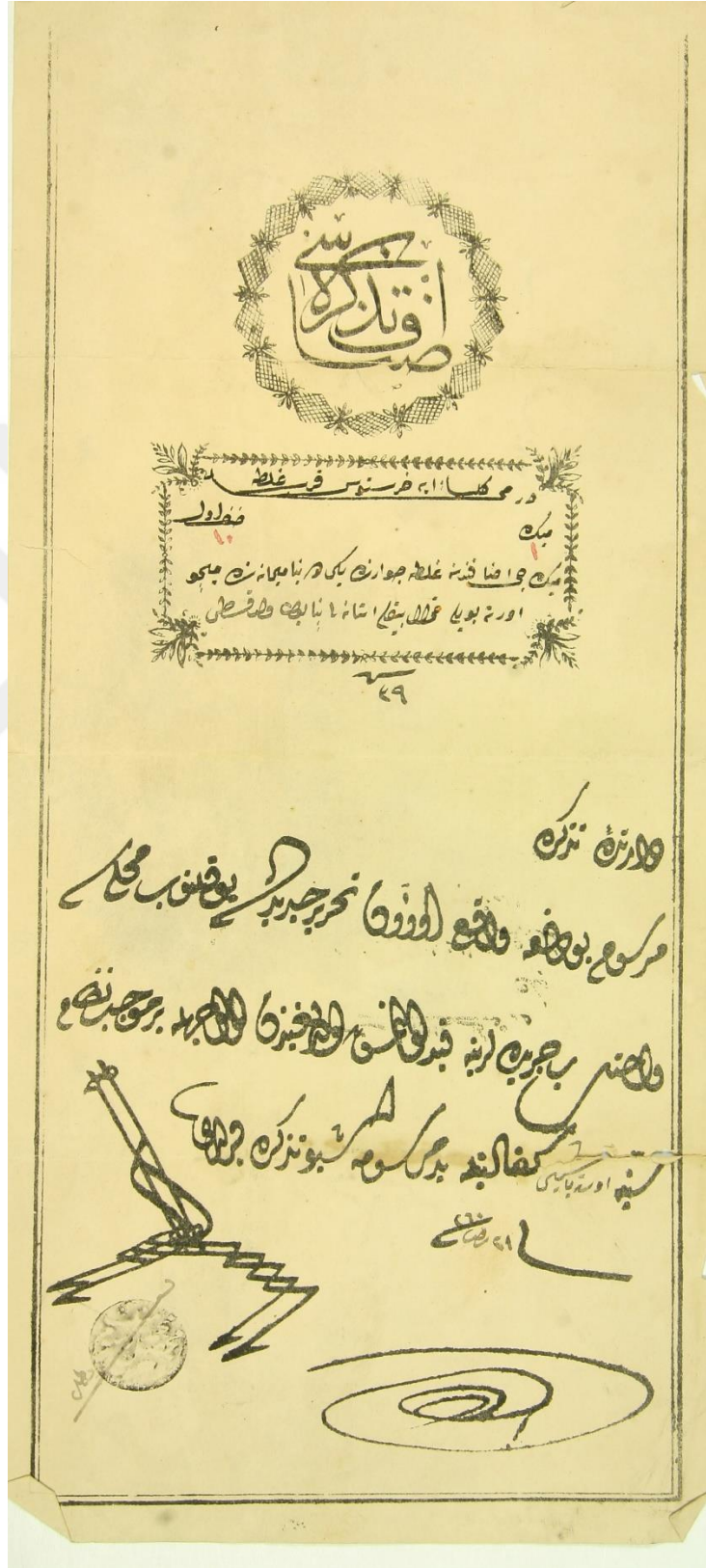
Kaynak: BOA, MVL, 378/113, (15 Cemaziyelevvel 1278/18 Kasım 1861).

Ek 13: Koltuk Meyhanelerinin Devlet Tarafından Bilindiği Ve Sayılarının Gedik Statüsü İle Sınırlandırıldığına Dair Örnek.

Kaynak: BOA, C.BLD., 57/2819, (18 Recep 1221/1 Ekim 1806).

Ek 14: Galata'da Yeni Dünya Meyhanesi'nde Miço Olarak Çalışan Meyhanecinin Esnaf Tezkeresi.

Kaynak: BOA: C.BLD., 35/1747, (21 Recep 1260/6 Ağustos 1844).

ÖZGEÇMİŞ

İhsan ERDİNÇLİ, 01.10.1987 tarihinde Manisa/Akhisar'da doğdu. 2004'te Akhisar Lisesi'nden mezun olan Erdinçli, bir yıl sonra Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandı. Buradan mezun olduğu 2010 yılında, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2012 yılında Master derecesi alan ERDİNÇLİ, aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Öğretim Görevlisi olarak atandı. 2013 yılında, aynı üniversitede Doktora çalışmalarına başlayan ERDİNÇLİ, halen görevini sürdürmektedir.

ERDİNÇLİ, evli ve İlsu isminde bir kız babası olup İngilizce bilmektedir.